T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ÖNCESİ ARKEOLOJİSİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

ERKEN NEOLİTİK DÖNEM'DE BİREYSEL VE TOPLUMSAL KİMLİKLERİN BELİRLENMESİ: AŞIKLI HÖYÜK'TE TOPLUMSAL CİNSİYET, YAŞ VE KESİŞEN KİMLİKLER

Sera YELÖZER KILIÇ
2502160328

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Mihriban ÖZBAŞARAN

İSTANBUL – 2022

ÖZ

ERKEN NEOLİTİK DÖNEM'DE BİREYSEL VE TOPLUMSAL KİMLİKLERİN BELİRLENMESİ: AŞIKLI HÖYÜK'TE TOPLUMSAL CİNSİYET, YAŞ VE KESİŞEN KİMLİKLER

SERA YELÖZER KILIÇ

Güneybatı Asya'da Neolitikleşme süreci, topluluklar için yeni sosyo-ekonomik organizasyon biçimleri meydana getiren uzun erimli bir süreçtir. Bu sürecin biyokültürel sonuçları içinde mekansal ilişkilerde, demografik yapıda, iş bölümünde ve bireysel ve kolektif ölçekte sosyal roller ile kimliklerde dönüşümler yer alır. Erken Neolitik Dönem'de toplumsal cinsiyet ve yaş ile ilişkili kimliklerin günlük aktivitelerle ilişkisini ve kimliklerin materyal kültürle nasıl ifade edildiğini anlamayı amaçlayan bu çalışma, Orta Anadolu'da yer alan Aşıklı Höyük (MÖ kal. 8350-7350) yerleşmesini bir vaka incelemesi olarak ele alarak arkeolojik veride kimliklerin nasıl bir teorik ve metodolojik yaklaşımla ele alınabileceği sorusuna katkı sunmaktadır. Metodolojik olarak, kimliği beden ve materyal kültürün ilişkisel bir biçimde meydana getirdiği ve yaşam döngüsü içerisinde dönüşen bir kavram olarak ele alan bir yaklaşımla, bu çalışma feminist teoriden beslenen bir toplumsal cinsiyet arkeolojisi anlayışıyla Aşıklı Höyük örneği üzerinden farklı kimlikler arasındaki kesişimlere odaklanmaktadır. Biyoarkeolojik veriler, ölü gömme uygulamaları ve kişisel süs eşyaları gibi mezar buluntularının teknolojik ve kullanım izi analizlerinden elde edilen sonuçların karşılaştırmalı bir okumasına dayalı olarak bu çalışma ile Erken Neolitik Dönem'de materyal kültür, etkileşim, mekansal ilişkiler ve üretim-tüketim pratiklerinin kimliklerin oluşumunda merkezi bir rol oynadığı önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Orta Anadolu, Erken Neolitik Dönem, Aşıklı Höyük, Kimlik, Materyal Kültür, Kişisel Süs Eşyaları, Teknoloji ve Kullanım İzi Analizleri.

ABSTRACT

DETECTING INDIVIDUAL AND COLLECTIVE IDENTITIES DURING THE EARLY NEOLITHIC PERIOD: GENDER, AGE, AND THE INTERSECTIONALITY OF IDENTITIES AT AŞIKLI HÖYÜK

SERA YELÖZER KILIÇ

During the *longue durée* process of Neolithisation in Southwest Asia, the early sedentary communities underwent socio-economic and biocultural transformations. These include changes in human-space interactions, demography, division of labor, and the emergence of new social roles and identities on individual and collective scales. Through the case study of Aşıklı Höyük (8350-7350 cal BCE) in Central Anatolia, this study aims to unravel the relationship between the daily activities of the inhabitants of the site and identities of gender and age, and how identities were manifested through elements of material culture. Furthermore, this study aims to contribute to the contextual and data-driven methodologies in studying past identities. Thus, the focus is on detecting the intersections between different layers of identities at Aşıklı Höyük with a gender archaeology approach, rooted in feminist theories that understand identity as a concept constituted by the relations between bodies and material culture. Based on comparisons between different datasets (bioarchaeological data, mortuary customs, and grave goods), supplemented with the technological and use-wear analyses of the beads found in funerary contexts, this study suggests that material culture, interaction, spatial relations, and production and consumption practices formed a basis for the construction of multi-layered identities during the Early Neolithic Period.

Keywords: Central Anatolia, Early Neolithic Period, Aşıklı Höyük, Identity, Material Culture, Personal Ornaments, Technological and Use-Wear Analysis.

Annem Bahar'a, birlikte güçlendiğimiz, yeryüzündeki tüm kadınlara ve pes etmediğim için kendime...

ÖNSÖZ

"Erken Neolitik Dönem'de Bireysel ve Toplumsal Kimliklerin Belirlenmesi: Aşıklı Höyük'te Toplumsal Cinsiyet, Yaş ve Kesişen Kimlikler" başlıklı bu tez çalışması, geçmiş toplumlarda bireysel ve toplumsal kimliklerin nasıl tanımlanabileceği sorusuna metodolojik ve teorik bir katkı sunma amacıyla Orta Anadolu'da yer alan Aşıklı Höyük (MÖ kal. 8350-7350) yerleşmesini bir vaka incelemesi olarak ele alarak yerleşik yaşama geçiş sürecinde toplumsal cinsiyet ve yaşa dayalı kimliklerin günlük aktiviteler ve materyal kültürle ilişkisini çözümlemektedir. Çalışmada, biyoarkeolojik veriler, ölü gömme uygulamaları ve kişisel süs eşyaları gibi mezar buluntularının teknolojik ve kullanım izi analizlerinden elde edilen sonuçların karşılaştırmalı bir okuması ile Erken Neolitik Dönem'de materyal kültür, bölgeler-arası etkileşim, mekansal ilişkiler ve üretim-tüketim pratiklerinin, çok katmanlı ve kesişen kimliklerin oluşumunda oynadığı rol sorgulanmaktadır.

Her araştırma, doğası gereği, araştırmacının destek ve ilham aldığı kişilerden beslenir. Bu açıdan, bu çalışma da birçok kişinin desteği, fikirleri, yönlendiriciliği olmasaydı; ama en önemlisi de her şeye rağmen özgürce üretebilmemi sağlayan bir küçük dünyayı meydana getiren bu kişiler olmasaydı mümkün olmazdı. Bu nedenle, öncelikle bir akademisyenin akademi ve toplum için nasıl çalışması gerektiğini yaşamı, eğitmenliği ve tecrübesiyle gösteren, günümüzde bir kadın akademisyenin karşılaşabileceği türlü zorluklara karşı dik duruşunu hiç yitirmeyerek gerçek bir rol model ve ilham kaynağı olan tez danışmanım Prof. Dr. Mihriban Özbaşaran'a sabrı ve desteği için teşekkür ederim.

Bununla birlikte, bu çalışmanın başarıyla sonuçlanabilmesini sağlamak için tez izleme komitesi toplantılarında sundukları destek ve yönlendiricilik için Doç. Dr. Rana Özbal ve Doç. Dr. Çiler Altınbilek-Algül'e ne kadar teşekkür etsem azdır.

Tezin her satırını sabırla okuyan, en zor zamanlarda, en katlanılmaz halime rağmen hiç bıkmadan tünelin ucundaki ışığı hatırlatarak pes etmememi sağlayan Doç. Dr. Güneş Duru'ya ve Dr. Melis Uzdurum'a ise burada ifade edemeyeceğim kadar çok şey borçluyum. Siz olmasaydınız gerçekten başaramayabilirdim.

2013 yılında katıldığım Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi'nde oluşturulan, bilginin herkesle eşit bir ilişki kurarak paylaşıldığı bilimsel ortam olmasaydı, birçok zorluğa rağmen arkeolojiye devam edebilme motivasyonumu koruyarak bu tez çalışmasını tamamlayabilmem olasılıkla mümkün olmazdı. Bu sebeple, Aşıklı'nın, yalnızca geçmişi araştırdığımız, artık yaşamayan bir yer değil önceliğin daima yeni kuşakların iyi birer bilim insanı olarak yetişmesi olduğu bir "okula" dönüşmesini sağlayan kazı başkanı ve danışmanım Prof. Dr. Mihriban Özbaşaran ve Doç. Dr. Güneş Duru ile birlikte Doç. Dr. Nurcan Kayacan, Dr. Müge Ergun, Dr. Melis Uzdurum, Özlem Altungül, Nilay Çetin, Varlık İndere ve Emrah Gökcan'a ve tüm ekibe destekleri için minnettarım.

Aksaray Müzesi Müdürlüğü, bu tezin en önemli ayaklarından biri olan müze çalışmasının iki farklı etabında da sorunsuz iki ayrı araştırma ziyareti gerçekleştirebilmemi sağladı. Öncelikle müze müdürü Yusuf Altın'a ve tüm destekleri için Başar Yücel, Aysun Akı ve tüm müze uzmanlarına teşekkür ederim.

Bu çalışmanın önemli bir kısmı Amerikan İlmi Araştırmalar Derneği tarafından 2018 George M.A. Hanfmann Doktora Araştırma Bursu ile desteklendi. Çalışmanın yurtdışındaki önemli bir ayağını gerçekleştirebilmemi sağlayan ARIT'e bu nedenle teşekkürlerimi sunarım. Bu burs ile 2019 yılında öncelikle Edinburgh Üniversitesi'nde iki ay süre ile araştırma yapma şansı elde ettim. Bu araştırma ziyareti sırasında gerek yaptığımız haftalık okuma ve tartışma toplantılarıyla beni bilimsel anlamda destekleyen gerekse de evimden uzakta yalnızlık hissetmememem için elinden geleni yapan Dr. Diane Bolger'a ve

ziyaretimin sorunsuz geçmesini sağlayan Dr. Ulf-Dietrich Schoop'a teşekkür ederim. Çalışmanın ikinci etabı ise Fransa'da (Nice) CNRS-CEPAM (UMR-7264) Laboratuvarında gerçekleştirilmiştir. Laboratuvarda çalışmama izin veren ve tüm teknik sorunları gidererek rahat bir araştırma süreci geçirmemi sağlayan Dr. Sylvie Beyries'e ve dostlukları için tüm ekibe minnettarım.

Elbette bu çalışma, bu alanda uzman birçok kişinin bilimsel ve manevi desteği olmasaydı sonuçlanamazdı. Dr. Hala Alarashi, Fransa'da geçirdiğim iki ay boyunca danışmanlığımı yapmayı kabul etti, tarihöncesi boncuk teknolojileri üzerine tüm bilgisini benimle paylaştı ve gerek bu araştırma süresince gerekse de sonrasında sonsuz desteğiyle yanımda oldu. Bilimsel desteği ve dostluğu için kendisine minnettarım. Bilgisini ve tecrübesini hiç esirgemeden benimle paylaşan Doç. Dr. Emma Baysal'a da her fırsatta sunduğu destek için ne kadar teşekkür etsem azdır. Prof. Dr. Mary Stiner, Prof. Dr. Natalie Munro, Prof. Dr. Dilek Erdal, Dr. Rozalia Christidou, Dr. Hijlke Buitenhuis ve Dr. Catherine Kuzucuoğlu'na da çalışmanın farklı aşamalarında sundukları tüm destek ve bilgi için teşekkür ederim.

Son zamanlarda gittikçe daha az yanlarında olabildiğim dostlarım Ceren Önder Kandemir, Evrim Gürenin, Aylin Mert, Nergis Altunevlek, Eylem Karaca, Cansu Akkılıç, Benazir Coşkun, Deniz Barslan, bazen mesafelere rağmen, hep yanımda oldular. Ekin Bodur, Edinburgh'dayken yanıma gelerek evimden uzakta yeniden evimdeymişim gibi hissettirdi. Aysel Arslan ve Hale Tümer, ne zaman "yapamayacağım" hissi ağır bassa, bu hisleri paylaşarak aşmamı sağladılar. Ve sayamayacağım kadar çok insan, sadece bir "başaracaksın" mesajıyla bile olsa, kendime inancımı defalarca tazeledi. İyi ki varsınız.

Bu süre boyunca en zor ve kötü anlarımı ailem paylaştı. Neden devam etmem gerektiğinden ben emin değilken, başaracağıma inançları sonsuzdu. Ali Deniz Kılıç'a bana olan inancı ve sevgisi için teşekkür ederim. Annem Bahar Asralan, anneannem Evşen Asralan, dedem Cengiz Asralan, dayılarım Ergun

Asralan ve Engin Asralan ile Alaattin ve Dilek Kılıç'a koşulsuz ve sonsuz destekleri için minnettarım.

Bu çalışmanın her anına şahit olan, en kötü hissettiğim zamanlarda bir pati ile beni yeniden hayata döndüren Kırçıl ve Dori'ye ise, onlara ayırabileceğim tüm oyun ve sevgi zamanından çalarak çalıştığım yıllar boyunca sundukları koşulsuz sevgi için çok şey borçluyum.

Neredeyse koca bir yüzyıl önce Virginia Woolf'un Cambridge Üniversitesi'nde verdiği konferans metinlerine dayanan ve bugün hala erkek egemen toplumda eşit ve özgür bir şekilde var olma mücadelesi veren kadınlar için bir önkoşul olan "kendine ait bir oda" hem bir metafor hem de maddi bir gerçeklik olarak bu çalışmanın da en basit ama belki de en zorlu koşuluydu. Bunu başarabilmeyi ise kurduğum her hayali kendi hayali haline getirerek hayatını çalışmaya ve bana ait bir oda yaratmaya adayan annem Bahar Asralan'a borçluyum. Bu nedenle bu çalışmayı öncelikle annem Bahar'a, birlikte güçlendiğimiz, yeryüzündeki tüm kadınlara ve son olarak da pes etmediğim için kendime adıyorum.

SERA YELÖZER

İSTANBUL, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ..... **ii**

ABSTRACT..... **iii**

ÖNSÖZ..... **v**

İÇİNDEKİLER..... **ix**

TABLOLAR LİSTESİ..... **xv**

ŞEKİLLER LİSTESİ..... **xviii**

GRAFİKLER LİSTESİ..... **xxiv**

KISALTMALAR LİSTESİ..... **xxvi**

GİRİŞ..... **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK VE METODOLOJİK ARKA PLAN: TOPLUMSAL CİNSİYET ARKEOLOJİSİ VE ARKEOLOJİDE KİMLİK ÇALIŞMALARI

1.1. Kavramlar ve Teoriler: Toplumsal Cinsiyet Nedir?..... 8

1.1.1. Toplumsal Cinsiyet, Cinsiyet, Cinsellik..... 9

1.1.2. İki Cinsiyetin Tanımlanması: 18. ve 19. Yüzyıllar..... 11

1.1.3. Evrimci Marksist Yaklaşım ve İlk İş Bölümü..... 13

1.1.4. Toplumsal Cinsiyetin Kavramsallaştırılması: 1968 ve Sonrası..... 13

1.1.5. Cinsiyetin Kültürel İnşası ve Toplumsallaşma..... 15

1.1.6. Eleştiriler ve Yeni Teoriler: 1990 Sonrası..... 18

1.1.7. Kesişimsellik..... 19

1.1.8. *Habitus* ve Performatif Cinsiyet Kuramı..... 20

1.2. Toplumsal Cinsiyet Arkeolojisi: Tarihçe..... 22

1.2.1. Toplumsal Cinsiyet Arkeolojisinin Doğuşu: Arka Plan..... 25

1.2.2. Eleştiriler: "Tümü Erkek Miydi?" (1970-1990)..... 29

1.2.3. Yeni Yaklaşımlar ve Teorik Dönüşümler: 1990 Sonrası..... 31

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET, YAŞ VE KİMLİK: ARKEOLOJİK VE ETNOGRAFİK YAKLAŞIMLAR, YÖNTEMLER, ÖRNEKLER

2.1. "Beden Aracılığıyla Düşünmek": Bedenler, Roller ve Kimlikler..... 38

2.1.1. İş Bölümü ve Kimliklere Biyoarkeolojik Yaklaşımlar..... 42

2.1.2. Kesişimsel ve Bütüncül Bir Yaklaşım: Biyoarkeolojik Veriyi Materyal Kültür ve Sosyal Teorilerle Buluşturmak..... 46

2.1.2.1. Biyolojik Cinsiyet Tayini ve Toplumsal Cinsiyet Kimliklerine Osteoarkeolojik Yaklaşımlar..... 46

2.1.2.2. Antik DNA Analizleri ve Biyolojik Cinsiyet..... 47

2.1.2.3. Paleopatoloji: Aktivite ve Hastalıklar..... 50

2.1.2.4. Toplumsal Cinsiyet Arkeolojisinde Biyoarkeoloji, Materyal Kültür ve Ölü Gömme Uygulamalarına Karşılaştırmalı Yaklaşımlar..... 52

2.2. Değiştirilen ve "Süslenen" Bedenler: Görünüm, Materyal Kültür ve Kimlikler..... 59

2.2.1. Beden Modifikasyonu..... 60

2.2.1.1. Kültürel Kafatası Deformasyonu..... 62

2.2.1.2. Beden Modifikasyonu ve Süs Eşyası Kullanımının Biyoarkeolojik Göstergeleri..... 64

2.2.2. Bedeni "Süslemek": Kişisel Süs Eşyaları Kimlikler Hakkında Ne Söyler?..... 66

2.2.2.1. "Kişisel Süs Eşyası" Nedir? Arkeolojide Kişisel Süs Eşyası Çalışmalarında Kullanılan Yaklaşımlar ve Yöntemler..... 70

2.2.2.2. Kişisel Süs Eşyalarının Kimlikler Hakkında Söyledikleri: Etnografik ve Arkeolojik Örnekler..... 92

2.2.2.3. Tarihöncesinde Süs Eşyaları: Sembolik Davranış, Yeni Teknolojiler ve Kültürel Kimlikler..... 97
2.2.2.4. Teknoloji, Uzmanlaşma ve Sosyal Kimlik: Süs Eşyalarını Bireylerle Buluşturmak..... 108
2.3. Rolleri ve Kimlikleri Öğrenmek ve Aktarmak: Sosyal Yaş ve Yaşam Döngüsü..... 114
2.3.1. Çocukluk, Öğrenme ve Kimliklerin İnşası..... 115
2.3.2. Yaşam Döngüsü, Geçiş Ritüelleri, Beden ve Materyal Kültür..... 131
2.3.3. Yaş, Öğrenme ve Çıraklık..... 135
2.3.4. Yaşlılık ve Beden, Aktarım ve Materyal Kültür..... 139
2.3.5. Yaşam Döngüsü Sona Ererken: Ölüm, Ölü Gömme Uygulamaları ve Kimlik..... 144

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜNEYBATI ASYA'DA ERKEN NEOLİTİK DÖNEM'DE TOPLUMSAL CİNSİYET, YAŞ VE KİMLİKLER

3.1. Bir Süreç Olarak Neolitik: Değişen Yaşam Biçimi, Kavramlar ve Yaklaşımlar..... 148
3.2. Güneybatı Asya'da İlk Yerleşik Topluluklarda Toplumsal Cinsiyet ve Yaş, Sosyal Roller ve Sosyal İlişkiler..... 158
3.2.1. Yerleşik Yaşama Geçiş ve Cinsiyete Dayalı İş Bölümü..... 159
3.2.2. Ölü Gömme Uygulamaları, Materyal Kültür ve Kimlikler..... 161
3.2.3. Hayvanlar, İnsanlar ve İlişkisel Kimlikler..... 163
3.2.4. Hiyerarşi, Statü ve Sosyal Farklılaşma?..... 167
3.2.5. Beden ve İkonografi, Kimlikler ve Sosyal İlişkiler..... 169
3.2.6. Çocuklar ve Yetişkinler: Farklılıklar, Benzerlikler ve Kimlikler..... 177

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VAKA ÇALIŞMASI: AŞIKLI HÖYÜK

4.1. Bölgesel Arka Plan: Orta Anadolu'da Erken Neolitik Dönem'de Kimlikler ve Etkileşim..... 185
4.2. Aşıklı Höyük..... 189
4.2.1. Araştırma Tarihçesi ve Stratigrafi..... 190
4.2.2. Aşıklı Höyük'te Değişen Yaşam Biçimi ve Sosyo-Ekonomik Organizasyon..... 192
4.3. Aşıklı Höyük'te Sosyal Roller ve Kimlikler: Vaka Çalışmasının Sorunsalı, Veri Grupları ve Yöntemi..... 201
4.4. İnsan Bedeni: Antropomorfik Figürinler..... 205
4.5. Bedenler ve Sosyal Roller..... 206
4.5.1. Paleodemografik Arka Plan: Biyolojik Cinsiyet, Ölüm Yaşı, Sütten Kesme ve Sağlık..... 206
4.5.2. Günlük Aktiviteler ve Sosyal Roller..... 212
4.5.2.1. Günlük Aktiviteler: Paleopatoloji..... 212
4.5.2.2. Sosyal Roller: İskeletler, Sepetler ve Taş Aletler..... 214
4.6. Beden ve Görünüm, Kimlik ve Materyal Kültür..... 217
4.6.1. Teknoloji ve Kimlik: Kişisel Süs Eşyaları..... 217
4.6.1.1. Aşıklı Höyük'te Kişisel Süs Eşyaları: Arka Plan..... 218
4.6.1.2. Boncuklar, Bedenler ve Kimlikler..... 225
4.6.1.2.1. İskeletler ve Boncuklar: Teknoloji ve Kullanım..... 225
4.6.1.2.2. İskeletler ve Boncuklar: Yaş ve Cinsiyet..... 232
4.6.2. Boncuk Renkleri ve Okr Kullanımı..... 258
4.6.3. Beden Modifikasyonu..... 261
4.7. Haneler, Kimlikler ve Sosyal Bağlar..... 262
4.7.1. Mekansal Bağlar: Birlikte Gömülme, Biyolojik İlişki ve Beslenme..... 262

4.7.1.1. Birlikte Gömülme ve Çift Gömütler..... 263
4.7.1.2. Genetik Yakınlık..... 268
4.7.1.3. Beslenme ve Haneler..... 269

BEŞİNCİ BÖLÜM

TARTIŞMA VE DEĞERLENDİRME: ERKEN NEOLİTİK DÖNEM'DE TOPLUMSAL CİNSİYET VE YAŞ, KİMLİKLER VE SOSYAL GRUPLAR; AŞIKLI HÖYÜK ÖRNEĞİ

5.1. Materyal Kültür, Ölü Gömme Uygulamaları ve Biyoarkeolojik Verilerin Karşılaştırılması..... 271
5.1.1. Zamansal ve Mekansal Karşılaştırma..... 275
5.1.2. Mezar Buluntuları, Yaş, Cinsiyet ve Paleopatolojiler..... 277
5.2. Biyolojik ve Toplumsal Cinsiyet: İş Bölümü ve Kimlik..... 278
5.2.1. İş Yükü, Aktivite ve Cinsiyet..... 279
5.2.2. Kesişimsel Yaklaşım: Biyolojik Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Kimlik..... 282
5.3. Hafıza ve Aktarım, Teknoloji ve Değişim: Kolektif Kimlikten Bireylere ve Sosyal Gruplara..... 288
5.3.1. Kişisel Süs Eşyaları: Kolektif Kimlik ve Hafıza, Teknoloji ve Değişim..... 289
5.3.2. Bireyleri Düşünmek: Teknoloji, Yetenek, Uzmanlaşma ve Etkileşim..... 297
5.4. Sosyal Yaş: Çocuklar, Yetişkinler ve İlişkisel Kimlikler..... 303
5.4.1. Aşıklı Höyük'te Kişisel Süs Eşyaları ve Yaş Grupları..... 306
5.4.1.1. Yaşlılar, Bebekler ve Çocuklar..... 308
5.4.1.2. Sosyal Yaş, Bireylik ve İlişkisel Kimlikler..... 309

SONUÇ..... 312
KAYNAKÇA..... 338
ŞEKİLLER..... 451

EKLER..... **515**
ÖZGEÇMİŞ..... **637**

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1 : Tarihöncesinde boncuk yapımı ve kullanımında sık tercih edilen kayaç ve mineral türlerinin özellikleri, bulundukları ortamlar ve Mohs ölçeğine göre sertlik dereceleri..... 77

Tablo 2.2 : Boncuk çalışmalarında kullanılan morfometrik terimler.. 84

Tablo 2.3 : Güney Levant, Afrika ve Avrupa'da Orta Paleolitik Dönem'e tarihlenen mağara ve kaya sığınaklarından bilinen en erken süs eşyası örnekleri..... 91

Tablo 2.4 : Güney Levant, Afrika ve Avrupa'da Orta Paleolitik Dönem'e tarihlenen mağara ve kaya sığınaklarından bilinen en erken süs eşyası örnekleri..... 99

Tablo 2.5 : Çocuk bilişsel gelişiminde dört ana aşama..... 116

Tablo 2.6 : Bebeklik ve çocuklukta yaşanan biyolojik ve bilişsel değişimler..... 117

Tablo 2.7 : Etnografik örneklere göre çocukluk ve sosyal yaş kategorileriyle ilişkili değişimler..... 123

Tablo 2.8 : Etnografik örneklere göre göçer ve yerleşik avcı toplayıcılarda çocukların sosyalleşme ve toplumsal cinsiyet rollerini öğrenme süreçlerindeki farklılıklar..... 127

Tablo 3.1 : Güney Levant, Kuzey Mezopotamya, Kıbrıs ve Orta Anadolu'da Epipaleolitik ve Neolitik Dönem arkeolojik kronoloji tablosu..... 149

Tablo 3.2 : Güneybatı Asya'da toplumsal cinsiyet ve yaşa dayalı sosyal roller ve kimlikler, iş bölümü ve kolektif kimlik gibi kavramların çeşitli yaklaşımlar ve yöntemler aracılığıyla ele alındığı yerleşmeler..... 179

Tablo 4.1 : Aşıklı Höyük Tabaka 5-2 radyokarbon tarihleri ve bu tabakalarda görülen temel ekonomik, teknolojik ve sosyal değişimler..... 191

Tablo 4.2 : Aşıklı Höyük'te Tabaka 5-2 boyunca farklı evrelerde yaşanan ekonomik, sosyal ve tekno-kültürel değişimler..... 200

Tablo 4.3 : Vaka çalışmasının temel soruları ve veri grupları..... 202

Tablo 4.4 : Aşıklı Höyük'te yerleşme içinde gömülmüş bireylerin ölüm yaşı ve biyolojik cinsiyete göre dağılımı..... 207

Tablo 4.5 : Bebek, çocuk ve yetişkinler için belirlenmiş biyolojik yaş aralıkları..... 208

Tablo 4.6 : Aşıklı Höyük'te kadın ve erkek iskeletlerinde dejeneratif eklem hastalıklarının (osteoartrit) en sık görüldüğü bölgeler ve işaret ettiği aktiviteler..... 213

Tablo 4.7 : Z binası silsilesinin farklı evrelerinde gömülmüş bireyler, yaş ve cinsiyetleri ve mezar eşyaları..... 216

Tablo 4.8 : Aşıklı Höyük'te kişisel süs eşyalarının (boncuklar ve pendantlar) hammadde türlerine göre adet bazında tabaka/evre dağılımı..... 220

Tablo 4.9 : Tek, çift ve dizi halinde boncuklarla birlikte gömülen bireyler..... 233

Tablo 4.10 : Yaş aralığı ve biyolojik cinsiyete göre yerleşmede gömülen toplam birey sayısı ve boncuklu birey sayısı..... 235

Tablo 4.11 : Boncuklu bireylerin binalara göre dağılımı..... 241

Tablo 4.12 : Bireylerin tek, çift ya da dizi halinde birlikte gömüldüğü boncukların toplam adetleri ve her bir birey için farklı hammadde, form ve renk adedi..... 243

Tablo 4.13 : SK11 ile birlikte bulunan boncuk dizisini oluşturan boncukların renk, hammadde ve form özellikleri ile adetleri..... 246

Tablo 4.14 : SK124 ile birlikte bulunan boncuk dizisini oluşturan boncukların renk, hammadde ve form özellikleri ile adetleri..... 248

Tablo 4.15 : SK148 ile birlikte bulunan boncuk dizisini oluşturan boncukların renk, hammadde, form özellikleri, üretim teknikleri ve adetleri..... 249

Tablo 4.16 : SK148 ile birlikte bulunan boncuk dizisi içinde yer alan steatit ve kireçtaşı boncukların minimum ve maksimum çap, delik çapı ve kalınlık ölçüleri (mm) (n=157)..... 250

Tablo 4.17 : SK149 ve SK150 ile birlikte bulunan boncukların renk, hammadde ve form özellikleri, bulunma şekli/yeri ve adetleri..... 252

Tablo 4.18 : Tek, çift veya dizi halinde boncukla birlikte gömülmüş bebek ve çocuklar..... 256

Tablo 4.19 : Tek boncukla birlikte gömülmüş bebek, çocuk ve yetişkinler..... 256

Tablo 4.20 : Boncuk renklerinin iskeletlere göre dağılımı (toplam 27 birey)..... 259

Tablo 4.21 : Boncuk renklerinin biyolojik cinsiyete göre dağılımı..... 260

Tablo 4.22 : Boncuk renklerinin yaş gruplarına göre dağılımı..... 260

Tablo 4.23 : Toplam iskeletli bina sayısı ve bina içi minimum ve maksimum iskelet sayıları ile yüzdeleri (tüm tabaka/evreler)..... 263

Tablo 4.24 : İskeletli binalar, toplam birey sayıları ve her bir bina için iskeletlerin yaş/cinsiyet dağılımı (tüm tabaka/evreler)..... 264

Tablo 5.1 : Farklı ölü gömme uygulamaları, mezar buluntuları ve beden modifikasyonu uygulamalarının yaş, cinsiyet ve tabakalara göre dağılımı..... 271

Tablo 5.2 : Arkeolojik ve etnografik örneklere göre sert, yongalanabilir taşlardan boncuk yapımında izlenen aşamalar ve uygulanan teknikler..... 299

Tablo 5.3 : Aşıklı Höyük'te Tabaka 2A-C'de farklı sertlik derecelerine sahip taş türlerinden üretilmiş kelebek formlu boncuklarla birlikte gömülmüş bireyler..... 301

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1 : Antropoloji, sosyoloji ve ardından arkeolojide toplumsal cinsiyet araştırmalarında dönüm noktaları ve değişen yaklaşımların kısa tarihçesini içeren infografik..... 452

Şekil 2.1 : Dünyanın farklı yerlerinden toplumsal cinsiyet, yaş ve kimlikler üzerine etnografik ve arkeolojik örnekler verilen bölgeler..... 453

Şekil 2.2 : Abu Hureyra'da yetişkin kadın ve erkeklerde saptanan kemik ve diş deformasyonlarıyla ilişkili günlük aktiviteler.. 454

Şekil 2.3 : Cinsiyete dayalı iş bölümü ve toplumsal cinsiyet kimlikleri hakkında bilgi veren arkeolojik yöntemler..... 455

Şekil 2.4 : Güneybatı Asya'da Neolitik Dönem'de kültürel kafatası deformasyonu uygulaması için başın farklı sarılma yöntemleri..... 455

Şekil 2.5 : Kabuk boncuklar için morfometrik ölçümlerin gerçekleştirildiği kısımlar..... 456

Şekil 2.6 : Kızıl geyik köpek dişinde görülen farklı aşınma dereceleri ve arkeolojik örneklerde kullanılan morfometrik ölçümler. 457

Şekil 2.7 : Beck tipolojisine göre boncuk çalışmalarında kullanılan morfometrik terimler..... 458

Şekil 2.8 : Orta Paleolitik Dönem'e tarihlenen en erken süs eşyalarından örnekler..... 459

Şekil 2.9 : Boncuk yapımı ve kullanımında Orta Paleolitik'ten itibaren, Üst Paleolitik, Epipaleolitik ve Neolitik Dönem'de artarak tercih edilen deniz kabuğu türleri..... 460

Şekil 2.10 : Geç Epipaleolitik ve Erken Neolitik Dönem'de Güneybatı Asya'da görülmeye başlayan yeni boncuk formlarından örnekler..... 461

Şekil 2.11 : Kuzey Amerika'daki Par-Tee yerleşmesinde (MS 100-800) bulunmuş kemik atlatl (mızrak atıcı) ve minyatürleri..... 462

Şekil 2.12 : Kemik objeler üzerinde tecrübesiz üreticilere ait kazıma izleri..... 462

Şekil 2.13 : Çatalhöyük ve Hacılar'da kadınların farklı beden görünümleriyle betimlendiği figürinlerden örnekler..... 463

Şekil 3.1 : Tez çalışmasının vaka incelemesini oluşturan Aşıklı Höyük ve Güneybatı Asya'da yer alan başlıca Epipaleolitik ve Neolitik Dönem yerleşmeleri..... 464

Şekil 3.2 : Güney Levant'ta yer alan Hilazon Tachtit Mağarasında özel bir ritüelle gömülmüş yaşlı bir kadına ait Geç Epipaleolitik Dönem (Geç Natuf) mezarı ve mezar içerisinde bulunan yabani hayvan parçaları ile eşyalar..... 465

Şekil 3.3 : Güneybatı Asya'da Erken Neolitik Dönem'de (PPNA ve Erken PPNB) taş kaplar gibi taşınabilir öğeler üzerinde görülen insan-hayvan betimleri ve antropomorfik taş steller..... 466

Şekil 3.4 : Güneybatı Asya'da Neolitik Dönem'de görülen çeşitli antropomorfik figürinler..... 467

Şekil 3.5 : Güneybatı Asya'da Orta PPNB'de görülmeye başlayan, yüzün detaylı ve gerçekçi şekilde betimlendiği cinsiyetsiz antropomorfik tasvirler..... 468

Şekil 3.6 : Güneybatı Asya'da Neolitik Dönem'de görülen kafatası modifikasyonu örnekleri..... 469

Şekil 4.1 : Aşıklı Höyük ve yerleşmenin içerisinde bulunduğu doğal çevre ortamı..... 470

Şekil 4.2 : Aşıklı Höyük Tabaka 2A-C evrelerini gösteren vaziyet planı..... 471

Şekil 4.3 : Aşıklı Höyük Tabaka 5 ve 4 evre planları (4GH Alanı)..... 472

Şekil 4.4 : Aşıklı Höyük Tabaka 5, 4, 3 ve 2 mimarisi..... 473

Şekil 4.5 : Aşıklı Höyük'te MÖ 9. binyıl ortalarına tarihlenen evrelerde günlük aktivitelerin gerçekleştirildiği açık alanlar ve çukur barınaklar (Tabaka 4, 4GH Alanı)..... 474

Şekil 4.6 : Bina 38 genel görünüm (Tabaka 3)..... 474

Şekil 4.7 : Mekan içi aktivitelere işaret eden buluntular ve bir mekan içerisinde, ocak üzerine gömülmüş çocuk (Tabaka 4 ve 3)..... 475

Şekil 4.8 : Yerleşmenin kuzeyinde yer alan konut alanı ve güneyinde yer alan özel amaçlı yapılar alanından bina örnekleri (Tabaka 2)..... 476

Şekil 4.9 : Aşıklı Höyük'te MÖ 9. binyıl ortalarından (Tabaka 5 ve 4) 8. binyıla (Tabaka 2) dek binaların ve çöplüklerin konumlarındaki devamlılık (4GH Alanı güney ve doğu profilleri)..... 477

Şekil 4.10 : Aşıklı Höyük'te cinsiyetin muğlak şekilde betimlendiği stilize antropomorfik figürinler..... 477

Şekil 4.11 : Z Binası silsilesinde (B.16, B.37, Z mekanı) sepet ve taş aletlerle birlikte gömülmüş bireyler (Tabaka 2I-J ve 2F-H).. 478

Şekil 4.12 : B.25 (AB mekanı) tabanına açılmış çukura, biri pelvisinin diğeri ise elinin yanında bulunan iki sepetle birlikte gömülmüş yetişkin birey (SK152; Tabaka 2A-C) ve sepetlerin yakından görünümü..... 479

Şekil 4.13 : Bir yetişkin erkek (SK26) ile birlikte bulunan biley taşı ve şematik çizimi..... 480

Şekil 4.14 : Aşıklı Höyük boncuk tipolojisi..... 480

Şekil 4.15 : Silindir formlu kemik boncuklar ve geyik dişi pendantlar (Tabaka 4) üretim ve kullanım izleri..... 481

Şekil 4.16 : Kemik 'ayırıcı' (Tabaka 5) üzerinde saptanan üretim ve kullanım izleri..... 482

Şekil 4.17 : Sepet formlu taş pendant (Tabaka 5)..... 483

Şekil 4.18 : Kişisel süs eşyası pratiklerinde görülen zamansal değişimler (MÖ kal. 8350-7350)..... 484

Şekil 4.19 : Mezarlarda bulunan, farklı sertlik derecesine sahip taş türlerinden üretilmiş boncuklardan örnekler..... 485

Şekil 4.20 : Sert taş türlerinden üretilmiş boncuklarda önform verme sürecine ait üretim izleri..... 486

Şekil 4.21 : Sert taş türlerinden üretilmiş boncuklarda form verme sürecine ait sürtme/aşındırma çizikleri..... 487

Şekil 4.22 : Akik boncuklarda sürtme/aşındırma süreçlerine ait parlaklıklar..... 488

Şekil 4.23 : Akik boncuklarda ısıtma sürecine işaret eden izler..... 489

Şekil 4.24 : Akik boncuklarda delme sürecini karakterize eden izler ve farklı delik tüpü morfolojileri..... 490

Şekil 4.25 : Farklı delik tüpü morfolojilerinin şematik çizimi..... 491

Şekil 4.26 : Sert taşlardan (akik) üretilmiş kelebek formlu boncuklar için önerilen üretim zinciri..... 492

Şekil 4.27 : Yumuşak taş türlerinden üretilmiş büyük boncuklar için önerilen üretim zinciri (halka uçlu kelebek formlu boncuk, lületaşı)..... 493

Şekil 4.28 : Yumuşak ve orta sertlikte taş türlerinden üretilmiş kısa ve küçük boncuklar için önerilen üretim zinciri modelleri.. 494

Şekil 4.29 : Yerleşmedeki ilk boncuklu bireyin (B.38, SK153, bebek/çocuk) mezar çukuru ve üzerinin örtüldüğü hasırın yakından görünümü..... 495

Şekil 4.30 : SK153'ün boynunda bulunmuş boncuklar: üretim ve kullanım izleri..... 496

Şekil 4.31 : SK109 ile birlikte bulunmuş boncuk dizisi: üretim ve kullanım izleri..... 497

Şekil 4.32 : SK11 ile birlikte bulunmuş diziye ait akik ve krisopraz boncukların mikro-fotoğrafları..... 498

Şekil 4.33 : SK44 şematik çizimi ve boncukları..... 499

Şekil 4.34 : SK112 ile birlikte bulunmuş boncuk dizisinde yer alan farklı formlardaki boncuk ve pendantlar..... 500

Şekil 4.35 : SK124 ve birlikte gömüldüğü boncuk dizisinin şematik çizimi (üstte), boncukların yakından görünümü (altta)..... 501

Şekil 4.36 : SK148 ve birlikte gömüldüğü boncuk dizisinin şematik çizimi..... 502

Şekil 4.37 : SK148 ile birlikte bulunmuş boncuk dizisinde yer alan disk formlu steatit ve kireçtaşı boncuklar..... 503

Şekil 4.38 : SK149-150'un mezar çukuru içindeki pozisyonları ve SK149'un boynunda yer alan boncuk dizisinin bulunma şekli..... 504

Şekil 4.39 : SK149'un boynunda bulunan boncuk dizisi..... 504

Şekil 4.40 : SK149'un boynunda bulunan boncuk çizisi içerisindeki akik boncuk üzerinde gözlemlenen üretim ve kullanım izleri..... 505

Şekil 4.41 : SK149'un boynunda bulunan boncuk çizisi içerisindeki turkuaz ve varisit boncuklar üzerinde gözlemlenen üretim ve kullanım izleri..... 506

Şekil 4.42 : SK35 ile birlikte bulunmuş geyik dişi pendantlar..... 507

Şekil 4.43 : SK31 ve SK52 ile birlikte bulunmuş boncuklar..... 507

Şekil 4.44 : Aynı binada (I mekanı) gömülmüş iki erişkin kadının (SK8 ve SK9) birlikte gömüldüğü yeşil renkli, steatitten yapılmış tek boncuklar..... 508

Şekil 4.45 : Aynı binada (BH mekanı) gömülmüş yaşlı kadın (SK40) ve bebek (SK39) ile birlikte gömüldükleri yeşil renkli, steatitten yapılmış tek boncuklar..... 509

Şekil 4.46 : Aynı binada (HB mekanı) ve aynı mezar çukuruna gömülmüş yaşlı kadın (SK27) ve bebek (SK28) ile birlikte gömüldükleri tek boncuklar 510

Şekil 4.47 : Baş ve ağız çevresinde kırmızı okr ve boyun çevresinde bir boncuk dizisi bulunan çocuk (SK124)..... 511

Şekil 5.1 : Aşıklı Höyük'te Tabaka 2'de farklı ölü gömme uygulamaları, mezar buluntuları ve bina içi iskelet sayısının mekansal dağılımı..... 512

Şekil 5.2 : Güney Levant, Fırat havzası ve Anadolu'da Orta Paleolitik Dönem'den Erken Neolitik Dönem'e dek çeşitli yerleşmelerde ve buluntu yerlerinde baskın olarak tercih edilen kabuk türlerinin dağılımı..... 513

Şekil 5.3 : Aşıklı Höyük'te farklı mezar buluntuları ve okr ile birlikte gömülme uygulamasının yaş gruplarına göre dağılımı..... 514

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 4.1 : Aşıklı Höyük'te yerleşme içinde gömülen bireylerin ölüm yaşı ve biyolojik cinsiyete göre yüzdeleri (tüm tabaka ve evreler)..... 207

Grafik 4.2 : Yerleşme içinde gömülen bireylerin biyolojik cinsiyet ve yaş aralıklarına göre dağılımı (tüm tabaka ve evreler)..... 208

Grafik 4.3 : Yerleşme içinde gömülen bireylerin yaş ve cinsiyete göre tabaka bazında dağılımı..... 209

Grafik 4.4 : Mezar buluntusu olan bireylerin toplam birey sayısına göre oranı (tüm tabaka ve evreler)..... 211

Grafik 4.5 : Aşıklı Höyük'te en sık görülen kişisel süs eşyaları içerisinde yer alan boncuk ve pendantların hammadde türlerine göre dağılımı (tüm tabaka ve evreler)..... 219

Grafik 4.6 : Boncuk ve pendantların tabaka bazında hammadde türlerine göre dağılımı..... 219

Grafik 4.7 : Kelebek formlu akik, krisopraz ve dağ kristali boncukların genişlik ve uzunluk dağılımı (n=15)..... 226

Grafik 4.8 : Boncuklu ve boncuksuz bireylerin toplam birey sayısına oranı (tüm tabaka ve evreler)..... 232

Grafik 4.9 : Yaş aralığı ve biyolojik cinsiyete göre boncuklu bireylerin değerlendirmeye alınan toplam birey sayısına (n=100) oranı. 236

Grafik 4.10 : Boncuklu ve boncuksuz bireylerin biyolojik cinsiyete göre dağılımı..... 236

Grafik 4.11 : Boncuklu bireylerin tabaka/evre bazında yaş ve cinsiyete göre dağılımı..... 240

Grafik 4.12 : Boncuklu birey ve bina içi toplam iskelet adedinin binalara göre dağılımı..... 240

Grafik 4.13 : Birlikte gömüldükleri boncuk dizisi içinde toplam boncuk adedi en yüksek bireyler..... 244

Grafik 4.14 : Her bir bireye ait tek, çift ve dizi halinde boncuklar içerisinde görülen farklı hammadde, form ve renk adetlerinin dağılımı..... 244

Grafik 4.15 : SK148 ile birlikte bulunan boncuk dizisi içinde yer alan steatit ve kireçtaşı boncukların minimum ve maksimum çap, delik çapı ve kalınlık ölçülerinin birbirine oranı (mm) (n=157)..... 250

Grafik 4.16 : SK148, steatit ve kireçtaşı disk formlu boncukların kalınlık ve çapa göre dağılımı (mm) (n=157)..... 251

Grafik 4.17 : SK148, steatit ve kireçtaşı disk formlu boncukların çap ve delik çapına göre dağılımı (mm) (n=157)..... 251

Grafik 4.18 : İskeletlerle birlikte bulunan boncukların renk dağılımı (toplam 27 birey)..... 258

Grafik 4.19 : Birden fazla iskelet bulunan binalar içinde aynı binada gömülen bireylerin yaş ve cinsiyete göre dağılımı..... 266

Grafik 5.1 : Farklı ölü gömme uygulamaları, mezar buluntuları ve beden modifikasyonu uygulamalarının tabakalara göre dağılımı..... 273

Grafik 5.2 : Aynı anda birden fazla mezar eşyası ve/veya farklı ölü gömme uygulamaları ile birlikte gömülmüş bireyler..... 274

KISALTMALAR LİSTESİ

aDNA : Antik DNA (Deoksiribo Nükleik Asit)

a.e. : Aynı eser

Akt. : Aktaran

Bkz. : Bakınız

CA : *Central Anatolia* (Orta Anadolu)

cm : Santimetre

Ed. : Editör – Editörler

EPPNB : *Early Pre Pottery Neolithic B* (Erken Çanak Çömleksiz Neolitik B)

FTIR : *Fourier Transform Infrared Spectroscopy* (Fourier Dönüşümü Kızılötesi Spektroskopisi)

Haz. aş. : Hazırlık aşamasında

kal. : Kalibre

km : Kilometre

kyr. : *Kiloyear* (binyıl)

LPPNB : *Late Pre Pottery Neolithic B* (Geç Çanak Çömleksiz Neolitik B)

Max. : *Maximum* (Maksimum)

Min. : Minimum

mm : Milimetre

MÖ : Milattan Önce

MPPNB : *Middle Pre Pottery Neolithic B* (Orta Çanak Çömleksiz Neolitik B)

MSM : *Musculoskeletal stress markers*

n **:** *Number* (adet)

NISP : *Number of identified specimens*

Örn. : Örneğin

PN : *Pottery Neolithic* (Çanak Çömlekli Neolitik)

PPN : *Pre Pottery Neolithic* (Çanak Çömleksiz Neolitik)

PPNA : *Pre Pottery Neolithic A* (Çanak Çömleksiz Neolitik A)

XRD : *X-Ray Diffraction* (X-ışını Kırınım)

XRF : *X-Ray Fluorescence* (X-ışını Floresan)

SEM : *Scanning Electron Microscope* (Taramalı Elektron Mikroskobu)

SK : *Skeleton* (İskelet)

sp. : *Species* (Tür)

vb. : Ve benzeri

vd. : Ve diğerleri

Yak. : Yaklaşık

µm : Mikron, mikrometre

GİRİŞ

Güneybatı Asya coğrafyasında, MÖ 10.000 civarında avcı toplayıcı topluluklar yavaş ve aşamalı bir şekilde yerleşik yaşama geçmeye başlar. Göçer toplulukların yıl boyu aynı lokasyonda yaşamaya başlayarak ilk yerleşik köyleri inşa ettiği bu uzun erimli süreç MÖ 7.-6. binyıllara dek sürer. Bir önceki Geç Epipaleolitik Dönem'den Erken Neolitik Dönem'e dek aktarılan sosyal, ekonomik, teknolojik ve bilişsel arka planla birlikte Hodder'ın (2018a: 155) "*yerleşikliğe ve evcilleştirmeye doğru giden yolu açan bir döngü*" olarak tanımladığı bu dönüşüm sürecinin biyokültürel sonuçları içerisinde mekansal ilişkilerde, demografik yapıda, iş bölümünde ve bireylerin sosyal rollerinde ve kimliklerinde yaşanan değişimler yer alır (Eshed vd., 2004, 2010; Hershkovitz ve Gopher, 2008; Kuijt vd., 2011; Molleson 1994, 2000, 2007a). Watkins (2006: 22), yerleşiklikle birlikte kalabalık, kalıcı ve büyük yerleşmelerde yeniden organize edilen yaşam biçiminin, bir arada yaşayan ve ortak sosyal kodlar etrafında bir araya gelen sosyal grupların ortaya çıkışına etki ettiğini önermektedir. Toplulukların kolektif kimlikleri dönüşüp sosyal gruplar meydana gelmeye başlarken, bireysel ölçekte de yeni sosyal roller ve kimlikler doğmuştur. Tez çalışması boyunca ele alınan örneklerin gösterdiği üzere, materyal kültür, etkileşim ve teknoloji ile mekansal ilişkiler, yeni sosyal rollerin ve kimliklerin oluşumu ve dışavurumunda merkezi bir rol oynamaktadır.

Ancak, Güneybatı Asya'da yerleşikliğe geçiş sürecinde dönüşen yaşam biçimiyle birlikte cinsiyete dayalı iş bölümü, toplumsal cinsiyet rolleri ve kimlikler üzerine yapılan çıkarımlar sıklıkla genellemelere hapsolmuş yaklaşımlara dayanmaktadır. 1970'li ve 80'li yıllardan itibaren önerilen modeller genellikle tek bir veri grubuna odaklanmakta ve günümüz toplumsal cinsiyet anlayışını geçmiş topluluklara uyarlamaya çalışma eğilimindedir (örn.: Bouchud, 1987; Flannery, 1972; Henry, 1989; eleştiriler için örn. bkz.: Crabtree, 1991; Peterson, 2002, 2010; Wright, 2000). Özellikle 2000'lerin başından itibaren

ise, sosyal bilimlerde ve feminist teoride yaşanan paradigma değişimlerinden etkilenen arkeolojik çalışmalar toplumsal cinsiyet, iş bölümü ve kimlik gibi kavramlara dair yeni yaklaşımlar üretmeye başlamış ve arkeolojik veride kimlikleri tanımlayabilmemizi sağlayan yeni yöntemlerin de gelişimine etki etmiştir. Bu bağlamda, son yıllarda artış gösteren ve biyoarkeolojik veri, ölü gömme uygulamaları ve materyal kültür öğelerini bir arada karşılaştırmalı ve bütüncül bir şekilde ele alan çalışmalar Erken Neolitik Dönem'de kimliklerin nasıl dönüştüğünü anlayabilmemizi ve çeşitlilik-farklılık örüntülerini görebilmemizi sağlamaktadır. Bolger'ın (2013: 5) da dikkat çektiği gibi, artan çalışmalara rağmen, geçmişte kadınların, erkeklerin, çocukların rollerinin ne olduğu, kimliklerin nasıl inşa edildiği ve sürdürüldüğü gibi soruların toplumsal cinsiyet perspektifli bir metodoloji ile ele alınması gerekliliği geçerliliğini halen korumaktadır.

Bu tez çalışmasının amacı da Erken Neolitik Dönem'de, sosyo-ekonomik değişimlere paralel şekilde toplumsal cinsiyet ve yaş grupları ile ilişkili kimliklerin günlük aktivitelerle ilişkisini, kimliklerin materyal kültürle nasıl ifade edildiğini ve tüm bunların bireysel ve toplumsal kimliklere etkisini anlamaktır. Bir diğer amaç ise, dünyanın farklı yerlerinden etnografik ve arkeolojik çalışmaların sunduğu yaklaşımsal çerçeve içerisinde Erken Neolitik Dönem'e tarihlenen Aşıklı Höyük (MÖ kal. 8350-7350) yerleşmesini bir vaka incelemesi olarak ele alarak arkeolojik veride kimliklerin nasıl bir teorik ve metodolojik yaklaşımla ele alınabileceği sorusuna katkı sunmaktır.

Bu temel amaçlarla, Erken Neolitik Dönem'de sosyal rollerin, toplumsal cinsiyet ve yaşa dayalı kimliklerin ve bu kimliklerin dışavurum mekanizmalarını oluşturan materyal kültür öğelerinin dönüşümü üç geniş soru çerçevesinde tartışılmaktadır: (1) farklı cinsiyet ve yaş gruplarının günlük aktiviteleri nasıldı, cinsiyete dayalı iş bölümü var mıydı? (2) sosyal roller, sosyal ilişkiler ve farklı cinsiyet ve yaş gruplarından bireylerin kimlikleri arasında nasıl bir ilişki vardı?

ve (3) kimlikler ölü gömme uygulamaları, bedensel görünüm ve materyal kültür aracılığıyla nasıl dışavurulmuştu?

Bu soruları cevaplandırabilmek amacıyla karşılaştırmalı bir şekilde ele alınan veri gruplarını biyoarkeolojik veriler, ölü gömme uygulamaları, beden modifikasyonu uygulamaları ve mezar buluntuları oluşturmaktadır. Çalışmanın metodolojik yaklaşımı ise modern toplumda kimliklere atfettiğimiz anlamları araştırmanın odağındaki farklı veri gruplarına adapte etmeye çalışmak yerine veriye dayalı ve bütüncül bir bakışla cinsiyet ve yaş grupları gibi farklı sosyal kategorilerin nasıl ilişkilendiğini ve kesişim gösterdiğini anlamaya dayalıdır. Toplumsal cinsiyet ile ilişkili sosyal rollerin ve kimliklerin farklı bölge, dönem ve toplumlarda nasıl oluştuğunu araştırmayı merkezine alan toplumsal cinsiyet arkeolojisi ise çalışmanın temel teorik yaklaşımını oluşturmaktadır.

Birinci bölümde, toplumsal cinsiyet arkeolojisinin ortaya çıkışı, felsefe, sosyoloji, tarih ve antropoloji gibi farklı disiplinlerde toplumsal cinsiyetin kavramsallaştırıldığı tarihsel bir arka plan ile ele alınmıştır. Bu bölüm, tez çalışmasının odak noktasındaki kavramlara dair bir arka plan sunmaktadır.

İkinci bölümde, tez çalışmasının odağındaki vaka çalışmasına teorik ve metodolojik bir arka plan sağlamak amacıyla beden, teknik, iş bölümü, toplumsal cinsiyet ve yaşam döngüsü gibi kavramların materyal kültür, teknoloji ve ritüel ile etkileşimi, biyoarkeoloji ve materyal kültür çalışmaları olmak üzere iki ana arkeolojik yaklaşım üzerinden ele alınmakta ve dünyanın farklı yerlerinden arkeolojik ve etnografik örneklerle desteklenmektedir. Bu bölüm, tez çalışmasının odağındaki vaka çalışmasına metodolojik bir arka plan sağlamaktadır.

Üçüncü bölüm, Güney Levant, Kuzey Mezopotamya ve Zagroslar'da yer alan yerleşmelerden elde edilen biyoarkeolojik veriler, mezar buluntuları, ikonografi ve beden modifikasyonu uygulamalarına odaklanarak Geç

Epipaleolitik Dönem'den PPNB sonuna dek (MÖ yak. 13.000-6900) cinsiyet, yaş ve sosyal rollerle ilişkili kimlikler üzerine bir tablo çizmektedir. Bu bölüm, tez çalışmasının vaka incelemesi için zamansal ve bölgesel bir arka plan oluşturmaktadır.

Tez çalışmasının vaka incelemesini oluşturan Aşıklı Höyük'ün yer aldığı Orta Anadolu bölgesinde Neolitikleşme süreci, Güney Levant, Kuzey Mezopotamya ve Zagroslar'dan farklı ve yerel özellikler taşır (Duru vd., 2021a; Feldman vd., 2019; Özbaşaran, 2011). Ancak bu özgün Neolitikleşme süreciyle birlikte, arkeolojik veriler, Orta Anadolu'da yaşayan Erken Neolitik Dönem topluluklarının Güney Levant, Orta Fırat ve Kıbrıs'ta yaşayan çağdaşlarıyla yoğun bir iletişim ve etkileşim içerisinde olduğunu da göstermektedir (Binder, 2002; Binder ve Balkan-Atlı, 2001). Bu bağlamda, dördüncü bölümde, öncelikle Orta Anadolu'da Erken Neolitik Dönem'de kimlik ve etkileşim kavramlarına odaklanılmış ve bu bölgesel arka planın ardından çalışmanın vaka incelemesini oluşturan Aşıklı Höyük'te MÖ 9. binyıl ortalarından 8. binyıl ortalarına dek değişen yaşam biçimi ve sosyo-ekonomik organizasyon ele alınmıştır.

Aşıklı Höyük'te değişen yaşam biçimi ve sosyo-ekonomik organizasyon, kimlikleri çözümlemek için vaka incelemesine bir arka plan oluşturur. Çalışmanın odağında yer alan veri grupları ise biyoarkeolojik veriler (demografi, paleopatoloji, diş aşınmaları, sabit izotop analizleri ve genetik analizler), ölü gömme uygulamaları ile beden modifikasyonu uygulamaları (okr kullanımı, birlikte gömülme, kafatası deformasyonu) ve mezar buluntularıdır (sepetler, taş aletler ve boncuklar).

Biyoarkeolojik veriler, ölü gömme uygulamalarına dair veriler ve sepet ve taş aletler gibi buluntu gruplarının analiz sonuçları Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi veritabanından, yayınlanmış çalışmalardan ve araştırma projesine sunulan raporlardan derlenmiştir. Mezar buluntularının çoğunluğunu oluşturan boncukların hammadde tanımlamaları, tekno-morfolojik analizleri ve

kullanım izi analizleri ise önceki çalışmaların sonuçlarından da faydalanılarak (bkz.: Bains, 2013; Yelözer, 2016, 2018) yazar tarafından makro ve mikroskobik yöntemlerle gerçekleştirilmiştir. Boncukların tekno-morfolojik ve kullanım izi analizlerinde uygulanan analitik yöntemin detayları ve ham sonuçlar Ekler kısmında sunulmaktadır. Gerek ekler kısmında sunulan ve bu çalışmada uygulanan yöntem ve yaklaşımın gerekse de ikinci bölümde detaylıca ele alınan analitik yöntemlerin Türkiye arkeolojisinde boncuk teknolojisi ve kullanım izi çalışmaları için Türkçe literatüre katkı sunması umulmaktadır.

Biyoarkeolojik analizler, ölü gömme uygulamaları ve mezar buluntularının analizlerinin farklı biyolojik cinsiyet ve yaş gruplarıyla ve mekansal dağılımlarla karşılaştırmalı okumalarına dayanan tüm sonuçlar dördüncü bölümde sunulmaktadır. Beşinci bölümde ise Aşıklı Höyük'ten elde edilen sonuçlar, ikinci ve üçüncü bölümde çizilen yaklaşımsal ve zamansal/bölgesel çerçevenin sunduğu arka planla birlikte tartışılmaktadır. Bu tartışma, mezar buluntularının ve ölü gömme uygulamalarının zamansal/mekansal dağılımları ve biyoarkeolojik verilerle karşılaştırmalı bir okumasıyla başlamaktadır. Ardından Aşıklı'da çocukların ve yetişkinlerin kimlikleri ve sosyal rolleri, cinsiyete dayalı iş bölümü, ayrışmış toplumsal cinsiyet kimliklerinin var olup olmadığı, kolektif kimlik, etkileşim ve bireyler arasındaki sosyal bağlar gibi kimlikleri oluşturan mekanizmalar tartışılmaktadır. Sonuç başlığında ise çalışmayı şekillendiren temel varsayımlar ve elde edilen sonuçlar özetlenmekte ve son olarak, Erken Neolitik Dönem'de bireysel ve toplumsal kimliklerin çözümlenmesi için detaylı analizlerden elde edilecek farklı veri gruplarının karşılaştırılmasına dayanan bağlamsal bir metodolojinin gerekliliği vurgulanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK VE METODOLOJİK ARKA PLAN: TOPLUMSAL CİNSİYET ARKEOLOJİSİ VE ARKEOLOJİDE KİMLİK ÇALIŞMALARI

30 yıldan fazla bir süre önce, Conkey ve Spector, toplumsal cinsiyet arkeolojisinin metodolojik temellerinden birini oluşturan "*Archaeology and the Study of Gender* (Arkeoloji ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları)" başlıklı bir makale yayınlar (Conkey ve Spector, 1984). Yazarlar bu makalede, geçmişi onu meydana getiren insanlarla birlikte anlamayı hedefleyen toplumsal cinsiyet perspektifli çalışmaların gelişiminin koşulunun, disiplinin yüzleştiği diğer teorik ve metodolojik zorluklarda olduğu gibi, bilgiyi üretme biçimlerimizin ve arkeolojik verinin analizinde uyguladığımız yöntemlerin önümüze koyduğu kısıtlılıkları aşmak olduğunu belirtirler (a.e.: 21). Bu çalışmadan 25 yıl sonra, arkeolojide toplumsal cinsiyet çalışmalarının geldiği yeri değerlendiren Geller (2009: 66) toplumsal cinsiyet arkeolojisinin disipline yeni bir soluk getirdiğini ve hatta disiplini dönüştürdüğünü söyler. Bu dönüşüm cinsiyet ve cinsellik, birey, kimlik, hanehalkları, toplumsal bellek ve aktarım, güç, ritüel ve ideoloji gibi çeşitli kavramlara odaklanarak geçmişin sosyal dinamiklerini anlamayı hedefleyen arkeologların uzun yıllara yayılan teorik ve metodolojik üretim süreçlerinin bir sonucudur. Bu çalışmaların çoğu toplumsal cinsiyet arkeolojisi için çeşitli metodolojiler önerir ve aynı zamanda şimdiye dek üretilmiş bilginin de eleştirisini sunar. Bunu başarabilen çalışmaların, toplumsal cinsiyet üzerine sosyal bilimlerin farklı dallarınca üretilmiş çeşitli teorilerden beslendiğini görürüz. Diğer yandan, toplumsal cinsiyet ve kimlik gibi kavramların arkeolojik çalışmalarda teorik ve metodolojik bir çerçeve olmaksızın, sıklıkla doğrudan çıkarımlarla ele alındığı yadsınamaz. Bunun nedeni, toplumsal cinsiyetin, teorik bir perspektif olmaksızın "*pozitivist yaklaşıma eklenen yeni bir değişken*" olarak algılanmaktan öteye geçememiş olmasıdır (Conkey, 2003: 876).

Sosyal bilimlerde araştırmacının tarafsız, gözlemci veya objektif yerine dair tartışmalar bu çalışmanın kapsamını aşmakla birlikte, çalışmanın teorik çerçevesini çizerken bu konuya da kısaca değinmek gerekmektedir. Haraway'e (1988) göre araştırmacının bakış açısının araştırmasını etkilemesi kaçınılmazdır. Ancak araştırma(cı)nın beslendiği kuramsal yaklaşım(lar) ortaya koyularak, çalışmanın hangi teorik çerçevede ele alındığı açıkça tartışılmalıdır (bu konuda 1980'li yıllarda feminist teorisyenlerce başlatılan tartışmaların bir özeti için bkz.: Garcia-Ventura ve Zisa, 2017: 42). Arkeolojik araştırmalarda da ulaştığımız sonuçlar, sorduğumuz sorular ve bu soruların yönlendirdiği teorik ve metodolojik çerçeve tarafından yapılandırılır. Arkeolojik bilgi üretiminin araştırmacının sosyo-politik bağlamından, bu bağlam içerisinde birey olarak kapladığı yerden etkilenmesi kaçınılmazdır (Engelstad, 2007; Wylie, 2002). Bu sebeple, araştırma sorularımızın nasıl biçimlendiğini ve bilimsel bilgiyi nasıl ürettiğimizi tarihsel ve eleştirel bir perspektifle yeniden ele almak önemli olacaktır. Sosyal bilimlerde, araştırma sorularını biçimlendiren politik, etik ve sosyo-ekonomik paradigmaların tarihsel bir eleştirisi, feminist araştırmacıların özellikle 1980'lerden itibaren, evrensel bir "kadın tarihi" anlatısı yerine "toplumsal cinsiyet" araştırmalarını ön plana almaya başlamasıyla sonuçlanmıştır (Gabaccia ve Maynes, 2013). Aşağıda detaylandırılacağı gibi, bu tartışmalar özellikle 1990'lardan itibaren arkeologların da gündemine girmiştir. Bu dönüşüm arkeolojide toplumsal cinsiyet çalışmalarında da bir paradigma değişimine tekabül eder.

Bu tez çalışmasının amaçlarından biri de arkeolojik veride kimliklerin nasıl bir teorik ve metodolojik yaklaşımla ele alınabileceği sorusuna katkı sunmaktır. Bu bağlamda, sosyal arkeoloji çalışmaları ve kimlik arkeolojisi kapsamına da alınabilecek olan, toplumsal cinsiyete dayalı rollerin ve kimliklerin farklı bölge, dönem ve toplumlarda nasıl oluştuğunu araştırmayı merkezine alan toplumsal cinsiyet arkeolojisi bu çalışmanın temel teorik yaklaşımını oluşturur. Bu başlıkta, toplumsal cinsiyet arkeolojisinin ortaya

çıkışı, felsefe, sosyoloji, tarih ve antropoloji gibi farklı disiplinlerde toplumsal cinsiyetin kavramsallaştırıldığı tarihsel bir arka plan ile ele alınmaktadır. Bu amaçla, öncelikle çalışma boyunca değinilecek olan toplumsal cinsiyet kavramı, cinsiyet ile cinselliğin kültürel bağlamı ve bunlarla ilişkili iş bölümü, yaş, öğrenme, toplumsallaşma/sosyalizasyon, kimliklerin kesişimselliği ve kimliğin inşası gibi çeşitli kavramlar sosyal bilimlerin farklı dallarınca üretilmiş teoriler çerçevesinde tanıtılmıştır. Ardından, toplumsal cinsiyet arkeolojisinin günümüze dek seyri değerlendirilmiştir.

1.1. KAVRAMLAR VE TEORİLER: TOPLUMSAL CİNSİYET NEDİR?

Toplumsal cinsiyet (*gender*), bireylerin sosyal ve kültürel açıdan tanımlanmasını sağlayan bir kavramdır. Geniş ve geleneksel bir yaklaşımla, bireylerin biyolojik cinsiyetlerine (*sex*) dayalı olarak ancak ondan farklı bir şekilde, toplumsal görev ve rollerinin kültür tarafından belirlenmesi olarak tanımlanabilir. Çakır (2013: 415) toplumsal cinsiyeti "toplumsallaşma süreci ve kültürün içinde edinilen kadın ve erkek olma özelliklerini anlatan bir kavram" olarak açıklar ve farklı cinsiyetlerden bireylerin toplumsal rollerinin doğal bir iş bölümünün sonucu olmadığını, bu rollerin kültürel olarak belirlenmiş, öğrenilmiş ve zaman içinde değişebilir olduğunu belirtir. Bireylerin cinsiyetlerine ve cinselliğe dayalı tecrübeleri, toplumsal yaşamı nasıl deneyimleyecekleri, kendileriyle özdeşleştirilen davranış kalıpları, toplumsal cinsiyet normları ile şekillendirilir. Toplumsal cinsiyet, bireylerin biyolojik cinsiyet özelliklerine dayalı olarak kültürel roller ve kimlikler üstlenmeleri ile ilişkili olsa da biyolojik cinsiyet her zaman "kadın" ve "erkek" olmak üzere iki uç kutup tarafından temsil edilmez; XX ve XY kromozomlarının dışında kalan interseks bireyler biyolojik cinsiyetin de aslında bir spektrum olduğunu gösterir. Nitekim, interseks özellikler de farklı hormonlar ve XO ve XXY gibi farklı kromozom kombinasyonları içeren bir spektrumda yer alır (Fausto-Sterling,

2000: 52, Tablo 3.1). Tarih boyunca farklı toplumlar, interseks bedene sahip bireylere farklı kültürel anlamlar atfetmiştir. Ancak 19. yüzyıl başlarında biyoloji, tıp ve ilişkili bilimlerin gelişmesi ve aşağıda ele alındığı gibi ideolojik ve ekonomik dönüşümlerle birlikte, ikili cinsiyet sistemi dışında kalan kategoriler anormal olarak görülmeye başlamıştır.

1.1.1. Toplumsal Cinsiyet, Cinsiyet, Cinsellik

Toplumsal cinsiyet, sosyo-kültürel normlar üzerinden yalnızca bireyleri ve bedenlerini değil, toplumsal yaşamın bütününü oluşturan davranışları, kimlikleri, mekanları ve nesneleri de şekillendiren bir sistemdir. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyetin rol, kimlik ve ideoloji ile çok boyutlu bir ilişkisi vardır. Toplumsal cinsiyet rolü bireylerin ait oldukları kültürel bağlam tarafından belirlenen görev ve sorumluluklarını ifade eder. Toplumsal cinsiyet kimliği bireyin kültür tarafından kurgulanmış farklı kimlikler içerisinde kendini ait hissettiği kimlik biçimidir. Birey toplumun kendisine atfettiği kimliği benimseyebilir veya reddedebilir. Toplumsal cinsiyet ideolojisi/sistemi ise toplumun cinsiyet ve cinsellik ile ilişkili normlarını bunun üzerine inşa edilen sembolik anlamları içerir (Conkey ve Spector, 1984: 15).

İkili toplumsal cinsiyet sistemi modern Batı toplumlarında biyolojik olarak "dişi" olan bireylere kültürel olarak "kadınlık", erkeklereyse "erkeklik" rolleri atfedilmesi olarak tanımlanabilir. Bu şekilde, biyolojik özellikleri itibariyle toplum tarafından iki farklı düzlemde ele alınan kadınlar ve erkekler, çeşitli roller ve kimlikler kazanarak toplumsal bireyler haline gelirler. İçinde yaşadığımız toplumda bireyleri "nötr" varlıklar olarak görmeyiz; her bir birey "kadın", "erkek", "yaşlı", "çocuk" veya verili bağlamda atfedilen diğer kategorilere mensup bireylerdir ve onlarla bu kategoriler üzerinden iletişim kurarız (Holmes, 2007). Bunun sebebi, toplumsal cinsiyete dayalı normlar ve bu normların belirlediği maddi dünyadır. Bu maddi dünya içerisinde bireyler kendilerine atfedilen toplumsal cinsiyet rollerini üstlenirler; davranışlarını,

bedenlerini ve nasıl göründüklerini buna uygun şekilde biçimlendirirler. Ancak feminist teorinin gündemindeki kavramlara bir giriş niteliğindeki "Eleştirel Feminizm Sözlüğü" çalışmasında bir kavram olarak cinsiyet/toplumsal cinsiyeti ele alan Mathieu'nün de (2015: 77) belirttiği gibi, modern Batı toplumlarının dışındaki örnekler ve modern Batı toplumlarında ana akımın dışında görülen kesimler cinsiyet ile ilişkili kategorilerin ve sınırların keskin olmadığını ve çeşitli koşullar altında değişebildiğini göstermektedir (Herdt, 1994).

Cinsiyetin toplumsal kurgusunun kültürel ve tarihsel/zamansal çeşitliliğine vurgu yapan teorilere geçmeden önce, sosyal bilimlerde toplumsal cinsiyetin kavramsallaştırılma sürecini ele alacağız. Ancak öncelikle, cinsiyet (*sex*) ve cinsellik (*sexuality*) kavramlarına da değinmekte fayda var. Halperin "Cinselliğin Bir Tarihi Var mıdır?" başlıklı makalesinde cinsiyeti "bedenin işleyişine gömülmüş, doğal bir olgu" olarak tanımlar (Halperin, 2013: 87). Cinsiyet bireylerin fiziksel ve biyolojik özelliklerinden temellenmekle birlikte kültürel olarak tanımlanır, şekillendirilir ve dönüştürülür. Cinsiyetin kültürel olarak üretimi toplumsal cinsiyetin yanı sıra cinselliği de kapsar. Toplumsal cinsiyet gibi cinsellik de bireylerin bedenlerinin ideolojik olarak belirlenmesiyle kültürel olarak şekillendirilir ve dönüştürülür. Bu yönüyle cinsellik ve cinsiyet, bireylerin fiziksel özellikleri ve biyolojik dürtüler tarafından belirlenmenin ötesinde toplumsal, özellikle de politik ve ideolojik olarak yapılandırılmış bir kavramdır [Bourdieu, (1998) 2016; Butler, 1990; Foucault, 1978]. Örneğin, ergenlik çağındaki bir erkek ve yaşlı bir erkek arasında eşcinsel ilişkinin, ergenlikten yetişkinliğe geçiş ritüelleri ile ilişkili olduğu Antik Yunan toplumunda "kurumsallaşmış eşcinsellik" olarak tanımlanan bu ilişki ideolojik olarak yapılandırılmıştır ve kısa süreli olması beklenir, kalıcı olarak görülmez ve bir var oluş biçimi olarak kabul görmez (Fausto-Sterling, 2000: 16). Preciado (2018: 8), bu ideolojik yapılandırmayı konuştuğumuz dil(ler)e benzetir. Cinsiyet ve cinsellik, dil gibi, iletişimi ve yaşamın yeniden üretimini mümkün kılan karmaşık bir sistemdir. Dil gibi, cinsiyet ve cinselliğin farklı biçimleri de

biyokültürel koşullarca belirlenir ve öğrenilir. Bir kişinin birden fazla dili konuşması mümkün olduğu gibi, aynı yaşam döngüsünde birden fazla cinsiyet ve cinsellik biçimi de tecrübe edilebilir. Ancak kimi toplumsal bağlamlarda, norm olan tek dilin konuşulmasıdır. Buna benzer şekilde, cinsiyetin ve cinselliğin nasıl tecrübe edileceği de çocukluktan itibaren "doğal" olanın bu olduğu söylenerek dayatılmaktadır. Bu sistem, cinsiyet ve cinselliğin iki karşıt cinsiyet üzerinden belirlenmeye başladığı, tarihsel olarak çok da erken olmayan bir dönemden itibaren modern Batı toplumlarında aşağı yukarı benzer şekilde işlemektedir. Cinsiyetin iki farklı beden ve iki farklı cinsiyet—genital organıyla tanımlanan erkek bedeni/erkeklik ve bu organa sahip olmaması üzerinden tanımlanan kadın bedeni/kadınlık—ekseninde açıklanmasıyla birlikte, bu iki kategori dışında kalan farklı cinsiyetler de doğal olana aykırı, hatta sapkın, hasta veya engelli olarak tanımlanmaya başlamıştır (Herdt, 1994: 34).

1.1.2. İki Cinsiyetin Tanımlanması: 18. ve 19. Yüzyıllar

Toplumsal cinsiyet, cinsiyet ve cinselliğin yukarıda özetlemeye çalıştığımız şekilde, ikili karşıtlıkları aşan ve güç, ideoloji ve toplum ile ilişkili bir olgu olarak tanımlanması yüzyıllara dayanan paradigma değişimlerinin bir sonucu olmuştur. Kadınlar ve erkekler arasında cinsiyet farklılıklarına vurgu yapan ilk çalışmalar, bu farklılıkların biyoloji temelli olduğunu ve toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki dönüşümün çizgisel ve evrensel bir tarihsel süreç içerisinde yaşandığını önermekteydi. Bu farklılıklar tarihsel olarak ilk toplumsal iş bölümünün de kaynağıydı (Holmes, 2007: 4-5). Bu yaklaşıma göre, erkekler fiziksel özellikleri itibariyle daha zorlu işleri üstlenmekteydi. Kadınlar ise fiziksel olarak daha zayıf görüldükleri, çocuk doğurma ve bakımı gibi işleri üstlendikleri için ev/hane çevresinde örgütlenen bir yaşamları vardı. Toplumsal cinsiyet üzerine erken dönem çalışmalarını karakterize eden bu yaklaşımın kökenleri 18. ve 19. yüzyıllara dek takip edilebilmektedir.

Modern Batı toplumlarının düşünsel temellerini atan Aydınlanma felsefesi, toplumu belirli karşıtlıklar üzerinden açıklamaktaydı: doğa/kültür, zihin/beden, kadın/erkek. Bu düşünceye göre toplumsal ilerlemenin esas belirleyicisi "ergin bireyler" yani vatandaşlık hakkına layık bulunan entelektüel erkeklerdi (Ağaoğulları, 2013). Aydınlanma felsefesi aynı zamanda yaratılışçılık teorisine bir alternatif arayışındaydı. Bu arka planda, 18. yüzyıldan itibaren kadınlar ve erkekler arasındaki biyolojik farklılıklar ilk kez bilimsel anlamda tanımlanmaya başlamıştır. İnsan anatomisi üzerine yapılan bilimsel araştırmaların gelişmesiyle, yaşamın yeniden üretiminde kadınların biyolojik yeri de vurgulanır. Bu sürecin öncesinde, erkek veya kadın olmak toplumda bir sosyal statü veya kültürel rol sahibi olmak anlamına geliyordu; cinsiyet bu döneme kadar ontolojik değil sosyolojik bir kategoriydi (Laqueur, 1990: 8). Ancak modern devletlerin de kurumsallaşmasıyla birlikte, beden, cinsiyet ve cinsellik denetim altına alınması ve sabit bir şekilde tanımlanması gereken bir şey haline gelmiştir (Foucault, 1978); medeni hukuka göre artık herkes için tek bir cinsiyet kimliği belirlenmeye başlamış ve bu alan toplumsal denetimin altına girmiştir (Akay, 2013: 10-11). Bu dönemde endüstrileşme ve kapitalizmin yaygınlaşması sonucunda kadınların ücretsizleşen domestik işgücü ile üretime katılan erkeklerin ücretli emeği arasındaki ayrımın ideolojik olarak benimsetilmesi gerekmiştir. Kadınların ücretsiz domestik emeği, erkeklerin her gün hanede bakım görmesini sağlayarak üretime katılabilmelerini sağlamış; böylelikle, kadınlar ve erkekler arasındaki bu iş bölümü kapitalist sistemi sürdürülebilir kılmıştır (Wiesner, 1987). Dolayısıyla, bu dönemden itibaren, ikili cinsiyet sisteminin insan türünün varlığının devamı için tarihsel ve doğal bir zorunluluk olduğu önerilmiştir (Herdt, 1994: 25-26). Yukarıda da vurguladığımız gibi, artık kadınlık ve kadın bedeni, erkekliğin ve erkek bedeninin eksik ve ona bağımlı fakat ondan farklı bir versiyonu olarak görülmektedir; biyolojik cinsiyet ve ikili cinsiyet sistemi de böyle bir temel üzerine inşa edilmiş bir kavramdır.

1.1.3. Evrimci Marksist Yaklaşım ve İlk İş Bölümü

19. yüzyıl Batı sosyal düşüncesi de bu düşünsel mirastan etkilenir ve ağırlıklı olarak biyolojik determinist ve evrimci bir yaklaşımdadır (Özbudun, 2014: 357). Bu yaklaşım, 19. yüzyılda Avrupa ve Kuzey Amerika'da toplumsal iş bölümü ve mülkiyetin ortaya çıkışı üzerine çalışan Marksist teorisyenleri de etkiler. Hukukçu/etnolog Lewis H. Morgan'ın (1877, Türkçe çevirisi için bkz.: Morgan, 2015) "Eski Toplum" yapıtı, bu çalışmalar üzerinden Marx'ın 1880'lerin başında derlediği notlar ve Bachofen'in (1861) "anaerkil toplum" teorisine dayanan "Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni" adlı yapıtında (Türkçe çevirisi için bkz.: Engels, 1976]) Engels, Morgan'ın Irokualar hakkında gerçekleştirdiği saha çalışmalarından derlediği bilgilerle, tarihte de ilk iş bölümünün kadınlar ve erkekler arasında gerçekleştiğini önerir. Ailenin ortaya çıkışı ve soy ilişkilerine dair Engels'in diğer başvuru kaynağı olan Bachofen'e göre ise, tek eşli ilişkinin ortaya çıkışına dek soy anne üzerinden takip edilmiştir, bu yüzden de bu toplumlar "analık hukuku" çerçevesinde örgütlenir. Bachofen'e göre kadınlar "anne" ve "ata" olarak toplumsal bir saygınlık da taşırlar. Engels Bachofen'in "anaerki" kavramına atıfta bulunsa da aslında kastettiği bir iktidar biçimi değil, kadınların belirlediği soy ilişkileridir (Özbudun, 2014: 360). Ancak yine de bu düşünsel miras sonraki yüzyılda çeşitli antropolojik ve arkeolojik çalışmalarda özellikle "anaerkil toplum" tartışmasının temel dayanaklarından olmuştur. Nitekim, 19. yüzyılın mirası olan bu yaklaşım ve kavramlar bir sonraki yüzyılda feminist antropologlarca yeniden ele alınmıştır (Gough, 1971, 1972, 2012; Leacock, 1972; Sacks, 1974, 2012).

1.1.4. Toplumsal Cinsiyetin Kavramsallaştırılması: 1968 ve Sonrası

Evrimci yaklaşımın biyolojik determinist ön kabullerinin eleştirileri ve toplumsal cinsiyetin kavramsallaştırılmasına dair tartışmalar sosyal bilimler

içerisinde öncelikle felsefe, sosyoloji, antropoloji ve tarih gibi alanlarda başlar. Arkeolojide de ilk çalışmalar yaklaşık olarak bu dönemde, 1970'li yıllarda başlasa da çalışmaların teorik ve metodolojik bir çerçeveye oturtulması sonraki yılları bulur (bkz.: 1.1.2. Toplumsal Cinsiyet Arkeolojisi: Tarihçe). Neredeyse tüm dünyayı etkisi altına alan '68 hareketi başta olmak üzere Avrupa ve Kuzey Amerika'da 1960'lı yılların sonunda başlayarak 1970'li ve 1980'li yıllara yayılan politik süreç, kadınlar, eşcinseller ve azınlıklara uygulanan baskının siyasal alanda açıkça protesto edilmeye başlaması, feminist ve Marksist teorinin siyasal alanda ve akademide yoğun karşılık bulması, sömürgecilik karşıtı yaklaşımlar ve yükselmeye başlayan LGBTİ+ hakları hareketi sosyal bilimlerde de yeni tartışmalar doğurmuştur. Feminizm, Marksizm, yapısalcılık ve daha sonra post-yapısalcılık ve post-Marksizm tartışmaları toplumsal cinsiyeti de yeniden kavramsallaştıran, eleştiren ve güncelleyen yeni teorilerin önünü açmıştır. Tarihçi Scott "Feminist Tarihin Peşinde" kitabında, siyasal düzlemdeki yeni rüzgarın akademik üretime etkisini tanımlarken "çünkü bizler yalnızca yeni bir siyaset icra etmiyor, aynı zamanda yeni bilgi de üretiyorduk" der ve ekler: "bilginin üretimi, sorunların kavramsallaştırılmasını ve önceden görünmez olan öznelerin ortaya çıkmasını mümkün kıldı" (Scott, 2013: 36).

Bu dönemde kavramsallaştırılan sorunlar içerisinde tarihte görünmez özne olan kadınların görünür kılınması ve feminist bir metodoloji ile toplumsal cinsiyetin ele alınması da vardı. Özellikle 1970'li yıllarda, gündemdeki yeni politikaların yeni bir teorik dilin oluşumunu başlatması ile cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları da derinlikli bir şekilde araştırılmaya başlar. Bu, sosyolojide cinsiyet ve toplumsal cinsiyeti merkezine alan veya diğer kavramlarla ilişkisini irdeleyen yeni teorilerin ve metodolojilerin gelişiminin başlangıcıydı. Connell, "Toplumsal Cinsiyet ve İktidar" kitabının önsözünde cinsiyet araştırmalarının bu dönemde beklenmeyen bir etki yarattığını ve aynı dönemde biyoloji gibi disiplinlerin, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ilişkisine dair açıklama getirmekte

zorlandığını belirtir (Connell, 1998: 10). Bu çatışma, cinsiyet ile ilişkili rollerin kültürel kurgusu ve ediniminin araştırılmaya başlamasına etki etmiştir.

1.1.5. Cinsiyetin Kültürel İnşası ve Toplumsallaşma

1970'li yılların başında sosyolojide toplumsal cinsiyet kavramını, kültürel olarak inşa edilen cinsiyet rollerini biyolojik cinsiyetten ayırmak adına kullanan ilk araştırmacılardan olan Oakley (1972), toplumsal cinsiyetin çocukluktan itibaren öğrenilen bir davranış modeli olduğunu önerir. Ebeveynler çocuklarını toplumsal normlara göre yetiştirerek toplumsal cinsiyet rollerini yeniden üretirler ve çocuklar yetişkin bireyler olduklarında bu toplumsal normların devamlılığını sağlarlar. Bu toplumsal normlar, çocukların oynadıkları oyunlar, hangi çocuklar ile ve hangi oyuncaklarla oynamalarının uygun olduğu, hangi kıyafetleri giyebilecekleri gibi kurallarla pekiştirilir ve öğretilir. Ancak toplumsal cinsiyetin nasıl inşa edildiğinden çok nasıl edinildiği ile ilgilenen sosyalizasyon kuramı toplumsal cinsiyet farklılıklarının biyolojik öze dayandığı görüşünü yıksa da cinsiyet farklılıkları halen evrensel ve statik bir şekilde ele alınmaktaydı. Bireylerin pasif özneler olarak atanan cinsiyet kimliklerini bilinçdışı bir şekilde kabullendiği gibi bir ön kabul ile yola çıkan bu çalışmalar, bireylerin nasıl "erkek" veya "kadın" olduklarına bir açıklama getirse de "kadınlık" ve "erkeklik" gibi kategorilerin nasıl oluştuğunu irdelememekteydi (Walby, 2014: 147-148).

Aynı dönemde antropologlar da toplumsal cinsiyet rollerinin ve kadınlara yönelik baskının evrensel olup olmadığı sorusuna yoğunlaşırlar. Aslında, antropolojide erken dönem toplumsal cinsiyet araştırmalarının öncülerinden biri olarak anılan Mead, 1930'lu yıllarda bu konuda araştırmalar yapmaya başlamıştır. Kültürün, kadınlara ve erkeklere atfedilen toplumsal roller üzerindeki belirleyiciliğini ve bunun toplumdan topluma değişkenliğini açıklarken, geleneksel olarak kadınlara atfedilen çeşitli özelliklerin bir başka kabilede erkeklik örüntüsüne dönüştüğüne veya bir başka kabilede söz konusu özelliklerin ve rollerin tüm bireyler için yasaklı olduğuna vurgu yaparak, kimi

davranışların doğrudan kadınlık ve/veya erkeklik ile ilişkili olmadığına dikkat çeken Mead antropolojide toplumsal cinsiyeti ve bu kavramın kültürel bağlama göre değişkenliğini ilk kez gündeme getiren ve evrimci görüşe karşı bireylerin ve kültürün failliğini öneren ilk araştırmacılardandır (Özbudun vd., 2012: 358-360). Buna rağmen, Mead ve Malinowski gibi, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet üzerine çalışan erken dönem antropologlar ikili cinsiyet sistemini insan doğasının normal bir parçası olarak görmektedirler (Herdt, 1994: 34).

1970'li yıllarda antropolojide toplumsal cinsiyet çalışmaları ivme kazanır. Çalışmalar, insan evriminin ve toplumsal gelişimin merkezinde erkekleri ve erkekler ile ilişkili rolleri gören çeşitli yaklaşımlara (örn.: Shapiro, 1956; Washburn ve Lancaster, 1968) karşı eleştiri niteliğindedir. Örneğin, 1974 yılında yayınlanan "*Woman, Culture and Society* (Kadın, Kültür ve Toplum)" başlıklı kitap (Rosaldo ve Lamphere, 1974), Chodorow, Ortner ve Rosaldo gibi araştırmacıların farklı toplumlarda kadınların rollerini, kadınlığın nasıl edinildiğini ele aldığı çalışmalar içermektedir. Ortner (1974), kadınların toplumsal rollerinin kültürün yaratımı ve sürdürülmesi ile ilişkili olduğunu önerir: birçok toplumda kadınlar mutfak organizasyonu, yemek pişirme, hazırlama; çocuk bakımı ve çocuklara toplumsal rollerin öğretilmesi (ayrıca bkz.: Chodorow, 1974) gibi toplumsal yaşamın oluşturulması ve yeniden üretimi ile ilişkili roller üstlenirler. Bu bağlamda, Lévi-Strauss'un yapısalcı yaklaşımından hareketle, "ham" halde olan ürünü bir "kültür ürününe" dönüştürerek veya çocukları toplumsallaştırarak kadınlar kültürün üretimine katkıda bulunurlar (Ortner, 1974: 80). Aynı dönemde, primatlarda sosyal organizasyon örüntülerinden hareketle, Washburn ve Lancaster'ın (1968) insan evriminin odak noktasına "avcı erkek" modelini yerleştirdiği çalışma ise Slocum tarafından eleştirilir (Slocum, 1975). Bu çalışmaların odak noktası, sosyolojide olduğu gibi, biyolojik cinsiyet/toplumsal cinsiyet ayrımıdır ve gerek cinsiyet rolleri gerek cinsiyetler arası karşıtlıklar çoğunlukla evrensel bir olgu olarak varsayılmıştır. Bu eğilim, arkeolojide de uzun yıllar kendini gösterir. Ancak

ilerleyen tarihlerde bu yaklaşım toplumsal cinsiyet üzerine çalışan antropologlar ve arkeologlar tarafından ve ayrıca kendi çalışmalarını yeniden ele alan araştırmacılarca (örn.: Ortner, 1996) eleştirilmiştir.

İkili cinsiyet sistemi ve sosyalizasyon kuramının eksik yanları toplumsal cinsiyetin nasıl oluşturulduğuna dair aşağıda ele alınan eleştirilere ve yeni teorilerin gelişimine yol açsa da öğrenme ve aktarımın toplumsal cinsiyet rollerinin sürdürülmesindeki yeri yadsınamaz. Etnografik örnekler, rollerin ve kimliklerin farklı bağlamlardaki çeşitliliğinin yanı sıra öğrenme ve aktarımın her bir toplumda farklı rollerin nasıl inşa edildiği sorusuna da açıklık getirmektedir. Birçok toplumda kültürel kodlar çocukluktan itibaren gözlemlenerek, taklit edilerek ve yasaklama/ödüllendirme gibi uygulamalar ile benimsenir. Bu kültürel kodlar içerisinde farklı cinsiyetlere ve yaşlara özgü toplumsal roller ve davranışlar da yer alır.

İkili cinsiyet sisteminde norm dışı olan cinsiyet rolleri ve kimlikleri çeşitli coğrafyalarda ve dönemlerde toplumların cinsiyet kategorileri içerisinde yer almıştır. Bates (2009: 57), bazı Amerikan yerli kültürlerinde kadınların toplumsal kimliğini benimseyen erkekler (*berdaché*) veya erkeklerle özdeşleştirilmiş cinsiyet kimliklerini benimseyen biyolojik kadınlar gibi örnekler üzerinden toplumsal cinsiyetin inşasının bütün toplumlarda aynı olmadığını vurgulamaktadır. Örneğin, Hindistan'da "ne kadın ne erkek" olarak tanımlanan ancak her bir kimlikten parçalar taşıyarak (Nanda 1986) üçüncü bir cinsiyet kategorisi oluşturan bireyler *hijra* olarak adlandırılır. *Hijra*ların kültürel kimliği kadınlık ve erkeklik olarak tanımlanan toplumsal cinsiyet kimliklerinin birebir yansıması değildir ancak bunların bir birleşimi olarak tanımlanabilir (Mal, 2018; Nanda, 1986). Geleneksel olarak, *hijra*lar birkaç evden oluşan, bir guru/lidere sahip topluluklar olarak yaşarlar; düğün, doğum ve festivaller gibi aktivitelerde yer alarak para kazanırlar. Bir *hijra* topluluğuna katılmaya karar veren kişi topluluğun liderinin gerçekleştirdiği bir geçiş töreninin ardından yeni

bir kadın ismi alır. *Hijra* toplulukları kan bağına dayalı olmayan bir akrabalık ile birbirlerine bağlıdırlar; bireyler, çeşitli ritüeller ile birbirlerinin kızı, annesi, kız kardeşi ilan edilirler. Bu ilişkinin resmiyet kazanması ve güçlenmesi için birbirini akraba seçen bireyler birbirlerine giysi ve takı gibi hediyeler verirler. Bu tür ilişkiler, Hindistan'ın geniş coğrafyasında yaşayan *hijra*ları birbirine bağlı kılmak ve bir tür dayanışma yaratmak için ritüeller etrafında geliştirilmiş çözümler niteliğindedir (Nanda, 1986: 36). *Hijra*ların cinsiyet kimliği kültürel, sosyal veya ekonomik bir seçim değil, doğdukları andan itibaren aidiyet hissettikleri kimliktir. Çoğu örnekte bireylerin fizyolojik özellikleri "ne kadın ne erkek" olmalarının, dolayısıyla üçüncü bir cinsiyete aidiyetlerinin sebeplerindendir (a.e.: 39). Bu sistem içerisinde *hijra* tanrıçası *Bahuchara Mata* ile kurdukları ilişki ve çeşitli geçiş ritüelleri ise *hijra*ların toplumsal cinsiyet kimliklerinin inşasının önemli bir parçasıdır.

1.1.6. Eleştiriler ve Yeni Teoriler: 1990 Sonrası

Erken dönem araştırmacılarına göre, cinsiyet kadınlar ve erkekler arasındaki biyolojik farklılıkları ifade ederken, toplumsal cinsiyet kültürel olarak kurgulanmış, feminenlik ve maskülenlik ile ilişkili roller ve kimlikleri kapsamaktaydı. Bir süre sonra bu ayrım, özcü bir ikili cinsiyet sistemine dayandığı öne sürülerek eleştirilmeye başladı. İkili cinsiyet sistemine dair öne çıkan eleştirilerden ilki, kadınların deneyimlerinin yine biyolojilerine bağımlı bir şekilde açıklanmasıydı. Örneğin, ikili cinsiyet sisteminde annelik rolü, kadınların evrensel bir deneyimi gibi tanımlanmaktaydı. Bu çalışmalar cinsiyet, kimlik, aile ve iş bölümü gibi kavramların zamansal/tarihsel ve kültürel çeşitliliğini göz ardı ederek modern Batı toplumları üzerinden genelleyici bir yaklaşıma hapsoldukları için eleştirildiler (bir tartışma için bkz.: Young, 2009: 41). İkili cinsiyet sistemine dayanan bu yaklaşımın, erkek ve kadın kimliklerini biyolojik yapının, bedenlerin, hormonların ve genlerin bir yansıması olarak ele alan, cinsel farklılığa ilişkin en geleneksel yaklaşımlardan olduğu

belirtilmektedir (Walby, 2014: 143). Bu eleştiriler üzerine, kesişimsellik ve performatiflik gibi, toplumsal cinsiyeti ikili cinsiyet sisteminin ötesine geçerek yeniden kavramsallaştıran yaklaşımlar ve teoriler doğar.

1.1.7. Kesişimsellik

Özellikle 1980'lerin sonları ve 1990'lı yıllarda siyasal alanda siyah feminist ve lezbiyen feminist hareketlerin, akademik alandaysa "üçüncü dalga" feminizmin, postfeminist teorilerin ve postkolonyalizmin de etkisini arttırmasıyla birlikte kadınlığın evrensel, tekil ve değişmez bir kategori olarak ele alındığı yaklaşımlar yoğun bir şekilde eleştirilir hale gelmiştir. Bu eleştiriler, biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kategorilerini aşan, kesişen kimlikleri tartışmaların merkezine oturtur. Daha önceki teorilerde norm olanın dışında bırakılan, "ötekileştirilen" kesimlere dair yeni yaklaşımlar, kuir (*queer*) teori olarak adlandırılan akımı meydana getirmiştir. Bu kavram, 1990'da California Üniversitesi'nde bir konferansta ilk kez Teresa de Lauretis tarafından kullanılır. En geniş tabirle, "tuhaf", "olağan dışı" anlamına gelen kavram, cinsiyete dair ideolojik düzlemde doğru kabul ettiğimiz normlara bakışımızı genişletmek için bir eleştirel araç olarak önerilmektedir. Kuir teorinin merkezinde, kadın/erkek karşıtlığını doğal kabul ederek cinsiyeti bu karşıtlık üzerinden kurgulanan bir olgu olarak ele almanın ötesine geçerek geniş bir spektrumdaki cinsiyet rollerinin ve cinselliğin politika ve ideoloji tarafından nasıl inşa edildiği tartışması yer almaktadır (Garcia-Ventura ve Zisa, 2017: 41-42). Yanı sıra, kadın/erkek olarak ikili cinsiyet sisteminin ötesinde, muğlak ve çoklu toplumsal cinsiyet kategorileri de tartışılmaya başlar (Butler, 1990).

Kesişimsel feminist teori de bu perspektifle, 1980'li yılların sonu-90'lı yıllardan itibaren farklı ezilen kesimler ve kimlikler arasındaki güç ve ezilme ilişkilerini ele almaya başlar. Özellikle siyah feminist hareketin, ırk, cinsiyet ve güç arasındaki ilişkileri sorgulamaya başlamasıyla doğan kesişimsel teori (Collins, 2009; Crenshaw, 1989), ırk, etnik kimlik, cinsiyet, sınıf gibi farklı

kategorilerin kesişerek bireysel ve toplumsal kimlikleri nasıl meydana getirdiğini de anlamamızı sağlayabilecek bir metodolojik yaklaşım sunmaktadır. Cinsiyet, tek başına belirleyici olan evrensel bir kavram değildir; bireyin sosyal kimliğinin her parçası, örneğin sınıfı, statüsü, etnik kökeni, inancı ve yaşı, cinsiyet rolünün nasıl oluşturulduğunu belirler. Tüm bu olgular ise ideolojik olarak biçimlendirilirler.

1.1.8. *Habitus* ve Performatif Cinsiyet Kuramı

Güncel teorik yönelimler, toplumsal cinsiyetin bireylerin kimliklerini inşa eden tek değişken olmadığını, bu kimliği boyutlandıran ve birlikte var olan diğer kimliklerin de ele alınması gerektiğini önermektedir. Arkeolojide cinsiyet çalışmalarının düşünsel seyrinde bu dönüşümün yansımalarını görebiliriz. Fakat buna geçmeden önce, toplumsal cinsiyet rollerinin ve kimliklerin ediniminin yanı sıra nasıl oluşturulduğunu/inşa edildiğini ve sürdürüldüğünü ele alan birkaç kavram ve teoriye daha değinmekte fayda var. Burada özellikle arkeolojik teoriye de son yıllarda yoğun şekilde etki etmiş olması bağlamında Bourdieu'nün *habitus* ve *hexis* kavramları ile Butler'ın performatif cinsiyet kuramına (*performativity*) bakabiliriz.

1970'li yıllarda ilk kez bu kavramları gündeme getiren Bourdieu (1977), toplumsal yapının günlük rutinler ve normlar içerisinde üretildiğini, bilinçdışı bir rızayla öğrenildiğini ve benimsendiğini önerir. Bu rutinler, farklı *habitus*ları meydana getirmektedir ve toplumsal cinsiyet de bu *habitus*ların bir parçasıdır. Bourdieu farklı *habitus*ları ve ayrışmayı açıklarken bir işçi ile patronun yemek yapma ve yeme biçimi gibi günlük pratiklerinin de siyasal ve ideolojik eğilimlerinin de farklı olduğunu, bu ayrımın dünyaya dair iyi-kötü, güzel-çirkin, saygın-kaba gibi farklı ilkeler, görgü ve zevkler doğurduğunu belirtir [Bourdieu, (1979) 2015a, 2015b]. Benzer şekilde, işçi sınıfından genç bir kadının toplumsal cinsiyet rolünü günlük pratiklerde yeniden üretme biçimleri ile farklı bir sınıftan yaşlı bir kadının cinsiyet rolüne dair sınırlar ve pratiklerin farklı

görüngüler içereceğini düşünebiliriz. Farklı *habitus*ların yeniden üretimi, onlara içkin olan toplumsal cinsiyet rollerinin de sürdürülebilirliğini sağlar. Bu yaklaşım, en basit şekilde, aynı toplum içerisinde farklı toplumsal cinsiyet rolleri ve kimliklerinin varlığını tartışabileceğimiz bir zemin hazırlamaktadır. "Eril Tahakküm" [(1998) 2016] kitabında ise Bourdieu cinsiyetin ve cinselliğin kültürel olarak yapılandırılmasını tartışır, kadınların ve erkeklerin cinselliklerinin ve cinsel organlarının farklı şekillerde uygun veya mahrem görüldüğünü ve buna dayalı olarak örtüldüğünü veya sergilendiğini belirtir (Bourdieu, 2016: 29). Özellikle günümüz Batı toplumlarında kadınların ve erkeklerin bedenleri erkek merkezli bakış ile algılanıp inşa edilir. Bedenlerin nasıl temsil edildiği, sembolik bir şiddeti inşa eder ve bu şekilde toplumsal kodlar ataerkiye katkı sunar. Ataerkinin olmadığı farklı toplumlarda, toplumsal yapının sembolik kodlarının cinsiyeti nasıl inşa ettiğini sorgularken de benzer bir şemaya başvurabiliriz. Bu tür örnekler, materyal kültürün toplumsal normların oluşturulması ve sürdürülmesindeki merkezi yerini de göstermektedir. Nitekim materyal kültür, sosyalleşme ve kültür ediminde de önemli bir rol oynar ve toplumsal normların rızayla öğrenilmesi ve benimsenmesine katkıda bulunur. Bu bağlamda, Bourdieu'de (1977) karşımıza çıkan bir diğer kavram olan *hexis*—bireyin bedeninin ve yürümek, konuşmak, durmak gibi hareketlerinin, mimiklerinin toplumsal olarak biçimlendirilmesi—toplumsal cinsiyet, yaş, sınıf gibi farklı sosyal kimliklerin bedendeki yansımalarını ve bu yansımaların öğrenme süreci içerisinde gözlemlenmesi ve taklit edilmesini içerir.

Yukarıda vurguladığımız gibi, 1990'lı yıllar dünyanın birçok yerinde feminist hareketin ve teorilerin güncellendiği, Türkiye'de ise akademik ve siyasi alana daha önce hiç olmadığı kadar etki etmeye başladığı bir dönemdi. Bu dönemde özellikle Avrupa ve ABD'de yükselen yeni feminist ve kuir teoriler, önceki dönem feminist yazını yukarıda belirttiğimiz gibi ikili cinsiyet sistemi bağlamında eleştirmeye başlamıştı. Bu yeni çalışmalar, cinsiyet/toplumsal

cinsiyet ayrımına da bir eleştiri getirmişti. Butler'ın 2000'li yıllarda Türkçeye de çevrilen "*Gender Trouble* (Cinsiyet Belası)" (1990) ve "*Bodies that Matter* (Bela Bedenler)" (1993) adlı kitapları bu bakımdan toplumsal cinsiyet araştırmalarına derin bir etki etmiştir. Performatif cinsiyet kuramında Butler [(1990) 2016, (1993) 2014] cinsiyetin nasıl inşa edildiğine, belirlendiğine ve performatif olarak nasıl kurulduğuna odaklanır. Yine Bourdieu'de gördüğümüz gibi, rutinlerin ve tekrarların sürekli icrası ile cinsiyet günlük yaşamlarımız içinde her an inşa edilmekte, aktarılmakta sürdürülmektedir. Butler'daysa performatiflik, toplumsal normların yine toplumca yapılandırılmış ve sınırlandırılmış bir tekrar süreci olmanın ötesindedir. Eyleyen/icra eden öznenin kendisi olsa da özneyi var eden ve onun içinde yer aldığı zamansal ve toplumsal bağlamı da inşa eden şey, bilinçdışı/kodlanmış bir şekilde gerçekleşen davranışlardır. Yani performatiflik bireylerin "tekil edimleriyle" ilişkili yapay ve dışsal bir olgu değil, içselleştirilmiş, adeta "ritüelleşmiş" şekilde var olma hallerine atıfta bulunan bir kavramdır (Butler, 2014: 139). Toplumsal cinsiyet de bu çerçevede tekrar edilen bir performans gerektirir. Bireyler bedenleri aracılığıyla bu eylemleri icra ederek kamusal bir eylem de meydana getirirler. Bu bakımdan performans, toplumsal düzlem içerisinde cinsiyetlendirilmiş özneyi kuran/var eden, sürekli yeniden üreten ve pekiştiren bir olgudur. Buradan hareketle Butler (2016: 230) toplumsal cinsiyeti "edimlerin stilize tekrarı üzerinden dış mekanda tesis edilen [inşa edilmiş] bir kimlik" olarak tanımlar. Peki cinsiyet rolleri ve kimlikleri, hangi bağlamlarda, ne tür performanslarla ve nasıl inşa ediliyordu? Bugün bu soru, geçmiş toplumlarda kadınların ve erkeklerin rollerini tanımlamanın ötesine geçmiş durumda olan toplumsal cinsiyet arkeolojisinin de sorularından biridir.

1.2. TOPLUMSAL CİNSİYET ARKEOLOJİSİ: TARİHÇE

Arkeoloji, uzun yıllar boyunca diğer sosyal bilim dallarının gündeminde olan sosyal roller ve kimlikler, birey, cinsiyet/toplumsal cinsiyet ve bu rollerin nasıl inşa edildiği ve sürdürüldüğü gibi tartışmalara mesafeli olmuştur. Bir bilim

dalı olarak arkeolojinin ortaya çıkışı ve tarihsel seyri, yorumlamalı sosyal arkeolojilerin gelişimini ve bu temaların tartışılmaya başlamasını 1980'li yıllara dek erteler. Yukarıda tartışılan evrimci bakış açısı (bkz.: 1.1.3. Evrimci Marksist Yaklaşım ve İlk İş Bölümü) 19. yüzyılda Avrupa'da bir bilim dalı olarak ortaya çıkmaya başlayan arkeolojinin kültürleri açıklarken başvurduğu ilerlemeci yaklaşımı doğrudan etkilemiştir. Savaş, sömürgecilik faaliyetleri ve yeni ulus-devletlerin inşa süreciyle birlikte arkeolojinin temel sorunsalı kültürlerin evrimini, coğrafyalar arasında farklı kültürel/etnik grupların göçlerini arkeolojik veriye dayalı bir şekilde açıklamak ve modern Avrupa medeniyetlerinin kökenlerini bulmaktır (Trigger, 2014). Kültür-tarihçi bu yaklaşım, değişen ve gelişen teorilere ve yöntemlere rağmen, arkeolojide cinsiyet rollerine dair yorumlamalara uzun süre etki etmiştir. Arkeolojide yorumlama cinsiyet rollerini sıklıkla evrensel modeller üzerinden açıklama eğilimindedir. Antropomorfik figürinler gibi çeşitli materyal kültür öğeleri üzerinden cinsiyet rollerine dair yapılan yorumlarda sıkça karşımıza çıkan ana tanrıça teorisi de bu çerçevede ele alınabilir. Güneydoğu Avrupa tarihöncesi üzerine çalışan Gimbutas tarafından önerilen ana tanrıça teorisinin (Gimbutas, 1974, 1989, 1991) ve beraberinde getirdiği özcü yaklaşımın bugün halen kimi örneklerde arkeolojik yorumlamaya etki ettiği görülmektedir (Ana tanrıça teorisinin arkeolojiye ve özellikle materyal kültür çalışmalarına etkisinin bir tartışması için bkz.: Meskell, 1995; antropomorfik figürinler ve tasvirler üzerinden toplumsal cinsiyet çalışmalarının nasıl dönüştüğü konusunda bkz.: Arslan, 2019a, 2019b; Bailey, 2013; Goodison ve Morris, 2013).

Ana tanrıça teorisini de içerisine alabileceğimiz ilk çalışmalar, arkeolojik yorumlamada erkeklerin ve ilişkili faaliyetlerin merkezde olmasına eleştiri olarak doğan ancak kadınlık rollerini de evrensel bir şekilde ele alma eğilimde olan çalışmalardır. Bu ilk çalışmalar arasında Gimbutas ve ana tanrıça teorisinin yanı sıra Tanner ve Zihlman'ın (1976) insan evriminde kadınların rolüne dair çalışmalarını, Ehrenberg'in (1989) "*Women in Prehistory* (Tarihöncesinde

Kadın)" kitabını ve Pomeroy'un (1975), Antik Akdeniz dünyasında kadın üzerine kitabını örneklendirebiliriz.

Tarihsel olarak beyaz, orta sınıf erkekler tarafından domine edilmiş bir disiplin olan arkeolojide yorumlama da bu dinamiklerden bağımsız değildir (Gero, 1985: 244). Geçmişte cinsiyet ilişkilerine dair çıkarımlar, sıklıkla günümüz basmakalıp yargılarına benzer şekildedir; kadınlar zayıf ve pasif olarak tasavvur edilir ve hane ile ilişkili rollerle ilişkilendirilirler. Erkekler ise güçlü ve aktif bireyler olarak kamusal alanda görünür rollere sahiplerdir. Bu tür yorumlamalar günümüz toplumsal normlarına uygun oldukları için sıklıkla sorgulamadan kabul edilir (Wylie, 2002: 187). Örneğin, kadın mezarlarında bulunan öğütme taşları üzerinden kadınlar besin üretimi gibi faaliyetler ile ilişkilendirilirken, bu tür buluntuların erkek mezarlarında bulunması, erkeklerin taş alet üretimi gerçekleştirdiği şeklinde yorumlanır (Winters, 1968) veya insan evriminin merkezinde görülen avcılık, yalnızca erkeklerin gerçekleştirdiği bir faaliyet olarak ele alınmaktadır (Washburn ve Lancaster, 1968). Bir başka örnekte, avcı toplayıcı toplulukların yarı-kalıcı yerleşmeleri ve aktivite alanları arasında işlevsel bir ayrım olduğunu öneren Binford ve Binford (1966: 267), av hayvanlarının yoğun olduğu alanların yakınında kurulan kampları "genç erkeklerin avladıkları hayvanları işlemden geçirdikleri kamplar" olarak yorumlamışlardır; kadınların rolü ise bitki toplayıcılığı ve bitkilerin işlemden geçirilmesidir. Yerleşmeler arasında saptanan bu işlevsel çeşitliliğe rağmen farklı cinsiyetlerin rolleri genellemelerle açıklanmıştır.

Nelson'ın (2006: 6) dikkat çektiği gibi, bu yaklaşımın en kristalize olmuş hali, kullanılan dilde karşımıza çıkar. Tarihöncesinde toplumları anlamayı hedefleyen, bugün artık kültleşmiş olan birçok kitabın başlığında insan, erkek ile eşitlenmiştir [örn.: "*Prehistoric Men*" (Braidwood, 1975), "*Man Makes Himself*" (Childe, 1951)]. 1970'lerin sonlarında siyasal alandaki ve sosyal bilimlerdeki gelişmelerden etkilenmeye başlayan toplumsal cinsiyet arkeolojisi

de bu tür erkek merkezli yorumlamalara bir eleştiri olarak ortaya çıkar. Diğer sosyal bilimlerdeki eğilimlere benzer şekilde, ivme kazanan ilk çalışmaların odak noktası da kadınların geçmişin aktif özneleri olduğunun vurgulanması olmuştur. Buna paralel şekilde, disiplinin kendisi de toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında eleştiriye tabi tutulmaya başlar. Ancak aşağıda detaylı bir şekilde değinildiği gibi, dönemin hakim arkeoloji anlayışı toplumsal cinsiyet arkeolojisi ve feminist arkeoloji gibi girişimlere mesafelidir ve bu durum konu üzerine çalışmaların uzun bir süre ana akım dergilerde yayınlanamayışı ile sonuçlanır. Takip eden on yıllar içerisinde, sosyoloji, antropoloji, tarih gibi disiplinlerde yaşanan teorik dönüşümler ve 1980'li yılların sonlarında arkeolojinin bu bilim dalları ile ilişkisinin güçlenmesi sonucu ortaya çıkan post-süreçsel arkeolojilerle birlikteyse toplumsal cinsiyet arkeolojisi de yeni bir perspektif ve metodoloji kazanmaya başlamıştır. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren, toplumsal cinsiyet arkeolojisi, mekan ve çevre (*built environment*), iş bölümü, ritüel, materyal kültür ve teknolojinin cinsiyet, yaş ve diğer kimliklerle ilişkisi gibi temaları veriye dayalı, "aşağıdan yukarı (*bottom-up*)" ve bütüncül (*holistic*) bir yaklaşım ile ele alan ve arkeolojide gelişen çeşitli bilimsel analiz yöntemlerinden beslenen metodolojilere sahip bir alan haline gelmiştir. Ancak belirtilmelidir ki, genel tabloda bu tür bir dönüşüm takip edilebilse de toplumsal cinsiyet arkeolojisi keskin sınırları olan ve yalnızca bir tanıma sığabilecek bir alan değildir (Nelson, 2006: 14). Gelenekçilikten uzak ve dönüşmeye açık bu yapısı toplumsal cinsiyet arkeolojisini aslında tüm arkeolojik araştırmaların temelinde olması gereken eleştirel, güncellenebilir ve veri ile sınanabilir teorik ve metodolojik bir yaklaşım olarak konumlandırır.

1.2.1. Toplumsal Cinsiyet Arkeolojisinin Doğuşu: Arka Plan

Dünyada, özellikle Kuzey Avrupa, İngiltere ve Kuzey Amerika'da 1960'ların başından itibaren arkeoloji kültür-tarihçi yaklaşımdan uzaklaşarak

disiplinlerarası yöntemler ve objektif, pozitivist bir metodoloji ile buluşmaya başlamış; süreçsel arkeoloji akımının toplumların etnografik bir bakış açısı ile ele alınarak toplumsal sistemlerin ispatlanabilir kanıtlarla çözümlenmesi önerisi karşılık bulmuştu (Binford, 1962; Binford ve Binford, 1968; ayrıca bkz.: Trigger, 2014). Süreçsel arkeoloji, arkeolojik yorumlamaya dair metodolojik önerilerinin yanı sıra, özellikle siyasal alanda yükselen '68 hareketinin etkisiyle birlikte sınıfsal ve ekonomik eşitliksizlikler gibi temaları disiplin içerisinde tartışmaya açmaya başlamıştı. Bu yönüyle süreçsel arkeolojinin disipline "demokratik" bir soluk getirdiği, hatta arkeolojiyi kökünden değiştirdiği iddia edilmektedir (Zubrow, akt.: Pope, 2011: 62). Ancak bu yeni arkeolojik paradigma aynı dönemde yine yükselişte olan feminist kadın hareketini, teorileri ve disiplinin temelindeki cinsiyet eşitsizliklerini görmezden gelmekteydi. Örneğin, Lewis Binford'la birlikte süreçsel arkeolojinin temel çalışmalarında imzası bulunan Sally (Schanfield) Binford'ın adı, 1969 yılında arkeolojiyi bırakmasının ardından neredeyse anılmaz hale gelmiştir. Bu durum aslında Aydınlanma felsefesinden miras alınan, bilimsel uğraşların erkeklere özgü görülmesi yaklaşımının arkeoloji geleneği içerisindeki köklü yeri ile ilişkilidir (Pope, 2011: 62-64).

Bu köklü gelenek, üniversitelerde arkeoloji eğitimi alabilmenin ve bölümlerde profesyonel pozisyonlarda çalışabilmenin erkeklerin erişebildiği bir hak olduğu 19. yüzyıldan itibaren aşamalı bir şekilde kırılmaya başlamıştır. Arkeoloji bölümleri 19. yüzyıl sonları ve özellikle 20. yüzyılın başlarında kadın öğrencileri de kabul etmeye başlamış ve bugün dünyanın birçok yerindeki arkeolojik araştırmalara öncülük etmiş profesyonel kadın arkeologlar yetişmiştir; ancak bu dönemde, örneğin İngiltere'deki üniversitelerde kadın öğrenciler yalnızca kadınların parçası olabildiği kolejlere mensuplardır. Kadınların ve erkeklerin parçası olduğu kolejlerin birleştirilmesi 1970'li yılları bulmuştur (Diaz-Andreu ve Sørensen, 1998: 4-5). Nitekim, toplumsal cinsiyet arkeolojisinde ilk çalışmaların yoğunlaştığı Kuzey Avrupa ülkelerinde 1970'li

yılların başı, üniversitelerde akademik kadroların arttığı, birçok kadın arkeoloğun akademik pozisyonlarda iş bulabildiği ancak neredeyse tümünün erkeklerden daha düşük pozisyonlarda çalıştırıldığı bir sürece tekabül etmektedir. Bu durum, yükselen feminist kadın hareketinin de etkisiyle disiplinde cinsiyet eşitliği tartışmalarını başlatmış, aynı zamanda arkeolojik yorumlamada kadınların ikincil ve pasif rollerle ilişkilendirilmesi de feminist arkeologlarca eleştirilmeye başlamıştır (Engelstad, 2007: 219; Sørensen, 2013: 399).

Bundan kısa bir süre sonra, 1980'li yılların başında feminist arkeoloji ve toplumsal cinsiyet arkeolojisinin İspanya'da paralel ancak farklı dinamiklerden etkilenen bir siyasal arka plandan doğduğu görülmektedir. 1975 yılında ülkede diktatörlük rejiminin son bulmasının ardından yükselen feminist hareket arkeolojiye de etki eder. Ancak Kuzey Avrupa ülkelerinin aksine, bu etkiyi yaratan disiplinde kadınların uzun yıllara yayılan görünürlüğü değildir. Nitekim, İspanya'da kadın arkeologların disiplinde sayısal anlamda da olsa eşit bir yer bulabilmeye başlaması, diktatörlük sonrası süreçte akademik pozisyonlarda çalışmaya başlayan genç kuşak arkeologların ideolojik eğilimleri ile ilişkili olmuştur; ilk çalışmalar yoğun bir şekilde feminist teoriden etkilenmiştir (Diaz-Andreu ve Monton-Subias, 2013: 440). Kuzey Amerika'ya baktığımızdaysa, 1976-1986 yılları arasında ülkede antropoloji ve arkeoloji doktora programlarına kayıtlı kadın ve erkek öğrenci sayısının eşit olduğunu ancak kadınlara kıyasla erkeklerin doktora programlarını bitirme eğiliminin daha yüksek olduğunu ortaya görmekteyiz. Yanı sıra, istatistikler kadın öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla daha zor burs bulabildiğini ve doktora programını bitirebilen kadınların ülkenin önde gelen üniversitelerinde iş bulma şansının daha düşük olduğunu göstermektedir (Kramer ve Stark, 1994). Aynı dönemde Amerikan Antropoloji Birliği (*American Anthropological Association-AAA*) bünyesinde cinsiyet eşitliği çalışmaları için kurulan komitenin (*Committee on the Status of Women-COSWA*) (Kadınların Statüsü Üzerine

Komite) istatistikleri 1970'lerin ortalarından itibaren kadınların disiplinde sayısal görünürlüğünün gittikçe artmasına rağmen erkeklerin akademik pozisyonların yarısından fazlasına sahip olduğunu ortaya koymuştur—bu çalışmada akademik bir pozisyona sahip kadınların erkeklere oranı %22'dir. Antropoloji ve arkeoloji bölümlerinde üst pozisyonlarda kadınların erkeklere oranı, lisans ve lisansüstü düzeyde kadın öğrencilerin sayısal olarak artışına rağmen aslında 1950'lerden 1980'lerin başlarına dek değişmemiştir. Profesörlük kadrosu alan kadınların oranı uzun bir süre boyunca %10 civarında kalmıştır (Wylie, 1994).

Özellikle Kuzey Amerika ve Avrupa'da toplumsal cinsiyet arkeolojisinin ortaya çıkmaya başladığı 1970'lerin sonu ve 1980'li yıllarda kadınların sayıca bir görünürlük kazanmış olmasına rağmen bu durum disiplinde cinsiyet eşitliğinin sağlandığı anlamına gelmemektedir. Bunun nedenleri içerisinde toplumsal olarak kadınların evlilik, aile kurumu, çocuk doğurma ve bakma gibi toplumsal cinsiyet rolleri ile ilişkilendirilmesi, dolayısıyla doktora ve sonrasında akademik pozisyonlarda yükselmelerinin olanaksız görülmesi, yukarıda değindiğimiz gibi yine aynı sebeple çalışmalarına finansal destek bulmakta zorlanmaları, bölüm içi pozisyonlarda ve arkeolojik çalışmalarda "ikincil" konumlarda, daha düşük pozisyonlarda iş bulabilmeleri yer almaktadır. Bu dönemde kadınlar genel olarak arkeolojik saha çalışmalarına erkeklerden daha az katılabilmektedirler. Statü, finansal destek ve akademik pozisyon bulabilme şansının arkeolojinin birincil profesyonel metodolojisi olarak görülen saha/kazı çalışmalarına bağımlı olduğu disiplinde bu durum cinsiyet eşitsizliğinin temel nedenlerinden olmuştur. Arkeolojideki bu eğilim, toplumsal ve sosyo-ekonomik dinamiklerden bağımsız değildir. Toplumda "özel alan" yani ev ile ilişkilendirilen kadınlar, arkeolojinin de "ev işi" olarak görülen, düzenleme, depo ve malzeme çalışmaları gibi alanlara ait görülmüşlerdir (Gero, 1985, 1994).

1.2.2. Eleştiriler: "Tümü Erkek Miydi?" (1970-1990)

Bu arka planda, 1970'li yılların sonlarına doğru, arkeologlar ilk kez geçmiş toplumlarda farklı cinsiyetlerin, özellikle kadınların rollerinin ne olduğu sorusunu gündeme almaya başlamışlardır. Bu tanımsal bir soru olmanın ötesinde, o zamana dek üretilmiş arkeolojik bilginin bir eleştirisini ve disiplinin erkek egemen, cinsiyetçi doğasına bir karşı çıkışı içermektedir. 1979 yılında Norveç'te tarihöncesinde kadınların rollerini sorgulayan ilk büyük toplantılardan biri gerçekleştirilir: "Tümü erkek miydi? (*Were they all men?*)" (Bertelsen vd., 1987). Toplantının gündeminde arkeolojik verinin erkek odaklı bir bakış açısıyla ele alınmasının ötesine geçilmesi, yorumlamada erkeklere ve kadınlara verilen önemin dengelenmesi, yanı sıra toplulukların birer parçası olarak arkeolojik veride çocukların/çocukluğun da araştırılması gibi yeni temalar yer alır. Ancak arkeolojide süreçsel yaklaşımların oldukça kabul gördüğü bu dönemde, teorik ve eleştirel bir çerçevede üretimde bulunan feminist arkeologlar çalışmalarını akademik dergilerde yayınlama konusunda çeşitli engellerle karşılaşırlar. Nitekim, bu ilk çalışmaların yayınlanması, 1980'lerin sonlarını bulur (Arnold vd., 1988; Nelson, 2006). Kuzey Avrupa'da bu sorun 1985 yılında K.A.N. (*Kvinner i arkeologi i Norge* – Arkeolojide Kadınlar) adlı yeni bir dergi oluşumuyla kısmen çözülmeye çalışılmıştır (Engelstad, 2007: 219). Bu bağlamda, Conkey ve Spector'ın 1984 yılında etki değeri oldukça yüksek bir dergide yayınlanan makalesi gerek içeriği gerek eriştiği okuyucu kitlesi bağlamında toplumsal cinsiyet çalışmalarının arkeolojinin gündemine girişi adına büyük önem taşır (Conkey ve Spector, 1984).

Conkey ve Spector 1970'lerin sonlarında Kuzey Amerika'da erkek egemen düşünce biçimlerinin arkeolojik ve antropolojik yorumlamaya etkileri üzerine çalışmaya başlarlar. Yazarlar bu çalışma boyunca arkeolojide erkeklerin ve onlara atfedilen aktivitelerin yorumlamanın merkezine alındığını, ancak kadınların görünmezliğinin veri eksikliğinden değil bulgulara önyargılı

yaklaşılmasından kaynaklandığını; varlıklarının tanındığı durumlarda ise kadınların pasif, ikincil ve basmakalıp rollerle ilişkilendirildiklerini saptarlar (Spector, 1993: 7-8). Bu çalışmanın ürünü olan makalede de tarihöncesi arkeolojisinde geleneksel ve erkek merkezli yorumların günümüz toplumsal normlarının belirlenmesinde nasıl bir rol oynadığı ve bu yaklaşımlara karşı nasıl bir eleştirel metodoloji oluşturulabileceği ele alınmaktadır. Conkey ve Spector (1984) Batı odaklılık ve erkek merkezli yaklaşımın, geçmişte farklı cinsiyetlerin rollerini nasıl algıladığımızı temelinden etkilediğini, dolayısıyla cinsiyet rolleri ve kimliklerin bağlamsal ve zamansal çeşitlilikler göz ardı edilerek okunduğunu önerirler. Bu çerçevede üç önemli eleştirel nokta tespit edilir: (1) geçmişin günümüz değerleriyle yorumlanması, (2) erkek odaklı bilgi üretimi ve yorumlama ve (3) ırkçı yaklaşımlar. Bu yaklaşımları kırmak için gerekli olan ise arkeolojik yorumlamanın merkezine cinsiyetleri ikili karşıtlıklar üzerinden ele almayan, feminist epistemolojilerden beslenen, toplumsal cinsiyet perspektifli eleştirel bir teori ve metodolojinin yerleştirilmesidir (a.e.: 28).

Spector, aynı dönemde Minnesota Üniversitesindeki öğrencileriyle bir başka feminist proje daha yürütmeye başlar. Bu çalışma, (1) farklı toplumlarda aletler, giysiler, takılar ve mekanın ve bedenin süslenmesi gibi farklı materyal kültür öğelerinin cinsiyetlerle ilişkisi, (2) yetişkin erkeklerin, kadınların ve çocukların günlük aktivitelerinin yaşadıkları mekanlara ve topluma etkisinin ne olduğu, (3) objelerin kimlikleri nasıl yansıttığı, (4) çocukların ait oldukları kültürün toplumsal cinsiyet normlarını öğrenirken materyal kültür ile nasıl etkileşime geçtikleri gibi sorulara odaklanmaktadır (Spector 1983). Conkey ve Spector (1984: 24-27) da benzer bir çerçevede, materyal kültür öğelerinin bağlamsal dağılım örüntüleri ele alınarak, veriye dayalı bir şekilde, iş bölümü, aktivite ve cinsiyet rollerine dair yorumların inşa edilebileceği bir metodoloji önerirler. Öncelikle, arkeolojik veri çeşitli analizler ile buluşturularak farklı aktivitelerin tanımlanması gereklidir. Sonrasında aktivitelerin sosyal bağlamları çözümlenebilir: (1) aktivitelerin cinsiyet, yaş ve soy grupları gibi farklı sosyal

kategoriler ile ilişkisi neydi? (2) farklı sosyal grupların aktiviteleri ayrışmış mıydı? (3) iş bölümü ve zaman nasıl organize edilmekteydi? (4) aktiviteler nerede gerçekleştirilmekteydi? Önerilen metodolojide, belirli aktivitelerin doğrudan belirli cinsiyetlerle ilişkili olduğu ön kabulünün ve iş bölümünün her zaman cinsiyetlere dayalı olarak ayrıştığı düşüncesinin ötesine geçilerek, arkeolojik verinin bağlamsal bir şekilde analizi ve bu tür sorular aracılığıyla yerleşmede gerçekleştirilmiş her bir aktivitenin sosyal bağlamının çözümlenmesi, toplumların sosyal organizasyonlarında ve toplumlar arası ölçekte cinsiyet rollerindeki çeşitliliğin ortaya koyulabilmesini sağlamaktadır.

1.2.3. Yeni Yaklaşımlar ve Teorik Dönüşümler: 1990 Sonrası

1990'lı yıllara gelindiğinde arkeolojide toplumsal cinsiyet çalışmaları hızlanır, tartışılan temalar çeşitlenir ve yayınlarda ciddi bir artış görülür. 1989'da Kanada'da yapılan yüksek katılımlı Chacmool Konferansı büyük yankı uyandırmış, burada sunulan çok sayıda bildiri 1991'de "*The Archaeology of Gender* (Toplumsal Cinsiyet Arkeolojisi)" başlıklı bir kitapta yayınlanmıştır (Walde ve Willows, 1991). Bu süreçten itibaren arkeoloji ve toplumsal cinsiyet ilişkisi üzerine Afrika, İtalya, Mezoamerika ve Kuzey Amerika başta olmak üzere bölgesel çalışmalar içeren veya toplumsal cinsiyetin güç, prestij, ideoloji gibi çeşitli temalarla ilişkisini ele alan monograflar yayınlanmaya başlar. Ayrıca, bir önceki dönemin aksine, birçok prestijli dergi toplumsal cinsiyet üzerine çalışmalara da yer vermeye başlamıştır (Conkey ve Gero, 1997: 414). Tartışılan konular içerisinde toplumsal cinsiyetin kavramsal olarak nasıl tanımlanacağı, cinsiyetin bireysel kimlikler ile ilişkisi, cinsiyet kimliklerinin çeşitliliği ve dönüşebilirliği gibi yeni sorular yer alır ve çalışmalar gittikçe derinleşme eğilimi gösterir (Nelson, 2013: 300-303). Arkeolojik araştırmalardaki artış, verinin yeni analiz yöntemleriyle ve toplumsal cinsiyet perspektifiyle yeniden ele alınması gibi etkiler altında gerçekleştirilen çalışmalar, farklı dönemlerde ve farklı

toplumlarda erkeklerin ve kadınların rolleri, iş bölümü ve cinsiyet-ritüel-güç ilişkisi gibi konuların daha bütünlüklü bir şeklide tartışılmasını sağlamıştır (Conkey ve Gero, 1997: 415).

Gero ve Conkey (1991) editörlüğünde hazırlanan "*Engendering Archaeology: Women and Prehistory* (Arkeolojiyi Var Etmek[1]: Kadınlar ve Tarihöncesi)" adlı kitap da bu çalışmalar içerisinde yer alır. Kitap içerisindeki bölümler geniş bir zamansal aralıkta, toplumsal cinsiyet ve kimliklerin alet, çanak çömlek, beslenme, tekstil gibi günlük yaşamın farklı boyutlarına dair teknolojiler, mekanın inşası ve kullanımı gibi farklı temalar ile ilişkisini ve cinsiyetlerin farklı tasvirlerini ele almıştır. Çalışmaların zamansal, bölgesel ve tematik çeşitliliği aynı zamanda farklı veri grupları üzerinden, farklı analizlerle toplumsal cinsiyetin nasıl çalışılabileceğine dair yeni metodolojiler de önererek toplumsal cinsiyeti arkeolojinin kavramsal olmanın yanı sıra analitik ve veri ile sınanabilir bir alanı haline getirmiştir (Conkey ve Gero, 1991: 5).

Post-süreçsel arkeolojilerin tartışılmaya başladığı bu dönemde arkeologlar, sosyal yaşamın aktif failleri olarak bireyleri, bireylerin yaşam döngülerini ve farklılıkların kültürlerin ve toplumların nasıl yaşadığına ve dönüştüğüne ne şekilde etki ettiğini sorgulamaya başlamışlardır (Gilchrist, 1999, 2000; Hodder, 1992; Hodder ve Hutson, 2010; Meskell, 1999; Shanks ve Tilley, 1987; Sofaer Derevenski, 1997). Bu dönüşümde, aşağıda da vurgulandığı gibi, sosyal bilimlerin diğer alanlarında tartışılan teorilerin etkisi vardır. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet arkeolojisinin odağı arkeolojik veride kadınları ya da erkekleri bulmanın ve tanımlamanın ötesine geçmiş, farklı bağlamlarda cinsiyetin ve kimliklerin nasıl inşa edildiği tartışılmaya başlamış ve çalışmaların amacı geçmişte sosyal yaşamı tüm dinamikleriyle birlikte anlamaya, bu

[1] Cambridge İngilizce Sözlüğüne göre "*engendering*" tabirinin karşılığı "sağlamak, inandırmak, varlığını sürdürtmek, meydana getirmek, yol açmak"tır. Ancak kitap içerisinde bu tabir, aynı zamanda arkeolojiyi "cinsiyetlendirmek"; arkeolojik veriyi cinsiyetlendirilmiş bir perspektif ile ait olduğu insanla buluşturarak geçmişi yorumlamak anlamında kullanılmıştır (bkz.: Conkey ve Gero, 1991).

dinamikler içerisinde cinsiyetin nasıl oluştuğunu ve sürdürüldüğünü ele almaya doğru dönüşmüştür (örn.: Brumfiel, 1992; Conkey, 1991; Dobres, 1995a, 1995b; Hastorf, 1991; Tringham, 1991; Wright, 1991).

Artan çalışmalara paralel bir şekilde, arkeolojide cinsiyet çalışmalarının feminist teori ile ilişkisi, hangi epistemolojilerden besleneceği veya kuramsal bir çerçevesi olup olmaması gerektiği üzerine tartışmalar da başlamıştır. Aslında toplumsal cinsiyet arkeolojisinin feminist teori ile ilişkisine dair ilk çelişkiler, 1989 yılında, Chacmool Konferansında belirginleşmiştir; Engelstad (2007: 218), katılımcıların araştırmaları içerisinde toplumsal cinsiyete dair sorular üretmeye başlamakla birlikte, çalışmalarını feminist teoriyle ilişkilendirme konusunda çekingen olduklarını kaydeder. Katılımcılar içerisinde kadın araştırmacıların neredeyse yarısı, erkeklerin ise yarıdan fazlası, toplumsal cinsiyet üzerine çalışmalarına rağmen kendilerini feminist olarak tanımlamadıklarını veya feminizme mesafeli olduklarını belirtmişlerdir (Wylie, 1997: 95). Sunulan çalışmaların çoğunun da feminist teori ve literatürden etkilenmediği gözlemlenmiştir (Kelley ve Hanen, 1992). Bunun sebebi, araştırmacının bağımsızlığı ve üretilen arkeolojik bilginin teorik ve politik bağlamları gibi tartışmalardır. 1980'li yıllardan itibaren arkeologların büyük kısmı toplumsal cinsiyet eşitliği gibi konularda bir hassasiyet sahibi olsalar da bu hassasiyet teorik ve politik olarak feminizme karşı mesafelidir (Wylie, 1997); olasılıkla araştırmacılar için politik alanda da karşılığı olan feminizmle ilişkilenmek objektiflikten uzaklaşmak anlamına gelmektedir. Bu arka planda, Conkey ve Gero (1997) toplumsal cinsiyet arkeolojisinde 1980'li yıllardan itibaren artış gösteren çalışmalara dair bir değerlendirme makalesi yayınlar. Arkeolojide toplumsal cinsiyete odaklanan birçok çalışmanın toplumsal cinsiyet teorisi ve bilgi üretiminin feminist eleştirilerinden faydalanmadığını tespit eden yazarlar, toplumsal cinsiyet ve eşitsizlik, güç, ideoloji, sembolizm ve faillik gibi ilişkili kavramlara dair derin bir anlayış sağlama potansiyeline sahip feminist teorinin birçok araştırma sorusuna dair geniş bir teorik, analitik ve kavramsal yön

çizebileceğini belirtirler (a.e.: 425-426). Engelstad (2007: 230) da arkeolojide toplumsal cinsiyet çalışmalarının teorik ve politik temellerine dikkat çekerek, feminist teoriden beslenen araştırmaların dar ve dogmatik bir çerçevede ele alınmaması gerektiğini, aksine teorinin arkeolojik yorumlamada çeşitliliklerin anlaşılabileceği çok sesli bir kapı açtığını önermektedir.

Nitekim, özellikle 2000'lerin başından itibaren toplumsal cinsiyet arkeolojisi sosyal bilimlerde ve feminist teoride yaşanan paradigma değişimlerinden büyük ölçüde etkilenir. Erkek egemen yorumların yanı sıra heteronormatif, kimlikler arasında hiyerarşiler kuran bakış açıları da aşılmaya başlamış, araştırmacılar cinsiyeti tanımlayıcı bir kategori olarak ele almanın ötesine geçmiştir. 2000'li yılların başından bu yana arkeolojide toplumsal cinsiyete teorik ve metodolojik olarak yeni yaklaşımlar önerilmekte, kuir teori ve feminizmin bu teorik ve metodolojik yaklaşımdaki yerini ele alan kapsamlı kitaplar, makaleler ve özel sayılar yayınlanmaktadır (örn.: 2000 yılında yayınlanan *World Archaeology* 32 (2) sayısı kuir teoriye ve 2007'de yayınlanan *Journal of Archaeological Method and Theory* 14 (3) feminist teoriye ayrılmıştır; bkz.: Tomášková, 2011: 111). Çalışmalar, karşıtlıkların yerine kimliklerin farklı bağlamlardaki çeşitliliğini ve nasıl dönüştüğünü ön plana çıkartmaktadır (Bickle, 2020; Geller, 2009; Perry ve Joyce, 2001; Robb ve Harris, 2018). Yanı sıra, cinsellik de toplumsal cinsiyet gibi kültür, toplum ve ideoloji tarafından inşa edilen bir olgu olarak ele alınmakta (Schmidt ve Voss, 2000; Voss, 2000); yaş, engellilik, fizyolojik koşullar gibi parametrelerin toplumsal cinsiyet kimliklerinin inşasındaki yeri ve bu ilişkilerin arkeolojik veride nasıl tanımlanabileceği tartışılmaktadır (Sofaer, 2012: 136). Son yıllarda artan çalışmaların odak noktasında cinsiyet kimliği ve onunla kesişen yaş, yetenek, sınıf, inanç, etnik kimlik gibi farklı kategoriler yer almaktadır (örn.: Alberti, 2006; Appleby, 2018; Baxter, 2008; Bolger, 2009; Croucher, 2005; Kamp, 2001; Knapp, 1998; Lillehammer, 2015; Sofaer, 2011; Sørensen, 2013; Voss, 2000, 2008, 2009).

1970'lerin sonlarında toplumsal cinsiyet arkeolojisinin tartıştığı, yorumlamanın merkezine iki cinsiyeti alan temalar bugün aşılmış olsa da ve çoğu örnekte çalışmalar kimliklerin çeşitliliğini ve farklı bağlamlarda aldığı görüngüleri anlamaya odaklansa da geçmişte kadınların, erkeklerin, çocukların rollerinin ne olduğu, kimliklerin nasıl inşa edildiği ve sürdürüldüğü gibi soruların toplumsal cinsiyet perspektifli bir metodoloji ile ele alınması gerekliliği geçerliliğini korumaktadır (Bolger, 2013: 5) (Şekil 1.1). Dönüşen teorik yaklaşımlar ve yeni sorular toplumsal cinsiyet perspektifli metodoloji arayışlarına eleştirel sosyal teorilerin entegre edilmesinin yanı sıra yeni yöntemlerin geliştirilmesini de sağlamıştır. İnsan kalıntılarının biyoarkeolojik analizleri (örn.: Agarwal ve Glencross, 2011; Agarwal vd., 2015; Benz vd., 2016; Geller, 2008; Larsen vd., 2015; Molleson, 1994, 2000, 2007a, 2007b; Pearson vd., 2013, 2015a; Peterson, 2002, 2010; Sadvari vd., 2015), insan bedeninin somutlandığı figürinler ve tasvirlere dair çeşitli çalışmalar (örn.: Bailey, 2013; Nakamura ve Meskell, 2009; Voigt, 2007), kil objeler ve çanak çömlek üzerinde bu nesneleri yapan ya da kullanan bireylerin bıraktığı parmak izlerinin analizleri (örn.: Bennison-Chapman ve Hager, 2018; Fowler vd., 2019; Hruby, 2011; Sanders, 2015) gibi farklı yöntemler ile geçmiş toplumların bireylerine ve bireylerin sosyal rollerine ulaşılabilmektedir. Bir diğer çalışma alanı, kimliklerin ölüm sonrası ritüeller ile ilişkisine odaklanır (örn.: Croucher, 2012; Parker Pearson, 2010). Ölü gömme ritüelleri ve bu ritüellerin maddi göstergeleri, örneğin bireylerin yaşamlarında kullandıkları veya bu ritüeli gerçekleştiren yakınları tarafından seçilen eşyalarla birlikte, bedenleri sarılarak veya bağlanarak gömülmesi, bedene ikincil müdahale veya kafatası modifikasyonu gibi pratikler (örn.: Bonogofsky, 2004; Talalay, 2004), bireylerin yaşamları sırasındaki kimlikleri ve topluluğun ölüm ile ilişkili algılarına dairdir.

Toplumsal cinsiyet arkeolojisi dünyada post-süreçsel arkeolojilerle birlikte daha da yaygınlaşmaya başlasa da çalışmaların yöntem ve ampirik veri elde etmeye dönen odağı kimi araştırmacılarca "süreçsel-artı (*processual-plus*)"

olarak tanımlanarak bilimsel yöntemlere vurgu yapılmıştır (Hegmon, 2003). Ancak bu tanımlama, toplumsal cinsiyet arkeolojisinin ampirik veri sağlayan yöntemleri feminist teori gibi eleştirel sosyal teorilerden esinlenen yaklaşımlarla buluşturan örneklerini tanımlamada yetersiz kalır. Bugün çeşitli bilimsel yöntemlerle elde edilen veri gruplarının karşılaştırmalı ve bütüncül bir şekilde değerlendirilmesine ve yorumlanmasına dayanan birçok çalışma, bu tez çalışmasının da bölgesel ve dönemsel kapsamını oluşturan Güneybatı Asya'da Neolitik Dönem araştırmacılarınca gerek tekil olarak yerleşmeler özelinde gerekse bölgesel ölçekte ele alınmaktadır (Agarwal vd., 2015; Benz vd., 2016; Bolger, 2003, 2010, 2013; Peterson, 2002, 2010). İkinci bölümde, çeşitli arkeolojik ve etnografik örnekler üzerinden kimlik araştırmalarının odağındaki teorik yaklaşımlar, temalar, veri kaynakları ve uygulanan farklı yöntemler ele alınmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET, YAŞ VE KİMLİK: ARKEOLOJİK VE ETNOGRAFİK YAKLAŞIMLAR, YÖNTEMLER, ÖRNEKLER

"... 'Kimlik' neyi tanımlamaktadır (toplumsal cinsiyet mi yaş mı etnisite mi sınıf mı yoksa diğer özellikler mi?) ve belki de daha önemlisi, materyal kültür aracılığıyla bu kavram hakkında nasıl daha anlamlı şeyler söylemeye başlayabiliriz?" (Fisher ve Loren, 2003: 225)

Arkeolojide kimlik çalışmalarının temel izleğini toplumsal cinsiyet kimliği, yaşa dayalı farklılaşma, statü, etnik ve sınıfsal farklılaşmalar gibi modern ontolojik kategoriler oluşturur. Veriden yola çıkarak yaptığımız yorumların arkeologlar olarak modern dünyadaki var oluşumuzu belirleyen ve kesişimlerle, iç içe geçerek kimliğimizi meydana getiren bu farklı kategorilerden etkilenmesi, bu kategorilerin geçmiş toplumlarda var olup olmadığının, nasıl var olduğunun, birbiriyle nasıl ilişkilendiğinin ve nasıl dönüştüğünün tarihsel bir yaklaşımla ele alınması ve bazı genel çıkarımlarda bulunulması bir yanıyla kaçınılmazdır. Ancak aşağıda görüleceği gibi, arkeolojik ve etnografik veriler bu kategorilerin geçmiş toplumlarda sıklıkla bugünkü anlamlarından farklı şekillerde var olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çeşitlilik, kimliğin çok boyutlu, zamansal, kültürel ve bireysel bağlama göre değişen doğası ile ilişkilidir (Amundsen-Meyer vd., 2011; Fisher ve Loren, 2003; Hodder, 1982; Insoll, 2007; McCallum, 1989; Meskell, 2007). Kimliği meydana getiren çeşitli kategorileri zihin/beden, doğa/kültür gibi karşıtlıklarda aramak yerine bu kategoriler arasındaki geçişleri, kesişimleri ve birbirlerini nasıl karşılıklı olarak var ettiklerini ele almaya çalışmak bu çeşitliliği modern ontolojik kategorilerden uzaklaşarak değerlendirebilmeyi mümkün kılar (Hamilakis vd., 2002; Knapp ve Meskell, 1997).

Kesişimsel bir yaklaşımla, Neolitik Dönem'de toplumsal cinsiyet ve yaş grupları ile ilişkili kimliklerin günlük aktivitelerle ilişkisini, kimliklerin materyal kültürle nasıl ifade edildiğini ve tüm bunların bireysel ve kolektif kimliklere etkisini anlamayı amaçlayan bu tez çalışmasının metodolojik yaklaşımı da modern toplumda kimliklerin yüklendiği anlamları araştırmanın odağındaki topluma uyarlamaya çalışmak yerine veriye dayalı, aşağıdan yukarı ve bütüncül bir bakışla cinsiyet ve yaş grupları gibi farklı sosyal kategorilerin nasıl ilişkilendiğini ve kesişim gösterdiğini anlamaya dayanmaktadır. Bu bölümde, tez çalışmasının odağındaki vaka çalışmasına teorik ve metodolojik bir arka plan sağlanmaktadır. Aşağıdaki başlıklarda beden, teknik, iş bölümü, toplumsal cinsiyet ve yaşam döngüsü gibi kavramların materyal kültür, teknoloji ve ritüel ile etkileşimi, biyoarkeoloji ve materyal kültür çalışmaları olmak üzere iki ana arkeolojik yaklaşım üzerinden ele alınmaktadır ve dünyanın farklı yerlerinden arkeolojik ve etnografik örneklerle desteklenmektedir (Şekil 2.1).

2.1. "BEDEN ARACILIĞIYLA DÜŞÜNMEK": BEDENLER, ROLLER VE KİMLİKLER

"Bireyi beden aracılığıyla düşünmeye, kişinin bedeninin bireyliğini, toplumsal cinsiyetini ve toplumla ilişkisini nasıl etkilediği ile başlayabiliriz."
(Hastorf, 2016: 274)

Dünya ile duyularımız aracılığıyla etkileşime geçeriz ve toplumu "beden aracılığıyla düşünerek" anlarız (Hamilakis, 2002). Bedenlerimiz aracılığıyla etkileşime geçtiğimiz dünya, yani materyal kültür, çevre, doğal ve üretilmiş materyaller ve diğer bedenler, bireyi ve materyal kültürü karşılıklı olarak var eder ve kimliklendirir. Kimlik ve beden, birlikte dönüşür, değişir ve farklı bağlamlarda farklı anlamlar yüklenirler (Hamilakis vd., 2002; Hodder, 1982). Bu bağlamda bedenler, kimliklerin oluşumunun merkezidir. Giyinme, vücudun süslenmesi, modifikasyonu ve yanı sıra duruş, jestler, mimikler ve bir bütün olarak bedenin hareketleri ve dış görünümü aracılığıyla bireyler adeta ikinci bir "sosyal deri" giyinir ve daha geniş bir sosyal grubun parçası haline gelerek aidiyet

kazanırlar (Fisher ve Loren, 2003). Giddens'a (2014) göre insanın toplum içerisinde sosyalizasyonu ve "sosyal insana" dönüşümü, bebeklikten itibaren başlayan bir süreçtir. Bu süreçte edinilen kültürel kodlar, kişinin "diğeri" ile arasında kurguladığı benzerlikler ve farklılıklar, benliği ve bireyliği yaratır ve kültür içerisinde kimlik kazanılır. Sosyal bireye dönüşen insan, toplumun normları ve kodlarına göre bedenini de uyumlandırır:

> *"Bebeğin dünyaya ilişkin—nesnelerin ve diğer kişilerin özelliklerini öğrendiği—ilk keşiflerinin asıl kaynağında bedenin dış hatları ve özelliklerinin farkına varması yatar. Çocuk bir bedene 'sahip olduğunu' öğrenmez, zira benlik bilinci bir başka yoldan ziyade bedensel farklılaşma sonucunda ortaya çıkar […] Çocuk bedenini esasen nesne dünyasıyla ve diğer insanlarla pratik ilişkiler sayesinde tanır. Gerçeklik gündelik praksis aracılığıyla kavranır. Bu yüzden, beden basitçe bir 'kendilik' olmayıp, pratik olarak dış durumlar ve olaylarla başa çıkabilme biçimi olarak yaşanır […] Yetişkin/ehliyetli bir birey olmayı öğrenmek […] yüz ve bedeni sürekli olarak ve başarılı bir biçimde kontrol edebilmektir." (Giddens, 2014: 79)*

Bu uyumlanma, süreç içerisinde bedene "kazınır". Bedenin sürekli bir biçimde gerçekleştirdiği hareketler, günlük pratikler, mimik ve jestler, belirli işleri "yapma biçimleri", teknik bilginin beden tarafından adeta ezberlenmesi ve bireyler ve nesiller arasında aktarımı bu uyumlanma sürecinin sonucudur. Bireyin bedeni ve hareketleri, toplumsal olarak biçimlendirilir. Farklı sosyal kimlikler bedene gözlem ve taklit yoluyla içselleştirilen jest, mimik ve teknikler üzerinden yansır ve aynı mekanikle dışa yansıtılır. Bourdieu (1977), bedenin bu şekilde topluma uyumlanmasını *habitus* ve *hexis* terimleri ile açıklar (ayrıca bkz.: 1.1.8. Habitus ve Performatif Cinsiyet Kuramı). Aslında bu iki kavramın temelleri Fransız antropolog Marcel Mauss'a dayanmaktadır. Aynı yaklaşım, aşağıda ele alındığı gibi, arkeolojide hammaddenin bitmiş ürüne dönüşene dek geçirdiği sürece dair teknikler bütününü ifade eden "üretim zinciri (*chaîne opératoire*)" kavramının doğuşuna da etki etmiştir (Soressi ve Geneste, 2011). Polinezya toplumlarında gerçekleştirdiği etnografik çalışmalara ve modern toplumla karşılaştırmalara dayanarak "beden teknikleri" kavramını öneren Mauss [(1935) 1973], bireylerin bedenlerini nasıl kullanacaklarının farklı toplumlarda ve aynı toplumda çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik gibi farklı yaşlar

ve kuşaklar arasında farklı şekillerde yapılandığını gözlemlemiştir. Mauss'a göre bir hareketin "teknik" olarak tanımlanabilmesi için etkin ve geleneksel olması gerekir ve gelenek olmadan teknik ve aktarım var olamaz. Örneğin, yürüme, koşma, çömelme ve hatta doğum yapma pozisyonu, bebeğin emzirilmesi ve taşınması, sütten kesilmesi gibi aktiviteler toplum içerisinde gelenekselleşmiş belirli tekniklerle uygulanır ve her toplum için değişen nitelikler ve alışkanlıklar taşır. Bu özgünlükler toplum içerisinde öğrenme, aktarım ve ayrıca kuşaklar ve bireyler arasında gözlem ve taklidin bir sonucudur. Gelenekselleşmiş beden teknikleri toplumsal cinsiyet rollerini ve kimliklerini de biçimlendirir ve yeniden üretir. Örneğin, Maori kadınlarının toplum tarafından uygun görülen özgün yürüme şekli "*onioni*" Maori anneleri tarafından kız çocuklarına aktarılır, hatta buna uygun yürümeyen genç kadınlar anneleri tarafından uyarılırlar [Mauss, 1935 (1973)].

Geçmiş toplumlarda da bireylerin toplum içerisinde öğrenerek günlük yaşamda süreklilik sahibi bir biçimde gerçekleştirdiği ve nesiller boyunca aktardığı tekniklerin ve kültürel, ekonomik ve sosyal pratiklerin insan anatomisinde ve materyal kültürde bıraktığı izleri çeşitli yöntemler ile tanımlayabilmekteyiz. Arkeolojinin, özellikle de biyoarkeoloji ve fiziki antropoloji çalışmalarının son yıllarda sosyal teorilerle buluşmasının bir sonucu olarak, günlük aktiviteler ve sosyal roller, bedenlerin farklı tasvirleri, çeşitli şekillerde modifiye edilmesi, süslenmesi, boyanması, bu tür pratikler aracılığıyla toplumsal normların ve kimliklerin aktarılması ve pekiştirilmesi, bu ilişkide bireylik, kimlik ve failliğin rolü gibi tartışmalar artmıştır. Joyce (2005: 141), özellikle 1990'lı yıllardan sonra feminist teorilerden etkilenen arkeolojik çalışmaların beden etrafında şekillenen yorumlamalara dair bakış açısının değiştiğini vurgular. Beden, feminist teorisyenlerin de argümanlarının merkezinde yer alan bir kavramdır. Yapısalcı feminist yaklaşımlar Mauss'un beden teknikleri kavramına benzer bir şekilde bedenin sosyal yapı tarafından çevrelendiğini ve belirlendiğini, dolayısıyla politik, sosyal ve kültürel anlamlar

yüklendiğini öne sürerken farklılıkları odağına alan feminist yaklaşımlar bedenin bu ilişkide pasif bir rol oynamadığını, sosyal ve kültürel anlamlar yüklenirken aynı zamanda bunları simgeleyerek aktif bir şeye dönüştüğünü, faillik üstlendiğini belirtirler (Knapp ve Meskell, 1997). Braidotti (2013) gibi yeni materyalist ve post-hümanist feminist teorisyenler de son yıllarda tarih yazımında "insanlık" kavramının idealize edilmesini ve sıklıkla erkeklerle özdeşleşmiş öznelere eşitlenmesini eleştirerek insan odaklılığı ve normatifliği aşmış bir tarih anlayışı önermektedir. Toplumsal cinsiyetin bir "öz" olarak var olmadığı, performanslar aracılığıyla toplumsal olarak sürekli bir şekilde yeniden üretildiği fikrinde üçüncü dalga feminizm ve kuir feminizmle (ayrıca bkz.: 1.1.8. Habitus ve Performatif Cinsiyet Kuramı) örtüşen post-hümanist feminist teori, bu yaklaşıma bedenlerin farklı kategoriler, faktörler, insanlar ve insan olmayan canlılar ile kurdukları ilişkilerin, hatta tüketilen besinlerin, içinde yaşanan çevrenin de etkisini katar ve bu ilişkiler değişip dönüştükçe bedenlerin ve kimliklerin de değişen ve dönüşen "oluşlar" olduğunu önerir (Fredengren, 2021). Toplumsal cinsiyet rolleri ve kimlikleri de beden aracılığıyla tekrar edilen pratiklerle sosyo-kültürel ve tarihsel olarak belirlenir, değişir ve dönüşür (Geller, 2005).

Nitekim feminist ve kuir teorilerden hareketle bedenin maddeselliğine odaklanan arkeolojik çalışmalar toplumsal cinsiyet ve yaşa dayalı kimliklerin tartışılabileceği önemli bir kapı açmıştır. İnsan kalıntılarının biyoarkeolojik analizlerinde (Agarwal, 2012; Agarwal ve Glencross, 2011; Agarwal ve Wesp, 2017; Agarwal vd., 2015; Geller, 2004, 2005; Hollimon, 2011; Sofaer, 2011, 2012) ve figürinler, duvar resimleri gibi araçlar üzerindeki beden tasvirlerine dair çalışmalarda toplumsal cinsiyet kimliklerini ele alırken sosyal teorilerden beslenen yeni yaklaşımların geliştirilmesi (Joyce, 2002, 2005; Knapp ve Meskell, 1997; Meskell ve Joyce, 2003; Nakamura ve Meskell, 2009) bedenin arkeolojisindeki, biyoarkeolojideki ve aslında bir bütün olarak arkeolojik teorideki dönüşümlerle yakından ilişkilidir.

2.1.1. İş Bölümü ve Kimliklere Biyoarkeolojik Yaklaşımlar

Biyoarkeoloji, insan kalıntılarının çok boyutlu analizleri ile bize beden, kimlik, materyal kültür ve ölü gömme ritüelleri arasındaki ilişkileri tartışabilmek için veri elde edebileceğimiz önemli yöntemler sunar. İlk olarak 1970'li yıllarda zooarkeolog Grahame Clark tarafından önerilen biyoarkeoloji yaklaşımı ile hayvan ve bitki kalıntıları gibi organik malzemeleri de arkeolojik çalışmaların odağına almak ve insan toplumları ile doğal çevre arasındaki ilişkiyi bütünlüklü bir şekilde anlamak hedeflenmiştir (Clark, 1972, 1973). Aynı yıllarda, arkeolojideki süreçsel yaklaşımların da etkisiyle, fiziki antropoloji çalışmaları için de "yeni fiziki antropoloji yaklaşımı" önerilir ve fiziki antropologlar insan toplumlarının çevresel adaptasyonlarını araştırmaya başlar (Üstündağ, 2015). On yıllar içerisinde gelişen ve dönüşen bir alan olarak biyoarkeoloji, odağını insan davranışını biyolojik adaptasyon ve kültürel bağlam gibi yaklaşımlarla ele almaya çevirir (Buikstra ve Beck, 2006; Larsen, 1997). 2000'li yıllarla birlikte ise biyoarkeoloji osteolojik, genomik ve proteomik analizler, sabit izotop analizleri gibi çeşitli analizleri bir araya getirerek biyolojik cinsiyet tayini için yeni yaklaşımlar önermeye, biyolojik cinsiyet-toplumsal cinsiyet ilişkisini sorgulamaya, yaş, yaşam döngüsü ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi tartışmaya ve ayrıca soy bağı, mobilite, etkileşim ve bunların sosyal kimlikler ile ilişkisini ele almaya başlar[2]. Geçmişte odağı toplumları bir bütün olarak ele almak ve nüfus, hastalıklar, beslenme gibi konulara dair genel çıkarımlarda bulunmak olsa da bugün biyoarkeoloji, "sosyal biyoarkeoloji" olarak tanımlanan bir çatı altında ve "osteobiyografik" bir yaklaşım ile (örn. bkz.: Hollimon, 2017)

[2] Biyolojik cinsiyet tayininde osteolojik yöntemler için bkz.: Buikstra ve Ubelaker, 1994; genomik yöntemler için bkz.: Skoglund vd., 2013; Yaka vd., 2021; osteolojik, genomik ve proteomik yöntemlerin bir karşılaştırması için bkz.: Buonasera vd., 2020; biyolojik cinsiyet, aktivite ve mobilite tayininde osteolojik, proteomik ve izotopik yöntemler bir arada kullanılarak sonuçların mezar buluntularının dağılımları ile karşılaştırıldığı ve biyolojik cinsiyet-toplumsal cinsiyet ilişkisinin tartışıldığı bir çalışma için bkz.: Haas vd., 2020; sosyal kimliklerin belirlenmesinde biyoarkeolojik yaklaşımlar için bkz.: Agarwal, 2012; Agarwal ve Glencross, 2011; Agarwal ve Wesp, 2017; Agarwal vd., 2015; Geller, 2004, 2005; Hollimon, 2011; Knudson ve Stojanowski, 2008; Pearson vd., 2015a; Zuckerman ve Crandall, 2019.

bireylerin yaşam döngülerini ve bu döngü içerisinde kimliklerin nasıl dönüştüğünü anlamamıza yardımcı olmaktadır.

İş Bölümü ve Paleopatolojik Analizler: Dejeneratif Eklem Hastalıkları (Osteoartrit), Kas Tutunma Bölgelerinin Analizleri (MSM) ve Diş Aşınmaları

Günlük yaşamda sık sık tekrarlanan hareketler ve aktiviteler insan iskeletinin belirli bölgelerinde spesifik izler ve deformasyonlar bırakır (Eshed vd., 2004; Molleson, 1994, 2000, 2007a, 2007b). Paleopatolojik analizlerle saptanan, özellikle kıkırdak tarafından sarılan kemik yüzeyinde kıkırdağın aşınması sonucunda oluşan, eklemlerin yaşam boyu yoğun kullanımı sonucu mekanik stres ve yaş ile yakından ilişkili osteoartrit/dejeneratif eklem hastalığı (Erdal, Ö. D., 2004, 2007; Molleson, 1994, 2000, 2007a, 2007b) ve kaslara uygulanan yoğun yük ve baskı sonucunda kas tutunma bölgelerinde meydana gelen stres lezyonları gibi morfolojik değişimler [*musculoskeletal stress markers* (MSM)] (Delibaş, 2016; Eshed vd., 2004; Peterson, 2002) bireylerin yaşamlarının büyük kısmında gerçekleştirdiği günlük aktiviteler sonucunda meydana gelmektedir. Dişin deri ve saz gibi bitkilerin liflerini işleme ve ip yapımı, sepet, hasır örme gibi çeşitli faaliyetlerde yardımcı olarak kullanılması da diş yüzeylerinde besin tüketimi sonucu oluşabilecek izlerden daha farklı, oluk benzeri izlerin oluşumu ile sonuçlanır ve bu izler de günlük aktivitelerde cinsiyete veya yaşa dayalı iş bölümü hakkında çıkarımlar yapılabilmesini sağlamaktadır (Erdal, Y. S., 2008; Molleson, 1994, 2007b; bu konudaki örnek çalışmalar için ayrıca bkz.: Hollimon, 2011: 154).

Molleson'un (1994, 2000, 2007a) Fırat Nehri havzasında yer alan Geç Epipaleolitik ve Erken Neolitik Dönem yerleşmesi Abu Hureyra'da gerçekleştirdiği paleopatolojik analizler, Güneybatı Asya'da Neolitik yaşam biçiminin ortaya çıkışında farklı cinsiyet rollerinin geçirdiği dönüşümü ve cinsiyete dayalı iş bölümünü anlamayı hedefleyen ilk osteoarkeolojik

çalışmalardandır. Bu çalışmada, dejeneratif eklem hastalıklarının (osteoartrit) tespiti yerleşmede yaşayan bireylerin Neolitik Dönem'le birlikte omuzlarını, kalçalarını, ayak parmaklarını ve dizlerini yoğun bir biçimde kullanmasını gerektiren günlük aktivitelerle meşgul olmaya başladıklarını göstermiştir. Özellikle genç erişkin ve yaşlı kadın iskeletlerinde ayak baş parmakları, omurlar, dizler ve kol kaslarında yoğunlaşan osteoartrit, kadınların genç yaşlardan itibaren tahıl öğütme ve tahılların saman kısımlarının ayrıştırılması (dövme) gibi tarımsal faaliyetler ile meşgul olduklarına işaret eder. Öğütme taşlarının mekansal dağılımı ise, bu aktivitenin hane içinde organize edildiğini düşündürmektedir. Molleson (2000: 314) biyoarkeolojik veri ile materyal kültür öğelerinin dağılımını karşılaştırarak, oluşmaya başlayan bu iş bölümünün, yerleşik yaşamın baskın hale gelişi ve bazı aktivitelerin hane bazında organizasyonu ile ilişkili olduğunu önermektedir. Erkeklerde ise osteoartrit üst omurlarda yoğunluk göstermektedir. Bu durum toplayıcılık, hasadın taşınması, ekme, biçme, avlama ve hayvan gütme gibi faaliyetler ile ilişkili olabilir. Yerleşmenin sadece bir bölümünde bulunmuş kadın iskeletlerinde ise yoğun şekilde diş aşınmaları tespit edilmiştir; bu aşınmalar ve mekansal dağılım, saz benzeri organik malzemelerin eller ve ön dişler yardımıyla örülmesini içeren sepetçilik gibi aktivitelerin kadınlar tarafından gerçekleştirildiğini ve bazı aktivitelerde bir uzmanlaşma bulunduğunu önermektedir (Molleson, 1994, 2000, 2007a) (Şekil 2.2).

Peterson (2002) da benzer bir biyoarkeolojik yaklaşımı, Güney Levant'ta yer alan ve Geç Epipaleolitik'ten Tunç Çağı'na dek 14 farklı yerleşmeden elde edilen daha geniş bir örnek grubuna uyarlamıştır. Kas tutunma bölgelerinin analizleri, bölgede Natuf ve Erken Neolitik Dönem topluluklarında cinsiyete dayalı iş bölümü dinamiklerinin, aynı dönemde daha kuzeyde, Abu Hureyra'da görülenden daha farklı olduğunu ortaya koyar. Natuf bireylerinde saptanan, kadınlar ve erkekler arasında kas tutunma bölgelerindeki asimetrik gelişim, cinsiyete dayalı iş bölümünün Geç Epipaleolitik Dönem'de daha baskın

olduğunu göstermektedir; ancak Neolitik Dönem'le birlikte kadınların aktivitelerinde, erkeklere kıyasla, belirgin bir değişim gözlemlenmemiştir.

Eshed vd.'nin (2004) üst kollarda kas tutunma bölgelerinde gözlemlenen stres lezyonlarına dayanan çalışması da Levant'ta Epipaleolitik avcı toplayıcılar ve Neolitik Dönem toplulukları arasında günlük aktivite ve cinsiyete dayalı iş bölümü konusunda çeşitli bilgiler sunar. Kas tutunma bölgelerinde saptanan izlerin arkeobotanik, zooarkeolojik ve arkeolojik veri ile karşılaştırılması, iş yükü ve ilişkili fiziksel stresin Neolitik Dönem'de belirgin şekilde arttığını, kas tutunma bölgelerindeki izlerin Neolitik Dönem yerleşmelerinden gelen insan kalıntılarında daha yoğun olduğunu ve cinsiyete dayalı iş bölümünün de zaman içerisinde değişim gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Ö. D. Erdal'ın (2004, 2007) Anadolu'da yer alan Çayönü, Aşıklı Höyük ve Musular Erken Neolitik Dönem yerleşmelerinden erişkin bireylere ait kemiklerde osteoartrit üzerine gerçekleştirdiği analizler, günlük aktivitelere dair çeşitli bilgiler vermektedir. Çalışma kapsamında analiz edilen 117 bireyden %41,2'si erkek, %57,1'i kadındır. 93 bireyde farklı düzeylerde osteoartrit saptanmıştır. Birincil osteoartrit (travma/stres/aktivite kökenli) oluşumu %80,6 oranındadır. Osteoartritin genç erişkinlikten (18-30 yaş arası) itibaren yaygın olduğunu, 45 yaş üzeri bireylerin ise tamamında görüldüğünü belirten Erdal (2007) biyolojik cinsiyet grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmadığını belirtmektedir. Ancak osteoartritin eklem bölgelerine göre dağılımı, omuz, dirsekler ve el bileklerinde osteoartritin erkeklerde; kalça, diz ve ayak bileklerinde osteoartritin ise kadınlarda daha yaygın olduğunu ortaya koymaktadır (a.e.: 85, Tablo 3).

2.1.2. Kesişimsel ve Bütüncül Bir Yaklaşım: Biyoarkeolojik Veriyi Materyal Kültür ve Sosyal Teorilerle Buluşturmak

Bir önceki ve bu alt başlıkta değinilen, Epipaleolitik ve Neolitik Dönem yerleşmelerinden elde edilen osteoarkeolojik verilerin bu yeni yaşam biçimine geçiş sürecinde roller ve kimlikler ile ilişkisi, diğer veri grupları ile karşılaştırmalı bir şekilde tezin üçüncü bölümünde, "Güneybatı Asya'da İlk Yerleşik Topluluklarda Toplumsal Cinsiyet ve Yaş, Sosyal Roller ve Sosyal İlişkiler" başlığında daha detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Arkeolojik veriye tanımsal yaklaşımların tek başına insan davranışını açıklamada yetersiz kalması gibi, insan kalıntılarının osteoarkeolojik veya genomik analizlerinin sunduğu verinin de arkeolojik bağlamdan uzak bir şekilde, tek bir göstergeye dayanarak yorumlanmasının bazı durumlarda birtakım ön kabuller doğurabileceğini ve çoğu zaman bütünlükten uzak bir tablo sunduğunu göz ardı etmemek gerekmektedir. Bu bağlamda, Agarwal vd.'nin (2015) kimliklere ve rollere dair biyoarkeolojik yaklaşımlarda daha derinlikli, karşılaştırmalı, bütüncül ve bağlamsal bir metodoloji önerisine değinmek önemli olacaktır:

> *"İnsan kalıntılarının sunduğu veri, tek başına oldukça karmaşıktır—ele aldığımız, kemik üzerindeki her bir iz, biyografilerindeki spesifik bir anı temsil eder. Yalnızca bir osteolojik göstergeye bakarak kadınların ve erkeklerin aynı besinleri tükettiğini veya aynı faaliyetleri gerçekleştirdiğini söyleyemeyiz. Tüm veri kaynakları bir arada ele alındığında ve biyolojik veri materyal kültür öğelerinden gelen verilerle birlikte örüldüğünde daha titiz ve derinlikli yorumlar inşa edilebilir." (Agarwal vd., 2015: 93)*

2.1.2.1. Biyolojik Cinsiyet Tayini ve Toplumsal Cinsiyet Kimliklerine Osteoarkeolojik Yaklaşımlar

Agarwal (2012), biyoarkeolojik analizlerin ilk aşamasında insan kalıntılarını biyolojik cinsiyet kategorilerine göre ayırmanın ve yorumları bu ayrım üzerinden keskin bir şekilde inşa etmenin bazı durumlarda çeşitlilik ve

farklılık örüntülerini, farklı biyolojik cinsiyet ve yaş kategorileri arasındaki kesişimleri, toplumsal cinsiyet kimliğinin kültürel olarak nasıl oluştuğunu, deneyimlendiğini ve yaşam döngüsü içerisinde nasıl dönüştüğünü kaçırmamıza neden olabileceğini belirtmektedir. Geller (2005) da osteoarkeolojik analizleri sosyal teoriler, özellikle feminist ve kuir teoriler çerçevesinde sorguladığı çalışmasında geleneksel morfolojik cinsiyet tayini yaklaşımlarının sunduğu kriterlerin aslında "belirlenemeyen cinsiyet/biyolojik kadın/olasılıkla biyolojik kadın/biyolojik erkek/olasılıkla biyolojik erkek" olmak üzere bir spektrum sunduğunu vurgular. Fakat bu spektrum içerisindeki muğlak kategoriler genellikle göz ardı edilmekte, yorumlar iki karşıt uç olarak biyolojik kadın ve biyolojik erkek kategorilerine dayandırılmaktadır. Yanı sıra, iskelet sistemindeki yaşa dayalı değişimler de bazı durumlarda bireylerin biyolojik cinsiyetlerinin belirlenmesinde çeşitli problemler oluşturabilmektedir. Walker (1995, akt.: Geller, 2005) insan iskeletinde menopoz sonrası meydana gelen bazı morfolojik değişimlerin, biyolojik kadın iskeletlerinin erkek iskeletine benzer bir morfometriye sahip olmasıyla sonuçlanabileceğine dikkat çeker. Bu tür örneklerde, yaşam döngüsü yaklaşımı daha derinlikli sonuçlar sunabilmektedir. Nitekim biyoarkeolojide cinsiyetin muğlak, çeşitli ve yaşam içerisinde dönüşen bir olgu olarak görülmeyişinin ardında araştırmacıların kendi kültürel ön kabulleri yer alır (Geller, 2005: 598). Fakat biyolojik cinsiyetin de toplumsal cinsiyet gibi bir spektrum olduğunun ve yaşam boyunca değişebildiğinin kabulü ile yaklaşıldığında, osteolojik analizler yoluyla biyolojik cinsiyet ve yaş tayinleri, sosyal kimliklerin inşasını ve dönüşümünü anlamaya başlamak için çalışmalara önemli bir arka plan oluşturmaktadır (Sofaer, 2012: 96).

2.1.2.2. Antik DNA Analizleri ve Biyolojik Cinsiyet

Osteolojik yöntemlerin yanı sıra, Hollimon'ın (2011: 162) da dikkat çektiği gibi, antik DNA (aDNA) analizleri gibi genomik yöntemlerin daha fazla uygulanması, XX ve XY dışında yer alan kromozom kombinasyonlarının

tespitiyle (örn.: Moilanen vd., 2021), bir spektrum içerisinde yer aldığını belirttiğimiz farklı biyolojik cinsiyetlerin tanımlanabilmesine ve ayrıca genetik ilişkilerin saptanması yoluyla soy bağı ve sosyal ilişkiler gibi konuların ele alınmasına katkı sunacaktır. Ancak genomik yöntemlerle biyolojik cinsiyet tayininden elde edilen sonuçların arkeolojik veriler, diğer biyoarkeolojik veriler ve sosyal teorilerle birlikte yorumlanmadığı örnekler, biyolojik cinsiyetin toplumsal cinsiyet rolleri ve kimliklerinin eşiti gibi ele alındığı ve sosyal ilişkilerin tümüyle biyolojik cinsiyet üzerinden yorumlandığı biyolojik determinist yaklaşımlarla sonuçlanmaktadır. Geller (2017) bu durumu açıklarken, özdüşünümsel ve eleştirel bir yaklaşım eksikliğine vurgu yapar:

> *"Biyoarkeologların aDNA analizlerine yaklaşımı toplumsal cinsiyeti performatif bir süreç değil bir öz olarak yansıtabilmektedir [...] Yöntemlerin doğduğu ve geliştiği sosyal bağlama ve günümüz biyolojik cinsiyet/toplumsal cinsiyet sistemine dair eleştirel yaklaşımlar olmadan biyoarkeologların çalışmaları kavramsal olarak yetersiz, bağlam-dışı ve zamansal bağlamdan kopuk kalmaktadır." (Geller, 2017: 73)*

Burada bahsi geçen bağlam-dışılık durumuna, araştırmacının kendi bağlamına özdüşünümsel yaklaşma eksikliğinin yanı sıra, kimi durumlarda elde edilen ampirik verinin arkeolojik bağlamın kültürel ve zamansal boyutlarıyla karşılaştırmalı şekilde yorumlanmayışını da eklemek mümkündür.

Genomik yöntemler, özellikle osteoarkeolojik yöntemlerle biyolojik cinsiyet tayini mümkün olmayan—biyolojik cinsiyete dair belirteçlerin iskelet sistemine daha yansımamış olduğu—çocuk ve ergen bireylerin biyolojik cinsiyetlerinin tespitini de mümkün kılmaktadır (örn.: Tierney ve Bird, 2015). Fakat bu metodolojik katkılara rağmen, biyolojik cinsiyeti belirlenebilen erişkin olmayan bireyler için toplumsal cinsiyet kimliklerine dair çıkarımlarda bulunmak sakıncalı olacaktır. Aşağıda örneklendirildiği gibi, etnografik ve arkeolojik örnekler çocukların yetişkinlerin dünyasına ait rolleri ve toplumsal cinsiyet kimliklerini doğuştan itibaren değil, belirli bir "sosyal yaştan" itibaren üstlenmeye başladığını göstermektedir. Yanı sıra, birçok toplulukta çocuklara

doğum sonrasında biyolojik cinsiyetlerinden farklı toplumsal cinsiyet rolleri ve kimliklerinin atfedildiği bilinmektedir (Geller, 2017: 83 ve içindeki referanslar). Yetişkinlerin dünyasında da toplumsal cinsiyetin biyolojik cinsiyetin birebir kültürel yansıması değil yaşam boyunca değişen ve dönüşen bir kimlik olduğunu düşündüğümüzde, eleştirel yaklaşımların ve bağlamsal değerlendirmelerin önemi ön plana çıkmaktadır.

Genomik analizler ile Anadolu Neolitik Dönem topluluklarında aynı ya da birbirine yakın evlerde gömülmüş bireyler arasında genetik yakınlık derecesi, soy bağı ilişkileri ve hanehalkı kavramını tartışan yeni bir çalışma, Orta Anadolu Akeramik Neolitik Dönem (MÖ 9.-8. binyıl) topluluklarında ölülerin bir arada, aynı ya da birbirine yakın evlerin tabanlarının altına gömülmesi uygulamasında bireyler arasındaki genetik yakınlığın rol oynamış olabileceğini saptamaktadır (Yaka vd., 2021). Örneklem içerisinde yer alan ve bu tez çalışmasının da vaka incelemesini oluşturan Aşıklı Höyük yerleşmesinde bir arada aynı ev içerisinde ya da birbirine yakın evlerde gömülen bireylerin biyolojik cinsiyetlerinin de genomik analizlerle biyolojik kadın olarak belirlenmesi sonucunda, biyolojik cinsiyet-genetik yakınlık-mekan ilişkisinden yola çıkılarak birkaç binyıl sonraya tarihlenen Avrupa Neolitik ve Tunç Çağı mezarlıklarından elde edilen bulgularla karşılaştırma ve bu karşılaştırma yoluyla cinsiyete dayalı iş bölümüne dair sunulan öneriler dikkat çekicidir:

> *"Örneklem kesin sonuçlar elde etmek için kısıtlı olsa da bu örüntünün yetişkin kadınların yaşamlarının büyük kısmı boyunca sembolik veya yaşamsal olarak doğdukları hane ile yakın bağlar kurdukları düşüncesiyle uyumlu olduğunu not etmek gerekmektedir. Bu senaryo, en azından Boncuklu Höyük'te erkekler için de geçerli olmuş olabilir. Anadolu Neolitik Dönem mezarlarında biyolojik cinsiyet örüntüleri Avrupa'da erkeklerin yoğunlukta olduğu ve babayerliliğin tespit edildiği Neolitik ve Tunç Çağı mezarlıklarından oldukça farklıdır. […] Akeramik Neolitik Dönem'de genetik olarak ilişkili yetişkin kadınların aynı ev içerisine gömülmesi uygulaması ve Avrupa 6.-3. binyıl mezarlıklarında görülen babayerlilik örüntüleri arasındaki karşıtlık, tarımın benimsenmesiyle birlikte cinsiyet rollerindeki ayrışmanın yoğunlaştığı düşüncesiyle uyumludur." (Yaka vd., 2021: 8)*

Genetik veriler ve biyolojik cinsiyet tayini, çalışmadaki önerinin aksine toplumsal cinsiyet rollerinde bir ayrışmanın varlığı veya yokluğuna dair bir veri sağlamamakla birlikte, paleopatolojik veriler, Erken Neolitik Dönem'de kimi yerleşmelerde biyolojik cinsiyete dayalı bir iş bölümünden bahsedebilmeyi mümkün kılar, ancak bu iş bölümünün bağlama ve ihtiyaca göre belirlendiği görülmektedir. Bu örnekler bir önceki başlıkta yer almaktadır, aşağıda Çatalhöyük örneğinde de materyal kültür ve ölü gömme uygulamaları biyoarkeolojik verilerle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmektedir ve bu tez çalışmasının vaka incelemesi de benzer bir karşılaştırmalı yaklaşım sunmaktadır (ayrıca bkz.: 3.2. Güneybatı Asya'da İlk Yerleşik Topluluklarda Toplumsal Cinsiyet ve Yaş, Sosyal Roller ve Sosyal İlişkiler). Tez çalışması boyunca gerek literatürde yer alan çalışmaların gerek tez çalışmasının vaka incelemesinin gösterdiği üzere, farklı veri gruplarına bütüncül ve karşılaştırmalı yaklaşımlar, iş bölümünün cinsiyetler arasında bir ayrışmayla sonuçlanmadığını ve "tarımın benimsenmesiyle birlikte cinsiyet rollerindeki ayrışmanın yoğunlaştığı" savının yeniden ele alınması gerektiğini önermektedir. Farklı biyolojik cinsiyetlerin farklı aktiviteler gerçekleştirmesi (biyolojik cinsiyete dayalı iş bölümü), toplumsal cinsiyet kimliklerinin, ölü gömme ritüellerinin, bireyler arasında ve materyal kültürle kurulan sosyal ilişkilerin birebir yansıması değildir. Nitekim toplumsal cinsiyet daima biyolojik cinsiyet ile ilişkili değildir ve cinsiyetler arasındaki farklılıklar üzerinden inşa edilmiş olması gerekmemektedir (Geller, 2005).

2.1.2.3. Paleopatoloji: Aktivite ve Hastalıklar

Yukarıda çeşitli örneklerle ele alınan, kas tutunma bölgelerindeki stres lezyonları (MSM) ve dejeneratif eklem hastalıkları (osteoartrit) gibi mekanik stres, aktivite/iş yükü ve iş bölümü hakkında bilgi verebilecek paleopatolojilerin analizleri de eleştirel sosyal teoriler ve yaklaşımlar ile buluştuğunda, farklılıkları ve çeşitlilikleri görmemizi sağlayabilmektedir. Örneğin, prehispanik (Kolomb

öncesi) Amerika'dan bir toplulukta MSM analizleri cinsiyete dayalı bir iş bölümüne işaret eder. Aynı analizlerde kadın iskeletlerinde gözlemlenen MSM örüntüleri, yani kadınlara özgü günlük aktivite göstergeleri, bazı biyolojik erkek iskeletlerinde de gözlemlenmiştir. Bu durum, toplum için norm olan kadın aktivitelerini gerçekleştiren biyolojik erkeklerin ait olduğu üçüncü bir toplumsal cinsiyet kategorisi olabileceği şeklinde yorumlanmıştır (Perry, 2004). Hollimon (1996) da Kaliforniya'da yaşayan Chumash topluluğuna ait bir yerleşmede 20 yaş altı iki erkekte ve yaşlı kadınlarda omurgada yoğunlaşan benzer dejeneratif eklem hastalıkları saptamıştır. Bu örnekte, 20 yaş altı erkeklerle menopoz sonrası kadınların, üreme açısından daha aktif olan biyolojik kadınlar ve erkeklerden farklılaşan üçüncü bir toplumsal cinsiyet kimliği taşıdıkları önerilmektedir. Yerli Amerikan topluluklarında kadınlar ve erkeklerin yanı sıra biyolojik olarak erkek olup kültürel olarak bu ikilik dışında bir cinsiyet kimliğini benimseyen üçüncü cinsiyet ve biyolojik olarak kadın olup kültürel olarak erkek kimliğiyle özdeşleşmiş fiziksel aktiviteler gerçekleştiren (örn. bkz.: Hollimon, 2001) bireyler biyoarkeolojik analizlerle tespit edilebildiği gibi, etnografik örnekler de iki cinsiyet dışında kalan diğer toplumsal cinsiyet kimliklerinin toplum tarafından kabul gördüğünü göstermektedir (Hollimon, 2017).

Toplumsal cinsiyeti yaşam döngüsü perspektifliyle ele aldığı çalışmada Agarwal (2012), osteoporozun (kemik erimesi) biyoarkeolojide sıklıkla menopoz çağındaki kadınlarla ilişkilendirildiğine dikkat çekmektedir. Bu ön kabulün modern tıp ve biyoloji ile ilişkisinden hareketle, arkeolojik insan kalıntılarında biyolojik cinsiyet tayininin, bireylerin yaşam döngüsü içerisindeki farklı hastalıkları ve patolojileri hakkındaki çıkarımları ne ölçüde etkilediğini sorgulayan Agarwal'ın (a.e.), bir Orta Çağ köy topluluğuna ait insan kalıntıları üzerinde gerçekleştirdiği çalışma, kemik erimesinin genç yaştaki bireylerde de ve ayrıca her iki biyolojik cinsiyetten de yaşlı bireylerde görülebildiğini ortaya koymuştur. İnsan kalıntılarını önce biyolojik cinsiyete göre gruplandırıp kemik

erimesi gibi çeşitli göstergeleri biyolojik kadın iskeletleri üzerinde çalışmak yerine örnekleme daha objektif bir bakışla yaklaşarak farklı biyolojik cinsiyet ve yaş grupları arasındaki ortaklıkları ve farklılıkları sorgulayan bu çalışma iki temel noktaya dikkat çeker. Bunlardan biri, sözünü ettiğimiz kırsal Orta Çağ nüfusunda kemik erimesinin tek bir biyolojik cinsiyete özgü olmadığı, diğeri ise bu hastalıkla menopoza girmekte olan biyolojik kadınlar arasında doğrudan ilişki kurulmasının hatalı ön kabuller doğurduğudur.

2.1.2.4. Toplumsal Cinsiyet Arkeolojisinde Biyoarkeoloji, Materyal Kültür ve Ölü Gömme Uygulamalarına Karşılaştırmalı Yaklaşımlar

Son yıllarda, toplumsal cinsiyet arkeolojisinde, biyoarkeoloji ve materyal kültür öğelerinin birlikte ele alındığı ve farklı analiz sonuçlarının bütüncül ve karşılaştırmalı yaklaşımlarla yorumlandığı çalışmalar artmaktadır. Aşağıda, Anadolu ve Avrupa'da Neolitik Dönem'de toplumsal cinsiyet rolleri, kimlikleri ve iş bölümü temalarını bütüncül yaklaşımlarla ele alan çalışmalardan örnekler verilmektedir. Ancak farklı coğrafyalardan, farklı binyıllara tarihlenen bu örnekler üzerinden, tarihöncesinde toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl değişmiş olabileceğine dair evrensel bir model önerisinde bulunulmadığı belirtilmelidir.

Anadolu'da Neolitik Dönem'de Toplumsal Cinsiyet ve Yaş: Çatalhöyük Örneği (MÖ 8.-7. Binyıllar)

Bütüncül ve materyal kültür verileri ile karşılaştırmalı bir biyoarkeolojik yaklaşımın uygulandığı Neolitik Çatalhöyük'te (MÖ 7100-6000; örn.: Hodder, 2006, 2014, 2021) çalışmalar, toplumsal cinsiyet ve yaşla ilişkili kimliklere dair çeşitli öneriler sunmaktadır. Karbon ve azot izotop analizleri, Çatalhöyük'te yetişkin kadınların ve erkeklerin neredeyse aynı oranlarda (kadınlarda %12,6, erkeklerde %12,7) hayvansal protein tükettiğini, kadınlar ve erkekler arasında beslenme açısından bir farklılaşma olmadığını göstermiştir (Pearson, 2013).

Beslenme ve besin hazırlığı ile ilişkili diş çürükleri de yaşlı bireylerde artış gösterirken, kadınlar ve erkekler arasında farklılaşma bulunmaz. Hastalıklar ve sağlık açısından da spesifik patolojiler haricinde kadınlar ve erkekler arasında bir ayrışmadan söz edilememektedir (Hillson vd., 2013; Larsen vd., 2013). Günlük aktiviteler ve iş bölümü açısından ise bir farklılaşma mevcuttur. Dejeneratif eklem hastalıklarının (osteoartrit), kadın ve erkek iskeletlerinde farklı eklem bölgelerinde yoğunlaşması, kadınların ve erkeklerin farklı aktivitelerde bulunduğunu gösterir. Erkekler, daha fazla yürüme ve koşma gerektiren, avcılık gibi aktivitelerde yer alırken kadınlar öğütme gibi çömelme ve eğilme gerektiren ve özellikle kalçalarda ve dizlerde osteoartritin yoğunlaşmasıyla sonuçlanan aktiviteler gerçekleştirmiş olmalıdır (Sadvari vd., 2015: 67). Yaş gruplarına bakıldığında, osteoartritin özellikle genç erkeklerde yoğunlaştığı, bu yaş grubundaki kadınları daha az etkilemiş olduğu görülmektedir. Ancak yaşlı bireylerde, kadınlar ve erkekler arasındaki fark azalır (Larsen vd., 2013). Dejeneratif eklem hastalıkları, genç erkeklerin yaşıtları kadınlardan daha erken bir yaşta yoğun fiziksel efor gerektiren günlük aktiviteler gerçekleştirmeye başladığını gösterirken, kadınlarda genç yaştan itibaren görülmeye başlayan kemik erimesi olasılıkla doğum ve emzirme gibi çeşitli aktivitelerin bedenlere uyguladığı stresin bir sonucudur. Çatalhöyük'te sütten kesmenin 18. ayda başladığı ve 3 yaş civarında tamamlandığı düşünüldüğünde (Pearson vd., 2015a, 2015b), üreme çağındaki kadınların yaşamlarının büyük bir kısmının doğum ve emzirme ile geçtiği ve bu yaş civarında ölen kadınların olasılıkla emzirme devam ederken öldükleri önerilmektedir (Agarwal vd., 2015: 92).

Biyoarkeolojik verileri figürinler ve mezar buluntuları ile karşılaştıran Agarwal vd. (2015), iş bölümü dışında, cinsiyetler arası bir ayrışma olmadığına dair biyoarkeolojik verinin sunduğu örüntünün materyal kültürde de takip edilebildiğini söylemektedir. Çatalhöyük'te görülen çeşitlilik sahibi ölü gömme uygulamaları, mezar buluntuları ve figürinler gibi beden tasvirleri, toplumsal cinsiyete dayalı keskin bir ayrışma bulunmadığını gösterir. Kadın ve erkek

mezarlarında bulunan buluntuları yaş gruplarını da dahil ederek karşılaştıran Nakamura ve Meskell (2013), her iki biyolojik cinsiyetten bireylerin de benzer objeler, boncuklar ve pigmentlerle birlikte gömüldüğünü saptamıştır. Boncukların adedi kadınlar ve erkekler arasında farklılık gösterse de (kadınlarla birlikte yaklaşık 424 boncuk, erkeklerle birlikte ise yaklaşık 168 boncuk bulunmuştur) bebeklerle (3 ay-3 yaş arası) ve çocuklarla (3-12 yaş arası) birlikte bulunan boncukların adedi bu ikisinin toplamından da fazladır (yaklaşık 1,452 adet). Boncukların yanı sıra, kırmızı ve yeşil pigment boyalı kabuk ve kemik spatula, bir taş balta, bir kabuk bileklik ve dizi halinde bakır boncuklar gibi çeşitli buluntular da bebek ve çocuk mezarlarında bulunmuştur. Kırmızı boya, yalnızca bebek ve çocuklara özgüdür. Kemik spatulalar ve yeşil renkli boyalar, yalnızca yetişkin kadın ve çocuk mezarlarında bulunmuştur ve boncuklar gibi, bu iki sosyal grup arasında bir ilişkiye işaret etmektedir. Kuş kemiklerinden yapılmış eşyalar ise sadece yenidoğan bebeklerin mezarlarında bulunmuştur (Russell, 2019). Ergenlikteki bireylerin (12-20 yaş arası) ya da genç erişkinlerin mezarlarında nadiren eşyalar/nesneler bulunur. Topluluğun en yaşlısı olan bireylerin mezarlarında ise en yoğun kullanım görmüş buluntular mevcuttur. Kimi mezarlarda ise özgün örnekler olarak, kemik flüt gibi, tekil buluntular yer almaktadır. Araştırmacılar, bu özgün örneklerin bireysel tercihleri yansıtabileceğini, erişkin kadınlar ve çocuklar arasında görülen korelasyonların ise bu iki sosyal grup arasındaki ilişkileri simgeleyebileceğini belirtmektedirler (Nakamura ve Meskell, 2013: 450-451). Yaşa, özellikle yaşlanmakta olan bedene dair sembolik vurgular ise figürinlerde görülebilmektedir. Nakamura ve Meskell (2009), Çatalhöyük'le özdeşlemiş, çoğunlukla oturur pozisyonda betimlenmiş ve büyük meme, göbek ve kalçaların vurgulandığı kadın figürinlerinin daha önceki önerilerin aksine bereket ve doğurganlığı değil tecrübeli ve yaşlı bedenleri simgelediğini önermektedirler (yaşlılık ve sosyal kimlik ilişkisinin etnografik ve arkeolojik örneklerle daha ayrıntılı bir tartışması için ayrıca bk.: 2.3.4. Yaşlılık ve Beden, Aktarım ve Materyal Kültür).

Çocuklara ve yaşlılara kıyasla, ergenlikteki ve genç erişkin bireylerin daha az mezar eşyasına sahip olması, buna karşın çocukların olasılıkla hediye edilmiş, kemik spatula, boyalı kabuklar, kemik bızlar, taş baltalar ve taş kap gibi çeşitli eşyalarla birlikte gömülmesi ve çocuklarla belirli bir yaş üstü kadınlar arasında görülen, benzer mezar buluntuları gibi materyal ortalıklar (Nakamura ve Meskell, 2013: 452), çocukların belirli bir yaşa dek yetişkinler, özellikle de belirli bir yaş üstü kadınlarla kurulmuş sosyal ilişkileri üzerinden tanımlanmış olabileceğini ve ergenlik sonrasında "aktif bireyler" olmaya başladıklarını düşündürmektedir (avcı toplayıcı ve tarımcı küçük ölçekli topluluklarda çocukluk, birey olma yaşı ve sosyal yaş hakkında etnografik örneklerle karşılaştırmalı bir tartışma için ayrıca bkz.: 2.3. Rolleri ve Kimlikleri Öğrenmek ve Aktarmak: Sosyal Yaş ve Yaşam Döngüsü). Ergenlik çağındaki bireylerin (12-20 yaş arası) mezar buluntuları adet olarak az olsa da birlikte gömüldükleri boncuk dizileri hammadde, boncuk formu, rengi ve boyutu gibi parametreler açısından en yüksek çeşitliliği göstermektedir (Bains, 2012: 202-205). Hammadde çeşitliliğinin yüksek mobilite ve çevre ile etkileşimi yansıtabileceği önerilebilir. Av gibi aktif faaliyetler halinde erkeklerin betimlendiği duvar resimleri (Hodder, 2014) ise özellikle genç erişkinlikten itibaren (+20 yaş) günlük aktivitelere yoğun bir şekilde katılan erkekleri akla getirmektedir. Avcılık gibi aktivitelere işaret eden dejeneratif eklem hastalıklarının yanı sıra, Pearson vd. (2015a), bu tasvirlerde olasılıkla av gibi günlük aktiviteleri gerçekleştirirken betimlenen genç erişkin erkeklerin izotop verilerinin de daha fazla av hayvanı tüketmiş olabileceklerini yansıttığını aktarmaktadır. Kemik erimesinin genç kadınlardaki yoğunluğu ve emzirme süresi, genç kadınların yoğun fiziksel stresle geçen yaşamlarına işaret ederken, belirli bir yaş üstüne dek yaşayabilmiş kadınları simgelediği düşünülen figürinler, toplumsal bilgi ve hafızanın aktarımında yaşlı kadınların rolüne dikkat çeker (Nakamura ve Meskell, 2009). Nakamura ve Meskell (2013: 454) 50 yaş üzeri bireylerin tümünün çeşitli eşyalarla birlikte gömüldüklerini belirtir. Hodder ve Pels (2010) de Çatalhöyük'te yaşlıların çeşitli sosyo-ekonomik bilgi ve tecrübeleri

aktarmada rolü olduğunu önermektedir. Biyoarkeolojik veri, ölü gömme uygulamaları ve materyal kültür öğeleri bir arada değerlendirildiğinde, Çatalhöyük topluluğunda cinsiyete dayalı iş bölümünün var olduğunu fakat iş bölümünün cinsiyetler arasında besine erişim ve tüketim bağlamında bir ayrışma doğurmadığını ve materyal kültürün ayrışmış toplumsal cinsiyet kimliklerini değil bireysel tercihler, yaş ile ilişkili kimlikler ve sosyal gruplar arasındaki ilişkileri yansıttığını söyleyebiliriz.

Toplumsal Cinsiyet ve Farklılık, Kimlik ve İş Bölümü: Avrupa Neolitiğinden Örnekler (MÖ 6.-4. Binyıllar)

Robb ve Harris'in (2017), "Tarihöncesi Avrupa'da Cinsiyetli Olmak: Neolitik Dönem'de Toplumsal Cinsiyet Temel Olarak Farklı Mıydı? (*Becoming Gendered in European Prehistory: Was Neolithic Gender Fundamentally Different?*)" başlıklı çalışması, yazarların bilinçli olarak provokatif olduğunu söylediği bir soruyla başlar: "Avrupa'da Neolitik Dönem çalışmalarında toplumsal cinsiyet arkeolojisi diğer dönemlere kıyasla neden daha az rağbet görmüştür?". Günümüz ikili cinsiyet sisteminin bakış açısına nispeten daha uyumlu arkeolojik verilerin bulunduğu, yani bireylerin dış görünüşlerinin, materyal kültürle etkileşimlerinin ve bunların yaşamla ve ölümle ilişkili yansımalarının kadınların ve erkeklerin rolleri ve kimlikleri için ayrışmış dünyalara işaret ettiği Tunç Çağı'yla kıyaslandığında, bu tablonun Neolitik Dönem verileriyle uyuşmadığına dikkat çeken yazarlar Avrupa Neolitiğinde toplumsal cinsiyete dair veri bulunmadığı görüşüne itiraz eder ve sonraki dönemlerde toplumsal cinsiyet hakkında yorumlamaları mümkün kılan bilimsel verilerin Neolitik Dönem'de de bulunduğunu, ancak bağlamsal olarak ele alındığında, Neolitik Dönem'de görülen farklılığın cinsiyetler arasında sistematik ayrışma anlamına gelmediğini belirtirler (Robb ve Harris, 2017: 13).

Son yıllarda artan çalışmalarda uygulanan bütüncül ve karşılaştırmalı yaklaşımlar, Avrupa Neolitiğinde cinsiyete dayalı iş bölümüne dair önemli

veriler sunmaktadır. Örneğin, İber Yarımadasında MÖ 5. binyılın yarısından 4. binyılın yarısına dek yaşamış toplulukların mezarlarında bulunan taş aletlerin hammadde karakterizasyonu ve kullanım izi analizlerinden elde edilen sonuçların bu aletlerin bulunduğu mezarlardaki bireylerin biyolojik cinsiyetleriyle karşılaştırılması, birtakım örüntüler sunar: (1) erkekler kadınlara kıyasla daha fazla taş aletle birlikte gömülmüştür ve (2) yerel olmayan hammaddelerden üretilmiş taş alet sayısı da erkeklere ait mezarlarda daha fazladır. Mezar buluntularına dayanarak, araştırmacılar erkeklerin daha fazla eşyaya sahip olduğunu ve yerel olmayan hammaddelere erişimlerinin daha fazla olduğunu önermektedirler. Kullanım izi analizleri, erkeklere ait mezarlarda bulunan taş aletlerin avcılık ve ahşap işçiliği gibi, üretim süreci yerleşme dışında, farklı topluluklarla etkileşimin gerçekleşeceği alanlarda yer alan aktiviteleri de içeren işlerin erkekler tarafından gerçekleştirilmiş olabileceğini göstermiştir. Diğer yandan, kadınlara ait mezarlarda bulunan taş aletlerin deri işçiliği gibi aktivitelerde kullanılmış olması, kadınların günlük aktivitelerinin sıklıkla yerleşmede gerçekleştirildiğine işaret eder. Ancak bununla birlikte, kullanım görmemiş ve olasılıkla "mezar armağanı" olarak üretilmiş taş aletler de mevcuttur ve her iki cinsiyetten bireylere ait mezarlarda eşit derecede bulunmuştur. Bu durum, cinsiyete dayalı iş bölümünün cinsiyetler arasında daima keskin bir ayrım yaratmadığını önerir (Masclans vd., 2019).

Orta Avrupa'da Erken Neolitik Dönem'i temsil eden (MÖ kal. 5500-5000) *Linearbandkeramik* (LBK) topluluklarında da benzer bir yaklaşımla gerçekleştirilen araştırmalar cinsiyete dayalı iş bölümüne dair veriler sunmaktadır. Osteoarkeolojik analizler kadınlar ve erkekler arasında farklı aktivite örüntülerine işaret ederken (Macintosh vd., 2014a, 2014b, 2017), mezarlarda bulunan taş aletlerin kullanım izi analizleri de aktivite ve iş bölümünde biyolojik cinsiyete dayalı ayrımı destekler niteliktedir (Masclans vd., 2021a). Örneğin, erkeklere ait mezarlarda bulunan taş aletler sıklıkla hayvanların etinin kemikten ayrılması ve ahşap işçiliği gibi aktivitelerde

kullanılmıştır. Hasatta kullanıldığı düşünülen taş aletler de istatistik açıdan çok büyük bir fark olmamakla birlikte erkeklere ait mezarlarda daha sık bulunmuştur. Diğer yandan, kadınlara ait mezarlarda bulunan taş aletler deri işçiliğinde ve yumuşak materyallerin işlemden geçirilmesinde kullanıldıklarına işaret eden izler taşır. (a.e.: 22, Tablo 15). Mobilite ve beslenmede görülen çeşitlilik ise iş bölümünde görülen farklılaşmanın tek başına toplumsal cinsiyet kimliklerini yansıtmadığını göstermektedir. Stronsiyum izotop analizleri, kadınların ve erkeklerin yerleşmeler arası hareketliliğinde bölgesel farklılıklara işaret eder: Orta Avrupa'nın doğusunda yer alan Nitra ve Vedrovice mezarlıklarından elde edilen veriler, kadınların bu bölgeye dışardan geldiğini, ölü gömme uygulamalarında da bu bağlamda farklılıklar görüldüğünü önermektedir (Masclans vd., 2021a, 2021b). Batı Almanya'da yer alan Schwetzingen yerleşmesindeyse erkekler daha yüksek mobiliteye sahiptir (Bentley ve Knipper, 2005; Masclans vd., 2021a, 2021b). Bitkisel veya hayvansal protein ağırlıklı besin tüketimi oranına dair bilgi veren azot ve karbon izotop değerleri ve mezar buluntularının cinsiyete göre karşılaştırması, toplulukların genel olarak bitkisel besin ağırlıklı bir diyete sahip olduğunu, ancak aynı toplulukta azot izotop değerleri diğer bireylere kıyasla daha yüksek olan farklı gruplar içerisinde erkeklerin, kadınlara kıyasla daha sık hayvansal protein ağırlıklı besinler tükettiğini göstermiştir (Masclans vd., 2021a: 25). Orta Avrupa'da MÖ 6. binyıla tarihlenen altı Erken Neolitik Dönem yerleşmesinde gerçekleştirilen bu karşılaştırmalı çalışmada yer alan mezarlıklardan biri olan Nitra'da ise azot izotop oranları kadınlar ve erkekler arasında eşittir ve bu yerleşmede kadınlar ve erkekler arasında beslenmede belirgin bir ayrışma olmadığına işaret eder. Diğer yandan, paleopatolojik analizler, iş bölümünde biyolojik cinsiyetin belirgin bir rol oynadığını gösterir ve bu ayrım mezar buluntularına da yansımıştır (Masclans vd., 2021b).

Tarihöncesi topluluklarda cinsiyetin günlük yaşam, iş bölümü, kimlik, ölüm ve sembolizmle ilişkisi ve bu ilişkinin toplumsal cinsiyet rollerini ve

kimliklerini nasıl meydana getirdiği sorusuna farklı veri grupları bir araya getirilerek cevap arandığında elde edilen tablo, farklı biyolojik cinsiyetlerin farklı günlük işler gerçekleştirdiğini ve kimi durumlarda ölü gömme uygulamaları gibi ritüellerde farklı cinsiyetlerden bedenlere farklı yaklaşımlar bulunduğunu göstermekle birlikte bu ayrım keskin sosyal normlarla çevrili değildir (Bickle, 2020). Yukarıdaki iki vaka incelemesinde de vurgulandığı gibi, sosyal biyoarkeoloji son yıllarda aktivite, sağlık ve beslenme gibi konularda bilgi veren biyoarkeolojik yöntemlerden elde edilen verileri materyal kültür ve ölü gömme uygulamaları ile karşılaştırmalı olarak okuyarak yaşamın farklı döngülerinde bireylerin toplumsal cinsiyet kimliklerinin nasıl oluştuğunu ve değiştiğini ele almaktadır (Şekil 2.3).

Aktivite, sağlık ve beslenme dışında, biyoarkeolojik analizler bedenle ilişkili çeşitli kültürel pratikler hakkında da bilgi sunar. Kültürel kafatası deformasyonu gibi beden modifikasyonları bunlar içerisinde en yaygın örneklerdendir. Kültürel kodların ve kimliklerin beden aracılığıyla simgelendiği bir başka uygulama ise kişisel süs eşyası kullanımı ve giyim pratikleridir. Bir sonraki başlıkta, biyoarkeoloji, materyal kültür, maddesellik ve teknoloji odaklı yaklaşımlardan örneklerle, beden modifikasyonu ve kişisel süs eşyalarının kimlikler hakkında ne söylediği sorusu ele alınmaktadır.

2.2. DEĞİŞTİRİLEN VE "SÜSLENEN" BEDENLER: GÖRÜNÜM, MATERYAL KÜLTÜR VE KİMLİKLER

Bedenin dış görünümünün kalıcı ya da geçici şekilde çeşitli müdahalelerle ve materyal kültür aracılığıyla değiştirilmesi bedenin ardındaki sosyal persona/benlik ve kimlik hakkında "dış dünyaya" bilgi verir. Dövme, bedenin delinmesi (*piercing*), şeklinin (örneğin baş/kafatası formunun) değiştirilmesi, boyanması, bedende çeşitli süs eşyalarının taşınması ya da belirli giysilerin giyilmesi gibi pratikler kişinin görünümünü değiştirerek bedenin yaşam boyu taşınan ya da o an için üstlenilen bireysel ve toplumsal kimliklerin

ifadesinde bir aracı haline gelmesini sağlar (Hamilakis vd., 2002; Tiesler, 2014; Torres-Rouff, 2012). Ancak kimlikleri sadece simgelemenin ötesinde, bedene uygulanan müdahaleler ve beden üzerinde taşınan materyal kültür öğeleri bu ilişkide aktif bir rol taşırlar; bir yandan bedenler ve beden aracılığıyla sahnelenen kimliklere göre form alır ve dönüşürlerken diğer yandan kimliklerin yeniden üretimini, sürdürülmesini, bireyler arasında ve kuşaklar boyunca aktarılmasını da mümkün kılarlar (Joyce, 2005). Materyal kültür, beden ve kimlik arasındaki ilişkinin dolanıklığı, materyal kültür aracılığıyla bireylerin kimliklerini nasıl yansıttıklarını çözümleyebilmemizi sağlar. Arkeolojide son on yıllarda materyal kültür çalışmalarında uygulanan biyografik yaklaşımlar sayesinde (örn.: Appadurai, 1986; Kopytoff, 1986; ayrıca bkz.: 2.2.2. Bedeni "Süslemek": Kişisel Süs Eşyaları Kimlikler Hakkında Ne Söyler?) materyal kültürün, ait olduğu kültürel ve zamansal bağlam içerisinde üretimi ve kullanımı süreçlerinde rol oynamış bireyler ve bu bireylerin sembolik dünya, teknolojik süreçler ve uzmanlıklarla iç içe geçmiş kimlikleriyle ilgili çıkarımlar yapabilmekteyiz. Aşağıdaki başlıklarda, bedenin dış görünümünün geçici ve kalıcı şekillerde değiştirilmesinin kimlikler, teknoloji ve materyal kültürle ilişkisini ele almak amacıyla bedenin adeta bir materyal kültüre dönüştüğü beden modifikasyonu uygulamalarının ve beden üzerinde taşınan kişisel süs eşyalarının kimlikler hakkında neler söyleyebileceği sorgulanmaktadır.

2.2.1. Beden Modifikasyonu

Bedenin ölüm öncesi (antemortem) ve sonrası (postmortem) modifikasyonu, çeşitli kültürel uygulamalar ve kimlikler hakkında bilgi vermektedir. Kafatasının bedenden ayrılması, sıvanması ve süslenmesi ya da trepanasyon gibi postmortem beden modifikasyonu uygulamaları, ölüm sonrasında da bireylerin topluluk için anlam taşımaya devam ettiğini yani "sosyal yaşamın devam ettiğini" önerir (Geller, 2004: 6). Hoskins'in (1989) Endonezya'da uzun yıllar boyunca saklanan ve sergilenen bir kafatası üzerinden

anlattığı etnografik hikaye, bedenin nasıl adeta materyal kültür gibi anlamlandığına ve bedenlerin, biyolojik şeyler olmanın ötesinde, farklı bağlamlarda farklı anlamlar taşıdığına dair ilginç bir örnek sunar: 19. yüzyıl sonlarında, Endonezya'da Sumba adasının Rara bölgesinde soylu bir kişi olan Rato Malo, savaşta esir düşer ve öldürüldükten sonra başı kesilerek uzun yıllar boyunca savaş ganimeti olarak "Gümüş Başlar Evi (*House of Silver Heads – Uma Kataku Amaho*)" adlı yerde saklanır. Yıllar sonra oğlu, babasının kafatasının kendisine, diplomatik bir evlilik sonucunda "çeyiz" olarak geri verilmesini sağlar. Rato Malo'nun kesilmiş başı, önce bir savaş ganimeti daha sonra bir takas objesi ve en sonunda yeniden bedeninin parçası haline gelerek kemiklerinin geri kalanıyla birlikte gömülür ve tekrar "insan" kategorisine girer. Rato Malo'nun ölümden sonra "sosyal yaşamı" devam eden başının biyografisi, anlamın bağlama göre değişkenliğinin ve "bedenler ve objeler arasındaki sınırları bulanıklaştıran" bir dönüşümün hikayesidir (Hoskins, 1998: 7).

Bedenin kalıcı bir şekilde değiştirilmesi insan anatomisinde kalıcı etkiler yaratır ve bireyin tüm yaşamı boyunca taşınan bir iz bırakmayı hedefler. Bedenin boyanması, belirli süs eşyalarının takılması ve giysilerin tercih edilmesi gibi pratikler ise geçici olabilir, belirli etkinlikler için tercih edilebilir ve değiştirilebilir (Tiesler, 2014: 19; bkz.: 2.2.2. Bedeni "Süslemek": Kişisel Süs Eşyaları Kimlikler Hakkında Ne Söyler?). Beden modifikasyonu, endüstrileşmemiş topluluklarda genellikle geçiş ritüelleriyle ilişkilidir. Örneğin sünnet, farklı topluluklarda farklı yaşlarda gerçekleştirilen, sosyal yaşla ilişkili bir kültürel pratiktir ve kimi topluluklarda çocukluğun başlangıcını simgelerken kimi topluluklarda ergenliğe geçiş ritüelinin bir parçasıdır. Bu kavram yalnızca cinsel organın üzerindeki derinin kesilmesini kapsamaz; saçın belirli bir şekilde kesilmesi veya belirli bir modelde kullanılması, serçe parmağının en üst ilk boğumunun kesilmesi, diş çekilmesi, kulak memesinin kesilmesi ya da delinerek küpe takılması ve dövme gibi çeşitli geçici veya kalıcı uygulamalar, farklı bölgelerde yaşayan endüstrileşmemiş topluluklarda geçiş ritüellerinin parçası

olan beden modifikasyonu uygulamalarıdır (Van Gennep, 1960: 71-72). Ölümle ilişkili ritüeller ve yas süreci gibi dönemlerde de bedenlerin geçici şekillerde değiştirildiği bilinmektedir. Örneğin, Mezoamerika'da bedenin boyanması kimi durumlarda statü göstergesiyken kimi durumlarda yas tutan kişilerce uygulanır (Tiesler, 2014: 20). Bu tür örnekler, bedenin değiştirilmesi veya farklı şekillerde süslenmesinin çok boyutlu, zamansal ve bağlamsal olarak değişen bir olgu olduğunu gösterir. Bu bağlamda, beden modifikasyonu bireylerin beğeni ve tercihlerini göstermenin yanı sıra, bedenleri grup aidiyeti, toplumsal kimlik ve statünün sergilendiği bir araca dönüştürür, sosyal ilişkileri yansıtır ve zamansal, kültürel ve bağlamsal olarak farklı anlamlar kazanabilir.

2.2.1.1. Kültürel Kafatası Deformasyonu

Kafatasının yeniden şekillendirilmesi, Güneybatı Asya, Amerika, Çin, Avustralya, Afrika ve Avrupa'da tarih boyunca görülen yaygın bir uygulamadır (Tiesler, 2018; en erken örnekler için ayrıca bkz.: Meiklejohn vd., 1992; Ni vd., 2019; Trinkaus, 1982). Kafatası kemikleri, doğum sonrasındaki ilk birkaç ayda şekillendirilmeye müsaittir, daha sonra yavaş yavaş sertleşmeye başlar ve 2-3 yaş civarında gelişimini tamamlar. Bu aralıkta kültürel motivasyonlarla gerçekleştirilen kafatası deformasyonu, 2-3 yaş civarında kafatası sertleşerek son formunu aldıktan sonra kalıcı olmaktadır (Tiesler, 2014: 23, 2018; Torres-Rouff, 2002: 163). Doğum sonrasındaki ilk aylarda yumuşaklığı nedeniyle form almaya müsait olan kafatasının el ile ya da bağlanarak ve sarılarak şekillendirilmesini ve başın görünümünün değiştirilmesini kapsayan kültürel kafatası deformasyonu, çocukluğun ilk birkaç yılı içerisinde gerçekleştirilmiş olması gerekliliği itibariyle biyolojik ve sosyal yaş, çocuk-yetişkin arasındaki sosyal ilişkiler ve sosyal kimlikler hakkında bilgi sunma potansiyeline sahip bir kültürel pratiktir ve geçiş ritüelleriyle ilgili geçici performanslardan farklı olarak bireyin yaşamı boyunca taşıdığı kalıcı bir sosyal kimlik göstergesidir (Torres-Rouff, 2002). Dünyanın farklı yerlerinde birbirinden bağımsız olarak görülen kültürel kafatası

deformasyonu, örneğin Mezoamerika'da Maya topluluklarında çocuklara cinsiyet ayrımı gözetmeksizin uygulanan bir kültürel pratiktir ve olasılıkla çocukların birincil bakım vereni olan kadınlar tarafından gerçekleştirilmiştir (Tiesler, 2011: 128).

Kültürel kafatası deformasyonunun, tez çalışmasının bölgesel ve dönemsel kapsamını oluşturan Güneybatı Asya'da Neolitik Dönem'e ait en erken örnekleri içerisindeyse Zagros'larda Shanidar, Ganj Dareh ve Ali Kosh (Meiklejohn vd., 1992; Soltysiak ve Darabi, 2017) ve ardından Tell Arpachiyah (Molleson ve Campbell, 1995) Kuzey Mezopotamya'da Çayönü (Altınışık vd., 2022) ile Bouqras (Meiklejohn vd., 1992) ve Orta Anadolu'da, bu tez çalışmasının da vaka incelemesini oluşturan Aşıklı Höyük yer alır (Özbek, 2011). Bahsi geçen yerleşmelerde biyoarkeolojik çalışmalar, baş şekillendirmenin farklı yöntemleri olduğunu göstermiştir. Örneğin, kafatasının tepe noktasında ve kenarlarda görülen spesifik deformasyonlar, başın tepeden çene altına doğru dikey bir baskı uygulanarak sarılmış olabileceğine işaret eder. Başın, alın üstünden başlayarak kafatasının arkasına doğru çapraz sarılması durumundaysa deformasyonların yoğunlaştığı alanlar değişmekte ve daha farklı bir görünüm elde edilmektedir. Bu teknikte, sarılan bandajın kalınlığına veya sayısına göre de çeşitlemeler vardır (Meiklejohn vd., 1992: 88-93) (Şekil 2.4). Teknikler değişebilmekle birlikte, kafataslarında gözlemlenen deformasyonlar, çocukluktan itibaren başın sürekli, rutin bir şekilde sarılması ya da başlık kullanımı gibi giyimle ilişkili kültürel tercihlerin sonucudur. Zagroslar ve Kuzey Mezopotamya'da görülen Neolitik Dönem örnekleri içerisinde deformasyonların biyolojik cinsiyet ve yaşa göre dağılımı, herhangi bir seçiciliğe işaret etmemektedir (a.e.: 94). Antik DNA analizleri, Çayönü'nde başı çift bandajla sarılarak şekillendirilmiş 1.5-2 yaşındaki bir kız çocuğu ile benzer bir kafatası deformasyonunun görüldüğü, aynı ev içerisine gömülmüş yetişkin kadın arasında üçüncü derece genetik ilişkili olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte çocuk, genetik olarak, kafatası şekillendirme uygulamasının Anadolu ve Levant'a kıyasla çok daha yaygın

görüldüğü Zagros topluluklarıyla ilişkilidir (Altınışık vd., 2022). Bu bağlamda, kafatası deformasyonunun Erken Neolitik Dönem'de Güneybatı Asya toplulukları için bir kültürel kimlik göstergesi olduğunu düşünebiliriz ve kültürel tercihlerle ilişkili olarak, beden-teknik ilişkisinin özgün örneklerini yansıttığını önerebiliriz. Kafatasının çeşitli şekillerde modifiye edilmesi, yaşayan bedenlerin yanı sıra, Neolitik Dönem'de Güneybatı Asya'da ölümle ilişkili ritüellerin de bir parçası olmuştur (Bonogofsky 2001, 2004, 2006; bu uygulamaların Güneybatı Asya Neolitiği bağlamında kimliklerle ilişkisi için bkz.: 3.2. Güneybatı Asya'da İlk Yerleşik Topluluklarda Toplumsal Cinsiyet ve Yaş, Sosyal Roller ve Sosyal İlişkiler).

2.2.1.2. Beden Modifikasyonu ve Süs Eşyası Kullanımının Biyoarkeolojik Göstergeleri

Boncuklar, kolyeler, bileklikler gibi süs eşyaları geçici olarak takılabilir, taşınabilir veya çıkartılabilir, özel etkinlikler için tercih edilebilir ve bireyler, gruplar, nesiller arasında aktarılabilir materyal kültür öğeleriyken, bedenin delinmesi yoluyla bedene yerleştirilen, adeta bedenin bir parçası haline getirilen küpe ve labret gibi süs eşyaları bedende kalıcı izler bırakırlar. Bu bağlamda, süs eşyalarının anlamları ve neyi simgeledikleri, bireyin yaşamı, bedeni ve kimliğiyle birlikte dönüşür (ayrıca bkz.: 2.2.2. Bedeni "Süslemek": Kişisel Süs Eşyaları Kimlikler Hakkında Ne Söyler?). Beden modifikasyonu ve bedenin görünümünün kalıcı şekilde değişmesiyle sonuçlanan süs eşyalarının kullanımına dair biyoarkeolojik analizler, materyal kültür ve bağlamsal analizlerle birlikte yorumlandığında, bireysel ve kolektif kimlikler hakkında derinlikli çıkarımlar yapılabilmektedir. Torres-Rouff (2012: 155), bireylerin osteobiyografik bir yaklaşımla değerlendirilmesiyle birlikte, kimlik-beden-materyal kültür ilişkisinin çok boyutlu bir şekilde ele alınabileceğini ve bedenin maddeselliğinin bu tür bir yaklaşımla değerlendirilebileceğini vurgular.

Örneğin, kulağın dışındaki deri ve kıkırdak delinerek, küpe gibi süs eşyalarının kullanımı sonucunda kıkırdağın uzun süre ağırlığa maruz kalması ve kulak kanalını çevreleyen dokuların deformasyonu bu bölgede yeni kemik oluşumu (*auditory exostosis*) ile sonuçlanabilir. Lambert (2001) Kuzey Amerika'da Kuzey Carolina ve Virginia bölgesinde yaşamış tarihöncesi topluluklarda kulak kanalında ikincil kemik oluşumunun nedeni olmuş olabilecek küpe kullanımından ve bu teoriyi destekleyen etnografik ve tarihi kayıtlardan bahsetmektedir. Etnografik ve tarihi kayıtlarda özellikle erkeklerin savaşa giderken kulaklarına kuş tüyü ve kanatlarından yapılmış küpeler ve bakır gibi minerallerden yapılmış halkalar taktıklarını not eden Lambert (2001: 164), büyük boyutlu küpelerin kullanımının bazı yerleşmelerde erkek iskeletlerinde daha sık görülen kulak içi deformasyonlara yol açan mekanik stresin birincil nedeni olmasa da etkenlerinden biri olabileceğini belirtmektedir. Farklı bir coğrafyada, Mezoamerika'daysa, kulak, çene ve burnun delinmesi yoluyla labret ve küpe gibi süs eşyalarının takılması ya da dişlere delik açılarak küçük taşların yerleştirilmesi yoluyla dişlerin süslenmesi gibi uygulamalar bedenin görünümünü kalıcı bir şekilde değiştirerek kişinin sosyal kimliğini ve aidiyetini simgeler (Tiesler 2014: 20-21). Dişin delinerek süslenmesi, Mezoamerika'da farklı yerleşmelerde toplumsal cinsiyet kimlikleriyle ilişkili çeşitli örüntüler sunar. Örneğin Serafin vd.'nin (2021) çalışması, Mayapan'da çok az sayıda bireye ve yalnızca kadınlara özgü olan bu uygulamanın bir başka Mezoamerika yerleşmesi olan Yucatan'da her iki biyolojik cinsiyette de görüldüğünü ancak kadınlarda bu uygulamanın daha yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmacılar, ritüellerle ilişkili bu uygulamanın, kadınlık veya erkeklik dışında, bu ritüellere özgü alternatif toplumsal cinsiyet kimliklerini de simgeleyebileceğini önermektedirler (Serafin, 2021: 11).

Bu tür uygulamalar, bir topluluğun tüm bireylerine atfedilmiş ya da tüm bireyler tarafından benimsenmiş toplumsal cinsiyet kimlikleriyle ilişkili olmaktan ziyade, toplumsal cinsiyet kimlikleri üzerinde temellenen ancak

üzerine farklı ölçeklerde farklı kimliklerin inşa edildiği kesişimleri yansıtmaktadır. Örneğin Şili'de, El Torín yerleşmesinde 37 bireyden yalnızca dördünde dudağa labret takıldığına işaret eden diş ve kemik aşınmaları saptanmıştır ve bu bireylerin tümü erkektir. Torress-Rouff (2012: 175) El Torín'deki labretli erkeklerin olasılıkla aynı çoklu kimlikleri paylaştığını, bu bireylerin "erkek" kimliğinin yanı sıra aidiyet kurdukları ve labret kullanımı üzerinden materyalize edilen farklı bir sosyal gruba, belki bir soy grubuna ya da belirli bir hastalığa sahip bireylere atfedilen kimliklerle ilişkili olduğunu önerir.

Bedenin görümünün kalıcı veya geçici şekilde değiştirilmesi ve süslenmesi gibi pratikler ve bu pratiklerin materyal kalıntıları olan süs eşyaları, "dışarıya" yani diğer bireylere ve topluluklara beden ve ardındaki sosyal persona hakkında bilgi veren, çok katmanlı ve kesişimsel kimliklerin okunabileceği özel bir alan teşkil eder. Arkeolojik bağlamlarda, insan kalıntılarının çeşitli biyoarkeolojik yöntemlerle çalışılmasının yanı sıra, materyal kültür çalışmaları da bu bilgiyi deşifre edebileceğimiz yaklaşımlar ve yöntemler sunmaktadır. Aşağıda, arkeolojide süs eşyası çalışmalarına dair yaklaşımlar ve yöntemler ele alınmakta ve bu yaklaşımların sunduğu arka planla birlikte kişisel süs eşyalarının kimliklerle ilişkisi tartışılmaktadır.

2.2.2. Bedeni "Süslemek": Kişisel Süs Eşyaları Kimlikler Hakkında Ne Söyler?

> *"Süs eşyaları bizi gruplar halinde birleştirir ve bireyler olarak ayrıştırır. Boncuklar ve süs eşyaları farklı sosyal kimlikler, bireysel seçimler ve fiziksel görünüşün değiştirilmesiyle ilişkilidir." (Choyke ve Bar-Yosef Mayer, 2017: 2)*

Hoskins (1998), kimliklerin ve hikayelerin objelerin etrafında nasıl şekillendiğini ele aldığı "Biyografik Objeler: Şeyler İnsanların Yaşamını Nasıl Anlatır? (*Biographical Objects: How Things Tell the Stories of People's Lives*)" başlıklı kitabında, Endonezya'nın doğusundaki Sumba adasında Kodi

topluluğuyla gerçekleştirdiği etnografik çalışmalarda karşılaştığı bir zorluktan bahseder: insanlar, kendileri hakkında bilgi verirken yaşamlarından çok az bahsetmekte, kendilerini sözlü olarak çok az "tanımlamaktadırlar". Bireylerin yaşam hikayeleriyle objelerin hikayelerinin birbirinden ayrıştırılamayacağını fark eden yazar, toplumsal yaşamın merkezinde takas ve etkileşimin olduğu bu toplulukta materyal kültürün biyografik hikayelerini merkeze almayan, "birey odaklı" bir etnografinin mümkün olmadığını anlar. Objeler hem bireysel hem kolektif kimliklerin ve hikayelerin yaratıcısıdır. Kimi durumlarda, örneğin ritüellerde, bireylerin yerine geçebilirler: örneğin, bir öreke veya bıçak bir erkeğin yerine veya bir altın pendant bir kadının yerine geçebilir; bedeni yerine bir eşyası gömülerek, kişinin "sosyal ölümü" simgelenebilir (Hoskins, 1998: 3). Materyal kültür bireylerin yaşamlarıyla öyle iç içe geçmiştir ki bireyliğin ve kimliğin merkezinde yer alır ve anlatıcısı olur. Her toplum için materyal kültürün anlamı farklıdır ve aynı toplum içerisinde de objeler farklı sosyal gruplarca farklı şekillerde anlamlanır ve kullanılırlar. Örneğin, kadınlarla erkekler, gençler ve yaşlılar ya da ustalarla daha az tecrübeli bireyler için farklı objeler farklı anlamlar ifade ederken, kimi durumlarda sosyal rolleri ve kimliği meydana getiren ve simgeleyen şey tek başına objenin kendisi değil, materyal, teknik, çevre ve diğer bireylerle dolanık bir şekilde iç içe geçmiş olan üretim sürecinin tümüdür (Costin, 1998; Lemonnier, 1993: 19).

Arkeolojide materyal kültür çalışmaları da son on yıllarda sosyal bilimlerin diğer alanlarındaki yaklaşımlardan da etkilenerek, materyal kültürü pasif, bireyleriyse aktif/özne olarak gören anlayışı aşmaya, insanlarla materyal kültürün birbirini nasıl karşılıklı bir şekilde var ettiğini sorgulamaya ve şeylerin "sosyal yaşamlarını" çeşitli yöntemlerle ele almaya başlamıştır (Appadurai, 1986; Gosden ve Marshall, 1999; Hodder, 1982; Hoskins, 2006; Jones, 2004; Knappett ve Malafouris, 2008; Kopytoff, 1986; Meskell, 2004; Sørensen, 2006). İnsan-materyal kültür etkileşiminde, süs eşyalarının dayanıklılıkları, aktarılabilir olmaları ve benzer formların binyıllar boyunca tercih edilmesi de kimliklerin

oluşumuna ve aktarılmasına bir temel oluşturur. Bedende taşınan süs eşyaları, bireyler arasında ya da nesiller boyunca dolaşabilen, aktarılabilen ve bazen ait olduğu kişinin ölümünden sonra da kullanılmaya, "yaşamaya" devam eden objeler olarak "sözlü olmayan bir iletişim sistemi" içerisinde rol oynarlar (Iliopoulos, 2020; Kuhn, 2014; Kuhn ve Stiner, 2007a, 2007b). Kuhn ve Stiner (2007a: 41) bu rolü açıklarken süs eşyaları ya da daha genel olarak bedeninin süslenmesinin, "*onları kullanan kişiler hakkında sosyal bilginin aktarılmasını sağlayan bir tür bilgi teknolojisi*" olduğunu belirtir. Süs eşyalarının tasarım, üretim, kullanım, tamir/yeniden kullanım ve kullanımının sona erme süreçlerinin ve bulundukları bağlamlardaki diğer materyal kültür öğeleriyle ilişkisinin birlikte ele alındığı, üretim ve kullanım izi analizleriyle desteklenen biyografik yaklaşım, insanların bu materyallerle farklı bağlamlarda nasıl etkileşime geçtiğini anlamaya katkı sunmaktadır (örn.: Alarashi, 2014; Baysal, 2013b, 2019; Baysal ve Miller, 2016; Bonnardin, 2009; Falci, 2020; Falci vd., 2019, 2020; Ifantidis 2019, 2020; Minotti, 2015; Van Gijn, 2014a, 2017). Süs eşyaları, hammadde temini, üretim ve kullanım süreçlerinde gerek bireyler ve topluluklar gerekse bireyler ve çevre arasında etkileşimin aracıları olmaları, ortak materyallerin ve formların tercihiyle bireyler ve topluluklar arasında sosyal ilişkilerin yaratımı ve simgelenmesinde rol oynamaları ve ayrıca bireyler ve kuşaklar arasında aktarılabilmeleri sayesinde, kimlik-materyal kültür ilişkisinde merkezi bir yer taşımaktadırlar.

Toplumsal cinsiyet de materyal kültür ve ilişkili aktiviteler aracılığıyla hem bireysel hem de toplumsal yaşamın parçası haline gelir (Sørensen, 2006: 113). Materyal kültürün fiziksel özelliklerinin nasıl sosyal anlamlarla yüklü olduğuna dikkat çeken Boivin (2004a: 65), Connerton'ın (1989) "Toplumlar Nasıl Hatırlar (*How Societies Remember*)" başlıklı çalışmasından örneklendirerek, Viktorya Dönemi İngiltere'sinde giysilerin anlamları ve işlevlerinden bahsetmektedir: 19. yüzyılda erkeklerin giysileri ciddi, aktif ve agresif bir erkek modelini simgelerken, bu giysileri giyen erkeklerin bu

özellikleri taşımasını da pekiştirir. Kadınların giydiği ağır, bedenin hareketlerini sınırlandıran kıyafetlerse kadınlara toplumsal olarak atfedilen pasif, boyun eğen kimliğini sembolize etmekte ve fiziksel özellikleriyle bu kimliği yeniden üretmektedir. Bu bağlamda, materyal kültür ve beden, performatif bir pratik olarak toplumsal cinsiyetin normlarını birlikte oluşturur, icra eder ve sürdürürler. Dolayısıyla, kimlikleri simgelemenin ötesinde, materyal kültür bedenleri ve kimlikleri yapılandırır; kimlikler giysi, takı, dövme, bedenin boyanması gibi uygulamalarla "icra edilir". Özetle, takılar, giysiler, dövme ve vücut modifikasyonu gibi uygulamalar, bireylerin kimliklerini ifade ederek, biyolojik cinsiyet ve yaş ile bunların sosyo-kültürel anlamları olan kimlikler arasında bir köprü işlevi görür ve bu şekilde bedenle toplum arasında materyal bir ilişki kurgulanmış olur (Gilchrist, 2000; Hodder, 1982; Sánchez Romero, 2009; Joyce, 2005; Sofaer, 2012).

Bu başlıkta, tez çalışmasının vaka incelemesinin odağındaki boncuklar/takıların, beden üzerinde taşınan, bireyler ve topluluklar/bölgeler arasında dolaşımda olan ve bedenlerle birlikte ölüm sonrası mezarlara giren objeler olarak Neolitik Dönem'de toplumsal cinsiyet ve yaşa dayalı kimlikleri inşa etmede ve simgelemede benzer bir karşılıklı ilişkisi olduğu, bireyler ve sosyal gruplar arasında hem etkileşim ve yakınlık ilişkilerini hem de farklılaşmayı materyalize ettiği savına yaklaşımsal ve metodolojik bir arka plan oluşturulması amaçlanmaktadır. Bu sebeple, arkeolojide kişisel süs eşyalarına dair çeşitli yaklaşımlar ve uygulanan analitik yöntemler ele alınmakta, tarihöncesinde en erken süs eşyası örneklerinin sembolik davranış ve yeni teknolojilerin gelişimiyle ilişkisi ve bunların bireysel ve sosyal kimliklerin yapılandırılmasına etkileri tartışılmakta ve ardından "kişisel süs eşyaları kimlikler hakkında ne söyler?" sorusu arkeolojik ve etnografik örneklerle tartışılmaktadır. Son olarak ise bu arka planla birlikte sosyal kimliğin teknoloji ve uzmanlaşmayla ilişkisi, süs eşyası/boncuk teknolojilerinin sunduğu veriler çerçevesinde değerlendirilmektedir.

2.2.2.1. "Kişisel Süs Eşyası" Nedir? Arkeolojide Süs Eşyası Çalışmalarında Kullanılan Yaklaşımlar ve Yöntemler

"Süs eşyası (*ornament*)" Oxford İngilizce Sözlüğüne göre "işlevsel bir amaç taşımayan, bir şeyi daha çekici göstermek için kullanılan, genellikle küçük nesne" olarak tanımlanmaktadır (akt. Thomas, 2021: 201). Bu tez çalışmasının odağında yer alan ve arkeolojik bağlamlarda en sık karşılaşılan kişisel süs eşyası öğelerinden biri olan "boncuk" ise genel olarak "delinmiş nesne" (Baysal, 2015a: 11), "delikli ve süs eşyası olarak kullanılabilecek küçük buluntu" (Bar-Yosef Mayer, 2015: 79) gibi çeşitli şekillerde tanımlanır. Türk Dil Kurumu'na göre "kişisel süs eşyası" teriminin doğrudan bir karşılığı bulunmaz ancak boncuk, "cam, taş, sedef, tahta, plastik vb. maddelerden yapılan, ortası delik, çoğu yuvarlak ve renkli süs tanesi" olarak, "takı" ise "... evlenen veya nişanlanan birine armağan olarak verilen küpe, bilezik, yüzük, zincir gibi şeylerin tümü" ya da "kadınların ziynet eşyası" olarak tanımlanır. Türkçeye bu şekilde yerleşmiş ve bu şekilde algılanan bir tanımlama bile materyal kültürün toplumsal olarak nasıl cinsiyetlendirilmiş ve kimliklendirilmiş anlamlar ve ön kabullerle yüklü olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak arkeolojik ve etnografik çalışmalar, bedenin "süslenmesinin" ve takılar gibi süs eşyalarının çoğu zaman estetik kaygıların ötesinde anlamlar taşıdığını; toplumsal cinsiyetle ve kimliklerle ilişkisinin zamansal, kültürel ve bağlamsal çeşitlilikler sergilediğini göstermektedir.

Arkeolojik çalışmalarda son on yıllara dek, özellikle yontmataş ve sürtmetaş aletler ve çanak çömlek gibi materyal gruplarına kıyasla çok daha az araştırılmış materyal kültür öğeleri içerisinde yer alan kişisel süs eşyaları ya da takılar için Türkçe arkeolojik terminolojide ortak bir terim bulunmamaktadır. İngilizce literatürde *personal ornament*, *personal adornment*, *body adornment* gibi bireyin ve bedenin görünümüyle ilişkili pratikleri ve materyal kültür öğelerini kapsayacak şekilde tanımlanan ve en genel şekilde "kişisel süs eşyaları"

ya da "takılar" olarak adlandırabileceğimiz bu materyal kültür öğeleri, tarihöncesinde boncuk, pendant, bilezik, bileklik, kolye, labret, küpe gibi çok çeşitli formlarda karşımıza çıkmaktadır. Yanı sıra, arkeolojik olarak belirli ve nadir koşullar haricinde korunması mümkün olmayan organik materyallerden üretilmiş süs eşyalarını ve korunma durumuna bağlı olarak arkeolojik bağlamlarda rastlayabileceğimiz, bedenin süslenmesi, boyanması ya da görünümünün değiştirilmesiyle ilişkili uygulamaları da bu kategoride ele alabiliriz (kapsamlı bir değerlendirme için bkz.: Baysal, 2019: 3).

Arkeolojide Kişisel Süs Eşyası Çalışmaları

20. yüzyılın başlarında Horace C. Beck'in (1928) yayınladığı detaylı tipolojik çalışmadan sonra uzun bir süre boyunca süs eşyaları/boncuklar, arkeolojik bağlamdan kopuk bir şekilde müze kataloglarında ya da kazı raporlarında kısaca değinilen buluntu grupları içerisinde yer almaya devam etti (Bar-Yosef Mayer, 2013a: 129; Baysal, 2015a; Baysal ve Miller, 2016). Ancak son on yıllarda özellikle yontmataş teknolojisi odaklı makro ve mikro analizlerin artışıyla birlikte boncuk teknolojisi ve boncuk yapımında kullanılan aletlere dair araştırmaların artması ve sulu eleme/yüzdürme gibi yöntemleri sistematik şekilde uygulayan bağlamsal kazı metodolojilerinin gelişmesi ve daha yaygın kullanılmaya başlamasının özellikle küçük boyutlu boncukların ve boncuk yapımıyla ilişkili buluntuların bulunma oranlarını arttırmasıyla birlikte, süs eşyaları/boncuklar üzerine çalışmalar da yaygınlaşmaya ve çeşitli yöntemlere başvurmaya başladı (ayrıntılı değerlendirmeler için bkz.: Baysal, 2015a, 2019). Dünyanın farklı bölgelerinde farklı dönemlere ait arkeolojik bağlamlarda süs eşyaları/boncuklar üzerine gerçekleştirilen makro ve mikro analizler, deneysel çalışmalar ve etnoarkeolojik araştırmalar bugün boncuk ve süs eşyası teknolojisi ve kullanımı hakkında bildiklerimizi büyük ölçüde arttırmıştır (örn.: Alarashi, 2014; Baysal, 2019; Bar-Yosef Mayer ve Bosch, 2019; Bar-Yosef Mayer vd., 2017; d'Errico vd., 2000; Gurova vd., 2013; Kenoyer vd., 1991; Mărgărit ve Boroneant,

2020; Mattson, 2021; Roux vd., 1995; Vidale vd., 1991). Gelinen noktada, Türkiye arkeolojisinde de boncuk yapımında kullanıldığı düşünülen taş aletlerin iz analizleriyle birlikte, kişisel süs eşyaları, takılar ve boncuklar üzerine hammadde karakterizasyonu, tipoloji ve teknoloji odaklı bağlamsal çalışmalar ve etnoarkeolojik araştırmalar son on yıllarda artmakta ve yaygınlaşmaktadır[3]. Bu çalışmaların detaylı bir değerlendirmesi tez çalışmasının kapsamını aşmaktadır ancak özellikle hammadde karakterizasyonu, teknoloji ve kullanım izi analizlerinde uygulanması gereken mikroskobik analizlerin ya da aşağıda kısaca değinilen diğer analitik yaklaşımların, Türkiye'de bu analizler üzerine uzmanlaşmış araştırmacıların ve gerekli ekipmanların bir arada bulunduğu laboratuvarların eksikliği ve "eser" kategorisinde görülen bu objelerin analizler yapılamadan müzelere teslim edilmesi zorunluluğu gibi nedenler dolayısıyla hala yeterince yaygınlaşmamış olduğu, bu durumun da daha detaylı çalışmaların yapılabilmesinin önünde büyük engeller oluşturduğu vurgulanmalıdır.

Yaklaşımsal olarak ise, Güneybatı Asya tarihöncesi araştırmalarında boncuk teknolojileri ve kullanımına dair çalışmaların odak noktasının uzun bir süre boyunca sosyo-ekonomik farklılaşma ve eşitsizlik, elit sınıfların ortaya çıkışı gibi belirli temalar etrafında şekillendiği görülmektedir. Bu yaklaşımın ardında, bu buluntuların detaylı ve çok boyutlu analizler uygulanmaksızın ya da antropolojik yaklaşımlara başvurulmadan sadece "buluntu odaklı" bir yaklaşımla incelenmesinin yattığını söylemek mümkün (Baysal, 2015a; 2019). Buluntu odaklı yaklaşımların aksine, etnografik çalışmalarla karşılaştırmalar da

[3] Boncuk teknolojileri için bkz.: Bains, 2012; Bains vd., 2013; Baysal, 2019; Calley ve Grace, 1988; Healey ve Campbell, 2014; Ludvik vd., 2015; Stiner vd., 2013; Vasić, 2020; Wright, 2012; Yelözer, 2016, 2018; hammadde karakterizasyonu için bkz.: Bursalı vd., 2017a, 2017b; Dardeniz, 2020; Dardeniz vd., 2020; Ekmen vd., 2020; Esin, 1993; Pickard ve Schoop, 2012; boncuk yapımında kullanılan delici ve uçların analizleri için bkz.: Coşkunsu, 2008; Grace, 1989/1990; Iovino ve Lemorini, 1999; etnoarkeolojik çalışmalar için bkz.: Gündoğdu, 2004; Kılıç, 2017; Türkiye arkeolojisinde takı ve boncuklar üzerinde gerçekleştirilen arkeolojik ve arkeometrik çalışmaların değerlendirildiği V. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı bildirileri için bkz.: Günal Türkmenoğlu ve Demirci, 2021.

sunan detaylı teknolojik analizler sosyal eşitsizlik ve bunun materyal kültürle ilişkisine dair daha karmaşık bir tablo çizmektedir. Vanhaeren ve d'Errico (2005), sosyal eşitsizliğin göstergesi olabilecek materyallerin doğada az bulunan ya da kaynağa uzak, yerel olmayan, üretimi yoğun zaman ve emek gerektiren, uygulanan tekniklerin oldukça karmaşık teknik bilgiye sahip uzmanlaşmış üreticiler gerektirdiği, standart morfolojik özelliklere sahip olmaları gerektiğini önermektedir. Bu bağlamda, Güneybatı Asya'da Neolitik Dönem için de farklı boncuk teknolojileri, tercih edilen hammaddeler ve farklı kullanım biçimleri gibi parametreler detaylı analizlerle anlaşılmadan bu tür çıkarımlarda bulunulması sakıncalı olacaktır. Bununla birlikte, benzer bir yaklaşımla materyal kültüre dayalı olarak yapılacak sosyal eşitsizlik argümanlarının, uzmanlaşmış üreticilere ve kısıtlı hammadde erişimine işaret eden verilerin ait olduğu arkeolojik bağlamda diğer veri gruplarıyla ve bağlamsal analizlerle karşılaştırılarak sınanması gerekmektedir.

Bir başka yaklaşımsal eşitsizlik olarak, hammadde temini, teknolojik uzmanlaşma ve bölgeler/topluluklar arası dolaşım ve etkileşim ağları gibi, Neolitik Dönem arkeolojisi için önemli anahtar sorulara cevap verme potansiyeli taşıyan taş boncuk, pendant, bileklik gibi süs eşyalarının yanı sıra (örn.: Alarashi, 2014, 2016a, 2016b; Bar-Yosef Mayer, 2013b; Baysal, 2015b; Martínez-Sevilla vd., 2021; Micheli, 2012a, 2012b; Wright ve Garrard, 2003; Wright vd., 2008), farklı teknolojilerin ve üretim zincirlerinin ürünü olan hayvan kemiği, dişi, deniz ve tatlısu kökenli yumuşakça kabuğu gibi materyallerden üretilmiş boncuklara karşı göreceli bir ilgisizlik bulunduğu görülmektedir. Bu eğilim, araştırma sorularının odağında hiyerarşi, sosyo-ekonomik eşitsizlik, elit sınıflar ya da sınıflı toplumların doğuşu gibi temaların oluşuyla ve bu sorulara cevap verme arayışı içerisinde buluntu gruplarının hiyerarşik bir kategorizasyona tabi tutulmasıyla ilişkilidir. Ancak bu yaklaşımsal eşitsizlik son on yıllarda gittikçe artan ve farklı teorik ve analitik yaklaşımlar aracılığıyla teknoloji, uzmanlaşma, takas, etkileşim, dolaşım ve kimlik gibi

çeşitli sorulara bu materyallerin analizleriyle de cevap arayan çalışmalarla birlikte aşılmıştır (tüm çalışmaların bir değerlendirmesini sunmak zor olsa da tarihöncesinde Anadolu ve komşu bölgelerden örnekler için bkz.: Alarashi, 2021; Alarashi vd., 2018; Bar-Yosef Mayer vd., 2020; Baysal, 2013a, 2013b; Choyke, 2010; Çakırlar, 2015; Perlés ve Pion, 2020; Poulmarc'h vd., 2016; Shaham ve Belfer-Cohen, 2017; Spatz, 2017; Tejero vd., 2021; Yelözer ve Christidou, 2020). Dünyada 1990'lı yıllardan itibaren yaygın olmakla birlikte, bugün geldiğimiz noktada yukarıda da değinildiği gibi Türkiye'de tarihöncesinde kişisel süs eşyalarının üretim ve kullanım süreçlerinin disiplinlerarası yaklaşımlar, analizler ve teknikler kullanılarak çözümlendiği çalışmalara olan eğilim artmaktadır.

Arkeolojide Kişisel Süs Eşyası Çalışmalarında Kullanılan Yöntemler

Bedende taşınan, farklı materyallerden, farklı teknolojilerle ve farklı formlarda üretilmiş objeler olarak arkeolojik süs eşyalarının analizleri tipolojik ve teknolojik yaklaşımlarla birlikte, deneysel ve etnoarkeolojik çalışmalar ve arkeozooloji, arkeomalakoloji, mineraloji, metalurji, kullanım izi analizleri gibi farklı uzmanlıkların da başvurduğu yöntemleri bir araya getiren çok boyutlu yaklaşımlar gerektirmektedir. Farklı disiplinlerden analitik yaklaşımlara başvuran bu yöntemler zinciri içerisinde (1) arkeozoolojik ve arkeomalakolojik, mineralojik ve metalurjik analizler, izotop analizleri, kimyasal ve moleküler analizler gibi çeşitli analizlerle hammadde karakterizasyonu, (2) form ve boyut gibi tanımsal ve metrik analizlere ve gözlemlere dayanarak boncuk formlarının morfolojik özelliklerini saptamayı hedefleyen tipolojik analizler, (3) makro ve mikroskobik yöntemlerle farklı tekniklerin tanımlandığı, üretim zincirinin anlaşılmasına katkı sağlayan teknolojik analizler, (4) kullanım derecesiyle farklı kullanım biçimlerin, yeniden kullanım ve tamir süreçlerinin tanımlanmasını sağlayan kullanım izi analizleri ve (5) arkeolojik bağlamlarda yerleşme içinde

veya yerleşmeler arasında kullanım ve dağılım örüntülerinin anlaşılmasını sağlayan bağlamsal analizler ve dağılım analizleri gibi yöntemler yer alır.

Hammadde Karakterizasyonu

Deniz ve Tatlısu Kabukları: Tarihöncesinde süs eşyası yapımında sıkça karşımıza çıkan materyaller içerisinde deniz ve tatlısu kökenli yumuşakça kabukları, hayvan kemiği ve dişi, taşlar ve mineraller, kil ve nabit bakır ile malahit gibi materyaller yer alır. Bunlar içerisinde deniz ve tatlısu kökenli yumuşakça kabuklarının taksonomik tanımları, hammadde temininde uzak ve yakın mesafeler arasında dolaşım ve etkileşime dair bilgi verebilme potansiyeline sahiptir. Taksonomik tanımlama çalışmalarında arkeomalakolojik referans koleksiyonlarıyla ve ilgili literatürle görsel karşılaştırmalar ve morfometrik analizler uygulanır (Şekil 2.5). Arkeolojik bağlamlarda bulunan kabuk boncukların taksonomik tanımlamalarının, özellikle orijinal formlarını kaybedecek kadar işlendikleri ya da çeşitli tafonomik süreçler sonucunda renk, doku, form gibi tanımlayıcı özelliklerini kaybettikleri durumlarda karşılaştırmalara dayanan yöntemlerle gerçekleştirilmesi mümkün olamamaktadır. Son yıllarda geliştirilen analitik yöntemler ise FTIR, Raman ve SEM analizleri gibi mikroskobik ve spektroskopik analizlere de başvurarak kabukların içerdiği sabit karbon ve oksijen izotoplarını, amino asit oranını ve protein oranını ölçmeyi ve buna dayanarak türlerini, kökenlerini ve dolaşım alanlarını tanımlamayı mümkün kılmaktadır (Demarchi vd., 2014; Sakalauskaite vd., 2019). Tatlısu kabukları üzerinde gerçekleştirilen sabit izotop analizleri ayrıca paleoçevresel özelliklerin ve insanların çeşitli amaçlarla doğal kaynaklardan faydalanma döngülerinin anlaşılmasına da katkı sunmaktadır (Lewis vd., 2016). Örneğin, Çatalhöyük'te *Unio* sp. türü tatlısu kabuklarının oksijen izotop analizleri, bu kabukların sonbaharda toplandığını ortaya koymuştur (Bar-Yosef Mayer vd., 2013a).

Hayvan Kemikleri ve Dişleri: Sıkça kullanılan bir başka hammadde ise hayvan kemikleri ve dişleridir ve hangi hayvan türünün, bedeninin hangi kısmının süs eşyası yapımında kullanıldığının tanımlanabilmesi de arkeozoologlarla iş birliğini gerekli kılmaktadır. Örneğin, tarihöncesi boyunca ve hatta 19. yüzyıla dek Avrupa'da ya da modern avcı toplayıcı topluluklarda farklı anlamlarla süs eşyası olarak kullanılan (örn.: Choyke, 2010; Vanhaeren ve d'Errico, 2003, 2005), kızıl geyiğin (*Cervus elaphus*) köpek dişinin genellikle köküne yakın bir noktadan delinmesiyle üretilen pendantlara dair arkeozoolojik analizlere başvuran morfometrik çalışmalar, dişin alındığı kızıl geyiğin cinsiyetini ve yaşını belirlemeyi ve dolayısıyla hammadde temini için uygulanan avcılık stratejilerini anlamayı mümkün kılmaktadır. Kızıl geyik köpek dişleri, dişi ve erkek hayvanlarda belirgin şekilde farklılaşan morfometrik özellikler sergiler: erkek geyiklerin dişleri dişilerinkinden geniştir, genç erişkin erkek geyiklerin dişleri zaman içerisindeki aşınmayla birlikte üçgen bir form alırken genç erişkin dişi geyiklerin dişlerinin taç kısmı sivri hale gelir, yaşlılıkta ise daha dörtgen bir form alır. Diş kökleri erkek geyiklerde kare formluyken dişilerde dörtgen veya V formludur (d'Errico ve Vanhaeren, 2002; Tejero vd., 2020). İlk olarak d'Errico ve Vanhaeren (2002) tarafından önerilen ve konu üzerine çalışmalarda sıklıkla kullanılan (örn.: Tejero vd., 2020, 2021) morfometrik yöntem de kızıl geyik köpek dişlerinin bu özelliklerine dayalıdır. Bu bağlamda d'Errico ve Vanhaeren (2002) dişlerin taç kısmındaki aşınmaları, diş köklerindeki gelişimi ve diş kökleriyle taç kısımlarındaki boyutsal farklılıkları kaydeden bir yöntem önerir (Şekil 2.6). Bu tür yöntemler, hammaddenin tanımlanabilmesinin yanı sıra avcılık stratejileri, üretim sürecinde uygulanan teknikler ve üreticilerin bu süreç içerisindeki karar alma mekanizmalarının da çözümlenmesini sağlamaktadır.

Kayaçlar ve Mineraller: Avrupa'da Üst Paleolitik Dönem'den itibaren steatit, şist ve talk gibi yumuşak kayaç ve mineral türlerinden yapılmış boncuklar ve pendantların (örn.: White, 1993) Güneybatı Asya'da ise kalibre

edilmiş tarihlerle GÖ yak. 13.000-11.500 arasında Epipaleolitik topluluklarla birlikte çeşitli kayaç ve minerallerin boncuk yapımında kullanımı giderek artmıştır (Bar-Yosef Mayer ve Porat, 2008; Bar-Yosef Mayer vd., 2013b). Tarihöncesinde Güneybatı Asya'da boncuk yapımında rastlanan kayaç ve mineraller içerisinde fosfat (örneğin, apatit, florapatit ve varisit), krizokol, feldspat (örneğin, amazonit), serpantin (örneğin, serpantinit) ve talk-şist (örneğin, steatit, kireçtaşı, tüf) grubu kayaç ve mineraller, bantlı yapıda mikrokristalin kuvars türleri (örneğin, karnelyen/akik, krisopraz gibi saydam ve yarı saydam kalsedonlar, yarı saydam agatlar) ile dağ kristali gibi saydam ya da jasper/yeşimtaşı gibi opak makrokristalin kuvarslar gibi silisli mineraller, jadeit ve nefrit gibi opak silikatlar, bantlı yapıda bir başka mineral olan malahit, kaynakların yakınında yüzeye doğal olarak zuhur etmiş nabit bakır mineralleri ve bakır alüminyum fosfat bileşiminden meydana gelen turkuaz gibi mineraller ile obsidiyen, mermer, bazalt gibi volkanik, metamorfik ve tortul kayaç türleri yer alır (Tablo 2.1).

Tablo 2.1: Tarihöncesinde Güneybatı Asya'da boncuk yapımı ve kullanımında tercih edilen kayaç ve mineral türlerinin özellikleri, bulundukları ortamlar ve Mohs ölçeğine göre sertlik dereceleri.

Hammadde	**Özellik**	**Bulunduğu/Oluştuğu Ortam**	**Mohs Sertlik Derecesi**
Steatit [$H_2Mg_3O_{12}Si_4$]	Yoğun, saf olmayan bir talk türüdür. Damarlı, kaygan, parlak, geçirgen ya da opak yüzeylidir. Mavimsi, yeşil ya da gri-yeşil renktedir.	Talk/şist tortullarında meydana gelir.	2-3
Lületaşı [$Mg_4Si_6O_{15}(OH)_2$-$6H_2O$]	Başkalaşmış bir serpantin türevidir. Yumuşak ve çizilebilir dokudadır.	Serpantinin ayrışması sonucunda meydana gelir.	2-3

Tablo 2.1 devam

Yumuşak Kireçtaşı [$CaCo_3$]	Damarlı, kompakt yüzeyli, kireçli tortul kayaçtır.	Nehir, ırmak çökeltilerinde, kalker tortullarında.	2-3
Sert Kireçtaşı [$CaCo_3$]	Damarlı, yoğun kompakt, açkılanabilir yüzeyli tortul kayaçtır.	Nehir, ırmak çökeltilerinde, kalker tortullarında.	3-4
Tüf [$CaCo_3$]	Demir oksid veya kalsit oluşumudur. Oldukça hafif ve gözeneklidir.	Kalsiyum karbonat çökeltileri, kaya oyukları, kayalık alanlar.	3-4
Kalsit [$CaCo_3$]	Camsı yapıda, genellikle beyaz renktedir. Bileşimi sonucunda gri, kırmızı, turuncu, kahverengi tonlarında da olabilir.	Tortul kayaçlarda, hidrotermal alanlarda ya da volkanik alanlarda bulunabilir.	3
Katışık Mermer [$CaCo_3$]	Damarlı, opak yüzeye sahip bir tortul kayaçtır.	Düşük basınç ve yüksek sıcaklık altında kireçtaşının yeniden kristalizasyonu sonucunda oluşur.	3-5
Yumuşak, sakkaroik mermer [$CaCo_3$]	Damarlı, lekeli, kompakt yüzeye sahiptir.	Düşük basınç ve yüksek sıcaklık altında kireçtaşının yeniden kristalizasyonu sonucunda oluşur.	4
Serpantinit [$Mg, Fe, Ni)_3Si_2O_5(OH)_4$]	Damarlı, lekeli, parlak, yağlı açkılanabilir yüzeye sahip bir metamorfik kayaçtır. Koyu yeşil, açık yeşil, siyahımsı yeşil veya beyazımsı, benekli renklerde olabilir.	Metamorfik kayaçlarda peridotit serpantinizasyonu (hidrotermal koşullara göre başkalaşım) sonucunda.	3-5

Tablo 2.1 devam

Pikrolit $[D_3(Si_2O_5)\text{-}(OH)_4]$	Serpantinin yeşil-mavi renkli bir türevi. Yağlı bir yüzeye sahiptir, oldukça yumuşaktır.	Kayaçların hidrotermal koşullara göre başkalaşımı (serpantinizasyonu) sonucunda meydana gelir. Kıbrıs'ın güneybatısındaki Troodos Dağlarına özgüdür.	3-5
Apatit $[Ca_5(PO_4)_3(F, OH, CI]$	Renksiz, beyaz, gri, sarı, sarı-yeşil, açık veya koyu mavi, kırmızı ya da kahverengi varyasyonları bulunabilir.	Denizsel ve gölsel alanlarda fosfat içeren diş, kemik, kabuk gibi organik kalıntıların mineralize olmasıyla, metamorfik ve tortul kayaçlarda bulunur.	5
Florapatit $[Ca_5(PO_4)_3F]$	Bir fosfat mineralidir. Yeşil, mavi, kahverengi, sarı ya da renksiz olabilir. Saydam ya da yarı saydamdır, camsı yapıdadır.	Volkanik alanlarda bulunabilir.	5
Krizokol $[Cu, Al)_2H_2Si_2O_5(OH)_4\text{-}nH_2O]$	İkincil kökenli, silisli bir bakır mineralidir. Yağlı bir dokusu vardır, Yeşil, yeşil-mavi, koyu mavi renklerindedir.	Bakır kaynaklarının yakınında, bakırın yüzeye yakın noktada silika içeren sularla teması sonucunda başkalaşımıyla meydana gelir.	2.5-3.5
Varisit $[AlPO_4\text{-}2H_2O]$	Alüminyum içeren fosfat grubu mineral. Yeşil renklidir.	Fosfat içeren suların alüminyum içeren minerallerle etkileşime geçtiği yüzeye yakın alanlarda ikincil mineral olarak oluşur.	4
Amazonit $[KAlSi_3O_8]$	Feldspat grubu mineraldir. Genellikle yeşil renklidir.	Kaya oyuklarında, yeraltında.	6-6.5
Turkuaz $[CuAl_6(PO_4)_4(OH)_84H_2O]$	Bakır alüminyum fosfat. Mavi, yeşil-mavi renkte, damarlı olabilir. Opak ve yağlı dokudadır.	Bakır kaynaklarında ikincil olarak oluşur.	5-6

Tablo 2.1 devam

Malahit [$Cu_2(CO_3)(OH)_2$]	Koyu yeşil renkli, bakır karbonat	Bakır kaynaklarının okside olmuş kısımlarında, genellikle kireçtaşının da bulunduğu alanlarda.	3.5-4.5
Nabit Bakır [Cu]	Tarihöncesinde doğal halde bulunarak işlenen ilk metallerdendir. Yeşil, koyu-siyahımsı yeşil, kırmızımsı damarlı olabilir.	Volkanik alanlarda, bakır sülfat kaynaklarının okside olmuş şekilde yüzeye zuhur ettiği alanlarda ya da volkanik kayaçlarla ilişkili tortul kayaçlarda bulunabilir.	2.5-3
Obsidiyen	Doğal volkanik cam. Siyah, gri, kahverengi, kırmızı ya da kırçıllı renkte olabilir. Konkoidal kırılımlıdır. Yüksek miktarda silika içerir.	Volkanik alanlarda lavların soğuması sonucunda oluşur.	5-6
Yeşimtaşı/Jasper [SiO_2]	Makrokristalin kuvars grubundan, kırmızı renkli çörtlere ya da opak, büyük taneli ve kompakt kuvarslara verilen isim. Damarlı yapıdadır.	Volkanik alanlarda, lav benzeri formasyonların oluşturduğu kaya oyuklarında bulunabilir.	7
Ametist [SiO_2]	Mor tonlarında bir kuvars türevidir.	Düşük sıcaklık ve basınçlı ortamda, hidrotermal alanlarda oluşur.	
Agat [SiO_2]	Silisli mineral. Yarı saydam kriptokristalin kuvars türü. Bantlı yapıdadır. Konkoidal kırılımlıdır.	Volkanik alanlarda, lav benzeri formasyonların oluşturduğu kaya oyuklarında bulunabilir.	7

Tablo 2.1 devam

Kalsedon [SiO_2]	Pembe kalsedon, oniks, krisopraz, akik gibi varyantları bulunur.	Volkanik alanlarda, lav benzeri formasyonların oluşturduğu kaya oyuklarında bulunabilir.	7
Krisopraz [SiO_2]	Kriptokristalin kuvars türüdür. İçerdiği nikel dolayısıyla zeytin yeşilinden açık yeşile doğru değişen tonlarda yeşil renklidir. Yağlı bir yapıya sahiptir.	Nikel içeren kayaçların yüzeye çıktığı, serpantinit de içeren alanlarda, sığ derinlikte bulunabilir.	6-7
Akik [SiO_2]	Mikrokristalin kuvarslardan kalsedon grubu silisli mineral, transparan ya da opak, camsı veya yağlı/kaygan yüzeylidir. Kırmızı veya turuncu tonlarındadır.	Volkanik alanlarda, lav benzeri formasyonların oluşturduğu kaya oyuklarında bulunabilir.	7
Dağ Kristali [SiO_2]	Silisli mineral, kuvarsın transparan renksiz bir varyantı. Camsı veya kaygan yüzeylidir. Renksizdir.	Volkanik alanlarda, lav benzeri formasyonların oluşturduğu kaya oyuklarında bulunabilir.	7

Rapp, G., 2009. **Archaeomineralogy**. Springer'dan derlenmiştir.

Kayaç ve mineral türlerinin tanımlanmasında kullanılan yöntemleri, jeolog, mineralog ve gemologların kullandığı mikroskobik ölçekte zarar veren ya da hiç zarar vermeyen yöntemler ile elementel, petrografik ve spektroskopik analizler olarak gruplayabiliriz. Farklı kayaç ve mineral türleri tanımlanırken öncelikle makro gözlemler ile renk, doku (kayganlık/yağlılık, pürüzsüzlük ya da parça boyutu), parlaklık, ışığı geçirgenlik (opaklık/şeffaflık), ağırlık, sertlik

derecesi (materyalin çizilmeye karşı gösterdiği direnç) gibi özellikler referans koleksiyonları ve literatürle karşılaştırılarak belirlenir (Rapp, 2009: 21). Sertlik derecesi, literatürle uyumluluk açısından, Mohs sertlik ölçeğine göre sınıflandırılır. Günümüzde sıklıkla başvurulan Mohs ölçeği 1-10 arasında sertlik derecesi değişen ve yumuşak olan materyalin daha sert olan materyal tarafından çizilebilirliğine dayanan bir kategorizasyon sunar. Çalışmalarda, örneğin Mohs ölçeğine göre sertliği 6-6.5 olan bir paslanmaz çelik aletle çizilmeye dayanıklılığı test edilen boncukların yaklaşık sertlik derecesi kolaylıkla tanımlanabilmektedir (örn.: Bar-Yosef Mayer ve Porat, 2008). Bu ön çalışmalar, sonraki aşamalarda gerçekleştirilebilecek analizler için örnek seçiminde yol göstericidir.

Gözlem ve karşılaştırmaların yanı sıra, materyalden alınan bir ince kesitin petrografik mikroskop altında incelenmesiyle tanımlanmasına dayanan petrografik analizler, materyale zarar vermeyen ya da gözle görülmeyecek mikron ölçeğinde zarar veren, XRD (*X-ray diffraction*) gibi mineralojik analizler ve XRF/pXRF (*X-ray fluorescence*) ve taramalı elektron mikroskobuna bağlı X-ray spektroskopisi (SEM-EDS) analizleri gibi spektroskopik analizler mevcuttur (Rapp, 2009: 22-23). Kaynağı bilinen jeolojik referans örnekleriyle oksijen ve hidrojen izotop analizleri, jeokimyasal analizler ve spektroskopik analizler aracılığıyla arkeolojik örneklerin karşılaştırılmasıysa, hammadde tanımlamalarının yanı sıra hammaddenin kaynağı/kökeni hakkında da bilgi vermektedir (Karampelas vd., 2020: 100). Bu tür analizlerle, hammadde tanımlamaları doğrulanabilir ya da yanlışlanabilir. Örneğin, Kıbrıs'ta Akeramik Neolitik Dönem'e tarihlenen Ais Giorkis (MÖ kal. 7700-7850), Shillourokambos (MÖ kal. 8500-6400), Tenta (MÖ kal. 8500-6400) ve Khirokitia (MÖ kal. 7000/6800-5200) yerleşmelerinde bulunmuş, akik olduğu düşünülen boncuklar üzerinde gerçekleştirilen pXRF analizleri, akik ve agatla görsel benzerlikler taşıyan bazı örneklerin aslında kalsit olduğunu ve ayrıca akik olarak tanımlanan boncukların da farklı kaynaklara işaret eden elementel kompozisyonlara sahip olduğunu göstermiştir. Khirokitia'da bir mezarda, bir kadın iskeletinin

boynunda bulunan boncuk dizisindeki akik boncuklardan örnekleme dahil edilen iki boncuk farklı jeokimyasal gruplara aittir (Moutsiou ve Kassianidou, 2019). Hammaddenin türünün ve kaynağının tanımlanmasının yanı sıra, hammadde üzerinde gerçekleştirilen çeşitli uygulamalarla başkalaşıma uğradığının saptanması üretim teknolojileri hakkında da bilgi vermektedir. Örneğin, Neolitik Dönem'de boncuk yapımı ve kullanımında sıkça tercih edilen steatit, 800-1000 °C'de ısıtıldığında, mineralojik başkalaşım yaşar ve sertliği artar (Mohs ölçeğine göre 3-4'ten >5'e yükselir) (Rapp, 2009: 125). Kalkolitik Dönem'de Anadolu ve Güney Levant'ta bu teknoloji boncuk yapımında da görülmeye başlamıştır. Güney Levant'ta Peqi'in Mağarası'nda bulunan talk/steatit boncukların SEM-EDS analizleri materyalin magnezyum, bakır ve demir içerdiğini, XRD analizleriyse talkın 900-1470 °C'de ısıtılması sonucunda başkalaşım geçirmesiyle meydana gelen, piroksen ve kristobalit içeren enstatit adı verilen bir materyalden üretildiklerini ortaya koymuştur. 2-4 mm çapındaki bu boncukların hammaddesinin ısıtılması sonucunda elementel kompozisyonu değişmiş ve bileşimine eklenen silisli mineral kristobalit, hammaddenin sertliğini, dolayısıyla dayanıklılığını arttırmıştır (Bar-Yosef Mayer vd., 2004). Benzer bir teknoloji aynı dönemde Anadolu'da da görülmektedir (Ekmen vd., 2020; Pickard ve Schoop, 2013).

Tipolojik Analizler ve Boncuk Formları

Arkeolojik boncuklar için tipolojik bir sınıflandırma öneren ve farklı boncuk tipleri için çeşitli tanımlama kriterleri oluşturan ilk kişi Horace C. Beck olmuştur (Beck, 1928). Boncukları form, boyut, delik konumu ve formu, renk ve hammadde gibi kategorilere göre sınıflandıran Beck tipolojisi, bir boncuğun uzunluğunun çapına oranına dayanarak, dört farklı boyut grubuna göre bir ayrım önerir: (a) uzunluğu çapının 1/3'inden daha kısa olan disk boncuklar, (b) uzunluğu çapının 1/3'inden fazla olan kısa boncuklar, (c) uzunluğu çapına eşit olan standart boncuklar ve (d) uzunluğu çapından fazla olan uzun boncuklar.

Her bir grubun ise morfometrik özelliklerine dayanan alt grupları bulunmaktadır. Beck'in (1928: 2-5) çalışmasına göre arkeolojik çalışmalarda boncuk formları tanımlanırken başvurulan çeşitli morfometrik tanımlamalar/kriterler mevcuttur (Tablo 2.2).

Tablo 2.2: Boncuk çalışmalarında kullanılan morfometrik terimler.

Kriter	Tanım
Aks:	Bir boncuğun aksı, boncuğun delik merkezinden geçen soyut bir hat çizilerek belirlenir (Şekil 2.7a).
Çapraz kesit:	Aksın her iki yanından, boncuk yüzeyinde birbirine en uzak iki nokta belirlenerek alınan kesit (Şekil 2.7b).
Çevre uzunluğu:	Çapraz kesiti çevreleyerek ölçülen uzunluk.
Çap:	Çapraz kesitin maksimum genişliği.
Ana yarıçap:	Çapraz kesitin simetrik ya da tam yuvarlak olmadığı durumlarda akstan çevre uzunluğuna dek ölçülen maksimum uzaklık.
Dikey kesit:	Ana yarıçaptan geçerek hesaplanan aks uzunluğu. Kenarlı boncuklarda genellikle akstan geçerek kenarlara kadarki mesafe hesaplanır (Şekil 2.7c).
Bitim:	Delik çevresi düz veya içbükeyse bu kısım boncuğun bitimi olarak adlandırılır. Eğer bu kısım dışbükey ya da konik formdaysa boncuğun profiline dahil edilerek hesaplanır.
Tepe/Apeks:	Eğer boncuğun delik çevresinde düz veya içbükey bir kısım yoksa boncuk profilinin delikle buluştuğu yer tepe noktası olarak adlandırılır.
Profil:	Boncuk dikey kesitini çevreleyerek iki bitimini ya da tepe noktasını buluşturan hat.
Uzunluk:	Boncuğun iki tepe noktası ya da iki bitimi arasındaki mesafe. Bir boncuğun uzunluğu genellikle delik tüpünün uzunluğuyla eşittir.
Kenar:	Bir boncuğun yüzeyindeki iki farklı düzlemin ("faseta/*facet*") buluştuğu nokta (Şekil 2.7d).
Uç:	Bir ya da daha fazla düzlemin buluştuğu nokta ya da sivri veya konik bitimler boncuğun uç noktasını oluşturur (Şekil 2.7e).
Orta:	Bir boncuğun her iki ucuna, tepe noktasına ya da bitimine eşit mesafedeki orta noktadır.
Alt:	Bir bitimi düz olan boncuklarda düz olan bu yüzey boncuğun alt kısmıdır (Şekil 2.7f).

Beck, H. C., 1928. "Classification and Nomenclature of Beads and Pendants", **Archaeologia** 77: 2-5'ten Türkçeleştirilerek düzenlenmiştir.

Morfometrik yaklaşıma dayanarak Beck (1928: 5) oval, elips, dışbükey/mercek kesitli, bir yüzü düz bir yüzü dışbükey kesitli, yarı-oval formlar ve pendantlar gibi birtakım temel boncuk tipleri önerir. Bu formlar, Neolitik Dönem'de sıkça karşımıza çıkmaktadır. Güney Levant'ta Neolitik Dönem'e tarihlenen 22 yerleşmeden 453 boncuk üzerinde gerçekleştirdiği morfometrik analizlere dayanarak Neolitik Dönem taş boncukları için bir tipoloji öneren Bar-Yosef Mayer'in (2013a) çalışması, en sık görülen formların (1) disk boncuklar ile (2) kısa ve standart silindir formlu boncuklar olduğunu göstermektedir. Bunlarla birlikte, diğer formlar arasında (3) dışbükey/mercek kesitli kısa-standart boncuklar, (4) kısa silindir formlu ve iki paralel delikli dışbükey/mercek kesitli boncuklar, (5) uzun silindir boncuklar, (6) paralelkenar dikey kesitli uzun boncuklar, (7) oval, çift delikli boncuklar, (8) tek delikli pendantlar ve (9) özgün formlar yer alır (Bar-Yosef Mayer, 2013a: 132). Aynı bölgede, Ürdün'de Jilat-Azraq Havzası Neolitik Dönem yerleşmelerinde saptanan boncuk atölyelerinde taş boncuk teknolojilerini çözümlemek için bir tipoloji öneren Wright ve Garrard (2003) ise (1) disk, (2) oval/düz, (3a) tüp ve (3b) silindir formlu, (4a) oval fıçı, (4b) elips fıçı, (4c) konik bitimli fıçı, (4d) çokgen bitimli fıçı, (5) düzensiz ve (6) belirsiz formlu boncuklar ile (7a) üçgen formlu pendantlar, (7b) trapez formlu pendantlar, (7c) oval pendantlar, (7d) dörtgen formlu pendantlar ve (7e) belirsiz formlu pendantlar olmak üzere çeşitli boncuk ve pendant formları tanımlamıştır. Bu tez çalışması gibi, devam eden yeni çalışmalar da Neolitik Dönem için geliştirilen tipoloji ve terminolojileri yeni malzeme gruplarına uyarlayarak ve genişleterek kullanmaktadır (örn.: Raad ve Makarewicz, 2019). Bu tez çalışmasında da kullanılan bazı boncuk formları şu şekilde açıklanabilir:

(1) Pendantlar, delikleri merkez-dışı olan, bir uçtan delinmiş boncuklardır. **(2) Disk biçimli** boncuklar, yuvarlak ya da oval formda, yassı ve kısa ya da Beck tipolojisine göre standart uzunlukta olabilir, delikleri merkezlerindedir. **(3) Oval** boncuklar, çevre uzunluğu oval/yuvarlak formda

olan boncuklardır. **(4) Silindir formlu** boncukların uzunluğu çapının en az iki katıdır ve uzunlamasına bir deliği bulunur. Beck tipolojisine göre kısa, standart ya da uzun olmak üzere alt formları olabilir. **(5) Fıçı formlu** boncukların da uzunluğu çapının en az iki katıdır ve uzunlamasına bir deliği bulunur ancak oval ya da elips formlu çevre uzunluklarıyla farklılaşırlar. Bu form, Bar-Yosef Mayer (2013a) tarafından "kısa ve standart silindir biçimli boncuklar" grubu içerisinde değerlendirilmektedir. Bir başka grup, **(6) uzunlamasına deliği olan, dışbükey/mercek kesitli, yassı, konveks veya bikonveks formlu** boncuklardır. Bu genel tanımlamayla birlikte, literatürde bu boncuklara dair bir terminolojik standart bulunmaz. Bar-Yosef Mayer'in (2013a) çalışmasında "paralelkenar dikey kesitli uzun boncuklar" olarak tanımlanan, dikey-uzunlamasına delinmiş ve iki birbirine eş kenara ayrılmış bu form ilk kez Fırat Havzasındaki Neolitik Dönem Abu Hureyra yerleşmesinde Moore (1973: 22; akt.: Alarashi, 2016a: 494) tarafından "kanatlı boncuklar" ve daha sonra "kelebek formlu" boncuklar olarak adlandırılır (Moore ve Molleson, 2000: 287). Literatüre ilk kez bu şekilde geçen bu form için tez çalışmasında da literatürle uyumluluğu yakalamak amacıyla "kelebek" adlandırması tercih edilmektedir. Alarashi'nin (2016a: 494) önerdiği tanımlama tez çalışmasının vaka incelemesini oluşturan Aşıklı Höyük örnekleriyle de morfometrik ve teknolojik olarak birebir benzerlik gösterir: (a) yassı ve büyük form, (b) simetrik uç ve bitimler, (c) dışbükey/mercek formlu kesitler ve kimi örneklerde (d) halka uç (ayrıca bkz.: Yelözer ve Alarashi, 2021).

Teknoloji ve Kullanım: İz Analizleri

Tarihöncesinde yontmataş, sürtmetaş ve kemik aletler ile çeşitli materyallerden üretilmiş boncuklar gibi farklı buluntu gruplarının üretim süreçlerini anlamayı amaçlayan teknolojik analizler ilk olarak 1950'li yıllarda yontmataş teknolojisi üzerine gerçekleştirilen araştırmalarla başlamıştır. F. Bordes tarafından geliştirilen çalışmaların ardından 1970'li yıllarda J. Tixier'in

teknolojik analizlere deneysel yaklaşımları entegre etmesiyle birlikte yontmataş aletler yalnızca tipolojik ve morfometrik olarak değil üretim aşamalarının tüm basamaklarının ele alındığı yöntemlerle analiz edilmeye başlar (Kayacan, 2015: 17). İlk olarak Leroi-Gourhan [(1964) 1993] tarafından kavramsallaştırılan ve hammadde temininden üretilen nesneye, kullanımına ve kullanımının bitişine dek bütün sürecin incelenmesini ifade eden üretim zinciri (*chaîne opératoire*) yaklaşımıyla üreticilerin hammadde, teknik ve metotlara ilişkin farklı seçimlerini, hataları, üretimin farklı aşamalarındaki farklı hareketleri tanımlamak mümkündür (Soressi ve Geneste, 2011). Bu yaklaşım, obje biyografilerini anlamak amacıyla mikroskobik analizler ve bağlamsal değerlendirmelerle desteklendiğinde benzer materyallerden üretilmiş, benzer formlardaki nesnelerin üretimindeki tercihler, farklı teknik ve metotlar ve kullanım biçimleri tanımlanabilir. Farklı tekniklerin ve metotların tanımlanması ve bağlamsal olarak değerlendirilmesiyse, üreticilerin bireysel tercihleri, yeteneği, çıraklık ve uzmanlığın derecesi gibi kültürel normlarla ilişkili yorumlara bir arka plan sağlar (örn.: Dobres, 2000: 200-205; Roux ve Matarasso, 1999; Roux vd., 1995; Soressi ve Geneste, 2011; Van Gijn, 2012, 2014a, 2014b, 2017). Teknolojik analizlerde mikroskobik yöntemlerin uygulandığı mikro-aşınma ya da iz analizleri (*microwear analysis*) olarak Türkçeleştirebileceğimiz çalışmalar, 1980'li yılların sonları ve 1990'lı yıllarda yaygınlık kazanır. F. d'Errico'nun (1989) elektron mikroskobuyla Paleolitik Dönem objeleri üzerindeki kazıma/üretim izlerini analiz ettiği doktora çalışması, benzer objeler için farklı üretim süreçlerinin tanımlanmasını sağlayan ilk çalışmalardandır (akt.: Moro Abadia ve Nowell, 2014). Bu dönemde boncuk teknolojileri üzerine de mikroskobik çalışmalar artar. İlk olarak Gorelick ve Gwinnett'in (1989, 1990; Gwinnett ve Gorelick, 1979, 1999) mühürler ve ardından boncuklar üzerinde geliştirdiği, aynı tarihlerde iz analizleri için d'Errico (1988) tarafından da çeşitli materyaller üzerinde uygulanan, boncukların delik içlerinden ve yüzeylerinden alınan silikon kalıpların mikroskop altında analiz edilmesine dayanan yöntem halen sıklıkla kullanılmaktadır (Alarashi, 2014;

Bains, 2012; Falci, 2020; Kenoyer 1997; Kenoyer ve Vidale, 1992; Raad ve Makarewicz, 2019, Yelözer ve Alarashi, 2021).

İz analizleri: Objelerin üretim ve kullanım süreçlerini bu süreçlerin obje yüzeyinde bıraktığı izlerin takibiyle anlamayı hedefleyen iz analizleri, az büyütmeli yaklaşım (*low-power approach*) ve çok büyütmeli yaklaşım (*high-power approach*) olmak üzere birbirini tamamlayıcı iki yaklaşımın bir arada kullanımına dayanır. Az büyütmeli yaklaşımda genellikle ≤100x büyütme sunan, DinoLite gibi, taşınabilir ve bilgisayara bağlanabilir bir mikroskop ve stereomikroskop kullanılır. Bu analizlerle, boncuk yüzeyinde görülen parlaklık, çizikler, kenar yuvarlaklığı, çıkarımlar, çukurluklar gibi farklı iz türleri, izlerin boncuk üzerindeki dağılımı ve birbiriyle ilişkisi tanımlanır. Bu tanımlamalara dayanarak üretimde kullanılan vurma, baskı, sürtme/aşındırma, delme gibi teknikler, bu tekniklerin uygulanma sırası ve üretim izlerinden sonra oluşması itibariyle kullanıma işaret eden izler saptanabilmektedir. Yanı sıra, boncuğun üretim ve kullanım süreçlerinde temas ettiği materyallerin doku, sertlik gibi niteliklerine dair çıkarımlarda bulunulması mümkündür. Yüksek büyütmeli analizler öncesinde stereomikroskop kullanılarak yapılan analizler, olası kalıntıların da sabun ve su ya da hidroklorik asit gibi çözeltilerle gerçekleştirilen temizlik süreci öncesinde tanımlanmasını ve ileri analizler için örneklemenin bu gözlemlere dayanarak yapılmasını sağlar (Van Gijn, 2014b). Stereomikroskop altında gerçekleştirilen analizlerden sonra seçilen parçalar üzerinde daha detaylı analizler için başvurulan çok büyütmeli yaklaşımda ise ≥50-1000x büyütme sunan metalurjik mikroskop ve taramalı elektron mikroskobu (SEM) gibi farklı teknikler ve cihazlar kullanılarak, çalışılan yüzey daha yüksek büyütme ve çözünürlük altında incelenir. Bu yöntemde parlaklık, kenar yuvarlaklığı, mikro-çıkarımlar, çizikler ve çukurluklar gibi izler ve bunların yönü, birbiriyle ilişkisi, sıralaması, boncuğun temas ettiği yüzeyin niteliği ve materyali (örn.: bir başka boncuk, deri, kumaş, vb.) daha detaylı bir şekilde tanımlanabilir (Falci, 2020: 29-30).

İz analizlerinde kullanılan farklı cihazların avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Bazı dezavantajlar, farklı cihazlarla birbirini tamamlayan analizlerin gerçekleştirilmesiyle çözümlenebilir. Son yıllarda, izlerin niteliğini mikro ve nano ölçekte daha detaylı anlamak, yüzeylerin ve farklı izlerin dokusunu ve mikro-topografisini görselleştirerek ve sayısallaştırarak analiz etmek gibi amaçlarla atomik kuvvet mikroskobu (*atomic force microscopy*), konfokal mikroskop (*confocal microscopy*) gibi yeni teknikler de iz analizlerine entegre edilmektedir (örn.: Astruc vd., 2011; d'Errico vd., 2000; Kimball vd., 1995; Macdonald vd., 2019; Pedergnana vd., 2020). Obje üzerindeki kısıtlı bir alana 90 derecelik açıyla düşen ışık altında izlerin gözlemlendiği metalurjik mikroskopta bir objenin tüm yüzeyinin analiz edilmesi oldukça zaman almaktadır ve objenin sürekli yeri değiştirilerek ışığa göre ayarlanması sürecinde, özellikle düz olmayan boncuk gibi objelerde kimi izlerin gözden kaçırılması mümkündür. SEM analizleriyse, daha geniş bir bakış aralığı ve ayrıca daha yüksek büyütme sunarak metalurjik mikroskoba bir alternatif oluşturur fakat bu durumda da örnek hazırlama sürecinin zahmetli olması (örneğin, örneklerin yüzeylerinin kalıplarının alınması veya altın ya da karbon ile kaplanması), analizlerin pahalılığı ve cihazın içine yerleştirilen örneklere analiz esnasında doğrudan müdahaleyle incelenen alanın ya da yönünün değiştirilememesi gibi dezavantajlar bulunmaktadır (Falci, 2020). Zaman, bütçe ve örneklerin laboratuvara taşınması gibi maddi ve lojistik faktörlerin belirlediği bu süreç, az büyütmeli ve çok büyütmeli yaklaşımın araştırma stratejilerindeki yerini ve hangi tamamlayıcı analiz ve tekniklerin kullanılabileceğini doğrudan etkilemektedir. Bununla birlikte, Van Gijn (2014b) tarafından önerildiği gibi, araştırmacılara referans oluşturabilecek mikro-fotoğrafların daha yaygınlaşması, paylaşılması ve karşılaştırılması araştırmacıların karşılaştığı çeşitli sorunlar karşısında yardımcı olacaktır. Yanı sıra, yorumlamaların etnografik ve tarihi örneklerle desteklenmesi iz analizlerini tanımlayıcı olmaktan çıkartıp insan-nesne ilişkisine dair cevaplar sunan ve yeni sorular üreten bir alan haline getirebilecektir (bu tez çalışmasında Aşıklı Höyük taş

boncuklarının iz analizlerinde kullanılan yöntem için bkz.: EK II.1: Boncukların Morfometrik, Teknolojik ve Kullanım İzi Analizleri: Malzeme ve Yöntem).

Kullanım izi analizleri: İlk olarak obsidiyen, çakmaktaşı ve kuvars gibi materyallerden üretilmiş taş aletler üzerinde geliştirilen kullanım izi analizleri (genel bir Türkçe değerlendirme için bkz.: Altınbilek Algül, 2007; çeşitli araştırmacıların güncel çalışmalarını içeren derlemeler için bkz.: Marreiros vd., 2014, 2015), son on yıllarda yoğun şekilde taş, kabuk ve kemik gibi farklı materyallerden boncuk ve pendant gibi süs eşyalarında da uygulanmaktadır (örn.: Alarashi, 2014; Alarashi vd., 2018; Álvarez Fernández, 2006; Cristiani ve Borić, 2012; d'Errico, 1993; Falci vd., 2019; Hatton vd., 2020; Mărgărit, 2016; Minotti, 2014; Rigaud vd., 2013; Van Gijn, 2017; Vanhaeren vd., 2013). Boncuk kullanım izi analizlerinin ön deneysel aşaması, arkeolojik örneklere benzer tekniklerle üretilen boncukların belirli bir süre kullanımına dayanır. Bu çalışmalarda farklı materyallerden üretilmiş iplere geçirilerek ya da giysiye dikilerek farklı şekillerde kullanılan boncukların birbirine değme süresi, ipe takılı kalma süresi, ipin sıkılığı ya da boncuğun daha serbest bir şekilde sallanması ve olası diğer kullanım şekilleri gibi parametreler kaydedilir ve deney süreci bittikten sonra referans örneği olan boncuklarda kalan izler ile arkeolojik örneklerin taşıdığı izler mikroskop altında karşılaştırılır (örn.: Álvarez Fernández, 2006; Bar-Yosef Mayer vd., 2020; Carter, 2016; Cristiani ve Borić, 2012; d'Errico, 1993; Gurova ve Bonsall, 2017; Gurova vd., 2013; Mărgărit, 2016; Mărgărit vd., 2018; Minotti, 2014, 2015; Tátá vd., 2014). Bugün, artan çalışmalar sayesinde belirli parametreler tanımlanmıştır ve bu şekilde, arkeolojik materyalde gözlemlenen izlerin literatürle karşılaştırılması da mümkündür. Kullanım izi analizlerinde saptanan spesifik izler ve bu izlerin karakteristik özellikleri materyale göre değişkenlik gösterse de boncuk ve pendant gibi deliklerinden asılarak ya da takılarak/dikilerek kullanılan objelerin (a) yüzeyleri, (b) kenarları ve (c) delik çevrelerinde çeşitli kriterlere bakılmaktadır (Tablo 2.3).

Tablo 2.3: Boncuk kullanım izi analizlerinde tanımlanan parametreler.

Parametre	Özellik/Tanım
Delik morfolojisi:	Yuvarlanmış, körelmiş ya da deforme olmuş delik kenarları.
	Delik kenarında ve çevresinde silinmiş üretim izleri, parlaklık, çentikler.
Boncuk yüzeyi:	Silinmiş üretim izleri.
	Bir başka sert yüzeyle sık temas sonucu oluşan vurma izleri.
	Parlaklık: Düzensiz, dağınık, üretim izlerini kesen.
	Çizikler: Düzensiz, üretim izlerini kesen.
Kenarlar:	Kenar kırıkları, yuvarlanmış, körelmiş, deforme olmuş kenarlar.
Kalıntılar:	Boncuğun bir başka yüzeye sabitlenmesi amacıyla kullanılan, delik çevresinde ya da boncuk yüzeyinde gözlemlenebilen organik materyallerin kalıntıları.

Alarashi, H., Ortiz, A., Molist, M., 2018. "Sea Shells on the Riverside: Cowrie Ornaments from the PPNB site of Tell Halula (Euphrates, Northern Syria)" **Quaternary International** 490, 98-112; Carter, A. K., 2016. "Circular or Half-Moon Marks on Old Beads", **The Bead Forum** 69, 1-16; Falci, C. G., Cuisin, J., Delpuech, A., Van Gijn, A., Hofman, C. L., 2019. "New Insights into Use-Wear Development in Bodily Ornaments through the Study of Ethnographic Collections", **Journal of Archaeological Method and Theory** 26, 755-805; García-Argudo, G., Fernandez-Marchena, J. L., Verges, J. M., Fullola, J. M., 2020. "Contributions of Microscopy to the Study of the Upper Paleolithic Homalopoma sanguineum Shell Beads" **Quaternary International** 569-70, 23-38; Minotti, M., 2014. "Ornaments and Use-Wear Analysis: Methods of Study Applied to the Adaima Necropolises", İçinde J. Marreiros, N. Bicho ve J. F. Gibaja (Ed.), **International Conference on Use-Wear Analysis: Use-Wear 2012** (s. 80-89). Cambridge Scholars Publishing: Newcastle; Rigaud, S., Vanhaeren, M., Queffelec, A., Le Bourdon, G., d'Errico, F., 2013. "The Way We Wear it Makes the Difference: Residue Analysis Applied to Mesolithic Personal Ornaments from Hohlenstein-Stadel (Germany)", **Archaeological and Anthropological Sciences** 6, 133-144'ten derlenmiştir.

Delik morfolojisi, kullanılan ip ve benzeri materyallerin sürekli ve düzenli bir şekilde delikle teması, sıkılık derecesi, ip olarak kullanılan materyalin özellikleri, bir başka boncukla temas, bir başka yüzeyle (örneğin deri) temas gibi faktörlerden etkilenerek form değiştirebilir, deforme olabilir, yuvarlanabilir ve bu alanda çentikler ve spesifik bir parlaklık oluşabilir. Silinmiş üretim izleri ve üretim izlerini kesen düzensiz çizikler de boncukların yoğun kullanımına ve farklı yüzeylerle temasına işaret eder. Kenar kırıkları, delik çevresindeki kırıklar ve deformasyonlar ya da delik yüzeyindeki spesifik izler de boncuğun genellikle kendisi kadar ya da daha sert bir başka yüzeyle (bir başka boncukla) düzenli temasına yani bir boncuk dizisi içerisinde kullanımına işaret edebilmektedir.

2.2.2.2. Kişisel Süs Eşyalarının Kimlikler Hakkında Söyledikleri: Etnografik ve Arkeolojik Örnekler

Boncuk, bilezik ve bileklik, kolye, pendant ya da giysiye dikilebilen süs eşyaları gibi, arkeolojik bağlamlarda ve günümüzde çeşitli formlarda karşımıza çıkan beden üzerine taşınabilir süs eşyaları, bireysel ve kolektif kimlikleri simgeleyen ve aynı zamanda onların oluşumu ve sürdürülebilirliğine katkı sunan materyal kültür öğeleridir (Baysal, 2019; Hodder, 1982; Iliopoulos, 2020; Mattson, 2016; Sciama ve Eicher, 1998; Thomas, 2021; Williams, 1987; Wright, 2012). Bedende taşınabilen objeler olarak kişisel süs eşyaları hem bireysel hem de grup aidiyetleriyle ilişkili anlamlar taşır. Farklı materyaller, formlar, boyutlar ve renklerde boncukların/takıların tercihi veya farklı boncukların bir arada kompozisyonu, sosyal, kültürel ve ekonomik tercihler tarafından belirlenir ve aynı zamanda onları belirler. Grup aidiyetlerinin bireyselleştiği ve bedende taşındığı bu nesneler, kimliklerin oluşumuna katkı sağlayan bireysel ve kolektif hikayeler ve anıları da simgeleyen bir aracıya dönüşür ve bu aracılıkla sosyal kodlar bireyler ve jenerasyonlar arasında aktarılabilir, sosyal gruplar ve ilişkiler bu aktarım aracılığıyla sürdürülebilir kılınabilmektedir.

Etnografik Örnekler

Kişisel süs eşyalarının kimliklerle ilişkisini, bu objelerin bireyler ve gruplar arasında sosyal ilişkileri kurma, sürdürme ve dönüştürmedeki yerini ele almadan tam anlamıyla çözümleyemeyiz. Kişisel süs eşyaları, takılar ya da boncukların birey, toplum, diğer materyal kültür öğeleri ve onları çevreleyen dünyayla karşılıklı ve birbirini birlikte var eden ilişkisi bu objelerin sadece bedeni süslemenin ötesine geçen işlevlerini ve teknolojik ve ekonomik değerinin yanı sıra inanç, sembolizm, statü, yetenek, yaş, bireysel kimlik ve grup aidiyetleriyle ilişkili farklı anlamlarını da düşünmemizi sağlamaktadır (Baysal, 2019: 4). Etnografik örnekler, hediye ve takasın, insanlar ve materyal kültür arasındaki etkileşimin en önemli alanlarını oluşturduğunu ve materyal kültüre

de sosyal ve ekonomik bir anlam kattığını, yani dolaşımları ve takas edilmeleri aracılığıyla şeylerin değer kazandığını göstermektedir (Appadurai, 1986). Bu bağlamda Thomas (2021), süs eşyalarının insanlar ve diğer materyal kültür öğeleriyle nasıl ilişkilendiğini ve tek başına değil bu ilişkide anlamlandığını, anlamın ise bağlama göre çeşitlendiğini açıklamak için "ilişkili materyal toplulukları (*relational assemblages*)" [4] kavramına başvurur ve antropolog Bronislaw Malinowski'nin Trobriand adalarında gerçekleştirdiği etnografik çalışmalara dayanan ünlü "Kula (takas) sistemi" örneğiyle açıklar:

> *"Kişisel süs eşyaları bir kişiyi daha farklı bir kişiye dönüştürebilir, kişinin bir parçası olabilir, kişinin varlığını mekanın veya zamanın ötesine taşıyabilir ya da kendi başlarına bireylik kazanabilirler. Kişisel süs eşyaları her zaman eylemsiz nesneler olarak tanımlanmak zorunda değil, onları üreten ve kullanan kişiler, bu objelerin, görsel etkilerini aşan, kendilerine özgü güçleri ve kapasiteleri olduğu düşünebilir. […] İlişkisel materyal toplulukları olarak ele alınabilecek bir başka etnografik örnek, dolaşımıyla sosyal ilişkilerin yaratıldığı ve prestijin arttığı Kula çemberindeki bileklikler ve kolyelerdir (Malinowski 1922). Bu objeler sosyal stratejilerin aracıları olarak tanımlanabilse de aynı zamanda Kula'da insanların sosyal konumlarının ve takası yapılan objelerin birlikte yaratıldığını, her ikisinin aynı anda birbirini var ettiğini söyleyebiliriz." Thomas (2021: 202-203)*

Hem kültürel yapının yeniden üretiminin dış dünyayla etkileşime bağlı olduğu hem de bireylerin bu etkileşim içerisinde kimlik ve statü kazandığı ya da kaybettiği, objelerin—bu örnekte takasın bir ucundaki kolyelerle diğer ucundaki kabuk bilekliklerin—maddeselliğinin ise bu ilişkinin merkezinde yer aldığı Kula sistemine benzer şekilde, kabuk boncukların komşu topluluklar arasındaki takas sistemleri içerisindeki yerini ele alan diğer etnografik çalışmalar da (örn.: Strathern ve Strathern, 1971) bu objelerin ritüellerde ve sosyal ilişkileri oluşturmada taşıdığı önemi vurgulamaktadır (akt.: Moro Abadia

[4] *Assemblage* terimi Türkiye'de arkeolojide sıklıkla "eser/buluntu topluluğu" anlamında kullanılsa da ve Türkçeleştirilirken "asemblaj" gibi doğrudan çevirilerin tercih edildiği görülse de arkeoloji literatüründe bu kavram materyal kültürün ve insanların birbirleriyle nasıl ilişkilendiğini, etkileşim kurduğunu açıklamak ve materyal kültürü tipolojilerin, stilistik tanımların ötesine geçerek tanımlamak için kullanılır. Bu sebeple, tek başına "buluntu topluluğunu" ifade etmez, bu ilişkileri ve ilişkilerin bir araya geldiği bağlamın bütününü yansıtır (örn.: Hamilakis ve Jones, 2017). Burada da *assemblage* kavramını "buluntu topluluğu" olarak Türkçeleştirilmekten kaçınılmıştır ve doğrudan bir çeviri önermek yerine "materyal topluluğu" terimi tercih edilmiştir.

ve Nowell, 2015). Örneğin, 15. yüzyılda Avrupalı topluluklarla tanışmadan önce, Karayipler'de yaşayan yerli topluluklar arasında da taş boncukların hediye edilmesi yoluyla sosyo-politik sistemin devamlılığının sağlandığı bilinmektedir (Falci vd., 2020).

Materyal kültürün renk, doku, form gibi özelliklerinin kültürel olarak nasıl anlamlandırıldığına dair etnografik örnekler ahşap, toprak, taşlar ve mineraller gibi farklı materyallerin "doğa-kültür karşıtlığı" içinde tanımlanan iki ayrı dünya arasındaki sınırları bulanıklaştırarak insan bedeniyle ve farklı cinsiyet kimlikleriyle özdeşleştiğini göstermektedir (Boivin, 2004b). Elbette farklı topluluklarda, bölgelerde ve dönemlerde materyaller, teknolojiler ve yüklendikleri sembolik anlamlar da farklıdır ve bunlarla ilişkili toplumsal roller ve kimlikler de çeşitlilik göstermektedir. Dünyanın farklı bölgelerinden etnografik, tarihsel ve arkeolojik veriler bu çeşitliliğe dair fikir sunmaktadır. Süs eşyaları, dış görünümle bir mesaj verme, sosyal ve bireysel kimlikleri vurgulama, hastalıklara karşı koruma gibi amaçlara hizmet etmekte, ayrıca ritüellerde veya takas objesi olarak da kullanılmaktadır ve bu yönüyle birden çok işleve ve sembolik anlama sahiptir (Hodder, 1982; Kılıç, 2017; McAdam, 2008; McAdam ve Davidson, 2018; Vanhaeren, 2005; Williams, 1987). Örneğin Avustralya'da kabuk boncuklar hem kıtanın farklı bölgelerinde yaşayan yerli topluluklar için farklı anlamlarla yüklüdür hem de farklı cinsiyet ve yaş gruplarından bireylerin kimliklerini sembolize eder: bazen en çok sayıda boncuğa sahip kişi en çekici kabul edilirken bazı durumlarda büyük kabuk pendantlar bir erkek tarafından tek başına kullanıldığında veya bir kadın tarafından dizi halinde kullanıldığında kişinin evlenme çağında olduğu anlaşılmaktadır. Kabuk pendantlar, bir bölgede ergenlikten kadınlığa geçişte kullanılırken, bir başka bölgede erginliğe geçişi tamamlamış erkekler tarafından kullanılmaktadır. Aynı bölgede, babalarının ilk kez göreceği yeni doğmuş bebeklere kabuk boncuk dizilerinin takılması veya kadınların cenaze törenlerinde belirli türlerde kabuklardan üretilmiş boncuk dizilerini tercih etmesi veya Melville Island bölgesinde kadınlar cenaze

törenlerinde dörtgen formlu kabuk boncuklar takarken yemek hazırlığı sırasında başka formlarda boncukların kullanımının uygun görülmesiyse, kimliklerin ve ilişkili materyal kültür öğelerinin zaman, bağlam ve aktivitelere göre değişkenliğini göstermektedir (McAdam ve Davidson, 2018: 234).

Arkeolojik Örnekler

Arkeolojik bağlamlarda, özellikle mezarlarda bulunan boncukların çok boyutlu analizleri kimliklerin dışavurumunda bu objelerin oynadığı role dair çeşitli çıkarımlar yapabilmemizi sağlamaktadır. Örneğin, Fransa'nın kuzeybatısında, Mezolitik Dönem'e tarihlenen Téviec ve Hoedic yerleşmelerinde genç ve orta erişkin bireylerin mezarlarında, daha genç veya yaşlı bireylere kıyasla çok daha fazla sayıda süs eşyası bulunmuştur ve deniz kabuğu boncuklar bu yaş grubundaki bireylere özgüdür. Farklı kabuk türlerinden boncuklar ise yetişkin kadınlarla erkekleri birbirinden ayırt etmek için kullanılmıştır: *Trivia europea* türü kabuk boncuklar erkek mezarlarında daha fazla sayıda bulunurken, *Littorina obtusata* türü kabuk boncuklar kadın mezarlarında daha yoğundur (Schulting, 1996). Bu örnekte kabuk boncukların kökeni (deniz vs. tatlısu) ve adedi farklı yaş ve cinsiyet gruplarını simgeler. Yine Avrupa'da, bugün Hollanda'nın batısında yer alan ve Neolitik Dönem'e tarihlenen Ypenburg yerleşmesinde Van Gijn'in (2017) gerçekleştirdiği çalışmalar kadınlar, erkekler ve çocuklar için çeşitli örüntüler sunar: kadınlar ve çocuklar boncuklarla birlikte gömülürken, bir birey hariç hiçbir erkek boncukla gömülmemiştir. İz analizleri kadınların birlikte gömüldüğü boncukların yoğun kullanım izi taşıdığını ortaya koymaktadır. Çocuklarla birlikte bulunan boncuklar ise kullanım izi taşımamaktadır. Kullanım izinin yokluğu ve üretim izlerinin iyi korunmuşluğu, bu boncukların, birlikte gömüldükleri çocukların ölümünden sonra mezara armağan olarak bırakma amacıyla üretilmiş olabileceklerini düşündürmektedir. Bir istisna, yoğun kullanım görmüş bir kehribar boncukla gömülmüş çocuktur. Yoğun kullanım ve tamir izi taşıyan bu

boncuğun, başka bireyler ya da jenerasyonlar tarafından aktarılarak çocuğun mezarına bırakılmış olması, belirli yaştaki çocukların topluluğun parçası olarak görülmeye ve toplumsal kimliklerin atfedilmeye başladığı şeklinde yorumlanabilir (Van Gijn, 2017: 105).

Farklı bir bölge ve dönemde, İran'ın kuzeybatısında yer alan Hasanlu'da Demir Çağı'na (MÖ 1050-800) tarihlenen mezarlarda biyolojik kadın ve erkek iskeletleriyle birlikte bulunan takıların toplumsal cinsiyet kimlikleriyle ilişkisini ele alan Cifarelli (2018), materyal kültürün ayrışmış toplumsal cinsiyet kimliklerine işaret ettiğini tespit eder: iğneler, biyolojik kadın mezarlarında bulunur ve olasılıkla yaşamlarında giydikleri giysilere aittir. Biyolojik erkekler ise silahlarla gömülmüştür. Farklı yaş gruplarından beş kadının mezarında bulunmuş boncuklar ile benzer örnekleri erkek mezarlarından bilinen ve "maskülen savaşçı erkek kimliği" ile ilişkilendirilen metal plaklar gibi farklı materyallerden oluşan kompozit takılar ise bu kadınları diğer biyolojik kadınlardan ayrıştırmaktadır (Cifarelli, 2018: 52). Hem kadınların hem erkeklerin, ayrıca yaşlıların ve çocukların birlikte gömüldüğü ortak materyal kültür öğesi ise boncuklardır. Akik, deniz kabuğu, metal, hayvan kemiği ve nadiren altın gibi farklı materyallerden, farklı teknolojilerle üretilmiş farklı formlardaki boncukların bir araya getirildiği bu kompozit takılar Hasanlu'da Demir Çağı'na tarihlenen IVb tabakasında gömütlerin %40'ında bulunur. Bulunma pozisyonları boyun çevresi, bilek, göğüs ve omuz hizası olmak üzere değişmekle birlikte yalnızca genç kadınlarda baş kısmında bulundukları belirtilmektedir. Kabuk boncuklar içerisinde Akdeniz kökenli *Arcularia* sp. türü boncukların olasılıkla Orta Tunç Çağı'nda yaygınlaşan bir etkileşimin sonucunda yerleşmeye geldiğini ve nesilden nesile aktarılarak en sonunda Demir Çağı'nda bu aktarımın diğer ucundaki bireylerle (bir genç kadın ve genç erişkin bir birey) birlikte mezarlara koyulduğunu belirten Cifarelli (2018) bu kabukların da içerisinde olduğu kompozit takılar takan kişilerin geçmişten aktarılan sosyal hafızanın bir parçası haline geldiklerini önerir (Cifarelli, 2018:

55-56). Sosyal hafızanın parçası olan farklı materyallerin ayrıldığı ve farklı bağlamlarda başka materyallerle bir araya getirildiği bu örnekler, kadınlık-erkeklik gibi özellikle Demir Çağı'nda Hasanlu'da vurgulanan ayrışmış toplumsal cinsiyet kimlikleri arasındaki sınırları bulanıklaştıran yeni kimliklerin yaratımı ve simgelenmesinde boncukların ve giysilerin yerini ortaya koyar.

2.2.2.3. Tarihöncesinde Süs Eşyaları: Sembolik Davranış, Yeni Teknolojiler ve Kültürel Kimlikler

Tarihöncesine döndüğümüzde, bedende taşınan süs eşyalarının, sembolik davranışın ilk örnekleri içerisinde yer aldığını görmekteyiz. Süs eşyalarının "sembolik davranış" ile ilişkilendirilmesinde form, materyal, renk ve teknolojilerin topluluklar için sahip olduğu çeşitli anlamları aramak mümkündür. Bu anlamları oluşturan şey ise tekno-kültürel seçimler, etkileşim ve dolaşım ağları ve tüm bu süreçlerin arkasında yatan, süs eşyaları aracılığıyla simgelenerek aktarılmış olduğunu düşünebileceğimiz sosyal hafızadır. Iliopoulos'a (2020) göre bu materyal kültür öğelerinin arkeologlar tarafından "sembolik" davranışın bir parçası olarak görülmesinin nedeni, soyut veya somut bir olguyu, o olgunun yerine geçerek yani onun maddeselleşmiş bir görüngüsü haline gelerek simgelemesidir. Çeşitli araştırmacılar (örn.: Kuhn, 2014; Kuhn ve Stiner, 2007a, 2007b; Stiner, 2014), avcı toplayıcı grupların uzun erimli bir süreçte artan popülasyon sayısı karşısında sosyal ilişkileri ve aidiyeti devam ettirmeye yönelik geliştirdiği mekanizmalardan birinin de sözlü olmayan bir iletişim sistemi içerisinde bu bağları süs eşyaları gibi materyal kültür öğeleri aracılığıyla simgeleyerek sürdürdüğünü önerir. Üretilen ve bedende taşınan kişisel süs eşyalarıyla simgelenen şey/sosyal bilgi içerisinde a) bireyin, ait olduğu topluluğun ya da sosyal grubun (belirli bir toplumsal cinsiyet, yaş, rol/iş ya da akrabalık grubu gibi) hammaddeye erişimi olduğu, bu erişim mekanizmalarına katılım sağladığı, b) süs eşyalarının yapımına dair zaman, bilgi, tecrübe ve yeteneğe sahip olduğu ya da zaman-bilgi-tecrübe gerektiren bu materyal kültür

öğesine erişim sahibi olduğu gibi mesajlar yer alır (Quinn, 2006: 19; "simgeleme teorisi – *costly signaling theory*" için ayrıca bkz.: Bliege Bird ve Smith, 2005). Bununla birlikte, tarihöncesinde süs eşyalarının simgelediği sembolik anlamları ön plana alan araştırmaların, bu objelerin tarihöncesi insanlar için ifade etmiş olabileceği estetik önemi göz ardı ettiğini vurgulayarak "sembol odaklı" yaklaşıma yeni bir boyut kazandıran Iliopoulos (2020) "en erken süs eşyaları nasıl kültürel kimliklerin göstergesine dönüştüler?" sorusuna cevap arar. Vanhaeren vd.'nin (2013) Blombos Mağarası'ndan *Nassarius kraussianus* türü kabuk boncuklar üzerinde gerçekleştirdiği analizlerden örneklendirerek, boncukların farklı kompozisyonlarla, farklı şekillerde ipe dizilerek kullanımının zaman içerisindeki değişiminin estetik algılardaki değişimle ilişkili olduğunu öneren Iliopoulos (2020: 26), arkeolojik veride farklı boncuk formları, hammaddeler, renkler veya kompozisyonlar üzerinden takip edebileceğimiz farklı kültürel estetik algıların üretiminin, kullanımının ya da tekrarının ve yeni jenerasyonlar tarafından kullanılmaya devam edişinin kültürel aidiyet hissi yaratarak bireyleri toplumsallaştırdığını, bu objelerin sözsüz iletişim mekanizmalarındaki yerinin ise topluluk içindeki ve dışındaki kişiler ya da gruplarla iletişimde yarattığı görsel ve düşünsel hislerde yani ilettiği mesajlarda saklı olduğunu söyler (Iliopoulos, 2020: 29-34).

Süs Eşyası Kullanımında En Erken Örnekler ve Teknolojiler

Güneybatı Asya'dan Afrika ve Avrupa'ya dek geniş bir coğrafyada Orta Paleolitik Dönem'den itibaren kullanılan bu materyal kültür öğelerinin tarihöncesinde bireysel kimliklerin ve grup aidiyetlerinin yaratımında, sürdürülmesinde, simgelenmesinde ve yeni teknolojilerin gelişiminde merkezi bir rol oynadığı konusunda fikir birliği vardır (Alarashi, 2014; Bar-Yosef Mayer vd., 2020; d'Errico vd., 2020; Kuhn ve Stiner, 2007a, 2007b; Langley, 2015; Newell vd., 1990; Rigaud 2011; Rigaud vd., 2015; Vanhaeren, 2005; White 1989, 1993, 2007; Zilhão, 2007; Zilhão vd., 2010; Anadolu ve komşu coğrafyalarda süs

eşyalarının Üst Paleolitik-Epipaleolitik'ten Tunç Çağı'na dek uzun erimli bir okuması için bkz.: Baysal, 2019). Güney Levant'ta Misliya Mağarası, Qafzeh Mağarası ve Skhul Mağarası'nda bulunan deniz kabukları ve kabuk boncuklar (Bar-Yosef Mayer vd., 2009, 2020) (Şekil 2.8a-b), Kuzey Afrika'da (Fas) Bizmoune, Contrebandiers ve Grotte des Pigeons mağaralarında bulunan *Tritia gibbosula* (eski adıyla *Nassarius gibbosulus*, bkz.: Galindo vd., 2016) türü kabuk boncuklar (Bouzouggar vd., 2007; d'Errico vd., 2009; Sehasseh vd., 2021; Steele vd., 2019) (Şekil 2.8e, f, h), Doğu Afrika'da (Kenya) Panga ya Saidi Mağarası'nda deniz kabuğundan boncuklar ile deniz kabuklarından ve devekuşu yumurtası kabuğundan üretilmiş, disk formlu boncuklar gibi modifiye edilmiş formlar (d'Errico vd., 2020), Güney Afrika'da Border Mağarası'nda bir çocuk mezarında bulunmuş *Conus ebraeus* türü kabuk boncuklar (d'Errico ve Backwell, 2016) (Şekil 2.8d), İber Yarımadasında Neanderthallere ait Orta Paleolitik alanlardan bilinen pigment boyalı kabuklar, kabuk boncuklar (Zilhão vd., 2010) (Şekil 2.8g) ve Hırvatistan'da Krapina'da bulunmuş kartal pençesinden yapılmış süs eşyaları (Frayer vd., 2020; Radovčić vd., 2015) (Şekil 2.8c) ile Üst Paleolitik Dönem'e gelindiğinde (GÖ 40.000'den itibaren) Avrupa'da çeşitli alanlardan bilinen ve artık sıkça mezarlarda yer almaya başlayan, deniz kabuğu, hayvan kemiği ve dişinden yapılmış boncuklar en erken örnekler içerisindedir (Álvarez Fernández, 2011: 7; Moro Abadia ve Nowell, 2015; Vanhaeren ve d'Errico, 2002; White, 1993, 2007) (Tablo 2.4).

Tablo 2.4: Güney Levant, Afrika ve Avrupa'da Orta Paleolitik Dönem'e tarihlenen mağara ve kaya sığınaklarından bilinen en erken süs eşyası örnekleri.

Bölge/Yerleşme	**Tarih (GÖ yak.)**	**Hammadde ve Form**	**Referans**
Güney Levant			
Misliya Mağarası	240-160.000	Deniz kabukları, doğal formlar.	Bar-Yosef Mayer vd., 2020
Qafzeh Mağarası	120.000/92.000	Deniz kabukları, doğal formlar.	Bar-Yosef Mayer vd., 2009
Skhul Mağarası	100.000	Deniz kabukları, doğal formlar.	Bar-Yosef Mayer vd., 2020

Tablo 2.4 devam

Kuzey Afrika (Fas)			
Bizmoune Mağarası	142.000	Deniz kabukları, doğal formlar.	Sehasseh vd., 2021
Contrebandiers Mağarası	115.000	Deniz kabukları, doğal formlar.	Bouzouggar vd., 2007; d'Errico vd., 2009; Steele vd., 2019
Grotte des Pigeons Mağarası	82.000	Deniz kabukları, doğal formlar.	
Doğu Afrika (Kenya)			
Panga ya Saidi Mağarası	80.000	Deniz kabukları, devekuşu yumurtası, doğal formlar, disk boncuklar	d'Errico vd., 2020
Border Mağarası	76.000	Deniz kabukları, doğal formlar.	d'Errico ve Backwell, 2016.
Güney Afrika			
Blombos Mağarası	84.000/75.000	Deniz kabukları, doğal formlar.	Vanhaeren vd., 2013
Avrupa			
Krapina kaya sığınağı (Hırvatistan)	130.000	Doğal formlar.	Frayer vd., 2020; Radovčić vd., 2015
Cueva de los Aviones (İber Yarımadası)	50.000	Pigment boyalı kabuklar, kabuk boncuklar, doğal formlar.	Zilhão vd., 2010

En erken örnekler kronolojik olarak boncuk formları ve hammaddelerinde devam eden ve değişen trendlere işaret ederken, süs eşyalarıyla maddeselleşen kültürel, teknolojik ve sembolik yenilikler bölgesel farklılıklar içerir, farklı kültürel geleneklerle ve grup aidiyetleriyle ilişkilidir ve her yenilik bir başka tekno-kültürel gelişimi tetikler (Bar-Yosef Mayer vd., 2020; d'Errico vd., 2020; Iliopoulos, 2020; Newell vd., 1990; Rigaud vd., 2015). Orta Paleolitik Dönem'den ilk örnekler içerisinde, denizde ve sahilde su ve kum ile aşınma gibi doğal süreçler sonucu açılmış deliklere sahip olan ve bu sebeple toplanarak yerleşmeye getirilen kabuklar yer alır. Güney Levant'ta Misliya ve Qafzeh mağaralarında bulunan *Glycymeris nummaria* türü kabuklarda aşınma gibi doğal süreçler sonucunda oluşan delikler, bazı örneklerde üzerlerinde okr kalıntıları bulunması ve kullanım izleri bunların Orta Paleolitik Dönem'de

sahilden toplanarak yerleşmeye getirildiğini göstermektedir (Bar-Yosef Mayer, 2005; Bar-Yosef Mayer vd., 2020) (Şekil 2.8a-b). Bu kabukların, özellikle tepelerinde bulunan doğal delikleri sebebiyle toplandığı ve ip geçirilerek kullanılmış olabileceği hipotezini test eden Bar-Yosef Mayer vd. (2020) deneysel ve arkeolojik örnekleri karşılaştırdıkları makro ve mikroskobik iz analizleri sonucunda *Glycymeris* türü kabukların Orta Paleolitik Dönem'de ipe geçirilerek kullanıldığını saptamışlardır. İber Yarımadasında yer alan, Orta Paleolitik Dönem'de Neanderthal toplulukları tarafından kullanılmış Cueva de los Aviones Mağarası'nda (GÖ yak. 50.000) bulunmuş *Acanthocardia tuberculata* ve *Glycymeris insubrica* türü kabuk boncuklar da (Şekil 2.8g) doğal süreçler sonucu açılmış deliklere sahiptir ve kullanım izi analizleri boncuk olarak kullanım gördüklerini ortaya koymaktadır (Zilhão vd., 2010). Blombos Mağarası'nda bulunmuş *Nassarius kraussianus* türü kabuk boncuklar (Şekil 2.8h) ise insanlar tarafından bilinçli bir şekilde, olasılıkla kemik bir aletle delinerek kullanılmıştır (d'Errico vd., 2005; Vanhaeren vd., 2013). Orta ve Üst Paleolitik Dönem'de Krapina kaya sığınağı (Hırvatistan; GÖ yak. 130.000), Abri du Maras (Fransa; GÖ yak. 80.000) ve Dzudzuana Mağarası (Gürcistan; GÖ yak. 30.000) gibi farklı yerleşmelerde organik materyallerden üretilmiş iplere dair veriler (Hardy vd., 2013; Kvavadze vd., 2009; Radovčić vd., 2020) ise en erken örnekleri içerisinde deniz kabuklarının yer aldığı süs eşyalarının bedende taşınarak ve sergilenerek kullanılmasına dair motivasyonun, delici ve ip üretimi gibi teknolojileri de tetiklediğini göstermektedir (Bar-Yosef Mayer vd., 2020). Bununla birlikte, özellikle Üst Paleolitik ve Epipaleolitik Dönem'de, bedenin ya da işlevsel olmayan nesnelerin boyanması gibi sembolik faaliyetlerle ilişkili olduğu düşünülen (örn.: Henshilwood vd., 2019; Rosso vd., 2016; Shaham, 2014; Zilhão, 2007) materyaller de teknolojilere entegre edilir. Örneğin, Gürcistan'daki Dzudzuana ve Satsurblia mağaralarında çakmaktaşı aletlerin üstünde ve geyik dişi pendantların deliklerinde gözlemlenen okr pigmentlerinin, delme sırasında okrın aşındırıcı bir malzeme olarak kullanılmasıyla ilişkili olduğu saptanmıştır (Tejero vd., 2021).

Deniz Kabukları ve Uzun Erimli Tercihler

Orta Paleolitik Dönem'de Levant, Afrika ve Avrupa gibi birbirinden uzak bölgelerde benzer türlerdeki deniz kabuklarından yapılmış boncuklar tercih edilmiştir. Güney Levant'ta *Glycymeris* türü çift kapaklı kavkılar (*bivalvia*) ve ayrıca *Nassarius kraussianus* ve *Tritia gibbosula* türü gastropodlar belirgin şekilde tercih edilen türlerdir. Bölgede en erken örnekleri Akdeniz kıyısına yakın konumda yer alan mağara ve açık alan yerleşimlerinden bilinen bu kabukların doğrudan sahilden, toplulukların kendisi tarafından temin edildiği düşünülebilir (Belfer-Cohen ve Hovers, 2020). Üst Paleolitik ve Epipaleolitik Dönem'e gelindiğinde, *Nassarius* ve *Tritia* türü kabuk boncukların devamlılığı, morfolojik özellikleriyle birlikte (Şekil 2.9) kültürel hafızanın ve belirli sosyal mesajların aktarımıyla da ilişkili olmalıdır (Bar-Yosef Mayer, 2015; Kuhn, 2014; Steele vd., 2019; Stiner, 2014; Stiner vd., 2013). Bu iki türün binyıllar boyunca tercihinin nedeninin küçük boyutları, oval formları, parlak ve pürüzsüz yüzeyleri, delindiklerinde kullanımlarının uzun süreli olmasını sağlayan kalın kabukları gibi özellikleriyle ilişkili olduğu önerilmektedir (Stiner vd., 2013). Tercihleri belirleyen diğer faktör ise renktir. Denizden sahile vurduktan sonra kumda aşınarak geçirdikleri süre gibi tafonomik faktörler kabuk renginde belirli değişimler yaratsa da deniz kabuklarının açık renkleri de tercihleri etkilemiş olmalıdır (Bar-Yosef Mayer, 2015: 81; 2020). Epipaleolitik Dönem'de Akdeniz kıyı şeridinden uzakta Ürdün Vadisinde bulunan deniz kabukları ve bunların üretimine ilişkin veriler ise toplulukların deniz kabuklarına erişim amacıyla dolaştıkları bölgenin genişlediğini, topluluklar arasında karşılaşma ve etkileşimin yoğunlaştığını göstermektedir (Belfer-Cohen ve Hovers, 2020). Akdeniz kıyı çizgisinden içeride, doğuda Azraq havzası ile kuzeyde Toroslar ve Orta Anadolu'dan elde veriler de Erken Epipaleolitik Dönem'den itibaren geniş coğrafyalar arasında dolaşım ve etkileşimin arttığını, Akdeniz kabuklarından boncukların da bu dolaşım mekanizmaları içerisinde yer aldığını ortaya koyar (Baysal, 2013a; Baysal ve Erek, 2018; Maher vd., 2012; Richter vd., 2011).

Orta Paleolitik'ten itibaren, Üst Paleolitik ve Epipaleolitik Dönem'de artarak tercih edilen *Tritia gibbosula* gibi spesifik türlerin devamlılığıyla birlikte, Anadolu ve Levant'ta Üst Paleolitik Dönem'den itibaren *Columbella rustica*, *Dentalium* veya *Antalis* sp. ve *Cylope neritea* türü kabuklar gibi yeni türler de boncuk yapımı ve kullanımında tercih edilmeye başlar (Bar-Yosef Mayer, 2005: 177; 2015: 82; Stiner vd., 2013). Anadolu'da Üst Paleolitik Dönem'de, örneğin Hatay'daki Üçağızlı Mağarası'nda, *Tritia gibbosula* ve *Columbella rustica* türü Akdeniz kabukları baskındır, mağaranın Erken Üst Paleolitik'ten Epipaleolitik Dönem'e dek kullanım süreci boyunca *Tritia gibbosula* türü kabukların oranı azalır ve zaman içerisinde *Columbella rustica* türü kabukların oranıyla eşit hale gelir. Bununla birlikte Epipaleolitik Dönem'de *Dentalium* veya *Antalis* sp. gibi yeni türlerin de eklendiği görülmektedir (Stiner vd., 2013: 388). Akdeniz'den *Tritia* kabukları ile *Dentalium* veya *Antalis* sp. türü kabukların hem fosil hem deniz kaynaklı örnekleri Geç Epipaleolitik Dönem'de Güney Levant'ta ve Anadolu'da daha yaygın ve yoğun şekilde kullanılmaya başlar (Güney Levant için bkz.: Bar-Yosef Mayer, 2005, 2008; Kurzawska vd., 2013; Anadolu için bkz.: Baysal, 2013a; Baysal ve Erek, 2018; Stiner vd., 2013). Belirgin bir farklılık, aynı dönemde Güney Levant'ta *Dentalium* veya *Antalis* sp. türü kabukların baskınlığına ve bunların Anadolu'da da dolaşımda olmasına karşın Kuzey Levant'ta, örneğin Fırat havzasındaki Abu Hureyra 1 yerleşmesinde bu kabukların tercih edilmemiş olmasıdır. Abu Hureyra'da Geç Epipaleolitik Dönem'de tercih edilen deniz kabuğu türü, Paleolitik Dönem'den beri boncuk yapımı ve kullanımında en baskın türler içerisinde olan *Tritia gibbosula*'dır (Ridout-Sharpe, 2015: 104, Tablo 1). Ridout-Sharpe (2015: 113) bu eğilimin bölgede Üst Paleolitik'ten devam eden kültürel tercihlerle ilişkili olduğunu önermektedir. Aynı bölgedeki Dederiyeh Mağarası'nda (Nishiaki vd., 2011) *Dentalium* veya *Antalis* sp. türü kabuk boncukların baskınlığıysa topluluklar arasında etkileşim ağlarına katılımdaki farklılıklar ve farklı kültürel kimliklerle açıklanabilir.

Columbella ve *Tritia* gibi kabuk türlerinden boncuklar, kızıl geyik köpek dişinden pendantlar ve damla formlu taş pendantlar arasında morfolojik benzerlikler olduğunu öneren Stiner (2014) özellikle Üst Paleolitik Dönem'den itibaren boncuk yapımı ve kullanımında belirli formların (örn.: "sepet formlu – *basket shaped*" boncuklar) tercih edildiğini ve farklı materyallerde bu formların arandığını, uyarlandığını, zaman içerisinde yeni materyallere yönelimin de bununla ilişkili olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte, Epipaleolitik Dönem'de belirginleşmeye başlayan bölgesel ayrımlar ve yeni formlarla materyallerin gittikçe daha sık boncuk yapımı ve kullanımında tercih edilmeye başlaması, kurulan yeni toplumsal aidiyetler ve kültürel kimliklerle açıklanabilir. Bu taksonomik ve morfolojik benzerliğin ya da kısmi devamlılığın ardındaki sembolik ve sosyal motivasyonların yanı sıra, zaman içerisindeki çeşitliliğin nedenleri arasında insan topluluklarının artan popülasyon sayısı, bölgeler arası dolaşımın ve topluluklar arasındaki iletişim/etkileşim ve bilgi ve eşya alışverişinin gittikçe yoğunlaşması (Maher vd., 2012; Richter, vd., 2011) gibi sosyal nedenlerle birlikte kıyı seviyesindeki değişimlerin, yeni deniz kabuğu türlerini daha erişilebilir hale getirmiş olması gibi çevresel nedenler de yer almaktadır (Stiner vd., 2013: 393). Bununla birlikte, baskın türler içerisinde belirginleşmeye başlayan bölgesel farklılıklar toplulukların farklı dolaşım ve takas rotalarını tercih etmesi ve yeni kolektif kimliklerin ortaya çıkmasıyla ilişkiliyken, devam eden öğeler kültürel kimliklerinde geçmişten gelen birtakım öğeleri koruma motivasyonuyla ilişkilidir.

Geç Epipaleolitik Dönem'in sonlarına doğru Abu Hureyra ve Mureybet gibi çağdaş yerleşmelere ulaşan deniz kabukları sayısal bir düşüş yaşarken, Güney ve Kuzey Levant'ta eş zamanlı şekilde boncuk yapımı ve kullanımında yeni materyaller ve teknolojiler görülmeye başlar (Ridout-Sharpe, 2015: 114; Bar-Yosef Mayer ve Porat, 2008). Erken Neolitik Dönem'in ortalarına doğru, özellikle Orta PPNB'de bu teknolojilere yerel olmayan hammaddeler ve gittikçe komplikeleşerek uzmanlaşmaya işaret eden teknikler entegre edilecektir (örn.:

Alarashi, 2016; Groman-Yaroslavski ve Bar-Yosef Mayer, 2015). Aynı dönemde Kuzey Levant'ta, Fırat nehri havzasındaki Abu Hureyra, Tell Halula, Tell Aswad gibi yerleşmelerde ve ayrıca Toroslarda Çayönü'nde Cypraeidae ailesine ait Akdeniz (*Luria lurida*) ve Kızıldeniz (*Erosaria nebrites* ve *Erosaria turdus*) kökenli kabuklar görülmeye başlar (Alarashi, 2014, Alarashi vd., 2018; Ridout-Sharpe, 2015). Daha erken tarihlerde, Erken Epipaleolitik Dönem'de Güney Levant'ta az sayıda da olsa görülen bu tür (Bar-Yosef Mayer, 2014; Richter vd., 2011), Orta PPNB'de özellikle Kuzey Levant yerleşmelerinde, insan iskeletleriyle birlikte bulunma ve kompozit takılar içerisinde kullanılma şekilleri de göz önünde bulundurulduğunda bireysel ve kültürel kimliklerin bir göstergesi haline gelmiştir (Alarashi, vd., 2018) (Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem hakkında genel bir değerlendirme, PPNA ve PPNB terimlerinin karşılıkları ve Epipaleolitik-Neolitik Dönem kronolojisi için bkz.: 3.1. Bir Süreç Olarak Neolitik: Değişen Yaşam Biçimi, Kavramlar ve Yaklaşımlar). Kızıldeniz'den Kuzey Levant'a dek genişleyen dolaşım ağları ile entegre edilen yeni materyaller ve yeni teknolojiler Orta PPNB ile birlikte boncuk yapımı ve kullanımındaki trendleri yeniden belirlerken bu ağ içerisindeki öğelerden taş boncuk teknolojileri ve kimi Akdeniz kabuğu türleri Orta Anadolu'ya dek ulaşır (Baysal, 2013b; Bains, 2012; Yelözer, 2018). Dolaşım ve etkileşim ağlarının ve yeni trendlerin Orta Anadolu'da tez çalışmasının vaka incelemesini oluşturan Aşıklı'da sosyal kimliklere nasıl etki ettiğiyse dördüncü ve beşinci bölümde tartışılmaktadır.

Materyal ve Teknolojik Dönüşümler: Taş Boncuklar, Yeni Renkler ve Yeni Teknolojiler

Güney Levant'ta Geç Epipaleolitik Dönem'de (MÖ kal. 13.000-11.500) yaşanan bir değişim, bölgedeki Natuf topluluklarının çeşitli taşlar ve minerallerden boncuk yapımında yeni teknolojiler geliştirmeye başlamasıdır. Uzunlamasına ya da merkezinden delinmiş silindir, fıçı, disk ve oval formlar gibi

(Şekil 2.10a-b) Neolitik Dönem'de tipik boncuk formları haline gelecek olan çeşitli formlarda apatit, florapatit, krizokol, malahit, turkuaz, amazonit, serpantinit gibi çeşitli minerallerden üretilmiş bu boncukların ortak özelliğinin yeşil renkleri olduğunu tespit eden Bar-Yosef Mayer ve Porat (2008), yeşil renkli taş boncuklardaki artışı bu dönemde yoğunlaşmaya başlayan hasat faaliyetleriyle ilişkilendirerek yeşil renkli boncukların kültürel ve sembolik bir anlam taşıdığını önerir. Bununla birlikte, Neolitik Dönem'den itibaren beyaz ve kırmızı kireçtaşı ve kuvars grubu minerallerden de boncuk yapımı artış göstermeye başlar. Ürdün'de Jilat-Azraq Havzasında PPNA'dan itibaren taş boncuk yapımında görülen artışla birlikte buradaki Jilat 7, Jilat 26, Jilat 32 ve Azraq 31 yerleşmelerinde tespit edilen boncuk atölyeleri, PPNA'dan PPNB ve Geç Neolitik Dönem'in başlangıcına dek devam eden çeşitli değişimler ortaya koymaktadır. Bir önceki Epipaleolitik Dönem'le karşılaştırıldığında PPNA ve PPNB'de boncuk formları çeşitlenir ve daha büyük boyutlu formlar ortaya çıkar (Wright ve Garrard, 2003). Bu yerleşmelerde, ev içlerinde ve ortak açık alanlardaki atölyelerde bulunan taş aletler (yontmataş deliciler, kesiciler ve sürtmetaş aletler) ile boncuk yapımına işaret eden hammadde nodülleri, çekirdekler, önformlar ve bitmemiş boncuklar, boncukların yapımında uygulanan teknikler içerisinde hammadde temini, yongalama, kesme, elle ya da mekanik bir aletle iki yönden delme, sürtme/aşındırma aşamaları olduğunu ve her bir tekniğin farklı materyaller ve formlar için geliştirildiğini ya da tercih edildiğini göstermektedir (Wright vd., 2008). Neolitik Dönem'de taş boncuk yapımındaki artış ve tekno-morfolojik çeşitliliğin nedenine dair Wright ve Garrard (2003), yeni renk, boyut ve formlardaki boncukların entegre edildiği kompozit takıların, Neolitik Dönem'de gittikçe yerleşikleşerek ve kalabalıklaşarak bir arada uzun süreli yaşamı deneyimlemeye başlayan topluluklar içinde oluşmaya başlayan yeni sosyal kimlikleri simgelediğini önermektedir (Wright ve Garrard, 2003: 276).

PPNA ve PPNB, Güneybatı Asya'da yerleşik yaşama geçen Erken Neolitik Dönem topluluklarının gittikçe karmaşıklaşan yeni teknolojiler geliştirdiği bir süreçti. Özellikle PPNB'de, komplike teknolojilerin boncuk üretimine entegre edilmesi ve bununla paralel şekilde akik, nabit bakır ve malahit, Kızıldeniz kabukları gibi Levant, Fırat ve Dicle Havzaları (Kuzey Mezopotamya), Zagroslar, Kıbrıs ve Orta Anadolu toplulukları için kimileri yerel olmayan, "egzotik" materyallerin tercihi, bu ürünlerin bahsi geçen bölgelerde, uzak coğrafyalar arasında dolaşımı, farklı yerleşmelerde bu ürünlerin farklı miktarlarda ve farklı bağlamlarda bulunmasıyla sonuçlanmıştır (Şekil 2.10c). Bunlar içerisinde spesifik bir teknolojiyle üretilmiş kelebek formlu boncuklar Orta Fırat'ta Tell Halula, Abu Hureyra, Dja'de el-Mughara, Mureybet (Alarashi, 2014, 2016a), Mezraa Teleilat (Coşkunsu, 2008) ve Çayönü (Erim-Özdoğan, 2007, 2011), Zagroslar'da Bestansur (Richardson, 2020), Güney Levant'ta Nahal Hemar Mağarası (Groman-Yaroslavski ve Bar-Yosef Mayer, 2015), Ayn Abu Nukeylah (Spatz vd., 2014), Ain Ghazal (Rollefson ve Simmons, 1985) ve Beidha (Kirkbride, 1966), Orta Anadolu'da Aşıklı Höyük (Yelözer, 2018) ve Çatalhöyük (Bains, 2012) ile Kıbrıs'ta çeşitli çağdaş yerleşmelerden bilinmektedir (Moutsiou ve Kassianidou, 2019). Dördüncü bölümde Aşıklı Höyük örnekleri üzerinden daha detaylı şekilde ele alındığı gibi (bkz.: 4.6.1.2.1. İskeletler ve Boncuklar: Teknoloji ve Kullanım), bu boncukların üretim zinciri (a) hammadde temini, (b) ısıtma, (c), yongalayarak bir nodül oluşturma, (d) sürtme/aşındırma tekniğiyle önform verme, (e) mekanik bir aletle çift taraflı delme ve (f) sürtme/aşındırma tekniğiyle açkılayarak parlatma gibi her biri ayrı bir bilgi birikimi ve tecrübe, hareketlere ve metotlara dair hakimiyet gerektiren tekniklerin uygulamasını içerir (Alarashi, 2014, 2016a; Groman-Yaroslavski ve Bar-Yosef Mayer; Yelözer ve Alarashi, 2021). Akik, kuvars, turkuaz, serpantin, ametist, obsidiyen gibi farklı materyallerden üretilen ve halka uçlular gibi farklı varyasyonları bulunan bu boncuklardan örneğin halka uçlu formlar, Tell Halula'da mezarlarda, yalnızca 11 yaş altı çocuklarla birlikte bulunmuştur (Alarashi, 2016a: 496; Erken Neolitik Dönem'de mezarlarda bulunmuş boncukların farklı cinsiyet ve yaş gruplarıyla

ilişkisi için ayrıca bkz.: 3.2. Bireysel ve Toplumsal Kimlikler: Güneybatı Asya'da İlk Yerleşik Topluluklarda Toplumsal Cinsiyet ve Yaş, Sosyal Roller ve Sosyal İlişkiler). Alarashi (2016a: 507) PPNB'de kelebek formlu boncuklar üzerinden de takip edebileceğimiz, boncuk teknolojilerine entegre edilen yeniliklerin, yontmataş teknolojilerinden daha önceki dönemlerden itibaren aktarılan teknolojik arka planla birlikte boncuk yapımında tercih edilen aletlerin, teknik ve metotların gelişimiyle, hammaddelerin gittikçe daha iyi tanınmaya başlamasıyla ve ayrıca üreticilerin tecrübe ve yetenek derecesinin de artışıyla ilişkili olduğunu önermektedir.

2.2.2.4. Teknoloji, Uzmanlaşma ve Sosyal Kimlik: Süs Eşyalarını Bireylerle Buluşturmak

Teknolojik uzmanlaşma ya da "zanaat uzmanlığı (*craft specialization*)", arkeolojik veride bireylere, sosyal kimliklere ve rol gruplarına ulaşabileceğimiz temel bir kavramdır. Arkeolojide sıkça tartışılan bu kavrama dair genel tartışmaların merkezileşmiş güç, otorite ve "elitler" gibi sosyo-ekonomik farklılaşma temelli görüşlere odaklandığını vurgulayan Baysal (2013c), bu görüşlere dayalı tanımlamalarda karşımıza çıkan ana başlıkları şu şekilde özetler: (a) üretime harcanan zaman, (b) bu üretimden elde edilecek fayda, (c) bu üretimi gerçekleştiren kişiye atfedilen isim ya da statü, (d) bu üretimin karşılığında üreticiye sağlanan şeyin varlığı, (e) ihtiyaçtan fazlasının üretilmesi, (f) teknolojik bilgi ve yetenek derecesi, (g) üretime katılan hanelerin ya da bireylerin sayısı (Baysal, 2013c: 236). Ancak bu tanımlamaların, oldukça karmaşık teknolojilerle hem günlük kullanım için hem de çeşitli sembolik işlevler taşıyan materyal kültür öğelerinin üretildiği, diğer yandan hiyerarşik bir sosyal yapılanmanın görülmediği Neolitik Dönem için uygulanabilir olmadığı görüşüyle uzmanlaşma kavramını yeniden ele alan yazar, Neolitik Dönem'de Güneybatı Asya'da görülen ve özellikle PPNB'de yontmataş teknolojilerinin belirleyici bir parçası olan Naviform teknolojisiyle, Boncuklu Höyük

yerleşmesini bir vaka incelemesi olarak ele alarak burada görülen farklı boncuk teknolojilerini çeşitli kriterler üzerinden karşılaştırır. Bu kriterler (1) üretim sonucunda ortaya çıkacak ürünün potansiyel "alıcısı"nın üretimin karşılığında "ödeyebileceği" ya da takas edebileceği çeşitli ürünlere sahip olması, (2) üreticinin hammadde ve teknolojiye dair bilgi birikimine sahip olması ve ihtiyaçtan daha fazlasını üretebilecek süreklilikte üretim yapabilme kapasitesi (3) bu üretime dair bir talep/ihtiyaç bulunması, üretilecek ürünün form, stil, işlev, hammadde tercihi ve teknik gibi farklı açılardan karşı taraf için tanınırlığa sahip olması olarak özetlenebilir. Tercih edilen hammaddeye, üretilen forma ya da uygulanan stil ve tekniğe dair hem üreticinin hem kullanıcının atfettiği çeşitli anlamlar, üretimin ardındaki motivasyonu sağlayacaktır. Örneğin, yerel olmayan, nadir bulunan bir hammaddeden üretim ya da bireysel, toplumsal veya bölgesel kimliklerle ilişkili anlamlar taşıyan stiller ve formlar, bu ürüne yönelik talebi belirleyebilir (Baysal, 2013c: 239, Tablo 1). Bu kriterler bağlamında örnekleri tartışan Baysal (2013c) Neolitik Dönem'de Naviform teknolojisi ve boncuk teknolojilerinin tüm kriterlerle uyumluluk göstermediğini ve dolayısıyla uzmanlaşma kavramının geçici, bireysel ya da kurumsallaşmamış düzeyde olabileceğini ortaya koymaktadır. Wright vd. (2008) de Costin'in (1991) iki ayrı kategoriye dayanarak yaptığı uzmanlaşma tanımına dikkat çeker: "bağımsız uzmanlaşma (*independent specialization*)" ve "bağımlı uzmanlaşma (*attached specialization*)". Bağımsız uzmanlaşma, hane bazında ya da topluluğun ortak kullanımındaki atölyelerde belirli bir grup için değil herkesin erişim sağlayabileceği, günlük kullanım için aletler gibi çeşitli ürünlerin uzmanlık gerektiren teknolojilerle üretimini içerir. Bağımlı uzmanlaşmaysa genellikle merkezi bir gücün (örn.: "elitler" ya da devlet) bulunduğu toplumlarda, merkezi gücün kontrolü altında yapılan uzmanlaşmış üretimi ifade etmektedir. Ancak Neolitik Dönem'de uzmanlaşmış bir teknolojinin ürünü olan taş boncuklar bu iki kategoriye de tam olarak uymamakta, ikisi arasında bir yerde konumlanmaktadır (Wright vd., 2008: 151-152).

Neolitik Dönem'de boncuk teknolojilerinin uzmanlaşma ve sosyal kimlikle ilişkisini ele alırken tartışmaya katılması gereken birkaç kriter şu şekilde özetlenebilir: (a) tek seferde birden çok boncuğun toplu üretimi, aynı tekniğin farklı ürünlerde başarılı kullanımı gibi kriterlerle tanımlayabileceğimiz standardizasyon (örn.: Alarashi, 2021), (b) bilgi birikimi, uzun süreli zaman, emek ve öğrenme süreçleri gerektiren ve/veya erişilmesi zor hammaddelerden komplike teknolojiler kullanılarak yapılan üretimler ve bu ürünlerin uzak mesafelerde dolaşımı (örn.: Alarashi, 2016a; Groman-Yaroslavski ve Bar-Yosef Mayer, 2015; Yelözer ve Alarashi, 2021), (c) üretimde bireysel tercihlerin, hataların ve öğrenme süreçlerinin tanımlanması (örn.: Bril vd., 2000; Perlés ve Pion, 2020; Roux vd. 1995; Wright vd., 2008). Wright vd. (2008: 152), üreticilerin yüksek bilgi birikimi ve yetenek derecesinin tek başına uzmanlaşmanın göstergesi olmadığına dikkat çekmektedir. Ancak teknolojik bilginin bireyler ya da nesiller arasında aktarımının sürekliliği sağlayacağı ve bu şekilde aktarılan teknik bilgi ve öğrenilen uzmanlaşmış üretimin sosyal grupların oluşumuna etki edeceğini düşündüğümüzde, uzmanlaşmanın göstergeleri içerisinde "uzmanlaşmış" ve "amatör/çırak" seviyesindeki farklı üretimlerin tanımlanabilmesi mümkündür. Arz-talep mekanizmasının uzmanlaşmayla ilişkisini ise, uzak mesafeler arasında dolaşan ve üretimi komplike teknolojilere dair bilgi birikimi ve tecrübe gerektiren boncukların, üretimleriyle ilişkili arkeolojik veri bulunmayan yerleşmelerde de bulunduğu örnekler üzerinden ele alabiliriz.

Hindistan'da yer alan Cambay'da günümüz boncuk atölyelerinde gerçekleştirilen etnografik çalışmalar, üreticilerin çıraklık süresine göre değişen yetenek ve uzmanlaşma seviyelerine sahip olduğunu göstermiştir. Yongalanabilir taşlardan yüksek kalitede boncukların yapımında uzmanlaşmış boncuk üreticileri 7-10 yıllık bir süreye yayılan bir çıraklık sürecinden geçmiş üreticilerken, daha az kaliteli ürünler üreten boncuk üreticilerinin çıraklık süresi üç yıldır (Bril vd., 2000; Roux vd., 1995). Roux vd.'nin (1995)

gerçekleştirdiği deneysel etnografik çalışma, çıraklık süresinin üretimin organizasyonunda üreticinin hakimiyetini, hareketleri, jestleri ve kullandığı teknikler üzerindeki kontrolünü doğrudan belirlediğini ortaya koymaktadır. Daha az yetenekli ve daha kısa süre çıraklık/öğrenme sürecinden geçmiş üreticiler uygulanması gereken teknikleri bilirler ancak üretimin organizasyonunda daha başarısızdırlar, hammaddelerin sertlik, yongalanabilirlik ve homojenlik gibi farklı özelliklerine ve kullanabilecekleri aletlere daha az aşinadırlar ve iyi kalitede üretim gerçekleştirebilmek için yapmaları gereken hareketler, uygulamaları gereken metotlar üzerinde kontrol sahibi değillerdir. Diğer yandan, uzmanlaşmış üreticiler hareketleri üzerinde kontrol sahibi olmakla birlikte, üretim sürecinde karşılaştıkları hataların da üstesinden gelebilecek ve çözüm üreterek üretimi başarıyla sonuçlandırabilecek bilgi birikimi ve tecrübeye sahiptir (Roux vd., 1995: 79-80).

Etnoarkeolojik çalışmaların yanı sıra, az sayıda çalışma, tarihöncesinde boncuk ve pendant üretiminde çıraklık ve öğrenmeyle ilişkili olabilecek birtakım parametreler önermektedir (örn.: Arnold, 2012; Perlés ve Pion, 2020). Yunanistan'daki Franchti Mağarası'nda Erken Neolitik Dönem'de *Cerastoderma glaucum* türü kabuklardan, merkezinden delinmiş disk formlu boncukların üretimine dair verilere dayanarak Perlés ve Pion (2020), kullanılan hammadde ve aletlerin niteliğine ve uygulanan teknolojinin zorluk derecesine göre değişebilmekle birlikte, amatör üreticilere/çıraklara dair birtakım göstergeler önerir: (a) yanlış hammadde veya hammaddenin üretime uygun olmayan kısımlarının seçimi, (b) önform verilirken yanlış teknikle yongalama sonucunda meydana gelen asimetriler, fazla küçük, fazla büyük ya da fazla kalın önformların çıkarılması, (c) delme sırasında yönün yanlış ayarlanması ve deliğin tamamlanamaması, (d) yongalama ya da delme sırasında kırılan örnekler, (e) tamamlanmamış örnekler. Bu örnekler içerisinde, örneğin hedeflenen formdaki boncuğa dönüştürülmesi, önform verilirken yapılan hatalar nedeniyle morfolojik olarak mümkün olmayan önformların, çıraklar/öğrenciler tarafından

delme denemeleri yapılan örnekler olduğu düşünülmektedir (Perlés ve Pion, 2020: 238-239). Hatalı ya da başarılı uygulanan tekniklerin tanımlanmasıyla, çırakların yanı sıra boncuk üretiminde uzmanlaşmış bireylerin de arkeolojik açıdan tanımlanabilmesi mümkündür. Bu soruyla, Jilat-Azraq Havzası Erken Neolitik Dönem yerleşmelerinde bulunmuş bitmemiş boncuklarda delme sürecinde karşılaşılan hataları ele alan Wright vd. (2008), örneğin Jilat 25 yerleşmesinde 95 adet bitmemiş boncuk içinde yalnızca %2'lik bir paya tekabül eden iki örnekte hatalı uygulama tespit etmiştir. Delme sürecindeki hata payının azlığı ve başarılı şekilde üretimi tamamlanmış boncuk sayısındaki yükseklik, üretimde uygulanan tekniklerdeki standardizasyonla birlikte düşünüldüğünde Jilat 25 yerleşmesindeki uzmanlaşmış üreticilere işaret etmektedir (Wright vd., 2008: 153).

Erken Neolitik Dönem'de neredeyse tüm yerleşmelerde görülen birebir aynı formdaki küçük disk boncuklar ve aynı üretim tekniklerine dair izler içeren bazı kabuk boncuk türleri gibi örnekler standartlaşmış toplu üretim süreçlerine işaret eder. Alarashi (2021: 180), üretimi sürtme/aşındırma gibi, yavaş, detaylı ve aynı hareketlerin tekrarlanarak uygulanmasına dayanan teknikler gerektiren disk boncukların, delinmiş önformların ipe dizilerek gruplar halinde öne-arkaya hareketlerle döndürülerek uzun süre sürtme/aşındırma işleminden geçirildikten sonra aynı formlara ve standart boyutlara ulaştığını belirtmektedir. Erken Neolitik Dönem'de, özellikle PPNA'da Fırat ve Dicle Havzası yerleşmelerinde görülen çok sayıda disk boncuk örneği, boncuk üreticilerinin standardize form ve boyutlarda üretim gerçekleştirdiğini gösterir. PPNB'de Tell Halula'da mezarlarda, bireylerin kafatası ve pelvis çevresinde bulunan kabuk boncukların iz analizleri ve deneysel çalışmalar neticesinde Alarashi (2021: 179-180) üretim izlerinin boncuk yüzeyindeki dağılımının ve boncuk formlarının kalınlık gibi morfometrik özelliklerinin toplu üretimle ilişkili olduğunu önermektedir.

Peki, materyal kültürün maddeselliğini/failliğini ve teknolojiyi merkeze alarak etnografik ve arkeolojik örneklerin sunduğu çerçeveyi düşündüğümüzde, süs eşyalarının bireylerle, bireysel kimliklerle ve bireylikle ilişkisini nasıl çözümleriz? Chapman ve Gaydarska (2011) "Bireyselleşmeyi ilişkisel bireylikle buluşturabilir miyiz? Erken Neolitik'ten bir vaka çalışması (*Can we reconcile individualisation with relational personhood? A case study from the Early Neolithic*)" başlıklı makalelerinde, Meskell (1999) ve Fowler'ın (2004) çalışmalarına dayanan bir çerçeve çizer: Meskell'e göre, arkeolojide "bireyi" eylemleri veya tasvirleriyle tanımlayabiliriz (Meskell, 1999: 34-36). Bu bağlamda farklı tekniklerin ve stillerin tanımlanması, zanaatçıların veya uzmanlaşmanın tartışılması önemlidir. Dobres (2000: 119-120), küçük ölçekli, eşitlikçi topluluklarda belirli materyallere ve tekniklere dair bilgi, uzmanlık ve yeteneğin kişilerin ya da grupların kimliklerini, statülerini, diğer bireyler ve gruplar üzerindeki etkilerini belirlediğini önerir. Fowler (2004: 4-6) da "sosyal kimliği" bireylerin toplumsal rolleriyle ilişkilendirir ve bu rollerin bütününden meydana gelen "sosyal benlik/persona"dan farklı olduğunu belirtir. Bu noktada üretim zinciri kavramına başvurabiliriz. Üretim zinciri (*chaîne opératoire*) yaklaşımı, üreticilerin bilişsel dünyalarına, üretim süreci içerisinde tasarım, uygulama aşamalarına ulaşmamızı sağlar. Teknik bilgi ve yetenekle iç içe olan üretim sürecinde üreticilerin öğrendikleri, uyguladıkları ve öğrettikleri/aktardıkları (ayrıca bkz.: 2.3.3. Yaş, Öğrenme ve Çıraklık) teknikler, metotlar, jestler yani yapma biçimleri, teknolojik süreçleri de şekillendirmektedir. Farklı jestler, hareketler ve metotlarla uygulanan teknikler sosyal normlar tarafından belirlenir, tanımlı kurallar içermektedir ve "üretim süreci içerisinde üreticiler tarafından gerçekleştirilen her hareket kendi dünyası tarafından belirlenen sosyal konumunun bir yansımasıdır" (Wallaert, 2012: 20). Bu ilişkide teknik bilgiyi sürekli gerçekleştirilen jestler ve hareketlerle öğrenen ve öğreten beden, zihin-materyal-toplum arasında da kültürel ve teknik bilgiyi saklayan ve aktaran bir aracıdır (Fairlie ve Barham, 2016: 645). Üreticilerin, bu teknikleri doğru şekilde uygulayabilmesi için rutin şekilde deneyimlemesi, hareketleri üzerinde

kontrol sahibi olması gereklidir (örn.: Bril vd., 2000; Roux vd., 1995). Dolayısıyla, yukarıdaki örneklerde tartışıldığı gibi, sosyal normların belirlediği teknolojik süreçlerin ve doğru ya da hatalı uygulanan tekniklerin tanımlanması, bizleri üreticilerin kendisine yaklaştıran metodolojik bir araç olabilir.

2.3. ROLLERİ VE KİMLİKLERİ ÖĞRENMEK VE AKTARMAK: SOSYAL YAŞ VE YAŞAM DÖNGÜSÜ

Çocukluk, ergenlik, yetişkinlik, yaşlılık gibi süreçler yaşam döngüsünün zamana ve mekana göre değişen, sosyal bağlam/kültür/toplum tarafından yapılandırılan eşiklerini oluşturur. Arkeoloji de özellikle 2000'li yıllarla birlikte toplumsal cinsiyet rolleri ve kimliklerinin yaşamın farklı döngüleri içerisinde nasıl üstlenildiğini, dönüştüğünü ve yaş, yaşam döngüsü ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkinin materyal kültüre ve mekana yansımalarını ele almaya başlamıştır. Toplumsal cinsiyet arkeolojisinin seyriyle birlikte, çeşitli cinsiyetlerin yanı sıra çocuklar ve yaşlılar gibi daha önce geçmişe dair anlatılarda görünmez olan özneler de arkeolojik yorumlamanın gündemine girmiştir (örn.: Appleby, 2018; Baxter, 2008; Boivin, 2000; Gilchrist, 1999, 2000). Önceki başlıklarda tartışıldığı gibi, toplumsal cinsiyeti biyolojik bir "öz" değil yaş, cinsiyet, sosyal roller ve kimliği meydana getiren diğer kategorilerle ilişkisellik içerisinde meydana gelen bir "oluş" olarak merkeze alan yaklaşımlar ve metodolojiler sayesinde artık toplumsal cinsiyeti kültüre/bağlama göre öğrenilen, değişebilen ve dönüşebilen performatif bir "süreç" olarak yeniden tanımlayabilmekte; örneğin ölü gömme uygulamaları ve mezar buluntuları aracılığıyla, belirli biyolojik cinsiyet ve yaş gruplarının hangi materyal kültür öğeleriyle nasıl ilişkilendiğini, cinsiyet ve yaş kimliklerinin nasıl dışavurulduğunu yorumlayabilmekteyiz (örn.: Gilchrist, 2004; Sofaer Derevenski, 1997, 1998, 2000a).

Lillehammer (2010: 16) bu tür çalışmaların özünde antropoloji, sosyoloji ve psikoloji gibi diğer sosyal bilimlerin ürettiği bilgilerden beslenen

disiplinlerarası yaklaşımların yattığını belirtir. Toplumsal cinsiyeti çözümlerken, kimliklerin çocukluk, ergenlik, yetişkinlik, yaşlılık gibi süreçlerde nasıl dönüştüğünü merkeze alan yaşam döngüsü yaklaşımı da antropoloji, sosyoloji, psikoloji, tarih, demografi gibi birçok disiplinden çeşitli kavramlara ve yöntemlere başvurur. Bu süreçlerde üstlenilen kimliklerin keskin sınırlarla ayrılmadığını, insan yaşamının bir devamlılık içerisinde ele alınması gerektiğini önerir (Gilchrist, 2004; Inglis ve Halcrow, 2018). Nitekim çocukların toplumsal rolleri, rollerin ve kimliklerin öğrenilmesinde çocukluk ve ergenlikte geçilen eşikler, toplumsal cinsiyetin ve ilişkili sosyal rollerin yaşla birlikte dönüşümü gibi soruların irdelendiği çalışmalar antropolojik, sosyolojik ve psikolojik yaklaşımlardan ve etnografik örneklerden de esinlenerek, çocukluk, öğrenme, ergenlik ve geçiş ritüelleri, yetişkinlik ve yaşlılığın toplumsal cinsiyetle ilişkisini ve toplumsal cinsiyetin zaman, mekan ve bağlama göre değişimine etkisini ortaya koymaktadır (örn.: French ve Nowell, 2022; Gilchrist, 1999, 2000, 2004; Sánchez Romero, 2009). Günümüzde ve tarihöncesinde avcı toplayıcı göçer ve yerleşik topluluklarda sosyal organizasyon ve toplumsal yapı zaman, mekan ve bağlam tarafından belirlenen bir çeşitliliğe sahip olsa da etnografik ve arkeolojik örnekler üzerinde kültürler ve dönemler arası karşılaştırmalar, sosyal rolleri ve kimlikleri anlamak için bir metodolojik çerçeve oluşturmamıza yardımcı olabilir (örn.: Milks vd., 2021). Ancak bu metodolojik çerçevenin kültürel çeşitliliği vurguladığını ve etnografik örneklerle arkeolojik örnekler arasında analojik bir ilişki kurulmadığı vurgulanmalıdır. Bu yaklaşımla, aşağıdaki başlıklarda dünyanın farklı yerlerinden etnografik ve arkeolojik örneklerle sosyal rollerin ve kimliklerin yaş, yaşam döngüsü ve materyal kültürle ilişkisi ele alınmaktadır.

2.3.1. Çocukluk, Öğrenme ve Kimliklerin İnşası

Toplum içinde sosyal rollerin öğrenilmesi ve kimliklerin benimsenmesi çocuklukta başlar. Gelişimsel psikolojiye göre çocuklukta toplumsallaşma ve öğrenme yaş, motor becerilerin ve sosyal becerilerin gelişimi, bilişsel gelişim,

kişilik ve yetenekle iç içedir (Wendrich, 2012: 7). Piaget (1972) modern toplumlarda çocuklukta bilişsel gelişimi dört ana aşamaya ayırır (Tablo 2.5).

Tablo 2.5: Çocuk bilişsel gelişiminde dört ana aşama.

Değişim	**Yaş**
Duyusal algıların gelişimi ve motor becerilerin oluşmaya başlaması.	0-2
Dil becerilerinin gelişmeye başlaması.	3-6
Somut düşüncenin gelişmeye başlaması.	7-11
Somut ve soyut düşüncenin gelişimi, mantıklı ve ilişkisel düşünebilme, sistematik planlama yapabilme becerileri.	12-yetişkinlik

Wendrich, W., (Ed.) 2012. **Archaeology and Apprenticeship: Body Knowledge, Identity, and Communities of Practice** (s.1-19). The University of Arizona Press: Tucson: Tablo 1.1'den Türkçeleştirilmiştir.

Çocuklukta fiziksel ve bilişsel gelişim için bu tür bir model faydalı olsa da Batılı ve endüstrileşmiş toplumlara odaklanan yaklaşımlar çeşitlilikleri gözden kaçırmamıza neden olmaktadır. Çocukların kültürel ve teknik bilgiyi anlama, öğrenme ve uygulama süreçleri toplumdan topluma değişmektedir. Etnografik örnekler çocukluğun sosyal ve kültürel anlamlarına, kültürel bağlam içerisinde bilişsel, psikolojik ve biyolojik becerilerin nasıl kazanıldığına ve geliştiğine, hangi sosyal ve biyolojik eşiklerin o toplum için çocukluğun bittiği anlamına geldiğine odaklanılması gerektiğini göstermektedir (örn.: Mead, 1928; ayrıca bkz.: Lew-Levy vd., 2018; Rebay-Salisbury ve Pany-Kucera, 2020). Bu aşamalar, çocuklukta yetişkinlerin dünyasının nasıl tanındığı ve toplumsal rollerin ve kimliklerin nasıl öğrenildiğinin/benimsendiğinin anlaşılması adına önemlidir.

Çocukluk, Sosyal Yaş ve Sosyal İlişkiler

Çocuk gelişimi biyolojik ve sosyal değişimlerin birlikte yaşandığı süreçleri kapsamaktadır. Biyolojik eşikler içerisinde oturmaya, tutunarak ayakta durmaya ve emeklemeye; yürümeye ve ilk kelimeleri kullanmaya başlama, mimikleri taklit etme, sütten kesme ve diş çıkarma gibi süreçler yer almaktadır. Yaklaşık olarak 18-24 ay aralığında günlük hareket ve aktivitelerin

gözlemlenmesi ve taklit edilmesi başlar, üç yaş civarındaysa sık kullanılan nesneleri tanıma ve kullanmaya başlama kapasitesi gelişmiştir (Tablo 2.6).

Tablo 2.6: Bebeklik ve çocuklukta yaşanan biyolojik ve bilişsel değişimler.

Biyolojik ve Bilişsel Eşik	**Yaş**
Destek alarak ve daha sonra desteksiz oturmaya başlama*	4-10 ay
Tutunarak ayakta durmaya başlama	
Emekleme	
Mimikleri taklit etme	
Yürümeye başlama	12 ay
İlk kelimeler	
Sütten kesme Diş çıkarma süreçleri**	4 ay: kesici dişler çıkmaya başlar 6 yaş: ilk kalıcı azı dişleri çıkmaya başlar 11-14 yaş: ikinci azı dişleri çıkmaya başlar
Günlük hareketleri ve aktiviteleri gözlemlemeye ve taklit etmeye başlama	18-24 ay
Sık kullanılan nesneleri tanıma, kullanma kapasitesi	3 yaş

*Destekli oturma dördüncü ayda, desteksiz oturma ise 6-8 ay arasında başlar; **Süt dişleri doğumdan itibaren mevcuttur, kesici dişler dördüncü aydan itibaren çıkmaya başlar. İlk kalıcı azı dişleri altı yaş civarından itibaren çıkmaya başlamaktadır, ikinci azı dişleriyse 11-14 yaş aralığında çıkar ve bu süreç ergenliğe girişe yakındır (Tablo yazar tarafından hazırlanmıştır).

Etnografik ve arkeolojik avcı toplayıcı toplumlarda çocukluk üzerine gerçekleştirdikleri geniş kapsamlı çalışmada Milks vd. (2021) bebeklikten ergenliğin sonuna dek geçen süreçte farklı biyokültürel yaş eşiklerini kategorize ederken bebeklik (0-2 yaş arası), erken çocukluk (yak. 3-6 yaş arası), çocukluğun ortaları (yak. 7-12 yaş arası) ve ergenlik (yak. 13-18 yaş arası) olmak üzere dört farklı eşikten bahseder. Tablo 2.6'da yer alan örnekler içerisinde sütten kesme ve diş çıkarma, beslenme düzeninin değişmesiyle de ilişkili olarak hem biyolojik hem sosyal bir eşiktir. Ancak aşağıda detaylıca ele alındığı gibi, çocuk gelişiminde görülen biyokültürel ortaklıklara rağmen toplumların çocukluğu nasıl tanımladığı kültürel ve zamansal bağlama göre değişmektedir ve tüm bu biyolojik ve bilişsel eşiklerin sosyal anlamları dönem, çevre ve topluma göre

farklıdır. Örneğin sütten kesme yaşı topluluklar ve dönemler arasında değişkenlik gösterir ya da ergenliğin başlangıcı, geçmişten günümüze sağlık, beslenme ve iklimsel koşullar nedeniyle değişerek gelmiştir (Derricourt, 2018: 5). Çocukluk, çocukluğun ne kadar süreceği, bu süreçte öğrenmenin ve sosyo-ekonomik aktivitelere katılımın ölçeği ve bireylerin ne zaman bebeklikten çocukluğa geçeceği ya da çocukluktan çıkıp yetişkin kabul edileceği, biyolojik olduğu kadar kültürel ve sosyal bağlam tarafından şekillendirilir. Bu bağlamda yaşın biyolojik ve sosyal yaş olarak iki farklı anlam taşıyabileceğini, bu anlamın da kültüre göre değişeceğini düşünebiliriz. Biyoarkeologlar da son yıllarda arkeolojik insan kalıntılarının yaş tayininde birbiriyle ilişkili üç farklı yaş kategorisini merkeze alan bir yaklaşım önermektedirler: (1) kemik ve dişlerde görülen değişimlere dayalı olarak hesaplanan biyolojik yaş, (2) doğumdan itibaren geçen süreyi ifade eden kronolojik yaş ve (3) belirli bir yaş için toplum tarafından uygun görülen sosyal, ekonomik, davranışsal normları ifade eden sosyal yaş (Halcrow ve Tayles, 2011: 335; Inglis ve Halcrow, 2018).

İlk sosyal ilişkinin hamilelikte, bebek ve biyolojik anne arasında kurulduğunu düşünebiliriz. Bu süreçte aynı bedeni, besinleri, stres, üzüntü, mutluluk gibi hisleri paylaşan bebek ve anne arasındaki bağ, doğum sonrasında da bebeğin biyolojik, bilişsel ve sosyal gelişiminde önemli bir yer taşır (Gowland ve Halcrow, 2020). Günümüz endüstrileşmemiş avcı toplayıcı topluluklarında bebeklik, çocukluk ve ergenlikteki sosyal ilişkileri karakterize eden birtakım ortaklıklar bulunmaktadır: (1) anneyle yakın fiziksel temas ve birliktelik, (2) birincil bakım verenin anne olması, (3) anneyle ayrılığı ve yabancıları reddetme, (4) birlikte uyuma, (5) yaklaşık olarak üç yaş civarı sütten kesme, (6) iki doğum arasında yaklaşık dört yıllık bir ara bulunması, (7) aynı yaştan çocuklarla yakın sosyal ilişkiler kurulması fakat farklı yaş gruplarıyla ve farklı cinsiyetlerden çocuklarla oyun oynamaya yaklaşık olarak çocukluğun ortalarında başlama (Lew-Levy vd., 2020).

Özellikle sütten kesme tamamlanana dek bebek ile biyolojik anne arasındaki biyolojik ve sosyal bağ yadsınamaz öneme sahip olsa da etnografik çalışmalar fiziksel, sosyal ve duygusal ihtiyaçların biyolojik annenin yanı sıra baba, kardeşler, yaşlılar veya topluluğun diğer bireyleri tarafından ya da ortaklaşa bir şekilde karşılandığını da göstermektedir (Hewlett, 1991). Bu bağlamda, biyolojik annelik ilişkisi hamilelik ve doğumla kurulmakla birlikte, biyolojik annelik ve sosyal annelik arasındaki sınırlar daima keskin değildir ve modern toplumda doğum yapabilen biyolojik kadınlarla özdeşleştirilen annelik rolü ve kimliğinin, özellikle emzirme, bakım verme ve öğretme gibi pratiklerin organizasyonunun tarihsel ve kültürel çeşitliliğini göz önünde bulundurmak gerekmektedir (Bolen, 1992: 49). Tarihöncesi topluluklara bu tür bir yaklaşım, bireyler arasında kurulan, topluluğu bir arada tutan ve materyal kültüre yansımalarını takip edebileceğimiz bireysel ve kolektif kimliklerin oluşumuna zemin hazırlayan biyolojik ve sosyal bağları daha derinlikli anlamamızı sağlayabilir.

Etnografik örneklere döndüğümüzde, Mead'in 1920'lerde Samoa Adalarında yaşayan topluluklarla gerçekleştirdiği öncü çalışma, bebeklerin biyolojik anneleri tarafından yaklaşık olarak 2-3 yaşa kadar emzirildiğini, biyolojik annenin sütünün yeterli olmadığı durumlarda emzirme görevini devralan bir süt anne bulunduğunu göstermektedir. Sütten kesme tamamlanana kadar anneleriyle birlikte uyuyan ve en çok anneyle vakit geçiren bebeklerin bakımında sütten kesildikten sonra aynı hanede yaşayan diğer çocuklar da yardımcı olmaya başlar. Günlük işlerin genellikle yerde gerçekleştirildiği Samoa evlerinde bebekler de bu işlerle meşgul olan hanenin diğer sakinlerinin yanında emeklemeyi öğrenirler; dolayısıyla, günlük işlerle iç içe geçmiş olan kültürel normlar bebeklerin biyolojik ve sosyal gelişimine de etki eder (Mead, 1928: 22-26). Emzirme ve sütten kesme süreci Samoa dışında da etnografik topluluklarda iki farklı sosyal yaş grubu olarak bebeklik ve erken çocukluk arasındaki ayrımı karakterize eder. Mezoamerika'da yerli

toplulukların kullandığı Aztek dilinde emzirilmekte olan çocuklara ve konuşmaya başlamamış çocuklara ait farklı adlandırmalar bulunur (Tiesler, 2014: 24). Tanzanya'da yaşayan Ndumba kabilesinde bebekler cinsiyet ayrımı olmaksızın *nraa'inra* yani bebek olarak adlandırılırken sütten kesme tamamlandıktan sonra erkek çocuk (*nraammwa*) ve kız çocuk (*'iaatara*) olarak ayrılırlar (Hays ve Hays, 1998). Brezilya'da Amazon ormanlarında yaşayan Kayapolarda da emzirilmekte olan bebekler cinsiyet fark etmeksizin aynı kategoride kabul edilirler; ancak aşağıda da ele alındığı gibi, biyolojik cinsiyet farklılıkları doğumdan itibaren bilinse de Kayapo çocuklarına sütten kesmeden sonra da belirli bir sosyal yaşa kadar toplumsal cinsiyet rolü ve kimliği atanmaz (Fisher, 2001). Senegal'de yaşayan Bambara topluluğunda ise çocuklar iki yaş civarında sütten kesme tamamlandıktan sonra hanenin diğer üyeleri ve diğer çocuklarla sosyal ilişkiler kurmaya başlarlar ve üç yaşına geldiklerinde çocuklardan oluşan bir sosyal grubun parçası haline gelirler (Fellous, 1981; akt.: Fulminante, 2020: 163-164).

Bebeklik, çocukluk ve ergenlik boyunca aşılan biyolojik ve sosyal eşiklerde çocuklar çeşitli aktiviteleri ve rolleri öğrenirken, sosyal ilişkiler aracılığıyla etraflarındaki dünyayı ve o dünyanın normlarını da içselleştirmeye başlarlar. Bu kümülatif öğrenme sürecini Bourdieu (1977), çocukluktan itibaren öğrenilen, toplumsal cinsiyet rolleri ve kimliklerini belirleyen toplumsal normlar gibi sosyal bilgilerin yaşam boyunca, günlük işlerde gerçekleştirilen fiziksel hareketlerle birlikte yeniden üretilerek benimsenmesi anlamına gelen *hexis* kavramıyla açıklarken Butler da (1990, 1993) bu ilişkide toplumsal cinsiyetin duruş, jest, mimik ve giyim/dış görünüm gibi bedenle ilişkili pratiklerle, çocukluktan itibaren günlük yaşam içerisinde sürekli şekilde yinelenen performanslar aracılığıyla öğrenildiğini, benimsendiğini ve yeniden üretildiğini söyler (bir değerlendirme için bkz.: Gilchrist, 1999: 81-82; ayrıca bkz.: 1.1.8 Habitus ve Performatif Cinsiyet Kuramı).

Bireylik Kazanma

Çocuklara aktarılan ilk sosyal bilgilerin başında biyolojik ve sosyal ilişkiler kurulan "diğerleri" hakkında öğretilenler gelir. Biyolojik ve sosyal bağların öğrenilmesi, benimsenmesi, çocukların diğer insanlarla bir aidiyet ilişkisi kurmasını ve topluluğun sosyal normlarına aşinalık kazanmasını sağlar. Örneğin, büyükanne ve büyükbabanın isimlerinin çocuklara verilmesi, bu bağları sağlamanın aracılarından biridir. Sosyal bağların kurulmasının ve sosyal bilginin paylaşımının bir diğer yoluysa yetişkinlerle çocuklar ve çocuklarla diğer çocuklar arasında hikayeler yoluyla bilgi aktarımıdır (Lew-Levy vd., 2018: 15). Öğrenme süreci keşif ve yaratıcılık da içerir ve bilişsel becerilerin gelişimini tetikler. Etnografik örnekler, bebeklik, erken çocukluk, çocukluğun ileri yaşları (genellikle yedi yaş ve sonrası) ve ergenlik arasında sosyalleşme, rollerin ve kimliklerin atfedilmesi ve birey olarak kabul edilme bağlamında çeşitli ayrımlar olduğunu göstermektedir. Bu eşiklerin aşılmasıyla birlikte bireylik kazanılır, toplumsal cinsiyet rolleri atfedilir ve öğrenilir (Lancy ve Grove, 2011). Örneğin, Batı Afrika'daki Mandinka topluluğunda bebekliğin bitişi ve çocukluğun başlaması yeni bir kardeşin doğumuyla gerçekleşir. Bu dönemde çocuklar yaşıtlarıyla birlikte oynamaya başlarlar. Yaşıtlarından oluşan bir sosyal grubun parçası olarak çocuklar, yetişkinlerin günlük işlerini de oyunlarında taklit ederek birkaç yıl sonra yardımcı olarak katılacakları bu günlük işleri yavaş yavaş tanır ve öğrenirler (Lancy, 2020: 22). Samoa topluluklarında çocuklar yaklaşık yedi yaşındayken bakım veren yetişkinlerden uzaklaşmaya başlayarak diğer çocuklarla ilişki kurarlar. Birlikte oynayan, öğrenen ve vakit geçiren çocuklardan oluşan bu sosyal grupta belirleyici olan biyolojik bağ değildir ve birden fazla hanehalkının üyesi olan çocuklar bir araya gelebilirler (Mead, 1928: 60). Güney Afrika'da Kalahari bölgesinde yaşayan San topluluklarında ise çocuklar daha erken bir dönemde, bir yaş civarında diğer çocuklarla sosyal ilişkiler kurmaya ve oynamaya başlarlar (Derricourt, 2018: 63).

Bebeklikten çocukluğa geçiş ve yeni sosyal ilişkilerin kurulmaya başlaması gibi, bireylik kazanmaya başlama da kültürel olarak belirlenmiş bir ay/yaşın ardındandır. Kimi topluluklarda anneler ve yenidoğan bebekler, bebek birey olarak kabul edilene dek toplumdan izole edilirler. Örneğin Papua Yeni Gine'de tarımcı Gapun topluluğunda doğum yapmış anneler ve bebekleri altı ay boyunca ayrı bir evde, köyden/topluluktan uzak şekilde yaşarlar. Bu süre boyunca bebek anneden başka kimseyle sosyal ilişki geliştirmez ve birey olarak kabul edilmez. Göçer Yuqui avcı toplayıcılarında da anneler ve yenidoğan bebekleri, bebek başını dik tutabilmeye başlayana dek ormanda topluluğun geri kalanından izole şekilde yaşarlar. Avcı toplayıcı Wari topluluğunda bebekler bireylik sahibi değildir, dolayısıyla cinsiyetlerine göre ayrılmazlar. Batı Yeni Gine'deki Korowai topluluğunda bireylik kazanmaya başlama 18 ay civarındayken, Ayoreo avcı toplayıcılarında bu eşik ancak çocuk yürümeye ve konuşmaya başladığında aşılır (Lancy ve Grove, 2011: 284). Inuitler ise "sosyal benliğin" çocuk yaş aldıkça oluştuğuna, bebeklerin algılama becerisini ifade eden *ihuma* sahibi olmaya başlamalarının sosyal yaşama karışma, insanları tanıma, konuşmaya başlama ve günlük işlerde yer almaya başlamalarına paralel şekilde geliştiğine inanırlar. Inuitler için bu sosyal yaş aralığı 5-6 yaşa tekabül eder (Lew-Levy vd., 2018: 14) (Tablo 2.7). Ancak Inuitlerde bireylik kazanma ve toplumsal cinsiyet kimliklerine aidiyetin sınırları çok keskin değildir; kimi durumlarda soy ilişkileri ve yaşam döngüsü içerisindeki değişimlerle birlikte belirlenir ve dönüşür. Ölmüş bir yakının ismi bir bebeğe verildiğinde, bebeğin o ismin sahibinin özelliklerini ve yeteneklerini de kazandığına inanılan Inuitlerde çocuklar birden fazla ölmüş yakının adını da alabilir ve böylelikle çocuğa yaş ve ad aldıkça birden çok kimlik atfedilmiş olur (Crass, 2001: 108).

Tablo 2.7: Etnografik örneklere göre çocukluk ve sosyal yaş kategorileriyle ilişkili değişimler.

Bölge/Topluluk	Sosyal Yaş ve İlişkili Değişimler	Referans
Okyanusya		
Samoalılar (Samoa Adaları, Pasifik Okyanusu)	• 2-3 yaş civarında sütten kesme tamamlanır. • Sütten kesildikten sonra bebek bakımına kardeşler de yardımcı olmaya başlar. • Diğer çocuklarla sosyal ilişki kurmaya başlama yedi yaş civarındadır. • 8-9 yaş civarında çocukların görevleri cinsiyete göre ayrışmaya başlar.	Mead, 1928
Gapun (Papua Yeni Gine)	• Bebekler altı aya dek anneyle birlikte toplumdan izole edilirler; altı aydan sonra birey olarak görülmeye başlarlar.	Lancy ve Grove, 2011
Korowai (Batı Yeni Gine)	• Bebekler 18 ay civarında birey olarak kabul edilmeye başlarlar.	Lancy ve Grove, 2011
Asya		
Batek (Malezya)	• 10 yaşa dek her iki cinsiyetten çocuklar da bebek bakımında yardımcı işler üstlenirler.	Lew-Levy vd., 2018
Güney Amerika		
Kayapo (Amazon ormanları, Brezilya)	• Emzirilen bebekler için toplumsal cinsiyet ayrımı bulunmaz. • Yürümeye başladıktan sonra çocukların dünyası toplumsal cinsiyete göre ayrışmaya başlar; bu ayrım materyal kültür aracılığıyla da simgelenir, çocuklara toplumsal cinsiyet kimlikleriyle özdeşleştirilmiş farklı süs eşyaları takılır.	Fisher, 2001
Wari (Amazon ormanları, Brezilya)	• Bebekler bireylik sahibi değildir ve cinsiyetlerine göre ayrılmazlar.	Lancy ve Grove, 2011
Yuqui (Bolivya)	• Bebek başını dik tutabilmeye başlayana dek birey kabul edilmez ve toplumdan izole edilir.	Lancy ve Grove, 2011
Ayoreo (Paraguay)	• Çocuklar yürümeye ve konuşmaya başladıklarında bireylik kazanırlar.	Lancy ve Grove, 2011
Yerli Mezoamerika toplulukları	• Emzirilen ve konuşmaya başlamamış çocuklar farklı bir sosyal yaşa aittir. • Altı yaş sonrasında çocuklar cinsiyete göre ayrışmaya başlar.	Tiesler, 2014

Tablo 2.7 devam

Kuzey Amerika		
Inuit (Kanada)	• Bireylik insanları tanımaya, konuşmaya ve günlük işlerde yer almaya başlamayla gelişir. Bu süreç 5-6 yaşa tekabül eder. • Atfedilen toplumsal cinsiyet kimlikleri birden çok olabilir, zaman içerisinde değişebilir.	Crass, 2001; Lew-Levy vd., 2018
Chippewayan (Kanada)	• Çocukların faaliyetleri 10 yaşından itibaren cinsiyete göre ayrışmaya başlar.	Lew-Levy vd., 2018
Afrika		
Mandinka (Batı Afrika)	• Yeni bir kardeşin doğumu bebekliğin bitişini ve çocukluğun başlangıcını simgeler.	Lancy, 2020
San (Güney Afrika)	• Çocuklar bir yaş civarında diğer çocuklarla sosyal ilişki kurmaya başlar.	Derricourt, 2018
Baka (Kamerun)	• Hem kız hem erkek çocuklar bebek bakımında yardımcı işler üstlenirler. • Çocuklukta biyolojik kız ve erkek çocuklar aynı şekilde adlandırılırken ergenlikte adlandırma ve ilişkili kültürel pratikler cinsiyete göre ayrışır.	Derricourt, 2018; Peng, 2016
Bambara (Senegal)	• Sütten kesme iki yaş civarında tamamlanır. • Üç yaş civarında diğer çocuklarla sosyalleşme başlar.	Fellous, 1981
Ndumba (Tanzanya)	• Sütten kesilene dek bebekler biyolojik cinsiyete göre ayrılmaz. • Sütten kesme tamamlandıktan sonra erkek çocuk ve kız çocuk olarak ayrılırlar. • Beş yaş civarında hem erkek hem kız çocuklarının burunları ve kulakları delinir. Ergenliğe eriştiklerinde bu deliklere toplumsal cinsiyet kimlikleriyle özdeşleştirilen süs eşyaları takılır.	Hays ve Hays, 1998

Sosyal Yaş ve Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Öğrenilmesi

Yaşın toplumsal cinsiyetin inşası ve benimsenmesinde önemli bir eşik olduğu tüm araştırmacılarca kabul edilse de bu eşik farklı kültürlerde çocukluğun farklı döngülerine tekabül eder (Lancy ve Grove, 2011; Lew-Levy vd., 2018; Mead, 1928). Genellikle beş veya altı yaş sonrasında çocuklar arasında cinsiyete dayalı bir ayrım başlar, vücutlarının cinsiyetlerine göre belirlenen kısımlarını örtecek giysiler giymeye başlarlar, adlandırılma biçimleri değişir ve günlük işlere katılarak toplumsal rolleri ve kimlikleri benimserler (Lancy ve

Grove, 2011: 288). Örneğin Mezoamerika'da yerli topluluklarda altı yaş üstü çocuklar yavaşça haneyle ilgili işlere katılmaya başlarlar ve görevleri cinsiyetlerine göre ayrışır (Tiesler, 2014: 24). Samoa topluluklarında da anneye bebek bakımında yardımcı olanlar genellikle 6-7 yaşlarındaki çocuklardır: 8-9 yaşına dek anneye bebek bakımı ve diğer işlerde yardımcı olma görevi kız ve erkek çocuklarına ortaklaşa verilirken, bu yaştan sonra erkek çocukları bu görevlerden uzaklaşmaya başlar (Mead, 1928: 26). Kamerun'da yaşayan Bakalarda ise hem erkek hem kız çocukları küçük bebek ve çocukların bakımında yardımcı roller üstlenirler (Derricourt, 2018: 63). Samoa topluklarında, bebek bakımına yardımcı olmanın yanı sıra büyük çocukların farklı görevleri de bulunur. Kız çocukların temel görevlerinden biri yaprak, ağaç ve sazlardan farklı tekniklerde örgü örmeyi öğrenmektir. Bu öğrenme süreci genellikle aynı haneden yaşlı bir kadınla kız çocuğu arasında gerçekleşir. Bu şekilde, materyal kültürle öğrenme, tecrübe aktarımı ve cinsiyet rollerini benimseme süreçleri iç içe geçer: önce farklı ve zorluk derecesi değişen örgü tekniklerini öğrenen kız çocukları daha sonra taşıma için sepet, ev tabanına sermek için mat gibi çeşitli araç gereçler üretecektir. Ancak uzun bir süre toplum tarafından bu işte "başarılı" kabul edilebilecek kadar uzmanlık kazanmazlar (Mead, 1928: 31-32).

Etnografik avcı toplayıcıların yanı sıra, Orta Çağ'da da çocukluğun farklı aşamaları, atfedilen toplumsal cinsiyet rolleri ve kimliklerine göre belirlenmekteydi. Orta Çağ İngiltere manastırlarında mekan ve toplumsal cinsiyet ilişkisi üzerine gerçekleştirdiği çalışmada Gilchrist (1999) soylu ailelerden gelen çocukların yedi yaşından itibaren toplumsal cinsiyet rollerine göre ayrışmaya başladığını belirtir. Bu dönemden gelen yazılı kayıtlara göre çocukluk, yedi yaşa kadar (*infantia*), yedi yaştan itibaren kız çocukları için 12, erkek çocukları için 14 yaşa kadar (*pueritia*) ve 12/14 yaştan yetişkinliğe kadar (*adolescentia*) olmak üzere üç farklı aşama içermektedir. Yedi yaştan itibaren

erkek çocuklarıyla kız çocuklarının günlük işleri ve bu işleri gerçekleştirdikleri mekanlar tümüyle toplumsal cinsiyete göre ayrışır (Gilchrist, 1999: 117).

Avcı toplayıcı ve tarımcı küçük ölçekli topluluklara döndüğümüzde, etnografik örneklere göre, çocukluğun orta aşamalarına dek toplumsal cinsiyete dayalı rol ve görev ayrımına çok sık rastlanmaz. Toplumsal cinsiyet rollerinin öğrenilmesi ve benimsenmesi sıklıkla gözlem, taklit ve oyuna dayalıdır (Lew-Levy vd., 2018; Reckin vd., 2020). Lew-Levy vd.'nin araştırmaları (2018) farklı etnografik avcı toplayıcılarda yaş ve cinsiyet rollerinin ayrışmaya başlamasına dair farklı örüntüler sunar. Örneğin Batek (Afrika) ve Chippewayan (Kanada) topluluklarında çocukların faaliyetleri 10 yaşından itibaren cinsiyete göre ayrışmaya başlar. Batek topluluğunda her iki cinsiyetten de çocuklar daha küçük kardeşleriyle eşit şekilde ilgilenirler. Efe, Boyette ve Aka topluluklarında da (Afrika) her iki cinsiyetten de çocuklar günlük işlere ve günlük işleri konu alan oyunlara eşit katılım gösterirler. Öte yandan, bu toplulukların komşusu olan tarımcı topluluklarda, kız çocuklarının günlük/domestik işlerle erkek çocuklarına kıyasla daha fazla meşgul olduğu gözlemlenmiştir (Lew-Levy vd., 2018: 23). Göçer ve yerleşik avcı toplayıcılarda cinsiyete dayalı iş bölümü ve çocukların sosyal rolleri öğrenme dinamiklerini karşılaştıran bir çalışmada Reckin vd. (2020) nüfus olarak sayıca az göçer topluluklarda çocuklara daha az günlük iş ve görev verildiğini, kız ve erkek çocukların benzer ortamlarda öğrendiklerini, toplumsal cinsiyete dayalı bir ayrışmanın çocukluğun ortalarında ve daha sonra ergenlikle birlikte başladığını ancak farklı roller arasındaki sınırların çok keskin olmadığını; diğer yandan nüfus olarak sayıca daha kalabalık olan yerleşik avcı toplayıcılarda çocuklara daha fazla günlük iş ve görev düşerken farklı cinsiyetlerden çocukların farklı ortamlarda sosyalleştiğini ve öğrendiğini, bu ayrışmanın da daha erken bir dönemde, çocukluğun erken evrelerinde başladığını önerirler (Tablo 2.8).

Cinsiyete dayalı bir iş bölümünün başlangıcı çocukların toplumsallaşma sürecinin de başlangıcı olmakla birlikte, sınırlar her zaman keskin değildir. Örneğin, Afrika'da San, Batek ve Bakalar gibi kimi avcı toplayıcı topluluklarda erkeklerin katıldığı aktivitelere katılım gösteren genç kadınların toplum tarafından tebrik edildiği, bazı günlük aktiviteler cinsiyetlere göre bölümlendirilse de bu konuda çoğunlukla katı kuralların olmadığı bilinmektedir (Lew-Levy vd., 2018: 23; Reckin vd., 2020: 39). Bu tür günlük işlere katılım, rollerin ve kimliklerin öğrenilmesi yoluyla çocuklara topluluğun bir parçası olarak aidiyet duygusu da kazandırmaktadır ve cinsiyete dayalı iş bölümü yoluyla bireyler sosyal yaşam içerisinde otonomi sahibi olur ve sosyo-ekonomik işlerde bireyler arasında iş birliği sağlanır (Lancy, 2020: 48; Reckin vd., 2020: 39).

Tablo 2.8: Etnografik örneklere göre, göçer ve yerleşik avcı toplayıcılarda çocukların sosyalleşme ve toplumsal cinsiyet rollerini öğrenme süreçlerindeki farklılıklar.

Göçer Topluluklar	**Yerleşik Topluluklar**
Çocuklara uygun işler daha azdır.	Çocuklara uygun işler yaygındır.
Çocuklara daha az günlük iş/görev verilir.	Çocuklara çeşitli günlük işler/görevler verilir.
Kız ve erkek çocuklar benzer ortamlarda, birlikte öğrenirler.	Kız ve erkek çocuklar farklı ortamlarda sosyalleşerek öğrenirler.
Akran çocuklar sayıca azdır; çocukların oyun grupları farklı yaş ve cinsiyetten çocuklar içerir.	Akran çocuklar sayıca fazladır; çocuklar kendi yaş ve cinsiyet grubundan çocuklarla sosyalleşir.
Toplumsal cinsiyet rolleri çocukluğun ortalarında ve ergenlikte benimsenmeye başlar.	Toplumsal cinsiyet rolleri çocukluğun erken aşamalarında ve ortalarında benimsenmeye başlar.
Çocuklara öğretilen değerler dayanışma ve iş birliğine dayalıdır.	Çocuklara öğretilen değerler içerisinde rekabet ön plandadır.
Toplumsal cinsiyet rollerinde ayrım daha azdır.	Toplumsal cinsiyet rollerinde ayrım belirgindir.

Reckin, R., Lew-Levy, S., Lavi, N., Ellis-Davies, K., 2020. "Mobility, Autonomy and Learning: Could the Transition from Egalitarian to Non-Egalitarian Social Structures Start with Children?", İçinde L. Moreau (Ed.), **Social Inequality Before Farming? Multidisciplinary Approaches to the Study of Social Organization in Prehistoric and Ethnographic Hunter-Gatherer-Fisher Societies** (s.33-50). Cambridge University Press: Cambridge: Figür 2.2 ve 2.3'ten Türkçeleştirilmiştir.

Çocukluk ve Materyal Kültür: Etnografik ve Arkeolojik Perspektifler

Toplumsal rollerin ve kimliklerin benimsenmesi, sosyal kodların içselleştirilmesi ve sosyal ilişkilerin tanınması, çocukların toplum içerisinde gözlem, taklit ve oyun gibi yollarla bu kodları öğrenerek "sosyal kişiye" dönüşmesini sağlar (Lew-Levy vd., 2018: 12). Bu süreç, bireyi çevreleyen tüm materyal dünyanın (örneğin, belirli kimlikler ve roller için "uygun" görülen ya da sıklıkla onlarla özdeşleştirilen yemeklerin, nesnelerin, mekanların, giysilerin ve takıların) gözlemlenmesini, materyal kültüre kodlanmış sosyal normların öğrenilmesini ve benimsenmesini içerir (Gilchrist, 1999: 90). Dolayısıyla, çocuklukta öğrenme, sosyal kodlarla yüklü olan materyal kültürle iç içedir. Etnografik çalışmalar, toplumsal cinsiyet rollerinin ve kimliklerin farklı yaşlarda nasıl aktarıldığına, öğrenildiğine ve bu aktarımın materyal kültürle ilişkisine dair örnekler sunmaktadır. Örneğin Amazon ormanlarında yaşayan Kayapo çocuklarına cinsiyet rolleri yalnızca belirli bir sosyal yaşa eriştikten sonra atanır. İlerde toplumsal cinsiyet kimlikleriyle özdeşleşmeleri adına doğumdan kısa bir süre sonra biyolojik erkek çocukların alt dudağı delinir, yürümeye başladıktan kısa bir süre sonraysa kız çocuklara boncuklarla bezenmiş kemerler takılır. Ancak her iki biyolojik cinsiyetten çocuğun da kulakları delinir, bedenleri ve başları benzer stillerde süslenir. Toplumsal cinsiyet rolleriyle özdeşleşmeye başladıkları eşik ise çocukların yürümeye, yani toplumsal ve günlük faaliyetlere aktif katılıma başlamalarıyla ilişkilidir. Bu süreçte, toplumsal cinsiyet kimlikleri, farklı sosyal yaşlara ait çocuklar ve materyal kültür arasında da sembolik bir ilişki kurulur: ayrışma farklı toplumsal cinsiyet kimlikleriyle özdeşleştirilen çocuklara toplumda kadınların ve erkeklerin takması uygun görülen takıların takılmasıyla sembolize edilir (Fisher, 2001).

Etnografik veriler, yukarıda da ele alındığı gibi, çocukluğun ve sosyal yaşın nasıl deneyimlendiğinin kültürel çeşitliliğini göstermektedir. Diğer

yandan, çocukluk ve sosyal yaşın kültürel çeşitliliğini anlama arayışı ancak son yıllarda arkeolojinin gündemine girmiştir (örn. bkz.: Baxter, 2008; Coşkunsu, 2015; Kamp, 2001; Lillehammer, 2010, 2015; Sofaer Derevenski 2000b). Peki arkeolojik bağlamlarda çocukların rollerini, kimliklerini, öğrenme süreçlerini ve çocuklarla yetişkinler arasındaki sosyal ilişkilerin materyal kültüre yansımalarını nasıl çözümleriz?

Etnografik örneklerin yanı sıra arkeolojik veriler de çocukluk aşamalarının ve sosyal yaşın dönem ve kültüre göre değiştiğini göstermektedir. Örneğin MÖ 2.-1. binyıl Mezopotamya kültürlerine ait iaşe yazıtları gibi yazılı kanıtlar ile kabartma ve figürinler gibi ikonografik kalıntılar bu kültürlerde bebeklerin hem cinsiyetlerine göre hem de doğumdan sonra ilk aya ulaşana dek ve sütten kesildikten sonra farklı şekillerde isimlendirildiğini, çocukluğun 2 yaşa dek farklı bir sosyal yaşa tekabül ettiğini, 4-6 yaş arasında çocukların ilk kez çeşitli işlere yardım ve eğitim gibi faaliyetlerle sosyo-ekonomik dünyayı tanımaya başladıklarını önermektedir (Pezzulla, 2020). İtalya'da Roma öncesi ve Roma Dönemi'ne ait yazılı kaynaklar ise üç yaşın çocuklar için önemli bir eşik olduğunu önermektedir (Fulminante, 2020: 62). Yazılı ve ikonografik kanıtların yanı sıra, ölü gömme uygulamaları ve mezar buluntularına dayanarak da çeşitli çıkarımlar yapılabilmektedir. Yetişkinlerin dünyasında belirli sosyal gruplar ya da toplumsal cinsiyet kimlikleriyle özdeşleştiği düşünülen materyal kültür öğelerinin çocuklara ait mezarlarda da bulunması, çocukların da bu materyal kültür öğeleri aracılığıyla bu kimliklerle aidiyet kurduğunu önerebilir. Örneğin, İber Yarımadasında Tunç Çağı'na tarihlenen mezarlıklarda bızlar, yalnızca erişkin kadın mezarlarında ve çocuk mezarlarında bulunmuştur ve bu ortaklık, bu iki sosyal grup arasında bir ilişkiye işaret eder (Sánchez Romero, 2009: 33). Yine İtalya'da Erken Demir Çağı mezarlıklarından elde edilen veriler ise yaklaşık 3-4 yaş öncesinde ölen çocukların yetişkinlerle birlikte, genellikle iki yetişkinin arasında aynı mezara gömüldüğünü, dört yaş üstü çocuklarınsa daha küçük

çocuklardan farklı olarak yetişkinlerinkine benzer ritüellerle ancak ayrı şekilde gömüldüğünü ortaya koymuştur (Fulminante, 2020: 162).

Avcı toplayıcı göçer ve ilk yerleşik toplulukların, kamp alanları arasında hareketlilikleri sırasında veya yerleşmeden hammadde kaynağı, tarla ya da hayvan sürülerini gezdirdikleri alanlara gidip gelirken çeşitli eşyalarının yanı sıra bebekleri ve çocukları da taşımak için arkeolojik kontekstlerde özel koşullar dışında korunagelmeyen ahşap ve saz gibi materyallerden örtü, kuşak, beşik ve sepet gibi taşıyıcılar ürettiklerini düşünmek mümkün. Kimi araştırmacılar, ilk taşıyıcıların toplayıcılık veya takas gibi sosyo-ekonomik aktivitelerden elde edilen ürünlerin yanı sıra bebekleri de taşımak amacıyla üretilen sepet ve kuşak gibi eşyalar olduğunu önermektedir (örn.: Bolen, 1992: 54; Derricourt, 2018: 66; Suddendorf vd., 2020). Nitekim günümüzden yaklaşık 50-30 bin yıl öncesinden itibaren ahşap, saz ve daha sonra taş ve kilden yapılmış taşıyıcıların tarihöncesi topluluklar tarafından farklı teknolojik gelişimlere paralel şekilde üretildiği bilinmektedir (bir genel değerlendirme için bkz.: Suddendorf vd., 2020). Etnografik örnekler de bu yaklaşımı destekler: örneğin Paraguay'daki avcı toplayıcı Aché topluluğunda çocuklar yaklaşık 18 aylık olana dek anneleri tarafından kuşakla taşınırlar, böylelikle anneler toplayıcılık gibi günlük işlerine rahatlıkla devam edebilirler ve bu yaştan sonra da çocuklar annelerin sepetlerinde gezerek onlarla günlük işlere katılmaya devam ederler (Derricourt, 2018: 67). Hadza ve BaYakalarda da çocuklar toplayıcılık gibi aktivitelerde bir kuşakla annelerinin sırtına bağlanarak onlara eşlik ederler (Lew-Levy vd., 2019).

Günlük işlerde kullanılan araç gereçlerin minyatürleri de çocukların oyun ve taklit aracılığıyla yetişkinlerin günlük işlerini tanımaya ve öğrenmeye başlamalarına aracılık eden materyal kültür öğeleridir. Etnografik örnekleri karşılaştırdıkları çalışmada Kamp ve Whittaker (2020) avcı toplayıcı topluluklarda çocukların avda kullanılan ok, ok ucu ve yaylarla, bazen kendileri minyatürlerini de yaparak oyun oynadıklarını göstermiştir. Ok, ok ucu ve yay

dışında da çocukların oynayarak öğrendiği minyatür nesneler etnografik kayıtlarda yer alır. Bunlar içerisinde minyatür sepetler, havan ve havan elleri, ocaklar gibi araç gereçler, minyatür insan ve hayvan figürinleri, müzik aletleri ve süs eşyaları bulunmaktadır (Langley ve Litster, 2018: Tablo 1). Benzer materyal kültür öğeleri, örneğin çocukların öğrenme aracı olduğu düşünülen minyatür atlatl (mızrak atıcı) örnekleri, arkeolojik kontekstlerde de mevcuttur (Şekil 2.11) (Losey ve Hull, 2019; bir değerlendirme için ayrıca bkz.: Lew-Levy vd., 2020: 9). Sánchez Romero (2009) da İber Yarımadasında yer alan Tunç Çağı yerleşmelerinde çocukların kullandığı ve bazen de ürettiği çeşitli nesneler saptamıştır: yalnızca oyun için spesifik bir formda tasarlanmış nesneler, yetişkinler tarafından verilen (mezara bırakılan) nesneler ve yetişkinlerin nesnelerinin imitasyonu formunda minyatür nesneler. 8-9 yaşlarında ölmüş bir çocuğun mezarında bulunmuş bir minyatür çıkrık ve minyatür kaplar bu örnekler içerisinde yer alır (Sánchez Romero, 2009: 30). Yetişkinlerin kullandığı nesnelerin minyatürleri veya daha az uzmanlık özelliği sergileyen örnekleri aynı zamanda öğrenme sürecinin de bir parçasıdır ve bu süreçlerin teknolojik analizler yoluyla arkeolojik kontekstlerde saptanabilmesi mümkündür (örn.: Bagwell, 2002; Kamp, 2001b; ayrıca bkz.: 2.3.3. Yaş, Öğrenme ve Çıraklık).

2.3.2. Yaşam Döngüsü, Geçiş Ritüelleri, Beden ve Materyal Kültür

Bebeklik ve çocukluk, doğum, sütten kesme, erken ve orta çocukluğa geçiş gibi farklı sosyal yaş kategorileri arasındaki döngülerden meydana gelirken ergenlik de çocukluktan yetişkinliğe geçişi ifade eden, yaşam döngüsündeki önemli bir diğer eşiktir. Modern toplumlarda 13-17 yaş arasına tekabül eden bu sosyal yaş farklı toplumlar için farklı anlamlar ifade etse de bu dönemde yaşanan, vücutta kıllanma artışı ya da güçlenme ve kilo alma, boyun uzaması, memelerin büyümesi ve regl döngüsünün başlaması gibi biyolojik ve bilişsel değişimler, ergenlikteki bireyleri çocuklardan ve yetişkinlerden farklı bir sosyal

gruba konumlandırır. Bu bireylerin toplumsal görev, rol ve kimlikleri bu sosyal yaş ile ilişkili olarak yapılanır (Nogueira ve Magalhães, 2020: 10-11). Etnografik örnekler avcı toplayıcı topluluklarda çocuklukta sosyal yaş kategorilerinin çeşitliliğini gösterirken (Tablo 2.7) ergenlik ve yetişkinliğe geçiş süreçleri de modern toplumlardan farklılaşır: kadınlar ergenliğe genellikle daha geç, 15-17 yaş civarında girer ve kısa bir süre sonra, 19 yaş civarında da ilk kez doğum yaparlar. Bu yaşam döngüsünde, aşağıda daha detaylı ele alınan menopoza girişle birlikte farklı bir sosyal gruba geçiş de modern toplumlardan daha erken, 40'lı yaşlarda gerçekleşir (Derricourt, 2018: 47; Sperling ve Beyene, 1997: 144).

Etnografik örnekler, avcı toplayıcılarda yaşın hayatta geçirilen yıl sayısıyla değil yaşam döngüsünde aşılan farklı biyokültürel eşiklerle hesaplandığını da göstermektedir. Örneğin Bakalarda 5-10 yaş arasına tekabül eden çocukluk (*yandé*) ve ergenlik arasında bir ayrım vardır. 11-19 yaş arasında, ergenlikteki kız çocuklar *sia*, erkek çocuklar *wanjo* olarak adlandırılırlar ve ilk kez cinsiyete göre ayrışma başlar. Bu farklılaşma, bedenlerde yaşanan değişimlerle ilişkilidir: kız çocukların memelerinin büyümeye başlaması ve erkek çocukların bir yetişkin kadar güçlenmeye başlaması, onların çocukluktan çıkışını simgeler. 20 yaştan itibaren, farklı yaş gruplarından tüm yetişkinler ise *kobo* olarak adlandırılırlar. Ancak 70 yaşından büyük, topluluğun en yaşlı üyeleri farklı bir sosyal yaş kategorisindedir (Peng, 2016: 87-88).

Yaşam döngüsündeki bu farklı eşiklerin başlangıcı ya da bitişi genellikle geçiş ritüelleri ile simgelenir (Gilchrist, 1999: 94, etnografik örnekler için bkz.: Van Gennep, 1960). Geçiş ya da yaşam döngüsü ritüelleri olarak adlandırılan bu ritüeller genellikle tek seferlik değildir, sürece yayılır ve birkaç aşamadan oluşur: (1) geçiş sürecindeki birey ya da grubun daha önceki kimliklerinden uzaklaşmaya başlaması, (2) iki aşama arasındaki eşik süreci ve (3) geçiş sürecini tamamlamış birey ya da grubun yeni kimliğiyle birlikte toplum tarafından yeniden kabul edilmesi (Fulminante, 2020: 151; Van Gennep, 1960: 11). Doğum,

çocukluktan çıkış, yetişkinliğe geçiş, evlilik çağına gelme, yaşlanma veya ölüm gibi yaşamın farklı döngülerinde aşılan eşikleri simgeleyen geçiş ritüelleri bir yandan insan bedeninde yaşanan biyolojik ve fizyolojik değişimlerin sosyal anlamlarının semboller aracılığıyla yeniden üretilmesini içerirken diğer yandan bu süreçte bireyler yeni sosyal kimlikler kazanırlar (Van Gennep, 1960). Bu ritüeller bazen beden üzerinde geçici veya kalıcı izler bırakan performanslar da içerir. Örneğin Ndumba kabilelerinde beş yaş civarında kız ve erkek çocukların burunları ve kulakları delinir. Bir geçiş ritüeli olarak kabul gören bu işlem çocuğun annesiyle birlikte yaşadığı evde, annesi tarafından yapılır. Açılan bu deliklere, ergenliğe eriştiklerinde toplumsal cinsiyet kimliklerine uygun süs eşyaları ve takılar takılmaktadır (Hays ve Hays, 1998). Mezoamerika'dan etnografik kayıtlar ise beden modifikasyonu gibi geçiş ritüellerinin çoğunlukla ergenlikte gerçekleştirildiğini göstermektedir. Örneğin, dişin delinmesi ve küçük taşların yerleştirilmesi yoluyla süslenmesi, Mezoamerika'da ergenliğin sonlarında ve erken yetişkinlikte uygulanmaktadır. Kafatası deformasyonu gibi çocuklukla ilişkili geçiş ritüellerine dair pratiklerse hem fizyolojik hem kültürel nedenler itibariyle doğumdan sonra, çocukluk sona ermeden gerçekleştirilir (Tiesler, 2014; ayrıca bkz.: 2.2.1. Beden Modifikasyonu).

Etnografik kayıtlar, genç kadınlar ve erkekler için farklı erginlik ritüelleri olduğunu göstermektedir. Örneğin, Papua Yeni Gine'de yaşayan Bimin-Kuskusmin topluluğunda erkek çocuklar için 10-15 yıl gibi uzun bir sürece yayılan ve *yaoor* olarak adlandırılan kompleks bir geçiş süreci vardır. Bu geçiş sürecine topluluğun "sağlıklı" kabul ettiği erkek çocuklar dahil edilirken fiziksel ve zihinsel engelliler dışlanır veya zorla dışında bırakılırlar. Bimin-Kuskusmin topluluğunda, alın bölgesi erkeklikle özdeşleştirilen sembolik bir anlama sahiptir. Çocuklukta çamur sürülerek temizlenen alın, *as aim* adı verilen spesifik bir geçiş ritüeli öncesinde tıraşlanır, temizlenir ve kırmızı ve beyaz renkli pigmentlerle boyanır. Yine *as aim* ritüeli öncesinde ergenlikteki erkeklerin parmakları, bilekleri, dirsekleri, kolları ve boyunları, ritüel sürecinde onları

hastalıklara karşı koruyacağı inancıyla beyaz renkli pigmentle boyanır. Bu ritüel sürecinde, çocukların bireyliğe ya da toplumsal cinsiyet kimliğine sahip olmadıklarına inanılmaktadır ve ancak geçiş ritüeli süreci tamamlandıktan sonra "erkek" kimliği kazanarak yetişkinlerin dünyasına adım atarlar (Poole, 1998). Ndumba kabilesinde ise erken çocuklukta biyolojik cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin, oyun ve hareket alanında özgürlüğe sahip olan çocuklar çocukluktan çıkmaya başladıkları süreçte biyolojik cinsiyetlerine dayalı olarak uygun görülen rolleri üstlenmeye başlarlar. Ancak "yetişkin" olarak kabul görme evlilikle birlikte gerçekleşir. Genç kadınlar yaklaşık 17-19 yaşlarında ilk kez regl olduklarında çocukluktan çıkarlar ve *kwaasi* olarak adlandırılan bir sosyal yaş kategorisine geçerler. Bundan sonra 21-25 yaş civarında ise *nraase* adı verilen bir başka sosyal yaş kategorisine geçişle birlikte evlilik için uygun çağa gelmiş kabul edilirler. Erkek çocuklar, 10-12 yaşlarında erginlik ritüellerine uygun çağa gelirler. Ancak 16-20 yaşları arasında, yalnızca erkeklerin katılımına açık bir erginlik ritüelinin ardından evlilik çağına gelmiş kabul edilirler ve böylelikle yetişkin erkeklerin gerçekleştirdiği aktivitelere katılabilirler. Ndumba köylerinde ergenlikten yetişkinliğe geçişi tamamlamış erkeklerin ve kadınların yaşam alanları ayrılır. Geçiş ritüelini tamamlamış erkekler birlikte, kadınların ve genç erkeklerin girmesinin yasak olduğu evlerde yaşarlar. Kadınlar için ise regl döngüsü, doğum ve lohusalık dönemlerini geçirdikleri ayrı "inziva evleri" bulunur. Kadınların inziva evlerine erginlik ritüelini tamamlamış erkeklerin girişi tamamen yasakken üç yaşını geçmiş erkek çocukların da genellikle uzak durması gerekmektedir (Hays ve Hays, 1998).

Materyal kültür ve beden modifikasyonu, çocuklukta olduğu gibi yetişkinlikte de yaşam döngüsünün farklı eşiklerini ve toplumsal cinsiyet kimliklerini simgelemenin bir aracıdır. Materyal kültür aracılığıyla, bedenin nasıl göründüğü, bireyin içinde bulunduğu sosyal yaş hakkında bilgi vermektedir. Örneğin Kenya'nın Baringo bölgesinde yaşayan Tugen ve Nijemps kabilelerinde genç erkekler yaşlı erkeklerden farklı giysiler giyer, farklı takılar

takar ve saçlarını daha farklı kullanırlar. Kadınlar da sayısı ve kompozisyonu yaşa, katılacakları günlük veya ritüel aktivitelere, evlilik ve soy ilişkilerine göre değişen kolyeler takarlar. Nijemps kabilesinde genç, orta yaşlı ve yaşlı kadınlar arasında takılan kolye adedinde farklılıklar bulunur: sünnet olmuş ve evliliğin ilk yıllarındaki genç kadınlar (16-25 yaş arası) çok sayıda kolye takarken orta yaşlı kadınlar (26-55 yaş arası) ve yaşlı kadınlar (55 yaş üstü) için takılan kolye sayısı gittikçe azalır. Yaşam döngüsündeki bu üç aşamada Nijemps kabilesindeki kadınlar farklı sosyal rollere ve kimliklere sahiptir (Hodder, 1982: 78-80).

Bakalarda, yaşam döngüsünün farklı aşamaları bedende yaşanan değişimlerle ilişkilidir ve bedene yapılan farklı stillerde ve desenlerdeki geleneksel dövmelerle, yine beden üzerinde simgelenir. Geleneksel dövmelerin yanı sıra dişlerin törpülenmesi, kulakların delinmesi ve bedende avcılık gibi çeşitli sosyal rolleri simgeleyen yaraların açılması da toplumsal cinsiyet ve yaşla ilişkili kimlikleri ifade eden pratiklerdir. Dişlerin törpülenmesi kadınlara ve erkeklere eşit derecede uygulanır ve erkekler tarafından yapılır. Kulakların delinmesi daha sık kadınlara uygulanır ve bu işlemi yine kadınlar yapmaktadır. Geleneksel dövmeler de kadınlarda daha çok uygulanmaktadır ve yine kadınlar tarafından yapılır. Yüz ve vücuda yapılan geleneksel dövmeler ise sıklıkla çocukluk, ergenlik ve yetişkinliğin ilk aşamalarında yapılır ve kişideki dövme sayısı yaşla birlikte artar. Yetişkinler tarafından çocuklara yapılan, bu süreçte çocukların da bu pratiği uygulamayı öğrendiği geleneksel dövme uygulaması, çocukların ve ergenlerin sosyal kimliklerini ve kültürel aidiyetlerini pekiştirmenin bir aracısı haline gelir (Peng, 2016).

2.3.3. Yaş, Öğrenme ve Çıraklık

Çocukların ve ergenlerin belli iş kollarını, zanaatları ve sosyal rolleri öğrenme süreçleri (örneğin, "çıraklık – *apprenticeship*") belirli kimlikleri kazanmalarını sağlar. Motor becerileri, yetenek ve sosyal gruplara aidiyet öğrenme ve çıraklık sürecinin belirleyicilerindendir. Çıraklık, toplum içerisinde

genellikle aynı biyolojik ya da sosyal soy bağına mensup olmayan farklı yaş gruplarından bireyler arasında toplumsal ilişkileri yaratan, sürdüren ve toplumsal aidiyeti geliştiren en önemli bağlardan biridir (Rivero, 2016). Çocukların öğrenme, yaratıcılık ve üretim süreçleri çevrelerini keşfetme, yetişkinler ve yaşıtları tarafından bilgilerin aktarımı, oyun ve taklit yoluyla öğrenme gibi farklı aşamaları kapsar (Lew-Levy vd., 2020). Birçok küçük ölçekli avcı toplayıcı ya da tarımcı-hayvancı toplulukta kurumsallaşmış bir eğitim süreci yoktur. Dolayısıyla, çocuklar oyun ve taklit yoluyla öğrenirken genellikle hikayelerle aktarılan bilgiler çocukları toplumsal yaşama hazırlar, onlara görevlerini öğretir ve kimliklerle aidiyet kurmalarını sağlar (Riede vd., 2021). Bu tür bir esnek öğrenme ortamında çocukların üretim süreçlerine katılımı da "üretmek" değil, gözlem ve yardım odaklıdır (Wendrich, 2012: 9). Ancak öğrenen kişi de gözlemlediği ve taklit ettiği şeylerle bu sürecin pasif bir izleyeni değil aktif bir katılanı haline dönüşür (Bourdieu, 1977, akt.: Rivero, 2016: 96). Ergenlik ise özellikle bu dönemde bilişsel gelişim, yaratıcılıkta artış ve kompleks sosyal becerileri öğrenme için boş zamanın bulunması gibi nedenlerle, çıraklık ve zanaat öğrenme için önemli bir eşiktir (Nowell ve French, 2020: 16). Örneğin, Papua Yeni Gine'de yaşayan Bimin-Kuskusmin topluluğunda 9-12 yaş aralığında erkek çocukların çıraklık süreci başlar; bu yaştan sonra, yaklaşık 10-15 yıl süren bir geçiş süreci sonunda erkek çocuklar "yetişkin erkek" olarak kabul görürler (Poole, 1998).

Arkeolojik bağlamlarda, taş yongalamada bilgi ve deneyim aktarımının uzmanlaşmış üretim ve tecrübesiz üretim (öğrenci/çırak) ürünü aletler arasında saptanan teknolojik farklılıklar üzerinden tanımlanabilmesi mümkündür. Örneğin, yonga çıkarımında doğru derecede kuvvet uygulanmaması, çekirdek üzerinde doğru tekniklerle hazırlanmamış vurma düzlemleri ve düzensiz çıkarımlar, yanlış hammadde seçimi gibi örnekler, tecrübesiz üreticilere işaret edebilmektedir (Milks vd., 2021). Teknolojik analizlerde, üretimde uygulanan tekniklerin, hareketlerin ve hataların daha detaylı ölçekte tanımlanmasını

sağlayan mikroskobik iz analizleri ve bunları destekleyen deneysel çalışmalar sayesinde de arkeolojik bağlamlarda uzmanlaşma, tecrübe, yetenek ve öğrenme gibi kavramlar tartışılabilmektedir. Avrupa'da Üst Paleolitik Dönem'e tarihlenen (GÖ yak. 16.550-16.250/14.400-13.300) bezemeli taşınabilir nesneler üzerinde gerçekleştirilen iz analizleri sonucunda, tekniklere aşinalık, tecrübe ve uzmanlık bağlamında birbirinden ayrışan üreticilerin varlığı tespit edilmiştir. Tecrübesiz üreticilerin bezeme teknikleri, kullanılan alet üzerinde kontrollerinin daha az olduğunu ve yer yer hatalı teknikler uyguladıklarını göstermektedir (Şekil 2.12). Tecrübeli ve tecrübesiz üreticilerin kullandığı hammaddeler de birbirinden farklıdır. Teknik bilgilerini geliştirmek için deneme yapan tecrübesiz "öğrenciler/çıraklar" yerleşmelerde hazır bulunan kırık kemik ya da taş parçaları gibi materyaller kullanırken boynuz ve fildişi gibi materyallerden üretilmiş objeler tecrübeli, uzmanlaşmış üreticilerin ürünüdür (Rivero, 2016).

Bagwell'in (2002) Pecos Pueblo yerleşmesinde minyatür ve büyük boyutlu farklı çömlek formlarında görülen teknolojik standardizasyon, simetri ve üretim sırasında yapılan hatalara dair göstergeleri karşılaştırarak farklı yetenek dereceleri üzerinden çömlek yapımının öğrenimini tartıştığı çalışma, büyük, günlük kullanım için üretilen çömleklerin yetenekli/uzmanlaşmış yetişkinler tarafından üretildiğini, oyuncak veya öğrenme amaçlı üretilmiş küçük, minyatür çömleklerin ise teknolojik açıdan daha az standardizasyon ve uzmanlaşma seviyesi gösterdiğini ve çocuklar tarafından üretilmiş olabileceklerini göstermektedir. Aynı çalışmada Bagwell (2002: 94) bu analitik çerçevede elde edilen sonuçları bilişsel gelişim literatürüyle karşılaştırarak çocukların dört yaşından önce çömlek yapımını gerçekleştirmelerinin olası olmadığını, beş yaş civarında ancak daha önceden bildikleri formların daha az standardizasyon ve simetri içeren versiyonlarını yapabileceklerini ve dokuz yaş civarında bu becerilerinin oturmaya başladığını önermektedir. Etnografik örnekler de Pueblo toplumlarında çömlekçiliğin çocukken öğrenilmeye

başladığını, genellikle yetişkin akrabalardan öğrenildiğini ve çoğu öğrencinin ergenliğe ulaştığında başarılı bir çömlekçi olarak toplumda yer edindiğini göstermektedir (Wallaert, 2012: 34). Çocukların 2-5 yaşları arasında kille oynamaya ve çeşitli objeler yapmaya başladığına dair kayıtlar sunan etnografik örnekler de öğrenme sürecinin içerdiği deneme, oyun ve yaratıcılık aşamalarına dair bilgi vermektedir (Kamp, 2001: 427).

Arkeolojide üretim, uzmanlık ve öğrenmenin yaş ve cinsiyetle ilişkisini çözümleyebilmek için teknolojik analizlerin yanı sıra özellikle son yıllarda yaygınlaşan bir yöntem olan antik parmak izi analizleri (paleodermatoglifik), kil objeler ve çanak çömlek parçaları üzerinde saptanan parmak izlerini bırakan kişilerin yaş grubunu ve kimi durumlarda biyolojik cinsiyetini saptayabilmeyi mümkün kılmaktadır (Kamp, 2001b; Kamp vd., 1999; Kralik ve Novotný, 2003; Kralik vd., 2003). İsrail'deki Erken Tunç Çağı (MÖ yak. 2850-2500) yerleşmesi Tell eṣ-Ṣâfi/Gath'ta çömlek parçaları üzerindeki parmak izlerinin yaş ve cinsiyet analizinde geliştirdikleri yöntemle Fowler vd. (2020) parmak izi çizgilerinin yoğunluğu ve arasındaki mesafenin (*ridge breadth density*) ölçümleri yoluyla erişkin erkekler, erişkinler/ergenler ve 10 yaş altındaki çocukların ayırt edilebileceğini önermektedir. İlk önce küçük bir örnek grubu üzerinde gerçekleştirdikleri analizler sonucunda Tell eṣ-Ṣâfi/Gath'ta çömlek yapımında cinsiyete dayalı bir ayrım bulunmadığını ve bu üretimin ergenlik çağındaki bireylerce ortaklaşa gerçekleştirildiğini saptayan araştırmacılar (Fowler vd., 2019), ilerleyen çalışmalarda daha geniş bir örneklem üzerinde bu hipotezi test ederler. Bu çalışma, Tell eṣ-Ṣâfi/Gath'ta form verme aşamasının sıklıkla ergenlikteki genç erkeklerle yetişkin erkeklerin görevi olduğunu gösterir. Ancak aynı çömlek parçaları üzerinde saptanan farklı yaş ve cinsiyet gruplarına ait parmak izleri, öğrenme sürecinde ergenlikteki genç erkeklerin yanı sıra genç kadınların da yer aldığını önermektedir. Dolayısıyla genç kadınlar ve erkekler çömlek yapımını olasılıkla ergenlikte yoğun şekilde deneyimlemeye başlamışlardır ancak yetişkinlikte kadınlar farklı günlük işlerle meşgul olurken

erkekler çömlekçiliğe devam etmiştir (Fowler vd., 2020). Etnografik kayıtlar da avcı toplayıcı topluluklarda ergenliğin deneme, keşif ve çıraklık yoluyla zanaat öğrenme için en uygun dönem olduğunu göstermektedir (Nowell ve French, 2020: 16). Arkeolojik bağlamlarda da çeşitli verilerle doğrulanan bu yaklaşımla, Tell eṣ-Ṣâfi/Gath örneğinde çömlek yapımının, yetişkin ve ergenlikteki bireyler arasında öğrenme, bilgi aktarımı ve çıraklığın göstergelerinden olduğunu düşünebiliriz.

2.3.4. Yaşlılık ve Beden, Aktarım ve Materyal Kültür

Disipline feminist teorilerin entegre edilmesine paralel şekilde arkeoloji de toplumsal cinsiyet ve çocukluk gibi sosyal kimliğin farklı boyutlarını daha sık gündemine almaya başlarken, sosyal kimliğin bir başka boyutu olan ya da yaşam döngüsünde yeni sosyal kimliklerin üstlenilmeye başlandığı bir başka eşik olarak da ifade edebileceğimiz yaşlılık, bu çalışmalarda daha az yer bulmaktaydı (bir değerlendirme için bkz.: Appleby, 2018). Ancak günümüzde yaşlılar üzerine gerçekleştirilen sosyolojik çalışmaların, kadınlar ve erkeklerin yaşlanmayı fizyolojik ve sosyal açıdan farklı şekillerde deneyimlediğini saptadığına dikkat çeken Gilchrist (1999: 106), arkeolojik veride de yaşam döngüsü içerisinde bireylerin yaş aldıkça değişen sosyal rollerini ve kimliklerini değerlendirebileceğimizi belirtir. Nitekim son yıllarda gerek toplumsal cinsiyet arkeolojisinde yaşam döngüsü yaklaşımının gittikçe yaygınlaşmaya başlaması gerek etnografik örneklerin sunduğu metodolojik perspektifler sayesinde yaşlılığın sosyal kimliklerin dönüşümüyle ilişkisi de tartışılmaya başlamıştır.

Yaşlılıkla birlikte meydana gelen fizyolojik değişimler (örn.: saçların beyazlaması, ciltte kırışıklıklar ve lekelenmeler, diş kaybı, hastalıklarda artış, menopoz, kamburlaşma, hareketlerde ve reflekslerde yavaşlama) sonucunda bedenin yeni bir görünüm alması, üstlenilen ya da toplum tarafından atanan sosyal rollerin ve kimliklerin bedene yansıtılışında da yeni kültürel pratikler doğurur (Appleby, 2018). Örneğin, Ndumba kabilesinde, engellilik veya yaşlılık

nedeniyle bakımı diğer kişiler tarafından sağlanan erkeklerin (*naambai*) ve kadınların (*sona*) günlük iş yükünü üstlenmeleri konusunda toplumsal beklenti azdır ve bakımı toplulukça sağlanan bu kişiler farklı bir sosyal kategoride konumlanırlar (Hays ve Hays, 1998: 209). Arkeolojik kontekstlerdeyse, yaşla birlikte artan ve kişilerin günlük işlerini etkileyen hastalıklar ve bedene yansıyan değişimler (örneğin kemik erimesi/osteoporoz, osteoartrit) biyoarkeolojik analizlerle tanımlanabilmektedir (bkz.: 2.1.2. Kesişimsel ve Bütüncül Bir Yaklaşım: Biyoarkeolojik Veriyi Materyal Kültür ve Sosyal Teorilerle Buluşturmak).

Yaşam döngüsünde yaşlılık yeni sosyal rollerin ve kimliklerin üstlenildiği, toplumsal cinsiyetle iç içe şekillenen bir başka eşik olmanın yanı sıra, sosyal ilişkilerin de değiştiği bir dönemdir. Üstlenilen yeni sosyal roller içerisinde yeni jenerasyonlara bilgi ve tecrübe aktarımı ve bakım sağlama bulunurken yaşla birlikte biyolojik kadınların bedenlerinde yaşanan değişimler içerisinde yer alan menopoz sonrasında, artık doğurgan olmayan kadınlar da kimi örneklerde daha farklı sosyal roller ve kimliklerle ilişkilendirilirler. Biyolojik kadınların regl döngüleri ve menopoz başlangıç yaşı, günümüz endüstrileşmiş toplumlarıyla endüstrileşmemiş topluluklar arasında farklılık göstermektedir. Daha erken yaşta başlayan ve daha sık gerçekleşen doğum yapma ve daha uzun emzirme süresi nedeniyle endüstrileşmemiş topluluklarda biyolojik kadınlar hayatları boyunca 48 regl döngüsüne tekabül eden yaklaşık dört yıllık bir süre boyunca regl olurken biyolojik kadınların yaşamlarının yaklaşık 35 yılı boyunca regl olduğu endüstrileşmiş toplumlarda bu durum dramatik bir şekilde farklıdır. Bu arka planda, modern toplumlarda menopoz yaklaşık 51 yaş civarında başlarken endüstrileşmemiş topluluklarda 40 yaş sonrasında (42-43 yaş civarında) menopoza girildiği bilinmektedir (Sperling ve Beyene, 1997: 144).

Etnografik örnekler, menopozun endüstrileşmemiş toplumlarda yalnızca fizyolojik değil aynı zamanda sosyal ve kültürel bir değişimin de eşiği olduğunu

göstermektedir. Küçük ölçekli topluluklarda kadınların menopoz sonrasında sosyal rollerinin değiştiği, çeşitli toplumsal görevlerden ya da regl döngüsü gibi tabulardan azade olup günlük hayatta daha fazla zaman ve özgürlük kazandıkları bilinmektedir (Gilchrist, 199: 107; Sperling ve Beyene, 1997: 145). Tanzanya'da yaşayan avcı toplayıcı Hadza topluluğuyla gerçekleştirilen etnografik çalışmalar, böyle bir toplumsal yaşam içerisinde özellikle menopozla birlikte doğum ve emzirme gibi biyolojik ve sosyal yükümlülüklerden uzaklaşan belirli bir yaş üzerindeki kadınların, örneğin büyükannelerin, çocuk bakımında ve bilgi aktarımında tecrübeleri ve boş zamanları sayesinde önemli bir yer taşıdığını ve bu iş birliği sayesinde çocukların yaşam sürelerinde ve kalitesinde artış yaşandığını göstermiştir (Hawkes vd., 1998). Geleneksel avcı toplayıcı topluluklarda menopoz sonrasında kadınlarla birlikte erkeklerin (eşlerinin) de üreme sıklığında düşüş yaşandığını saptayan Kaplan vd. (2010) genç jenerasyonlara bilgi ve tecrübe aktarımı ve çocuk bakımında iş birliği konusunda belirli bir yaş üstü erkeklerin, örneğin büyükbabaların da önemli bir rol oynadığını belirtmektedir.

Topluluğun tecrübeli bireylerini oluşturan yaşlıların, özellikle kadınların, sözlü gelenekleri ve bilgiyi aktarma ve bu şekilde sosyal ilişkileri sürdürme gibi bir sosyal rolü olduğu da etnografik örneklerle desteklenmektedir. Örneğin San topluluklarında yaşlı kadınlar soy ilişkilerini bilen ve bu ilişkilere dair bilgiyi diğer kuşaklara aktararak sürdürülebilir kılan sosyal rollere sahiptir. Yanı sıra ebelik ya da geçiş ritüellerini yönlendirme gibi görevleri de gerçekleştirirler. Mayalarda ise yaşlı kadınlar, ziyafetler ve arınma törenleri gibi ritüellerde yönlendirici görevler üstlenirler (Gilchrist, 1999: 107). Yaşlı ve tecrübeli bireylerin ritüellerde üstlendikleri görevlerin yanı sıra, yeni bir sosyal yaş/sosyal kimlik olarak yaşlılığa geçişi sembolize eden geçiş ritüelleri de etnografik kayıtlarda yer almaktadır. Örneğin, Kenya'da yaşayan Boran topluluğunda erkekler yaşamları boyunca başarılı şekilde gerçekleştirdikleri işlerin kutlandığı ritüellerle bu işlerden "emekli" olarak toplumsal yaşam içerisinde farklı bir

sosyal kimlik kazanırlar ya da Papua Yeni Gine'de Saniyo-Hiyowe topluluğunda kadınlar, dul kaldıktan sonra belirli süre boyunca yıkanmalarının ve evlenmelerinin yasaklandığı sembolik bir menopoz sürecinden geçerler (a.e.: 96).

Arkeolojik bağlamlarda birçok dönem ve kültürde karşımıza çıkan insan figürinlerinde de bedenlerin farklı görünümleri betimlenmektedir. Bu farklı görünümler, örneğin biyolojik cinsiyeti işaret eden memelerin ya da cinsel organların bilinçli şekilde betimlenmediği veya belirgin şekilde vurgulandığı örnekler, kilolu ve yaşlı bedenler ya da üzerinde spesifik giysilerin, saç formlarının betimlendiği bedenler, yaşam döngüsü içerisinde bedenle birlikte değişen kimliklerin simgelendiği materyal kültür öğelerindendir (çeşitli yaklaşımlar ve değerlendirmeler için bkz.: Bailey, 2013; Goodison and Morris, 2013; Nakamura ve Meskell, 2009; Peterson, 2010; Ucko, 1962). Üst Paleolitik Dönem'de Avrupa'da görülen "venüs figürinlerinde" kadın bedeninin farklı betimlerini kategorize eden Rice (1981), bu figürinleri yaşam döngüsünün farklı evrelerine göre ayırır: (a) memelerin dik ve sıkı, göbeğin yuvarlak ve düz, kalçaların ve basenlerin sıkı ve yüzlerin çizgisiz betimlendiği genç (regl döngüsü başlamamış) kadınlar, (b) geniş ve büyük memelerin, çıkık göbeklerin ve dolgun kalça ve basenlerle birlikte çizgili yüzlerin betimlendiği yetişkin ve hamile kadınlar, (c) gergin memelerle birlikte dolgun göbek, kalça ve basenlerin betimlendiği yetişkin ve emzirmekte olan kadınlar ve (d) bedenin ve yüzün sarkık ve kırışık betimlendiği yaşlı kadınlar (Rice, 1981: 403, Tablo 1). Etnografik avcı toplayıcılarla karşılaştırmalara dayanarak yazar, bu figürinler aracılığıyla yaşam döngüsünde kadınların farklı sosyal roller üstlendiği farklı evrelerin sembolize edildiğini önermektedir (a.e.: 410-411).

Orta Anadolu'nun güneyinde, Göller Bölgesinde yer alan Geç Neolitik Dönem (MÖ kal. 6300-5700) Hacılar yerleşmesinde de Voigt (2007) kadın bedeninin simgelendiği figürinlerde yaşam döngüsünün ve bu döngüyle birlikte

değişen dış görünümün nasıl betimlendiğine dikkat çeker: ayakta durur şekilde betimlenmiş figürinlerde zayıf, küçük memeli ve genç kadınlar ip şeklinde, cinsel organı kapatan bir giysi giyerler ve saçları örülmüştür (Şekil 2.13a). Benzer bir figürinde, gövde bir giysiyi betimleyecek şekilde boyanmıştır (Şekil 2.13b). Daha yaşlı kadınları betimlediği düşünülen figürinlerde ise geniş omuzlar, büyük memeler, sarkık göbekler, geniş kalçalar ve basenler öne çıkar. Saçları geriye doğru, başın arkasında toplanmış şekilde betimlenmiştir. İlk gruptan farklı olarak, cinsel organı örten giysinin önünde aşağı sarkan bir kuşak (?) bulunur (Şekil 2.13d). Üçüncü bir grup figürinde ise göğüsler ve göbekler daha büyük ve sarkık şekilde betimlenirken kalçalar ve basenler nispeten daha dar betimlenmiştir (Şekil 2.13e). Meme, göbek, basen ve kalçaların büyük ve sarkık şekilde betimlendiği figürinler olasılıkla bedenleri iş yükü ve doğumla yıpranmış ve sarkmış, kilolu yaşlı kadın bedenlerini simgelemektedir (Voigt, 2007: 171). Bu heykelciklerin çoğu elde taşınabilecek boyuttadır, üç boyutludur ve formları itibariyle bir yere sabit şekilde yerleştirilmiş olmaları zordur (a.e.). Dolayısıyla, heykelciklerin morfolojik özelliklerine ve betimlerin çeşitliliğine dayanarak Voigt (2007: 169) bu objelerin bireyler arasında veya zaman içerisinde taşınarak kullanılmış ve aktarılmış olabileceğini, kullanım amaçlarının ise geçiş ritüelleri gibi süreçlerde sosyal kimliklerin ve rollerin öğretilip pekiştirilmesiyle ilişkili olabileceğini önermektedir. Yaşlılık ve yaşlı bedenlerin özellikleri, özellikle büyük ve sarkık memeler, sarkık göbekler ve geniş kalçalar, Çatalhöyük'te de Hacılar örneğine benzer şekilde figürinler aracılığıyla da vurgulanır (Nakamura ve Meskell, 2009; Pearson vd., 2015a: 81) (Şekil 2.13f; ayrıca bkz.: 2.1.2.4. Toplumsal Cinsiyet Arkeolojisinde Biyoarkeoloji, Materyal Kültür ve Ölü Gömme Uygulamalarına Karşılaştırmalı Yaklaşımlar). Belirli kişileri değil, topluluğun yaşlı (olasılıkla menopoz sonrası) ve tecrübeli kadınlarıyla özdeşleşmiş bedensel özellikleri betimlemenin yanı sıra Çatalhöyük'te bu figürinlerin teknolojik özellikleri oldukça uzmanlaşmış bir üretimin ürünü olduklarını göstermektedir (Meskell vd., 2016: 141-142) (Şekil 2.13g).

2.3.5. Yaşam Döngüsü Sona Ererken: Ölüm, Ölü Gömme Uygulamaları ve Kimlik

"Öldükten sonra, personamız bizi yakından tanıyan insanların zihinlerinde yaşamaya devam edebilir. Bu sürecin iki önemli parçası, yas ve anmadır" (Stiner, 2017)

Yaşam döngüsünün sonu, yani ölüm, evrensel bir fenomen olmakla birlikte ölümle birlikte gelen sürecin ölen kişinin yakınlarında yarattığı duygusal, manevi ve pratik etkiler, ölümün anlamı ve ilişkili ritüeller kültürel olarak değişkendir (Fowler, 2004; Huntington ve Metcalf, 1979). Ölen kişinin ardından yas ve anma sürecinde gerçekleştirilen ritüeller, ölüyü defnetme ve anmayı toplumsal bir süreç haline getirir (Huntington ve Metcalf, 1979; Porter, 2016; Van Gennep, 1960). Dolayısıyla, arkeolojik kontekstlerde de ölü gömme uygulamalarının sosyal anlamlarını bu uygulamaların kültürel bağlamını değerlendirmeden tartışabilmek mümkün değildir (Chesson, 2001; Joyce, 2001; Kuijt, 2001). Duygusal ve manevi bir süreç olan yas arkeolojik olarak takip edilebilir izler bırakmasa da ölen bedene uygulanan çeşitli uygulamalar ve ritüellerde kullanılan çeşitli materyal kültür öğeleri, ölenlerin nasıl anıldığını anlamamızı sağlayabilmektedir (Stiner, 2017). Ölünün gömülmesi ve anılması süreçlerinde ölen kişi fiziksel ve sembolik olarak toplumdan ayrılırken farklı bir var oluşla aslında topluma yeniden entegre edilir (Fowler, 2004: 45). Bu yönüyle ölü gömme ritüelleri sosyal bağların yeniden sağlamlaştırıldığı ve kimliklerin yeniden üretildiği ya da dönüştüğü geçiş ritüelleridir ve bu ritüeller aracılığıyla sosyal hafıza oluşturulup aktarılır. Toplumun ölen üyeleriyle çeşitli materyal kültür öğeleri ve uygulamalar aracılığıyla bağ kurmaya devam etmesini sağlayan "ata kültü" gibi pratikler ise bu geçiş ritüellerinden farklılaşarak daha uzun süreçlere yayılırlar ve yine sosyal hafızanın aktarımını sağlarlar (Fowler, 2004; Morris, 1991; Van Gennep, 1960).

Kimi araştırmacılar, bilinen en erken ölü gömme uygulamalarının Orta Paleolitik Dönem'de, insan-mekan ilişkisinde yaşanan değişimlerle (örneğin,

bölgesel aidiyetlerin gelişmesi, belirli mekanların ve alanların ölü gömme uygulamaları için tercih edilmesi) ve bireysel ve toplumsal kimliklerin dışavurulmaya başlamasıyla (örneğin, bedenin "süslenmesi" ve boyanması, süs eşyası kullanımı) eş zamanlı olarak ortaya çıktığını önermektedirler (Zilhão, 2015: 42-43; ayrıca bkz.: Pomeroy vd., 2020; Stiner, 2017). Ölü gömme uygulamalarına yansıyan insan-mekan ilişkisindeki sosyal ve sembolik bağlar Üst Paleolitik ve Epipaleolitik Dönem'de daha net hale gelmeye başlar (Stiner, 2017; Trinkaus ve Buzhilova, 2018). Üst Paleolitik Dönem'de, kimi bireylerin yaşamdaki sosyal kimliklerinin özellikle ölü gömme ritüellerine yansıtıldığı, örneğin sayısı bini aşan süs eşyası ve kırmızı okr ile gömüldüğü ve bu uygulamalar için seçilen bireylerin çocuklar, ergenler veya diğer bireylerden farklılaşan patolojilere/hastalıklara sahip bireyler olduğu bilinmektedir (Trinkaus ve Buzhilova, 2018; Vanhaeren ve d'Errico, 2002; White, 1993). Ölü gömme uygulamalarında mekanla kurulan ilişki Erken ve Orta Epipaleolitik Dönem'den itibaren belirgin olsa da (örn.: Kharaneh IV, Maher vd., 2021) Geç Epipaleolitik (Natuf) topluluklarıyla birlikte ölü gömme uygulamalarının ve bu ritüellerde materyal kültür aracılığıyla dışavurumun arttığı bilinmektedir (Bar-Yosef ve Belfer-Cohen, 1989; Richter vd., 2019). Geç Epipaleolitik Dönem'den itibaren belirli lokasyonların ölülerin gömülmesi için tercih edilmeye başlaması, insanların belirli alanlara ve mekanlara bağlılığını pekiştirirken bu bağlılık Erken Neolitik Dönem'de yerleşik yaşamın başlangıcıyla birlikte, ölülerin evlerin içine gömülmesiyle devam eder ve aynı dönemde bedenin gömülmesi öncesinde ve sonrasındaki uygulamalar çeşitlenir (Goring-Morris ve Belfer-Cohen, 2014a; Kuijt, 1996, 2001) (Erken Neolitik Dönem'de yerleşiklikle birlikte değişen insan-mekan-kimlik ilişkisi için bkz.: Üçüncü Bölüm).

Arkeolojik bağlamlarda, ölü gömme uygulamaları bireylerin yaşamdaki rolleri ve kimlikleri, topluluğun geride kalan üyelerinin ölen kişiyle kurduğu ilişkiler ve bu ilişkilerin materyal kültür aracılığıyla nasıl dışavurulduğu hakkında bilgi verebilmektedir. Bedenin ölüm sonrasında hangi uygulamalarla

gömüldüğü ve birlikte gömüldüğü eşyalar bu bağlamda başvurulan arkeolojik veri kaynaklarındandır (örn.: Boutin ve Porter, 2019; Chesson, 2001; Joyce, 2001; Parker Pearson, 2010). Aynı ya da farklı yaş gruplarından bireyler ya da nesiller arasında aktarılan eşyalar da roller, kimlikler ve bireyler arasında sosyal ilişkilerin aracısı haline gelir ve bu bağların sürdürülebilirliğini sağlar (Choyke, 2009; Hoskins, 1998, 2006; Lillios, 1999). Mezarlarda aktarılmış ya da "hediye edilmiş" objeleri tanımlayabilmek ve bu objelerin hangi bireyler arasındaki ilişkileri yansıttığı konusunda çıkarımlarda bulunabilmek için, farklı cinsiyet ve yaş kategorisindeki bireylerin mezarlarında bulunmuş objelerin form, hammadde, renk, boyut gibi özelliklerinin dağılımları ve bu objelerin kullanım görüp görmediğinin saptanması yol gösterici olabilmektedir.

Örneğin, Çatalhöyük'te, bebek ve çocuk mezarlarında bulunan boncuklar ve diğer çeşitli eşyalar yetişkin ve yaşlı bireylerin mezarlarında bulunan benzer örneklerle form, boyut ve teknolojik açıdan neredeyse aynıdır (Pearson vd., 2015a: 82). Bir çocuk mezarında bulunmuş çift delikli Unio pendantlar üzerinde gerçekleştirilen iz analizleri, bu pendantların hiç kullanılmamış olduğunu ve olasılıkla çocuğun ölümünden sonra yetişkinler tarafından mezarına bırakıldığını, dolayısıyla farklı nesiller veya bireyler arasında aktarılmış objeler olabileceğini göstermektedir (Bar-Yosef Mayer, 2013b: 333). Mezar buluntularının yaş gruplarına göre dağılımı, yaşlı bireylerin diğer yaş gruplarından sayıca daha fazla ve daha çeşitli eşyalarla birlikte gömüldüğünü ortaya koyarken, kullanım izleriyse bu objelerin yaşam içerisinde yoğun şekilde kullanıldığını önermektedir (ayrıca bkz.: 2.1.2.4. Toplumsal Cinsiyet Arkeolojisinde Biyoarkeoloji, Materyal Kültür ve Ölü Gömme Uygulamalarına Karşılaştırmalı Yaklaşımlar). Bir başka dönem ve coğrafyada, Basra Körfezinin batı ucunda bir Tunç Çağı (MÖ 3-2. binyıl) yerleşmesi olan Dilmun'da biyoarkeolojik ve arkeolojik verileri karşılaştırarak üç yetişkin biyolojik erkeğin yaşam döngüsü boyunca değişen kimliklerini ele alan Boutin ve Porter (2019) ise yaşlılıkla birlikte bedenlerinde yaşanan ve biyoarkeolojik

analizlerle saptanabilen değişimlerin ve hastalıkların yaşlı erkekler olarak bu bireylerin kimliklerini dönüştürdüğünü önerirler. Mezopotamya'dan aynı döneme tarihlenen yazılı kayıtların da yaşam döngüsü boyunca bireylerin farklı kimlikler üstlendiğini ve bazı kimliklerden sıyrıldığını ele aldığını belirten araştırmacılar, yaşlılıkla birlikte erkeklerin, genç erkeklerle özdeşleşen rollerden ve kimliklerden sıyrıldığını önerirler (Boutin ve Porter, 2019: 230). Ancak bu üç yaşlı biyolojik erkeği birbirinden ayıran ölü gömme uygulamaları ve mezar hediyelerindeki farklılıklar, aynı sosyal rolleri paylaşan bireyler arasında da kimliklerin değişken olduğunu ortaya koymaktadır (a.e.: 234).

Bu bölümde ele alınan, dünyanın farklı bölgelerinden arkeolojik ve etnografik örnekler, arkeolojik veride kimlikleri tanımlayabilmek ve kültürel olarak nasıl oluştuğunu, deneyimlendiğini ve yaşam döngüsü içerisinde nasıl dönüştüğünü anlayabilmek için biyoarkeolojik veriyi materyal kültür ve diğer arkeolojik verilerle karşılaştırmalı ve bütüncül bir yaklaşımla, eleştirel sosyal teorileri yaklaşımlarımıza entegre ederek ele almamız gerektiğini önermektedir. Bu bağlamda, tez çalışmasının odağındaki vaka çalışmasına teorik ve metodolojik bir arka plan sağlaması amaçlanan bu bölümde biyoarkeoloji ve materyal kültür çalışmaları olmak üzere iki ana yaklaşım üzerinden ele alınan beden, teknik, iş bölümü, toplumsal cinsiyet ve yaşam döngüsü gibi kavramların materyal kültür, teknoloji ve ritüel ile etkileşiminin sunduğu perspektifle, bir sonraki bölümde sosyal roller, kimlikler ve materyal kültür ilişkisi Güneybatı Asya'da Erken Neolitik Dönem'den örnekler üzerinden ele alınmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜNEYBATI ASYA'DA NEOLİTİK DÖNEM'DE TOPLUMSAL CİNSİYET, YAŞ VE KİMLİKLER

3.1. BİR SÜREÇ OLARAK NEOLİTİK: DEĞİŞEN YAŞAM BİÇİMİ, KAVRAMLAR VE YAKLAŞIMLAR

Günümüzde Güney Levant, Kuzey Mezopotamya (Fırat ve Dicle havzaları), Zagroslar, Orta Anadolu ve Kıbrıs coğrafyalarını içine alan Güneybatı Asya bölgesinde MÖ 10.000 civarında avcı toplayıcı topluluklar yavaş ve aşamalı bir şekilde yerleşik yaşama geçmeye başlar. Yoğun toplayıcılık ve geniş spektrumlu avcılığın yerini tahıl hasadı ve ardından tarıma ve belirli hayvanların sürüler halinde kontrol altında tutulmasına, zaman içerisindeyse evcilleştirilmesine dayanan yeni bir insan-hayvan-çevre ilişkisinin aldığı; göçer toplulukların aşamalı şekilde yıl boyu aynı lokasyonda yaşamaya başlayarak ilk yerleşik köyleri inşa ettiği uzun erimli bu süreç MÖ 7.-6. binyıllara dek sürer (Tablo 3.1). Soğuk ve kurak iklimsel şartlar ile karakterize Pleistosen Dönem'den daha ılıman koşulların başladığı Holosen Dönem'e geçişle birlikte yaşanan çevresel değişikliklere paralel olarak ortaya çıkan yeni yaşam biçimi toplulukların besin elde etme stratejilerinden bilişsel yapılarına, sembolik dünyalarına ve sosyal organizasyon biçimlerine dek birçok dönüşüm içerir. Aslında bu yeni yaşam biçiminin temelleri, MÖ 20.000/17.000'de başlayarak ve 13.000-9800 aralığında yoğunlaşarak, Güney Levant'ta Akdeniz kıyı şeridinin yakınında ve bölgenin güneyinde ve doğusundaki elverişli alanlarda konumlanan açık hava yerleşimlerinde, kaya sığınaklarında ve mağaralarda gittikçe uzun süreli yaşamaya başlayan Epipaleolitik Dönem topluluklarınca atılır (Erken Epipaleolitik Dönem için bkz.: Maher vd., 2012, 2021; Geç Epipaleolitik Dönem Natuf toplulukları için bkz.: Bar-Yosef, 1998).

Tablo 3.1: Güney Levant, Kuzey Mezopotamya, Kıbrıs ve Orta Anadolu'da Epipaleolitik ve Neolitik Dönem arkeolojik kronoloji tablosu.

Dönem	**MÖ kal.**	**Kültürel İsim (Güney Levant ve Kuzey Mezopotamya)**	**Kültürel İsim (Kıbrıs)**	**Kültürel İsim (Orta Anadolu; CA**)**
Erken ve Orta Epipaleolitik	~20.000-13.000	Kebaran; Geometrik Kebaran	?	?
Geç Epipaleolitik	13.000-9800	Natuf	Akrotiri Evresi	Epipaleolitik***
Erken Neolitik (PPN*/ Akeramik Neolitik)	9.800-8600	PPNA	Cypro-PPNA	CA 10 (erken)
	8600-8300/8200	EPPNB	Cypro-EPPNB	CA 9 (geç)
	8300/8200-7900/7500	MPPNB	Cypro-MPPNB	CA 9/8
	7900/7500-6900	LPPNB	Cypro-LPPNB	CA 8
Geç Neolitik	6900-5700	Çanak Çömlekli Neolitik/PN	Khirokitia Evresi	CA 7

*PPN: Çanak Çömleksiz Neolitik (*Pre-Pottery Neolithic*); İlk kez Kenyon (1957) tarafından önerilen kronolojik terminoloji, Neolitik Dönem'i Çanak Çömleksiz Neolitik (PPN) ve Çanak Çömlekli Neolitik (*Pottery Neolithic* – PN) olarak ikiye ayırır. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem kendi içinde PPNA ve PPNB (Erken PPNB – *Early PPNB*/EPPNB; Orta PPNB – *Middle PPNB*/MPPNB) olarak iki farklı evre içerirken, ilerleyen yıllardaki çalışmalar sonucunda farklı araştırmacılar tarafından Geç PPNB – *Late PPNB*/LPPNB, Final PPNB ya da PPNC olarak adlandırılan bir evre daha tanımlanmıştır (Asouti, 2006; Kuijt ve Goring-Morris, 2002).

**CA: Orta Anadolu (*Central Anatolia*); sayılar, binyılları ifade etmektedir. Örneğin, CA 9: Orta Anadolu (*Central Anatolia*) 9. binyılı.

***Orta Anadolu'da Geç Epipaleolitik Dönem en iyi şekilde Konya Ovasında yer alan Pınarbaşı kaya sığınağından (MÖ yak. 13.000) bilinmektedir (Baird vd., 2013). Kapadokya bölgesinde ise, son yıllarda gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sonucunda yerel bir Epipaleolitik geleneğe işaret eden yontmataş malzemenin yoğunluk gösterdiği kaya altı sığınağı niteliğinde buluntu yerleri tespit edilmiştir (Duru ve Kayacan, 2018).

Tablo, Clarke, J., Wasse, A., 2020. "Time Out of Joint: A Re-Assessment of the Cypriot Aceramic Neolithic Site of Kalavasos-Tenta and its Regional Implications", **Levant** 51, 26-53: Figür 1; Duru, G., Özbaşaran, M., Yelözer, S., Uzdurum, M., Kuijt, I., 2021a. "Space Making and Home Making in the World's First Villages: Reconsidering the Circular to Rectangular Architectural Transition in the Central Anatolian Neolithic", **Journal of Anthropological Archaeology** 64: Tablo 1; Maher, L. A., Richter, T., Stock, J., 2012. "The Pre-Natufian Epipalaeolithic: Long-Term Behavioural Trends in the Levant", **Evolutionary Anthropology** 21: Tablo 1'den faydalanılarak hazırlanmıştır.

Geç Epipaleolitik Dönem'de Güney Levant'ta ve bilgilerimiz nispeten kısıtlı olsa da Kuzey Mezopotamya ve Orta Anadolu'da gittikçe daha dayanıklı ve kalıcı hale gelen mimari, besin ekonomisinde değişimler ve ölülerin spesifik alanlara ve mekanlara gömülmesi gibi Erken Neolitik Dönem'de kalıcılaşacak olan öğelerin ilk örneklerini görmeye başlarız (Bar-Yosef, 1998; Belfer-Cohen, 1991; Belfer-Cohen ve Bar-Yosef, 2002; Grosman ve Munro, 2017a). Hodder'ın (2018a: 155) "yerleşikliğe ve evcilleştirmeye doğru giden yolu açan bir döngü" olarak tanımladığı bu süreç içerisinde, MÖ yak. 10.000'den itibaren topluluklar yerleşmeleri yıl boyu iskan etmeye başlar, yerleşmelerin sayısında ve boyutunda artış görülür (Byrd, 2002, 2005; Watkins, 2004, 2010). Bu dönüşüm sürecinde tahıl hasadına ve belirli hayvan türlerinin yerleşme içerisinde kontrol altında tutularak evcilleştirilmesine eğilim artar (Asouti ve Fuller, 2013; Ergun 2016; Ergun vd., 2018; Portillo vd., 2019, 2020; Stiner vd., 2014, 2018, 2022; Willcox 2013, 2014; Zeder, 2006, 2011). Bununla ilişkili olarak, besin depolama mekanizmaları küçük ölçekli araç gereçlerin kullanımından topluluğun ortak kullanımındaki büyük ölçekli depolama birimlerine ve ardından hane içlerinde, ayrışmış depolama mekanizmalarına doğru evrilir (Kuijt, 2009, 2015; Kuijt ve Finlayson, 2009; ayrıca bkz.: Hodder, 2016, 2018a). Arkeobotanik veriler ile besinlerin işlemden geçirilerek hazırlanması, tüketilmesi, saklanması ve paylaşımıyla ilişkili öğütme taşları, ocaklar ve ortak depolama birimlerinin yoğunluğu ve yerleşme içerisindeki dağılımı (örneğin, Mureybet ve Jerf el Ahmar, Stordeur vd., 2000), ilk yerleşik toplulukların pişirme, saklama ve tüketme faaliyetlerini topluluk ölçeğinde ortak bir şekilde gerçekleştirdiğini göstermektedir. Bu veriler, toplulukların gittikçe artan bir bilgi birikimine sahip olmaya başlayarak teknolojik ve sosyal çözümler geliştirdiklerine ve iş bölümünü yeni faaliyetlere göre organize ettiklerine de işaret etmektedir (Willcox, 2014: 6; ayrıca bkz.: Eshed vd., 2004, 2010; Molleson 1994, 2000, 2007a).

Yerleşiklikle birlikte birkaç yüzyıl içerisinde mekan içleri depolama, pişirme ve diğer günlük faaliyetlerin gerçekleştirildiği, ölülerin gömüldüğü

"hane"lere ya da belirli işler ya da amaçlar için ayrılmış mekanlara dönüşür ve yerleşiklik, topluluklar için yeni sosyal organizasyon biçimleri getirir (Banning, 1998, 2003; Banning ve Byrd, 1987; Byrd, 1994, 2002). Diğer yandan, demografik çalışmalar bu sürecin başlarında, PPNA'da, bir önceki döneme kıyasla ciddi bir nüfus artışına işaret ederken, yerleşmelerin birkaç hektarlık alanlara yayılarak büyüdüğü, mekan kullanımı ve iş bölümü ile sosyo-ekonomik organizasyonda değişimler yaşanarak yerleşik yaşamın kalıcı hale geldiği PPNB'de dramatik bir nüfus artışı yaşanmadığını göstermektedir (Hershkovitz ve Gopher, 2008). Bu durum, bu geniş ilk köy yerleşmelerinde her mekanın tüm işlevleri bir arada yüklenen ve aynı anda iskan edilen "evler" olmadığını önermektedir (Kuijt, 2008: 290). Özellikle Orta Anadolu'da Aşıklı Höyük ve daha sonra Çatalhöyük örneklerinde gördüğümüz gibi, ocakların, depolama birimlerinin, mezarların ve benzeri öğelerin birlikte, aynı evrede ya da aynı zamansal ölçekte her mekanda bulunmayışı, bireylerin ve sosyal grupların farklı mekanları farklı işlevlerle kullandığını ve mekanların, yaşam döngülerinin farklı evrelerinde farklı işlevler kazandığını göstermektedir (Duru vd., 2021a; Kay, 2020).

İlk kalıcı yerleşmelerde gördüğümüz bir başka fenomen olarak konut yapılarından farklılaşan mekanların ortaya çıkmasıyla birlikte, topluluk içi ilişkilerin yeniden kurulduğu "kamusal" alanların da giderek belirginleştiğini görürüz (Byrd, 1994; Duru, 2018a; Hodder, 1990; Watkins, 2006). Bununla birlikte, kültürel, davranışsal ve bilişsel altlığı, daha önce kullanılan alanların ölüleri gömmek gibi amaçlarla sık sık yeniden ziyaret edilmesi davranışının görüldüğü Geç Epipaleolitik Dönem'e dek takip edilebilen (örneğin, Hilazon Tachtit Mağarası, Grosman ve Munro, 2016, 2017b; Grosman vd., 2008; ayrıca bkz.: Bocquentin ve Noûs, 2022; Goring-Morris ve Belfer-Cohen, 2018) "toplanma alanları" niteliğinde, olasılıkla toplulukların belirli işler ve ritüeller için bir araya gelerek inşa ettiği alanlar/yerleşmeler de ortaya çıkar (örneğin, Göbekli Tepe, Banning, 2011; Schmidt, 2012). Topluluk içi ve topluluklar arasında mekansal aidiyet, hafıza ve aktarım bu tür pratiklerle pekiştirilirken, Abu

Hureyra (Moore vd., 2000: 262), Aşıklı Höyük (Özbaşaran, 2011), Boncuklu (Baird, 2007) ve Çatalhöyük (Hodder, 2006) gibi ilk yerleşik köylerde her bir mekanın bir öncekinin kalıntılarının üstüne inşa edilmesi, taban ve duvarların onarım döngüleri, sıklığı, yenilenen yapılardaki günlük ve sembolik öğelerin tekrarlanması gibi göstergelerin dikkat çekmekte olduğu devamlılık da mekanla kurulan ilişkinin toplumsal hafızayı sürdürmedeki rolünü göstermektedir (ayrıca bkz.: Duru, 2018a; Duru vd., 2021; Hodder, 2018b; Hodder ve Pels, 2010; Kinzel vd., 2020). Yanı sıra, süreç içerisinde organik malzemeden inşa edilen barınakların yerini daha uzun ömürlü malzemelerden inşa edilen konutların alması, yerleşikliğin ölçeği ve süresinin değişmesi, mekan kullanımının optimum hale getirilmesi, sürdürülebilirliği, yuvarlak planlı yapıların yerini dörtgen planlı evlerin alması gibi bir dizi birbiriyle yakından ilişkili teknolojik, kültürel ve sosyal değişimler de görürüz (Byrd, 1994; Duru vd., 2021a, Flannery 1972, 2002; Saidel, 1993; Steadman, 2004). Bu değişimlerle bütünleşmiş şekilde, yapı malzemesi kullanımında ve bina inşasında yeni teknolojiler gelişir (Bıçakçı, 2003, 2006; Duru, 2013; Duru vd., 2021b; Love, 2010, 2013; Uzdurum, 2019).

Birbirini tetikleyen değişimlerin ve yeniliklerin gösterdiği üzere Neolitikleşme insanlar, hayvanlar ve bitkiler gibi farklı türlerin ve bu sürecin işlemesinde merkezi rol oynayan materyal kültürün birbiriyle karşılıklı ve sürekli etkileşiminden doğan, uzun erimli sonuçları olan dinamik bir süreçtir (Bogaard vd., 2021; Hodder, 2016, 2018a). Bu sonuçlardan biri de diğer türlerle birlikte insanların da "evcilleşmesidir". Watkins (2006), Peter Wilson'ın (1988) "*The Domestication of the Human Species*" kitabında etnografik örneklere dayalı olarak, Ian Hodder'ın (1990) ise "*Domestication of Europe: Structure and Contingency in Neolithic Societies*" kitabında arkeolojik örnekler üzerinden, kalıcı yerleşmelerde kalabalık gruplar halinde yaşamaya başlayan insanların birbirleriyle ve diğer canlılar, mekanlar ve materyal kültürle kurdukları yeni ilişkiler ve etkileşim sonucunda bilişsel olarak dönüşmeye başladıkları önerisine dikkat çeker. Yerleşiklikle birlikte, insanların meydana getirdiği sosyal

grupların, hanelerin, mekanların ve yerleşmelerin birbirleriyle ilişkisi daha küçük ve dışa açık gruplara kıyasla sınırlandıkça toplulukların sosyal, ekonomik, kültürel ve sembolik dünyaları da dönüşecektir (Watkins, 2006: 19-20).

Hodder daha sonraki çalışmalarında bu dinamik, karşılıklı ve iç içe geçmiş ilişkiyi aşağıda ele alınacak olan "dolanıklık teorisi" ile açıklarken (örn.: Hodder, 2016), daha önceki geleneksel görüşler iklimsel olarak optimum koşulların tetiklediği evcilleştirme ve besin üreticiliğine geçiş sürecini yerleşik Neolitik yaşam biçiminin ortaya çıkışı için bir ön koşul olarak görmekteydi. Materyal kültürdeki tipolojik benzerliklere dayalı olarak farklı yerleşmeler/bölgeler arasında kültürel ilişkiler kuran kültür-tarihçi ve çevresel determinist yaklaşımlar, Childe'ın (1928) "Neolitik Devrim" şemasından etkilenerek Neolitikleşmeyi difüzyon/yayılma, akültürasyon (örn.: Ammerman ve Cavalli-Sforza, 1973; Zvelebil, 2001) ve "Neolitik paket" gibi kavramlarla açıklamaya çalışmaktaydı (örn.: Özdoğan, 2014; Pérles, 2001; bir değerlendirme için bkz.: Duru, 2013: 47-49). Childe'a göre "Neolitik Devrim", Mezopotamya'nın alüvyal ovaları ve Mısır'da Nil Nehri etrafında gerçekleşmiş olmalıydı (Childe, 1951). 1960'lı yıllarda Braidwood ve ekibi, Childe'ın bu teorisini test etmek amacıyla Zagros Dağları eteklerinde Erken Neolitik toplulukları aramaya başlar (Braidwood ve Howe, 1960). Bu çalışma, bölgede soruna yönelik, sistematik ve disiplinlerarası ilk tarihöncesi araştırmalarındandır. Aynı dönemde Kenyon'ın (1957) Güney Levant'ta yer alan Jericho'da yürüttüğü çalışmalarla birlikte, Güney Levant'tan Zagroslara doğru yayılan bölge, Neolitik yaşam biçiminin "çekirdek bölgesi" olarak tanımlanır. Bitkilerin evcilleştirilmesi sürecinin özellikle Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'de insanların bilinçli seçimiyle kısa süre içerisinde gerçekleştiğini öneren "çekirdek bölge" modeli (Abbo vd., 2010; Lev-Yadun vd., 2000), Neolitikleşme süreci içerisinde, hatta daha öncesinde Üst Paleolitik'ten itibaren (bkz.: Snir vd., 2015) kültüre alınmaya başlayan belirli bitkilerin aslında uzun erimli bir süreç içerisinde morfolojik değişim göstermeye başladığını ve bu sürecin farklı bölgelerde birbirinden

bağımsız şekilde gerçekleştiğini ortaya koyan çalışmalar sonucunda gözden geçirilmeye başlamıştır (Fuller vd., 2011, 2012; Weiss vd., 2006; Willcox, 2005). Dolayısıyla bugün, Güneybatı Asya'da Neolitikleşmenin "devrim" niteliğindeki radikal bir kırılmanın sonucu değil uzun, yavaş ve aşamalı bir süreç olduğu anlaşılmaktadır (Hodder, 2018a, 2018b).

Güneybatı Asya'da Neolitik yaşam biçiminin ortaya çıkışına dair çevresel determinist ve kültür-tarihçi yaklaşımların ya da çekirdek bölge modelinin yanı sıra birçok farklı yaklaşım mevcuttur (çeşitli değerlendirmeler için bkz.: Asouti, 2006, 2011; Hodder, 2018a, 2018b; Watkins, 2017; Zeder, 2009). Bu yaklaşım ve modeller bazı açılardan örtüşmektedir ve burada ana hatlarıyla ele alınacaktır. Çekirdek bölge modeliyle örtüşür şekilde Bar-Yosef ve Belfer-Cohen (1989a, 1989b), PPNA'da ilk yerleşmelerin Ürdün'den Fırat havzasına dek devam eden ve "Levant Koridoru" olarak adlandırılan bölgede ortaya çıktığını ve Neolitik yaşam biçiminin bu bölgeden yayıldığını önermektedir. Cauvin (2000) ise PPNB'de görülen sosyal, kültürel, bilişsel ve sembolik "gelişkinliğin" kökenlerinin Kuzey Mezopotamya'daki PPNA topluluklarında yattığını belirtir ve dolayısıyla çekirdek bölge olarak buraya işaret eder. Bar-Yosef ve Belfer-Cohen'in (1989b) "kültürel etkileşim alanları" kavramı da bu yaklaşımlarla örtüşmektedir ("PPNB Etkileşim Alanı" kavramının bir değerlendirmesi için bkz.: Asouti, 2006; ayrıca bkz.: Kuijt, 2004). Güneybatı Asya'da Neolitik yaşam biçiminin tek bir merkezden yayılmadığını ve farklı bölgelerde farklı iç dinamiklerle yaşandığını öneren çok-bölgeli Neolitikleşme modeli, kültür-tarihçi yaklaşımın toplulukları tipolojik benzerlikler üzerinden açıklamasına karşıt olarak bölgesel ve yerel çeşitlilikleri ortaya koymuştur. Bu yaklaşım, yerel Neolitik kültürlerin karakteristik özelliklerini anlamayı hedefler. Bu görüşe göre Neolitik Dönem, farklı bölgelerde birbirinden bağımsız şekilde gelişen yerel Neolitik yaşam biçimlerinin oluşturduğu bir mozaiktir (Gebel, 2002, 2004). Orta Anadolu, bu yaklaşımın en iyi okunduğu bölgelerden biridir. Konya Ovası'nda, Karadağ'ın kuzeydoğusunda konumlanan kireçtaşı bir tepenin yamacında yer

alan ve Geç Epipaleolitik Dönem'e tarihlenen Pınarbaşı B kaya sığınağından (MÖ kal. 13.000) elde edilen veriler, bu dönemde Güney Levant ile etkileşime işaret ederken (Baird vd., 2013) genetik analizler, Pınarbaşı B kaya sığınağının yerel topluluklarca kullanıldığını ortaya koymuş ve takip eden Erken Neolitik Dönem'de bölgede ortaya çıkan ilk yerleşik toplulukların da yerel topluluklar olduğunu göstermiştir (Feldman vd., 2019). Orta Anadolu'da ilk yerleşik toplulukların Güney Levant, Zagroslar ve Kuzey Mezopotamya'dan farklılaşan sosyo-kültürel, ekonomik ve teknolojik özellikleri ve baskın bir devamlılık örüntüsüyle gelişen değişimin temposu da bu bölgelerle etkileşime ve sebepleri ve sonuçları farklılaşmakla birlikte kronolojik olarak örtüşen kimi dramatik değişimlere rağmen bölgede Neolitikleşme sürecinin özgün bir şekilde, toplulukların kendi iç dinamiklerinden doğan ihtiyaçlar ve motivasyonlar çerçevesinde şekillendiğini önermektedir (Duru vd., 2021a; Özbaşaran 2011; Özbaşaran ve Duru, 2015; Stiner vd., 2021).

Son on yıllarda arkeoloji, antropolojik, sosyolojik ve psikolojik yaklaşımlardan daha da etkilenerek, Neolitikleşme sürecine dair daha bütünlüklü teoriler üretmeye başlamıştır. Örneğin, dolanıklık teorisi ile Hodder (2016) Epipaleolitik Dönem'le birlikte karmaşıklaşmaya başlayan insan-şey arasındaki ilişkinin gittikçe daha dolanık, iç içe geçmiş bir hale gelerek yaşam biçiminin tümüne etki ettiğini önerir. Bu öneriyi tarımın başlangıcı ve ilişkili materyal kültür öğeleri üzerinden örneklendirdiği çalışmasında Hodder (2018a) Üst Paleolitik Dönem'de insan dişlerinde meydana gelen küçülme ile öğütme taşlarının yoğun kullanımındaki artışın paralelliğine dikkat çeker. Besinler öğütülerek tüketildikçe, insanlar bundan anatomik olarak da etkilenmeye başlarlar. Süreç içerisinde daha yumuşak ve besleyici besinlerin tüketimi için öğütme taşlarının kullanımı artar. Bu durum farklı mekansal düzenlemeleri ve teknolojileri de getirir. Yerleşiklik, tüm bu ilişkiler ağının bir sonucu olarak karşımıza çıkar (Hodder, 2018a: 160). Smith (2001) de besin üreticiliğine geçişin uzun erimli bir süreç olduğuna dikkat çeker. Bitkilerin doğal üreme döngüleri

üzerinde kurulmaya başlayan kontrol, hasat, depolama, ekim ve bilinçli olarak belirli bitkilerin seçilmesi, bu sürecin ilk adımlarındandır. Bu bağlamda, yoğun şekilde yabani tahıl hasadı yapan Epipaleolitik topluluklar besin üreticiliğine geçiş sürecinin başlangıç adımlarına dair sistematik veri sunarak (Bar-Yosef, 1998), Neolitikleşme sürecinin arka planının Epipaleolitik Dönem'e uzandığını göstermektedir (ayrıca bkz.: Maher vd., 2012). Watkins (2016, 2017) de Neolitikleşme sürecine insanın biyokültürel evrimi bağlamında yine uzun erimli bir bakış sunar. Süreç içerisinde doğal çevre ortamlarına, bitki ve hayvan türlerine etki eden insan toplulukları, bu değişimden hem biyolojik hem kültürel olarak etkilenirler (Sterelny ve Watkins, 2015). Bu etkiyi, nüfus artışı, sembolizmde çeşitlenme, etkileşimde artış ve sosyal organizasyon ve iş bölümünde dönüşüm gibi parametrelerde görürüz. Bu yeni yaşam biçiminin inşasıyla birlikte Erken Neolitik topluluklar kültürel kodların paylaşılabildiği bilişsel-kültürel nişler oluştururlar ve böylelikle yeni yaşam biçiminin oluşturduğu bilgi birikiminin, normların, kodların ve konseptlerin bireyler ve nesiller arasında aktarımı mümkün hale gelir (Watkins, 2017).

Bu bilişsel-kültürel nişler içerisinde topluluklar, materyal kültürü sembollerden oluşan ortak bir "dil" olarak kullanırlar. Bu ortak dilde semboller, birbirleriyle ve ait oldukları kültürel bağlamla olan ilişkilerine dayalı olarak anlam kazanırlar. Watkins (2006) Neolitik Dönem'de ilk yerleşik toplulukların inşa ettikleri, sürekliliği ve kalıcılığı için yeni çözümler ürettikleri, yeni teknolojiler geliştirdikleri mekanlarla birlikte yeni kavramlar oluşturduklarını, bu mekanların yeni kavramların inşasına sahne olduğunu ve toplulukların mekanlar aracılığıyla ve bu mekanların içerisinde yaşamlarının belirleyici özelliklerini birbirlerine aktardıklarını önerir. Kalabalık ve kalıcı şekilde büyük yerleşmelerde ve yeni sosyo-ekonomik görevlerle organize edilen yaşam biçimi, bir arada yaşayan ve ortak sosyal kodlar etrafında bir araya gelen, yalnızca kan bağına değil sosyal ilişkilere, rol gruplarına ve mekansal birlikteliğe dayalı sosyal grupların ortaya çıkışına etki eder (Watkins, 2006: 22). Haneler, topluluğun geri

kalanından yalıtılmış, otonom tek bir grubun ya da "ailenin" değil, yer yer örtüşen, kesişen ve değişebilen sosyal, ekonomik ve sembolik bağlarla birbirine bağlı sosyal grupların yaşadığı ve kullandığı mekanlardır. Aslında Geç Epipaleolitik Dönem Natuf avcı toplayıcılarına ait yerleşmelerde gerçekleştirilen detaylı çalışmalar, mekanların domestik ve ritüel işlevlerinin nasıl iç içe geçtiğine ve toplulukların mekanla kurdukları ilişkilerin, bu dönemden itibaren özellikle ölüler ve hafıza aracılığıyla nasıl pekiştirildiğine dair veri sunmaktadır. Örneğin, Ain Mallaha'da gerçekleştirilen çalışmalar, mağarada öncelikle ölülerin gömüldüğünü ve ardından barınakların bu mezarların üstüne, mezarları mekan içerisine alacak şekilde inşa edildiğini göstermiştir (Bocquentin ve Noûs, 2022). Neolitik Dönem'de, kalıcı ve gittikçe genişleyen ilk yerleşmelerle birlikte ise haneler yeni sosyal birimleri meydana getiren alanlar haline gelmeye başlar (örn.: Duru, 2018a; Hodder, 2018b; Kay, 2020; Kuijt, 2018; Kuijt vd., 2011). Mekanların üretim, paylaşım veya depolama gibi günlük faaliyetler için farklı ölçeklerde kullanılmasının yanı sıra kimi mekanlarda taban altına gömülen bireylerin sayısı ve bu bireyler gömülürken gerçekleştirilen çeşitli uygulamalar ya da birlikte gömüldükleri eşyalar da hem aynı mekan içerisinde gömülen bireyler arasında hem de mekanlar arasında farklılaşmakta ve ilişkileri haneleri aşarak, genellikle yaşla ilişkili kimlikleri ya da farklı sosyal statüleri bağlamında ortaklaşan sosyal gruplara işaret etmektedir (Kuijt vd., 2011). Mekansal ve materyal ortaklıklar ve farklılıklar, Neolitik Dönem'de sosyal kimliklerin ve bireylik algısının, topluluk içerisinde bireyler ve gruplar arası ilişkiler tarafından kurulduğunu ve ilişkisel şekilde belirlendiğini göstermektedir (Gebel, 2017: 65).

Özetlemek gerekirse, Neolitikleşme adı verilen uzun erimli dönüşüm süreci geniş bir coğrafya olan Güneybatı Asya'nın tüm bölgelerinde aynı anda yaşanmaz. MÖ yak. 9800-7500/6900 arasına tarihlenen bir geçiş süreci niteliğindeki Erken Neolitik Dönem boyunca bu geniş coğrafya içerisindeki topluluklar dolaşım, iletişim ve etkileşim içerisindedir ve kültürel ortaklıklar

içerirler. Ancak bununla birlikte, kalıcı yerleşmelerde uzun süreli yaşam, yeni stratejilere ve ürünlere dayalı bir besin ekonomisi, sembolik dünya ve sosyal organizasyonda dönüşümler ile karakterize olan bu süreci her topluluk kendilerine özgü, iç dinamiklerinden beslenen değişimler ile tecrübe etmiştir (Goring-Morris ve Belfer-Cohen, 2014a, 2014b). Epipaleolitik Dönem'de başlayan sosyo-ekonomik ve kültürel arka plana dayalı olarak Neolitik Dönem'in başlangıcında ivme kazanan çok boyutlu değişimlerin biyokültürel sonuçları içerisinde, mekansal ilişkilerde, demografik yapıda, iş bölümünde ve bireylerin sosyal rollerinde ve kimliklerinde yaşanan değişimler de yer alır (Eshed vd., 2004, 2010; Hershkovitz ve Gopher, 2008; Kuijt vd., 2011; Molleson 1994, 2000, 2007a). Artan iş yükü, iş gücünün yeniden organizasyonu ve sosyal, kültürel ve ekonomik değişimler karşısında oluşacak sosyal stresi çözümlemek için ise yeni sosyal kodlar üretildiğini, kolektif ve ilişkisel kimlikleri ön plana alan bir sembolik dünya geliştirilerek ve toplulukların bir araya geldiği özel alanlar inşa edilerek ilk yerleşik topluluklarda eşitlikçiliği koruyacak yeni mekanizmaların üretildiğini görürüz (Souvatzi, 2007; Finlayson, 2020).

3.2. GÜNEYBATI ASYA'DA İLK YERLEŞİK TOPLULUKLARDA TOPLUMSAL CİNSİYET VE YAŞ, SOSYAL ROLLER VE SOSYAL İLİŞKİLER

Neolitik yaşam biçimine geçişle birlikte kalıcı yerleşmelerde yıl boyu bir arada yaşamaya başlayan topluluklar, bu süreçte kendilerini, cinsiyeti ve bunun kültürel karşılıklarını da yeni şekillerde keşfetmeye, deneyimlemeye ve dışavurmaya başlar (Meskell ve Nakamura, 2005: 175). Değişimlerle karakterize olan bu dönemde sosyal yaşamın nasıl yeniden organize edildiğini, toplumsal cinsiyet ve yaşa dayalı kimliklerin ve bu kimliklerin dışavurum mekanizmalarını oluşturan ritüellerin ve materyal kültür öğelerinin nasıl dönüştüğünü üç farklı soru çerçevesinde tartışabiliriz: (1) farklı cinsiyet ve yaş gruplarının günlük aktiviteleri nasıldı, cinsiyete dayalı iş bölümü var mıydı? (2) sosyal roller, sosyal

ilişkiler ve farklı cinsiyet ve yaş gruplarından bireylerin kimlikleri arasında nasıl bir ilişki vardı? ve (3) kimlikler ölü gömme uygulamaları, bedensel görünüm ve ikonografi gibi çeşitli sembolik davranış göstergeleri aracılığıyla nasıl dışavurulmuştu?

İkinci bölümde, "Yaşam Döngüsü Sona Ererken: Ölüm, Ölü Gömme Uygulamaları ve Kimlik" başlığında detaylıca tartışıldığı gibi, ölü gömme ritüelleri çoğu zaman ölen bireylerin kimliklerinin çeşitli ritüellerle ve materyal kültür aracılığıyla vurgulandığı, topluluğu bir arada tutan sosyal mekanizmalardan biridir. Güneybatı Asya'da Geç Epipaleolitik ve Erken Neolitik Dönem'e tarihlenen yerleşmelerden elde edilen biyoarkeolojik veriler, mezar buluntuları, ikonografik veriler ve çeşitli beden modifikasyonu uygulamalarının ele alındığı çalışmalar aracılığıyla bu soruları cevaplandırabilmekteyiz. Bu alt başlık, çeşitli Geç Epipaleolitik/Natuf ve Neolitik Dönem yerleşmelerinden elde edilen verilere dayanarak Geç Epipaleolitik Dönem'den PPNB sonuna dek cinsiyet, yaş ve sosyal rollerle ilişkili kimlikler üzerine bir tablo çizmeyi hedeflemektedir.

3.2.1. Yerleşik Yaşama Geçiş ve Cinsiyete Dayalı İş Bölümü

Güneybatı Asya'da avcı toplayıcı göçer grupların yerleşikliğe geçiş sürecinde cinsiyetler arasında iş bölümünün ve sosyal rollerin nasıl değiştiğini biyoarkeolojik, özellikle paleopatolojik analizler yoluyla ele alan ilk çalışmalar, Molleson (1994, 2000, 2007a) tarafından Fırat havzasında yer alan ve Geç Epipaleolitik Dönem (MÖ 11.220-10750) ile Erken Neolitik Dönem'de (MÖ 7760-7100) iskan edilmiş olan Abu Hureyra yerleşmesinde ve Peterson (2002) tarafından Güney Levant'ta Geç Epipaleolitik/Natuf, Neolitik ve Erken Tunç Çağı'na tarihlenen 14 yerleşmeden elde edilen toplam 158 birey üzerinde gerçekleştirilir (Tablo 3.2; Şekil 3.1). Molleson'ın çalışmaları, Abu Hureyra'da yerleşik yaşamın başlangıcında hasadı yapılan tahılların öğütülmesi, dövülmesi gibi tarımsal kimi aktiviteleri genç yaştan itibaren kadınların gerçekleştirdiğini

ve bu faaliyetlerin hane içerisinde organize edildiğini gösterirken, erkek iskeletlerinin toplayıcılık, hasadın taşınması, ekme, biçme, avlanma gibi çeşitli aktivitelere işaret eden paleopatolojik izler taşıdığını tespit etmiştir (Molleson, 1994, 2000, 2007a). Benzer bir yaklaşımla Güney Levant'ta insan iskeletlerinin kas tutunma bölgelerini analiz eden Peterson (2002) ise bu bölgede aynı dönemde daha farklı bir sosyal organizasyon ve iş bölümünün bulunduğunu ortaya koyar: Geç Epipaleolitik Dönem'de cinsiyetler arasında iş bölümü daha belirginken Neolitik Dönem'le birlikte kadınlarla erkeklerin iş yükü ve gerçekleştirdikleri işler benzer olmaya başlamıştır. Eshed vd.'nin (2004) çalışması da Güney Levant'ta Neolitik Dönem'le birlikte iş yükü ile ilişkili fiziksel stresin arttığını ortaya koymaktadır. Güneydoğu Anadolu ve Orta Anadolu'da ise ilk yerleşik topluluklar tarafından iskan edilen Çayönü ve Aşıklı Höyük'te gerçekleştirilen paleopatolojik analizler kadınların ve erkeklerin benzer iş yükleri olduğunu gösterirken, iş yüküne işaret eden osteoartrit gibi hastalıkların en çok yoğunluk gösterdiği eklem bölgelerinin kadınlarda ve erkeklerde farklılaşması, cinsiyetler arasında Abu Hureyra örneğine benzer bir iş bölümü bulunduğunu önermektedir (Erdal, 2004, 2007, 2018) (ayrıca bkz.: İkinci Bölüm). Biyoarkeolojik verileri ölü gömme uygulamaları, insan tasvirleri ve mekansal dağılımlarla karşılaştırdığı çalışmasında ise Peterson (2010: 260) Güney Levant'ta ilk yerleşik topluluklarda cinsiyete dayalı bir iş bölümü bulunmasına rağmen toplumsal cinsiyete dayalı bir hiyerarşi bulunmadığını vurgular.

Araştırma tarihçesi ve kronolojik bağlamda biraz geriye gittiğimizde, bu çalışmaların, daha önceki araştırmacıların avcı toplayıcı göçer ve ilk yerleşik topluluklar için önerdiği avcı erkek/toplayıcı kadın modeline dayalı genellemelerinin geçersizliğini ortaya koyduğunu görürüz. Örneğin, 1980'li yılların sonlarında Henry (1989) Geç Epipaleolitik toplulukların anasoylu ve anayerli olduğunu, erkekler yerleşme dışında uzun mesafeler arasında avlanma gibi aktiviteler için gidip gelirken yerleşmelerde sosyo-ekonomik organizasyonu

kadınların gerçekleştirdiğini önerirken, Bouchud (1987) da büyük hayvanların erkekler tarafından avlandığını, tuzaklarla daha küçük hayvanların avcılığının ya da balıkçılığın ise kadınlar ve çocuklar tarafından gerçekleştirilmiş olabileceğini belirtmekteydi (akt.: Crabtree, 1991: 386). Flannery (1972: 30-34) de etnografik örneklerle karşılaştırmalara dayanarak, Natuf yerleşmelerindeki oval planlı yapılar içerisinde öğütme taşlarının bulunduğu mekanlarda yetişkin kadınların ve çocukların yaşamış olabileceğini, yapıların meydana getirdiği yapı gruplarının her birinin ise birden çok eşi olan erkeklerin eşleriyle çocuklarına ait olduğunu önermiştir. Arkeolojik verilerin bu tür genellemeleri ne kadar desteklediğini sorgulayan Crabtree (1991) ise Natuf mezarlarında bulunan eşyaların herhangi bir cinsiyetle ilişkilendirilebilecek bir sosyal role ve ayrışmış bir iş bölümüne işaret etmediğini tespit ederek bu tür ön kabulleri eleştiren ilk araştırmacılardan olmuştur. Benzer şekilde Wright (2000: 97) da öğütme taşları gibi bitkisel besin üretimiyle ilişkili materyal kültür öğelerinin mezarlardaki dağılımının belirli bir biyolojik cinsiyetle ya da yaş grubuyla ilişkilendirilemeyeceğini vurgular.

3.2.2. Ölü Gömme Uygulamaları, Materyal Kültür ve Kimlikler

Güney Levant'ta Geç Epipaleolitik Dönem Natuf avcı toplayıcılarına ait yerleşmelerde ya da mezarlık alanlarında bulunan toplam birey sayısının 430 olduğunu belirten Bocquentin ve Noûs (2022), bu sayının tüm demografik yapıyı temsil etmediğini vurgular. Dolayısıyla, yerleşik yaşamı deneyimlemeye başlayan avcı toplayıcı topluluklarda bazı kişiler yerleşmelerde, mekan içlerinde veya Geç Natuf'a gelindiğinde özel alanlarda, seçilerek gömülmüş olmalıdır. Geç Natuf yerleşmelerinde biyolojik cinsiyeti belirlenebilen insan kalıntıları içerisinde bireylerin cinsiyete göre dağılımı, yerleşmelerde erkeklerin kadınlara kıyasla daha sık gömüldüğünü göstermektedir (154 birey içerisinde 102 erkek, 52 kadın; Bocquentin ve Noûs, 2022: Figür 3). Bununla birlikte, Natuf

topluluklarında ölü gömme uygulamaları mezar eşyaları, bedenin mezara yatırılış şekli, kafatası ve uzun kemiklerin alınması ve ikincil gömütler gibi parametreler bağlamında çeşitlilik gösterirken (Bar-Yosef, 1998: 164; Belfer-Cohen ve Hovers, 1992), bu çeşitliliğin cinsiyet veya yaşa dayalı bir farklılaşmaya işaret etmediği ifade edilmektedir (Belfer-Cohen ve Hovers, 1992). Örneğin, mezar eşyaları içerisinde yer alan boncukların formları ve farklı kullanılış biçimleri (başlık, kolye, bileklik ya da kemer olarak) hem yetişkin kadın ve erkeklere ait mezarlarda hem de bebekler ve çocuklarla birlikte görülür ve yaş veya cinsiyete dayalı bir farklılaşmaya işaret etmez (Belfer-Cohen ve Hovers, 1992: 466). Ölü gömme uygulamaları bireyler arasında farklılaşmayı yansıtmamaktayken, gittikçe artan yerleşikliğin bir getirisi olarak bölge ve kaynak paylaşımında bulunan ve sürekli etkileşim içerisinde olan toplulukların kolektif kimliklerini çeşitli materyal kültür öğeleri üzerinden sergilediklerini görürüz (Belfer-Cohen ve Bar-Yosef, 2002). Farklı Natuf yerleşmelerinde görülen farklı boncuk ve pendant formları, örneğin Hayonim Mağarası'nda sık görülen formların başka hiçbir yerleşmeden bilinmemesi ya da El Wad Mağarası'nda bulunan taş pendantların özgün formları grup aidiyetlerine işaret etmektedir (Bar-Yosef Mayer vd., 2013b; Belfer-Cohen ve Bar-Yosef, 2002: 25). Bu bağlamda boncuklar Geç Epipaleolitik Dönem'de toplumsal cinsiyet ve yaşla ilgili kimlikleri ya da bazı bireyleri veya grupları topluluğun geri kalanından ayıran sosyal kimlikleri simgelemekten ziyade, toplulukların kolektif kimliklerini ve grup aidiyetlerini yansıtan bir kültürel öğedir (ayrıca bkz.: 2.2.2.3. Tarihöncesinde Süs Eşyaları: Sembolik Davranış, Yeni Teknolojiler ve Kültürel Kimlikler).

Natuf yerleşmelerinde mezar buluntuları cinsiyet veya yaşa dayalı bir farklılaşmaya işaret etmez, ancak yaşla ilişkili sosyal rollerin ve kimliklerin ölü gömme uygulamalarına yansımalarını gördüğümüz kimi örnekler bulunmaktadır. Örneğin, Shubayqa 1'de bazı binalarda yalnızca genç bireyler; Hayonim Mağarası'nda ise Erken Natuf evresinde yalnızca ergenlikteki ve genç

erişkin erkekler gömülmüştür (Belfer-Cohen vd., 1991; Richter vd., 2019; Bocquentin, 2003; akt.: Bocquentin ve Noûs, 2022). Bocquentin ve Noûs (2022), El Wad Mağarası'nda bir yetişkin kadınla erkeğin birlikte gömüldüğü mezarda ya da Wadi Hammeh 27'de birlikte gömülmüş iki çocuk mezarında görüldüğü üzere, kimi örneklerde kişiler arasındaki sosyal ilişkilerin birlikte gömülmeleriyle sonuçlanmış olabileceğini vurgular. Yanı sıra Ain Mallaha'da aynı mezara gömülmüş bireylerin dişlerinde görülen günlük aktivitelerden kaynaklı aşınmaların işaret ettiği gibi, bireylerin gündelik işleri ve sosyal rolleri birlikte gömülmeyle sonuçlanan sosyal ilişkilerin kurulmasında rol oynamış olmalıdır (Bocquentin ve Noûs, 2022). Erken Natuf topluluklarına ait mezarlarda görülen süs eşyaları Geç Natuf mezarlarında bulunmazken, Geç Natuf toplulukları belirli lokasyonları sıklıkla yeniden ziyaret ederek ölülerini gömmek gibi çeşitli amaçlarla kullanmaya başlar (Belfer-Cohen ve Bar-Yosef, 2002: 27; Bocquentin ve Noûs, 2022). Yaşayan insanların bu mekanlarla ölü gömme ritüelleri aracılığıyla kurdukları bağlar, yaşayanların ölen yakınlarıyla kurdukları sosyal ilişkilerin ve bu bireylerin kimliklerinin yansımalarını da taşır.

3.2.3. Hayvanlar, İnsanlar ve İlişkisel Kimlikler

Geç Natuf toplulukları için bir "mezarlık" işlevi taşıyan Hilazon Tachtit Mağarası'ndaki iskeletlerin dağılımı, kimi bireylerin gömülmesinin ardından mezar çukurlarının yeniden açıldığını, yeni gömütler eklenirken daha önce gömülen bazı bireylerin uzun kemiklerinin ve kafataslarının alındığını ve ayrıca ölü gömme ritüelleri sırasında toplu yiyecek tüketimi gibi aktivitelerin gerçekleştirildiğini göstermektedir (Grosman ve Munro, 2016, 2017b; Grosman vd., 2008). Mağarada gömülen 28 birey içerisinde çeşitli eşyalarla birlikte gömülmüş tek birey, 45 yaş civarında ölmüş, dişlerinde yoğun aşınmalar bulunan ve topalladığına işaret eden patolojiler taşıyan yaşlı bir kadındır (Grosman ve Munro, 2017b: 305; Grosman vd., 2008) (Şekil 3.2). Çeşitli eşyalar ve hayvan kemikleriyle birlikte gömülen yaşlı kadının mezar çukurunun birkaç

aşamada hazırlandığı anlaşılmaktadır. Mezara bırakılan eşyaların çeşitliliği, taşıdıkları kullanım izleri ve kimilerinin kırık durumda olması, bunların kadına ait bireysel eşyalar olabileceğini önermektedir. Mezar çukurunun hazırlanması, bu hazırlıkta kullanılan malzemelerin temini, mağaraya taşınması, ritüelle ilişkili olarak tüketilen hayvanların avlanması, hazırlanması ve son olarak kadının ve beraber gömüldüğü eşyaların mağaraya getirilmesi ise bu ritüelin kolektif şekilde, geniş bir toplulukça gerçekleştirilmiş olduğunu ortaya koymaktadır (Grosman ve Munro, 2016). Bu özgün ritüelin, yaşlı kadının sosyal rolüyle ilişkili olduğunu öneren araştırmacılar, arkeolojik olarak bir "şaman" tanımı yapmanın zorluğunu belirtmekle birlikte, etnografik örneklerde şamanlar ve hayvanlar arasındaki sembolik ilişkiler ile çeşitli hastalıklar taşıyan kişilere atfedilen iyileştirici ve doğaüstü özelliklere dikkat çekerek (ayrıca bkz.: Benz ve Bauer, 2015), Hilazon Tachtit Mağarası'ndaki kadının birlikte gömüldüğü yabani hayvanlarla arasında sembolik bir ilişki olabileceğini ve ait olduğu topluluk içerisinde bir "şaman" gibi özel bir rol üstlenmiş olabileceğini önermektedirler (Grosman vd., 2008).

Erken Neolitik Dönem'e gelindiğinde, Epipaleolitik Dönem'den itibaren bazı mezarlarda görülen hayvan sembolizmini anımsatır şekilde (Erken Epipaleolitik için bkz.: Maher vd., 2011; Geç Epipaleolitik için bkz.: Grosman vd., 2008; Erken Neolitik Dönem için bkz.: Horwitz ve Goring-Morris, 2004), insanların yabani hayvanlarla birlikte betimlendiği sahneler ya da insan-hayvan karşıtlığını bulanıklaştıran daha karmaşık, "melez" formlarda figürinler ve tasvirler de karşımıza çıkmaktadır (Benz ve Bauer, 2015; Hodder ve Meskell, 2010; Stordeur, 2010; Yartah, 2004). PPNA'da Dicle Nehri havzasında yer alan Körtik Tepe ve Hasankeyf Höyük yerleşmelerinde klorit kaplara kazıma yöntemiyle işlenmiş insan ve hayvan figürlerini değerlendiren Benz ve Bauer (2015), insan figürlerinin bir başlık ve uzun bir giysi giyer şekilde ve kuş benzeri bir suratla betimlendiğini, bu figürlerin etrafında şematik şekilde betimlenmiş kuş, yılan, akrep figürlerinin ve onları çevreleyen geometrik figürlerin yer

aldığını belirterek, tekrar eden bu motiflerin bir ortaklık sunduğunu vurgular. Tüm örneklerde insanlar, kollarını yukarı kaldırmaktadır, bacakları hareket eder şekilde betimlenmiştir ve hiçbir örnekte insanlar grup halinde betimlenmezler (Benz ve Bauer, 2015: 4) (Şekil 3.3a). PPNA ve Erken PPNB'de ilk yerleşik topluluklarda benzer formlarda antropomorfik tasvirler ve yabani hayvanlara odaklanan sembolizm taş heykellerde, süs eşyaları, kemik plaklar ve biley taşları gibi bedende taşınabilen ya da yerleşmeler/bölgeler arasında dolaşımda olan çeşitli taşınabilir öğelerde ve Göbekli Tepe ve Nevali Çori gibi çeşitli yerleşmelerde gördüğümüz gibi antropomorfik formdaki taş steller üzerindeki motiflerde daha anıtsal bir ölçekte de vurgulanmaktadır (Atakuman, 2015; Benz ve Bauer, 2022; Busacca, 2017; Hauptmann, 2011; Kodaş vd., 2022; Peters ve Schmidt, 2004; Siddiq vd., 2021; Stordeur, 2010; Yartah, 2004, 2013). Özellikle Göbekli Tepe, Nevali Çori (ve daha sonra Çatalhöyük) gibi yerleşmelerde yabani hayvan betimleri içerisinde cinsel organların vurgulandığı örnekler ile cinsel organları vurgulanan erkek betimlerinin ve fallusların bulunması, araştırmacıların yabani hayvanların baskın olduğu sembolik dünya ile erkeklik ve maskülen kimlikler arasında bir ilişki kurmasıyla sonuçlanmıştır (örn.: Hodder ve Meskell, 2011; Özdoğan, 2001; Verhoeven, 2002). Ancak Croucher (2012: 190) bu örneklerde çoğu hayvan betiminin aslında cinsiyetsiz olduğunu vurgular ve fallus betimlerinin araştırmacılar tarafından ön plana alınmasının günümüze ilişkin, ikili cinsiyet anlayışına dayanan okumaların sonucu olduğuna dikkat çeker. Bu anlayışı antropomorfik betimlerde kadın figürlerini bereket, üretkenlik ve "feminizme içkin diğer sembolik kavramlar" ile özdeşleştirirken Göbekli Tepe ve çağdaşı yerleşmelerde görülen erkek betimlerini "sağlam, ciddi ve açıkça talepkar ve aynı zamanda ayırt edilebilen kişiliklere dikkat çekmeyi amaçlayan" figürler olarak yorumlayan (örn.: Özdoğan, 2001: 315) ya da insan-hayvan ilişkisini "doğanın vahşi, tehlikeli, agresif boyutlarıyla" ilişkilendirirken bu ilişkide "avcı erkeği" merkeze alan, diğer yandan "daha domestik ve barışçıl bir boyutu simgeleyen kültürü" "yaşam veren ve bereket getiren olarak simgelenen kadınlarla" ilişkilendiren (örn.:

Verhoeven, 2002: 252) çalışmalarda görebiliriz. Ancak çeşitli araştırmacıların dikkat çektiği gibi, steller gibi anıtsal mimari unsurlarda karşımıza çıkan antropomorfik betimler oldukça stilize formdadır (Atakuman, 2015; Croucher, 2012). Örneğin, Nevali Çori ve Göbekli Tepe'de T biçimli stellerde eller, kollar ve kemer benzeri bir giysi betimlenirken, cinsiyet ve yüz bilinçli şekilde betimlenmemiştir (Rollefson, 2008; Schmidt, 2010, 2011) (Şekil 3.3c-d). Diğer yandan, tüm hayvan betimlerinin yabani erkek hayvanlar olmadığı ve hayvanlarla insanların birlikte betimlendiği birçok örnekte de insanların yine cinsiyetsiz betimlendiği görülmektedir (Croucher, 2012) (Şekil 3.3b).

Bu bağlamda, Geç Epipaleolitik Dönem'de ve Erken Neolitik Dönem'in ilk evrelerinde, özellikle PPNA ve Erken PPNB'de, insanların cinsiyete vurgu olmaksızın hayvanlarla birlikte betimlendiği ya da hayvan kalıntılarıyla birlikte gömüldüğü örnekler, bireylerin sosyal rollerinin ve kimliklerinin yabani hayvanlarla ilişkili bir sembolik anlayış içerisinde kurgulandığını ve burada toplumsal cinsiyet kimliklerinin belirleyici olmadığını düşündürmektedir. Dolayısıyla, bölgede bu dönemde görülen, hayvanların ve insanların bir arada domine ettiği ikonografiyi insanlarla hayvanları fiziksel ve sembolik bağlarla bağlayan ve kimliklerini ilişkisel şekilde meydana getiren bir sosyo-sembolik mekanizma olarak ele almak ve bu kimliklerin olasılıkla çeşitli performatif ritüeller içerisinde oluştuğunu ve ritüellerin gerçekleştirildiği zaman ve mekana özgü olduğunu düşünmek mümkün (örn.: Atakuman, 2015; 774; Busacca, 2017). Anıtsal ikonografinin yanı sıra, yabani hayvan motifleri içeren ya da bu hayvanlara ait kemiklerden üretilmiş küçük, taşınabilir objelerin PPNA'da sıklıkla mezarlarda bulunması ise bedende taşınabilen nesnelerin bireysel kimliklerin vurgulanmasındaki yerine dikkat çeker. Bu objelerde takip edebildiğimiz motifler ya da kakma tekniği gibi tekno-morfolojik özellikler yerel tercihlere işaret ederken bezeme teknikleri ve geometrik motiflerde bölgeler arası ortaklıklar da görürüz. Yerel tercihler ve bölgeler arası ortaklıklar, benzer tipolojik özelliklere sahip materyal kültür öğelerinin ilk yerleşik topluluklar için

yerel ve bölgeler arası ölçekte farklı kültürel anlamlar taşıdığını, olasılıkla kolektif kimlikler ile daha geniş ölçekte bölgeler arası aidiyetleri ya da dolaşım ağlarına katılımla ilişkili sosyal rolleri yansıtabileceğini göstermektedir (bir tartışma için bkz.: Kodaş vd., 2022; dolaşım ağları ve bölgeler arası ortak kültürel, teknolojik ve sembolik öğeler için ayrıca bkz.: Watkins, 2008).

3.2.4. Hiyerarşi, Statü ve Sosyal Farklılaşma?

Kuzey Mezopotamya'da Dicle ve Fırat havzalarında PPNA ile birlikte anıtsal ve taşınabilir materyal kültür öğelerinde ve ölü gömme uygulamalarında görülmeye başlayan yoğun sembolik dışavurum ve teknolojik yenilikler kimi araştırmacılar tarafından hiyerarşik sosyal ilişkilerin başlangıcı olarak yorumlansa da (örn.: Özdoğan, 2014, 2018; Özkaya ve Coşkun, 2013; Özkaya ve San, 2007) arkeolojik verilerin karşılaştırmalı ve bütünlüklü okumaları, sosyal farklılaşmanın ya da kimliklerin sembolik pratikler aracılığıyla dışavurumunun hiyerarşik bir sosyal yapıyı yansıtmadığını önermektedir. Örneğin, Körtik Tepe'de yaşayan avcı-balıkçı-toplayıcı toplulukta görülen çeşitli ölü gömme uygulamaları, ölülerin çok sayıda eşya ve takı ile birlikte, kimi örneklerde boyanarak ya da bedenleri alçı ile sıvanarak gömülmesini kapsar (Benz vd., 2016; Özkaya ve San, 2007). Delibaş'ın (2016) Körtik Tepe iskeletlerinde kas tutunma bölgelerinde görülen mekanik yük göstergelerinin analizine dayanan çalışması, kadın ve erkeklerin avlanma, balıkçılık, toplayıcılık, besinleri işlemden geçirme, yapıların inşası ile büyük ve ağır sürtmetaş aletlerin ve ayrıca yontmataş aletler ile boncuklar gibi küçük materyal kültür öğelerinin üretimi gibi çeşitli günlük aktivitelere katılımının ve iş yükünün eşit olduğunu, belirgin bir farklılığın, yük taşımaya işaret eden omuz bölgelerindeki deformasyonların erkeklerde kadınlara kıyasla yüksek olduğunu ancak cinsiyetler arasında keskin bir iş bölümü bulunmadığını ortaya koymuştur (Delibaş, 2016: 167-173). Aynı yerleşmede ölü gömme uygulamalarındaki çeşitliliği bireylerin cinsiyet ve yaş gruplarıyla ve bireylerin beslenme ve hareketlilik örüntülerine dair veri sunan

sabit izotop analizlerinden elde edilen sonuçlarla karşılaştırarak hiyerarşi ve sosyal statü gibi kavramları sorgulayan çalışmada ise Benz vd. (2016) daha fazla sayıda mezar eşyasına sahip olan ya da daha komplike uygulamalarla gömülen bireylerin seçiminde cinsiyet, sosyal grup ya da statüye dayalı bir farklılaşma bulunmadığını tespit ederek topluluğun tüm bireylerinin çeşitli sosyal rollere erişimi olduğunu önermektedir. Mezar buluntularında hammadde seçimi, tipoloji ve teknoloji bağlamındaki çeşitlilik ve sayısal fazlalık ile bireylerin beslenme örüntüleri arasında da bir ilişki saptanmamıştır (Benz vd., 2016: 159).

Sabit izotop analizleri ise Körtik Tepe'de Erken Neolitik Dönem'e (PPNA) tarihlenen evrelerde kadınların ve 6-12 yaş arası çocukların $\delta^{15}N$ değerlerinin erkeklere kıyasla daha düşük olduğunu göstermektedir (Benz vd., 2016: 154). Bu bağlamda, yerleşmenin Geç Epipaleolitik sonlarına tarihlenen erken evrelerinde beslenmede cinsiyetler arasında bir farklılık bulunmazken Neolitik Dönem'e geçişle birlikte kadınların hayvansal protein tüketim oranının erkeklere kıyasla azaldığı ve tahıl tüketiminin arttığı; benzer bir örüntünün 6-12 yaş arası çocuklar için de geçerli olduğu görülmektedir. Ancak ölü gömme uygulamaları, mezar buluntuları ve mekansal dağılımla karşılaştırmalı bir okuma, yetişkin erkekler, kadınlar ve çocuklar arasında beslenmede görülen farklılıkların statü farkına işaret etmediğini önermektedir (Benz vd., 2016: 159). Aynı bölgede yer alan Çayönü yerleşmesinde de sabit izotop analizleri kadınlarla erkeklerin beslenmelerinde benzer farklılıklar olduğunu, Geç PPNB'ye tarihlenen (MÖ yak. 8600-8300) evrede erkeklerin kadınlara kıyasla daha yüksek azot izotop oranı içeren hayvansal besinleri ya da azot izotop oranının daha yüksek olduğu tahıl türlerini tükettiğini ortaya koymuştur (Pearson vd., 2013). Ancak Körtik Tepe örneğinde olduğu gibi, farklı veri gruplarının karşılaştırmalı okumaları bu dönemde görülen yoğun sembolik üretimin, teknolojik yeniliklerin ve kaynak kullanımındaki çeşitliliğin ayrışmış sosyal grupların ve sosyal eşitsizliğin göstergesi olmadığını ortaya koymaktadır.

3.2.5. Beden ve İkonografi, Kimlikler ve Sosyal İlişkiler

Cinsiyetli ve Cinsiyetsiz Figürinler

Geç Epipaleolitik Dönem'de ve PPNA ile Erken PPNB'de yabani hayvanlar etrafında şekillenen yoğun sembolizme karşın insan betimleri oldukça azdır (bir değerlendirme için örn. bkz.: Rollefson, 2008). Mevcut antropomorfik tasvirlerin özellikle gövde ve alt bedene odaklandığı, biyolojik cinsiyete ilişkin özelliklerin betimlendiği örneklerin ise az sayıda olduğu görülmektedir. Yüz ise bulanık veya oldukça stilize şekilde betimlenmektedir (Atakuman, 2015; Kuijt, 2017; 2020). Orta PPNB'den itibaren (MÖ yak. 8300/8200-7900/7500) gerek Kuzey Mezopotamya'da gerek Güney Levant'ta farklı materyal kültür öğeleri üzerinden takip edebileceğimiz ikonografide insan betimlerinin daha çok yer kazanmaya başladığını görürüz (kapsamlı değerlendirmeler için bkz.: Ibanez vd., 2014; Kuijt 2017, 2020; Kuijt ve Chesson, 2007; Stordeur, 2010). Bu dönemde artış gösteren antropomorfik figürinler de cinsiyet betimleri açısından çeşitlilik gösterir: biyolojik cinsiyetin vurgulanmadığı örnekler, erkek betimleri, kadın betimleri ve iki cinsiyet belirtecinin de bir arada kullanıldığı örnekler (Croucher, 2012; Daems, 2007; Kuijt, 2017; Kuijt ve Chesson, 2007; Rollefson, 2008) (Şekil 3.4a-e). Örneğin, Erken ve Orta PPNB'ye tarihlenen Nevali Çori'de bulunan toplam 416 figürin içerisinde kadın betimlerinin (169 adet) erkek betimlerine (179 adet) oranı neredeyse eşittir ve yanı sıra hayvan betimleri (29 adet) ile cinsiyetsiz, insan ve hayvan özelliklerinin bir arada ve muğlak şekilde betimlendiği örnekler (39 adet) de mevcuttur (Morsch, 2002: 147-148). Kadın figürinleri oturur pozisyonda, bazen göbekleri vurgulu şekilde ve kimi örneklerde kollarında çocuk taşır şekilde; erkekler ise çıplak veya hayvan kürküne benzeyen, kemer/etek formunda bir giysiyle betimlenmiştir. Bazı örneklerde hem kadınlarda hem erkeklerde bel kısmında oval ve çizgi halinde dekoratif bezemeler bulunur (Morsch, 2002, 2017). Orta PPNB'ye tarihlenen 'Ain

Ghazal'da da cinsiyetin betimlenmediği ya da muğlak şekilde betimlendiği figürinlerle birlikte, kadın bedeninin betimlendiği düşünülen figürinler ve yanı sıra yüzün ve başın detaylı şekilde betimlendiği ancak cinsiyete işaret edebilecek genital organların ya da memelerin vurgulanmadığı, kimilerinde bir kişinin kimilerindeyse aynı bedende iki başın yer aldığı büyük sıvalı heykeller görülmektedir (Rollefson, 2008: 401-402). Yanı sıra, MÖ 8. binyıla tarihlenen Cafer Höyük örneği gibi hem biyolojik kadın hem de biyolojik erkek bedenine ait genital organların bir arada betimlendiği örnekler de mevcuttur (Kozlowski ve Aurenche, 2005: 231, Levha 6.13).

MÖ 8. binyıl sonlarından itibaren ve 7.-6. binyıllarda (Geç/Final PPNB ya da PPNC'den Çanak Çömlekli Neolitik Dönem'e doğru) cinsiyetin muğlak şekilde betimlendiği ya da hiç betimlenmediği figürinler devam etmekle birlikte, hem biyolojik cinsiyetin hem de saç, yüz ve şişmanlık gibi bedensel özelliklerin detaylı ve gerçekçi şekilde betimlendiği, çoğunluğunu kadınların oluşturduğu figürinler daha yaygın hale gelir (örn.: Orta Anadolu'da Çatalhöyük, Nakamura, 2021; Nakamura ve Meskell, 2009; Hacılar, Voigt, 2007 ve Köşk Höyük, Arslan 2019a, 2019b; Kuzey Mezopotamya'da Tell Seker al-Aheimar, Bouqras ve Sabi Abyad II, Nishiaki, 2007; Zagros'larda Jarmo ve Sarab, Kozlowski ve Aurenche, 2005: 212-213, Levha 6.4.2-6.4.3) (Şekil 3.4f-g; ayrıca bkz.: Şekil 2.13). Bu figürinleri stilistik ve istatistiki analizler ve bağlamsal yaklaşımlarla, farklı veri gruplarıyla karşılaştırmalı olarak ele alan çalışmalar, (a) cinsiyetin muğlak şekilde betimlendiği ya da hiç betimlenmediği formların halen sayısal olarak yoğunlukta olduğunu, (b) kadın bedeninin belirgin şekilde betimlendiği bu tür materyal kültür öğeleri aracılığıyla vurgulanan şeyin bereket ve doğurganlıkla ilişkili anlamlar atfedilen bir kadınlık kimliği olmadığını ve (c) bu nesneler ile doğurganlık çağını geçmiş yaşlı bedenler betimlenerek yaşam döngüsü, yaşlılık ve tecrübe gibi kavramların sembolize edildiği önermektedir (Nakamura, 2021; Nakamura ve Meskell, 2009; Pearson vd., 2015a; Voigt, 2007; ayrıca bkz.: 2.3.4. Yaşlılık ve Beden, Aktarım ve Materyal Kültür).

Ölüm, Beden ve Sosyal İlişkiler: İkincil Gömütler ve Kafatasları

Orta PPNB'ye geri döndüğümüzde, bu dönemden itibaren antropomorfik figürinlerde yüzün gerçekçi şekilde betimlendiği, göz, burun, kulak ve ağız gibi özelliklerin detaylı şekilde vurgulandığı ve genel olarak yüzün gerçekçi betimlerine yönelik ilginin arttığı belirtilmektedir (Ibanez vd., 2014; Kuijt, 2017, 2020) (Şekil 3.5). Kuijt ve Chesson (2007: 224) bu değişimin bireyliğe ve kimliğe dair yeni bir anlayışın yerleşmeye başlamasıyla ilişkili olduğunu önermektedir. Bu dönemde özellikle Güney Levant'ta ve Kuzey Mezopotamya'da "kafatası kültü" olarak adlandırılan, kafataslarının bazen tüm olarak bazen çene hariç olmak üzere gövdeden ayrılarak izole şekilde ya da gruplar halinde ve kireç, kil ve marl gibi materyaller ile sıvanarak, kimi örneklerde boyanarak ve göz çukurlarına deniz kabukları yerleştirilerek gömülmesini içeren ritüel uygulama da yaygınlaşır (örn.: Bonogofsky, 2001, 2004, 2005, 2006; Milevski vd., 2008; Santana vd., 2012) (Şekil 3.6a). Ölüm ve defin sonrasında beden yeniden açığa çıkarılarak kafatasının bedenden ayrılması uygulamasının ilk örnekleri Geç Epipaleolitik Dönem'de Güney Levant'taki Hayonim Mağarası'ndaki izole kafatasları (Belfer-Cohen, 1988) ile Orta Anadolu'daki Pınarbaşı B kaya sığınağından (Baird vd., 2013) ve ardından PPNA'da Netiv Hagdud'daki kafatası ayrılmış iskeletler ile Jericho'da bulunan, grup halinde gömülmüş kafataslarından bilinmektedir (Belfer-Cohen, 1988). PPNA'da ve Erken PPNB'de Jericho'da yalnızca çocuklara ve genç kadınlara ait kafataslarının vücutlarından ayrılarak ve daima grup halinde gömüldüğünü belirten Benz (2010: 255), ölüm yaşı ve cinsiyetin bu dönemde bu uygulama için belirleyici olduğunu önerir. Geç PPNB'den itibaren ise Jericho'da yalnızca genç erişkinlere özgü olan boyalı ve sıvalı kafatasları ortaya çıkar. Bu dönemde yetişkin erkeklere ait kafatasları da sayısal olarak artış gösterir (Benz, 2010: 261). Jericho ile birlikte diğer birçok yerleşmede özellikle Orta ve Geç PPNB'de kafataslarının sıvanması, boyanması ve süslenmesi gibi yeni uygulamalarla birlikte çeşitlenen ve yaygınlaşan "kafatası kültü" örnekleri daha sonra Çanak

Çömlekli Neolitik Dönem'de Orta Anadolu'da da (örneğin, Çatalhöyük ve Köşk Höyük) görülür (Bonogofsky, 2005; Haddow ve Knüsel, 2017; Özbek, 2009).

Orta ve Geç PPNB'de bu uygulamalar yüzün detaylı şekilde betimlendiği antropomorfik figürinlerdeki sembolik anlayışı anımsatmaktadır. Kuijt (2020: 134) sıvalı kafatasları ile tekil olarak bireylerin ya da belirli toplumsal cinsiyet kimliklerinin betimlenmediğini, insan yüzünün daha idealize edilmiş soyut bir anlayışla tasvir edildiğini önermektedir. Biyoarkeolojik analizler, bu uygulamada biyolojik cinsiyete dayalı bir seçim olmadığını göstermektedir. Örneğin, Güney Levant'ta yer alan Yiftahel yerleşmesinde göz çukurlarına deniz kabukları yerleştirilmiş üç sıvalı kafatasının analizi, iki kafatasının yetişkin erkeğe, bir kafatasının ise yetişkin bir kadına ait olduğunu ortaya koymuştur (Slon vd., 2014). Hangi cinsiyet ve yaş gruplarından bireylerin kafataslarının vücuttan ayrılarak ve kimi örneklerde sıvanarak ya da boyanarak gömüldüğünü, daha geniş bir örneklem üzerinde biyoarkeolojik yöntemlerle ele alan Bonogofsky (2004) ise bu uygulamada biyolojik cinsiyete dayalı bir farklılaşma bulunmadığını saptamıştır.

Farklı cinsiyet ve yaş gruplarından bireylere ait kafataslarının biyoarkeolojik analizleri ve tekil olarak ya da gruplar halinde gömülme biçimleri ile gözlemlenen bölgesel çeşitlilikler ise birtakım örüntüler sunmaktadır. Kafataslarının ait olduğu bireyler arasındaki sosyal ilişkiler hakkında doğrudan bilgi verebilecek genetik analizler gerçekleştirilmemiş olmakla birlikte, Bonogofsky (2006: 24) dental morfotiplere dayanarak Jericho'da birlikte, grup halinde gömülmüş kafataslarının ait olduğu bireylerin genetik olarak ilişkili olabileceğini önermektedir. Bebek ve çocuk gömütleri ile erişkin bireylere ait izole şekilde gömülmüş kafatasları arasında bir ilişki olduğunu öneren Benz (2012), erişkin bireylere ait izole kafataslarının kimi örneklerde çocuklarla birlikte ya da onlara yakın şekilde gömüldüğüne dikkat çeker. Wright (2000: 211), izole kafataslarının sıklıkla mekan içlerinde, ocakların yakınında ve kimi

örneklerde taban üzerinde bulunduğunu belirterek, yetişkinlere ait sıvalı kafataslarının sergilenmesi yoluyla, hanelerin daha genç sakinlerine çeşitli sosyal kodların aktarılmış olabileceğini önermektedir. Kuijt (2000) ve Benz (2010, 2012) de bu pratiğin benzer bir motivasyonla, topluluk genelinde sosyal hafızayı oluşturmaya ve birlikteliği sürdürmeye yönelik bir kolektif ritüelle ilişkili olduğunu önerir. Bireylerin deneyimlerine ve gözlemlerine dayanan hafıza, zaman içerisinde, sözlü olarak ya da materyal kültür ve soyutlama gibi pratikler aracılığıyla bireyler ve nesiller arasında aktarılarak toplumsal bir fenomen haline gelir. Erken Neolitik Dönem'de de sıvalı kafataslarının hazırlanması ve sergilenmesi gibi ritüel pratikler, uzun bir sürece yayılarak, zaman içerisinde unutulan bu kişilerin kafatasları aracılığıyla soyut kavramların aktarıldığı varlıklar haline gelmesini sağlamış olmalıdır (Kuijt, 2020: 138). Bu bağlamda kafataslarının alınması ve bir arada gömülmesi uygulaması özellikle PPNA ve Erken PPNB'de Jericho örneğinde olduğu gibi çocuklar ve genç kadınlar arasındaki sosyal ilişkileri sürdürmenin bir aracısıyken (Benz, 2010: 262), Orta ve Geç PPNB'ye gelindiğinde topluluk genelinde kolektif kimliği ve hafızayı oluşturmayı ve aktarmayı sağlayan bir ritüelin parçası haline gelirler (Kuijt, 2000, 2020). Benz (2010) ayrıca gruplar halinde gömülen kafataslarının Güney Levant'ta baskın olduğunu, bu bölgede çocuklar ve genç kadınlar arasındaki ilişkiyle birlikte bir başka ayrımı da izole kafataslarının çoğunlukla erkeklere ait oluşundan takip edebileceğimizi belirtmektedir. Kuzey Mezopotamya'da ise izole şekilde gömülmüş kafatasları daha yoğundur ve bu bölgede bu uygulama için cinsiyete dayalı bir ayrım bulunmaz. Bu bağlamda, kolektif kimliklerin oluşum ve dışavurum mekanizmalarının bölgesel olarak da farklılaştığı düşünülebilir (Benz, 2010: 269).

Bireylerin ölümü ve defni sonrasında bedenlerinin açığa çıkarılması ve kemiklerin parçalar halinde ya da beden bütünlüğü bozularak yeniden gömülmesi gibi pratikleri kapsayan ikincil ölü gömme uygulamalarının, bu uygulama için seçilen kişilerin sosyal rolleri ve kimlikleriyle ilişkili olabileceği,

ancak bu uygulamalarla birlikte bu tür sosyal farklılaşmaların üstünün örtüldüğü ve ölen kişiler yeniden toplumsallaştırılarak sosyal birlikteliğin sağlandığı önerilmektedir (Kuijt, 1996, 2000). Örneğin, Çayönü'nde yer alan ve "Kafatası Binası" olarak adlandırılan yapı (BM yapısı) içerisine gömülen yaklaşık 400 bireye ait ikincil gömüt içerisinde yetişkin kadınlar ve erkekler ile 2.5 yaş üstü çocuklara ait çok sayıda uzun kemik ve bedenden ayrılarak gömülmüş kafatasları saptanmıştır. Bireylerin yapı içerisine PPNA'dan Geç PPNB'ye yayılan uzun bir süreçte, farklı evrelerde gömüldüğü anlaşılmaktadır. İlk kullanım evresine ait yaklaşık 120 ikincil gömüt mevcuttur. En yoğun kullanım ise 280 bireyin gömüldüğü, Erken ve Orta PPNB'ye tarihlenen evrelerde gerçekleşmiştir (Özdoğan ve Özdoğan, 1998). $\delta^{15}N$ ve $\delta^{13}C$ izotop analizleri, bu binaya gömülen bireylerin beslenmelerinin, aynı evrelerde domestik mekanlarda taban altına gömülen birincil gömütlerden farklılaştığını göstermektedir (Pearson vd., 2013). Bu bağlamda, bu özgün ve kolektif ölü gömme ritüelinde cinsiyet belirleyici bir faktör değildir, ancak 2.5 yaş altı çocukların bu uygulama için tercih edilmeyişinin, yaş, kimlik ve bireylik kavramlarıyla ilişkili olduğunu; beslenmedeki farklılıkların ise aynı dönemde yerleşmede yaşayan farklı sosyal gruplara işaret ettiğini düşünebiliriz. Diğer yandan Croucher (2006), uzun bir süreç içerisinde sürekli olarak kimi ölülerin kemiklerinin ve kafataslarının alınması ve yeniden gömülmesini kapsayan bu uygulama ile birlikte bireysel kimliklerin arka plana atıldığını ve kolektif kimliğin yaratıldığını önermektedir (Croucher, 2006: 29).

Yaşayan Beden ve Görünüm: Beden Modifikasyonu

Erken Neolitik Dönem'de kafatasının çeşitli şekillerde modifiye edilmesi, formunun ve görünümünün değiştirilmesi pratiği ölülerin yanı sıra yaşayan bedenlere de uygulanmaktaydı. Başa odaklanan iki farklı uygulama—ölüm sonrası kafatasının alınması ve yaşayan kişinin kafatasının formunun değiştirilmesi—bölgesel olarak Güneybatı Asya'nın farklı coğrafyalarında

yoğunlaşmaktadır. Tekil ya da az sayıda örnek Anadolu'ya da yansımıştır. "Kafatası kültü" olarak adlandırılan, ölüm sonrasında kafatasının alınması uygulaması Güney Levant ve Kuzey Mezopotamya'da yaygınken, çocukluk çağında kafatasının şekillendirilmesi yoluyla yaşayan bedenin görünümünün kalıcı şekilde değiştirilmesi uygulamasının Zagros'larda, özellikle İran ve Irak'ın doğusundaki yerleşmelerde yaygın olduğu görülmektedir (bir değerlendirme için bkz.: Daems ve Croucher, 2007). Bölgedeki yerleşmeler içerisinde Ganj Dareh'te kültürel kafatası deformasyonu uygulaması 14 bireyde saptanmıştır ve hem kadın hem de erkek bireyleri kapsamaktadır (Meiklejohn vd., 1992: 89). Yerleşmede bu uygulama kadınlar ve erkekler arasında cinsiyete dayalı bir farklılaşma sunmazken, sabit izotop analizleri beslenmede cinsiyete dayalı belirgin bir ayrışma olmadığını, ancak erkeklerin beslenmelerinin kadınlara kıyasla daha fazla çeşitlilik içerdiğini göstermektedir. Araştırmacılar bu çeşitliliği açıklarken, erkeklerin daha yüksek mobiliteye sahip olmuş olabileceğini ve dolayısıyla daha çeşitli besin kaynaklarına daha sık erişimleri olduğunu önerir. Nitekim sülfür izotop analizleri de örneklem içerisinde yer alan yaşlı bir erkeğin yaşamının uzun bir kısmını coğrafi olarak farklı bir bölgede geçirmiş olabileceğine işaret etmektedir (Merrett vd., 2021). Örnek sayısının az olduğu belirtilmekle birlikte, İran'da yer alan Ali Kosh yerleşmesinde ise kafatası şekillendirmesi uygulaması sadece kadınlarda saptanmıştır (Meiklejohn vd., 1992: 89; Soltysiak ve Darabi, 2017: 79) (Şekil 3.6b). Bununla birlikte, aynı yerleşmede bedenin/yüzün görünümünün kalıcı şekilde değiştirilmesini kapsayan bir başka uygulama daha görülür. Üst çenedeki sağ köpek dişinin çekilmesi kapsayan bu uygulama ise genç erkeklere özgüdür (Soltysiak ve Darabi, 2017: 81). Olasılıkla yaşla ilişkili bir geçiş ritüelinin parçası olan bu uygulama ile belirli bir yaş üzerindeki erkeklerin kimliklerinin, bedenleri üzerinden okunabilmesi ve kimliğin dış dünyaya yansıtılması sağlanmış olmalıdır.

Kültürel kafatası deformasyonuna geri döndüğümüzde, Daems ve Croucher (2007) Zagros yerleşmelerinde bulunan iskelet sayısının azlığına ve mevcut örneklem içerisinde kafatası deformasyonuna sahip bireylerin sayısal olarak fazlalığına dikkat çekerek, başı şekillendirilmiş bireylerin bilinçli şekilde yerleşme içerisinde gömüldüğünü, bedensel görünümleri ile bu bireylerin topluluğun diğer bireylerinden farklılaştığını, bu farklılaşmanın ise soy ilişkileri, toplumsal cinsiyet veya kültürel kimlikleriyle ilişkili olabileceğini önerir. Erken Neolitik Dönem'de Zagros'larda yaygın görülen bu uygulama, Güneydoğu Anadolu'da Çayönü'nde (Altınışık vd., 2022) ve Orta Anadolu'da Aşıklı Höyük'te (Özbek, 2011) az sayıda bireyde saptanmıştır. Zagros'larda bu uygulamanın genel olarak biyolojik cinsiyet veya yaşla ilişkili bir farklılaşmaya ya da seçiciliğe işaret etmediği vurgulanırken (Meiklejohn vd., 1992: 94), Anadolu'da Çayönü'nde yalnızca çocuklarda ve kadınlarda, Aşıklı Höyük'te ise bir çocukta görülmektedir. Çayönü'nde gerçekleştirilen genetik analizler, bu bireyler içerisinde yer alan, 1.5-2 yaşında ölmüş kız çocuğun Zagros kökenli olduğunu göstermektedir (Altınışık vd., 2022). Nitekim, Zagroslar'dan gelen veriler de bölgenin yerel Neolitik sakinlerinin, özellikle erkeklerin, bölgeler arası hareketliliğine dair ipuçları sunmaktadır (Merrett vd., 2021). Bu bağlamda, Anadolu'da bu uygulama kadınlar ve çocuklarla ilişkili olmakla birlikte, bireysel kimlikleri yansıtmaktan ziyade olasılıkla Zagroslar'la ilişkili kültürel kimliğin bir göstergesi olarak ele alınabilir. Diğer yandan, Çayönü'nden elde edilen veriler kafatası deformasyonuna sahip çocuk ile aynı binada gömülmüş, yine kafatası deformasyonuna sahip, 43-58 yaş aralığındaki bir kadın arasında üçüncü dereceden ve baba tarafından aktarılmış bir genetik ilişki bulunduğunu da ortaya koymuştur (Altınışık vd., 2022). Irak'ta, daha geç bir döneme tarihlenen Tell Arpachiyah'nın MÖ 5. binyıla tarihlenen Halaf kültürüyle ilişkili evrelerinde da kafatası deformasyonuna sahip bireyler arasında olasılıkla genetik yakınlık bulunduğu önerilmektedir (Molleson ve Campbell, 1995: 51). Dolayısıyla, kültürel kafatası deformasyonunun Erken Neolitik Dönem'den itibaren birkaç binyıl boyunca kültürel ve biyolojik ya da sosyal ölçeklerde kurgulanan soy

ilişkilerine dayalı sosyal kimliklerle ilişkili olduğunu düşünmek mümkündür (bu uygulamanın kimliklerle ilişkisinin bölgesel ve zamansal ölçekte daha geniş bir okuması için ayrıca bkz.: 2.2.1.1. Kültürel Kafatası Deformasyonu).

3.2.6. Çocuklar ve Yetişkinler: Farklılıklar, Benzerlikler ve Kimlikler

Çocuklarla yetişkinler arasındaki sosyal ilişkilerin "kafatası kültü" gibi ritüellerle ya da kafatası deformasyonu gibi, bedensel görünüme dair kalıcı değişikliklerle dışavurumunun yanı sıra, mezar buluntuları da kimliklerin ve sosyal ilişkilerin oluşumu ve dışavurumunda yaşın rolü hakkında bilgi vermektedir. Grindell (1998), Güney Levant'ta gerçekleştirdiği çalışmada Geç Epipaleolitik Dönem'de bebeklerin ve çocukların yetişkinlere benzer şekilde gömüldüğüne, yetişkin kadınlar ve erkekler arasında bir farklılık ya da ayrışma olmadığı gibi çocuklarla yetişkinler arasında da bir ayrışmanın ölü gömme ritüelleri üzerinden takip edilemediğine dikkat çeker. Neolitik Dönem'le birlikte ise yaşın belirleyici bir faktör haline geldiğini görürüz (Grindell, 1998: 240). Gerek PPNA'da gerek PPNB'de Kuzey Mezopotamya'da ve Orta Anadolu'da da yetişkin mezarlarında mezar buluntularının dağılımında cinsiyete dayalı bir ayrışma görülmemektedir fakat farklı yaş gruplarından bireyler arasında çeşitli farklılıklar ve ortaklıklar bulunur (örn.: Alarashi, 2014; Alarashi vd., 2018; Benz vd., 2016; Nakamura ve Meskell, 2013; Vasic vd., 2021; Veropoulidou, 2021; ayrıca bkz.: 2.1.2.4. Toplumsal Cinsiyet Arkeolojisinde Biyoarkeoloji, Materyal Kültür ve Ölü Gömme Uygulamalarına Karşılaştırmalı Yaklaşımlar). Örneğin, Güney Levant'ta Ba'ja ve Basta yerleşmelerinde ve Kuzey Mezopotamya'da Fırat havzasındaki Tell Halula'da genellikle çocuklar en yüksek sayıda boncuk içeren takılarla birlikte gömülmüşlerdir (Alarashi, 2014; Benz vd., 2020). Tell Halula'da Cypraeidae sp. türü kabuklar, çocuklarda genellikle pelvis çevresinde, yetişkinlerde ise baş çevresinde ya da hem baş hem de pelvis çevresinde bulunarak, çocuklar ve yetişkinler için takıların farklı kullanım biçimleri

olduğuna işaret eder (Alarashi vd., 2018) ve yaşam döngüsü içerisinde kimliklerin nasıl değiştiğine, değişen kimliklerin ise bedenin farklı süslenme biçimleri yoluyla nasıl yansıtıldığına dair fikir sunar. Zagros'larda yer alan Bestansur yerleşmesinde de yetişkin kadınlar ve erkekler arasında ölü gömme uygulamaları açısından bir farklılaşma olmadığı belirtilmekte, ancak sosyal farklılaşmaya dair en belirgin okumayı diğer bireylerden farklılaşır şekilde kabuk ve akik gibi çeşitli hammaddelerden yapılmış boncuklardan oluşan kompozit takılarla ya da boncuk gruplarıyla birlikte gömülmüş 0-8 yaş aralığındaki çocuklar üzerinden yapabileceğimiz önerilmektedir (Walsh, 2020: 439).

Erken Neolitik Dönem'de tüm yerleşmelerde bireyler çeşitli eşyalarla birlikte gömülmez. Bu uygulamanın olduğu yerleşmelerde ise yalnızca bazı bireylerin takılar gibi çeşitli eşyalarla birlikte gömüldüğünü görürüz. Örneğin, Tell Halula'da çeşitli eşyalarla birlikte gömülmüş bireyler toplam birey sayısının yaklaşık %50'sini, aynı bölgedeki Abu Hureyra yerleşmesinde ise yaklaşık %44'ünü oluşturmaktadır (Guerrero vd., 2009: 389, Tablo 3). Bu mezar buluntularının çoğunluğunu tek veya kompozit halde boyun, bilek ve bazen pelvis ve baş çevresinde bulunmuş boncuklar/takılar oluşturur. Ölülerin ev içlerinde giriş kısmına ve oturur/çömelir pozisyonda, olasılıkla organik bir malzemeye sarılarak oldukça standart bir biçimde gömüldüğü ve bu standardizasyonun cinsiyet veya yaşa dayalı olarak farklılaşmadığı Tell Halula'da, kimi evlerde gömülen bireylerde mezar buluntuları mevcutken kimi evlerde değildir (Guerrero vd., 2009; Kuijt vd., 2011; Ortiz vd., 2013).

Mezar eşyasıyla birlikte gömülen bireyler içerisinde, Orta PPNB'ye tarihlenen evrelerde (MÖ yak. 7500) çocuklar yetişkinlere kıyasla çok daha yüksek sayıda boncukla birlikte gömülmüştür. Bu evrelerde yetişkinler ise taş aletler gibi farklı nesnelerden meydana gelen mezar buluntularına sahiptir. Geç PPNB'de (MÖ yak. 7300) ise boncuklarla birlikte gömülen yetişkinlerle

çocukların oranı neredeyse eşit hale gelir, daha önceki evrelerde çocuk mezarlarında görülen çeşitli boncuk formları yetişkinlerde de görülmeye başlar ve diğer az sayıdaki mezar buluntusunun gösterdiği üzere çocuklarla yetişkinler arasındaki materyal ortaklıklar artar (Kuijt vd., 2011: 514). Bu bağlamda Kuijt vd. (2011), Orta PPNB'de mezar buluntularının, özellikle takıların, çocuklar ve yetişkinler arasında farklı sosyal kimlikleri simgelediğini ve bu farklılıklara işaret ettiğini; Geç PPNB'ye gelindiğindeyse aynı materyaller aracılığıyla bu defa artık yetişkinlerin ve hanelerin birbirinden ayrıştırıldığını ve farklı hanehalkı kimliklerinin vurgulandığını önermektedir. Bu dönemde Güney Levant'ta yer alan Ba'ja'da çocuk mezarlarında görülen yerel olmayan, "egzotik" materyallerden üretilmiş boncuklar ise topluluğun uzak mesafelerle kurduğu sosyal ilişkilerin, bu bireylerin kimliklerinin oluşturulmasında bir yere sahip olduğunu ve diğer yandan erişim, üretim ve kullanım açısından zaman ve emek yatırımı isteyen bu materyallerin ölü gömme ritüelleri gibi topluluğun geneline açık aktivitelerde mezara bırakılması yoluyla kolektif kimliğin de yeniden üretildiğini göstermektedir (Benz vd., 2020: 103).

Tablo 3.2: Güneybatı Asya'da Neolitik Dönem'de toplumsal cinsiyet ve yaşa dayalı sosyal roller ve kimlikler, iş bölümü ve kolektif kimlik gibi kavramların çeşitli yaklaşımlar ve yöntemler aracılığıyla ele alındığı yerleşmeler.

Yerleşme ve Bölge*	**Malzeme ve Yöntem****		**Referans**
Geç Epipaleolitik (MÖ 13.000-9800)			
Güney Levant Nahal Oren El Wad Ain Mallaha Raqefet Hayonim Mağarası Kebara Azraq 18 Wadi Hammeh 27 Hilazon Tachtit Mağarası	İnsan kalıntıları Ölü gömme uygulamaları Mezar buluntuları	Biyoarkeoloji Mekansal dağılım İstatistiksel analizler	Belfer-Cohen ve Hovers, 1992 Bocquentin ve Noûs, 2022 Grindell, 1998 Grosman ve Munro, 2006 Grosman vd., 2008 Peterson, 2002
Kuzey Mezopotamya Abu Hureyra	İnsan kalıntıları Materyal kültür	Biyoarkeoloji Mekansal dağılım	Molleson, 1994, 2000

Tablo 3.2 devam

*Orta Anadolu**** Pınarbaşı *Bkz.: Dördüncü Bölüm*	İnsan kalıntıları	Biyoarkeoloji	Baird vd., 2013 Baysal, 2013a
Erken Neolitik (PPNA) (MÖ 9800-8600)			
Güney Levant Hatoula Jericho	İnsan kalıntıları	Biyoarkeoloji	Benz, 2010 Peterson, 2002
Kuzey Mezopotamya Körtik Tepe Hasankeyf Höyük Göbekli Tepe Çayönü	İnsan kalıntıları Ölü gömme uygulamaları Mezar buluntuları İkonografi	Biyoarkeoloji İstatistiksel analizler Stilistik analizler	Atakuman, 2015 Benz vd., 2016 Croucher, 2006, 2012 Delibaş, 2006 Hodder ve Meskell, 2011
Erken Neolitik (PPNB) (MÖ 8600-6900)			
Güney Levant Jericho Ain Ghazal Kfar HaHoresh Nahal Hemar Tell Ramad Beisamoun Tell Aswad Abou Gosh Basta Yiftahel Ba'ja	İnsan kalıntıları Ölü gömme uygulamaları Mezar buluntuları İkonografi	Biyoarkeoloji Mekansal dağılım İstatistiksel analizler Stilistik analizler	Benz, 2010, 2012 Benz vd., 2020 Bonogofsky, 2001, 2004, 2006 Kuijt, 2017, 2020 Kuijt ve Chesson, 2007 Peterson, 2002, 2010 Rollefson, 2008
Kuzey Mezopotamya Abu Hureyra Tell Halula Çayönü Göbekli Tepe Nevali Çori	İnsan kalıntıları Ölü gömme uygulamaları Mezar buluntuları	Biyoarkeoloji Mekansal dağılım İstatistiksel analizler	Alarashi, 2014 Alarashi vd., 2018 Altınışık vd., 2022 Atakuman, 2015 Croucher, 2006 Guerrero vd., 2009 Hodder ve Meskell, 2011 Kuijt vd., 2011 Molleson, 1994, 2000 Morsch, 2002, 2017 Pearson vd., 2013
Zagroslar Ali Kosh Ganj Dareh Bestansur	İnsan kalıntıları	Biyoarkeoloji	Daems ve Croucher, 2007 Merrett vd., 2021 Soltysiak ve Darabi, 2017 Walsh, 2020

Tablo 3.2 devam

*Orta Anadolu**** Boncuklu Höyük Aşıklı Höyük *Bkz.: Dördüncü Bölüm; ayrıca bkz: Yelözer ve Özbaşaran, 2022*	İnsan kalıntıları Ölü gömme uygulamaları Mezar buluntuları Materyal kültür	Biyoarkeoloji Parmak izi analizleri Mekansal dağılım İstatistiksel analizler Teknolojik analizler	Arslan, 2014 Baird vd., 2017 Baysal, 2013b, 2014 Bennison-Chapman ve Hager, 2018 Erdal, 2004, 2018 Itahashi vd., 2021 Yaka vd., 2021
Geç Neolitik (Çanak Çömlekli Neolitik) (MÖ 6900-5700)			
Kuzey Mezopotamya Tell Seker al-Aheimar Bouqras Sabi Abyad II	İkonografi	Stilistik analizler	Nishiaki, 2007
Zagroslar Jarmo Sarab	İkonografi	Stilistik analizler	Kozlowski ve Aurenche, 2005
*Orta Anadolu**** Çatalhöyük Köşk Höyük Hacılar *Ayrıca bkz.: İkinci Bölüm*	İnsan kalıntıları Ölü gömme uygulamaları Mezar buluntuları İkonografi	Biyoarkeoloji Mekansal dağılım İstatistiksel analizler Stilistik analizler	Agarwal vd., 2015 Arslan, 2019a, 2019b Bonogofsky, 2005 Hamilton, 2005 Meskell, 2007 Molleson 2007a Nakamura, 2021 Nakamura ve Meskell, 2009 Pearson vd., 2015 Vasic, 2020 Vasic vd., 2021 Veropoulidou, 2021 Voigt, 2007

*Bu bölümde bahsi geçen ya da ele alınan çalışmalarda analiz edilen yerleşmeler/bölgeler ve ait oldukları kültürel kronoloji (ayrıca bkz.: Şekil 3.1).

**Ele alınan çalışmalarda başvurulan veri kaynakları, yaklaşımlar ve yöntemler.

***Orta Anadolu'da Geç Epipaleolitik ve Erken Neolitik Dönem'de kimliklerin bölgesel arka planla birlikte bir tartışması için bkz.: 4.1. Bölgesel Arka Plan: Orta Anadolu'da Erken Neolitik Dönem'de Kimlikler ve Etkileşim; Orta Anadolu'da Geç Neolitik Dönem'de sosyal roller ve kimliklerin çeşitli yaklaşımlar ve yöntemler bağlamında ele alındığı örnekler için ayrıca bkz.: 2.1.2.4. Toplumsal Cinsiyet Arkeolojisinde Biyoarkeoloji, Materyal Kültür ve Ölü Gömme Uygulamalarına Karşılaştırmalı Yaklaşımlar.

Toplumsal cinsiyetin daima biyolojik cinsiyet ile ilişkili olmadığını ve kimliklerin daima biyolojik farklılıklara dayalı olarak inşa edilmiş olması gerekmediğini düşündüğümüzde (örn.: Geller, 2005) ve farklı yerleşmelerden elde edilen veri gruplarının birbirleriyle ilişkisini yerleşme ölçeğinde ve yerleşmeler/bölgeler arası karşılaştırmalarla bütüncül bir yaklaşımla ele aldığımızda, toplumsal cinsiyet ve yaşla ilişkili kimliklerin, sosyal rollerin ve bireysel ve kültürel kimlikleri meydana getiren sosyal ilişkilerin karmaşık, bağlama göre değişen doğasını anlamamız mümkün olmaktadır (ayrıca bkz.: Croucher, 2008). Bu tür bir yaklaşımla, Güneybatı Asya'da Geç Epipaleolitik ve Erken Neolitik Dönem'de biyoarkeolojik veriler, ölü gömme uygulamaları ve materyal kültür öğelerinin yerleşme içi ve bölgeler arası karşılaştırmalı okumalarının sunduğu tabloyu özetlemek gerekirse:

- Geç Epipaleolitik'ten Erken PPNB'ye dek ölü gömme uygulamaları ve ikonografide gördüğümüz sembolik öğeler, insanların kimliklerinin insan olmayan hayvanlarla ilişkisel şekilde, kültür/doğa ikiliğini aşan çok boyutlu bir anlayışla kurgulandığını önermektedir.
- Erken PPNB'den Orta PPNB'ye geçişte insan tasvirleri artış gösterir. Ancak Neolitik Dönem'de bereket ve doğurganlıkla ilişkili kadın betimlerinin oluşturduğu bir sembolik anlayış olduğu mitine (örn.: Mellaart, 1964; Gimbutas, 1991) karşıt şekilde, cinsiyetlendirilmiş tasvirlerde kadınlarla erkekler arasında anlamlı bir sayısal fark bulunmamaktadır.
- PPNA ve PPNB'de cinsiyetin betimlenmediği ya da muğlak şekilde betimlendiği örnekler ise toplumsal cinsiyet kimliklerine ilişkin algının kadın-erkek ikiliğinin ötesinde olduğunu önermektedir.
- Bu sosyo-ekonomik ve bilişsel dönüşüm süreci boyunca Güney Levant, Toroslar ve Zagroslar'da kültürel kimlikler benzer beden modifikasyonu uygulamalarının farklı dışavurum biçimleri yoluyla oluşturulmuştur ve yerel özgünlükler içermektedir. Bu uygulamalar, kolektif kimlikleri oluşturmanın yanı sıra farklı sosyal gruplar arasındaki ilişkileri de simgeler.

- Toplumsal cinsiyet ve yaş ile ilişkili kimlikler ve sosyal roller sorusuna döndüğümüzdeyse, Peterson'ın da vurguladığı (2002: 127; 2010: 260) gibi, paleopatolojik veriler Geç Epipaleolitik Dönem'den Neolitik Dönem'in sonlarına dek cinsiyete dayalı iş bölümünün keskin bir şekilde ayrışmadığını ve iş bölümü organizasyonunun farklı yerleşmelerde, toplulukların kendi ihtiyaçlarına göre belirlendiğini göstermektedir.
- Erken Neolitik Dönem'in sonlarında yaygınlaşmaya başlayan kadın figürinlerinde yaşlı kadın bedenine vurgu ön plandadır. Kişisel süs eşyaları gibi mezar buluntularının dağılımları ise Erken Neolitik Dönem'de çocukların ve yetişkinlerin kimliklerinin farklı biçimlerde kurgulandığını göstermektedir. Dolayısıyla, materyal kültürün, yaş ve yaşam döngüsüyle birlikte dönüşen kimliklerin bir anlatıcısı olduğu önerilebilir (ayrıca bkz.: 2.3. Rolleri ve Kimlikleri Öğrenmek ve Aktarmak: Sosyal Yaş ve Yaşam Döngüsü).
- İş bölümünün keskin bir cinsiyet ayrımı içermemesi ve bağlama/ihtiyaca göre organize edildiğini düşünebileceğimiz doğası, ölü gömme uygulamalarındaki çeşitlilik, bu çeşitlilik içerisinde biyolojik cinsiyete dayalı bir ayrışma örüntüsünün olmayışı ve ikonografide biyolojik cinsiyete vurgunun azlığı ya da cinsiyetin muğlak şekilde betimlendiği örneklerin varlığı gibi parametreleri bir arada düşündüğümüzde, Güneybatı Asya'da yerleşik yaşama geçiş sürecini temsil eden Geç Epipaleolitik ve Erken Neolitik Dönem'de toplumsal cinsiyet kimliklerinin ayrışmış bir dünyaya işaret etmediğini önerebiliriz. Sabit izotop analizlerinin ortaya koyduğu üzere beslenmede görülen çeşitlilik ve farklılıkların ise statü ve hiyerarşi gibi kavramlarla açıklanamayacağını önermek mümkündür.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VAKA ÇALIŞMASI: AŞIKLI HÖYÜK

Tez çalışmasının vaka incelemesini oluşturan Aşıklı Höyük (MÖ kal. 8350-7350) yerleşmesinin yer aldığı Orta Anadolu bölgesi gerek yerleşik yaşama geçiş sürecinin dinamikleri ve bu süreci karakterize eden kültürel tercihler, sosyo-ekonomik adaptasyon ve sembolik davranış örüntüleri açısından gerekse genetik veriler bağlamında bir önceki bölümde ele alınan Güney Levant, Kuzey Mezopotamya ve Zagroslar'dan farklılaşan, yerel ve özgün bir Neolitikleşme modeli sunar (Duru vd., 2021a; Feldman vd., 2019; Özbaşaran, 2011). Bölgenin özgün Neolitikleşme sürecini düşündüğümüzde, ilk yerleşik toplulukların bireysel ve kolektif kimliklerini meydana getiren sosyal ve sembolik dinamiklerin çağdaşlarıyla olan benzerliklerini ve onlardan ayrışan noktalarını sorgulayabiliriz. Bununla birlikte, birkaç yüzyıllık süreç içerisinde topluluk ölçeğinde kimliklerin dışavurum mekanizmalarındaki değişimleri de böylesi bir arka plan ile birlikte sorgulamamız mümkün. Bu bağlamda, Orta Anadolu'da yerleşik yaşama geçiş sürecinde bireysel ve kolektif kimlikleri çözümlemek ve kimliklerin bu dönüşüm sürecinde nasıl bir devamlılık ve değişim örüntüsü sunduğunu anlamak amacıyla, bu bölümde öncelikle bölgede Epipaleolitik ve Erken Neolitik Dönem'e tarihlenen yerleşmelerden elde edilen verilere dayalı olarak kimlikler ve etkileşim kavramlarına odaklanan kısa bir bölgesel arka plan sunulmaktadır. Ardından benzer bir çerçevede çalışmanın vaka incelemesini oluşturan Aşıklı Höyük tanıtılmakta ve (1) biyoarkeolojik veriler, (2) materyal kültür, mezar buluntuları ve kişisel süs eşyaları ile (3) ölü gömme uygulamaları odaklı olmak üzere yerleşmedeki çeşitli veri gruplarının karşılaştırmalı bir okuması yapılmaktadır.

4.1. BÖLGESEL ARKA PLAN: ORTA ANADOLU'DA ERKEN NEOLİTİK DÖNEM'DE KİMLİKLER VE ETKİLEŞİM

Orta Anadolu'da yerleşik yaşama geçişin hemen öncesine dair veriler, Konya Ovası'nda yer alan ve Geç Epipaleolitik Dönem'e (MÖ kal. 13.000) tarihlenen Pınarbaşı B kaya sığınağından gelmektedir (Baird vd., 2013). Pınarbaşı B'de bulunan ve Güney Levant'taki Natuf toplulukları ile çağdaş iki mezardan ilki (Mezar 13) 25-29 yaşlarındaki bir erkeğe aittir. Analizler, birey gömüldükten ve çürüme gerçekleştikten bir süre sonra mezarın açıldığını ve kafatasının alındığını göstermektedir. Paleopatolojik analizler sonucunda bireyin sol bacağında tespit edilen patolojik lezyonlar bir sakatlığa işaret ederken sağ bacakta görülen osteofit (kıkırdak kaybı sonucu kemik çıkıntısı) oluşumu, sol bacaktaki patoloji nedeniyle sağ bacağın daha yoğun kullanıldığını önermektedir. Sağ ve sol kol arasında saptanan asimetrik gelişim ise Peterson'ın (2002: 98, akt.: Baird vd., 2013) Güney Levant Natuf topluluklarında erkeklerde gözlemlediği ve mızrak/ok atma ya da avcılık faaliyetine işaret ettiği düşünülen asimetrilere benzerlik taşır. Bu bağlamda, benzer bir avcılık tekniğinin iki bölge arasındaki bir ortaklık olabileceği düşünülmektedir (Baird vd., 2013). İkinci mezardan (Mezar 14) elde edilen veriler ise Orta Anadolu'da Epipaleolitik Dönem'de ölü gömme ritüellerine ve kişisel süs eşyası pratiklerine dair bilgiler sunmaktadır. Bir erişkin erkeğe ait mezarda, bireyin başının arkasına bir kaplumbağa kabuğu içerisine yerleştirilmiş, tümü kırmızı okr ile kaplı 140 adet *Dentalium dentalis* ve *Dentalium mutabile inacquicostatum* boncuktan oluşan bir dizi, dört adet *Tritia gibbosula* boncuk, üç adet kemik boncuk ve çeşitli taş aletler bulunmuştur. *Dentalium* dizisinin, Güney Levant'ta el-Wad mağarasında iskeletlerle birlikte bulunan başlık türü süs eşyalarını anımsattığı ifade edilmektedir (a.e.). Eşyaların üstü kırmızı okr ile kaplıdır ve bununla birlikte mezara da okr serpildiği görülmektedir (a.e.). *Dentalium*, Pınarbaşı B'de mezar kontekstleri dışında da kişisel süs eşyaları içerisinde en baskın türü oluşturmaktadır. Bunu *Tritia gibbosula* takip ederken, *Columbella rustica* ve

Nerita sp. türü kabuklar da mevcuttur (Baysal, 2013a: Tablo 2). *Dentalium* türü kabukların baskınlığı Güney Levant'taki Natuf topluluklarının kişisel süs eşyası tercihleriyle paralellikler taşırken, *Tritia* ve *Columbella* türü kabuklar ise olasılıkla topluluğun tercihlerini etkileyen yerel/özgün kültürel kimliğine işaret etmektedir (a.e.: 270). Bu bağlamda, kişisel süs eşyası pratiklerindeki kimi tercihler ile Geç Epipaleolitik Dönem Pınarbaşı B topluluğunun yerel bir topluluk olduğunu ortaya koyan genetik veriler (Feldman vd., 2019) ve stronsiyum izotop analizi sonuçlarını (Pearson, 2019) bir arada düşündüğümüzde topluluğun özgün kültürel bir kimliğe sahip yerel bir topluluk olduğunu ancak aynı zamanda kimi kişisel süs eşyası tercihleri ve materyal kültür öğeleri, ölü gömme uygulamaları ve olası benzer avcılık tekniklerinin Orta Anadolu ile Güney Levant arasında Geç Epipaleolitik Dönem'de görülen yakın tekno-kültürel ilişkiye ve etkileşime işaret ettiğini görmekteyiz.

Orta Anadolu ile Güney Levant ve Kuzey Mezopotamya arasında etkileşim aslında birkaç binyıl öncesinden itibaren takip edilebilmektedir. Bölgenin doğusunda, Kapadokya'da yer alan Göllüdağ obsidiyen kaynakları çevresinde bulunan Alt Paleolitik el baltaları ve yongaları, Orta Paleolitik *levallois* aletler ve Üst Paleolitik'te Göllüdağ obsidiyeninden üretilmiş aletlerin Suriye'de Yabroud II kaya sığınağı ile Lübnan'da Ksar Akil'de bulunmuş olması (Frahm ve Hauck, 2017; Frahm ve Tryon, 2019; Slimak ve Dinçer, 2007; Slimak vd., 2008), bölgenin Alt Paleolitik Dönem'den itibaren düzenli bir şekilde uzak mesafelerde yaşayan insan topluluklarınca ziyaret edildiğini ya da yerel toplulukların uzak mesafeler arasında gidip geldiğini ve her iki ihtimalde de bölgeler arası etkileşimin ölçeğinin Erken Neolitik Dönem'e dek gittikçe arttığını göstermektedir. Erken Neolitik Dönem'e gelindiğinde, Göllüdağ'da yer alan Kömürcü-Kaletepe obsidiyen atölyesinde gerçekleştirilen araştırmalar (örn.: Binder ve Balkan-Atlı, 2001) MÖ 8300 civarında Güney Levant ve Kuzey Mezopotamya'dan taş ustalarının bölgeye geldiğini ve burada ürettikleri belirli

bir teknolojinin ürünü olan dilgi ve dilgicikleri Güney Levant, Orta Fırat ve Kıbrıs'a dek götürdüklerini önermektedir (Binder, 2002; Binder ve Balkan-Atlı, 2001). Aynı dönemde Kapadokya'da yer alan Aşıklı Höyük'te görülen taş alet teknolojisi ise toplulukların Göllüdağ'da Kayırlı başta olmak üzere aynı kaynaktan hammadde temin ediyor olmasına rağmen bu kaynağa yaklaşık 2 km mesafede yer alan Kaletepe'de görülen üretimden tamamen farklı, yerel özellikler taşımaktadır (Balkan-Atlı, 2003; Binder ve Balkan-Atlı, 2001; Kapadokya'da Erken Neolitik Dönem'e dair genel bir değerlendirme için ayrıca bkz.: Duru, 2018b; Yelözer vd., 2019; Orta Anadolu için ayrıca bkz.: Baird, 2012; Özbaşaran, 2011).

Konya Ovası'na döndüğümüzde, MÖ 9. binyıla tarihlenen Boncuklu Höyük (MÖ yak. 8300; Baird vd., 2012, 2017) ve Pınarbaşı A (Baird, 2012) yerleşmeleri Orta Anadolu'nun bu kesiminde yaşayan ilk yerleşik toplulukların kültürel kimliği, teknolojik tercihleri ve farklı bölgelerle etkileşimi hakkında bilgi vermektedir Akdeniz kıyısına uzak bu iki yerleşmede görülen kişisel süs eşyası pratikleri, özellikle deniz kabukları, uzak bölgelerle etkileşimin ölçeğine dair fikir sunar. Deniz kabukları bölgeye Akdeniz'den, Torosları aşarak olasılıkla Göksu vadisi üzerinden yaklaşık 220 km'lik bir mesafe kat ederek gelmiştir (Baird, 2020). Boncuklu ve Pınarbaşı'nda baskın tür Akdeniz kökenli *Tritia gibbosula*'dır. Boncuklu'da bunu *Nerita*, *Columbella* ve *Dentalium* türü kabuklar takip ederken Pınarbaşı'nda *Dentalium*, *Columbella* ve ardından *Nerita* türü kabuklar görülmektedir (Baysal, 2013b: Tablo 1 ve 3). Ancak iki yerleşme arasında kabuk türlerinin dağılımında sayısal olarak büyük bir farklılık bulunmaz ve Baysal (2013a: 10) her iki yerleşmenin de bu materyallere aynı etkileşim ağı içerisinde erişim sağladığını önermektedir. Teknolojik açıdan ise Boncuklu'da, yerleşmeye 20 km uzaklıktaki Bozdağ'dan elde edildiği düşünülen yerel kireçtaşından üretilmiş disk formlu taş boncuklar, önform verildikten sonra topluca sürtme/aşındırma işleminden geçirilerek standart forma ulaştırılmış ve çift taraflı (bikonik) delinmiştir. Aynı formdaki mermer

boncuklar ise daha az standardizasyon sergiler ve delme teknolojisi tek taraflıdır (Baysal, 2014). Boncuklu'da farklı hammadde türlerinden üretilmiş boncuklarda gözlemlenen farklı teknolojilerin varlığı ve standardizasyon derecesiyle birlikte, bu boncukların uzun bir kullanım ömrüne sahip olduğu ve çoğu zaman tamir edilerek yeniden kullanım gördüğü belirtilmektedir (Baysal, 2013b). Yerleşmede tüm bireyler boncuklarla birlikte gömülmemiştir, boncuklarla birlikte gömülen bireyler içerisinde bazı bireyler tek boncukla birlikte gömülürken kimileri diğerlerine kıyasla sayısal olarak daha fazla boncuğa sahiptir (Baird vd., 2017; Baysal, 2013b). Baird (2020), mezarlarda iskeletlerin farklı kısımlarında bulunan çeşitli hammaddelerden boncukların farklı kompozisyonlar halinde bir araya getirilmesinin ve farklı kullanım biçimlerinin yaş ve cinsiyetle ilişkili kimlikler yerine bireysel kimliklere işaret ettiğini önermektedir. Örneğin, *Tritia* boncuklar iskeletlerin boyun, baş ve bilek gibi farklı kısımlarında bulunmuştur ve olasılıkla kolye, bileklik, başlık gibi kompozit takıların ve giysilerin parçası olarak kullanılmıştır. Büyük taş boncuk ve pendantlar ise kimi örneklerde kompozit takıların parçasıyken kimi örneklerde tek başına kullanılmıştır (Baird, 2020: 38).

Boncuklu'da ölü gömme uygulamaları iki farklı geleneğe işaret eder: oval planlı, toprağa yarı gömük evlerin tabanına açılmış çukurlara gömülen bireyler ve açık alan ve çöplük dolgularında bulunan kafatasları ve uzun kemikler (Baird vd., 2012, 2017). Her iki uygulamada da tüm biyolojik cinsiyet ve yaş grupları temsil edilmektedir (Yaka vd., 2021: e6; Baird vd., 2017). Çeşitli materyallerden yapılmış boncuklardan oluşan takılar da hem ev içlerinde hem de açık alanlarda gömülmüş bazı bireylerle birlikte bulunmuştur (Baird vd., 2017). Karbon ve azot sabit izotop analizleri ise açık alanlara gömülmüş bireyler içerisinde kafatasları ve kafatası parçalarıyla temsil edilen bireylerin, ev içine gömülen bireylerden daha farklı besinler tükettiğini göstermektedir (Pearson, haz. aş.; akt.: Baird vd., 2017). Ev içlerine gömülen bireylerin olasılıkla bu hanelerle en yakın bağlara sahip kişiler olduğunu öneren Baird vd. (2017), bazı mezarların kapatıldıktan ve

üstü sıvandıktan sonra boyanarak işaretlendiğini ve kimi bireylerin kafatasları ve kemiklerinde görülen okr kalıntılarının bedenlerin de boyandığına işaret ettiğini belirtmektedir (Baird vd., 2017: 12). Aynı lokasyonda yenilenmiş bir bina silsilesinin (Bina 12 ve 14) farklı evrelerinde gömülmüş bireyler arasında birinci dereceden genetik yakınlık bulunduğunu tespit eden genetik analizler (Yaka vd., 2021) ise bireyler arasındaki biyolojik ve sosyal bağlara ve bu bağların mekansal aidiyetle nasıl pekiştirildiğine ya da "mekan ve hanehalkı arasındaki sembolik kimliğe" (Baird vd., 2017: 13) dair bilgi sunmaktadır. Farklı evlerde gömülmüş bireylerde farklı mezar buluntularının bulunması da hanehalklarının sosyal kimliklerinin bir diğerinden farklılaştığını önerir (Baird, 2021: 33). Bu farklı veri gruplarını bir arada düşündüğümüzde, Boncuklu'da farklı biyolojik cinsiyet ve yaş gruplarından bireyler arasında farklılaşmaya işaret veriler bulunmazken[5] takıların ve mezar buluntularının bireysel ve grup/hanehalkı kimliklerine işaret ettiği önerilmektedir (Baird, 2020, 2021). Diğer yandan birbirinden belirgin şekilde farklı iki ölü gömme uygulamasının varlığı ve farklı alanlarda farklı şekillerde gömülmüş bireylerin farklı besin tüketimi örüntüleri ise olasılıkla yerleşmede birlikte yaşayan farklı sosyal grupların ve kimliklerin varlığını göstermektedir (Baird vd., 2017: 18).

4.2. AŞIKLI HÖYÜK

Aşıklı (MÖ kal. 8350-7350), bin yıla yakın iskanı ile, Orta Anadolu'nun Batı Kapadokya kesiminde yerleşik yaşama geçiş sürecinin ve buna paralel olarak topluluğun yaşadığı dönüşümlerin kesintisiz olarak izlenebildiği,

[5] Boncuklu'da Bennison-Chapman ve Hager'ın (2018) kilden yapılmış küçük geometrik nesneler, figürinler, boncuk ve pendantlar ve çanak çömlek parçaları üzerinde gerçekleştirdiği parmak izi analizleri ile bu objelerin büyük çoğunluğunun yetişkin kadınlar tarafından üretildiği saptanmıştır. Ancak bu sonuçların yerleşmede farklı biyolojik cinsiyetlerin günlük aktiviteleri hakkında bilgi verebilecek olan paleopatolojik analizlerle karşılaştırılması cinsiyete dayalı olası bir iş bölümü hakkında daha bütünlüklü bir tablo sağlayacaktır. Bununla birlikte, ölü gömme ritüelleri ve mezar buluntularına dair mevcut verilere dayanarak, Boncuklu'da cinsiyete dayalı iş bölümünün, ayrışmış toplumsal cinsiyet kimliklerine işaret etmediğini düşünmek mümkündür.

yaklaşık 4.5 hektarlık bir alana yayılan bir höyük yerleşmesidir (Şekil 4.1). Yaklaşık 16 metrelik derin bir stratigrafi sunan yerleşmede kalibre edilmiş radyokarbon tarihlerine göre (Quade vd., 2018) kalıcı yerleşik yaşam MÖ 8350 civarında başlar ve MÖ 7350 sonrasına dek sürer. Yerleşmede kazı ve araştırma çalışmaları sonucunda en erken evreden itibaren 5 tabaka (Tabaka 5, 4, 3 ve 2) ve bu tabakaları karakterize eden çeşitli teknolojik, kültürel, sosyal ve ekonomik değişimler tanımlanmıştır (Özbaşaran vd., 2018a).

4.2.1. Araştırma Tarihçesi ve Stratigrafi

Aşıklı Höyük'te kültürel kronoloji, büyük ölçüde mimari değişimlere dayalı olarak üç ana evreye ayrılabilir: Tabaka 5-4 (MÖ kal. 8350-8050), Tabaka 3 (MÖ kal. 8050-7750) ve Tabaka 2 (MÖ kal. 7750-7350) (Stiner vd., 2021) (Tablo 4.1). Tabaka 1, yerleşmede kazı çalışmaları başlamadan önce gerçekleşen modern tarım faaliyetleri ve doğal erozyon nedeniyle tahrip olmuştur ve dolayısıyla bu evreye dair çok az veri mevcuttur. Tabaka 2, 1989-2002 yılları arasında İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Dr. Ufuk Esin başkanlığında sürdürülen kurtarma kazıları sırasında oldukça geniş bir alanda açığa çıkarılmıştır (Esin, 1991; Esin ve Harmankaya, 2007) (Şekil 4.2). Tabaka 5-2 arası ise 2006 yılından bu yana İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Dr. Mihriban Özbaşaran başkanlığındaki uluslararası bir ekip tarafından disiplinlerarası yöntemlerle araştırılmaktadır (Özbaşaran vd., 2018a). 2006'dan bu yana süren kazı ve araştırma çalışmaları ile yerleşmede MÖ 9. binyıl ortalarına tarihlenen erken evrelere (Tabaka 5 ve 4) ile MÖ 9. binyıl sonu-8. binyıl başlarına (Tabaka 3) dair çeşitli veriler elde edilmekle birlikte, son yıllarda gerçekleştirilen çalışmalar yeni bir mimari ve yerleşim düzeninin ortaya çıktığı (Duru, 2013; Duru vd., 2021a) farklı yapı evrelerine sahip (2A-2J) Tabaka 2'ye de odaklanmaktadır (araştırma tarihçesi, güncel araştırma projesinin sorunsalları ve kazı metodolojisi için ayrıca bkz.: Özbaşaran ve Duru, 2018; Özbaşaran vd., 2018b).

Tablo 4.1: Aşıklı Höyük Tabaka 5-2 radyokarbon tarihleri ve bu tabakalarda görülen temel ekonomik, teknolojik ve sosyal değişimler.

<table>
<tr><th>Tabaka</th><th>GÖ kyr.*</th><th>MÖ kal.</th><th>Besin Ekonomisi (koyun/keçi NISP** %)</th><th>Yapı Malzemesi</th><th>Bina Planı</th><th>Ölü Gömme Uygulamaları</th></tr>
<tr><td rowspan="2">2</td><td rowspan="2">9.7-9.3</td><td rowspan="2">7750-7350 (8110-7300)</td><td>yak. 84-92</td><td rowspan="4">Kerpiç</td><td rowspan="3">Dörtgen</td><td rowspan="2">Mekan içi, taban altı, hocker; bazı bireylerle eşya mevcut.</td></tr>
<tr><td>yak. 51-88</td></tr>
<tr><td rowspan="2">3</td><td rowspan="2">10-9.7</td><td rowspan="2">8050-7750 (8290-8110)</td><td rowspan="2">yak. 47-63</td><td>İlk mezar eşyası.</td></tr>
<tr><td rowspan="3">Oval/ yuvarlak</td><td rowspan="3">Mekan içi, taban altı, hocker; eşya bulunmaz.</td></tr>
<tr><td>4</td><td>10.3-10</td><td>8350-8050 (8350-8290)</td><td>yak. 32-46</td></tr>
<tr><td>5</td><td colspan="3">Analizler/çalışmalar sürmektedir***</td><td>Kerpiç, çamur, dal, saz örgü</td></tr>
</table>

*kyr.: binyıl (*kiloyear*), özellikle jeolojik çalışmalarda tercih edilir; **NISP: *number of identified specimens*; ***Tabaka 5'in tarihlendirme çalışmaları devam etmektedir ve Tabaka 4'ten daha erken bir evreye tarihlendirilmesi olasıdır. Arkeolojik çalışmalar ve devam etmekte olan analizlerin ön sonuçları, bu evrede Aşıklı sakinlerinin yarı yerleşik, olasılıkla yerleşmenin mevsimsel olarak iskan edildiği bir yaşam biçimi sürdürdüğüne işaret etmektedir (Stiner vd., 2021).

Yelözer, S., Christidou, R., 2020. "The Foot of the Hare, the Tooth of the Deer and the Shell of the Mollusc: Neolithic Osseous Ornaments from Aşıklı Höyük (Central Anatolia, Turkey)", İçinde M. Margarit ve A. Boroneant (Ed.), **Beauty and the Eye of the Beholder: Personal Ornaments across the Millennia** (s. 197-222). Cetatea de scaun: Târgovişte: Tablo 1'den Türkçeleştirilerek uyarlanmıştır. Tabaka ve evre bazında diğer ekonomik, sosyal ve tekno-kültürel değişimlerin daha detaylı dağılımı için ayrıca bkz.: Tablo 4.2.

1989 yılından itibaren süren çalışmalar sonucunda yerleşmenin yaklaşık %10'u açığa çıkarılmış ve farklı evrelerde yapı planları ve teknolojileri, yerleşme düzeni, mekan kullanımı, besin üretimi, tüketimi ve depolama, ölü gömme uygulamaları, materyal kültür ve teknolojideki değişimler ile bölgeler arası etkileşimin ölçeği gibi soruların cevaplandırılmasını mümkün kılan veriler elde edilmiştir (Özbaşaran vd., 2018a; Stiner vd., 2021) (Tablo 4.2).

4.2.2. Aşıklı Höyük'te Değişen Yaşam Biçimi ve Sosyo-Ekonomik Organizasyon

MÖ 9. binyıl ortalarında (Tabaka 5 ve 4), toprağa yarı gömük, yuvarlak/oval planlı yapılarda barınan ve günlük faaliyetlerini mekan içlerinde ve açık işlik alanlarında gerçekleştiren avcı toplayıcı gelenekli bir topluluğun Melendiz Nehri kenarına yerleşme kararı ile Aşıklı'da yerleşik yaşam başlar (Özbaşaran vd., 2018a) (Şekil 4.3). Zaman içinde kerpiç duvarlarla desteklenmeye başlayan binalarda mekan içlerinde bulunan yapı öğeleri, buluntular ve mikroarkeolojik analizler öğütme taşları, çukurlar, sepetler, sıvalı platformlar gibi öğeler etrafında organize edilen domestik aktivitelere işaret etmektedir (Kalkan ve Özbal, 2018; Özbaşaran vd., 2018b; Tsartsidou, 2018; Uzdurum, 2018) (Şekil 4.4).

İlk yerleşiklerin besin elde etme stratejileri içerisinde yabani koyun/keçi, yabani sığır (*Bos primigenius*), geyikgiller (Cervidae), yaban domuzu (*Sus scrofa*), tilki (*Vulpes vulpes*), tavşan (*Lepus capensis*), kaplumbağa (*Testuda graeca*), kurbağa (*Emys/Mauremys* sp.), kirpi (*Erinaceus* sp.), keklik kuşu (*Alectoris chukar*), su kuşları ve nehir balıkları gibi çeşitli hayvanların avcılığı ve çitlembik (*Celtis tournefortii*), fıstıkgiller (*Pistachia*), yabani badem (*Amygdalus*), mercimek (*Lens orientalis/culinaris*), bezelye (*Pisum savitum*), kara burçak (*Vicia ervilia*), yabani buğday ve arpa gibi bitki, yemiş ve tahılların toplayıcılığı önemli bir yer tutmaktadır (Ergun, 2016, 2018; Ergun vd., 2018; Stiner vd., 2014, 2018, 2022). Bununla birlikte, koyun/keçi kemikleri üzerinde gerçekleştirilen morfometrik ve paleopatolojik analizler ile arkeolojik dolguların mikromorfolojik, makro ve mikrobotanik ve kimyasal analizleri, koyun/keçinin erken evrelerde yerleşme içerisinde kontrol altında tutulduğunu göstermektedir (Abell vd., 2019; Kalkan vd., 2020; Mentzer, 2018; Stiner vd., 2014, 2018, 2022; Tsartsidou, 2018; Zimmermann vd., 2018).

Makrobotanik analizler sonucunda saptanan kültüre alınmış emmer ve einkorn buğdayı kalıntıları ise Aşıklı'da yabani bitki, tahıl, meyve ve yemiş toplayıcılığının yanı sıra hasat faaliyetlerinin de gerçekleştirildiğini ortaya koyar (Ergun, 2016; Ergun vd., 2018). Ancak Aşıklı sakinlerinin en erken evrelerden (Tabaka 5 ve 4) itibaren hasadını yaptığı emmer buğdayı ve baklagil türleri yerel değildir (Ergun vd., 2018) ve dolayısıyla Aşıklı Höyük'ün ilk yerleşik sakinlerinin geniş spektrumlu bitki toplayıcılığının yanı sıra Melendiz Nehri'nin sulayarak elverişli hale getirdiği yerleşme çevresinde hasat faaliyetleri gerçekleştiren bir topluluk olduğu, yerleşik yaşam için bu alanın bilinçli şekilde seçildiği düşünülmektedir (bir tartışma için ayrıca bkz.: Stiner vd., 2021). Makrobotanik analizler ve toprak kimyası analizleri, en erken evrelerde bitkisel besinlerin dal örgü mimariyle inşa edilmiş ve ortak kullanıma ait olduğu düşünülen bir yapı içerisinde depolandığını ve aynı alanda ayrıca bitkilerin işlemden de geçirildiğini ortaya koyar (Ergun, 2018; Ergun vd., 2018; Kalkan vd., 2020). İlk yerleşiklerin inşa ettiği bu yapılar olasılıkla kontrollü bir yangınla yıkılmış ve aynı alanlar defalarca yenilenerek kullanılan açık işlik alanlarına dönüştürülmüştür. Besin işleme, pişirme, obsidiyen ve kemik alet ve boncuk yapımı ile sepet ve hasır yapımı gibi günlük faaliyetler Tabaka 4 ve evreleri boyunca oval, toprağa yarı gömük kerpiç yapılar arasında konumlanan bu açık işlik alanlarında gerçekleştirilmiştir (Astruc ve Grenet, 2018; Özbaşaran vd., 2018b; Stiner vd., 2018, 2021) (Şekil 4.5).

MÖ 9. binyıl ortalarına tarihlenen erken evrelerden itibaren aynı lokasyonda en az 6-7 kez duvarı ve tabanlarıyla birlikte yenilenen oval planlı, toprağa yarı gömük bir yapı (B.38) boyutu ve yapı öğeleri bağlamında diğer binalardan farklılaşır (Şekil 4.6). Bina içinde, mekanın güneyinde dörtgen formlu büyük bir ocak ve kuzeyinde hemen duvar önünde konumlanan bir seki yer almaktadır. Ocak ve seki, binanın şimdiye dek kazılmış iki evresinde de aynı lokasyonda yenilenmiştir (Özbaşaran vd., 2018b).

Fitolit analizleri, mekan tabanına açılan çukurlara yerleştirilen sazdan örülmüş sepetler içinde buğday ve az sayıda da arpa gibi tahılların depolandığını ve özellikle ocağa yakın konumlanan çukurlar içerisinde bitkisel besin hazırlığı gerçekleştirildiğini önermektedir (Tsartsidou, 2019). Kimyasal ve makrobotanik analizler de mekan içi aktivitelerin güneyde, özellikle ocak çevresinde yoğunlaştığını ve bu alanda besin hazırlığıyla ilişkili faaliyetlerin gerçekleştirildiğini gösterir (Ergun vd., 2018; Kalkan, 2017). Binanın boyutu, yenileme evreleri ve mekan içi öğeler ile birlikte besin hazırlığı ve depolamaya işaret eden verilerin gösterdiği üzere bina MÖ 9. binyıl sonlarına tarihlenen iki evresinde de olasılıkla toplu bir şekilde gerçekleştirilen besin hazırlığı, ortak tüketim ve depolamayla ilişkili aktiviteler için kullanılmıştır (Özbaşaran vd., 2018b; Stiner vd., 2021; Yelözer vd., 2019). Aşıklı sakinlerinin en erken evreden itibaren görülen ortak üretim, tüketim ve depolama mekanizmalarını bu evrede de devam ettirdiğini ortaya koyan bu binanın yanı sıra, Tabaka 4 ve 3'te mekan tabanlarına açılan küçük çukurlar ya da küçük saz sepetler içerisinde küçük ölçekli bitkisel besin depolama uygulamaları ve iç mekanlarda besin üretimi aktiviteleri diğer binalardan da bilinmektedir (Özbaşaran vd., 2018b) (Şekil 4.7).

Aşağıda daha detaylı şekilde ele alınacağı üzere, günlük aktivitelerin hane sakinleri tarafından ya da topluluk ölçeğinde birlikte gerçekleştirildiği bu mekanlarda aynı zamanda bazı bireyler de gömülmüş ve defin işleminin ardından tabanla birlikte çukurların üstü de sıvanarak yaşam devam ettirilmiştir. Genetik analizler, bu binalardan ikisinde (B.1 ve B.3) gömülmüş farklı yaş gruplarından bireyler arasında genetik yakınlık bulunduğunu göstermektedir (Yaka vd., 2021). Bu durum, hane sakinlerinin ölen yakınlarıyla bu mekanlarda, mekanlar ve mekan içerisinde devam eden yaşam aracılığıyla sürdürdüğü bağlara işaret etmektedir.

MÖ 9. binyıl sonlarından 8. binyıl başlarına doğru Aşıklı'da mekan kullanımı, yapı planları ve mimari dokuda yavaş ve aşamalı değişimler yaşanır.

Daha sıkışık konumlanmaya başlayan oval planlı yapılar (Şekil 4.4d) ve bu evrede (Tabaka 3) yerleşmenin büyük kısmını kapsayan in situ hayvan dışkısı tabakaları ile kalın çöplük ve atık dolgularının karakterize ettiği yerleşme düzeni, MÖ yak. 7750 civarında (Tabaka 2) yavaşça yerini önceki evreye ait binaların, büyük çöplüklerin ve açık alanların üzerine inşa edilen dörtgen planlı yapılardan oluşan sıkışık bir mimari düzene bırakmaya başlar (Duru, 2013; Duru vd., 2021) (Şekil 4.2 ve Şekil 4.4d). Birkaç yüzyıl içerisinde (Tabaka 2D ve 2A-C; MÖ yak. 7500-7350) yerleşim düzeni ve mekan kullanımında görülen değişimler (a) tek ya da iki odalı ve birkaç örnekte üç odalı olan dörtgen planlı binaların sayıca artışını, (b) dar aralık/geçit ve sokaklarla ayrılan bina grupları ve mahallelerden oluşan sıkışık yerleşim düzenini, (c) daha önce mekan içlerinde ve ortak açık işlik alanlarında gerçekleştirilen günlük faaliyetlerin mekan içlerinin yanı sıra dam seviyesine taşınmasını ve (d) binaların neredeyse yarısında ocaklar bulunurken, ocaksız binaların kimilerinde depolama birimlerinin yer alışının önerdiği üzere ısınma, barınma, besin hazırlığı ve depolama gibi çeşitli aktiviteler için işlevlendirilmiş farklı kapalı mekanların ortaya çıkışını içermektedir (Duru, 2013; Duru vd., 2021; Stiner vd., 2021; Uzdurum, 2018) (Şekil 4.8a-b).

Aynı evrede yerleşmenin güneyinde, kuzeyde yer alan konut alanından çakıllı bir yol ile ayrılan bir "özel amaçlı yapılar alanı" bulunmaktadır (Şekil 4.2). Bu alanda yer alan iki mekan boyutu, yapı malzemesi tercihleri, iç öğeler ve kireç sıvalı tabanların kırmızı ve sarı renkli okr ile boyanması gibi özellikler açısından konut yapılarından farklılık gösterir (Esin ve Harmankaya, 2007; Özbaşaran, 2013; Özbaşaran ve Duru, 2018) (Şekil 4.8c). Aynı alanda yer alan fırın ve tandırlar ile daha erken evreye ait bir mekanda kırmızı okr ile boyanmış bir seki üzerindeki yabani sığır kalıntıları alanın topluluğun ya da topluluk içerisinden grupların ortak kullanımında olan, toplu besin tüketimi gibi aktivitelerin gerçekleştirildiği bir alan olduğunu göstermektedir (Buitenhuis vd., 2018; Esin ve Harmankaya, 2007; Özbaşaran, 2013; Özbaşaran ve Duru, 2018; Stiner vd.,

2021). Bu dönemde, Aşıklı'nın yaklaşık 300-400 m batısında yer alan Musular'da da yabani sığır avı, kesimi, tüketimi ve paylaşımıyla ilişkili benzer bir aktivite alanı inşa edilmiştir (Buitenhuis vd., 2018; Duru ve Özbaşaran, 2005; Özbaşaran vd., 2007). Musular'la birlikte, Aşıklı sakinlerinin yerleşme çevresinde dolaşım ve aktivite alanlarının genişlediğini gösteren Yellibelen ve Gedikbaşı buluntu alanları da yerleşmenin terki öncesindeki en geç evrelerle çağdaştır ve MÖ 8. binyıl ortalarına tarihlenmektedir (Balkan-Atlı vd., 2001).

Aşıklı'da Tabaka 5 ve 4'te görülen yabani hayvan çeşitliliği Tabaka 2'ye gelindiğinde azalır ve hayvansal besin tüketimi büyük ölçüde koyun/keçi odaklı hale gelir (Stiner vd., 2014, 2018, 2022). Koyun/keçi tüketiminin arttığı ve yerleşmenin sıkışık bir mimari düzene geçtiği bu dönemde hayvanlar da artık sürüler halinde yerleşme dışında tutulmaya, daha uzak alanlarda otlatılmaya ve dolayısıyla insanlar ve sürüler birlikte daha geniş alanları dolaşmaya başlar (Abell vd., 2019; Peters vd., 2018; Zimmermann vd., 2018). Dolayısıyla, yerleşme dışında tutulan sürülerin otlatılması, kontrolü ve korunması gibi yeni iş yükleri ile birlikte olasılıkla bu rolleri üstlenecek iş grupları da doğmuş olmalıdır (Stiner vd., 2021). Yerleşme dışına yönelim ve bu süreçlerde farklı topluluklarla etkileşimdeki artış, aynı dönemde hammadde tercihlerinde görülen çeşitlilikte de takip edilebilmektedir. Yerleşmenin iskanı boyunca yapı inşasında tercih edilen birincil malzeme olan kerpiç yapımı için temin edilen toprağın niteliğinde ve kerpiç ve harç tariflerinde görüldüğü üzere yerleşme çevresindeki kaynaklara yönelim (Uzdurum, 2019), yontmataş alet yapımında Göllüdağ-Kayırlı kaynağından temin edilen obsidiyenin yanı sıra Nenezi Dağ obsidiyeninde görülen artış (Kayacan ve Altınbilek-Algül, 2018), Doğu Anadolu kökenli bir obsidiyen bileziğin varlığı (Astruc vd., 2011), aşağıda detaylı şekilde ele alınacağı gibi bir kısmı mezarlarda bulunan kişisel süs eşyaları içerisinde yer alan, akik gibi hammaddelerden üretilmiş ve Orta Fırat ve Güney Levant'tan da bilinen spesifik bir teknolojinin ürünü olan boncuklar (Yelözer, 2018) ile nabit bakır ve malahitten yapılmış boncuklar (Esin, 1993) ve biley taşları ile yassı

baltalar gibi taş aletlerde görülmeye başlayan çeşitlilik (Sönmez, 2018) özellikle yerleşme terk edilmeden birkaç yüzyıl öncesine tarihlenen Tabaka 2A-C'de Aşıklı sakinlerinin çevreleriyle ve diğer topluluklarla daha sık etkileşime geçtiklerini göstermektedir. Stiner vd. (2021), bu etkileşimin sonucu olan materyal kültür öğelerinin temini için sürü hayvanlarının geçerli bir takas öğesi olabileceğini önerir.

Bununla birlikte, MÖ 9. binyıl ortasına tarihlenen erken evrelerde (Tabaka 5 ve 4) Aşıklı sakinlerinin çağdaşlarıyla ve uzak bölgelerle etkileşimine işaret eden çeşitli veriler de mevcuttur. Yukarıda da değinildiği gibi emmer buğdayının yanı sıra, aşağıda detaylandırılacağı üzere, erken evrelerde görülen Akdeniz kabuğu türlerinden boncuklar (Yelözer, 2018; Yelözer ve Christidou, 2020) ve benzerleri aynı tarihlerde Orta Fırat ile Orta Anadolu'da Boncuklu'da görülen, atgiller familyasına ait bir hayvanın parmak kemiğinden yapılmış bir antropomorfik nesne/figürin (örn.: Baird, 2020; Christidou vd., 2009) ile yontmataş teknolojisinde görülen hammadde çeşitliliği (Astruc ve Grenet, 2018; Kayacan ve Altınbilek-Algül, 2018) erken evrelerde Aşıklı sakinlerinin çevreleriyle ve çağdaşlarıyla iletişim ve etkileşim içerisinde olduğunu gösterir. Bu etkileşim, Tabaka 3'ten özellikle Tabaka 2A-C'ye dek bir azalma eğilimi gösterecek ve Tabaka 2A-C'de yeniden belirgin hale gelecektir (Özbaşaran vd., 2018a; Stiner vd., 2021). Ancak yontmataş alet üretimi için hammadde temininde zaman içerisinde Aşıklı'ya yaklaşık 30 km uzaklıktaki Göllüdağ-Kayırlı obsidiyen kaynağının tek kaynak haline gelmesi ve Nenezi Dağ obsidiyeninin ancak en geç evrelerde görülmeye başlaması, Tabaka 2'de görülen değişimlere ve etkileşimdeki artışa tezat bir tablo çizerek Aşıklı sakinlerinin yüzyıllar boyunca aynı kaynağı bilinçli şekilde kullandığını ve bu tercihin zaman içerisinde daha kalıcı hale geldiğini göstermektedir (Kayacan ve Altınbilek-Algül, 2018).

Teknolojik açıdan ise yongalama tekniklerinde belirgin bir değişim görülmez. Yontucular tüm evreler boyunca doğrudan vurma tekniğini kullanır, tek yönlü çıkarım sistemi baskındır, ancak zaman içerisinde yavaş bir şekilde iki yönlü çıkarım sistemi de entegre edilir. Üretim yerleşmede günlük kullanıma yöneliktir ve uzman yontucuların varlığına işaret eden veriler ancak en geç evrede, Tabaka 1 malzemesi içinde saptanan uzun, büyük dilgilerde görülmektedir (a.e.; bir tartışma için ayrıca bkz.: Stiner vd., 2021). Bu sistem aynı dönemde Kapadokya'daki kaynaklardan obsidiyen temin eden ve Kömürcü-Kaletepe atölyesini kullanarak burada üretilen bitmiş ürünleri Levant ve Orta Fırat gibi uzak bölgelere götüren yontucuların kullandığı baskı tekniği ve naviform teknolojisinden tümüyle farklıdır (Balkan-Atlı, 2003; Binder ve Balkan-Atlı, 2001; Ibanez vd., 2015; Kayacan ve Altınbilek-Algül, 2018). Dolayısıyla, Tabaka 2A-C'de görülen etkileşime, sosyo-ekonomik değişimlere ve yeni materyal kültür öğelerine rağmen yontmataş teknolojisinin değişime bir anlamda ayak uydurmadığını ve yontucuların Aşıklı'ya özgü olan kendi kurallarını koruduklarını görürüz. (Kayacan ve Altınbilek-Algül, 2018).

Diğer yandan bu devamlılık mimaride yaşanan değişimlere karşın, binaların ve ocaklar gibi yapı içi öğelerin tüm evrelerde defalarca aynı konumda yenilenmesi ve bu şekilde bir anlamda mekanlarla kurulan ilişkinin süreklilik içerisinde yeniden üretilmesinde ya da kerpiç ve harç tariflerinde standartlaşmayla birlikte kerpicin ana yapı malzemesi olarak tercih edilmeye devam etmesinde de takip edilebilmektedir (Duru, 2013; Uzdurum, 2019) (Şekil 4.9). Devamlılık olgusu Aşıklı sakinlerini olasılıkla topluluk olarak bir arada tutan ve diğer bölgelerdeki Erken Neolitik Dönem topluluklarından ayıran bir özellik olsa da (Duru, 2013, 2018a, 2018b; Kinzel vd., 2020; Özbaşaran ve Duru, 2015) yüzyıllar içerisinde yaşanan teknolojik ve ekonomik değişimlerin ve yeni gereksinimlerin, haneler/hanehalkları arasında iş bölümünde gerçekleşen yeni bir sosyo-ekonomik organizasyona paralel şekilde yaşandığını düşünebiliriz.

Aşağıda da değinildiği üzere, paleopatolojik analizler bireyler arasında besin temini, üretimi ve yerleşme dışı yakın ve uzak mesafelerde dolaşımla ilişkili olarak iş yükü bağlamında belirgin bir farklılaşma olmadığını, Aşıklı'da yetişkinlerin eşit derecede günlük işlere katıldığını ve iş yükünün cinsiyetler arasında eşit olduğunu ancak kadınlar ve erkekler arasında bir iş bölümünün bulunduğunu gösterir (Erdal, 2018). Sabit karbon ve azot izotop analizleri ise erken evrelerde hayvansal protein tüketiminde cinsiyet ve yaş grupları arasında bir farklılaşma olmadığını ancak Tabaka 2'nin erken evrelerinden itibaren erkeklerin kadınlara kıyasla daha fazla hayvansal protein tüketmeye başladığını, aynı bina içerisine gömülen bireylerin ise bu bireyleri diğer hanehalklarından farklılaştıracak şekilde benzer besinler tükettiğini ortaya koymuştur (Itahashi vd., 2021). Çalışmanın odak noktasında yer alan ölü gömme uygulamalarında ve kişisel süs eşyası tercihlerinde görülen değişimler de aynı dönemde kimi bireyler arasında, bu bireyleri diğer Aşıklı sakinlerinden farklılaştıran sosyo-materyal ortaklıkların oluşmaya başladığını göstermektedir. Ancak tüm bunların hiyerarşi ve eşitsizlik yerine değişen sosyo-ekonomik yaşam biçimiyle birlikte artan etkileşim ve takasa paralel şekilde oluşmaya başlayan yeni sosyal grupların kimlikleri ile ilişkili olduğunu önerebiliriz (ayrıca bkz.: Beşinci Bölüm). Nitekim yaklaşık bin yıllık iskan süreci boyunca Aşıklı'da mekanlar arasında, materyal kültür öğelerinde ya da aşağıda ele alınacağı gibi bireyler arasında doğrudan hiyerarşik bir sosyal farklılaşmaya işaret eden herhangi bir veriye rastlanmaz (Özbaşaran ve Duru, 2015).

Tablo 4.2: Aşıklı Höyük'te Tabaka 5-2 boyunca farklı evrelerde yaşanan ekonomik, sosyal ve tekno-kültürel değişimler.

Tabaka/Evre	MÖ kal.	Besin Ekonomisi ve Depolama	Mimari	Süs Eşyaları	Ölü Gömme Uygulamaları	Etkileşim
1	7350	Evcil koyun/keçi.	Bina grupları, özel amaçlı yapılar.	Yerel olmayan hammaddeler, yeni teknolojiler.	Çocuklar ve yetişkinlerle mezar eşyaları (boncuklar, sepetler ve tekil örnekler), okr, birlikte gömülme, beden modifikasyonu.	Artış.
2A-C		Tarımın ölçeğinde artış, hane içi depolama birimleri.				
2D	7500	Koyun/keçi baskın (yerleşme dışına çıkarılır).		Taş boncuklar yaygın.	Boncuk/takı ile gömülmüş ilk erişkin bireyler.	
2E			Dörtgen planlı zemin üstü kerpiç yapılar, sıkışık mimari doku.	?	?	Azalma.
2F-H				Taş boncuklar önceki evreye kıyasla artar.	Bebek ve çocuk mezarlarında boncuklar.	
2I-J	7750				İlk kez yetişkinlerle birlikte mezar eşyası (aynı binada iki birey, sepet ve taş aletler).	
3	8050	Koyun/keçi baskın hale gelmeye başlar.	Sıkışık oval planlı kerpiç yapılar.		İlk mezar eşyası, bir çocukla birlikte (boncuk).	
4	8350	Avcı-toplayıcı, yerleşmede koyun/keçi kontrolü, hasat, ortak depolama.	Yuvarlak, oval, toprağa gömük binalar, açık alanlar, saz/dal örgü yapılar.	Doğal formlar baskın (hayvan kemiği, dişi, Akdeniz kabukları), az sayıda taş boncuk.	Mekan içi, taban altı, *hocker*, eşya/armağan bulunmaz, hasıra sarılarak gömülme.	Mevcut.
5						

Özbaşaran, M., Duru, G., Stiner, M. C. 2018a. **The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin**. Ege Yayınları: İstanbul'dan güncellenerek derlenmiştir.

4.3. AŞIKLI HÖYÜK'TE SOSYAL ROLLER VE KİMLİKLER: VAKA ÇALIŞMASININ SORUNSALI, VERİ GRUPLARI VE YÖNTEMİ

Aşıklı Höyük'te yerleşik yaşama geçiş sürecinde takip edilebilen değişimlerden biri de ölü gömme ritüelleri ile ilişkilidir. Yerleşmenin iskan süreci boyunca ölüler mekan içlerinde, tabanlara açılan çukurlara, *hocker* pozisyonunda gömülürler. Zaman içerisinde, özellikle Tabaka 2A-C'de, aşağıda detaylıca ele alınacak olan birtakım yeni ancak yaygın olmayan ölü gömme uygulamaları görülmeye başlar (Tablo 4.2). Yerleşmede gömülen bireylerin seçiminde tüm evrelerde yetişkin kadınların yetişkin erkeklere kıyasla sayısal fazlalığıyla birlikte (Erdal, 2018), yapıların kullanım ömrü, Tabaka 2'de bina sayısındaki artış, yerleşmenin bin yıla yakın iskan süreci ve değişimin ritmi, toplam birey sayısının (103 birey) tüm demografik yapıyı yansıtmadığını göstermektedir. Bu durum, yerleşme içerisinde gömülen bireylerin kimlikleri, bu kimliklerin dışavurum mekanizmalarında görülen değişimler ve sosyal roller ile bireysel ve kolektif kimlikler arasındaki ilişki hakkında birtakım sorular doğurmaktadır (Tablo 4.3). Bununla birlikte, Güneybatı Asya'daki çağdaşlarından farklı olarak, Aşıklı Höyük'te aşağıda ele alınan üç stilize örnek hariç antropomorfik tasvir bulunmaz. Dolayısıyla, Aşıklı'da beden-kimlik-materyal kültür ilişkisini anlamak amacıyla (a) bedenin görünümü hakkında bilgi sunan kişisel süs eşyaları, (b) bireylerin günlük yaşamdaki rollerine işaret edebilecek olan çeşitli mezar buluntuları ile paleopatolojik analizler, (c) yerleşmede gömülen bireylerin yaş ve cinsiyet dağılımı hakkında bilgi veren paleodemografik çalışmalar, (d) beslenme örüntüleri, sütten kesme süreci ve genetik yakınlık hakkında bilgi veren biyoarkeolojik veriler ve (e) ölü gömme uygulamalarının karşılaştırmalı bir okumasına dayanan bir metodoloji geliştirilmiştir. Buna dayalı olarak, farklı cinsiyet ve yaş gruplarından bireylerin aktiviteleri, rolleri ve kimlikleri arasındaki ilişki ile kimlikleri meydana getiren dinamikler çözümlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 4.3: Vaka çalışmasının temel soruları ve veri grupları.

Sorular		**Veri Grupları**
S1	Yerleşmede gömülen bireyler arasında cinsiyet ve yaşa dayalı bir seçim var mı?	Paleodemografi, aDNA.
S2	Bireylerin günlük aktiviteleri neler? Cinsiyete dayalı bir iş bölümü var mı?	İnsan iskeletlerinde aktivite göstergesi patolojiler, diş aşınmaları.
S3	Beslenmede cinsiyet ve yaşa dayalı farklılaşma var mı? Çocukların beslenme örüntüleri ve sütten kesme yaşı nedir?	Sabit izotop analizleri.
S4	Aynı binada gömülmüş ya da mezar buluntuları ve ölü gömme uygulamaları açısından benzerlik sergileyen bireyler arasındaki sosyal ve biyolojik ilişkilerin dinamikleri nelerdir?	Genetik analizler, ölü gömme uygulamaları ve materyal kültür öğelerinin karşılaştırılması.
S5	Ölü gömme uygulamalarında cinsiyet ve yaş gruplarına ya da bireylerin hastalık ve aktivitelerine dayalı benzerlikler ve farklılıklar var mı?	Kişisel süs eşyaları, mezar eşyaları, bedenin sarılması, okr, birlikte gömülme.
S6	Bireyler ve/veya farklı cinsiyet ve yaş grupları arasında görülen materyal ortaklıklar neler? Materyal kültür ile sosyal roller ve/veya toplumsal cinsiyet ve yaşa dayalı kimlikler arasında bir ilişki var mı?	İskeletlerle birlikte bulunmuş boncukların hammadde, tipoloji, teknoloji ve kullanım izi analizleri; diğer mezar buluntularının dağılımı.

Paleodemografik ve paleopatolojik analizler için bkz.: Erdal, Ö. D., 2018. "Lifestyle and Health Conditions of the Neolithic People of Aşıklı Höyük", İçinde M. Özbaşaran, G. Duru ve M. C. Stiner (Ed.), **The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin** (s. 405-425). Ege Yayınları: İstanbul; Hassett, B., 2018. "Childhood Growth Disruptions at Aşıklı Höyük", İçinde M. Özbaşaran, G. Duru ve M. C. Stiner (Ed.), **The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin** (s. 425-436). Ege Yayınları: İstanbul; Özbek, M., 1998. "Human Skeletal Remains from Aşıklı, A Neolithic Village Near Aksaray, Turkey", İçinde **Light on Top of the Black Hill: Studies Presented to Halet Çambel** (s. 567-579). Ege Yayınları: İstanbul; sabit izotop analizleri için bkz.: Itahashi vd., 2021. "The Impact of the Transition from Broad-Spectrum Hunting to Sheep Herding on Human Meat Consumption: Multi-Isotopic Analyses of Human Bone Collagen at Aşıklı Höyük, Turkey", **Journal of Archaeological Science** 136, 105505; Pearson vd., 2010. "Exploring the Relationship Between Weaning and Infant Mortality: An Isotope Case Study from Aşıklı Höyük and Çayönü Tepesi", **American Journal of Physical Anthropology** 143, 448-457; aDNA analizleri için bkz.: Yaka vd., 2021. "Variable Kinship Patterns in Neolithic Anatolia Revealed by Ancient Genomes", **Current Biology**; mezar buluntuları için ayrıca bkz.: Kayacan, N., Altınbilek-Algül, Ç. 2018. "Aşıklı Höyük Obsidian Studies: Production, Use and Diachronic Changes", İçinde M. Özbaşaran, G. Duru ve M. C. Stiner (Ed.), **The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin** (s. 363-382). Ege Yayınları: İstanbul; Sönmez, D., 2018. **Küçük Buluntular Yoluyla Aşıklı Höyük Topluluğunun Çağdaş Topluluklarla Etkileşimi.** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi: İstanbul; Tsartsidou, G., 2018. "The Microscopic Record of Aşıklı Höyük: Phytolith Analysis of Material from the 2012-2016 Field Seasons", İçinde M. Özbaşaran, G. Duru ve M. C. Stiner (Ed.), **The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin** (s. 147-189). Ege Yayınları: İstanbul.

Yukarıda değinildiği üzere, Aşıklı Höyük'te beden-kimlik-materyal kültür ilişkisini, kimliklerin cinsiyet, yaş ve uzmanlıklar ile ilişkisini ve zaman içerisinde kimliklerin dışavurumundaki değişimleri nasıl tanımlayabileceğimiz konusunda veri kaynaklarını insan kalıntıları (biyoarkeolojik analizler), ölü gömme uygulamaları ve çoğunluğunu boncukların oluşturduğu mezar buluntuları oluşturmaktadır. İskeletlerle birlikte bulunmuş boncuklar yazar tarafından biyografik bir yaklaşımla hammadde tanımlamaları, tekno-morfolojik analizler ve kullanım izi analizlerine dayalı olarak makro ve mikroskobik yöntemlerle incelenmiştir (yöntemin detaylı bir anlatımı için bkz.: EK II.1: Boncukların Morfometrik, Teknolojik ve Kullanım İzi Analizleri: Malzeme ve Yöntem). Bu analizlerin sorunsalları şu şekilde özetlenebilir:

(1) Hammaddeler, formlar, adetler ve renkler: Aşıklı Höyük'te farklı cinsiyet ve yaş gruplarından bireylerin birlikte gömüldüğü boncuklar arasında hammadde seçimi, morfometrik özellikler, renk ve adet gibi parametreler bağlamında benzerlikler ve farklılıklar nelerdir? Kadınlar, erkekler ve çocuklar benzer ya da farklı takılara mı sahiptir?

(2) Teknoloji: Farklı teknolojilerin ürünü olan ve çoğu örnekte kompozit bir takı olarak bir araya getirilen boncuklarda görülen farklı üretim teknikleri nelerdir? Farklı tekniklere dayalı olarak üreticilerin uzmanlaşma ve yetenek derecesine dair çıkarımlar yapabilir miyiz? Uzmanlaşmaya işaret eden teknikler hangi birey/yaş/cinsiyet grupları ile ilişkilidir?

(3) Kullanım: Boncuklar bireyler tarafından yaşamları içerisinde mi kullanılmıştır yoksa ölü gömme ritüeli için mi üretilmiştir? Kullanım derecesinde yaş veya cinsiyete dayalı bir farklılaşma var mıdır?

Kişisel süs eşyaları dışındaki diğer mezar buluntularının ve az sayıdaki beden tasviri örneğini oluşturan figürinlerin stilistik ve teknolojik özellikleri için Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi veritabanlarına, arşivine, ilgili

uzmanların yayınlanmamış raporlarına ve yayınlanmış çalışmalara başvurulmuştur (örn.: Kayacan ve Altınbilek-Algül, 2018; Özbaşaran, 2017; Sönmez, 2018). Mezarlarda karşımıza çıkan bir başka buluntu grubunu ise bitkilerin çürüme sonrasında toprakta bıraktığı silisli mineraller (fitolitler) sayesinde tanımlanabilen sepetler oluşturmaktadır (Tsartsidou, 2018). Bireylerin biyolojik cinsiyeti ve ölüm yaşı, aktivite göstergesi patolojiler ve diş aşınmaları, beslenme ve sütten kesme sürecine dair veriler ve bireyler arası genetik yakınlığa dair sonuçlar ise yine Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi veritabanından, fiziki antropoloji, sabit izotop ve genetik analizlerin yayınlanmış sonuçlarından ve araştırma projesine sunulan raporlardan derlenmiştir (bkz.: Erdal, 2018; Hassett, 2018; Itahashi vd., 2021; Özbek, 1998, 2011; Pearson vd., 2010; Yaka vd., 2021).

Farklı veri gruplarından elde edilen sonuçlar, analizleri yazar tarafından gerçekleştirilen ve en sık görülen mezar buluntusu kategorisini oluşturan kişisel süs eşyalarının hammadde, form, teknoloji ve kullanım derecesi gibi özelliklerinin bireylere ve yaş/cinsiyet gruplarına göre dağılımlarıyla karşılaştırmıştır. Zamansal değişimleri ve mekansal ilişkileri anlamak amacıyla ise bina ve tabaka/evre bazında dağılımlar yapılmıştır. Paleopatolojik verilerin mezar buluntularıyla karşılaştırılması sosyal roller hakkında bilgi verirken, kişisel süs eşyalarının analizleri Aşıklı'da farklı yaş ve cinsiyet gruplarından bireylerin bedenlerinin nasıl süslendiği, bireyler arasında bu materyal kültür öğeleri aracılığıyla kurulan sosyo-materyal bağlar ve teknolojik süreçler ile etkileşimin kimliklerle ilişkisinin tartışılması için veri sağlamıştır. Kişisel süs eşyalarının, diğer mezar buluntularının ve ölü gömme uygulamalarının zamansal/mekansal dağılımları ile biyoarkeolojik verilerle karşılaştırmalı bir okuması ise Aşıklı'da çocukların ve yetişkinlerin kimlikleri, cinsiyete dayalı iş bölümü ve ayrışmış toplumsal cinsiyet kimliklerinin var olup olmadığı ve bireyler arasındaki sosyal bağlar gibi kimlikleri oluşturan mekanizmaların sorgulanabilmesini sağlamıştır (bkz.: Beşinci Bölüm).

4.4. İNSAN BEDENİ: ANTROPOMORFİK FİGÜRİNLER

Aşıklı'da bulunan az sayıdaki antropomorfik figürinden ilki, yerleşmenin en erken evrelerine (MÖ 9. binyıl ortası) tarihlenen, kerpiç duvarlı ilk kalıcı yapının (B.35) tabanına açılmış bir çukurun üst dolgusunda bulunan, pişmiş kilden yapılmış figürindir (Özbaşaran vd., 2018b: 74-75, Figür 10). 3.41 cm yüksekliğindeki figürinin yüzü oldukça stilize işlenmiştir, üçgenimsi ve öne doğru çıkıktır ve gözler, burun ve ağız betimlenmemiştir. Gövdenin üst kısmında kol ya da meme olarak yorumlanabilecek bir çıkıntı mevcuttur. Alt kısımda ise göbek ya da penis olarak yorumlanabilecek oval bir çıkıntı yer alır. Bacaklar betimlenmemiştir ve figürinin düz alt bitimi, bir yere dik şekilde koyulabilmesini sağlar. Bedenin özellikle cinsiyetsiz betimlendiği ya da gövdede iki cinsiyete de işaret eden belirteçleri ve kuş gagasını andırır şekilde betimlenen yüzü düşündüğümüzde, figürinin kadınlık-erkeklik ikiliği arasındaki sınırları bulanıklaştıran ve insan-hayvan bedeninin farklı özelliklerini bir araya getiren bir anlayışı yansıttığı önerilebilir (Özbaşaran, 2017) (Şekil 4.10a). Bazalttan yapılmış benzer bir örnek ise birkaç yüzyıl sonraya tarihlenen Tabaka 2A-C'de bir binanın (ED mekanı) iç dolgusunda bulunmuştur (Sönmez, 2018). MÖ 9. binyıl ortalarında, yerleşmenin en erken evrelerine ait bir başka binanın (B.39) dolgusunda bulunmuş ve Aşıklı için ünik bir örnek olan kemik figürinin benzerleri ise aynı dönemde Orta Fırat yerleşmeleri ile Orta Anadolu'da Boncuklu'dan bilinmektedir (Baird, 2020; Christidou vd., 2009). Atgiller familyasından bir hayvanın parmak kemiği işlenerek stilize bir insan formunun verildiği bu figürinde yine cinsiyet vurgulanmaz. Diğer yerleşmelerden bilinen örneklerle karşılaştırıldığında her bir örneğin ünik olduğu ve bu figürinlerde spesifik bir cinsiyet yerine idealize bir beden tasvirinin amaçlandığı önerilmektedir (Christidou, 2017). Christidou'nun (2017) gerçekleştirdiği iz analizleri, kazıma yöntemiyle gövdede bir çıkıntı yaratıldığını ve figürinin çok az ya da kısa süreli kullanım gördüğünü ortaya koymaktadır (Şekil 4.10b).

4.5. BEDENLER VE SOSYAL ROLLER

4.5.1. Paleodemografik Arka Plan: Biyolojik Cinsiyet, Ölüm Yaşı, Sütten Kesme ve Sağlık

Aşıklı Höyük'te 1989-2021 yılları arasında gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda açığa çıkarılan birey sayısı 103'tür. Bu bireylerden 1989-1994 yılları arasında bulunan 48 birey Metin Özbek (1992, 1993, 1994, 1998, 2011) tarafından, 1989-2015 yılları arasında bulunan 82 birey ise Dilek Erdal (2004, 2018) tarafından biyoarkeolojik açıdan çalışılmıştır (Erdal, 2018: 407, Tablo 1). Tez çalışması kapsamında, 1989-2021 yılları arasında açığa çıkarılmış toplam birey sayısı üzerinden yapılan dağılımlar ise bahsi geçen çalışmalar ile antik DNA analizleri sonucunda (Yaka vd., 2021) ve kazı çalışmaları sırasında yapılan belirlemelere dayanmaktadır.

Biyolojik Cinsiyet ve Ölüm Yaşı

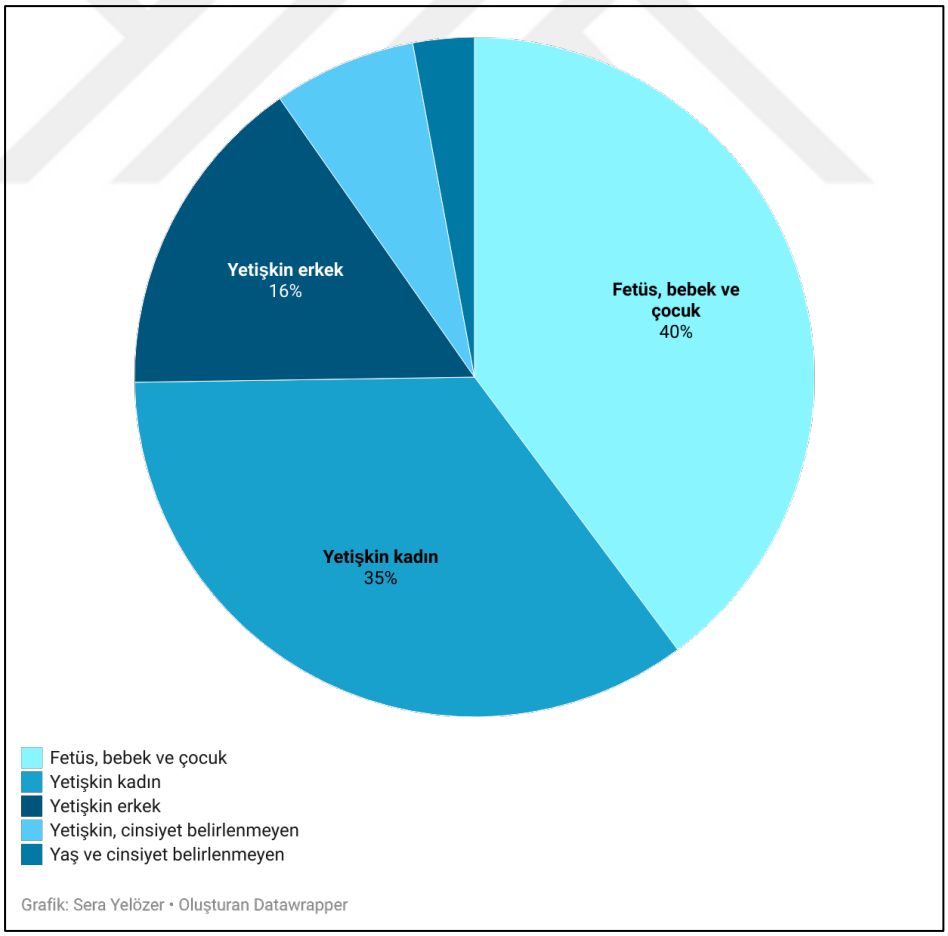
Yerleşmede gömülen 103 birey içerisinde fetüs, bebek ve çocuklar %40, erişkin kadınlar %35, erişkin erkekler ise %16'lık bir orana sahiptir (Tablo 4.4; Grafik 4.1). Erdal'ın (2018) çalışması kapsamında analiz edilen 82 birey içerisinde ise bebekler ve çocuklar yine %40'lık bir oran ile temsil edilirken, cinsiyeti belirlenen ve değerlendirmeye alınan toplam yetişkin birey sayısı 46'dır. Bu bireyler içerisinde kadınlar %65, erkekler ise %35'lik bir orana sahiptir. İstatistiki olarak kadınlarla erkekler arasında belirgin bir fark bulunmaktadır (Erdal, 2018).

Erdal'ın (2018) çalışmasına dayalı olarak yaş grubu bilinen bireylerin dağılımına baktığımızdaysa (yaş grubu/aralığı belirlenemeyen bireyler [23 birey] analiz dışı tutulmuştur), her iki cinsiyette de orta erişkin bireylerin yerleşmede daha sık gömüldüğü görülmektedir (Grafik 4.2; yaş grupları/aralıkları için bkz.: Tablo 4.5).

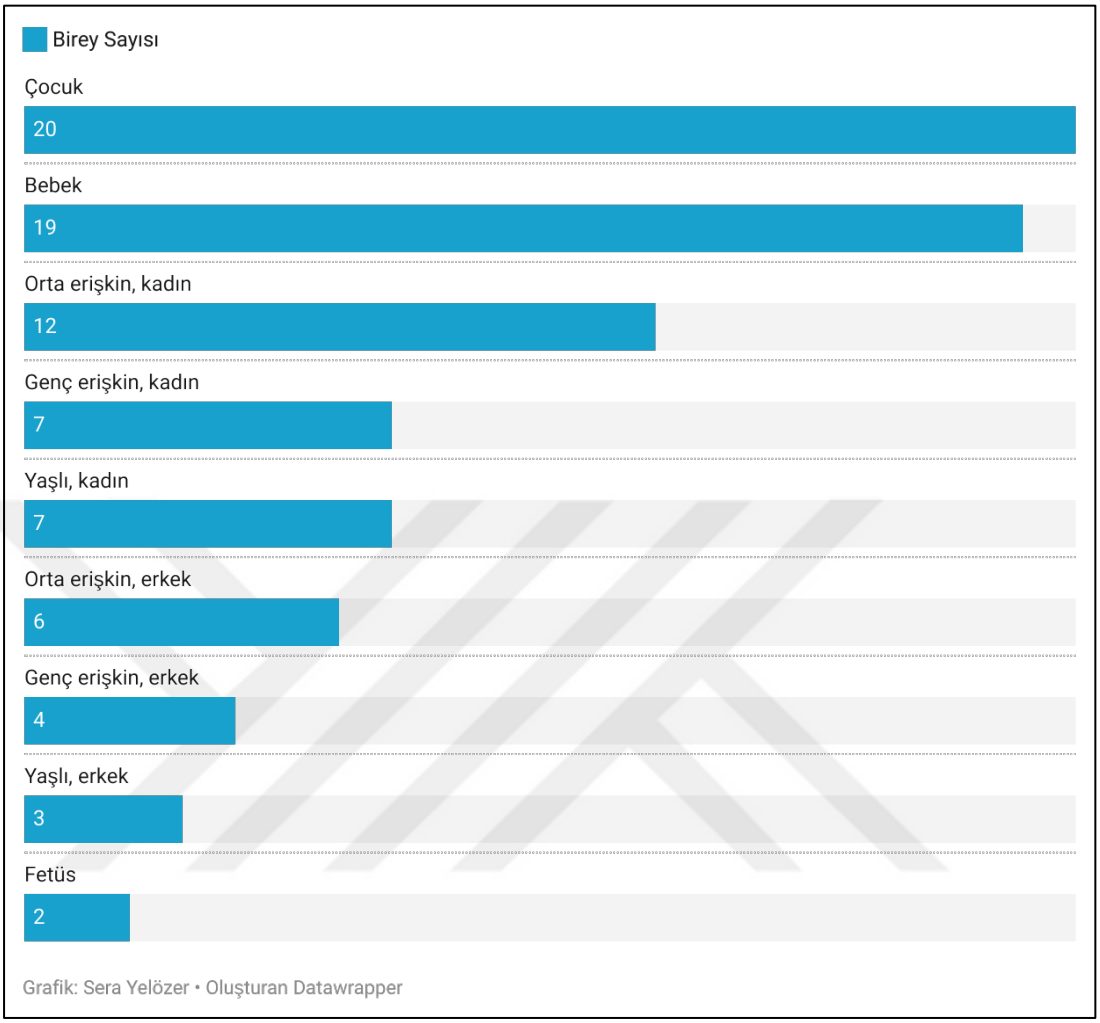
Tablo 4.4: Aşıklı Höyük'te yerleşme içinde gömülmüş bireylerin ölüm yaşı ve biyolojik cinsiyete göre dağılımı.

Ölüm Yaşı ve Biyolojik Cinsiyet*	Birey sayısı
Fetüs, bebek ve çocuk	41
Yetişkin kadın	36
Yetişkin erkek	16
Yetişkin, cinsiyet belirlenmeyen	7
Yaş ve cinsiyet belirlenmeyen	3
Toplam	103

Yaş ve cinsiyet bilgileri Erdal, Ö. D., 2018. "Lifestyle and Health Conditions of the Neolithic People of Aşıklı Höyük", İçinde M. Özbaşaran, G. Duru ve M. C. Stiner (Ed.), **The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin** (s. 405-425). Ege Yayınları: İstanbul; Yaka vd., 2021. "Variable Kinship Patterns in Neolithic Anatolia Revealed by Ancient Genomes", **Current Biology** ve Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi veritabanından derlenmiştir.

Grafik 4.1: Aşıklı Höyük'te yerleşme içinde gömülen bireylerin ölüm yaşı ve biyolojik cinsiyete göre yüzdeleri (tüm tabaka ve evreler).

Grafik 4.2: Yerleşme içinde gömülen bireylerin biyolojik cinsiyet ve yaş aralıklarına göre dağılımı (tüm tabaka ve evreler).

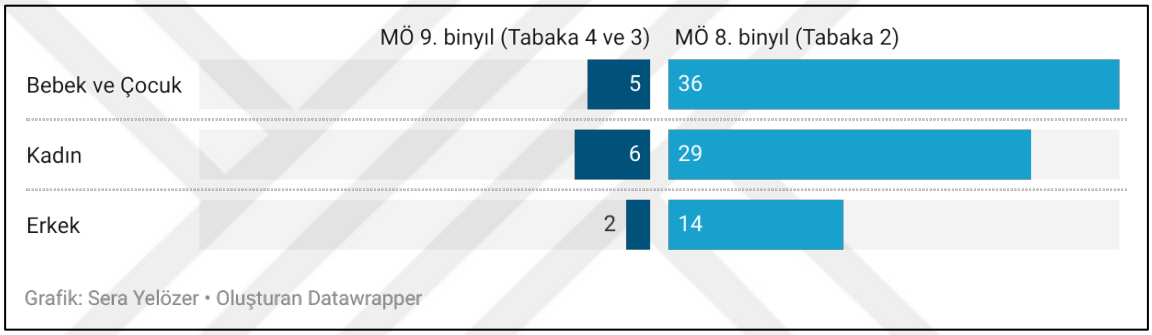
Tablo 4.5: Bebek, çocuk ve yetişkinler için belirlenmiş biyolojik yaş aralıkları.

Yaş	**Yaş Grubu**	**Birey Sayısı**
Fetüs	-	2
Doğum-2.5 yaş	Bebek	19
2.5-15 yaş	Çocuk	20
15-30 yaş	Genç erişkin	11
30-45 yaş	Orta erişkin	18
45-65 yaş	Yaşlı	10

Erdal, Ö. D., 2018. "Lifestyle and Health Conditions of the Neolithic People of Aşıklı Höyük", İçinde M. Özbaşaran, G. Duru ve M. C. Stiner (Ed.), **The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin** (s. 405-425). Ege Yayınları: İstanbul'dan derlenmiştir.

Demografi ve Zamansal Dağılım

Bireylerin ölüm yaşı ve biyolojik cinsiyetine göre yerleşme içinde gömülme eğilimlerine zamansal açıdan baktığımızda, yaş ve/veya cinsiyet bilgisi bulunan toplam 92 bireyden 13'ü MÖ 9. binyıl ortalarına ve sonuna tarihlenen Tabaka 4 ve 3'ün, 79 birey ise MÖ 8. binyıla tarihlenen Tabaka 2'nin farklı evrelerine aittir (Grafik 4.3; yerleşmede şimdiye dek kazılan toplam iskelet sayısının (103) tabaka/evre bilgileri için bkz.: EK I: Tez Çalışmasına Dahil Edilen İskeletlerin Listesi).

Grafik 4.3: Yerleşme içinde gömülen bireylerin yaş ve cinsiyete göre tabaka bazında dağılımı.

Ölüm Yaşı, Sağlık, Sütten Kesme ve Demografik Yapı

Aşıklı'da bebekler ve çocuklar için ölüm yaşı ortalaması, yerleşmede gömülmüş çocukların büyük kısmının (%52) 0-2.5 yaş arasındaki çocuklar olduğunu, yani yerleşme içinde gömülmüş çocukların yarısının yaşamlarının ilk 2.5 yılı içinde öldüğünü, bu çocukların büyük kısmının ise bir yaşını doldurmamış çocuklar olduğunu göstermektedir (Erdal, 2018). Bir yaş, Aşıklı'da bebeklerin sütten kesilmeye başladığı yani ek besinler tüketmeye başladıkları dönemdir ve bu süreç 2 yaş civarında sona erer (Pearson vd., 2010). Genellikle biyolojik annenin yeni doğum yapmasının da etkisiyle başlayan sütten kesme süreciyle birlikte bebeklerin çeşitli hastalıklara daha açık hale gelmesinin yanı sıra, Hassett (2018) de yetersiz beslenme ve hastalıkların diş minesinde bıraktığı izlerin analizlerine dayanarak çocukların sütten kesmenin tamamlandığı yaştan

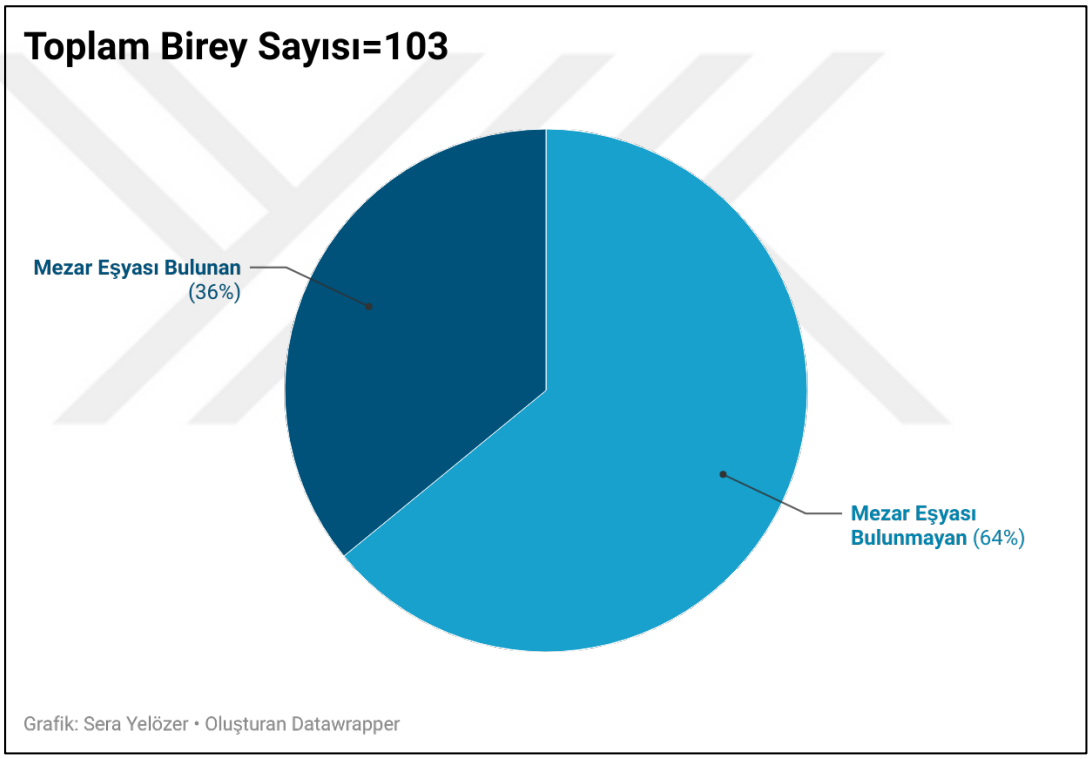
sonra da yetersiz beslenmeye ve çeşitli hastalıklara açık yaşamlar sürdüğünü belirtmektedir. Bu bağlamda Erdal (2018) Aşıklı'da en sık 0-2.5 yaş arasında görülen ve özellikle bir yaş altı çocuklarda yoğunlaşan ölümlerin beslenmede değişim/sütten kesme sürecinin başlaması, çeşitli enfeksiyonlar ve biyolojik annelerin daha sık aralıklarla doğum yapması gibi faktörlerle açıklanabileceğini önerir.

Yetişkinler için ise ortalama ölüm yaşı 30-45 yaş arası olmakla birlikte, erkekler için ölüm yaşı 35-40 yaş aralığındayken kadınlar için 40-45 yaş olduğu belirtilmektedir (Erdal, 2018: 416). Kadınlarla erkekler arasında ölüm yaşı ortalamasında görülen farklılığın, toplumsal cinsiyet rolleriyle açıklanabileceğini öneren Erdal (2018) erkeklerin daha yoğun şekilde yerleşme dışında ve uzak alanlarda avcılık gibi aktiviteler gerçekleştirmiş olabileceğini ve bu aktiviteler sırasında yaşanması muhtemel kazaların ölüm yaşını erkene çekmiş olabileceğini belirtmektedir. Diğer yandan etnografik örneklere ve diğer arkeolojik çalışmalara dayalı olarak genç kadınlar için genellikle doğum sırasında ve sonrasında yaşanan komplikasyonlarla ilişkilendirilen erken ölüm oranı, birçok topluluktan farklı olarak Aşıklı'da oldukça azdır. Bu bağlamda Erdal (2018) Aşıklı'da yerleşme içinde, bina tabanlarına açılan çukurlara gömülmek üzere belirli bireylerin, özellikle de yetişkin kadınların seçildiğini ve demografik yapının toplumsal cinsiyet, sosyo-ekonomik yapı ile ölü gömme geleneği gibi birden çok faktör tarafından belirlendiğini vurgulamaktadır.

Mezar Buluntuları: Biyolojik Cinsiyet ve Yaş Dağılımı

Aşıklı'da yerleşme içinde gömülen bireyler popülasyonun tümünü yansıtmadığı gibi, bu bireyler içerisinde de sadece bir grup bireyde mezar eşyası bulunmaktadır. Toplam 103 bireyden 37'sinde (%36) ise kişisel süs eşyaları, sepetler ve taş aletler gibi, çalışmanın odak noktasında yer alan ve aşağıda detaylıca ele alınan çeşitli mezar eşyaları bulunmuştur (Grafik 4.4; ayrıca bkz.: Tablo 4.2). Bu bireylerden 11'i bebek ve çocuk, cinsiyeti belirlenebilen 22 yetişkin

içerisinde ise 15'i kadın ve 6'sı erkektir. Ancak aşağıda açıklandığı gibi, bir yetişkin kadın için (SK117) buluntunun konumu nedeniyle iskelet ve mezarla ilişkisi soru işaretlidir. İlerleyen başlıklarda, kişisel süs eşyaları, sepetler ve taş aletler gibi mezar eşyalarının cinsiyet, yaş, sosyal roller ve kimliklerle ilişkisi bu farklı materyal kültür öğelerinin teknolojik özellikleri ile zamansal ve mekansal dağılımları bağlamında, biyoarkeolojik verilerle de karşılaştırılarak daha detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

Grafik 4.4: Mezar buluntusu olan bireylerin toplam birey sayısına göre oranı (tüm tabaka ve evreler).

4.5.2. Günlük Aktiviteler ve Sosyal Roller

Aşıklı'da, az sayıda bireyin mezarında bulunmakla birlikte (biri soru işaretli olmak üzere 7 birey), sepetler ve aletler gibi buluntular ile sepetlerin içeriği hakkında bilgi verebilecek fitolit analizleri, aletlerin hammaddeleri, teknolojik ve kullanım izi analizleri, bireylerin yaşları, cinsiyetleri ve sahip oldukları aktivite göstergesi hastalıklar ve patolojiler gibi veri grupları karşılaştırmalı olarak ele alındığında bu bireylerin günlük hayattaki sosyal rolleri ve aktiviteleri hakkında çeşitli yorumlar yapabiliriz. Bu amaçla, aşağıda öncelikle Aşıklı'da yetişkinlerin günlük aktiviteleri hakkında bilgi veren dejeneratif eklem hastalıkları ve diş aşınmaları gibi paleopatolojik analizlerin sonuçlarından bahsedilmekte ve ardından bireylerin günlük hayattaki rolleri hakkında bilgi verebilecek olan sepetler ve taş aletler gibi mezar buluntuları, bireylerin yaş, cinsiyet ve paleopatolojik analiz sonuçlarıyla karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır.

4.5.2.1. Günlük Aktiviteler: Paleopatoloji

Dejeneratif Eklem Hastalıkları (Osteoartrit)

Aşıklı bireylerinde tespit edilen günlük aktivite göstergesi patolojiler içerisinde dejeneratif eklem hastalıkları (osteoartrit) yer alır. Erdal (2004) daha önce Aşıklı'da erişkin kadınlar ve erkekler arasında dejeneratif eklem hastalıkları bağlamında belirgin bir farklılaşma olmadığını saptamış ve her iki cinsiyetin de yoğun fiziksel efor gerektiren günlük aktivitelerle meşgul olduğunu önermiştir. İlerleyen çalışmalar sonucunda ise, yetişkin bireylerde özellikle omuz, kalça, ayak bileği, dirsek ve dizlerin yoğun dejeneratif eklem hastalıklarına (osteoartrit) maruz kaldığı ve osteoartritin kadın ve erkek iskeletlerinde yoğunlaştığı bölgelerin farklılık gösterdiği saptanmıştır (Erdal, 2018).

Bu bağlamda, erkeklerde osteoartrit sırasıyla en sık omuz, dirsek ve kalça eklemlerini etkilerken, kadınlarda sırasıyla ayak bilekleri, omuzlar ve kalçalarda yoğunlaşmaktadır (Tablo 4.6). Bu sonuçlara dayalı olarak Erdal (2018) erkeklerin yük taşıma, fırlatma, yürüme ve eğilme; kadınların ise yürüme ve çömelme gibi fiziksel hareketler içeren günlük aktivitelerle meşgul olduğunu önerir. Bu bağlamda, kadınların ve erkeklerin bazı işleri birlikte gerçekleştirdiğini, kimi işler için ise cinsiyete dayalı bir iş bölümü olduğunu düşünebiliriz. Erkekler ve kadınların birlikte toplayıcılık, hammadde temini ya da küçük hayvan avcılığı gibi geniş alanlarda uzun süre yürümelerini ve dolaşmalarını gerektiren aktiviteler gerçekleştirdiğini, omuzlardaki osteoartritin erkeklerde yoğunlaşmasının önerdiği üzere uzak mesafedeki hayvanların mızrak ve ok gibi araçlarla avlanmasının daha sık erkekler tarafından üstlenildiğini, kadınların ise öğütme gibi sürekli ve yoğun şekilde çömelmelerini gerektiren günlük işlerle meşgul olduklarını düşünmek mümkündür (örn.: Molleson, 1994; Peterson, 2002). Bir farklılık olarak, 15-22 yaş aralığında ölmüş ve yerleşme içinde gömülmüş genç erişkin erkeklerin (4 birey) hiçbir travma ya da dejeneratif eklem hastalığına sahip olmayışı, kadınların ise genç erişkinlikten itibaren yoğun günlük aktivitelere dayalı osteoartrite sahip oluşu ilginç bir örüntü sunmaktadır (Erdal, 2018).

Tablo 4.6: Aşıklı Höyük'te kadın ve erkek iskeletlerinde dejeneratif eklem hastalıklarının (osteoartrit) en sık görüldüğü bölgeler ve işaret ettiği aktiviteler.

Aktivite	**Fırlatma, kaldırma, yük taşıma**		**Çömelme, Yürüme**	
Eklemler	Omuzlar	Dirsekler	Ayak bilekleri	Kalçalar
Erkekler	●	●		●
Orta erişkinlikten itibaren | Orta erişkinlikte %38,3 oranına ulaşır.				
Kadınlar	●		●	●
Genç erişkinlikten itibaren | Orta erişkinlikte %32 oranında, yaşlılarda azalma gösterir.				

Erdal, Ö. D., 2018. "Lifestyle and Health Conditions of the Neolithic People of Aşıklı Höyük", İçinde M. Özbaşaran, G. Duru ve M. C. Stiner (Ed.), **The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin** (s. 405-425). Ege Yayınları: İstanbul'dan derlenmiştir.

Diş Aşınmaları

Dejeneratif eklem hastalıklarının yanı sıra, toplam birey sayısı içerisinde istatistiki olarak cinsiyete dayalı bir dağılım yapmak mümkün olmamakla birlikte, Özbek (1998, 2011) genç erişkinlikten itibaren kadınlarda ve erkeklerde dişin üçüncü bir el gibi, örneğin sepet ya da hasır yapımında ya da deri işlemede kullanıldığına işaret eden aşınmalar saptamıştır. Bu bireyler içerisinde sekizi kadın, yedisi ise 40 yaşından genç olan 11 birey diş tacının erimesi ya da ikincil mine oluşumuyla sonuçlanan çok yoğun aşınmalar göstermektedir (Özbek, 1998).

Kulak İçi İkincil Kemik Oluşumu (*Auditory Exostosis*)

Yerleşme dışında gerçekleştirilmiş aktivitelere işaret eden bir örnek ise, olasılıkla yüzme, dalma, balıkçılık ya da denizden kabuklu toplayıcılığı gibi aktiviteler sonucunda gerçekleşebilecek, yoğun ve sık aralıklarla soğuk suya maruz kalmayla ilişkili bir paleopatolojik semptom olan *auditory exostosis*'tir (kulak içi ikincil kemik oluşumu). *Auditory exostosis*, Özbek'in (2012) çalışmasında 28 birey içerisinde bir erkekte saptanmıştır (SK3). D. Erdal'ın çalışmasında ise 37-38 yaşlarındaki bir erkekte (SK49) *auditory exostosis* saptanırken, 42-44 yaşlarındaki bir kadında da (SK8) başlangıç aşamasında *auditory exostosis* gözlemlenmiştir (D. Erdal, kişisel görüşme, 2021).

4.5.2.2. Sosyal Roller: İskeletler, Sepetler ve Taş Aletler

Aşıklı'da sepet ve taş alet gibi eşyalarla birlikte gömülmüş bireylerden üçü, yerleşmede mezar eşyalarıyla birlikte gömülmüş ilk yetişkin bireyleri temsil etmektedir. Bunlar, Tabaka 2'nin I-J ve F-H evrelerinde aynı lokasyonda beş kez yenilenerek kullanım gören Z Binası silsilesinin (en erken evresinden en geç evresine doğru B.16, B.37 ve üç ayrı evresi bulunan Z mekanı) farklı evrelerinde mekan tabanına açılan çukura gömülmüş bireylerdir. Binanın farklı yapı

evrelerinde gömülmüş altı bireyden, tümü yetişkin olan dört birey, olasılıkla günlük yaşamda gerçekleştirdikleri aktivitelere işaret eden sepet ve taş alet gibi eşyalarla birlikte gömülmüştür (Tablo 4.7). Eşya bulunmayan iki bireyden biri 9 aylık bir bebek (SK119), bir diğeri ise kemikleri en alt evreye ait bina dolgusunda dağınık şekilde bulunmuş bireydir (SK139) ve olasılıkla ikincil gömüt olan bu bireyin omur kemiklerinde osteoartrit tespit edilmiştir (D. Erdal, kişisel görüşme, 2016). Eşyayla birlikte gömülmüş bireylerden ilki ise 2I-J evresinde (B.16) mekanın kuzeyinde yer alan sekinin önünde, doğu duvarına yaslı şekilde tabana açılan çukura gömülmüş, omur kemiklerinde ve dirsek eklemlerinde hafif osteoartrit bulunan 35-40 yaşlarındaki kadındır (SK141) (D. Erdal, kişisel görüşme, 2017). Kadının çenesinin/başının hemen üstünde, sazlardan örülmüş ve içerisinde buğday fitolitleri saptanan bir sepet bulunmuştur (Tsartsidou, 2018) (Şekil 4.11a). Bir sonraki yenileme evresi olan B.37'de ise hemen ayağının yanında içerisinde taş aletler bulunan bir sepet ile birlikte gömülmüş, korunma durumu dolayısıyla cinsiyeti belirlenemeyen yetişkin bir birey yer alır (SK138) (Şekil 4.11b). Pooideae alt familyasına ait bitki/ot saplarından örülmüş sepetin (Tsartsidou, 2018) içinde 26 adet dilgi, beş adet yonga ve bir yassı balta bulunmuştur. Kullanım izi analizleri, aletlerin çoğunun kullanım görmediğini, ancak bir alette tahıl hasadına işaret eden izler saptandığını ortaya koymaktadır (Kayacan ve Altınbilek-Algül, 2018).

Binanın 2F-H evresinde ise bir başka birey, 21-22 yaşlarındaki[6] bir genç erişkin erkek, yanında bulunmuş bir sepetle birlikte gömülmüştür (SK118) (Şekil 4.11c). Yukarıda da değinildiği üzere, Aşıklı'da yerleşme içinde gömülmüş genç erişkin erkeklerde, aynı yaş grubundaki kadınlardan farklı olarak, iş yükü ve aktiviteyle ilişkili bir dejeneratif eklem hastalığı olan osteoartrit

[6] SK118'in yaş ve cinsiyet tayini için Erdal'ın (2018) çalışması temel alınmıştır. Ancak çocukluk çağında geçirilen hastalıkların diş minesine yansımalarının mikroskobik analizlerini gerçekleştiren Hassett (2018) bu bireyin, diş gelişimine dayalı olarak 15-18 yaş aralığında öldüğünü önermektedir. Aynı çalışmada, SK118'in, çağdaşı diğer bireylerden çok daha fazla, olasılıkla yetersiz beslenme ve hastalık gibi faktörlerle ilişkili olan ve diş minesindeki izlerden takip edilebilen stres süreçleri geçirdiği saptanmıştır (Hassett, 2018).

gözlemlenmemiştir (Erdal, 2018). Olasılıkla bir üst evrede gömülmüş, 28 yaşındaki genç erişkin kadının (SK117) sol kolu ile kaburgalarının arkasına denk gelen bir alanda yer alan kemik bızın ise mezar buluntusu olabileceği düşünülmektedir ancak arşiv çalışması sırasında görüldüğü üzere, iskelet ile kemik bızın oturduğu düzlem arasındaki kot farkı bu buluntunun iskeletle ilişkisini şüpheli kılmaktadır. 1999 yılında kazılmış olan bu mezarda kemik bızın iskeletle ilişkisi hakkında detaylı bilgiye ulaşılamadığı için bu örnek soru işaretli olarak ele alınmıştır.

Tablo 4.7: Z binası silsilesinin farklı evrelerinde gömülmüş bireyler, yaş ve cinsiyetleri ve mezar eşyaları.

SK	**Cinsiyet**	**Yaş**		**Bina**	**Tabaka/Evre**	**Mezar Buluntusu**
SK119	-	9 ay	Bebek	Z	2F-H	-
SK117	Kadın	28	Genç erişkin	Z	2F-H	Kemik bız?
SK118	Erkek	21-22	Genç erişkin	Z	2F-H	Sepet
SK139	Kadın	-	Erişkin	B.37	2I-J	-
SK138	-	-	Erişkin	B.37	2I-J	Sepet (içinde taş aletler)
SK141	Kadın	35-40	Orta erişkin	B.16	2I-J	Sepet (içinde buğday kalıntıları)

Yaş ve cinsiyet tanımlamaları için bkz.: Erdal, Ö. D., 2018. "Lifestyle and Health Conditions of the Neolithic People of Aşıklı Höyük", İçinde M. Özbaşaran, G. Duru ve M. C. Stiner (Ed.), **The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin** (s. 405-425). Ege Yayınları: İstanbul; sepet kalıntıları üzerinde gerçekleştirilen fitolit analizleri ve içlerinde saptanan materyaller için bkz.: Kayacan, N., Altınbilek-Algül, Ç. 2018. "Aşıklı Höyük Obsidian Studies: Production, Use and Diachronic Changes", İçinde M. Özbaşaran, G. Duru ve M. C. Stiner (Ed.), **The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin** (s. 363-382). Ege Yayınları: İstanbul; Tsartsidou, G., 2018. "The Microscopic Record of Aşıklı Höyük: Phytolith Analysis of Material from the 2012-2016 Field Seasons", İçinde M. Özbaşaran, G. Duru ve M. C. Stiner (Ed.), **The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin** (s. 147-189). Ege Yayınları: İstanbul.

Birkaç yüzyıl sonra, Tabaka 2'nin A-C evresinde, özel amaçlı yapılar alanının hemen güneybatısında yer alan bir binada (AB mekanı/B.25) tabana açılmış bir çukur içerisine *hocker* pozisyonunda gömülmüş olan yetişkin bir birey (SK152) de biri ayak ucunda diğeri ise elinin yanına yerleştirilmiş iki adet

sepetle birlikte gömülmüştür (Şekil 4.12). Taş aletler ise bu evrede iki bireyde karşımıza çıkar. Bir genç erişkin kadın (SK47, NV mekanı) bir adet yassı balta ile birlikte, 35-38 yaşlarındaki bir erkek (SK26, GV mekanı) ise aletin oluk kısmındaki dikey ve sık çiziklerin önerdiği üzere kullanım görmüş, üzerinde verev ve paralel bezemeler bulunan bir biley taşıyla birlikte gömülmüştür (Şekil 4.13; ayrıca bkz.: Sönmez, 2018). Yassı balta ile birlikte gömülmüş ve Özbek'in (1998: 570) 25-30 yaşlarında öldüğünü belirttiği genç erişkin kadının (SK47) ön dişlerinde sepet ya da deri yapımı sırasında dişin üçüncü bir el gibi kullanımına işaret eden yoğun aşınmalar saptanmıştır (Özbek, 1998).

4.6. BEDEN VE GÖRÜNÜM, KİMLİK VE MATERYAL KÜLTÜR

4.6.1. Teknoloji ve Kimlik: Kişisel Süs Eşyaları

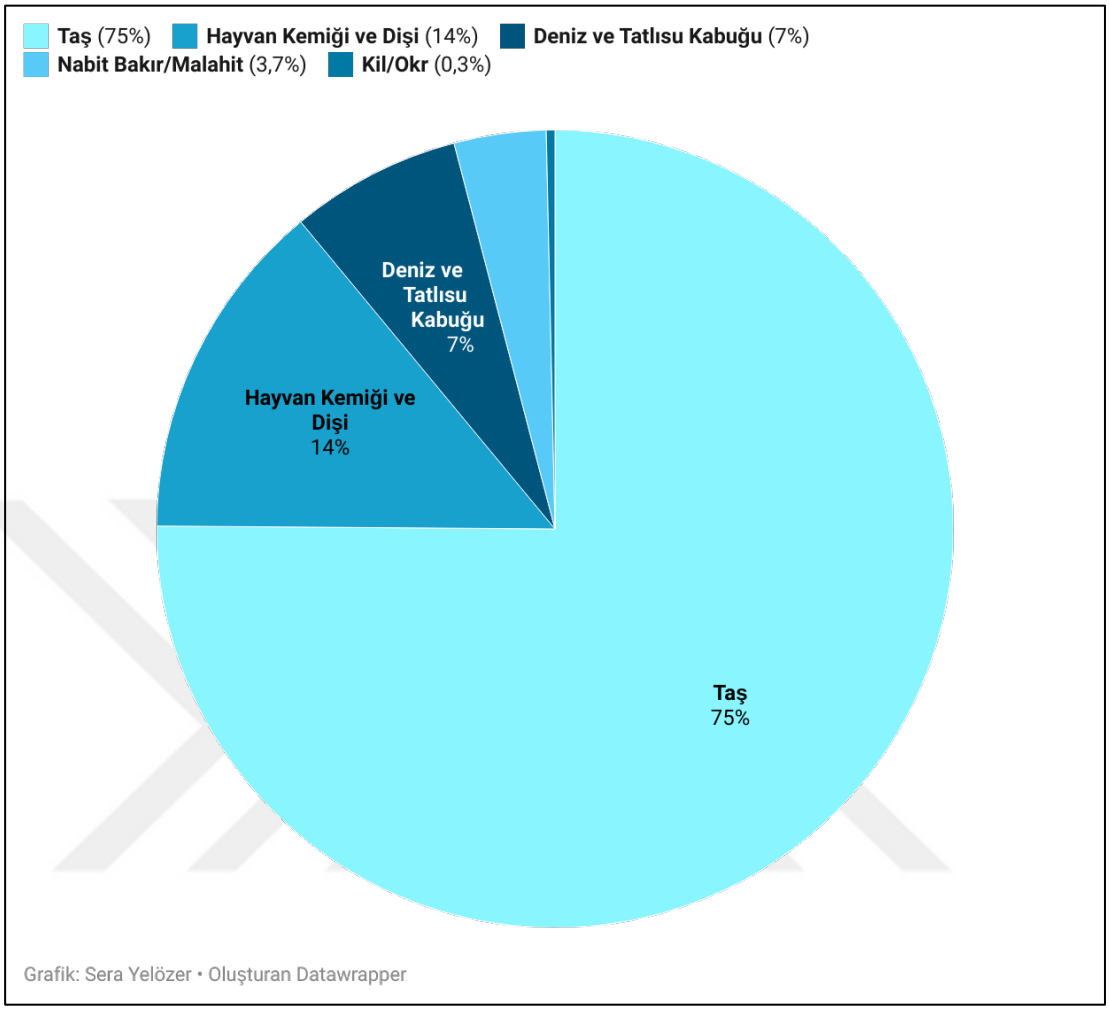
Kişisel süs eşyaları, Aşıklı Höyük'te yerleşmenin en erken evrelerinden itibaren karşımıza çıkmaktadır. Önceki çalışmalar, Aşıklı Höyük'te kişisel süs eşyalarının hammadde, renk ve form gibi tanımsal özelliklerinin mekansal ve zamansal dağılım örüntülerine odaklanmış ve bu örüntüleri yerleşme içerisinde üretim ve kullanım, doğal çevre ve diğer bölgelerle etkileşim gibi kavramlar çerçevesinde değerlendirmiştir (Bains, 2013; Yelözer, 2016, 2018). Bu çalışmada ise önceki çalışmaların sunduğu verilerin yanı sıra Aşıklı'da mezarlarda, iskeletlerle birlikte bulunmuş kişisel süs eşyalarının teknolojik ve kullanım izi analizleri gerçekleştirilmiştir (yöntem için bkz.: EK II.1: Boncukların Morfometrik, Teknolojik ve Kullanım İzi Analizleri: Malzeme ve Yöntem). Aşağıda, bu analizler sonucunda elde edilen verilere dayalı olarak kişisel süs eşyalarının kimliklerin dışavurumuyla ilişkisine ve bu ilişkinin nasıl değiştiğine odaklanılmaktadır.

4.6.1.1. Aşıklı Höyük'te Kişisel Süs Eşyaları: Arka Plan

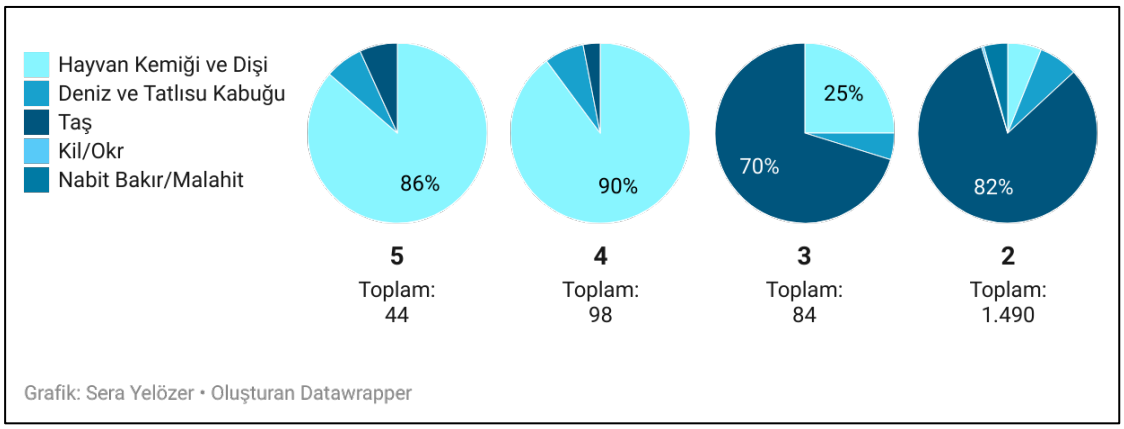
Hammaddeler ve Formlar

Aşıklı'da kişisel süs eşyaları içerisinde en sık görülen formları boncuklar ve pendantlar oluşturur (Yelözer, 2016, 2018). Bununla birlikte kemer tokaları (Sönmez, 2018; Yelözer ve Sönmez, 2018) ve bir obsidiyen bilezik (Astruc vd., 2011) de mevcuttur. Bu çalışmanın odağında yer alan boncuk ve pendantlar çeşitli kayaçlar ve minerallerden, hayvan kemiği ve dişinden ve Akdeniz kabukları ile bir örnekle temsil edilen tatlısu kabuğundan üretilmiştir. Az sayıda ise kil boncuk mevcuttur (Yelözer, 2016, 2018; Yelözer ve Christidou 2020) (Grafik 4.5). Hayvan kemiği ve dişinden yapılmış boncuk ve pendantlar Tabaka 5 ve 4'te daha yoğun olmakla birlikte her tabakada görülür, Tabaka 2'ye gelindiğindeyse taş boncuklar artış gösterir (hammadde türlerinin ve boncuk formlarının tabaka/evre bazında oransal dağılımları için bkz.: Yelözer, 2016, 2018) (Tablo 4.8; Grafik 4.6). Erken tabakalarda az sayıda olmakla birlikte mevcut olan Akdeniz kabukları içerisinde özellikle *Columbella rustica* ve *Conus mediterraneus* türlerinin Tabaka 2'deki sayısal yoğunluğu, bu iki türden üretilmiş 86 adet boncuğun tümünün tek bir mezarda/bireyde bulunmuş olması itibariyle ilginç bir örüntü sunmaktadır. Benzer şekilde, kemik ve diş boncuklar içerisinde Tabaka 2'de toplam 91 adet boncuk ve pendanttan 52'si de tek bir bireye ait mezarda bulunmuştur. Taş boncuk ve pendantların (tüm tabaka/evre; n=1289) %83'ü (n=1067) ise Tabaka 3 ve 2'ye tarihlenen 30 farklı bireye ait boncukları oluşturmaktadır.

Bu çalışma kapsamında taş boncuklardan 217'si morfometrik açıdan incelenmiş, 66'sı delme teknolojisi açısından analiz edilmiştir. 25 örneğin ise mikroskobik üretim ve kullanım izi analizleri gerçekleştirilmiştir (ayrıca bkz.: EK II: Tez Kapsamında Analiz Edilen Aşıklı Höyük Boncukları: Yöntem ve Analiz Sonuçları).

Grafik 4.5: Aşıklı Höyük'te en sık görülen kişisel süs eşyaları içerisinde yer alan boncuk ve pendantların hammadde türlerine göre dağılımı (tüm tabaka ve evreler).

Grafik 4.6: Boncuk ve pendantların tabaka bazında hammadde türlerine göre dağılımı.

Tablo 4.8: Aşıklı Höyük'te kişisel süs eşyalarının (boncuklar ve pendantlar) hammadde türlerine göre adet bazında tabaka/evre dağılımı.

Tabaka		**5**	**4**	**3**	**2**	**Toplam**
Hayvan Kemiği ve Dişi		38	88	21	91*	**238**
Kabuk (Akdeniz ve Tatlısu Kökenli)	*Columbella rustica*	-	2	4	18**	24
	Conus mediterraneus	1	1	-	74**	76
	Tritia gibbosula	-	4	-	2	6
	Cerithium vulgatum	-	-	-	1	1
	Hexaplex trunculus	-	-	-	1	1
	Theodoxus sp.	1	-	-	-	1
	Cerithiopsiae sp.	-	-	-	1	1
	Cerastoderma glaucum	-	-	-	1	1
	Scaphopod *(Episiphon filum)*	-	-	-	1	1
	Tanımlanamayan tür	1	-	-	6	7
	Alt toplam	3	7	4	105	**119**
Taş		3	3	59	1224	**1289**
Kil/Okr		-	-	-	6	**6**
Nabit Bakır/Malahit		-	-	-	64	**64**
Toplam		**44**	**98**	**84**	**1490**	**1716**

Tablo, 1989-2021 yılları arasında bulunmuş toplam boncuk ve pendant adedini içermektedir. 2019, 2020 ve 2021 çalışma sezonlarında bulunmuş boncuklardan yalnızca analizleri yazar tarafından gerçekleştirilen örnekler eklenmiştir. 1989-2018 arası için ayrıca bkz.: Yelözer, S. 2016. **Aşıklı Höyük Boncukları: Tipoloji, Tanım ve Sosyal Açıdan Değerlendirme**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.

*91 adet boncuk/pendantın 52'si SK35 ile birlikte bulunmuş geyik dişi pendantları içermektedir. **Tabaka 2'de görülen *Columbella rustica* ve *Conus mediterraneus* türü kabuklardan 86'sı [*Columbella rustica* (n=15); *Conus mediterraneus* (n=71)] SK11 ile birlikte bulunan boncuk dizisinin içinde yer almaktadır.

Aşıklı Höyük boncuk ve pendantlarının form, boyut ve kesit özelliklerine dayalı olarak yapılan tipolojik ayrımlar ve her bir tipin ayırt edici tanımsal özellikleri detaylı olarak önceki çalışmalarda ve arkeolojide kişisel süs eşyası çalışmalarında başvurulan yaklaşım ve yöntemlerin ele alındığı ikinci bölümde açıklanmıştır (Yelözer, 2016, 2018; ayrıca bkz.: 2.2.2.1. "Kişisel Süs Eşyası" Nedir? Arkeolojide Süs Eşyası Çalışmalarında Kullanılan Yaklaşımlar ve Yöntemler). Aşıklı'da en sık görülen boncuk formunu disk ve silindir formlu boncuklar

oluşturur. Bunu oval, damla ya da sepet formlu pendantlar takip etmektedir. Taş pendantlar içerisinde yassı, oval, sepet ya da damla formlu örnekler yer alırken kızıl geyik dişi imitasyonu kemik pendantlar genellikle oval ya da damla formludur. Diğer sık görülen formlar içerisinde fıçı formlu boncuklar, oval/elips boncuklar ve mercimek kesitli, yassı, oval (kelebek formlu) boncuklar yer almaktadır. Tekil örnekleri ise kare formlu bir boncuk, iki kemik 'ayırıcı' ve çok delikli, olasılıkla tamir ve yeniden kullanım görmüş bir örnek oluşturur. Hammaddenin formuna müdahale olmaksızın delinerek boncuk ve pendanta dönüştürülmüş 'doğal formlu' örnekler, kızıl geyik köpek dişi, yabani sığır ve yabani koyun/keçi kesici dişlerinden yapılmış pendantlar ile Akdeniz kabuklarından üretilmiş boncuklardır (detaylı bir tartışma ve boncuk formlarının hammaddelere göre dağılımı için bkz.: Yelözer, 2018: 385-386, Tablo 2; boncuk formlarının tabaka/evre bazında oransal dağılımları için bkz.: Yelözer, 2016; silindir formlu kemik boncuklar ile diş ve imitasyon pendantlar için bkz.: Yelözer ve Christidou, 2020) (Şekil 4.14).

Zamansal Değişimler: Üretim ve Kullanım, Hammadde ve Etkileşim

MÖ 9. binyıl ortasından sonuna (MÖ kal. 8350-8050)

Kemik ve Diş Boncuklar: Yerleşmenin en erken evrelerinde (Tabaka 5 ve 4) görülen hammaddeler ve formlar içerisinde tavşan ve tilki ağırlıklı olmak üzere yabani hayvanların içi doğal olarak boş el ve ayak (tibia, femur ve metapodial) kemikleri kesilerek üretilmiş silindir formlu boncuklar, kızıl geyik köpek dişi delinerek üretilmiş pendantlar ve bunların kemik imitasyonları yer almaktadır. Silindir formlu kemik boncukların üretim süreci, kemiğin bir taş aletle öne-arkaya hareketlerle inceltilerek kesilmesini ve kırılarak parçalara ayrılmasını (*groove and snap technique*) içermektedir. Atık parçalar ve bitmemiş örnekler, bu üretimin yerleşmede gerçekleştirildiğini göstermektedir (Yelözer, 2016, 2018; Yelözer ve Christidou, 2020). Boncuk yüzeylerinde saptanan küçük

çukurluklar ve düzensiz çizikler ile delik kenarlarındaki yuvarlanmalar ve parlaklıklar, boncukların yumuşak materyallerle temas ettiğini ve sıkı olmayan bir şekilde asılarak kullanıldığını gösterir (Yelözer ve Christidou, 2020) (Şekil 4.15a-c). Geyik dişi pendantlar da delikleri kırıldıktan sonra açılan yeni deliklerin işaret ettiği üzere yoğun kullanım görmüştür (a.e.) (Şekil 4.15d-e). Benzer formda bir başka örneği yalnızca Tabaka 2A-C'de yeniden görülecek olan ve Tabaka 5'e tarihlenen çukur bir yapının (B.46) tabanı üzerinde bulunmuş dört delikli, tipolojik olarak 'ayırıcı' kategorisinde değerlendirilebilecek bir kemik boncuğun yüzeyinde ve delik içleri ile delik kenarlarında gözlemlenen izler, deliklerin olasılıkla mekanik bir aletle tam dönüşlü şekilde açıldığını önermektedir. Delik içindeki tam dönüşlü çizikleri yer yer silen parlaklığın kullanım ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte, bir delik çevresinde görülen çentik (Şekil 4.16b) ve genişlemiş delik çevresi, deliklerin kullanım sonucu deforme olduğunu gösterir. Boncuk yüzeyi ve delik kenarları da yine kullanımla ilişkili olduğu düşünülen parlaklıklara ve düzensiz çiziklere sahiptir (Şekil 4.16c).

Akdeniz Kabukları: Tabaka 5 ve 4'te görülen *Conus mediterraneus*, *Columbella rustica* ve *Tritia gibbosula* türü Akdeniz kabuklarından *Conus* ve *Columbella* türü kabuklar tepelerinden vurma/doğrudan vurma (*hammering*) ve oyma (*gouging*) yöntemleriyle delinirken *Tritia* türü kabukların sırt kısımlarının sürtme/aşındırma (*grinding*) yöntemiyle genellikle tümüyle çıkarıldığı görülmektedir (Yelözer, 2016: 82-83). Kabuk boncukların çoğu makroskopik olarak gözlemlenebilen ve kullanıma işaret eden yoğun parlaklıklar içerir (M. Stiner ile kişisel görüşme, 2019).

Taş Boncuk ve Pendantlar: Taş boncuklar bu evrede azdır ve disk formlu, kireçtaşından yapılmış örneklerle temsil edilir. Bu dönem için ünik olan bir örnek, delik çevresinde görülen çentik ve deformasyonun işaret ettiği üzere yoğun kullanım görmüş olan sepet formlu bir taş pendanttır (Şekil 4.17).

MÖ 9. binyıl sonu – 8. binyıl başı (MÖ kal. 8050-7750)

MÖ 9. binyıl sonlarında (Tabaka 3), bir birey ilk kez kişisel süs eşyasıyla birlikte gömülür. Bu uygulama, MÖ 8. binyıl başlarında (Tabaka 2F-H) az sayıda bireyde devam eder. Bu bireylerin tümü bebek ve çocuklardır. Aşağıda daha detaylı şekilde ele alınacak olmakla birlikte, birlikte gömüldükleri taş boncuklar, Tabaka 3 ve 2'nin erken evrelerinde görülen taş boncuk formları ve hammaddelerinden farklılaşmaz. Tabaka 3'te görülen boncuk formları ve hammaddeleri içerisinde kemik boncuklar azalırken taş boncukların artma eğilimi gösterdiği belirtilmelidir (Tablo 4.8; ayrıca bkz.: Yelözer, 2016).

MÖ 8. binyıl ortası (MÖ kal. 7500-7350)

MÖ yak. 7500 civarında (Tabaka 2D) ilk kez boncuklar tek, çift ve diziler halinde bebekler ve çocukların yanı sıra yetişkin mezarlarında da görülmeye başlar. Tabaka 2A-C'de (MÖ yak. 7350) ise boncuk ve pendant formlarında, hammadde seçiminde ve teknolojide çeşitlenme yaşanır (Yelözer, 2016, 2018) (Şekil 4.18). Bu çeşitlenme özellikle iskeletlerle birlikte mezarlarda bulunan boncukların hammaddeleri ve teknolojilerinde takip edilebilmektedir. Ancak daha önceki çalışmalarda yapılan, tabaka/evre bazında boncuk adetlerinin farklı hammadde türlerine oranı ile tabaka/evre bazında boncuk adetlerinin faunal kalıntılara oranı gibi istatistiki analizler, Tabaka 2A-C'de görülen hammadde çeşitliliğine karşın yerleşme sakinlerinin önceki evrelere kıyasla boncuklara ya da genel olarak kişisel süs eşyalarına erişiminde dramatik bir artış olmadığını göstermiştir (Yelözer, 2018). Bu bağlamda, örnek sayılarında tabaka/evre bazında görülen farklılıkların yerleşmede farklı tabakalarda kazılan alanların genişliğiyle ilişkili olduğu belirtilmelidir.

Genel dağılıma baktığımızda, bu dönemde kireçtaşı ve steatit boncuklar önceki evrelere göre bir artış gösterirken, yeni görülen hammaddeler içerisinde yer alan nabit bakır ve malahit yerleşmenin çevresindeki alanlarda genişleyen

dolaşımın göstergelerinden biridir. Aşıklı'da bulunan bakır boncukların (n=64) kaynağı bilinmemekle birlikte, yerleşme çevresinde bakır kaynakları mevcuttur. Bunlardan biri, yaklaşık 40 km kuzeydeki Bakırçukuru kaynağıdır. Bir diğeri, yerleşmeye yaklaşık 40 km mesafedeki Sarıkaman kaynağıdır. Bu iki kaynak dışında, yerleşmeye yaklaşık 250 km mesafede yer alan Menteşe, Bakırlık, Sızma ve Karakilise'de de bakır kaynaklarının yer aldığı bilinmektedir (Esin, 1993, 1995, 1999; ayrıca bkz.: Sönmez, 2018; Yelözer, 2016, 2018). Nabit bakır ve malahit boncuklarla birlikte, boncuk yapımında ısıtma/tavlama ve dövme gibi yeni teknikler de kişisel süs eşyası pratiklerine entegre edilir (Esin, 1999). Bakır kaynaklarının yakınında oluşması olası bir başka mineral olan turkuaz ve/veya varisit de Tabaka 2A-C'de (n=4) görülmeye başlar.

Aşıklı sakinlerinin bu dönemde genişleyen dolaşım ağlarının göstergesi olan bir diğer yeni hammadde türü ise sert ve işlenmesi oldukça zor, kompleks teknolojik süreçler gerektiren kuvars grubu mineral türleridir [akik (n=22), krisopraz (n=2), dağ kristali (n=1), pembe kuvars (n=1)]. Aşağıda detaylandırılacağı gibi gerek hammaddeleri gerek morfolojik ve teknolojik özellikleri açısından yerel olmadığı düşünülen bu boncuklar içerisinde özellikle akik için bilinen kaynaklar Levant'ta Negev, Sina ve Suudi Arabistan'ın batısında yer almaktadır (Alarashi, 2016a; Spatz vd., 2014). Kimi araştırmacılar volkanik bir coğrafya olan Kapadokya'da ya da Konya'nın güneybatısında yer alan Alacadağ'da (Bains, 2012: 217; Bains vd., 2013) ve Yukarı Fırat havzasında (Inizan, 1999) bulunabileceğini veya nehir yataklarında yuvarlanarak farklı bölgelere yayılmış olabileceğini (Groman-Yaroslavski ve Bar-Yosef Mayer, 2015) önermekteyse de Kapadokya'da şimdiye dek saptanmış ve analizler yoluyla arkeolojik örneklerle eşleştirilmiş bir kaynak bilinmemektedir. Kişisel süs eşyaları içerisinde ünik bir örnek olan omurgalı profile sahip, sürtme/aşındırma tekniğiyle üretilmiş Doğu Anadolu kökenli obsidiyen bilezik de (Astruc vd., 2011) bu dönemde topluluğun kişisel süs eşyası pratiklerinde görülen değişim ve çeşitlenmenin etkileşimle doğrudan ilişkisine işaret eder.

4.6.1.2. Boncuklar, Bedenler ve Kimlikler

4.6.1.2.1. İskeletler ve Boncuklar: Teknoloji ve Kullanım

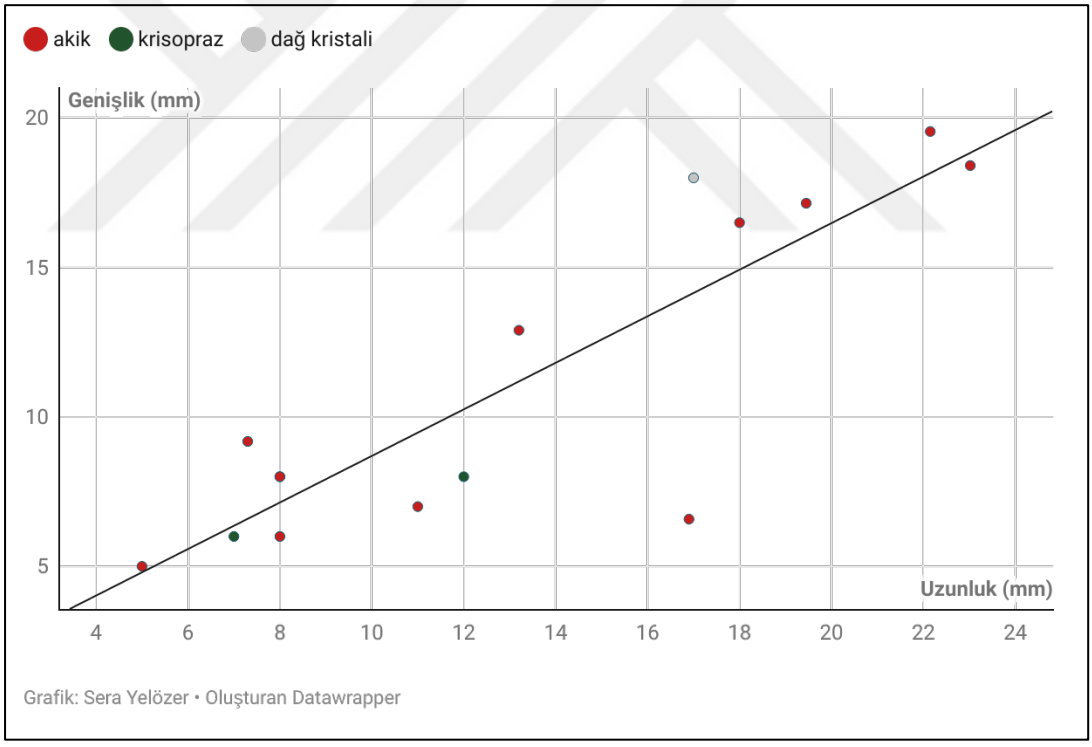
Aşıklı'da mezarlarda bulunan boncuklar çeşitli kayaç ve minerallerden üretilmiştir (Yelözer, 2016, 2018; Yelözer ve Alarashi, 2021). Bunlar steatit, kireçtaşı, serpantin, lületaşı gibi yumuşak taşlar, turkuaz ve varisit gibi orta yumuşaklıkta mineraller, kuvars ve kalsedon grubu mineraller (dağ kristali, akik, krisopraz, jasper/yeşimtaşı) ve nabit bakır/malahittir. Hayvan kemiği/dişi ve Akdeniz kabuğundan üretilmiş boncuklar ise aşağıda detaylandırılacağı üzere yalnızca birkaç bireyle birlikte bulunmuştur. Steatit, serpantin ve kireçtaşı gibi yumuşak taş türleri özellikle kısa, disk ve fıçı formlu boncukların üretiminde tercih edilirken, turkuaz, serpantin ve sert, yongalanarak önform verilebilecek kuvars ve kalsedon grubu hammaddeler yassı, üçgen veya oval formlu, mercimek kesitli (kelebek formlu) boncukların üretimi için tercih edilmişlerdir. Farklı üretim zincirlerinin ürünü olan bu boncuklar birçok örnekte aynı dizi içerisinde bir araya getirilerek bireylerle birlikte gömülmüşlerdir. Aşıklı'da hangi yaş ve cinsiyet gruplarının bu boncuklardan oluşan kompozit takılarla birlikte gömüldüğü sorusuna geçmeden önce, üretim zincirlerinin tanımlanması önemlidir.

Bu amaçla, aşağıda teknolojik analizlerin sonuçları sunulmaktadır. Çalışılan malzeme grubu içerisinde, hammaddenin niteliğinin, uygulanan tekniğin birincil belirleyeni olduğu görülmektedir. Örneğin, sert taş türlerinden boncuk yapımında uygulanan teknikler ve kullanılan aletler, yumuşak taşlar üzerinde uygulanan tekniklerden ve kullanılan aletlerden farklılık göstermektedir. Dolayısıyla, üretim ve kullanıma dair izler de farklılaşmaktadır. Aşıklı'da mezarlarda bulunan taş boncuklar üç farklı üretim zincirinin ürünüdür: sert taşlardan üretilmiş büyük boncuklar (Grup A), yumuşak ve orta sertlikte taşlardan üretilmiş büyük boncuklar (Grup B) ve kısa ve küçük boncuklar (Grup C) (Şekil 4.19).

Üretim Teknikleri: Teknoloji ve Üretim Zinciri

(A) Sert Taş Türlerinden Üretilmiş Boncuklar

Morfometrik Özellikler: Bu grupta yer alan boncuklar içerisinde akik (n=22), krisopraz (n=2) ve dağ kristali (n=1) yer alır. Tümü Tabaka 2A-C'de görülen oval ya da üçgen, mercimek kesitli boncuklardır. Boyutsal olarak, özellikle akik boncukların genişliği ve uzunluğu arasında tutarlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Dağ kristalinden üretilmiş örnek, aşağıda ele alınacağı üzere hem üretim tekniği açısından hem de morfometrik olarak benzer formdaki akik boncuklardan farklılaşmaktadır (Grafik 4.7).

Grafik 4.7: Kelebek formlu akik, krisopraz ve dağ kristali boncukların genişlik ve uzunluk dağılımı (n=15).

Analizler sonucunda, bu grupta yer alan boncuklarda saptanan üretim izleri ile ilişkili üretim teknikleri ve aşamalar şu şekildedir:

Önform Verme: Hammadde nodülüne genellikle yongalama yoluyla önform verilmektedir. Yongalanarak önform verilen hammadde nodülü sonraki aşamada form verme amaçlı sürtme/aşındırma işleminden geçirildiği için yongalamaya işaret eden çıkarımlar çoğu örnekte gözlemlenmemiştir ancak kimi örneklerde sürtme/aşındırma çiziklerinin üzerine doğru devam ettiği ve kenarlarındaki yuvarlanma ve parlaklığın işaret ettiği üzere önform verme aşamasına ait çıkarımlar saptanmıştır (Şekil 4.20a-b). Bu çıkarımların, önform verme amaçlı yongalama işlemine ait olduğu düşünülmektedir.

İki örnekte ise (akik ve dağ kristali) boncuk yüzeyinde dairesel ve yarı-dairesel izler gözlemlenmiştir (Şekil 4.20c-d). Akik boncukta gözlemlenen dairesel ve yarı dairesel izler boncuk yüzeyinde yaygın değildir ancak dağ kristalinden üretilmiş örnekte dairesel ve yarı-dairesel izler boncuk yüzeyi boyunca yayılım gösterir ve daha yoğundur. Dağ kristali boncukta, kenarlarda gözlemlenebilen sürtme/aşındırma çizikleri boncuk yüzeyine doğru silikleşmektedir. Akik boncukta ise sürtme/aşındırma çizikleri ve parlaklığın, dairesel izin sınırlarına doğru devam ettiği gözlemlenmiştir. Literatürde benzer dairesel ve yarı-dairesel izlerin (a) form verme aşamasında doğrudan vurma tekniğinin kullanımı (Alarashi, 2014: 138, Tablo 5.3), (b) ısıtma (Groman-Yaroslavski ve Bar-Yosef Mayer, 2015: 81-82) ya da (c) kullanım veya taşıma gibi süreçlerde boncuğun bir başka boncuğa veya sert bir yüzeye vurması (Carter, 2016) gibi süreçler sonucunda oluştuğu önerilmektedir. Aşıklı örneğine döndüğümüzde ve dağ kristalinin akik gibi çok kristalli kuvarslardan farklılaşan yapısının yongalamayı daha zorlu kılabileceği düşünüldüğünde (bkz.: Fernandez-Marchena ve Ollé, 2016), bu örnekte form verme işleminin doğrudan vurma tekniğiyle gerçekleştirildiğini önermek mümkündür. Bu durum, üreticilerin farklı materyallerin farklı teknikler gerektiren yapısına aşina olduğunu ve gerekli teknikleri uygulamayı başardıklarını göstermektedir.

Form Verme (Sürtme/Aşındırma): Analizleri gerçekleştirilen malzeme grubu içerisinde özellikle akik boncuklarda yoğun şekilde saptanan çiziklerin yönü, konumu ve çiziklerin birbiriyle ilişkisi boncuklara birden fazla sürtme/aşındırma aşaması sonucunda form verildiğini göstermektedir. Boncukların kenarlarında verev, eğimli, uzun ve dar, derin çizikler yoğunlaşmaktadır ve buradan başlayarak boncuk yüzeyine doğru yönelim gösterirler (Şekil 4.21a-b). Bu çiziklerin, boncuğa form verilirken uygulanan ilk sürtme/aşındırma işlemine ait olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, boncuğa form verilirken uygulanan ilk işlemin verev ve hafif eğimli bir yönelimle gerçekleştirildiği önerilebilir. İkinci sürtme/aşındırma işlemini ise boncukların ana aksı üzerinde yer alan verev ve eğimli uzun çizikler ile bunlarla buluşan veya bunları kesen kısa ve düz çizikler temsil etmektedir (Şekil 4.21c-d). Birbirini kesen ve farklı yönelimlerde olan bu çizikler boncuğun ana aksına bombeli bir form verme amacıyla uygulanan tekniğin sonucudur. Tüm çiziklere parlak ancak pürüzsüz olmayan bir görünüm eşlik eder (Şekil 4.22a-b). Parlaklık, genellikle sürtme işleminde kullanılan yağ ve kum gibi aşındırıcılar ile ilişkilidir. Bu bağlamda, her iki sürtme aşamasında yağ ve kum gibi aşındırıcılar kullanıldığı önerilebilir. Kimi örneklerde ise parlatma (*lustring*) amaçlı ikinci bir sürtme/aşındırma aşamasına işaret eden ve sürtme/aşındırma çiziklerinin kısmen silindiği yoğun parlaklık gözlemlenmiştir (Şekil 4.22c-d).

Isıtma: Bazı akik boncuk örneklerinde yüzey çatlakları ve materyalin içine nüfuz etmiş karbon partikülleri veya beyaz fisürler gözlemlenmiştir (Şekil 4.23). Akik ve benzeri materyallerden üretilmiş boncuklarda form verme öncesinde ve sırasında hammaddenin yongalanabilirliğini arttırma ve parlaklaştırma gibi amaçlarla ısıtma işleminin gerçekleştirildiğini ortaya koyan arkeolojik, deneysel ve etnografik çalışmalarla (Alarashi, 2014: 444; Groman-Yaroslavski ve Bar-Yosef Mayer, 2015: 81-82; Inizan, 1999; Kenoyer vd., 1994) karşılaştırmalı olarak, Aşıklı örneklerinde de ısıtma işleminin gerçekleştirildiği düşünülmektedir.

Delme: Boncuk kesitlerinde/delme platformlarında yer alan ve form vermeye işaret eden sürtme/aşındırma çiziklerinin vurma izleri ve delik tarafından kesilmesi, delme işleminin form verme işleminden sonra gerçekleştirildiğini göstermektedir (Şekil 4.24a-b). Delme çift yönlüdür, delik tüpleri kimi örneklerde eğim verilerek kimi örneklerde ise muntazam ve düz şekilde buluşturulmuştur. Vurma izleri delme işlemi öncesinde delme platformunun doğrudan ya da dolaylı vurma yöntemiyle hazırlandığına işaret eder (Şekil 4.24c-e). Delik tüpleri üzerindeki tam dönüşlü, bantlar halinde konumlanan çizikler deliklerin mekanik bir aletle açıldığını göstermektedir. Delik tüplerinde gözlemlenen parlak noktalar ise delme işlemi sırasında aşındırıcı kullanımına işaret etmektedir (Şekil 4.24f). Literatürle karşılaştırıldığında, deliklerin silindir formlu delicilerle (örn. bkz.: Coşkunsu, 2008: 28, Figür 3), boncuk sabitlenerek, kum ve sıvı/yağ gibi aşındırıcıların yardımıyla açıldığı önerilebilir (Alarashi, 2016a: 502; Bar-Yosef Mayer 2013a: 135).

Aynı sertlik derecesine sahip malzemelerden üretilmiş benzer formdaki boncukların delik kesitlerindeki morfolojik farklılıklar ise üreticilerin farklı tercihlerine dair fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır. Örneğin, erişkin bir kadın (SK18) ile birlikte bulunmuş boncuk dizisini oluşturan kelebek formlu akik boncukların tümü silindirik delik kesitlerine sahiptir. Bununla birlikte, delik kesitlerinin yönelimi ve birbiriyle ilişkisi, delme işlemi esnasında üreticilerin uyguladığı farklı hareketleri anlamamızı sağlamaktadır. Aynı dizide yer alan boncuklardan biri hafif eğik bir hareket ile (Şekil 4.25a), bir başka örnek ise alet daha düz tutularak delinmiştir (Şekil 4.25b). Her iki örnekte de üretici delik tüplerini üst üste bindirerek buluşturmayı başarmıştır. Malzeme grubu içerisindeki kimi örneklerde ise silindirik ve yarı-silindirik formdaki delik tüplerinin muntazam buluşturulduğu görülmektedir (Şekil 4.25c; ayrıca bkz.: Şekil 4.24c). Bir başka örnek, erişkin bir erkek (SK11) ile birlikte bulunmuş bir diziye aittir. Bu örnekte yarı-konik formdaki delik kesitleri muntazam buluşturulmuştur (Şekil 4.25d). Bu farklılıklar, aynı sertlik derecesine sahip

malzemelerden üretilmiş benzer formdaki boncuklar delinirken farklı delicilerin kullanıldığını, daha uzun boncuklar delinirken üreticilerin delik tüplerini muntazam bir şekilde buluşturmakta zorlandığını ancak buna uygun çözümler geliştirdiğini ve kalın, yarı-konik formlu delik kesitlerinin işaret ettiği üzere kalın ve dolayısıyla kırılması daha zor delicilerin kullanımıyla üreticilerin delikleri daha kolay ve daha muntazam şekilde buluşturmayı başardığını göstermektedir.

Bu bağlamda, analizler akik, dağ kristali ve krisopraz gibi materyallerden üretilmiş kelebek formlu boncukların üretim zincirinin (1) önform verme (yongalama veya doğrudan vurma), (2) form verme (sürtme/aşındırma), (3) ısıtma, (4) vurma tekniğiyle delme platformunu hazırlama ve (5) çift yönlü delme aşamalarını içerdiğini göstermektedir (Şekil 4.26). Bu materyaller üzerinde kullanım izlerinin oluşumu, materyalin sertliği dolayısıyla, daha yumuşak materyallere kıyasla daha zordur ve dolayısıyla daha iyi korunmuş durumdaki üretim izleri, üretim zincirinin de detaylıca tanımlanabilmesini sağlamıştır. Ancak boncukların tümü bitmiş örneklerdir ve bu aşamaların yerleşmede gerçekleştirildiğine işaret eden hammadde nodülleri, artık parçalar ve bitmemiş boncuklar gibi parçalar mevcut değildir. Bu bağlamda, burada özetlenen teknolojik sürecin tüm aşamalarının yerleşme dışında, olasılıkla farklı topluluklar tarafından gerçekleştirildiği vurgulanmalıdır.

(B) Yumuşak ve Orta Sertlikte Taş Türlerinden Üretilmiş Büyük Boncuklar

Sert ve yongalanabilir materyallerden üretilmiş benzer formdaki boncuklarla kıyaslandığında, orta sertlikte ve yumuşak taş türlerinden üretilmiş büyük boncukların yapımında kullanılan aletlerin ve tekniklerin farklılaştığı ve bu üretim zincirinin daha az zaman ve emek yatırımı gerektirdiği görülmektedir. Analiz edilen örneklerde saptanan çizikler ve kazıma izleri, form verme aşamasında sürtme, kesme ve kazıma gibi farklı tekniklerin uygulandığını göstermektedir. Delme ise çift yönlüdür (Şekil 4.27).

(C) Yumuşak ve Orta Sertlikte Taş Türlerinden Üretilmiş Kısa ve Küçük Boncuklar

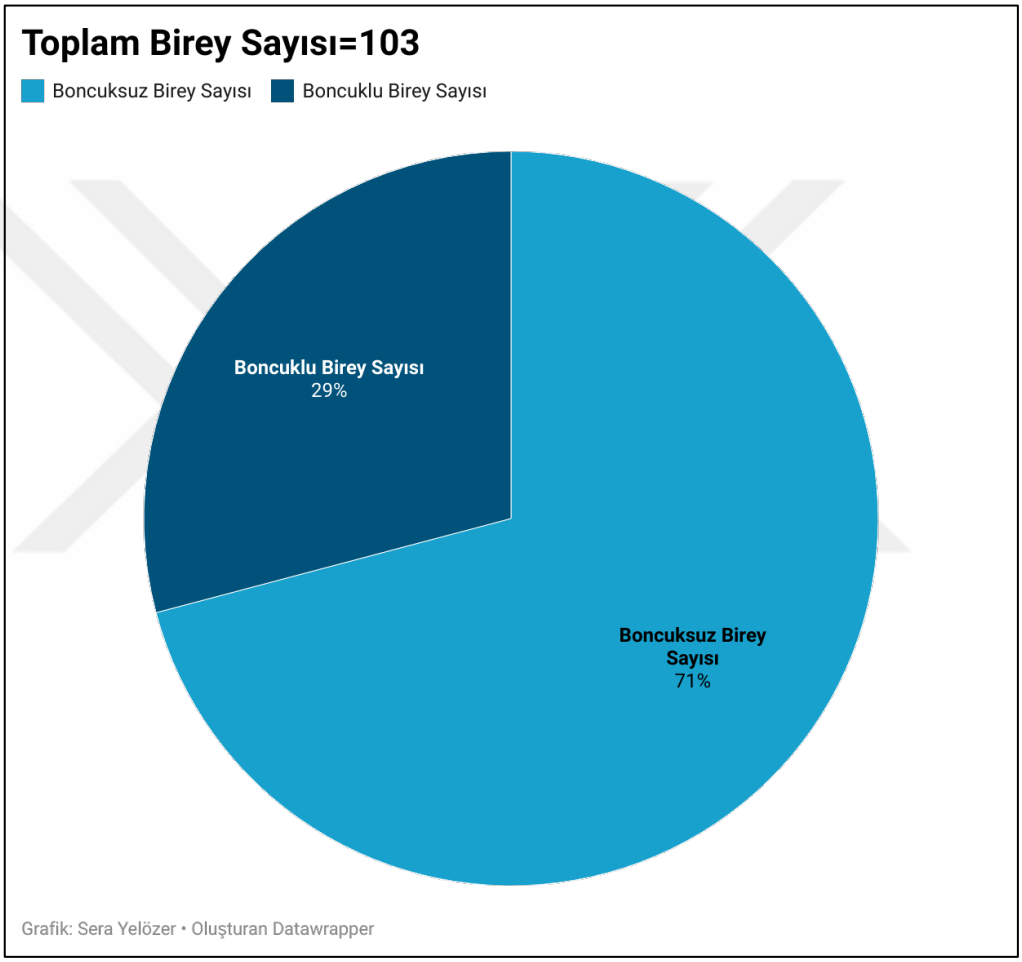
Bu grupta serpantin ve steatit gibi orta ve yumuşak sertlikte taş türlerinden üretilmiş yassı, disk ve oval formlu boncuklar, silindir ve fıçı formlular ve pendantlar yer almaktadır. Üretim izlerinin kullanımla ilişkili parlaklık ve düzensiz çizikler tarafından yer yer silindiği bu boncukların yüzeylerinde gözlemlenebilen düzenli çizikler, üretim teknikleri içerisinde yer alan sürtme/aşındırma süreçlerine işaret etmektedir. Orta sertlikte taş türlerinden disk formlu boncukların üretiminde, sürtme/aşındırma işlemiyle önform verilmiş ve ardından boncuklar tek veya toplu halde yeniden sürtme/aşındırma işleminden geçirilerek son formuna kavuşturulmuştur. Delme genellikle çift yönlüdür (Şekil 4.28a). Yumuşak taş türlerinden disk formlu boncuklarda ise öncelikle silindir formlu bir önform elde edilmiş olmalıdır. Önformun delinmesinin ardından küçük parçalara bölünerek elde edilen boncuklar, olasılıkla toplu halde sürtme işlemine tabi tutularak son form verilmiştir. Yumuşak ve orta sertlikte taş türlerinden kelebek, fıçı ve silindir formlu boncukların üretiminde ise (a) sürtme, kazıma, kesme teknikleri ile önform verme, (b) delme ve (c) sürtme işlemiyle son form verme aşamalarına işaret eden izler gözlemlenmiştir (Şekil 4.28b-c).

Kullanım İzleri

Kullanım izlerinin oluşumu hammaddenin niteliğiyle doğrudan ilişkilidir. Sert taşlardan üretilmiş boncuklarda kullanıma işaret eden izler içinde küçük çukurluklar ve kenar kırıkları yer alır. Yumuşak taş türlerinden üretilmiş boncuklarda gözlemlenebilen kullanım izleri içerisindeyse delik kenarında çentik formunda deformasyon, parlaklık, genişlemiş delik kenarları, boncuk yüzeyinde lokal parlaklıklar, üretim izlerini kesen düzensiz çizikler ve oluk formlu izler tanımlanmıştır.

4.6.1.2.2. İskeletler ve Boncuklar: Yaş ve Cinsiyet

Aşıklı'da 103 birey içerisinde yalnızca 30 birey (toplam birey sayısının %29'u) tek, çift veya diziler halinde boncuklarla birlikte gömülmüştür (Grafik 4.8; Tablo 4.9).

Grafik 4.8: Boncuklu ve boncuksuz bireylerin toplam birey sayısına oranı (tüm tabaka ve evreler).

Tablo 4.9: Tek, çift ve dizi halinde boncuklarla birlikte gömülen bireyler.

SK#	Cinsiyet	Yaş	Yaş Aralığı	Bina	Tabaka/ Evre	Boncuk Adedi	Hammadde Türleri	Formlar
SK104	♀	-	Erişkin	OP	2A-C	412	Steatit, kireçtaşı, yeşimtaşı, akik	Disk, kare, ayırıcı
SK31	-	1.5-2	Bebek	GY	2A-C	2	Yeşimtaşı, kabuk	Kelebek
SK52	-	2.5	Çocuk	GY	2A-C	2	Akik, serpantin	Kelebek
SK18	♀	33-46	Orta erişkin	DU	2A-C	10	Akik	Kelebek
SK22	♀	42	Orta erişkin	GM	2A-C	62	Nabit bakır, steatit	Silindir, disk
SK35	♀	-	Erişkin	KE	2A-C	59	Nabit bakır, geyik dişi	Pendant, disk
SK112	-	-	Erişkin	UH	2A-C	7	Serpantin, steatit	Pendant, disk, oval
SK125	♀	-	Erişkin	GE-GG	2A-C	1	Serpantin	Kelebek
SK39	-	1 ay	Bebek	BH	2A-C	1	Steatit	Oval
SK49	♂	37-38	Orta erişkin	CG	2A-C	26	Steatit, kireçtaşı	Disk
SK40	♀	58	Yaşlı	BH	2A-C	1	Steatit	Pendant
SK8	♀	42-44	Orta erişkin	I	2A-C	1	Steatit	Fıçı
SK9	♀	42	Orta erişkin	I	2A-C	1	Steatit	Disk
SK11	♂	36-38	Orta erişkin	I	2A-C	186	Kabuk, akik, krisopraz, kireçtaşı, steatit	Disk, fıçı, kelebek
SK7	♀	34-36	Orta erişkin	H	2A-C	121	Akik, steatit?	Kelebek, disk

Tablo 4.9 devam

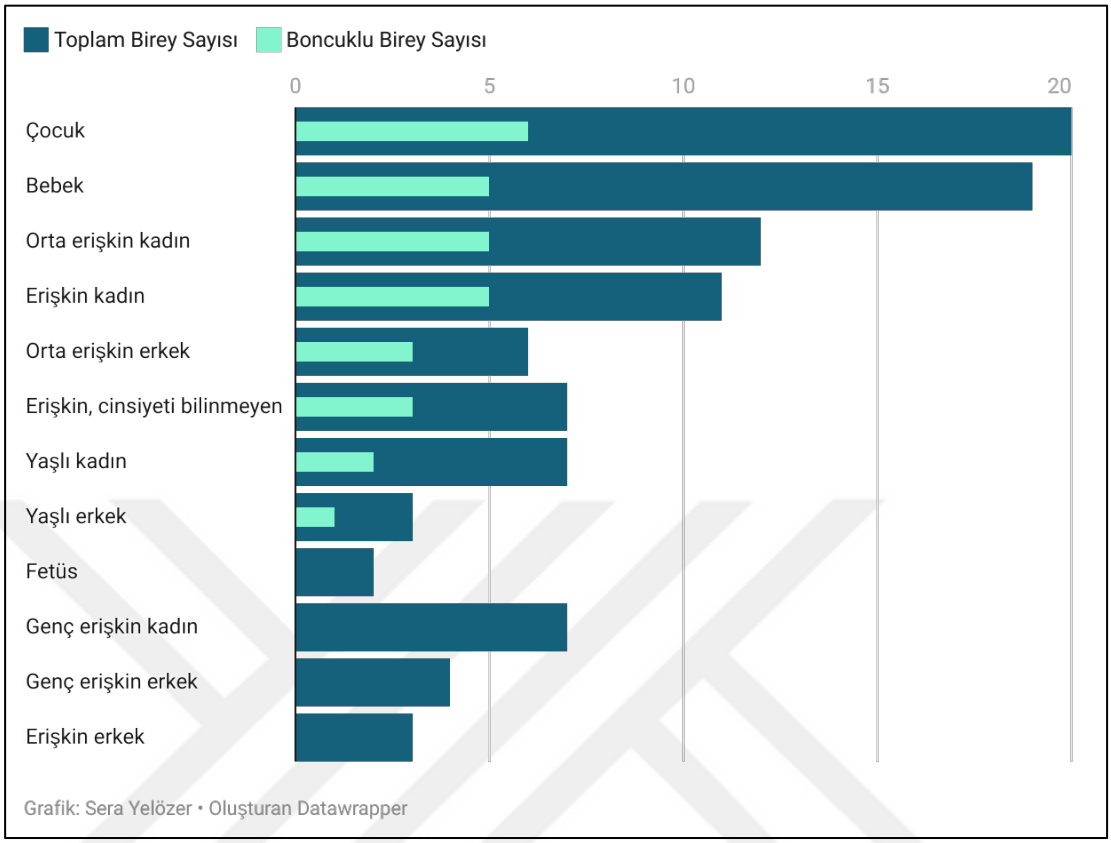
SK44	♀	-	Erişkin	CB	2A-C	4	Serpantin, steatit, taş	Halka uçlu fıçı, disk
SK28	-	1.5	Bebek	HB	2A-C	1	Dağ kristali	Kelebek
SK124	-	3.5	Çocuk	EC	2A-C	114	Steatit, serpantin, kireçtaşı, bakır/malahit, kemik, taş	Oval, fıçı, disk, ayırıcı
SK29	♀	47-48	Yaşlı	HB	2A-C	6	Lületaşı, yeşimtaşı, bakır	Kelebek, silindir
SK27	♀	-	Erişkin	HB	2A-C	1	Bakır	Silindir
SK148	-	~3?	Çocuk	B.51	2A-C	160	Akik, kuvars, steatit, kireçtaşı	Kelebek, fıçı, disk
SK149		?	Çocuk	AB/B.25	2A-C	4	Turkuaz, varisit, akik, nabit bakır	Kelebek, fıçı
SK150	?	?	Erişkin	AB/B.25	2A-C	1	Serpantin	Kelebek
SK151	?	?	Erişkin	CY/B.52	2A-C	4	Steatit	Disk
SK142	-	9 ay	Bebek	OC/B.40	2D	1	Hayvan kemiği	Halka
SK109	♂	34-35	Orta erişkin	I	2D	19	Lületaşı, kireçtaşı, steatit, serpantin, yeşimtaşı, bakır, kil/okr	Sele, *axe head*, disk, oval, fıçı
SK106	♂	60	Yaşlı	I	2D	3	Kil/okr, steatit, serpantin	Disk, oval
SK12	-	2-3	Çocuk	AS	2F-H	1	Steatit	Disk
SK135	-	0-1 ay	Bebek	B.30	2F-H	1	Steatit	Disk
SK153	-	?	Çocuk	B.38	3	3	Serpantin, steatit	Disk, oval

Boncuklu bireylerin biyolojik cinsiyet ve yaş gruplarına göre dağılımı, bebek ve çocukların, ardından orta erişkin (+30 yaş) kadınlarla erkeklerin ve yaşlı (+45 yaş) kadınlarla erkeklerin kişisel süs eşyalarıyla birlikte gömüldüğünü; hiçbir genç erişkin kadın ve erkekle ve ayrıca hiçbir yenidoğan ve fetüs gömütüyle birlikte boncuk/kişisel süs eşyası bulunmadığını göstermektedir (Tablo 4.10; Grafik 4.9). Yaş aralıklarını dağılıma katmaksızın, kişisel süs eşyası kullanımında biyolojik cinsiyete göre bir ayrım bulunup bulunmadığına baktığımızda, toplam 35 kadın içerisinde 12'sinin, toplam 16 erkek içerisindeyse 4'ünün boncuklarla birlikte gömüldüğünü görmekteyiz. Bu bağlamda, cinsiyeti bilinen yetişkinler içerisinde boncuklu bireylerin %75'ini kadınlar oluşturmaktadır. Ancak gerek toplam birey sayısı içerisinde gerek boncuksuz bireyler içerisinde kadınların erkeklere kıyasla daha fazla birey sayısıyla temsil edildiğini düşündüğümüzde, iki farklı biyolojik cinsiyet arasında kişisel süs eşyası kullanımı bağlamında anlamlı bir fark olmadığını önermek mümkündür (Grafik 4.10).

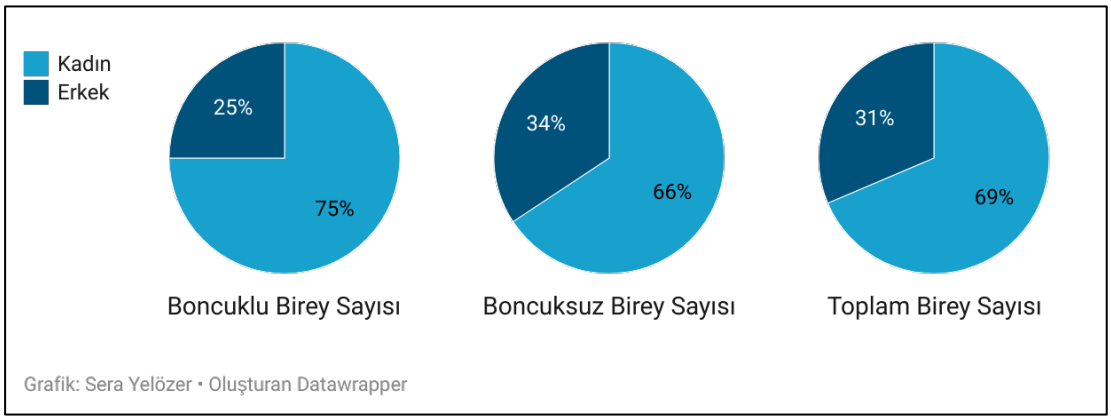
Tablo 4.10: Yaş aralığı ve biyolojik cinsiyete göre yerleşmede gömülen toplam birey sayısı ve boncuklu birey sayısı.

Yaş ve Cinsiyet*	**Toplam Birey Sayısı**	**Boncuklu Birey Sayısı**
Fetüs	2	-
Bebek	19	5
Çocuk	20	6
Genç erişkin kadın	7	-
Genç erişkin erkek	4	-
Orta erişkin kadın	12	5
Orta erişkin erkek	6	3
Yaşlı kadın	7	2
Yaşlı erkek	3	1
Erişkin kadın	11	5
Erişkin erkek	3	-
Erişkin, cinsiyeti bilinmeyen	7	3
Toplam	*101*	30

*Yalnızca yaş grubu ve/veya cinsiyeti bilinen bireyler dahil edilmiştir. Aynı anda yaş ve cinsiyet bilgisi mevcut olmayan iki birey dağılım dışı bırakılmıştır.

Grafik 4.9: Yaş aralığı ve biyolojik cinsiyete göre boncuklu bireylerin değerlendirmeye alınan toplam birey sayısına (n=101) oranı.

Grafik 4.10: Boncuklu ve boncuksuz bireylerin biyolojik cinsiyete göre dağılımı.

Bununla birlikte, ilerleyen satırlarda ele alındığı gibi, farklı yaş gruplarından kadınlarla erkekler arasında görülen ortaklıklar ve farklılıklar, yanı sıra belirli yaş grupları içerisindeki çocuklarla belirli yaş gruplarındaki kadınlar arasında görülen benzer örüntüler, Aşıklı'da yaş ve cinsiyetin kimliklerle ilişkisine dair daha anlamlı bir örüntü sunmaktadır. Bu bağlamda, aşağıda "kimler boncuklarla birlikte gömülüyordu?" sorusunu cevaplandırmak için zamansal bir yaklaşımla, boncuklu bireyler ve birlikte gömüldükleri kişisel süs eşyalarının hammadde, form, renk, teknoloji ve kullanıma dayalı özellikleri ele alınmaktadır.

Kimler Boncuklarla Birlikte Gömülüyordu?

İlk Boncuklu Bireyler: MÖ 9. binyıl sonu – 8. binyıl başı (MÖ kal. 8050-7750, Tabaka 3-Tabaka 2F-H)

Tablo 4.2'de ve önceki başlıklarda da vurgulandığı gibi, yerleşmede boncuklarla birlikte gömülen ilk bireyler bebekler ve çocuklardır. Bu bireylerden ilki, olasılıkla topluluğun ortak kullanımında olan ve içerisinde besin hazırlığı ve depolama gibi faaliyetlerin gerçekleştirildiği bir bina (Tabaka 3, B.38) içerisinde, oldukça büyük (1,00 x 1,20 m boyutlarında) bir çukura *hocker* pozisyonunda, üstü hasırla örtülerek gömülmüş bebek/çocuktur[7] (SK153) (Şekil 4.29). Bireyin boynunda üç adet boncuk bulunmuştur. Boncuklardan biri, serpantinden yapılmış, koyu-yeşil/siyah renkli, oval, şişkin formlu boncuktur. Diğeri, yine serpantinden yapılmış, koyu yeşil/siyah renkli oval formlu bir boncuk, üçüncüsü ise steatitten yapılmış, yeşil renkli, disk formlu bir boncuktur. Boncukların üçü de orta ve yoğun derecede sayılabilecek kullanım izleri taşımaktadır. Oval, şişkin serpantin boncuğun delik tüpünde gözlemlenen kalın ve dikey çizikler ve silinmiş delme çizikleri yoğun kullanımla ilişkilendirilebilir. Üç boncuğun da delik kenarlarında gözlemlenen yuvarlanma

[7] 2021 yılında kazılan bireyin yaş tayini ve laboratuvar çalışması henüz gerçekleştirilmemiştir.

ve parlaklık ile yüzeylerinde gözlemlenen lokal parlaklıklar, düzensiz çizikler ve bu izler tarafından yer yer silinmiş üretim izleri ise özellikle başka boncuklarda görülen örneklerle karşılaştırıldığında (bkz.: SK109, aşağıda), orta derecede kullanımla ilişkilendirilebilir (Şekil 4.30). Gözlemlenen mikro izler boncukların kullanım gördüğünü ve dolayısıyla ölü gömme ritüeli için üretilmemiş olduğunu ortaya koymaktadır. Bir olasılık olarak, boncukların SK153 ile birlikte gömülmeden önce belki de yetişkinler tarafından kullanıldığı ve bebek/çocuğa ölüm sonrası "armağan" edildiği önerilebilir.

MÖ 8. binyıl başlarına tarihlenen Tabaka 2F-H'ye gelindiğinde, yine bebek ve çocuk olan iki bireyin daha boncuklarla birlikte gömüldüğünü görürüz (SK12, 2-3 yaş çocuk ve SK135, 0-1 aylık bebek; ayrıca bkz.: Tablo 4.9). İkisi de birer adet küçük, disk formlu, yeşil renkli steatit boncukla birlikte gömülmüştür. Yerleşmede mezarlarda bulunan ilk kişisel süs eşyalarının ortak özelliği, steatit ve serpantin gibi benzer hammaddelerden üretilmiş yeşil renkli boncuklar olmalarıdır.

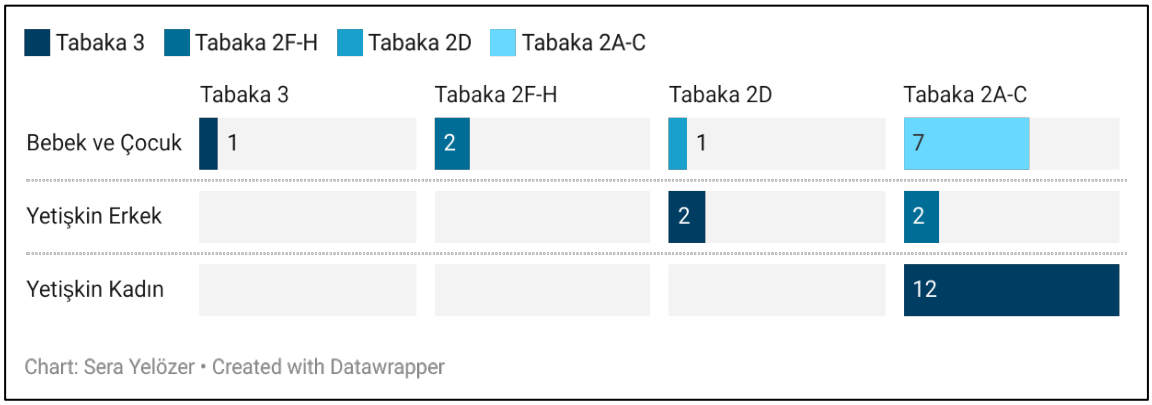
MÖ 8. binyıl ortası (MÖ kal. 7500-7350, Tabaka 2D-2A-C)

MÖ yak. 7500 civarında, Tabaka 2D'de, aynı binada (I binası/mekanı) gömülmüş olan iki yetişkin birey (SK106, 60 yaş, yaşlı erkek ve SK109, 34-35 yaşındaki orta erişkin erkek) ise yerleşmede ilk kez kişisel süs eşyalarıyla birlikte gömülen yetişkinlerdir. Bu bireylerden SK106, 9 aylık bir bebekle (SK107) aynı mezara gömülmüştür [ayrıca bkz.: 4.7.2. Birlikte Gömülme (Çift Gömütler)]. Bir sonraki evrede (Tabaka 2A-C) aynı binada gömülen bir başka yetişkin erkek (SK11) ile birlikte, I mekanında gömülen dört yetişkin erkek, yerleşmede kişisel süs eşyalarıyla birlikte gömülen beş erkekten dördünü oluşturur; bu anlamda, örnek sayısı az olmakla birlikte, boncuklu yetişkin erkeklerin aynı mekanda kümelendiğini söyleyebiliriz. 2D evresinde gömülen bireylerden SK106, kil/okr, steatit ve serpantin gibi farklı materyallerden üretilmiş boncuklar içeren bir diziyle birlikte gömülmüştür ve Aşıklı'da ortalama ölüm yaşını

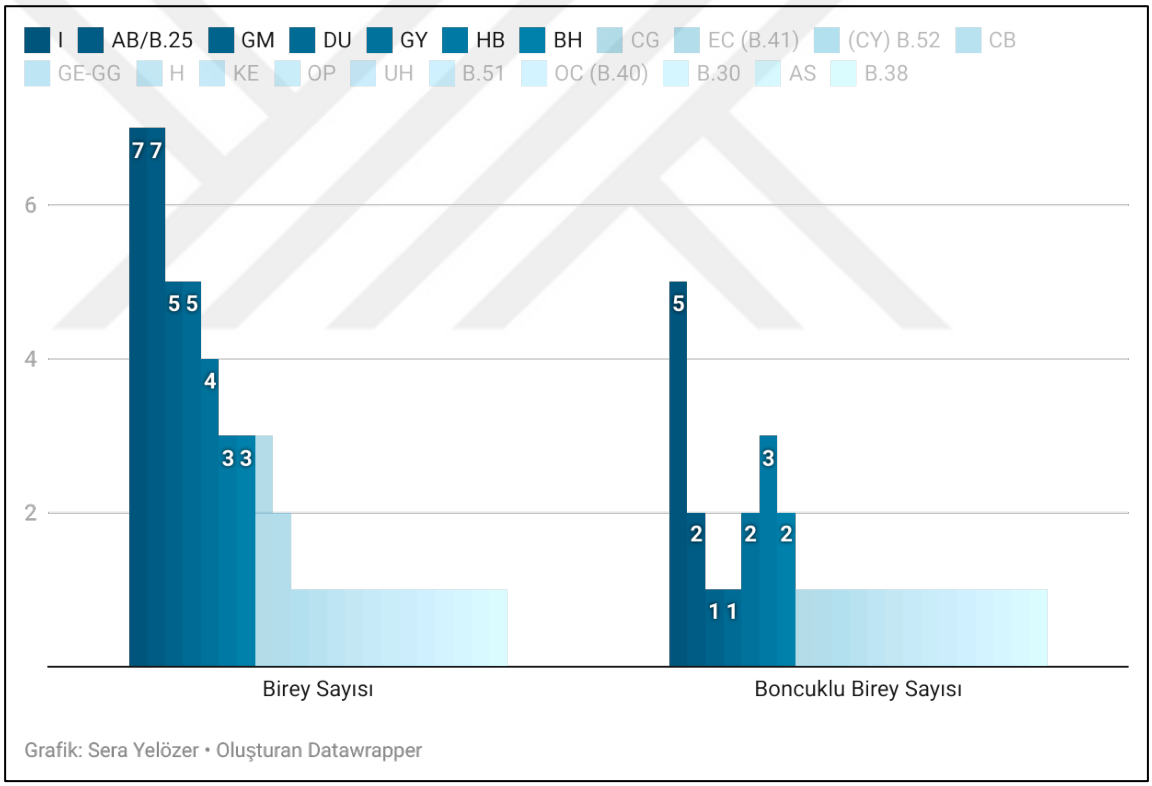
düşündüğümüzde, topluluğun en yaşlı bireylerinden birini temsil eder. Diğer yetişkin erkek (SK109) ise aşağıda detaylıca ele alındığı gibi, sayıca en fazla hammadde çeşitliliği içeren bireylerden biridir. Tabaka 2A-C'de gömülen birey (SK11) de yine hammadde çeşitliliği bakımından diğer bireylerden farklılaşmaktadır.

Tabaka 2A-C'de yaşanan değişimlerden biri ise bebekler, çocuklar ve yetişkin erkeklerin yanı sıra yetişkin kadınların da boncuklarla birlikte gömülmeye başlamasıdır (Grafik 4.11) (ayrıca bkz.: Tablo 4.9). Ancak yerleşme genelinde baktığımızda, evre bazındaki bu farklılık dışında, yetişkin kadınlar ve erkekler arasında yukarıda da vurgulandığı gibi kişisel süs eşyalarıyla birlikte gömülme açısından oransal olarak anlamlı bir farklılık yoktur (bkz.: Grafik 4.10).

Boncuklarla birlikte gömülen 12 kadından ikisi ise yine I mekanında gömülmüştür. Bu bağlamda, Tabaka 2D-2A-C'de boncuklu bireylerin binalara göre dağılımı çoğunun I mekanında yer aldığını, bunu HB ve ardından AB/B.25, BH ve GY mekanlarının takip ettiğini gösterir (Tablo 4.11). Bu binalardan I mekanı ve AB/B.25 toplam iskelet sayısı dağılımına baktığımızda da en fazla bireyin gömüldüğü binaları oluştururlar (Grafik 4.12). Ancak bu dağılım, bazı bireyleri gözden kaçırmamıza neden olmaktadır. Aynı binada gömülmüş toplam birey sayısı ve bu bireyler içerisinde boncuklu bireylerin oranı bazı binalarda yoğunlaşmakla birlikte, bu durum birey bazında görülen farklılıkları, örneğin boncuk adedi, farklı hammadde ve form türleri ya da renk çeşitliliği gibi örüntüleri yansıtmaz.

Grafik 4.11: Boncuklu bireylerin tabaka/evre bazında yaş ve cinsiyete göre dağılımı.

Grafik 4.12: Boncuklu birey ve bina içi toplam iskelet sayısının binalara göre dağılımı.

Tablo 4.11: Boncuklu bireylerin binalara göre dağılımı.

Bina	Tabaka/Evre	SK#	Cinsiyet	Yaş	Yaş Aralığı	Boncuk
I	2A-C	SK8	♀	42-44	Orta erişkin	+
I	2A-C	SK9	♀	42	Orta erişkin	+
I	2A-C	SK11	♂	36-38	Orta erişkin	+
I	2D	SK109	♂	34-35	Orta erişkin	+
I	2D	SK106	♂	60	Yaşlı	+
HB	2A-C	SK28	-	1.5	Bebek	+
HB	2A-C	SK29	♀	47-48	Yaşlı	+
HB	2A-C	SK27	♀	-	Erişkin	+
AB/B.25	2A-C	SK149	-	?	Çocuk	+
AB/B.25	2A-C	SK150	?	?	Erişkin	+
BH	2A-C	SK39	-	1 ay	Bebek	+
BH	2A-C	SK40	♀	58	Yaşlı	+
GY	2A-C	SK31	-	1.5-2	Bebek	+
GY	2A-C	SK52	-	2.5	Çocuk	+
CG	2A-C	SK49	♂	37-38	Orta erişkin	+
DU	2A-C	SK18	♀	33-46	Orta erişkin	+
GM	2A-C	SK22	♀	42	Orta erişkin	+
EC/B.41)	2A-C	SK124	-	3.5	Çocuk	+
CY/B.52	2A-C	SK151	?	?	Erişkin	+
CB	2A-C	SK44	♀	-	Erişkin	+
GE-GG	2A-C	SK125	♀	-	Erişkin	+
H	2A-C	SK7	♀	34-36	Orta erişkin	+
KE	2A-C	SK35	♀	-	Erişkin	+
OP	2A-C	SK104	♀	-	Erişkin	+
UH	2A-C	SK112	-	-	Erişkin	+
B.51	2A-C	SK148	-	~3?	Çocuk	+
OC/B.40	2D	SK142	-	9 ay	Bebek	+
B.30	2F-H	SK135	-	0-1 ay	Bebek	+
AS	2F-H	SK12	-	2-3	Çocuk	+
B.38	3	SK153	-	?	Çocuk	+

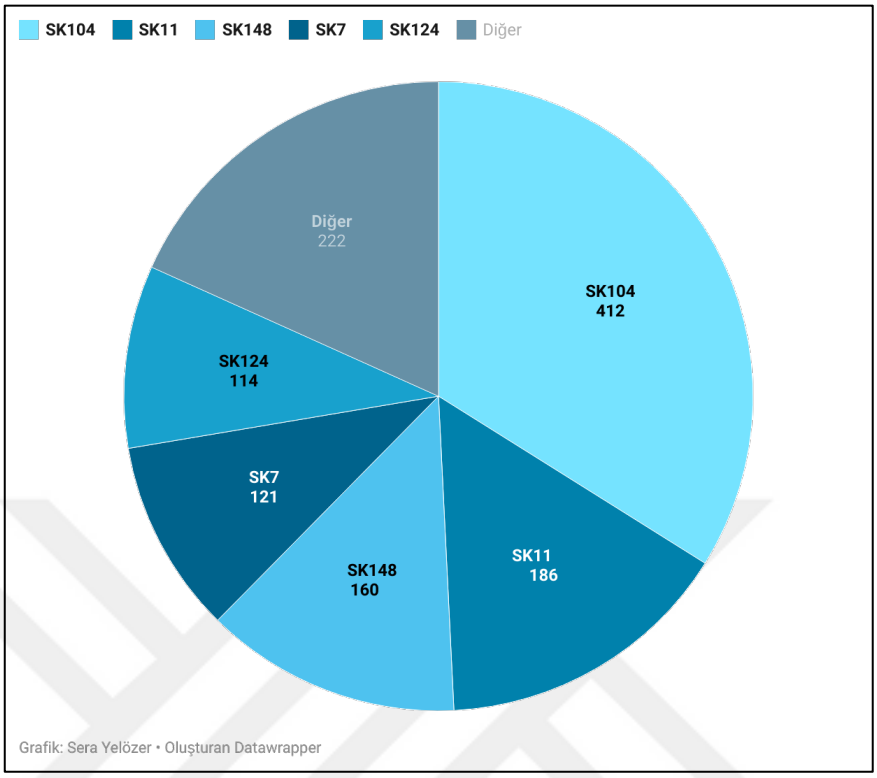
Bazı bireylerin birlikte gömüldükleri diziyi oluşturan boncuk adedi bağlamında öne çıktıkları görülmektedir (Grafik 4.13; Tablo 4.12). Bu bireylerden SK11 (orta erişkin erkek) yine I mekanında gömülmüştür. Diğer bireylerden biri (SK124, 3.5 yaş çocuk, EC mekanı) hariç tümü [SK104 (erişkin kadın, OP mekanı), SK7 (orta erişkin kadın, H mekanı), SK148 (çocuk, B.51)] ait oldukları bina içerisindeki tek gömütü oluştururlar. Her bir bireyin 100 adetten fazla boncuğa sahip olduğu bu örneklerin yaş ve cinsiyet dağılımına baktığımızda, iki çocuk (SK124 ve SK148), iki erişkin kadın ve bir erişkin erkekle temsil edilen bu grupta bu uygulamanın da cinsiyete göre farklılaşmadığını söylemek mümkündür. Öne çıkan bir örüntü, yetişkinlerinkine benzer boncuk dizileriyle gömülmüş iki çocuğun da 3-3.5 yaş civarında olmasıdır (bkz.: Tablo 4.12).

Her bir bireyin birlikte gömüldüğü boncuk dizisi içindeki farklı hammadde türü, boncuk formu ve renk adedi yani boncuk çeşitliliği de oransal olarak belirli bireylerde daha yüksektir (Grafik 4.14). Hammadde çeşitliliği sırasıyla SK109, SK124, SK11 ve ardından SK104, SK148 ve SK149'da yoğunlaşır. SK109 ve SK124, ardından SK11 ve sonrasında SK148 ile SK44 ise en yoğun renk çeşitliliğine sahiptir. Boncuk formu açısından en yüksek çeşitliliğe sahip bireyler ise SK109 ve SK124, ardından SK104, SK11, SK148 ve SK112'dir (Tablo 4.12). Bu bireyleri diğer boncuklu bireylerden ayıran faktörün yaş veya cinsiyetle ilişkisini sorguladığımızda, boncuk adedi dağılımında olduğu gibi çeşitlilik dağılımında da her iki biyolojik cinsiyetten de erişkin bireylerin ve 3-3.5 yaşındaki çocukların yer aldığını görmekteyiz.

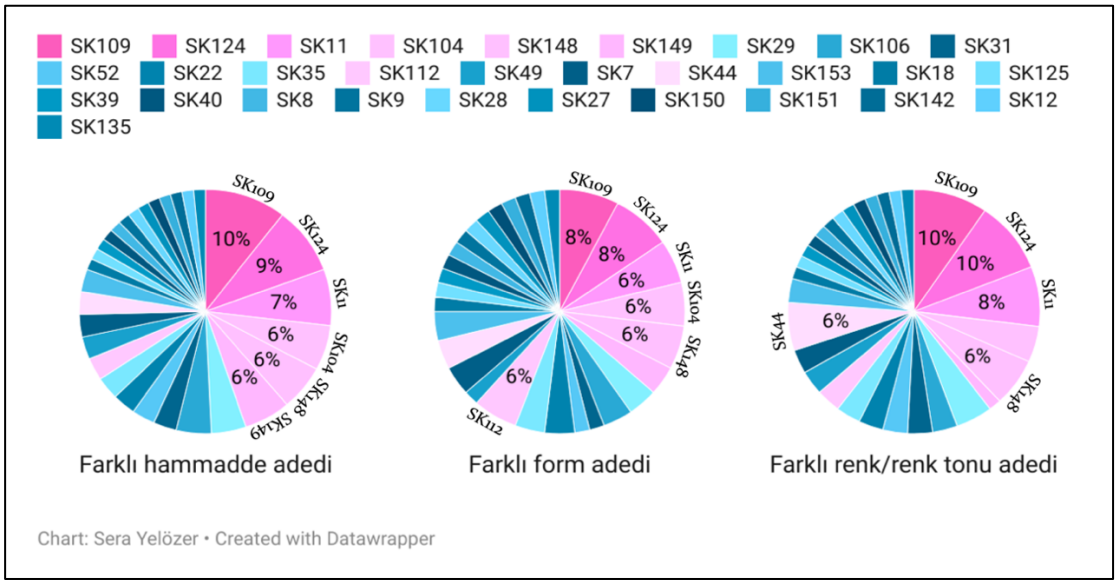
Tablo 4.12: Bireylerin tek, çift ya da dizi halinde birlikte gömüldüğü boncukların toplam adetleri ve her bir birey için farklı hammadde, form ve renk adedi.

SK#	Yaş	Cinsiyet	Boncuk Adedi	Farklı hammadde adedi	Farklı renk adedi	Farklı form adedi
SK104	Erişkin	♀	412	4	3	3
SK11	36-38	♂	186	5	5	3
SK148	~3?	-	160	4	4	3
SK7	34-36	♀	121	2	2	2
SK124	3.5	-	114	6	6	4
SK22	42	♀	62	2	2	2
SK35	Erişkin	♀	59	2	2	2
SK49	37-38	♂	26	2	2	1
SK109	34-35	♂	19	7	6	5
SK18	33-46	♀	10	1	1	1
SK112	Erişkin	?	7	2	2	3
SK29	47-48	♀	6	3	3	2
SK44	Erişkin	♀	4	2	4	2
SK149	Çocuk	?	4	4	1	2
SK151	Erişkin	?	4	1	1	1
SK106	60	♂	3	3	2	2
SK153	Çocuk	?	3	2	2	2
SK31	1.5-2	-	2	2	2	2
SK52	2.5	-	2	2	2	1
SK125	Erişkin	♀	1	1	1	1
SK39	1 ay	-	1	1	1	1
SK40	58	♀	1	1	1	1
SK8	42-44	♀	1	1	1	1
SK9	42	♀	1	1	1	1
SK28	1.5	-	1	1	1	1
SK27	Erişkin	♀	1	1	1	1
SK150	Erişkin	?	1	1	1	1
SK142	9 ay	-	1	1	1	1
SK12	2-3	-	1	1	1	1
SK135	0-1 ay	-	1	1	1	1

Lejand: Siyah-açık gri: en yoğundan en az yoğuna doğru azalır. Yeşil: yeşil renkli tek boncuklarla birlikte gömülmüş bireyler.

Grafik 4.13: Birlikte gömüldükleri boncuk dizisi içinde toplam boncuk adedi en yüksek bireyler.

Grafik 4.14: Her bir bireye ait tek, çift ve dizi halinde boncuklar içerisinde görülen farklı hammadde, form ve renk adetlerinin dağılımı.

Çeşitliliğin İçindeki Benzerlikler: Hammadde, Renk ve Form, Teknoloji ve Kullanım

Hammadde, boncuk formu ve renk çeşitliliği açısından öne çıkan bireylerden ilki olan erişkin erkek (SK109, 34-35 yaş) lületaşı, kireçtaşı, steatit, serpantin, yeşimtaşı, bakır ve kil/okr gibi materyallerden üretilmiş disk, oval, fıçı ve 'sele' formlu 19 adet boncukla birlikte gömülmüştür. Boncuk dizisini meydana getiren renk tonları yeşil, kahverengi ve koyu kırmızı ağırlıklıdır. Boncuklardan en büyük olanı, bir yüzeyi düz diğer yüzeyinde ise deliği bulunan 'sele' formlu lületaşı boncuk, yoğun kullanım izlerine sahiptir. Delik içinde üretim izleri kullanım dolayısıyla oldukça silinmiş durumdadır ve delik kenarında çentik formunda bir deformasyon gözlemlenmiştir. Boncuk yüzeyinde de kullanımdan kaynaklanan düzensiz çizikler yoğundur. Delik kenarındaki çentik, boncuğun düz yüzü dışarı bakacak şekilde delik bulunan arka yüzünden düğme gibi sıkıca sabitlenerek kullanılmış olabileceğini ve bu kullanımın diğer boncuklarla birlikte bu dizide bir araya getirilmesinden önce gerçekleşmiş olabileceğini düşündürmektedir (Şekil 4.31).

Bir sonraki evrede SK109 ile aynı binaya gömülen SK11 ise hammadde çeşitliliğinin yanı sıra yerel olmayan farklı hammaddelerin aynı dizide bir arada bulunduğu bir boncuk dizisiyle birlikte gömülmüştür. Boncuk dizisi, 71 adet *Conus* ve 15 adet *Columbella* türü Akdeniz kabuğu, dört adet küçük ve bir adet büyük kelebek formlu akik boncuk, bir adet kelebek formlu krisopraz boncuk ile iki farklı boyut grubuna ayrılabilecek olan 91 adet disk formlu steatit boncuk, bir adet fıçı formlu kireçtaşı boncuk, bir adet disk formlu kireçtaşı boncuk ve bir adet tanımlanamayan bir taş türünden kısa fıçı formlu boncuktan oluşmaktadır (Tablo 4.13). Toplam 86 adet Akdeniz kabuğuyla birlikte SK11, yerleşmede tüm tabaka ve evrelerde bulunmuş toplam kabuk boncuk adedinin (n=119) %72'sine, Tabaka 2A-C'de bulunan toplam kabuk boncuk adedinin (n=105) ise %82'sine sahiptir (ayrıca bkz.: Tablo 4.8). Akik boncuk ile kireçtaşı

boncuklar kırmızı tonlarındayken, krisopraz boncuk koyu yeşil/siyah, steatit boncuklar ise yeşil tonlarındadır. Kabuk boncukların doğal renklerinin de beyaz olduğunu düşündüğümüzde, boncuk dizisinin kırmızı, yeşil ve beyaz tonlarında boncuklardan oluştuğu görülmektedir.

Tablo 4.13: SK11 ile birlikte bulunan boncuk dizisini oluşturan boncukların renk, hammadde ve form özellikleri ile adetleri.

Renk	**Hammadde**	**Form**	**Adet**
Koyu kırmızı	Akik	Kelebek	1
Kırmızı	Akik	Kelebek (küçük)	4
Koyu yeşil/siyah	Krisopraz	Kelebek	1
Zeytin yeşili	Steatit	Disk	91
Pembe/kırmızı	Kireçtaşı	Fıçı	1
Bej	Kireçtaşı	Disk	1
Kırmızı	Taş	Fıçı	1
Columbella sp.	Akdeniz kabuğu	Doğal	15
Conus sp.	Akdeniz kabuğu	Doğal	71
Toplam			*186*

SK11'in birlikte gömüldüğü diziye ait kelebek formlu büyük akik boncuk ile krisopraz boncuğun mikroskobik analizleri, her iki boncuğun da *(A) Sert Taş Türlerinden Üretilmiş Boncuklar* kategorisi için önerilen teknolojiye ait olduğunu göstermektedir (bkz.: 4.6.1.2.1. İskeletler ve Boncuklar: Teknoloji ve Kullanım). Ancak iki boncuk arasında (a) sürtme/aşındırma tekniğinin uygulanma derecesi ve (b) delme teknikleri ve olasılıkla kullanılan delici bağlamında farklılıklar vardır. Krisopraz boncuk üzerinde gözlemlenen parlaklık derecesi, parlatma işlemi uygulandığına işaret ederken bu derecede bir parlaklık akik boncukta gözlemlenmemiştir (Şekil 4.32). Bunun nedeni olasılıkla hammaddenin homojenlik, kompaktlık ve sertlik nitelikleriyle ilişkilidir. Akik boncuğun delik kesitleri yarı-konik formdayken (bkz.: Şekil 4.25d), krisopraz boncuk silindirik delik kesitlerine sahiptir. Bu durumun ise farklı delicilerin kullanımına ve/veya delme işlemi sırasında farklı aşındırıcıların kullanımı gibi teknolojik tercihlerdeki farklılıklara işaret ettiği düşünülmektedir. Bu bağlamda, aynı boncuk dizisi içerisinde yer alan, benzer formdaki iki boncuğun iki farklı üretici tarafından üretildiği ya da bir diğer olasılık olarak, üreticinin,

farklı hammaddelerden benzer formdaki boncukların üretim süreçlerinde gerekebilecek çeşitli teknik nüanslara hakim bir üretici olduğu önerilebilir.

Korunma durumu nedeniyle cinsiyeti belirlenemeyen erişkin bir birey olan SK44 ise halka uçlu fıçı formlu bir serpantin boncuk ile serpantin, steatit ve tanımlanamayan kahverengi bir taştan yapılmış üç adet disk formlu boncuktan oluşan bir dizi ve bacak kemiklerinin yakınında bulunan bir kemer tokasıyla birlikte gömülmüştür (kemer tokası için bkz.: Sönmez, 2018) (Şekil 4.33). Bu birey, boncuk/boncuk dizisiyle birlikte bir başka kişisel eşya bulunan tek bireydir. Boncuk dizisi siyah, koyu kahverengi ve yeşil tonlarında boncuklardan oluşmaktadır. Fıçı formlu halka uçlu serpantin boncuk, yüzeyinde gözlemlenen dağınık ve düzensiz çiziklerin ve delik tüpünde delme çiziklerini silen dikey çiziklerin önerdiği üzere kullanım görmüştür (Şekil 4.33a.1). Disk boncukların ise her biri farklı kalınlık ve formdadır. Farklı hammaddelerden üretilmiş ve morfolojik farklılıklara sahip disk boncuklar ile halka uçlu fıçı formlu boncuğun farklı üretim süreçlerinin ürünü olduğunu, bir arada üretilmediklerini ve sonrasında bu dizide bir araya getirildiklerini önermek mümkündür.

Bir başka erişkin birey olan SK112, aynı dizi içerisindeki form çeşitliliğiyle öne çıkmaktadır. Birlikte gömüldüğü boncuk dizisi mercimek kesitli, oval formlu bir serpantin boncuk (Şekil 4.34a), iki adet yassı, damla formlu steatit pendant (Şekil 4.34b-c) ve dört adet steatit disk boncuktan (Şekil 4.34d) oluşmaktadır. Bu örnekte renk skalası diğer örneklere kıyasla daha az çeşitlidir. Beyaz damarlı kahverengi boncuk dışında diğer tüm boncuklar aynı ton ve saydamlıkta, zeytin yeşili steatittendir. Ancak boncuk dizisi teknolojik açıdan çeşitlilik içermektedir. Delik tüplerindeki çiziklerin devamlılığı, aynı hammaddeden yapılmış ve benzer formlara sahip pendantlardan birinin elle (Şekil 4.34b.1-2), diğerinin mekanik bir aletle (Şekil 4.34c.1-2) delindiğini göstermektedir. Disk formlu boncuklar da aynı hammaddeden ve

hammaddenin renk tonu ile geçirgenlik derecesinin önerdiği üzere belki de aynı hammadde nodülünden üretilmiş olmakla birlikte morfolojik açıdan farklı özellikler sergilemektedir. Birinde delik tam merkezdedir ve boncuk muntazam oval formdadır (Şekil 4.34d.3). İki örnek oval formda olup daha düzensiz kenarlara sahiptir (Şekil 4.34d.1-2). Dördüncü örnekte ise delik daha geniştir, boncuk yine düzensiz ve konik kenarlara sahiptir (Şekil 4.34d.4).

Çocuklar içerisinde 3-3.5 yaşındaki iki çocuk (SK124 ve SK148), boncuk adedi, hammadde ve renk çeşitliliği bağlamında istatistiki olarak öne çıkar (Şekil 4.35). SK124, iki adet serpantin oval formlu, mercimek kesitli boncuk, bir adet bakır/malahit oval boncuk, bir adet taş ayırıcı, 65 adet steatit ve 43 adet kireçtaşı disk formlu boncuktan oluşan ve boynunda bulunduğu üzere kolye olarak kullanıldığı düşünülen bir diziyle birlikte gömülmüştür (Tablo 4.14). Dizide yer alan boncuklar kırmızı-yeşil renk kombinasyonuna sahiptir.

Tablo 4.14: SK124 ile birlikte bulunan boncuk dizisini oluşturan boncukların renk, hammadde ve form özellikleri ile adetleri.

Renk	**Hammadde**	**Form**	**Adet**
Yeşil	Steatit	Oval, mercimek kesitli	1
Yeşil	Bakır/malahit (?)	Oval, mercimek kesitli	1
Yeşil/mavi	Steatit	Oval, mercimek kesitli	1
Yeşil/kahverengi	Taş	Ayırıcı	1
-	Kemik	Disk	2
Kırmızı	Kireçtaşı	Disk	43
Yeşil	Steatit	Disk	65
Toplam			*114*

SK148 de SK124 gibi çoğunluğunu kireçtaşı ve steatit disk formlu boncukların oluşturduğu ve bu iki formun daha büyük boncuklarla kombine edildiği, yeşil ve kırmızı tonlarının kombinasyonundan oluşan, boyun kısmında bulunmuş bir boncuk dizisiyle birlikte gömülmüştür (Şekil 4.36). SK148'i, yaklaşık olarak aynı yaş grubundaki SK124'ten farklılaştıran unsur birlikte gömüldüğü dizi içerisinde iki adet sert, yongalanabilir taş türünden (Grup A) üretilmiş boncuğun yer almasıdır.

SK148'in birlikte gömüldüğü boncuk dizisinin teknolojik analizleri dört farklı morfometrik gruba ve farklı üretim zincirlerine ait boncukların aynı dizide bir araya getirildiğini göstermektedir: (1) kelebek formlu akik boncuk, (2) kalsedon ya da pembe kuvarstan yapılmış oval boncuk, (3) fıçı formlu kireçtaşı boncuk ve (4) steatit ve kireçtaşından yapılmış disk boncuklar (Tablo 4.15). Akik boncuğun delikleri aynı aksta muntazam birleştirilmiştir. Boncuğun, kelebek formlu boncuklar içerisinde bir alt grup olarak değerlendirebileceğimiz üçgen/kısa formu dolayısıyla ikinci deliğin kısa olması üreticinin iki deliği daha kolay buluşturmasını sağlamış olmalıdır. Oval boncuk da çift taraflı delinmiştir ancak akik boncuktan farklı olarak, delik çevresinde delme işlemi öncesi hazırlığına işaret eden vurma izleri yer almaz.

Tablo 4.15: SK148 ile birlikte bulunan boncuk dizisini oluşturan boncukların renk, hammadde, form özellikleri, üretim teknikleri ve adetleri.

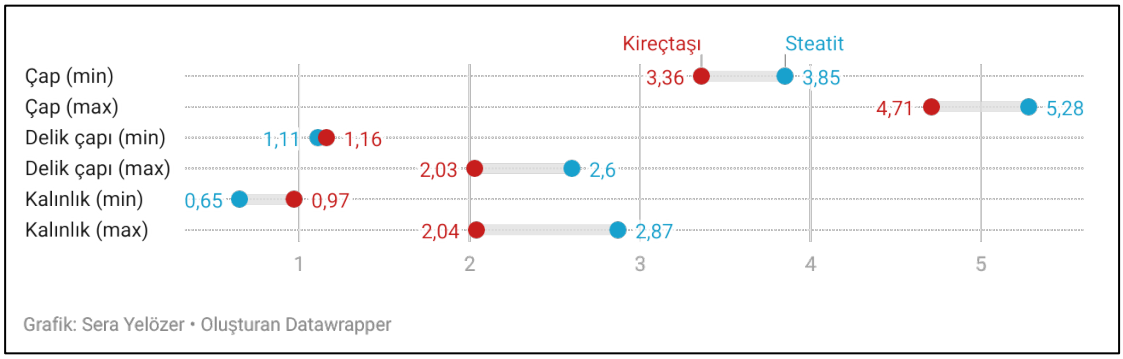
Renk	**Hammadde**	**Form**	**Üretim Teknikleri**	**Adet**
Kırmızı	Akik	Kelebek, üçgen/kısa	Yongalama + sürtme + vurma + delme.	1
Pembe	Kalsedon/pembe kuvars	Oval	Sürtme + delme	1
Pembe/bej	Kireçtaşı	Fıçı	Kesme + sürtme + delme	1
Kırmızı + Pembe/bej	Kireçtaşı	Disk	Kesme + sürtme + delme	83
Açık ve koyu yeşil	Steatit	Disk	Kesme + sürtme + delme	74
Toplam				*160*

Disk boncuklar hammaddelerine ve morfometrik özelliklerine göre gruplandırılabilir. Yanı sıra, aynı hammadde grubu içerisinde renk tonu ve geçirgenlik derecesinde de farklılıklar görülmektedir. Renk tonu ve geçirgenliğe dayalı olarak, steatit boncuklar içerisinde birinci grubu açık yeşil tonda saydam steatitten üretilmiş disk formlular (Şekil 4.37a), ikinci grubu soluk yeşil, mat steatit (Şekil 4.37b), üçüncü grubu ise koyu yeşil ve mat steatit boncuklar (Şekil 4.37c) oluşturur. Kireçtaşı boncuklar ise koyu kırmızı (Şekil 4.37d) ve açık kırmızı/bej (Şekil 4.37e) olarak iki gruba ayrılabilir.

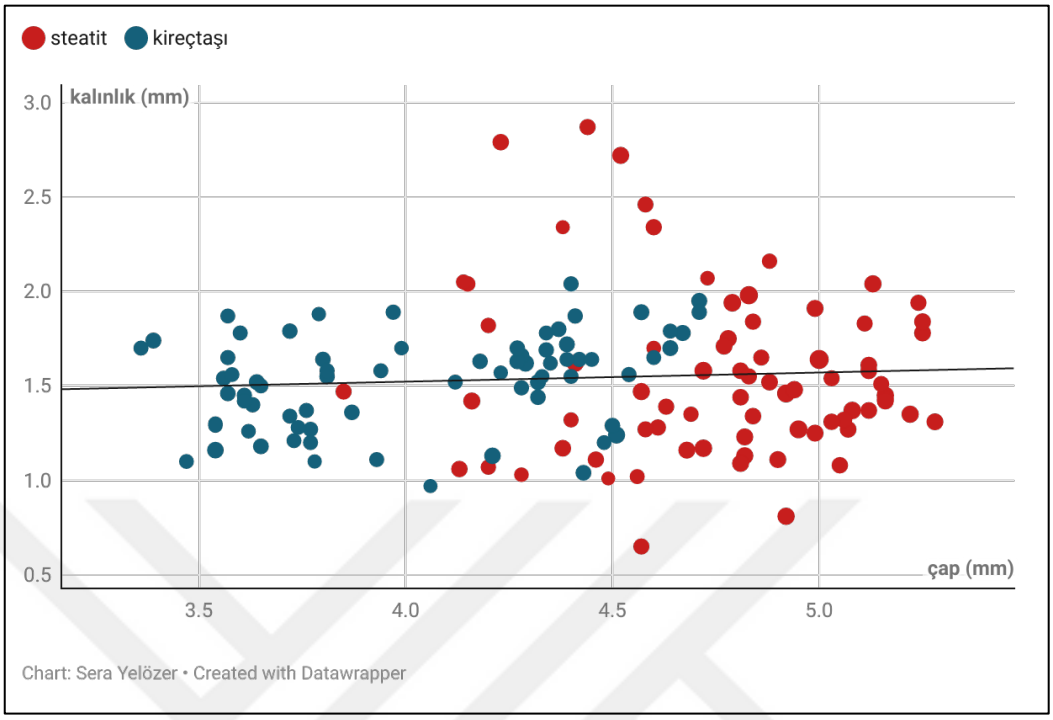
Saydam ve açık yeşil steatitten üretilmiş disk boncuklar daha incedir, kenarları daha düzgündür ve kendi içinde daha standardize özellik sergilemektedir. Mat, soluk ve koyu yeşil tonlarda ve daha sert ve kompakt nitelikteki steatitten üretilmiş disk boncuklar ise daha kalındır, çift yönlü delinmiştir ve kenarları daha düzensizdir (Şekil 4.37b.1-c.1). Steatit ve kireçtaşı disk formlu boncukların kalınlık, delik çapı ve çaplarının minimum ve maksimum değerleri arasındaki farklılık (Tablo 4.16, Grafik 4.15) ve boncukların boyutsal dağılımlarının hammaddelere göre ayrı gruplarda kümelenmesi (Grafik 4.16-17) hem aynı hammaddeden üretilmiş disk boncuklar içerisinde hem de iki farklı hammaddeden üretilmiş disk boncuklar arasında morfometrik farklılıklar olduğunu göstermektedir.

Tablo 4.16: SK148 ile birlikte bulunan boncuk dizisi içinde yer alan steatit ve kireçtaşı boncukların minimum ve maksimum çap, delik çapı ve kalınlık ölçüleri (mm) (n=157).

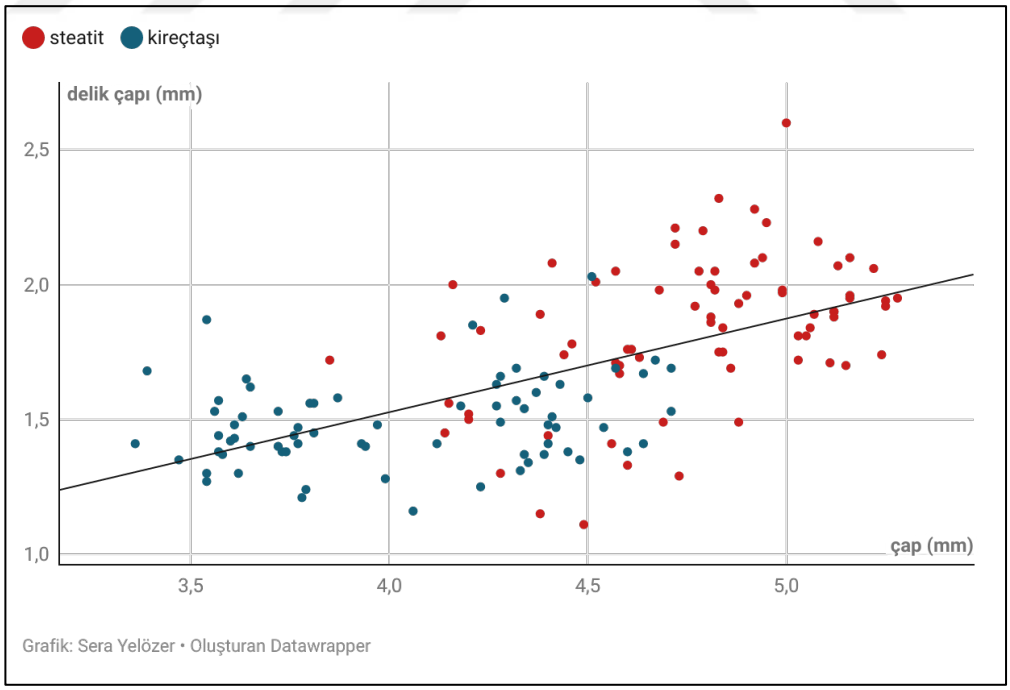
Hammadde	**Steatit (n=74)**	**Kireçtaşı (n=83)**	**Steatit (n=74)**	**Kireçtaşı (n=83)**	**Steatit (n=74)**	**Kireçtaşı (n=83)**
Metrik Data	**Çap (mm)**		**Delik çapı (mm)**		**Kalınlık (mm)**	
Minimum	3.85	3.36	1.11	1.16	0.65	0.97
Maksimum	5.28	4.71	2.6	2.03	2.87	2.04

Grafik 4.15: SK148 ile birlikte bulunan boncuk dizisi içinde yer alan steatit ve kireçtaşı boncukların minimum ve maksimum çap, delik çapı ve kalınlık ölçülerinin birbirine oranı (mm) (n=157).

Grafik 4.16: SK148, steatit ve kireçtaşı disk formlu boncukların kalınlık ve çapa göre dağılımı (mm) (n=157).

Grafik 4.17: SK148, steatit ve kireçtaşı disk formlu boncukların çap ve delik çapına göre dağılımı (mm) (n=157).

Dolayısıyla, SK148'in birlikte gömüldüğü dizi içinde bir araya getirilen disk formlu boncuklar tek seferde topluca üretilmemiş, farklı hammadde türlerinden—aynı hammadde içerisinde ise farklı hammadde nodüllerinden—farklı zamanlarda ve/veya farklı üreticiler tarafından üretilmişlerdir. Gerek disk boncukların kendi içinde gerekse bu boncuklarla kombine edilmiş büyük boncukların teknolojik süreçlerinde gördüğümüz çeşitlilik, aynı dizide bir araya getirilen boncukların farklı üretim süreçlerinin ve/veya farklı üreticilerin ürünü olduğunu göstermektedir.

Bir diğer çocuk, yerleşmenin güneyindeki özel amaçlı yapılar alanının hemen batısında yer alan AB mekanı/B.25'te yetişkin bir birey (SK150) ile birlikte aynı mezara, yetişkin bireyin iki bacağının arasına yerleştirilerek gömülmüş olan SK149'dur (Şekil 4.38; ayrıca bkz.: Şekil 4.12). Laboratuvar çalışmalarının devam etmekte olması nedeniyle ölüm yaşı kesin olarak bilinmeyen çocuğun boynunda dört adet boncuk, yetişkin bireyin bacağının hemen yanında serpantinden yapılmış bir adet kelebek formlu boncuk ve mezar çukurunun dolgusunda bir adet kelebek formlu akik boncuk bulunmuştur. Çocuğun boynunda bulunan boncuk dizisi kısa fıçı formlu turkuaz, varisit ve nabit bakırdan yapılmış üç adet boncuk ile bir adet kelebek formlu akik boncuktan oluşmaktadır (Şekil 4.39; Tablo 4.17).

Tablo 4.17: SK149 ve SK150 ile birlikte bulunan boncukların renk, hammadde ve form özellikleri, bulunma şekli/yeri ve adetleri.

Renk	**Hammadde**	**Form**	**Bulunma Yeri/Şekli**	**Adet**
Kırmızı	Akik	Kelebek	SK149, boynunda	1
Yeşil-mavi	Turkuaz ya da varisit	Kısa fıçı	SK149, boynunda	1
Yeşil-mavi	Turkuaz	Kısa fıçı	SK149, boynunda	1
Yeşil-mavi	Nabit bakır	Kısa fıçı	SK149, boynunda	1
Açık mavi-beyaz, siyah-koyu mavi damarlı	Serpantin	Kelebek	SK150, bacak kemiği (femur) yanında	1
Kırmızı	Akik	Kelebek	Mezar çukuru dolgusu	1
Toplam				*6*

Teknolojik analizler, SK149'un boynunda bulunan boncuk dizisi içerisinde yer alan akik boncuğa yongalama, ısıtma ve sürtme/aşındırma teknikleriyle form verildiğini göstermektedir (Grup A). Delik çevresindeki vurma izleri, delme işlemi öncesindeki hazırlığa işaret etmektedir. Delme işlemi ve mekanik bir aletle, delik tüpleri muntazam şekilde buluşturularak gerçekleştirilmiştir. Hammaddenin kompaktlığı, homojenliği ve sertliğini düşündüğümüzde, delik tüplerinin muntazam şekilde aynı aksta buluşturulmuş olması delme işleminin tecrübeli bir üretici tarafından gerçekleştirildiğini önermektedir. Yongalama işleminin bir göstergesi olan çıkarımın kenarlarında gözlemlenen parlaklık ve yuvarlanma ise boncuğun yoğun kullanımına işaret eder (Şekil 4.40). Delik tüplerinde gözlemlenen çizikler, turkuaz/varisit boncuğun da mekanik bir aletle delindiğini; boncuk kenarlarında daha iyi korunmuş durumdaki sıkışık ve uzun çizikler ise sürtme/aşındırma tekniğiyle form verildiğini göstermektedir (Şekil 4.41). Bu bağlamda, SK149'un boynunda yer alan akik boncuk ve diğer taş boncuklar teknolojik açıdan yetişkinlerle birlikte bulunan boncuklarla birebir aynı özellikler sergilemektedir. Kırmızı-yeşil renk kombinasyonu ise bir başka ortaklık olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer şekilde, boncukların tümü farklı derecelerde korunagelmiş kullanım izleri taşımaktadır. Boncukların çocuğun boynunda bulunma şekli ve delik kenarlarında görülen kullanım izleri ise dizinin çocuğun boynunda bulunduğu haliyle bir kolye olarak kullanılmış olduğunu önermektedir (bulunma şekli için bkz.: Şekil 4.38, rekonstrüksiyon/dizilme şekli için bkz.: Şekil 4.39; kullanım izleri için bkz.: Şekil 4.40-41).

İstisnai Örnekler

İstatistiki olarak boncuk dizisi içindeki hammadde, form ve renk çeşitliliği bağlamında öne çıkmayan ancak aynı materyalden üretilmiş çok sayıda boncuğun bir araya getirildiği iki yetişkin birey (SK18 ve SK35) ise iki istisnai örneği oluşturur. Bunlardan ilki 33-46 yaş aralığındaki kadındır (SK18).

Birlikte gömüldüğü boncuk dizisi, tümü aynı teknolojinin ürünü olan (Grup A) 10 adet kelebek formlu akik boncuktan oluşmaktadır. Akik gibi sert ve yongalanabilir taşlardan üretilmiş kelebek formlu boncuklar yukarıda detaylıca ele alındığı gibi yetişkinlerle ve çocuklarla birlikte, dizilerin içinde bir veya iki adet olarak bulunurken, bu örnekte çok sayıda akik boncuğun tek bir kişide toplanması, SK18'i diğer bireylerden farklılaştırmaktadır.

Bir başka istisnai örnek olan SK35 ise 52 adet geyik dişi pendant ve 7 adet nabit bakırdan oluşan bir boncuk dizisiyle birlikte gömülen yetişkin kadındır (bakır boncuklar için bkz.: Esin, 1995). Geyik dişi pendantlardan bazıları kırıldıktan sonra yeniden delinerek kullanımları sürdürülmüştür (Şekil 4.42). Tabaka 2'de, iki adet geyik dişi imitasyonu kemik pendant ve SK35 ile birlikte bulunmuş dizi içerisindeki örnekler haricinde kızıl geyik köpek dişinden üretilmiş pendantlara rastlanmaz. Yine Tabaka 2 genelinde faunal kalıntılar içinde kızıl geyiğin oranı %2'dir ve işlenmemiş kızıl geyik köpek dişi kalıntıları da mevcut değildir (Yelözer, 2018: Tablo 5). Bu bağlamda, geyik dişi pendantlarla birlikte gömülmüş tek birey olması ve Tabaka 2'de bulunan geyik dişi pendantların neredeyse tümünün bu bireyin mezarında bulunmuş olması SK35'i istisnai kılmaktadır. En erken evrelerden itibaren kullanılan ve kemik imitasyonları da yapılan geyik dişi pendantların (adetlerin tabaka bazında dağılımları için bkz.: Yelözer ve Christidou, 2020) Tabaka 2A-C'ye gelindiğinde yalnızca bir bireyin mezarında bulunması, tüm Tabaka 2 genelinde kızıl geyiğin faunal kalıntılar içerisindeki oranının azlığı ve pendantların kırıldıktan sonra yeniden delinerek kullanım ömrünün devam ettirilmiş olması, bu pendantların aktarılmış öğeler olabileceğini önermektedir. Bu durum, yetişkin kadının topluluğun geçmişiyle ilişkisine bir referans oluştururken, boncuklar bu evrede yeni kullanılmaya başlayan bir öğe olan yeşil renkli bakır boncuklarla kombine edilmiştir.

Yaş Grupları ve Materyal Ortaklıklar

Boncuk dizilerinin yanı sıra, tek ve çift boncukla birlikte gömülme uygulamasının yaş ve biyolojik cinsiyete göre dağılımı belirli yaş ve cinsiyet gruplarını birbirinden ayırmaktadır. Boncuklarla birlikte gömülmüş bebekler ve çocuklar içerisinde tek, çift ya da dizi halinde boncuklarla gömülen bireyler farklı ay/yaş gruplarına aittir. Tek boncuklar 1 aydan sonra ve yaklaşık 2-3 yaşından önce ölmüş bebek ve çocuklarla birlikte görülürken, 1.5-2.5 yaş aralığından sonra çift boncuklar görülmeye başlar. Çift boncukla birlikte gömülmüş iki çocuk (SK31 ve SK52) da GY mekanında yer almaktadır. SK31, yeşimtaşından üretilmiş bir adet kelebek formlu boncuk ve bir adet kabuk boncuk ile gömülmüştür. SK52 ise biri akik biri serpantinden üretilmiş iki adet kelebek formlu boncuğa sahiptir (Şekil 4.43). Boncuklar 3 yaş civarı çocuklar ile yetişkinlerin sahip olduğu boncuklarla morfolojik ve teknolojik benzerlikler taşımaktadır.

Bununla birlikte, aynı mekanda gömülmeleri, ölüm yaşlarının birbirine yakınlığı, birlikte gömüldükleri boncukların tekno-morfolojik benzerlikleri ve tek veya dizi yerine iki adet boncukla gömülmeleri bu iki çocuk arasındaki ortaklıkları oluşturur. 3 yaş sonrasında ölmüş çocuklar ise yukarıda detaylıca ele alındığı gibi, adet ve kompozisyon bakımından 30 yaş üstü yetişkinlerinkine benzer boncuk dizileriyle birlikte gömülmüşlerdir (Tablo 4.18). Daha önce vurgulandığı gibi yetişkinler için kişisel süs eşyalarıyla birlikte gömülme uygulaması 30 yaş sonrasında başlamaktadır, bkz.: Tablo 4.10; Grafik 4.9).

Tablo 4.18: Tek, çift veya dizi halinde boncukla birlikte gömülmüş bebek ve çocuklar.

SK#	Yaş Grubu	Yaş/Ay	Bina	Tabaka/ Evre	Tek Boncuk	Çift Boncuk	Boncuk Dizisi	
SK39	Bebek	1 ay	BH	2A-C	+			
SK28	Bebek	1.5	HB	2A-C	+			
SK31	Bebek	1.5-2	GY	2A-C		+		
SK52	Çocuk	2.5	GY	2A-C		+		
SK124	Çocuk	3.5	EC	2A-C			+	n=114
SK148	Çocuk	~3?	B.51	2A-C			+	n=160
SK149	Çocuk	?	AB/B.25	2A-C			+	n=4
SK142	Bebek	9 ay	OC	2D	+			
SK135	Bebek	0-1 ay	B.30	2F-H	+			
SK12	Çocuk	2-3	AS	2F-H	+			
SK153	Çocuk	?	B.38	3			+	n=3

Yaş gruplarını baz alarak bebekleri ve çocukları yetişkinlerle karşılaştırdığımızda karşımıza çıkan bir başka örüntü yeşil renkli tek boncukların 1 ay - 2-3 yaş aralığındaki bebek ve çocuklar ile 40 yaş üstü kadınlarda görülmesidir. Renk seçimi açısından bir istisna, dağ kristalinden yapılmış kelebek formlu tek boncuk ile birlikte gömülmüş olan bebektir (SK28). Bu uygulamada 40 yaş altı kadınlar, yetişkinlerinkine benzer boncuk dizileriyle birlikte gömülen 3 yaş civarı çocuklar ve yetişkin erkekler yer almaz (Tablo 4.19).

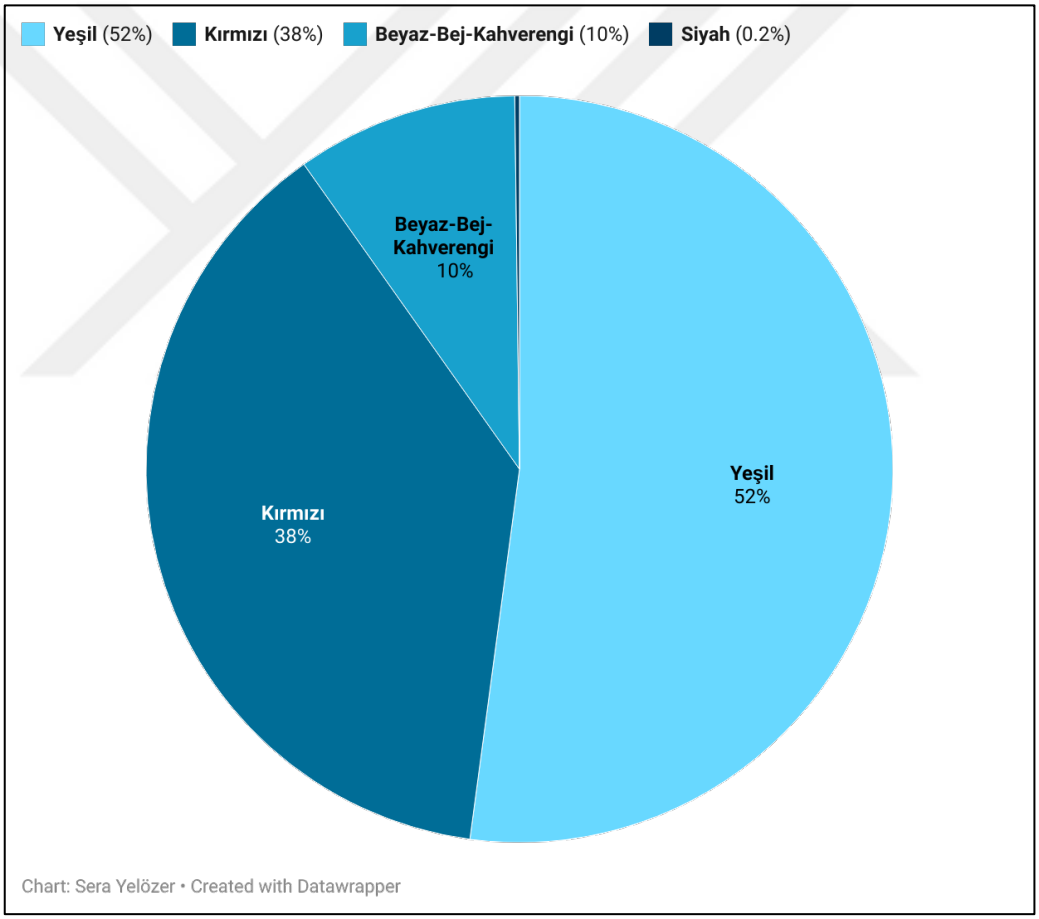
Tablo 4.19: Tek boncukla birlikte gömülmüş bebek, çocuk ve yetişkinler.

SK#	Yaş ve Cinsiyet			Bina	Tabaka/Evre	Renk	Form	Hammadde
SK125	Erişkin	-	♀	GE-GG	2A-C	Yeşil	Kelebek	Serpantin
SK8	Erişkin	42-44	♀	I	2A-C	Yeşil	Fıçı	Steatit
SK9	Erişkin	42	♀	I	2A-C	Yeşil	Disk	Steatit
SK27	Erişkin	-	♀	HB	2A-C	Yeşil	Silindir	Nabit bakır
SK28	Bebek	1.5	-	HB	2A-C	Beyaz	Kelebek	Dağ kristali
SK40	Erişkin	58	♀	BH	2A-C	Yeşil	Pendant	Steatit
SK39	Bebek	1 ay	-	BH	2A-C	Yeşil	Oval	Steatit
SK12	Çocuk	2-3	-	AS	2F-H	Yeşil	Disk	Steatit
SK135	Bebek	0-1 ay	-	B.30	2F-H	Yeşil	Disk	Steatit

40 yaş üstü kadınlar ile bebek ve çocukların birlikte gömüldüğü yeşil renkli, pendant, fıçı, oval ve disk formlu steatit boncuklar aynı teknolojinin ürünüdür (Grup C). Bu gruptaki bireyler içerisinde, 40 yaş üstü iki kadın (SK8 ve SK9) aynı binada gömülmüştür (I mekanı) (Şekil 4.44). Benzer şekilde, 58 yaşındaki bir kadın (SK40) ile 1 aylık bir bebek (SK39) de aynı binada gömülmüştür (BH mekanı) (Şekil 4.45). Bir başka erişkin kadın (SK27) ise dövme (*hammering*) ve tavlama (*annealing*) gibi tekniklerle üretilmiş, teknolojik açıdan komplike bir üretim zincirinin ürünü olan nabit bakır boncuğa sahiptir (Esin, 1993) (Şekil 4.46a). Bu kadın (SK27), dağ kristalinden yapılmış kelebek formlu bir boncuğa (Şekil 4.46b) sahip 1.5 yaşındaki bebek (SK28) ile aynı mezar çukurunda (HB mekanı) birlikte gömülmüştür. Dağ kristali boncuk, üzerindeki vurma izlerinin önerdiği üzere doğrudan veya dolaylı vurma tekniğiyle şekillendirilmiş ve ardından çift taraflı delinmiştir (Grup A).

4.6.2. Boncuk Renkleri ve Okr Kullanımı

Mezarlarda bulunan boncukların renk dağılımına baktığımızda, yeşil ve kırmızının en baskın iki renk olduğu görülmektedir (Grafik 4.18). Boncuk dizileri ağırlıklı olarak yeşil ve kırmızı kombinasyonlarıyla yapılmış, bazı örneklerde (örneğin, diziye Akdeniz kabuklarının da katıldığı SK11) beyaz-bej-kahverengi tonları da dahil edilmiştir. Az sayıda bireyde ise siyah renkli boncuklar da mevcuttur (Tablo 4.20).

Grafik 4.18: İskeletlerle birlikte bulunan boncukların renk dağılımı (toplam 27 birey).

Tablo 4.20: Boncuk renklerinin iskeletlere göre dağılımı (toplam 27 birey).

SK#	Cinsiyet	Yaş		Bina	Tabaka/ Evre	Kırmızı*	Yeşil*	Beyaz-Bej-Kahve	Siyah
SK8	♀	Orta erişkin	42-44	I	2A-C	-	1	-	-
SK9	♀	Orta erişkin	42	I	2A-C	-	1	-	-
SK11	♂	Orta erişkin	36-38	I	2A-C	7	92	87	-
SK109	♂	Orta erişkin	34-35	I	2D	2	12	3	1
SK106	♂	Yaşlı	60	I	2D	1	2	-	-
SK27	♀	Erişkin	-	HB	2A-C	-	1	-	-
SK28	-	Bebek	1.5	HB	2A-C	-	-	1	-
SK29	♀	Yaşlı	47-48	HB	2A-C	2	3	1	-
SK149	-	Çocuk	?	AB/B.25	2A-C	1	3	-	-
SK150	-	Erişkin	?	AB/B.25	2A-C	-	-	1	-
SK39*	-	Bebek	1 ay	BH	2A-C	-	1	-	-
SK40	♀	Yaşlı	58	BH	2A-C	-	1	-	-
SK31	-	Bebek	1.5-2	GY	2A-C	1	-	1	-
SK52	-	Çocuk	2.5	GY	2A-C	1	1	-	-
SK49	♂	Orta erişkin	37-38	CG	2A-C	2	22	-	-
SK18	♀	Orta erişkin	33-46	DU	2A-C	10	-	-	-
SK22*	♀	Orta erişkin	42	GM	2A-C	-	62	-	-
SK124*	-	Çocuk	3.5	EC/B.41	2A-C	43	68	1	-
SK148	-	Çocuk	~3?	B.51	2A-C	85	74	-	-
SK112	-	Erişkin	-	UH	2A-C	-	6	-	-
SK44	♀	Erişkin	-	CB	2A-C	-	2	-	1
SK104	♀	Erişkin	-	OP	2A-C	221	154	-	-
SK151	-	Erişkin	?	CY/B.52	2A-C	-	4	-	-
SK125	♀	Erişkin	-	GE-GG	2A-C	-	1	-	-
SK135	-	Bebek	0-1 ay	B.30	2F-H	-	1	-	-
SK12	-	Çocuk	2-3	AS	2F-H	-	1	-	-
SK153	-	Çocuk	?	B.38	3	-	3	-	-
Alt toplam						377	516	95	2

*SK39, SK22 ve SK124: mezarlarında kırmızı renkli okr bulunan bireyler; kırmızı: koyu kırmızı, pembe-kırmızı, açık kırmızı, pembe-bej, kırmızı kahverengi, yeşil: açık yeşil, zeytin yeşili, koyu yeşil-siyah, yeşil-kahve tonlarını kapsamaktadır.

Tablo 4.21: Boncuk renklerinin biyolojik cinsiyete göre dağılımı.

Cinsiyet*	Kırmızı	Yeşil	Beyaz-Bej-Kahverengi	Siyah	Toplam Boncuk Adedi
♀ (n=10)	233	226	1	1	461
♂ (n=4)	12	128	90**	1	231

*Biyolojik cinsiyeti belirlenmiş erişkin bireyler; **bu renk grubundaki boncukların 86'sını SK11 ile birlikte bulunan boncuk dizisinde yer alan Akdeniz kabukları [*Columbella rustica* (n=15); *Conus mediterraneus* (n=71)] oluşturmaktadır.

Tablo 4.22: Boncuk renklerinin yaş gruplarına göre dağılımı.

Yaş Grubu*	Kırmızı	Yeşil	Beyaz-Bej-Kahverengi	Siyah	Toplam Boncuk Adedi
Bebek ve Çocuk (n=10)	131	152	3	-	286
Orta Erişkin (n=14)	242	358	91	2	693
Yaşlı (n=3)	3	6	1	-	10

*Ölüm yaşı belirlenememiş ancak erişkin kategorisinde yer alan bireyler ve biyolojik cinsiyeti belirlenememiş ancak yaşı bilinen bireyler de dahil edilmiştir.

Mezarlarda, iskeletlerle birlikte bulunan boncuk dizileri içinde yer alan farklı renklerin bireylerin biyolojik cinsiyetine ve yaş gruplarına göre dağılımı, kadınların ve çocukların neredeyse eşit miktarlarda kırmızı ve yeşil renkli boncuklarla birlikte gömüldüğünü, erkeklerin ise daha ağırlıklı olarak yeşil renkli boncuklarla birlikte gömüldüğünü ve kırmızı rengin erkeklerde daha az yer aldığını göstermektedir (Tablo 4.21 ve 4.22). Bu durum, yeşil renkli taş boncuklarla birlikte gömülmüş bireyler içerisinde erkeklerin yer almayışına bir tezat oluşturmaktadır. Diziler haricinde ise yeşil renkli taş boncuklar, yukarıda ele alındığı gibi 3 yaş altı bebek ve çocuklar ile 40 yaş üstü (yaşlı) kadınlar arasında bir ilişkinin göstergesidir.

Yaşlı kadınlar, bebekler ve çocuklar arasında benzer bir ortaklığı, ölü gömme ritüellerinde kırmızı renkli okr kullanımında da görürüz: okr pigmentinin kullanımı, yalnızca Tabaka 2A-C'de görülür ve yalnızca 42 yaşında bir kadın (SK22, GM mekanı), 1 aylık bir bebek (SK39, BH mekanı) ve 3.5 yaşındaki bir çocuğa (SK124, EC/B.41) özgüdür. Okr kalıntılarının niteliği ve dağılımı itibariyle, bireylerin bedenlerinin ya da çürüme sonrasında kemiklerinin boyanmadığı ve okrın olasılıkla mezara yumru halinde bırakıldığı düşünülmektedir (Şekil 4.47). Yanı sıra, bu üç birey de tek veya diziler halinde boncuklarla birlikte gömülmüştür (Tablo 4.20). 42 yaşındaki kadın (SK22), 62 adet yeşil renkli bakır ve steatit boncuğa sahiptir. 3.5 yaşındaki çocuğun (SK124), ağız kısmına okr bırakılmıştır ve kırmızı (n=43) ve yeşil (n=68) renkli boncuklarla birlikte gömülmüştür. 1 aylık bebeğin (SK39) ise yine baş kısmına yakın ve kimi kafatası kemikleri üzerinde bulunan okr kalıntılarıyla birlikte bir adet yeşil renkli, oval formlu steatit boncuğu mevcuttur (boncuklar için bkz.: Şekil 4.35 ve 4.45).

4.6.3. Beden Modifikasyonu

Tabaka 2A-C'de üç bireyde antemortem (ölüm öncesi) ve postmortem (ölüm sonrası) beden modifikasyonuna işaret eden bulgular saptanmıştır. Bunlardan biri, bedenin/başın yaşam içerisinde görünümünün değiştirilmesini hedefleyen kafatası modifikasyonu uygulamasıdır (bkz.: 2.2.1.1. Kültürel Kafatası Deformasyonu). Bu uygulama, Aşıklı'da yalnızca bir bireyde, ağzında okr ile ve bir boncuk dizisiyle birlikte gömülmüş 3.5 yaşındaki çocuğun (SK124) ön-arka yönde anormal bir uzama ve alın bölgesinde yanlara doğru yassılaşma gösterdiği ifade edilen kafatasında tespit edilmiştir (Özbek, 2011). Özbek (2011: 5-7) çocuğun uzun ve dar kafatasının ilk aylardan itibaren başın alın ve enseden geçecek şekilde dar ve sıkı bir biçimde sarılması ya da dar bir başlık takılması sonucunda bilinçli olarak şekillendirildiğini belirtmektedir. Bir diğer birey, kafatasında ölüm sonrasında gerçekleştirildiği düşünülen kazıma

(*scalping*/*scratching*) izleri tespit edilen 47-48 yaşlarındaki yaşlı kadındır (SK29). Özbek (1998: 571) kadının kafatasında iki paralel set halinde çizikler olduğunu ve bu çiziklerin ortasındaki alanın bilinçli şekilde kazındığını belirtmektedir. Kadın lületaşı, yeşimtaşı ve bakır gibi farklı materyallerden oluşan bir boncuk dizisiyle birlikte gömülmüştür. Bir başka birey ise kafatasına cerrahi bir müdahale olarak yorumlanan trepanasyon geçirmiş ve delik etrafındaki doku iyileşmesinin önerdiği üzere bu müdahale sonrasında bir süre daha yaşamış olan genç erişkin (20-22 yaş) kadındır (SK4) (Özbek, 1998). Bir örüntü yakalamak adına örnek sayısı az olmakla birlikte, mevcut verilere dayalı olarak, kafatasıyla ilişkili ölüm öncesi ya da sonrası uygulamaların da yalnızca kadınlarda ve çocuklarda görüldüğünü söylemek mümkündür.

4.7. HANELER, KİMLİKLER VE SOSYAL BAĞLAR

Kişisel süs eşyaları, sepetler ve taş aletler gibi farklı mezar buluntularının yaş, cinsiyet ve bina bazında dağılımları, farklı yaş grupları için farklı uygulamalar olduğunu, materyal kültür ve ölü gömme uygulamalarının 3 yaş altı çocuklar ile 40 yaş üstü kadınları diğer çocuklar ve yetişkinlerden ayırdığını, bazı yetişkin bireylerin ise hammadde, form ve renk çeşitliliği bağlamında öne çıkarak diğerlerinden farklılaştığını göstermektedir. Bu çeşitliliklerin ve ortaklıkların bireyler arasındaki sosyal ilişkileri ve bu ilişkilere dayalı kimlikleri yansıttığı varsayımıyla aşağıdaki başlıklarda bireyler arasındaki ilişkiler (a) aynı binada birlikte gömülme ve çift gömütler, (b) genetik yakınlık ve (c) beslenmeye dair arkeolojik ve biyoarkeolojik göstergeler bağlamında ele alınmaktadır.

4.7.1. Mekansal Bağlar: Birlikte Gömülme, Biyolojik İlişki ve Beslenme

Materyal kültür ve ölü gömme uygulamalarında gözlemlenen çeşitliliklerin ve bu çeşitlilik içinde görülen yaşa dayalı benzerlik ve ortaklıkların, yukarıda ele alındığı gibi bazı binalarda kümelendiği ve bu

binaların en yüksek iskelet sayısına sahip binalar olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, aşağıda aynı binada gömülen bireyler ve çift gömütler ele alınmakta, ardından bu bireyler arasında materyal kültür dışındaki ortaklıklar genetik analizlerin ve beslenme hakkında bilgi veren sabit izotop analizlerinin sonuçlarına dayalı olarak sorgulanmaktadır.

4.7.1.1. Birlikte Gömülme ve Çift Gömütler

Yerleşmede tüm tabaka ve evrelerde toplam iskeletli bina sayısı (n=51) içinde çoğunluğu (%69) tek bir bireyin gömüldüğü binalar oluşturur. Minimum iki, en fazla dört bireyin gömüldüğü binalar bunu takip eder (%19). Beş ve daha fazla (max. 7) bireyin gömüldüğü binalar ise daha azdır (%12) (Tablo 4.23). Bu binalar Tabaka 2A-C'de aynı yerde birkaç evre boyunca yenilenmiş AB/B.25, Tabaka 2D ve 2A-C'de I, Tabaka 2I-J ve F-H'de Z/B.16/B.37 silsilesi ile yine Tabaka 2A-C'de DU ve GM binalarıdır. En fazla iskelet sayısına sahip binalarda aynı zamanda kişisel süs eşyası, sepet ve taş alet gibi mezar eşyaları bulunan bireyler de gömülmüştür ve bazılarında çift gömüt uygulaması da görülmektedir (Tablo 4.24).

Tablo 4.23: Toplam iskeletli bina sayısı ve bina içi minimum ve maksimum iskelet sayıları ile yüzdeleri (tüm tabaka/evreler).

Bina İçindeki İskelet Sayısı	Bina Sayısı	%
Min. 5 – Max. 7	6	12
Min. 2 – Max. 4	10	19
1	35	69
Toplam İskeletli Bina Sayısı	51	100

Tablo 4.24: İskeletli binalar, toplam birey sayıları ve her bir bina için iskeletlerin yaş/cinsiyet dağılımı (tüm tabaka/evreler).

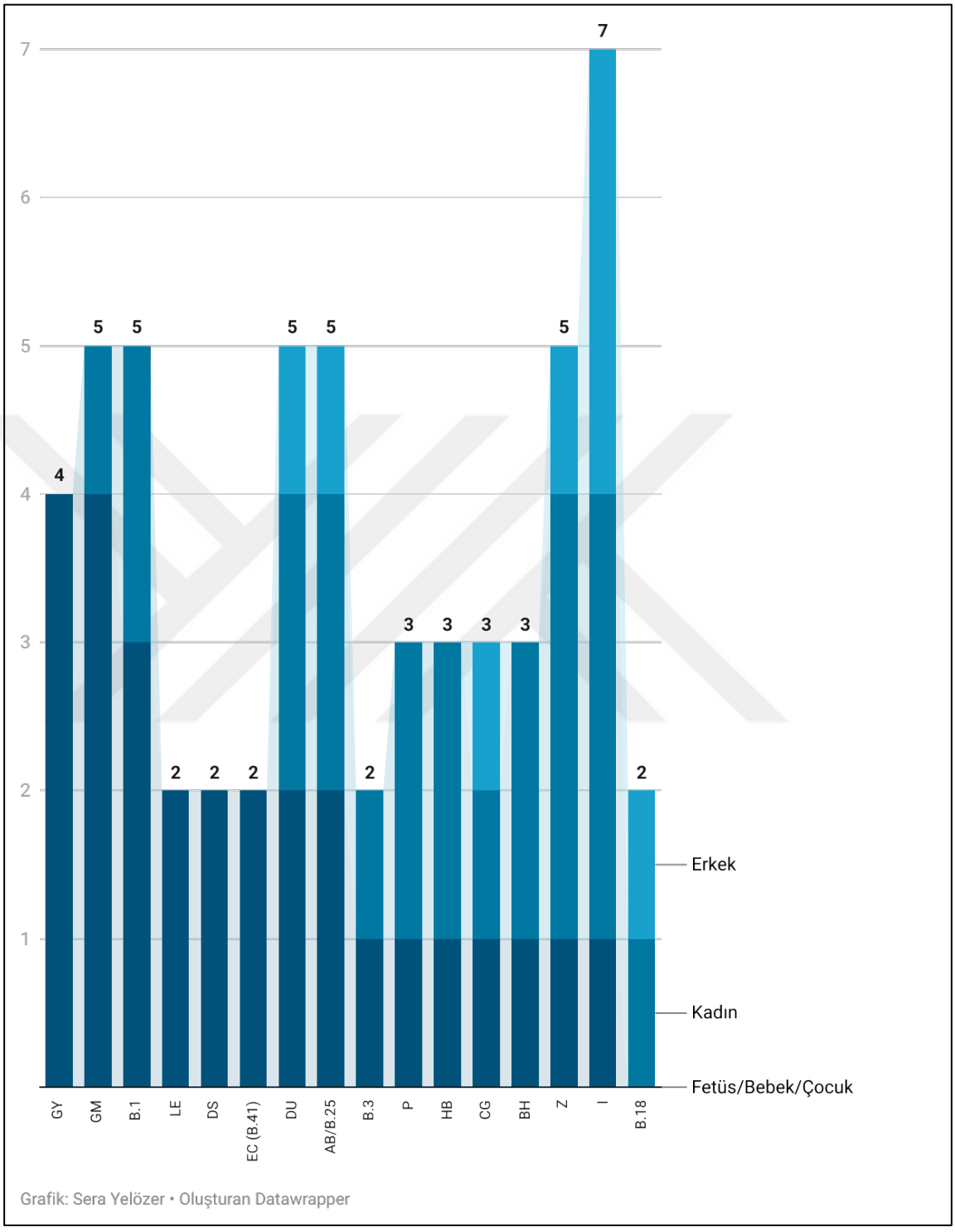
Bina	Tabaka/ Evre	Fetüs/Bebek/ Çocuk	♀	♂	Erişkin Cinsiyeti Bilinmeyen	Toplam Birey Sayısı
AB/B.25*≈+	2A-C	2	2	1	2	7
I*+	2A-C	1	3	3	-	7
Z≈§	2F-H	1	3	1	1	6
DU*	2A-C	2	2	1	-	5
GM*	2A-C	4	1	-	-	5
GY*	2A-C	4	-	-	-	4
BH*	2A-C	1	2	-	-	3
CG*	2A-C	1	1	1	-	3
HB*+	2A-C	1	2	-	-	3
EC/B.41*	2A-C	2	-	-	-	2
DS	2A-C	2	-	-	-	2
LE	2A-C	2	-	-	-	2
CY/B.52*	2A-C	-	-		1	1
BD	2A-C	-	-	1	-	1
BM	2A-C	-	-	1	-	1
C	2A-C	1	-	-	-	1
CB*	2A-C	-	1	-	-	1
DA	2A-C	-	-	1		1
DR	2A-C	1	-	-	-	1
ER	2A-C	1	-	-	-	1
FV	2A-C	1	-	-	-	1
GE	2A-C	-	1	-	-	1
GE-GG*	2A-C	-	1	-	-	1
GV§	2A-C	-	-	1	-	1
H*	2A-C	-	1	-	-	1
KE*	2A-C	-	1	-	-	1
KO	2A-C	-	-	-	1	1
KU	2A-C	-	1	-	-	1
NT	2A-C	-	-	1	-	1
NV§	2A-C	-	1	-	-	1
OP*	2A-C	-	1	-	-	1

Tablo 4.24 devamı

ZB	2A-C	-	-	-	1	1
TM	2A-C	-	1	-	-	1
UC	2A-C	-	-	1	-	1
UH*	2A-C	-	-	-	1	1
B.51*	2A-C	1	-	-	-	1
A	2D	1	-	-	-	1
OC/B.40*	2D	1	-	-	-	1
B.30*	2F-H	1	-	-	-	1
AS*	2F-H	1	-	-	-	1
D	2F-H	1	-	-	-	1
P	2F-H	1	2	-	-	3
RI	2I-J		1	-	-	1
BA-BB	2I-J	1	-	-	-	1
UT	3	-	1	-	-	1
YN	3C	-	-	1		1
B.24	3	-	1	-	-	1
B.38*	3	1	-	-	-	1
B.18	3A	-	1	1		2
B.1^{+}	3E/4A	3	2	-	-	5
B.3	4	1	1	-	-	2

Mezar eşyası bulunan bireylerin de gömülü olduğu binalar: (*) boncuklu bireyler; (≈) sepetli bireyler; (§) taş aletli bireyler; (+) aynı mezara birlikte gömülme (çift gömüt) uygulamasının da olduğu binalar.

MÖ 8. binyıl yerleşmesinde tabaka/evre ayrımı yapmaksızın birden fazla iskelet bulunan binalar içinde, aynı binada gömülen bireylerin yaş ve cinsiyete göre dağılımına baktığımızda, bazı binalarda (GY, LE, DS, EC/B.41) sadece bebek ve çocukların gömüldüğü görülmektedir. En fazla (5-7 birey) iskelet sayısına sahip binalarda (AB/B.25, I, Z/B.16/B.37 ve DU) ise çocuklar, yetişkin kadınlar ve yetişkin erkekler birlikte gömülmüştür. Bununla birlikte, erkeklerin yer almadığı ve yalnızca çocuklar ve yetişkin kadınların gömüldüğü binalar (GM, P, HB ve BH) da mevcuttur (Grafik 4.19).

Grafik 4.19: Birden fazla iskelet bulunan binalar içinde aynı binada gömülen bireylerin yaş ve cinsiyete göre dağılımı.

Bu noktada, benzer bir örüntünün görüldüğü MÖ 9. binyıl yerleşmesinin erken evrelerine dönebiliriz. Tabaka 4'te, birbirine yakın konumlanan iki binada

(B.1 ve B.3) yalnızca yetişkin kadınlar ve genetik analizler sonucunda cinsiyeti belirlenebilen kız çocukları ile bebekler gömülmüştür (ayrıca bkz.: Grafik 4.19). Aşağıda bu bireyler arasındaki biyolojik/genetik ilişki daha detaylı şekilde ele alınmakla birlikte (bkz.: 4.7.1.2. Genetik Yakınlık) bu iki bina içinde özellikle B.1, aynı mezar çukuruna birlikte, üstleri hasırla örtülerek gömülmüş bir bebek (SK140) ve 2 yaşında bir çocuk (SK137), 60 yaşında, topluluğun en yaşlı bireylerinden biri olan bir kadın (SK133), 30 yaşında bir başka kadın (SK136) ve yerleşmede bilinen yaygın ölü gömme uygulamalarından farklı olarak, mekanın olasılıkla terkinin hemen öncesinde ocağın üzerine yatırılan, 8-9 yaşındaki bir kız çocuğu (SK131) ile bu evrede şimdiye dek kazılmış binalar içerisinde en fazla iskelet sayısına sahiptir. Bu bağlamda, B.1, yerleşmenin en erken evrelerinden itibaren bireylerin, olasılıkla hanehalklarının mekanla ve birbirleriyle kurdukları sosyal—ve aşağıda ele alınacağı üzere biyolojik—bağların okunabildiği bir örneği oluşturmaktadır.

MÖ 8. binyıla geldiğimizdeyse, Tabaka 2D'de I mekanında 9 aylık bir bebek (SK107) ile 60 yaşında, yine topluluğun en yaşlı bireylerinden biri olan bir erkek (SK106) aynı mezara birlikte gömülmüştür. Tabaka 2A-C'de ise çift gömütler iki mekanda karşımıza çıkar: HB mekanı ile AB/B.25. HB mekanında, yine bir bebek (SK28), yaşı belirlenemeyen yetişkin bir kadın (SK29) ile birlikte gömülmüştür. Yukarıda ele alındığı gibi, iki birey de komplike teknolojilerle üretilmiş birer adet boncuğa sahiptir. AB/B.25'te ise binanın iki farklı yenileme evresinde üç farklı mezarda çift gömüt uygulaması mevcuttur. Bunlardan ilki, bir çocuk (SK149) ile bir yetişkindir (SK150). Çocuk, yetişkin bireyin iki bacağının arasına yerleştirilerek gömülmüştür; boynunda akik, turkuaz, varisit ve nabit bakırdan yapılmış dört adet boncuk, yetişkin bireyin bacak kemiği yanında benzer formda bir başka boncuk ve mezar çukuru dolgusunda, olasılıkla bireylerden birine ait bir başka akik boncuk bulunmuştur (bkz.: 4.6.1.2.2. İskeletler ve Boncuklar: Yaş ve Cinsiyet). Mekanın bir sonraki evresinde ise iki farklı mezarda da çift gömüt bulunmaktadır. Bunlardan biri, 9 aylık bir

bebek (SK5) ile birlikte gömülen, 20-22 yaşındaki genç kadındır (SK4). Diğer mezar ise, bebek ve çocukların yetişkinlerle birlikte gömüldüğü çift gömüt uygulamalarından farklı olarak iki yetişkinin birlikte gömüldüğü mezardır. Bu mezarda 28 yaşında bir kadın (SK2), 40-44 yaşlarında bir erkek (SK3) ile birlikte gömülmüştür.

4.7.1.2. Genetik Yakınlık

Genetik analizler sonucunda, yerleşmenin erken evrelerinde (Tabaka 4-3E/4A) birbirine yakın iki binada (B.1 ve B.3) gömülmüş bireylerden bazıları arasında genetik yakınlık bulunduğu ancak aynı zamanda aynı binada gömülen iki bireyin de genetik açıdan ilişkili olmadığı tespit edilmiştir (Yaka vd., 2021). Aşağıda özetlenen sonuçlarda bahsedilen çocukların biyolojik cinsiyeti de aynı çalışma kapsamında belirlenmiştir (Yaka vd, 2021: e8). Toprağa yarı gömük, oval planlı iki binadan birinde (B.3) mekanın güneyinde duvarın hemen önünde açılmış bir çukura gömülmüş 10 yaşındaki kız çocuğu (SK128) aynı binada gömülmüş genç erişkin kadın (SK129) ile genetik açıdan ilişkili değilken, hemen güneyinde yer alan bir başka binada (B.1) gömülmüş 65 yaşındaki kadınla (SK133) genetik açıdan ilişkilidir (iki bireyin kardeş olduğu önerilmektedir). Antik DNA analizleri kapsamında gerçekleştirilen radyokarbon tarihlendirme çalışmaları, bu iki bireyi %95 olasılık ile MÖ kal. 8225-7955 / 8170-7735 aralığına tarihlendirmektedir. B.1'de gömülmüş iki diğer birey, 8-9 yaşlarındaki bir kız çocuğu (SK131) ve 30 yaşındaki bir kadının (SK136) da kız kardeş olduğu saptanmıştır. Bu iki birey de MÖ kal. 8200-7740 / 8175-7655 aralığına tarihlendirilmiştir (Yaka vd., 2021: Tablo S3). Bu sonuçlar, örnek sayısı az olmakla birlikte, yerleşmenin erken evrelerinde aynı ya da birbirine yakın çağdaş binalarda gömülen bireylerin genetik açıdan ilişkili olduğunu göstermektedir. Ancak SK129 örneği, bunun bir kural olmadığını yani biyolojik/genetik bağın aynı binada gömülme için tek şart olmadığını önerir. Tabaka 2 için genetik veriler şu aşamada mevcut olmamakla birlikte, aşağıda ele

alındığı gibi sabit izotop analizleri MÖ 8. binyılda aynı binada gömülen bireyleri birbirine bağlayan bir başka önemli faktörün ise beslenme olduğunu göstermektedir.

4.7.1.3. Beslenme ve Haneler

Sabit karbon ve azot izotop analizleri, Tabaka 4 ve 3'te hayvansal protein tüketimi açısından cinsiyet veya yaşa dayalı bir farklılaşma olmadığını göstermektedir. Tabaka 2'nin erken evrelerinden itibaren ise erkeklerin kadınlara kıyasla daha fazla hayvansal protein tüketmeye başladığı belirtilmektedir (Itahashi vd., 2021). Tabaka 2'de özellikle öne çıkan bir örüntü aynı binada gömülen bireylerin beslenmelerinin diğer binalardaki bireylere kıyasla daha benzer olmasıdır: Tabaka 2'nin erken evrelerinde (2I-J ve 2F-H) Z/B.37/B.16 silsilesinde gömülmüş genç erişkin kadın (SK117), genç erişkin erkek (SK118) ile erişkin bir birey olan SK138 birbirine yakın izotop değerlerine sahiptir. Tabaka 2A-C'de ise AB/B.25'te aynı mezara birlikte gömülmüş olan genç erişkin kadın (SK2) ve orta erişkin erkek (SK3) ile aynı binada yer alan bir diğer genç erişkin kadın (SK4) oldukça yakın izotop değerlerine sahipken, benzer şekilde I mekanında gömülmüş bireyler içinde orta erişkin iki kadın (SK8 ve SK9) ile orta erişkin erkek (SK11) de kendi içinde bir başka kümelenme oluşturarak birbirine yakın izotop değerleri sergiler (Itahashi vd., 2021: 7, Figür 4-5). Bu bağlamda, yukarıda ele alınan binalar içerisinde iskelet sayısı, çift gömütler, kişisel süs eşyaları, sepet ve taş alet gibi eşyalarla birlikte gömülen bireylerin sayısal yoğunluğu gibi faktörler açısından öne çıkan binaların (AB/B.25, I ve Z silsilesi) beslenme açısından da benzer bir kümelenme oluşturduğu görülmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TARTIŞMA VE DEĞERLENDİRME: ERKEN NEOLİTİK DÖNEM'DE TOPLUMSAL CİNSİYET VE YAŞ, KİMLİKLER VE SOSYAL GRUPLAR; AŞIKLI HÖYÜK ÖRNEĞİ

Bu başlıkta, tez çalışmasının odak noktasındaki üç ana sorunsal olarak (a) Erken Neolitik Dönem'de ilk yerleşik topluluklarda toplumsal cinsiyet ve yaş ile ilişkili kimlikler ve kimliklerin günlük aktivitelerle ilişkisi, (b) kimliklerin materyal kültür ve ölü gömme uygulamaları aracılığıyla nasıl ifade edildiği ve (c) materyal kültürün kimliklerin ve bireyler arasındaki sosyal ilişkilerin oluşturulmasındaki rolünün ne olduğu soruları, çalışmanın vaka incelemesini oluşturan Aşıklı Höyük'ten elde edilen verilere dayalı olarak (bkz.: Dördüncü Bölüm) ve önceki bölümlerde sunulan teorik, metodolojik ve zamansal çerçeve içerisinde tartışılmaktadır. Bu amaçla, öncelikle vaka incelemesinin temel veri gruplarını oluşturan materyal kültür öğeleri (mezar buluntuları), ölü gömme uygulamaları ve biyoarkeolojik veriler karşılaştırılarak farklı veri gruplarının birbiriyle ilişkisi ve zamansal ve mekansal dağılım örüntüleri ele alınmaktadır. Ardından, biyoarkeolojik veriler ve materyal kültür öğeleri (mezar buluntuları) bir arada değerlendirilerek Aşıklı Höyük'te cinsiyete dayalı iş bölümünün doğası ve iş bölümünün toplumsal cinsiyet kimlikleriyle ilişkisi tartışılmaktadır. Materyal kültürün kimlikler, bireylik algısı ve sosyal gruplarla ilişkisi ise birkaç farklı tema çerçevesinde ele alınmaktadır: kültürel hafıza ve aktarım üzerine zamansal ve bölgeler-arası karşılaştırmaların sunduğu arka planla birlikte Aşıklı'da yerleşmenin iskan süreci içerisinde kolektif kimliğin dönüşümü ve aktarımı, materyal kültür ve teknoloji aracılığıyla bireylere nasıl ulaşabileceğimiz sorusu ve son olarak materyal kültürün sosyal yaşla ilişkisi ve çocuklarla yetişkinler arasında materyal kültür aracılığıyla kurulan ilişkisel kimlikler.

5.1. MATERYAL KÜLTÜR, ÖLÜ GÖMME UYGULAMALARI VE BİYOARKEOLOJİK VERİLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Aşıklı Höyük'te farklı ölü gömme uygulamaları hasıra sarılarak gömülme, okr kullanımı, kişisel süs eşyaları, sepetler ve taş aletler gibi eşyalarla birlikte gömülme ve çift gömütler gibi uygulamaları içermektedir (Tablo 5.1 ve Grafik 5.1). Yaşı ve cinsiyeti bilinmeyen bireyleri istatistik dışı tutarak baktığımızda toplam 97 bireyden 59'unda (%61) bu uygulamalardan en az biri görülür. Bu bireylerden 20'sinde ise bu uygulamalardan birkaçı aynı anda mevcuttur (Grafik 5.2). Aynı anda birden fazla mezar buluntusu iki bireye özgüdür: bir sepet içerisinde taş aletlerle birlikte gömülen erişkin birey (SK138) ve bir boncuk dizisi ve kemer tokasıyla birlikte gömülen erişkin birey (SK44). Mezar buluntularını okr kullanımı ile karşılaştırdığımızda, ağız/baş kısmında okr ile birlikte gömülen kadın (SK22), bebek (SK39) ve çocuk (SK124) olmak üzere üç bireyin tümünün kişisel süs eşyalarına/boncuk dizilerine sahip olduğu görülmektedir. Bu bireylerden 3.5 yaşındaki çocuğun (SK124) başı yaşarken şekillendirilmiştir. Kafatasının şekillendirilmesi, kazınması ya da trepanasyon gibi Aşıklı için ünik üç farklı uygulama olan beden modifikasyonu da okr kullanımı gibi sadece kadınlara ve çocuklara özgü olan bir başka nadir uygulamadır.

Tablo 5.1: Farklı ölü gömme uygulamaları, mezar buluntuları ve beden modifikasyonu uygulamalarının yaş, cinsiyet ve tabakalara göre dağılımı.

Hasıra sarma			
Tabaka	**Tabaka 5-4**	**Tabaka 3**	**Tabaka 2**
Bebek	-	1	2
Çocuk	1	3	3
Kadın	2	3	6
Erkek	-	-	6
Erişkin, cinsiyeti bilinmeyen	-	-	2
Toplam	*3*	*7*	*19*

Tablo 5.1 devam

Kişisel süs eşyası (boncuk ve kemer tokası)			
Tabaka	**Tabaka 5-4**	**Tabaka 3**	**Tabaka 2**
Bebek	-	-	5
Çocuk	-	1	5
Kadın	-	-	12
Erkek	-	-	4
Erişkin, cinsiyeti bilinmeyen	-	-	3
Toplam	-	*1*	*29*

Çift gömüt			
Tabaka	**Tabaka 5-4**	**Tabaka 3**	**Tabaka 2**
Bebek	-	1	3
Çocuk	-	1	1
Kadın	-	-	3
Erkek	-	-	2
Erişkin, cinsiyeti bilinmeyen	-	-	1
Toplam	-	*2*	*10*

Taş alet			
Tabaka	**Tabaka 5-4**	**Tabaka 3**	**Tabaka 2**
Bebek	-	-	-
Çocuk	-	-	-
Kadın	-	-	1
Erkek	-	-	1
Erişkin, cinsiyeti bilinmeyen	-	-	1
Toplam	-	-	*3*

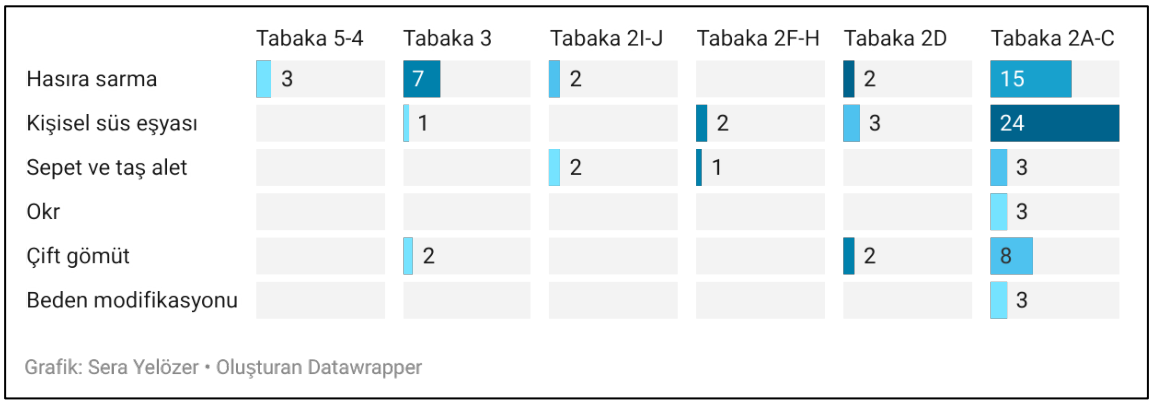
Sepet			
Tabaka	**Tabaka 5-4**	**Tabaka 3**	**Tabaka 2**
Bebek	-	-	-
Çocuk	-	-	-
Kadın	-	-	1
Erkek	-	-	1
Erişkin, cinsiyeti bilinmeyen	-	-	2
Toplam	-	-	*4*

Tablo 5.1 devam

Okr			
Tabaka	**Tabaka 5-4**	**Tabaka 3**	**Tabaka 2**
Bebek	-	-	1
Çocuk	-	-	1
Kadın	-	-	1
Erkek	-	-	-
Erişkin, cinsiyeti bilinmeyen	-	-	-
Toplam	-	-	*3*

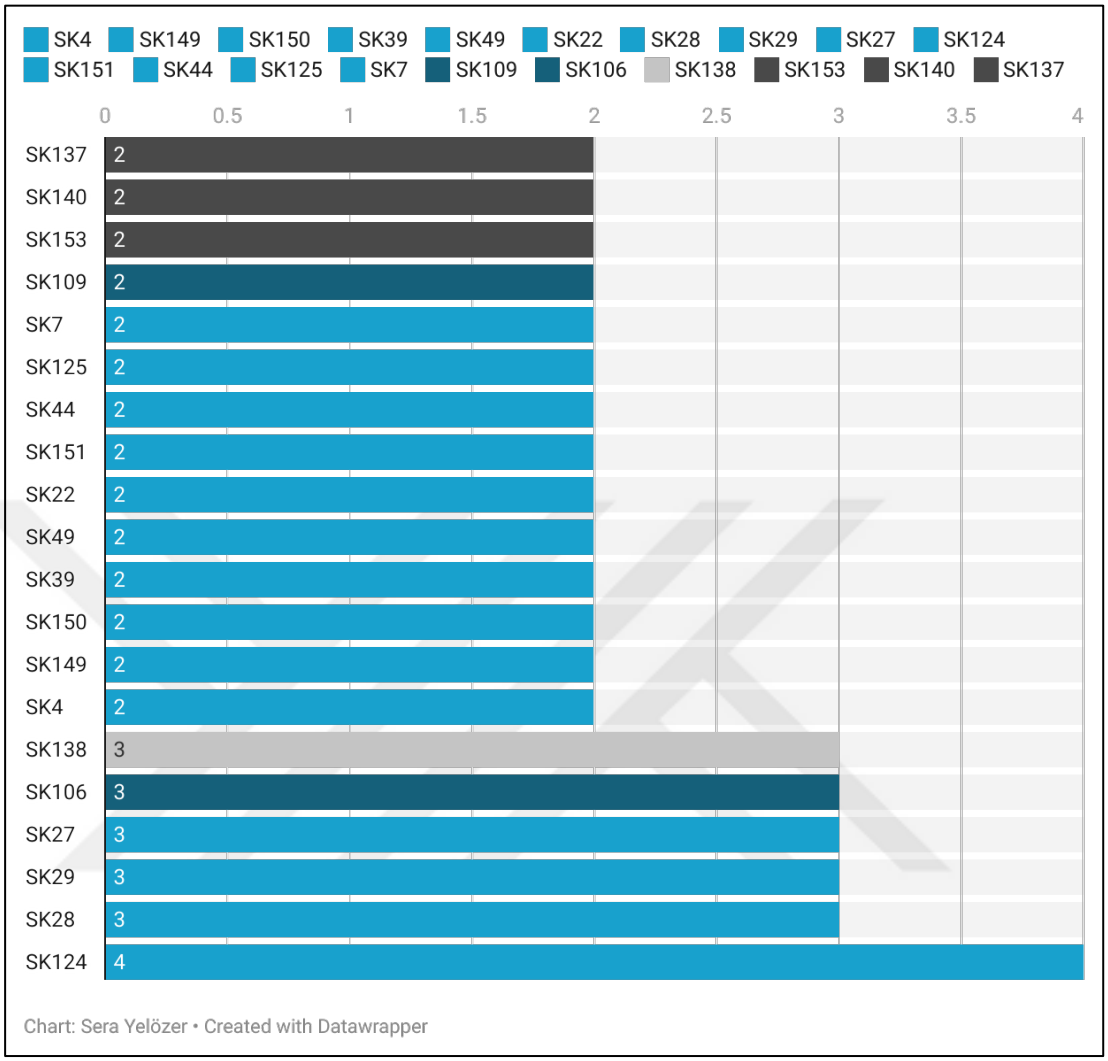
Beden modifikasyonu			
Tabaka	**Tabaka 5-4**	**Tabaka 3**	**Tabaka 2**
Bebek	-	-	-
Çocuk	-	-	1
Kadın	-	-	2
Erkek	-	-	-
Erişkin, cinsiyeti bilinmeyen	-	-	-
Toplam	-	-	*3*

Toplam birey sayısı içinde (n=103) yaşı ve cinsiyeti bilinmeyen bireyler dağılım dışı tutulmuş, 97 birey dağılıma dahil edilmiştir. Bu bireylerden 59'unda (%61) hasıra sararak gömme, mezar buluntuları, aynı mezara başka bir bireyle birlikte gömülme, okr kullanımı ve antemortem ve postmortem beden modifikasyonu gibi farklı ölü gömme uygulamaları görülür.

Grafik 5.1: Farklı ölü gömme uygulamaları, mezar buluntuları ve beden modifikasyonu uygulamalarının tabakalara göre dağılımı.

Her bir farklı uygulamanın görüldüğü birey sayısı verilmiştir. Kimi uygulamalar aynı bireyde aynı anda görülmektedir (bkz.: Grafik 5.2).

Grafik 5.2: Aynı anda birden fazla mezar eşyası ve/veya farklı ölü gömme uygulamaları ile birlikte gömülmüş bireyler.

Aynı bireyde bir arada görülen farklı ölü gömme uygulamaları, beden/başla ilişkili antemortem ve postmortem uygulamalar ve mezar buluntuları: (a) çift gömüt ve beden modifikasyonu, (b) çift gömüt ve hasıra sarma, (c) çift gömüt ve boncuk/boncuk dizisi, (d) boncuk/boncuk dizisi ve okr, (e) boncuk/boncuk dizisi ve hasıra sarma, (f), boncuk/boncuk dizisi, çift gömüt ve hasıra sarma, (g) boncuk dizisi, beden modifikasyonu ve hasıra sarma, (h) boncuk/boncuk dizisi, beden modifikasyonu, okr ve hasıra sarma, (ı) boncuk dizisi ve kemer tokası, (i) sepet ve taş alet.

Lejand: Açık mavi: Tabaka 2A-C (SK4-SK7 arası); koyu mavi: Tabaka 2D (SK109 ve SK106); açık gri: Tabaka 2I-J (SK138); koyu gri: Tabaka 3E/4A (SK137, SK153, SK140).

5.1.1. Zamansal ve Mekansal Karşılaştırma

Farklı ölü gömme uygulamaları içinde en yaygını erken evrelerden itibaren görülen, ölülerin hasıra sarılarak gömülmesidir. Mezar eşyaları içerisinde ise en yaygın kategori kişisel süs eşyalarıdır. Şimdiye dek bilinen ilk mezar eşyası Tabaka 3'te, bir çocuğun boynunda bulunan boncuk dizisidir. Tabaka 2'nin erken evrelerinde (2I-J – 2F-H) yetişkin bireylerle birlikte sepetler ve taş aletler, çocuklarla birlikte ise tek boncuklar bulunur. Kişisel süs eşyaları adet, kompozisyon, form ve hammadde bağlamında Tabaka 2A-C'de artış ve çeşitlenme göstermektedir. Bu evrede okr kullanımı ve beden modifikasyonu gibi yalnızca kadınlarda ve çocuklarda görülen uygulamalar da ortaya çıkar (Grafik 5.1). Farklı uygulamaların biyolojik cinsiyet ve yaş gruplarına göre dağılımına zamansal değişimlerle birlikte baktığımızda ise erken evrelerden itibaren kadınların ve çocukların yerleşme içinde çeşitli uygulamalarla birlikte gömüldüğü, bu bağlamda kadınlara, bebeklere ve çocuklara yönelik bir seçim olduğu fakat bu uygulamaların tüm kadın ve çocuklara özgü olmadığı görülmektedir. Tabaka 2'den itibaren ise yetişkin kadınların yanı sıra yetişkin erkekler de mezar eşyalarıyla, hasıra sarılarak ya da başka bireylerle birlikte aynı mekanda ya da aynı mezar içerisinde gömülmeye başlar (ölü gömme uygulamaları ve mezar buluntularında zamansal değişimler için bkz.: Dördüncü Bölüm, Tablo 4.2; birey, yaş ve cinsiyet grubu bağlamında detaylı dağılımları için bkz.: 4.6.1.2.2. İskeletler ve Boncuklar: Yaş ve Cinsiyet).

Tabaka 2'de farklı ölü gömme uygulamaları ve mezar buluntularının mekansal dağılımı, en fazla iskelet sayısının (min. 5 - max. 7 birey) belli binalarda kümelendiğini (Tabaka 2I-J – 2F-H'de Z/B.16/B.37 silsilesi; Tabaka 2A-C'de AB/B.25, I, GM ve DU) ve kimi binalarda gömülen bireylerin (AB/B.25, I ve HB) en yoğun ve çeşitli mezar buluntularına ya da okr kullanımı gibi nadir ölü gömme uygulamalarına sahip olduğunu göstermektedir. Bu binalar, birden çok bina grubunun bir araya gelmesiyle oluşan ve bina cepheleri, sokaklar ve

çöplükler ile birbirinden ayrılan farklı mahallelerden (Duru, 2013: 170) yalnızca birinde kümelenmez. Tabaka 2A-C'de daha tanımlı hale gelen ve daha önce Duru (2013) tarafından detaylıca ele alınmış olan mahallelerden A, B ve D mahallelerinin her birinde en az bir bina iskelet sayısı, mezar buluntuları ve farklı ölü gömme uygulamaları bağlamında yoğunluk göstermektedir. Tabaka 2A-C'de A mahallesinde I mekanı iskelet sayısı, ölü gömme uygulamaları ve mezar buluntularının sayısı bağlamında öne çıkmaktadır. B mahallesinde GM ve DU mekanları iskelet sayısı bağlamında öne çıkarken en yoğun ve çeşitli ölü gömme uygulamaları ile mezar buluntuları HB mekanındadır. Yerleşmenin güneyindeki özel amaçlı yapılar alanı ile bu alanın etrafında konumlanan binaları içeren D mahallesinde ise AB/B.25, iskelet sayısı, birden fazla çift gömüt uygulaması ve farklı mezar eşyaları bağlamında öne çıkmaktadır (Şekil 5.1). Bu binalardan Z/B.37/B.16 silsilesi, AB/B.25 ve I mekanında gömülmüş bireylerin sabit karbon ve azot izotop değerleri de aynı binada gömülmüş bireylerin birbirine benzer beslenme örüntüleri olduğunu ve bu durumun onları diğer hanelerin sakinlerinden farklılaştıran bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır (Itahashi vd., 2021; ayrıca bkz.: 4.7.1.3. Beslenme ve Haneler). Bu bağlamda, birlikte gömülen bireyler arasında ölü gömme uygulamaları, mezar buluntuları ve beslenme gibi yaşam ve ölümle ilişkili farklı pratikler üzerinden takip edebileceğimiz bağlar bulunduğunu ve bu bağların özellikle Tabaka 2A-C'de daha yoğun şekilde dışavurulmaya başladığını önermek mümkündür. Ancak, okr kullanımı ve mezar buluntuları içerisinde yer alan boncukların adet, hammadde, form ve teknolojik özelliklerini değerlendirmeye kattığımızda, farklı hanelerdeki bireyler arasında da benzer materyal ve teknolojik tercihler üzerinden okunabilen ortaklıklar olduğu görülmektedir. Bu ortaklıkların sosyal gruplar ve kimlikler ile ilişkisi ilerleyen başlıklarda daha detaylı şekilde tartışılmaktadır.

5.1.2. Mezar Buluntuları, Yaş, Cinsiyet ve Paleopatolojiler

Kişisel Süs Eşyaları

Farklı ölü gömme uygulamaları bazı bireyleri diğerlerinden ayırsa da en sık görülen mezar buluntusu olan kişisel süs eşyalarıyla birlikte gömülen bireyleri mezar buluntusu olmayan bireylerle eklem dejenerasyonu açısından karşılaştırdığımızda bir farklılaşma görülmemektedir. Örneğin, 10 adet akik boncuktan oluşan bir boncuk dizisiyle birlikte gömülmüş orta erişkin kadın (SK18), bakır ve steatit boncuklarla birlikte gömülmüş 42 yaşındaki kadın (SK22) ya da tek boncuklu 40 yaş üzeri kadınlar yaşıtları diğer kadınlara benzer derecede omur, el ve ayak kemiklerinde iş yükü ve mekanik stresle ilişkili dejeneratif eklem hastalıklarına (osteoartrit) sahiptir. Kişisel süs eşyalarıyla birlikte gömülmüş orta erişkin ve yaşlı erkeklerde de (SK11, SK49, SK109 ve SK106) omurlarda, bileklerde ve parmaklarda hafif ve orta derecede dejeneratif eklem hastalıkları (osteoartrit) saptanmıştır. Osteoartrit dışında, bir boncuk dizisiyle birlikte gömülmüş olan orta erişkin erkek (SK49) ve yeşil renkli tek boncukla birlikte gömülmüş 40 yaş üstü erişkin kadın (SK8) olasılıkla soğuk suya dalmayla ilişkili bir paleopatolojik semptom olan *auditory exostosis* hastalığına sahiptir. Yetişkinlerin yanı sıra, tek, çift ya da dizi halinde boncuklarla birlikte gömülen bebeklerin ve çocukların çoğu da hastalık ve enfeksiyonlar açısından mezar buluntusu olmayan yaşıtlarıyla benzer hastalıklara sahiplerdir (D. Erdal, kişisel görüşme, 2021). Kişisel süs eşyalarıyla birlikte gömülen bireyleri, sepetler ve taş aletler gibi materyallerle birlikte gömülen bireylerden ayıran faktör ise yaştır. Sepetler ve taş aletler genç erişkinler dahil olmak üzere yetişkinlerle birlikte bulunmuştur ve bu mezar buluntuları bebekler ve çocuklarla birlikte görülmez. Buna karşıt şekilde, kişisel süs eşyaları hiçbir genç erişkin bireyin sahip olmadığı bir mezar buluntusu kategorisidir ve yalnızca 3-3.5 yaşa kadar çocuklar ile 30 yaş üstü kadınlar ve erkeklerle görülürler.

Sepetler ve Taş Aletler

Mezar buluntuları ile mekanik stres/iş yükü/aktivite göstergesi eklem hastalıklarının yaş gruplarına göre dağılımına baktığımızda öne çıkan bir farklılık yerleşme içerisinde gömülen az sayıdaki genç erişkin erkeğin (4 birey), yaşıtları kadınlardan ve daha yaşlı erkeklerden farklı olarak, mekanik stres/iş yüküyle ilişkili hastalıklara sahip olmayışıdır (Erdal, 2018: 412). Yukarıda vurgulandığı gibi, farklı mezar buluntularını cinsiyet, yaş ve iş yükü/aktivite açısından karşılaştırdığımızda sepetler ve taş aletlerle birlikte gömülen bireyler içerisinde genç erişkin kadınlar ve erkekler de dahil olmak üzere yalnızca yetişkinlerin yer aldığı görülmektedir. Bir mezarda bulunan örnekte içi taş aletlerle ve hem mezar kontekstlerinde hem de mekan içlerinde taban üstünde bulunan örneklerde buğday gibi günlük kullanıma işaret eden materyallerle dolu olan sepetler (Tsartsidou, 2018) Aşıklı'da günlük aktivitelerde sık kullanılan materyal kültür öğelerindendir. Sepetlerin Tabaka 2'de mezarlarda, hem mekanik stres/iş yükü kaynaklı dejeneratif eklem hastalıkları (osteoartrit) gözlemlenen orta erişkin bir kadınla (SK141) hem de aktivite göstergesi hastalıklara sahip olmayan bir yaş grubuna mensup ancak yetersiz beslenme ve hastalık süreçleri geçirdiği saptanan (Hassett, 2018) genç erişkin bir erkekle (SK118) birlikte bulunması—aşağıda daha detaylı şekilde tartışıldığı gibi (bkz.: 5.2. Biyolojik ve Toplumsal Cinsiyet: İş Bölümü ve Kimlik)—biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kimlikleri arasında doğrudan bir ilişki olmadığını ve dolayısıyla Aşıklı topluluğu için iş bölümünün, bireyin kimliğini belirleyen birincil faktör olmadığını düşündürmektedir.

5.2. BİYOLOJİK VE TOPLUMSAL CİNSİYET: İŞ BÖLÜMÜ VE KİMLİK

Farklı veri gruplarının karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele alınması, Aşıklı Höyük'te—ve genel olarak ilk yerleşik topluluklarda—biyolojik cinsiyete karşı toplumsal cinsiyetin nasıl kurgulandığını, cinsiyete dayalı iş bölümü ile

toplumsal cinsiyet kimliği arasındaki ilişkiyi ve bu çerçevede toplumsal cinsiyetin materyal kültürle ilişkisini ele alabilmemizi sağlamaktadır. Bu bağlamda, bireylerin, bedenlerin, davranışların, mekanların ve materyal kültürün sosyo-kültürel normlar üzerinden tanımlanmasını ifade eden bir kavram olarak toplumsal cinsiyetin biyolojik cinsiyet farklılıkları üzerinden belirlenip belirlenmediğini sorgularken kadınlarla erkekler arasında iş bölümünde görülen farklılıkları ve benzerlikleri yani bireylerin rutin olarak birlikte ve ayrı ayrı gerçekleştirdiği aktiviteleri tanımlamak ve bunları farklı materyal kültür öğeleriyle, özellikle mezar buluntuları olarak karşımıza çıkan ve bireylerin yaş ve cinsiyetiyle ilişkilendirerek ele alabileceğimiz örneklerle karşılaştırmak, biyolojik cinsiyet, iş bölümü ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi tartışmamızı mümkün kılmaktadır. Birinci ve ikinci bölümde detaylı şekilde tartışıldığı gibi, iş yükü ve iş bölümü hakkında bilgi sunan osteoarkeolojik yaklaşımlar iş bölümü ve farklılaşmayı genellikle biyolojik cinsiyet üzerinden, kadın-erkek karşıtlığı çerçevesinde ele alırken bu verilerin materyal kültür ve diğer arkeolojik veriler ile karşılaştırmalı okumaları bu karşıtlığa uymayan ya da dışında kalan farklı kimlikleri de görebilmemizi sağlamaktadır.

5.2.1. İş Yükü, Aktivite ve Cinsiyet

Aşıklı Höyük'te paleopatolojik analizler sonucunda kadın ve erkek iskeletlerinde saptanan ve iş yüküyle ilişkili mekanik stres sonucu meydana gelen dejeneratif eklem hastalıklarının (osteoartrit) her iki cinsiyet için de en yoğun olarak omuz ve kalça eklemlerini etkilediği görülmektedir. Bu durum, yerleşmede kadınlar ve erkekler arasında iş yükünün eşit olduğunu göstermektedir. Omuzlar ve kalçalardan sonra erkeklerde osteoartrit en çok kol ve dirsekleri kadınlarda ise ayak bileklerini etkileyerek, erkeklerle kadınların birbirinden farklılaşan günlük, rutin işlerinin/aktivitelerinin olduğunu önerir (Erdal, 2018). Kolları ve omuzları etkileyen mekanik stres fırlatma, ağır yük

kaldırma ve taşımaya işaret ederken kalçaları ve ayak bileklerini etkileyen rutin aktiviteler yürüme ve çömelme pozisyonunda çalışma ile ilişkilidir (Erdal, 2004, 2018). Bu verilere dayalı olarak, Aşıklı'da bazı iş kollarında biyolojik cinsiyete dayalı bir iş bölümünün bulunduğunu ancak aynı zamanda bazı işlerin kadınlar ve erkekler tarafından birlikte gerçekleştirildiğini söyleyebiliriz. Omuzlar, kollar ve kalçalarda yoğunlaşan osteoartrit toplayıcılık, hammadde temini, avcılık ya da hayvanların geniş mesafelerde otlatılması gibi yürüme ve yük taşıma gerektiren aktivitelerin hem kadınlar hem de erkekler tarafından gerçekleştirildiğini önermektedir. Ancak, osteoartritin erkeklerde en yoğun şekilde omuzları ve kolları etkilemesi ve buna karşıt olarak kadınlarda bu hastalıktan en çok etkilenen bölgenin kalça ve ayak bilekleri olması, mızrak ve ok gibi araçlarla uzun mesafeli avcılığın daha sık erkekler tarafından gerçekleştirildiği; sürekli ve yoğun şekilde çömelme gerektiren tahıl öğütme gibi işlerin ise kadınlar tarafından üstlenildiği şeklinde yorumlanmaktadır (Erdal, 2018).

Aşıklı'da öğütme faaliyetlerine işaret eden alt ve üst öğütme taşları gibi sürtmetaş aletlerin, in situ olarak Tabaka 4 ve 3'te mekan içlerinde ve açık işlik alanlarında, Tabaka 2'de ise mekan içlerinde ve sıklıkla ocaklı mekanlarda bulunduğu; Tabaka 2A-C'de boyutlarının büyüdüğü ve mekan içlerinin sabit birer öğesi haline geldikleri aktarılmaktadır (Duru, 2013: 208). Makro ve mikrobotanik analizler de Tabaka 2'de mekan içlerinde besin hazırlığı ve depolama gibi faaliyetler gerçekleştirildiğini göstermektedir (Duru, 2013; Ergun, 2016; Tsartsidou, 2018). Dolayısıyla, yerleşme içerisinde tahıl öğütme gibi günlük rutinlerle gerçekleştirilen faaliyetlerin erken evrelerde (Tabaka 4 ve 3) açık işlik alanlarında ve mekan içlerinde, Tabaka 2'de ise yoğun olarak kapalı mekanlarda gerçekleştirildiği görülmektedir. Bununla birlikte tüm tabaka ve evrelerde kadınların yerleşme içinde gömülme oranının erkeklere kıyasla belirgin şekilde yüksek olduğunu düşündüğümüzde, sosyal rollerin, kadınların mekanla ilişkisini ve mekansal aidiyetlerini pekiştirdiğini önermek mümkündür.

Ancak tahılların öğütülmesi ve Aşıklı örneğinde olduğu gibi bu işlemin sıklıkla kadınlar tarafından, yerleşme içinde ve olasılıkla mekan içlerinde gerçekleştirilmesi, Aşıklı sakinlerinin üretim ve tüketim faaliyetlerinde önemli bir yer tutan ekin işleme sürecinin yalnızca bir aşamasını kapsamaktadır. Tahılların işlenme süreci hasat, harman etme, tırpanlama, yelleme, kaba ve ince eleme, ayıklama ve taneleri depolama gibi farklı aşamalar içerir (Ergun, 2016: 387). Aşıklı'da çeşitli bağlamlarda bulunan yan ürün kalıntıları ekin işleme sürecinin yerleşmede gerçekleştirildiğini ve ayrıca yan ürünlerin/artıkların kerpiç yapımında katkı malzemesi olarak da kullanıldığını göstermektedir (Ergun, 2016). Mikromorfolojik analizler de özellikle Tabaka 2I-J'den itibaren bitkisel malzemelerin kerpiç ve harçlara bilinçli olarak ve yoğun miktarda eklenmeye başladığını ortaya koymuştur (Uzdurum, 2019: 320). Bu bağlamda, besin üretimiyle birlikte binaların inşası için kerpiç ve harç yapımı, alet yapımı için hammadde temini ve ayrıca özellikle Tabaka 2'de hayvan sürülerinin geniş mesafelerde dolaştırılması gibi aktiviteler Aşıklı sakinlerinin sosyo-ekonomik rutinleri içerisinde önemli bir yer tutar (Kayacan ve Altınbilek-Algül, 2018; Stiner vd., 2021; Uzdurum, 2019). Ekin işleme sürecinden arta kalan yan ürünlerin kerpiç ve harç tariflerine eklenmesi farklı sosyo-ekonomik aktivitelerin zaman içerisinde birbiriyle ilişkili hale gelmeye başlamasının göstergelerindendir. Bununla birlikte, sürülerin otlatılması ve kontrolü gibi aktiviteler de özellikle Tabaka 2'de oluşmaya başlayan yeni iş gruplarına işaret eder (Stiner vd., 2021).

Günlük ya da belirli zamansal döngüler içerisinde rutin olarak gerçekleştirilen toplayıcılık, alet yapımı, bina inşası ya da sepetler ve hasırlar gibi araç gereçlerin yapımı ve gerekli hammaddenin temini, küçük ve büyük hayvanların avcılığı, hayvan sürülerinin korunması ve dolaştırılması gibi büyük ölçüde yerleşme dışında gerçekleştirilen aktiviteleri yerleşme içinde veya yakınında gerçekleştirilen ekin işleme süreci ve kerpiç yapımı gibi aktivitelerle ilişkili bir işlemler zinciri olarak düşündüğümüzde, Aşıklı'da erkekler ve

kadınlar için avcılık ve toplayıcılık ayrımının ötesine geçen ve günlük yaşam içerisinde birbirini tamamlayan farklı iş kolları bulunduğu görülmektedir. Örneğin, kerpiç ve harç yapımında özellikle karma işleminin, alet yapımı için hammadde temini amacıyla kaynağa gidiş ve gelişin ya da hayvan sürüleriyle birlikte geniş alanlarda dolaşımın da uzun süreli fiziksel efor gerektirdiğini düşündüğümüzde, birbiriyle ilişkili sosyo-ekonomik aktivitelerin topluluk için gittikçe artan bir iş yükünü gerekli kıldığı açıktır. Birbiriyle ilişkili günlük aktiviteleri paleopatolojik verilerle birlikte düşündüğümüzde, avcılık için yerleşme dışında uzun süre dolaşıma ek olarak kerpiç yapımı için uzun süre karma işleminin gerçekleştirilmesi, hammadde temini için ve hayvan sürüleriyle birlikte geniş alanlarda dolaşım gibi işlerin rutin şekilde gerçekleştirilmesinin de bireylerin ayak bileği ve kalça eklemlerini etkilemiş olduğunu düşünebiliriz. Bu bağlamda, erkeklerde sırasıyla omuz, kalça ve kollarda, kadınlarda ise omuz, kalça ve ayak bileklerinde yoğunlaşan eklem dejenerasyonları kadınlarla erkeklerin yerleşme yakınında ekinlerin toplanması, taşınması, harman edilmesi ve ardından yerleşme içerisinde öğütülerek işlemden geçirilmesinin yanı sıra hammadde temini, geniş mesafelerde dolaşım ve kerpiç yapımı gibi aktivitelerin farklı aşamalarında da yer almış olabileceğini göstermektedir. Bu çerçevede, Aşıklı'da kadınlarla erkeklerin üstlendiği ve rutin olarak gerçekleştirdiği farklı işler bulunmakla birlikte bu farklı görevlerin aslında aynı sosyo-ekonomik aktivitenin farklı kollarını oluşturduğunu önermek mümkündür.

5.2.2. Kesişimsel Yaklaşım: Biyolojik Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Kimlik

Bu noktada, günlük aktiviteler ve farklı iş yapma biçimlerinin cinsiyete dayalı iş bölümü ve toplumsal cinsiyet kimlikleriyle ilişkisini anlamak için birinci ve ikinci bölümde detaylı şekilde ele alınan Bourdieu'nün (1977) *habitus* ve *hexis* kavramlarına, Butler'ın (1990, 1993) performatif cinsiyet kuramına ya da

Mauss'un [(1935) 1973] "beden teknikleri" yaklaşımına geri dönebiliriz. Toplumsal normların, sosyal rollerin ve kimliklerin günlük rutinler (*habitus*lar) içerisinde tekrarlarla öğrenildiği, aktarıldığı ve benimsendiğini ve bedenin yürüme, konuşma, iş yapma biçimlerinin de toplumsal olarak biçimlendirildiğini (*hexis*) öneren Bourdieu (1977) bu rutinleri meydana getiren materyal kültürün de toplumsal normların benimsenmesinde merkezi bir role sahip olduğunu önerir. Mauss [(1935) 1973] da yürüme ve çömelme gibi rutin hareketler gerektiren bedenle ilişkili farklı günlük aktivitelerin toplum içinde gelenekselleşmiş belirli tekniklerle uygulandığını, her toplum için özgün olan tekniklerin ve alışkanlıkların ise öğrenme, aktarım, gözlem ve taklidin bir sonucu olduğunu belirtir. Etnografik örneklere döndüğümüzde, bugün Etiyopya'nın güneyinde yaşayan Konso topluluklarında gerçekleştirilen bir çalışma (Arthur, 2010), arkeologlar olarak genellikle öğütme/besin üretimiyle ilişkilendirdiğimiz ve birçok örnekte biyolojik kadın iskeletlerinde saptanan eklem deformasyonlarına yol açan rutin şekilde çömelme (örn.: Erdal, 2004, 2018; Molleson, 1994, 2000, 2007a) gerektiren bir başka iş kolunun ise taş alet yapımı ve deri işleme olduğunu; bu aktivitenin ve ilişkili iş kollarının farklı yaş gruplarından kadınlar tarafından gerçekleştirildiğini ve tüm üretim sürecine dair bilgi ve tecrübenin farklı yaş gruplarından kadınlar tarafından bir diğerine, örneğin yetişkin kadınlar tarafından genç kadınlara ve çocuklara zaman içerisinde aktarıldığını ve öğretildiğini göstermektedir (Arthur, 2010: 230).

Etnografik örnekler çocukluktan itibaren gözlem, taklit ve çıraklık gibi süreçlerle öğrenilen ve aktarılan (örn.: Riede vd., 2021; ayrıca bkz.: 2.3.1. Çocukluk, Öğrenme ve Kimliklerin İnşası) iş yapma biçimleri ve davranışların toplumun farklı bireylere ve cinsiyetlere dair algısını ve dolayısıyla bireylerin kimliklerini de yansıttığını ortaya koymaktadır (örn.: Butler, 1990 (2014); ayrıca bkz.: Birinci ve İkinci Bölüm). Bununla birlikte, günlük aktiviteler, iş yapma biçimleri ve ilişkili teknolojiler bireyler arası ilişkilerin, bu ilişkiler üzerinden kurgulanan ve toplumsal cinsiyet, yaş, soy bağı gibi kimliği meydana getiren

birçok faktör tarafından şekillendirilen bireylik anlayışının oluşturucularındandır (Fowler, 2016). Bu bağlamda, toplumsal cinsiyeti bütünlüklü bir şekilde anlamak için farklılıklar arasında hiyerarşi kuran ve biyolojik cinsiyete bağımlı bir şekilde kadın-erkek karşıtlığı içerisinde tanımlayan yaklaşımların ötesine geçmemiz gerekmektedir. Bunu başarabilmek için ise biyolojik cinsiyet, yaş, aktivite ve materyal kültürle kurulan ilişki gibi arkeolojik veride tanımlayabildiğimiz farklı veri gruplarının nasıl kesişim gösterdiğini okuyarak kimliği bu farklı kesişimlerin bir araya getirdiği bir olgu olarak ele alabiliriz (bir tartışma için bkz.: Spencer-Wood ve Trunzo, 2022).

Aşıklı'da biyolojik kadın ve erkek olarak tanımlanan farklı yaş gruplarından bireylerin ayrı ayrı ve birlikte, rutin olarak gerçekleştirdiği günlük aktivitelerin toplumsal cinsiyet kimliklerini nasıl etkilediği (ya da etkilemediği) sorusuna cevap ararken iş yükü ve aktivite göstergesi eklem dejenerasyonlarına işaret eden paleopatolojik verileri bireylerin yaşı, cinsiyeti ve sosyal roller ile ilişkili olduğunu düşünebileceğimiz materyal kültür öğelerini oluşturan sepetler ve taş aletler gibi mezar buluntularıyla karşılaştırabiliriz. Mezar buluntularının dağılımı, 20 yaştan itibaren bazı bireylerin sepetler ve taş aletlerle birlikte gömüldüğünü ve bu bireyler içerisinde hem kadınların hem de erkeklerin yer aldığını göstermektedir. İçerisinde buğday fitolitleri saptanan bir sepet (Tsartsidou, 2018) ile birlikte gömülmüş 35-40 yaşındaki kadının (SK141) omur kemiklerinde ve dirsek eklemlerinde iş yükü sonucu oluşmuş mekanik strese işaret eden hafif osteoartrit saptanmıştır (D. Erdal, kişisel görüşme, 2017). Bir başka kadın, bir adet yassı balta ile birlikte gömülmüş genç erişkin kadındır (SK47). Erkekler içerisinde ise 35-38 yaşlarındaki bir erkek (SK26) bir adet biley taşıyla birlikte gömülmüştür. Bir diğer erişkin birey ise içerisinde obsidiyen dilgi ve yongalar ile bir yassı balta bulunan sepetle birlikte gömülen bireydir (SK138). Obsidiyen aletlerden biri tahıl hasadında kullanıldığına işaret eden izler taşır (Kayacan ve Altınbilek-Algül, 2018). Yukarıda da vurgulandığı gibi, sepetler ve taş aletler gibi mezar buluntuları kişisel süs eşyalarından farklı olarak yalnızca

genç ve orta erişkin bireylerle birlikte bulunmuştur. Bu uygulamada bebekler ile çocukların yanı sıra yaşlılar da yer almaz. Bu bağlamda, bu bireylerin topluluğun aktif, olasılıkla toplayıcılık, tahıl hasadı ve ekin işleme süreciyle ilişkili aktiviteler gerçekleştiren üyeleri olduğunu söylemek mümkündür.

Benzer ya da birbirini tamamlayıcı günlük aktivitelere ve iş kollarına işaret eden sepet ve taş alet gibi buluntuların hem kadınlarla hem de erkeklerle (ancak yalnızca bazı bireylerle) birlikte bulunmuş olması, bu bireylerin benzer sosyal rollere sahip olduklarını önermektedir. Bu bağlamda, paleopatolojik analizler ile saptanan cinsiyete dayalı iş bölümünün varlığının, ayrışmış toplumsal cinsiyet kimliklerinin tek başına göstergesi olamayacağı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, sepetlerin mezarlarda hem iş yükü kaynaklı dejeneratif eklem hastalıkları gözlemlenen her iki cinsiyetten bireylerle hem de aktivite göstergesi hastalıklara sahip olmayan bir yaş grubuna mensup genç erişkin bir erkekle birlikte bulunması da Aşıklı'da bireylere biyolojik cinsiyetlerine dayalı olarak kadın-erkek ikiliği içerisinde ayrışmış toplumsal cinsiyet kimlikleri atfedilmediğini ve/veya bazı bireylerin bu ikiliğin dışında farklı kimliklere sahip olduğunu önermektedir.

Aşıklı örneğinde, bu bireyleri birbirine bağlayan ve bu tür sosyo-materyal bağlar aracılığıyla kimliklerinin oluşturulduğunu önerebileceğimiz iki temel unsurun ise materyal kültür ve hane olduğu görülmektedir. Dördüncü bölümde ele alındığı gibi, içi taş aletler ve buğday kalıntıları ile dolu sepetlerle birlikte gömülmüş bireyler aynı mekanın farklı evrelerinde (Z/B.16/B.37 silsilesi) gömülmüştür. İzotop analizleri, bu bireylerin benzer besinler tükettiğini önerirken (Itahashi vd., 2021), binanın kerpiç ve harç yapım teknikleri ve tarifleri (katkı malzemeleri ve toprak kaynağı) kendi içerisinde yoğunluk ve içerik bakımından benzerlikler taşır ve—örnek sayısı az olmakla birlikte—çağdaşı binalardan farklıdır (Uzdurum, 2019). Sepetler ve içinde bulunan taş alet topluluğu içinde tahıl hasadına işaret eden izler taşıyan bir alet (Kayacan ve

Altınbilek-Algül, 2018) ile buğday kalıntılarının (Tsartsidou, 2018) yanı sıra, bina tabanından alınan örnekler üzerinde gerçekleştirilen fitolit analizleri mekan içerisinde de tahılların işlemden geçirildiğini göstermektedir (Tsartsidou, 2018). Tüm bu verileri bir arada değerlendirdiğimizde, Z/B.16/B.37 silsilesinin birlikte benzer işler yapan, binalarını birlikte ve çağdaşlarından farklı şekilde inşa eden ve besinleri birlikte tüketen, yanı sıra ölüm sonrasında da aynı mekanda benzer materyal kültür öğeleriyle birlikte gömülen bir sosyal grubu yansıtabileceğini önermek mümkündür. Bu örneğin ortaya koyduğu üzere, Aşıklı'da üretim ve tüketim pratiklerinin ölü gömme ritüelleri ile materyal kültüre yansımalarında bireyler arasında biyolojik cinsiyete dayalı bir farklılaşma olmadığını ancak özellikle Tabaka 2 ile birlikte, farklı cinsiyetlerden bireyleri üretim ve tüketim pratikleri aracılığıyla yaşamda ve ölümde birbirine bağlayan sosyo-materyal bağların oluşmaya başladığını söyleyebiliriz. Benzer bağlar, bir başka materyal kültür öğesi olarak kişisel süs eşyaları aracılığıyla, bu defa farklı yaş gruplarından bireyler arasında da görülmektedir (bkz.: 5.4. Sosyal Yaş: Çocuklar, Yetişkinler ve İlişkisel Kimlikler).

Paleopatolojik verilere döndüğümüzde, kadınlar ve erkekler arasında belirli işlerde farklılaşma olduğunu öneren eklem deformasyonlarına dayalı olarak tanımlayabileceğimiz biyolojik cinsiyete dayalı iş bölümünün bir benzeri, Erken Neolitik Dönem'de Güneybatı Asya'da farklı topluluklarda da görülmektedir. Örneğin, Fırat havzasındaki Abu Hureyra'da tahılların öğütülmesi ve dövülmesi gibi aktivitelerin genç yaştan itibaren kadınlar tarafından gerçekleştirdiği saptanmıştır. Öğütme taşlarının mekansal dağılımı ise bu faaliyetlerin hane içerisinde organize edildiğini göstermektedir (Molleson, 1994, 2000, 2007a). Ancak, paleopatolojik analizlerle birlikte arkeolojik veriler genel olarak Güneybatı Asya'da yerleşik yaşama geçişle birlikte kadınlar ve erkekler için iş yüküyle ilişkili fiziksel stresin arttığını ve biyolojik cinsiyete dayalı bir iş bölümü bulunmakla birlikte kadınlarla erkeklerin iş yükünü eşit şekilde bölüştüğünü ve gerçekleştirdikleri birçok aktivitenin

ortaklaştığını önerir (Eshed vd., 2004; Hershkovitz ve Gopher, 2008; Peterson, 2002, 2010). Dolayısıyla, paleopatolojik verileri arkeolojik veriler ve mezar buluntularıyla birlikte değerlendirdiğimizde, Aşıklı Höyük sakinleri ve Güneybatı Asya genelinde Erken Neolitik Dönem'de yerleşikliği deneyimlemeye başlayan topluluklar için cinsiyete dayalı bir iş bölümünün var olduğunu ancak bu iş bölümünün sınırlarının keskin olmadığını ve ayrışmış toplumsal cinsiyet kimliklerinin veya toplumsal cinsiyete dayalı bir farklılaşma ve hiyerarşinin doğuşuna etki etmediğini önermek mümkündür (ayrıca bkz.: 3.2.1. Yerleşik Yaşama Geçiş ve Cinsiyete Dayalı İş Bölümü).

Bu bağlamda, biyolojik cinsiyete dayalı iş bölümünün kadınların ve erkeklerin günlük yaşamı deneyimleme ve topluluk içerisinde var olma biçimlerini etkilediği ve bununla ilişkili olarak sosyal rollerini ve kimliklerini belirlediği gibi bir ön kabulle hareket edecek olsak bile, osteoarkeolojik ve arkeolojik verilerin karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilmesi farklı işler gerçekleştiren bireylerin birbirinden ayrışan ve farklı şekillerde dışavurulan kimliklere sahip olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte, Aşıklı'da iş bölümü aynı sosyo-ekonomik aktivitenin tamamlayıcı parçalarının gerçekleştirilmesine dayanmaktadır ve dolayısıyla keskin sınırları yoktur. Nitekim, yerleşmede bulunan iki ünik örneği oluşturan antropomorfik figürinlerde de kadınlık-erkeklik ikiliği arasındaki sınırları bulanıklaştıran bedenler betimlenmiştir (bkz.: 4.4. İnsan Bedeni: Antropomorfik Figürinler). Bu açıdan, Aşıklı Höyük örneği üzerinden Erken Neolitik Dönem'de ilk yerleşik topluluklar için cinsiyete dayalı iş bölümünün doğasını ve bunun toplumsal cinsiyet kimlikleriyle ilişkisini kesişimsel feminist teoriden beslenen bir yaklaşımla ele aldığımızda Spencer-Wood ve Trunzo (2022: 6) tarafından ifade ettiği gibi "kimliklerin ve güç dinamiklerinin çoklu, esnek, bağlama göre değişebilen ve birbiriyle ilişkili karmaşıklığını" görmek mümkün olmaktadır.

5.3. HAFIZA VE AKTARIM, TEKNOLOJİ VE DEĞİŞİM: KOLEKTİF KİMLİKTEN BİREYLERE VE SOSYAL GRUPLARA

Aşıklı Höyük'te farklı cinsiyetler arasında kadın-erkek ikiliği içerisinde okuyabileceğimiz toplumsal cinsiyet kimliklerinden bahsedememek, topluluk ölçeğinde kolektif bir kimlikten, farklı sosyal gruplardan ve yaşla birlikte dönüşen kimliklerden bahsedemeyeceğimiz anlamına gelmez. Bu tartışmaya başlarken, ikinci bölümde detaylıca ele alınan bazı kavramlara ve yaklaşımlara geri dönebiliriz. Fowler (2016) teknolojik süreçlerin ve farklı teknolojilerin ürünü olan farklı materyal kültür öğelerinin oluşturduğu metaforların toplumsal cinsiyet, yaş ve soy ilişkileriyle birlikte bireyliği de şekillendirdiğini belirtir. Harris (2016) de kimliğin bedenleri, şeyleri ve insanları meydana getiren ilişkilerin bir sonucu olduğunu söylemektedir. Bu ilişkide bedeni, kimliği katı kurallarla üstlenen statik ve değişmez bir şey değil, yaşamın farklı evrelerinde farklı biyokültürel değişimlerden geçen, farklı kimlikler ve sosyal roller üstlenen bir oluş olarak ele almamız gerekmektedir (Gilchrist, 2004). Bu bağlamda, materyal kültür yaşamın farklı evrelerinde kimliğin oluşumu, bireyler ve kuşaklar arasında aktarımı ve topluluk içine ve dışına ifade edilmesi açısından merkezi bir role sahiptir (Türkçe bir tartışma için bkz.: Arslan ve Yelözer, 2021). Bu tür bir yaklaşımla, Aşıklı Höyük'te kişisel süs eşyaları üzerinden materyal kültür ve bilginin aktarımı, yetenek, tecrübe ve uzmanlaşmanın sosyal gruplar ve kolektif ve bireysel kimliklerle ilişkisini ve bu ilişkide etkileşimin yerini tartışabilmemiz mümkündür. Bu amaçla bu alt başlıkta, dördüncü bölümde detaylı bir şekilde ele alınan verilere dayanarak ve gerek ikinci ve üçüncü bölümde sunulan bölgesel ve zamansal karşılaştırmaları gerekse de bir önceki alt başlıkta iş bölümü ve toplumsal cinsiyet için çizilen çerçeveyi bir arka plan olarak düşünerek, Aşıklı'da topluluğun yerleşmeyi iskan süreci içerisinde kolektif ve bireysel kimlikleri ile materyal kültür aracılığıyla bu kimliklerin dışavurumunda aktarım, teknoloji ve etkileşimin yeri tartışılmaktadır.

5.3.1. Kişisel Süs Eşyaları: Kolektif Kimlik ve Hafıza, Teknoloji ve Değişim

Arkeolojik ve etnografik örnekler, bedende taşınabilen ve kişiler, bölgeler ya da kuşaklar arasında aktarılabilen objeler olarak kişisel süs eşyalarının birey, grup ve topluluk ölçeğinde kimlikleri oluşturan, simgeleyen ve aktaran bir materyal kültür öğesi olduğunu göstermektedir (Baysal, 2019; Hodder, 1982; Mattson, 2016; Williams, 1987; Wright, 2017; ayrıntılı tartışma için bkz.: İkinci Bölüm). Bu bağlamda, Anadolu ve Levant'ta Üst Paleolitik ve Epipaleolitik Dönem'den Erken Neolitik Dönem'e dek boncuk yapımı ve kullanımında baskın şekilde tercih edilen materyallerin dağılımına baktığımızda, belirli kabuk türleri ile hayvan dişinden yapılmış pendantlar gibi kişisel süs eşyalarının Aşıklı Höyük'te MÖ 9. binyıl ortalarına tarihlenen erken evrelerde (Tabaka 5 ve 4) baskın olduğu görülmektedir (bkz.: 4.6.1.1. Aşıklı Höyük'te Kişisel Süs Eşyaları: Arka Plan). Bu öğelerin zamansal olarak ve farklı yerleşmeler/bölgeler arasında dağılımları, toplulukların dolaşım ve etkileşim alanlarına, farklı kültürel/kolektif kimliklere ve grup aidiyetlerine işaret eder. İkinci bölümde detaylıca ele alındığı gibi, mevcut veriler Anadolu ve Levant'ta Üst Paleolitik ve Epipaleolitik Dönem'den Erken Neolitik Dönem'e doğru, *Tritia gibbosula*, *Columbella rustica* ve *Dentalium* sp. gibi belirli kabuk boncukların tercihinde bir devamlılık olduğunu; bu devamlılığın ise zaman içerisinde kültürel hafızanın ve belirli sosyal mesajların aktarımıyla ilişkili olduğunu göstermektedir (Bar-Yosef Mayer, 2015; Kuhn, 2014; Steele vd., 2019; Stiner, 2014; Stiner vd., 2013). Bu türler içerisinde Geç Epipaleolitik Dönem'de Anadolu'da Akdeniz kıyı şeridinden Toroslara ve Konya havzasına dek farklı buluntu yerlerinde görülen *Dentalium* sp. türü kabuklar, Güney Levant'ta Epipaleolitik Dönem Natuf kültürünün en önemli kültürel belirteçlerinden biridir (Bar-Yosef Mayer, 2008; Kurzawska vd., 2013). Bu bağlamda, Geç Epipaleolitik Dönem'de Anadolu'da Pınarbaşı (Baysal, 2013a), Direkli (Baysal, 2016; Baysal – Erek, 2018), Girmeler (Erdoğu vd., 2021: 308), Öküzini ve Karain Mağarası B Gözü (Albrecht vd., 1992:

137; Özçelik 2015: 128) gibi çeşitli buluntu yerlerinde *Dentalium* türü kabukların varlığı, Baysal (2013a, 2016) tarafından da vurgulandığı gibi, Güney Levant Natuf topluluklarının kişisel süs eşyası tercihleriyle paralellikler taşır. *Tritia* ve *Columbella* türü kabukların devamlılığı ise toplulukların yerel tercihleri ve özgün kültürel kimlikleri ile ilişkilidir.

Erken Neolitik Dönem'de Orta Anadolu'da kıyıdan uzak iki yerleşme olan Boncuklu ve Aşıklı'da tercih edilen kabuk türleri ise hem toplulukların bu döneme uzanan uzun erimli tercihlerini hem de aynı coğrafyayı paylaşan topluluklar arasındaki farklılıkları ve farklı bölgeler/topluluklarla etkileşimlerini takip edebilmemizi sağlamaktadır. Boncuklu'da *Tritia gibbosula* türü kabuk boncuklar baskındır ancak *Nerita*, *Columbella* ve *Dentalium* türü kabuklar da mevcuttur (Baysal, 2013b). Aşıklı'da ise sırasıyla *Conus*, *Columbella* ve *Tritia* türleri baskındır ve *Dentalium* türü, bir örnek haricinde mevcut değildir. Bu dönemde, Konya havzasında yer alan Boncuklu ile Fırat ve Dicle havzası toplulukları arasındaki bir benzerlik ise *Nerita* türü kabukların tercihidir. Aynı tarihlerde, Fırat havzası ve Toroslarda ise Orta Anadolu'da görülmeyen, Akdeniz (*Luria lurida*) ve Kızıldeniz (*Erosaria nebrites* ve *Erosaria turdus*) kökenli kabuklar da görülmeye başlar (Alarashi, 2014, Alarashi vd., 2018; Ridout-Sharpe, 2015) (Şekil 5.2).

Üst Paleolitik Dönem'den itibaren Avrupa'dan Levant'a dek geniş bir zamansal ve bölgesel ölçekte karşımıza çıkan bir başka öğe ise kızıl geyik köpek dişi pendantlar ve bunların imitasyonlarıdır (örn.: Choyke, 2001, 2008; Le Dosseur ve Maréchal, 2013; Shaham ve Belfer-Cohen, 2017; Vanhaeren ve d'Errico, 2003, 2005). Choyke (2008), imitasyon pendantların, orijinal formun yeni bir materyal üzerinde kopyalanması sonucunda yeni anlamlar yüklendiğini önerir. Boncukların kullanım derecesi, şekli ve kullanım ömürlerinin nasıl sona erdiği ise çok geniş bir zamansal ve bölgesel ölçekte farklı topluluklarca tercih edilen bu boncukların her bir topluluk için farklı kültürel anlamlara sahip

olduğunu ve farklı kimliklerle ilişkilendirilebileceğini göstermektedir. Örneğin, Geç Neolitik Dönem'de Avrupa'da yer alan Polgár-Csőszhalom-Dűlő 6 yerleşmesinde gerçek geyik dişi pendantlar erkek mezarlarında ve yaşlı bir kadın mezarında bulunmuştur. İmitasyon örnekler ise kompozit takılar içerisinde, genç ve yetişkin kadınlarla birlikte gömülmüştür (Choyke, 2009: 36). Kullanımın derecesi, bu boncukların uzun süre kullanım ve tamir gördüğünü ve genç kadınlara ait mezarlarda bulunan yoğun kullanım görmüş örneklerin başka bireyler tarafından "armağan" edilmiş olabileceğini gösterir (a.e.: 38). Arkeolojik örneklere ve kullanım izlerinin oluşum süresini kaydeden deneysel çalışmalara dayalı olarak Choyke (2009: 38) geyik dişi formundaki imitasyon kemik pendantlar üzerinde kullanım izlerinin oluşumunun oldukça yavaş olduğunu ve en az birkaç yıl sürdüğünü önermektedir. Bu bağlamda, kullanım görmüş boncuklar bireylerin yaşamları boyunca "biriktirdiği" ya da farklı bireyler ve kuşaklar arasında aktarılmış objeler olarak değerlendirilebilir ve mezarlarda bulunan örneklerin bireyler ile yaşayanlar arasındaki ilişkiyi simgelediği düşünülebilir (Choyke, 2001, 2009). Geyik dişi pendantların ve imitasyonlarının farklı bölgelerde ve farklı topluluklarca yüzyıllar boyunca neden tercih edildiğini sorgularken Choyke'nin (2009) kolektif hafıza, aktarım ve materyal kültür ilişkisine dair önerilerine başvurabiliriz:

> "*Kolektif hafıza, belirli ve tanıdık objelerin uzun bir zaman dilimi boyunca sürekli kullanılması ile dışavurulan, geçmişe dair anılar aracılığıyla deneyimlenebilir. Toplumlar ya da sosyal gruplar için bu, belirli alet ya da süs eşyası formlarının yüzyıllar boyunca kullanımındaki ısrar anlamına gelmektedir […] Eski ve tanıdık objelerin ve süs eşyalarının sosyal gruplar içindeki bireyler ya da ölmüş yakınları tarafından yaşam boyu kullanımıyla bu objeler geçmiş anıların materyal bir dışavurumuna dönüşürler […] Hatta kimi aletler ve süs eşyaları, kuşaklar boyunca kullanım görerek yakın geçmiş ve bugünle yakın geleceği birleştirebilirler"* (Choyke, 2009: 36-37).

Güneybatı Asya'ya döndüğümüzde, Üst Paleolitik Dönem'den Erken Neolitik Dönem'e dek uzun erimli bir şekilde benzer kabuk türlerinin ya da geyik dişi pendantlar gibi spesifik formların tercihinin kültürel hafızanın aktarımına işaret ettiğini önermek mümkündür. Anadolu ve Levant'ta benzer

kabuk türlerini tercih eden ve kıyıya yakın ve uzak, farklı bölgelerde yaşayan çağdaş topluluklar arasında görülen oransal farklılıklar ve yeni türlerin tercihi ise toplulukların farklı etkileşim ağlarına katılımlarının zaman içerisinde değişen temposuyla birlikte, farklı kültürel tercihlere ve kimliklere de sahip olduğunu göstermektedir.

Anadolu ve Levant'ta Geç Epipaleolitik ve Erken Neolitik Dönem'de yaşanan daha keskin bir değişim ise yeşil ve kırmızı renkli kayaçlar ve mineraller baskın olmak üzere taş boncuk yapımında yeni formların ortaya çıkışı ve teknolojilerin gelişmeye başlamasıdır. Bu örnekler içerisinde kimi formlar, belirli bölgelere ya da yerleşmelere özgüdür ve kültürel kimliğin bir göstergesi niteliğindedir (örn.: Alarashi, 2016b). Bölgeler-arası ölçekte gördüğümüz bir fenomen olarak Erken Neolitik Dönem'de taş boncukların artışını ve tekno-morfolojik çeşitliliğini tartışan Wright ve Garrard (2003: 276) ise yeni renk, boyut ve formlardaki boncukların ve bu boncukların oluşturduğu farklı kompozisyonlardaki takıların, gittikçe kalabalıklaşan ilk yerleşik topluluklar içinde oluşmaya başlayan yeni sosyal kimlikleri simgelediğini önerir.

Erken Neolitik Dönem'de, daha önceki dönemlerden itibaren özellikle yontmataş teknolojilerinden aktarılan arka planla birlikte boncuk yapımında kullanılan aletlerin ve tekniklerin gelişimi, üreticilerin hammaddeleri daha iyi tanımaya başlaması ve tecrübe ve yetenek derecelerinin artmasıyla ilişkili şekilde gittikçe karmaşıklaşan teknolojiler boncuk üretimine de entegre edilir (Alarashi, 2016a). Akik, nabit bakır, malahit, Kızıldeniz kabukları gibi Levant, Zagroslar, Kıbrıs ve Orta Anadolu toplulukları için kimileri yerel olmayan materyallerden üretilmiş komplike teknolojik süreçlerin ürünü olan objelerin uzak coğrafyalar arasında dolaşımı bu objelerin farklı yerleşmelerde, farklı miktarlarda ve farklı bağlamlarda bulunmasıyla sonuçlanmıştır (ayrıca bkz.: 2.2.2.3. Tarihöncesinde Süs Eşyaları: Sembolik Davranış, Yeni Teknolojiler ve Kültürel Kimlikler). Bu dönemde yaygınlaşan ve Aşıklı'da da mezarlarda

bulunan kelebek formlu boncuklar bu kültürel ve teknolojik arka planın ve topluluklar arası artan etkileşim fenomeninin bir sonucudur. Bununla birlikte, boncukların çeşitli yerleşmelerde farklı yaş gruplarından bireylerin mezarlarında farklı kompozisyonlar halinde bulunma şekli, kişisel süs eşyalarının yaşla ilişkili kimlikleri ve her bir topluluğun kimliklere yüklediği özgün anlamları simgelediğini göstermektedir (örn.: Alarashi vd., 2018; Benz vd., 2020; ayrıca bkz.: 3.2.6. Çocuklar ve Yetişkinler: Farklılıklar, Benzerlikler ve Kimlikler).

Bu bağlamda, zamansal ve bölgeler-arası karşılaştırmalar, benzerlik, devamlılık ve değişimlerin, artan popülasyon, bölgeler-arası etkileşim, topluluklar arası bilgi ve eşya alışverişi gibi nedenlerle ilişkili olduğunu göstermektedir (örn.: Maher vd., 2012; Richter vd., 2011). Yerleşiklikle birlikte gelişen yeni teknolojilere paralel şekilde kişisel süs eşyası tercihlerinde görülen farklılıklar ve aynı topluluk içinde yaş gruplarına dayalı farklı kullanım şekilleri, toplulukların ve sosyal grupların değişen kimlikleriyle ilişkilidir. Belirli kabuk türleri ya da hayvan dişinden yapılmış pendantlar gibi örneklerde gördüğümüz devamlılık ise kültürel kimliklerde geçmişten gelen bazı öğeleri koruma motivasyonuna işaret eder.

Aşıklı Höyük'te Aktarım ve Kolektif Kimlik

Benzer bir devamlılık, değişim ve aktarım örüntüsü yaklaşık bin yıl boyunca kesintisiz şekilde iskan edilen Aşıklı'da da görülmektedir. Yerleşmenin MÖ 9. binyıl ortalarına tarihlenen erken evrelerinde (Tabaka 5 ve 4) kişisel süs eşyası tercihleri, tavşan ve tilki gibi sıkça avlanan hayvanların (Stiner vd., 2014) içi doğal olarak boş el ve ayak kemikleri kesilerek yerleşme içinde üretilen silindir formlu boncuklar, tamamlanmamış örneklerin gösterdiği üzere yine yerleşmede üretilen kızıl geyik köpek dişi pendantlar ve bunların kemik imitasyonları ile etkileşim sonucu bitmiş halde yerleşmeye getirilen Akdeniz kabukları ile iki ünik örnek olan yabani sığır ve koyun/keçi dişinden üretilmiş

pendantların bir kombinasyonundan oluşmaktadır. Yerel ve yerel olmayan öğeler birlikte, bu dönem için farklı yerleşmelerde de görülen tercihlerle paralellikler taşır. Yabani sığır dişinden yapılmış ünik pendantın bir benzeri, Orta Fırat'ta MÖ 9. binyıla tarihlenen Dja'de el Mughara'dan bilinmektedir (Alarashi, 2014). Gerek yabani sığır ve koyun/keçi dişinden gerekse de kızıl geyik köpek dişinden yapılmış pendantlar ve imitasyonları Orta Anadolu'daki çağdaş yerleşmelerde, örneğin Boncuklu'da mevcut değildir ve geyik dişi pendantlar ancak Çanak Çömlekli Neolitik ve Kalkolitik Dönem'de, Çatalhöyük ve Can Hasan I'de görülmeye başlar (Bains vd., 2013; Baysal, 2017). Silindir tipli kemik boncuklar ise Orta Anadolu, Fırat havzası ve Güney Levant'ta yaygındır (Alarashi, 2014; Baysal, 2013b; Le Dosseur ve Maréchal, 2013). Akdeniz kabukları da yukarıda tartışıldığı gibi, gerek kronolojik olarak önce gelen topluluklarla gerekse de Erken Neolitik topluluklarla benzer tercihler sergiler ancak oransal farklılıklar Aşıklı topluluğunun belirli öğeleri daha sık tercih ettiğini ya da bu dönemde etkileşim ve takas mekanizmalarına katılımının ölçeği ve temposunun diğer topluluklardan farklılaştığını göstermektedir (bir tartışma için ayrıca bkz.: Yelözer ve Christidou, 2020).

Bu öğeler içerisinde Akdeniz kabukları, geyik dişi pendantlar ve bunların imitasyonları, MÖ 8. binyıla gelindiğinde, Aşıklı Höyük'te yüzyıllar içerisinde kişisel süs eşyası pratiklerinde yaşanan radikal değişimlere karşın devamlılık ve kuşaklar arası aktarım fenomenini tartışmak için üç özel örnek sunar. Bunlardan ilki, MÖ yak. 7350 civarında (Tabaka 2A-C) birlikte gömüldüğü boncuk dizisi toplam boncuk adedi, hammadde ve form çeşitliliği bağlamında en fazla yoğunluk gösteren bireylerden biri olan 36-38 yaşındaki erkektir (SK11). SK11'in birlikte gömüldüğü boncuk dizisi, kelebek formlu boncuklar, disk tipli boncuklar ve Akdeniz kabuklarının bir kombinasyonundan oluşmaktadır. Boncuk dizisi içerisinde yer alan kelebek formlu boncuklar, belirli bir tecrübe ve uzmanlık gerektiren bir teknolojinin ürünü olan ve yerleşmeye bitmiş halde getirildiği düşünülen öğelerdir. Bu boncuklar ilk kez Tabaka 2A-C'de ortaya

çıkar ve topluluğun özellikle Fırat havzası ve Güney Levant'taki çağdaşlarıyla etkileşiminin göstergesidir (bkz.: Alarashi, 2014, 2016a; Groman-Yaroslavski ve Bar-Yosef Mayer, 2015; ayrıca bkz.: 2.2.2.3. Tarihöncesinde Süs Eşyaları: Sembolik Davranış, Yeni Teknolojiler ve Kültürel Kimlikler). 71 adet *Conus* ve 15 adet *Columbella* türü kabuk boncuktan oluşan Akdeniz kabukları ise, yine etkileşimin bir göstergesi olmakla birlikte topluluğun en erken evrelerden itibaren tercih ettiği türlerdir.

Toplam 86 adet kabuk boncukla birlikte SK11 hem tüm tabaka ve evrelerde bulunmuş toplam kabuk boncuk adedinin yarısından fazlasına (%72'sine) hem de aynı evrede (Tabaka 2A-C) bulunan toplam kabuk boncuk adedinin %82'sine sahiptir. Bu bağlamda, SK11 ile birlikte bulunan Akdeniz kabuklarının erken evrelerden itibaren kuşaklar arasında aktarılmış öğeler olduğunu ya da bir konsept olarak bu öğelerin tercihindeki devamlılığın topluluğun kültürel hafızasının aktarımıyla ilişkili olduğunu düşünebiliriz. Ancak yüzyıllar içinde yerleşmeye getirilmiş toplam Akdeniz kabuğu adedinin yarısından fazlasının ölümü ardından SK11 ile birlikte gömülmesi, bireyin topluluk için kültürel hafızanın aktarımıyla ilişkili bir kimliğe sahip olduğunu önermektedir. Bununla birlikte, Aşıklı topluluğunun farklı bölgeler ile etkileşiminin göstergelerinden olan iki farklı öğe olarak, en erken evrelerden itibaren tercih edilen Akdeniz kabuklarının Tabaka 2A-C'de yeni görülmeye başlayan kelebek formlu boncuklarla birlikte kombine edildiği bu boncuk dizisi içerisinde yerel olmayan materyallerin baskınlığını düşündüğümüzde, SK11 aynı anda topluluğun uzun erimli tercihleriyle bu dönemde artan etkileşimini yansıtan yeni tercihlerini bir arada simgeleyen ve bu sosyal mesajı aktaran bir boncuk dizisine sahiptir. Bu bağlamda, SK11 örneği, topluluk içerisinde bazı bireylerin kimliklerinin oluşumunda etkileşime katılımın ya da farklı coğrafyalar ve topluluklar ile iletişimin önemli bir faktör olduğunu önermektedir. Bireylerin sosyal rollerinin kimliklerinin oluşumuyla ilişkisini düşündüğümüzde, SK11'in farklı bölgeler ve topluluklar ile etkileşim ve

bilgi/eşya alışverişi içerisinde bulunan bir birey olduğu ya da bu boncuk dizisini oluşturan materyallerin bu tür bir etkileşime katılan bireyler tarafından SK11'e aktarılmış olabileceği düşünülmektedir.

MÖ yak. 7350 civarında (Tabaka 2A-C), yeni görülen öğelerin en erken evrelerden itibaren kullanılan öğelerle kombine edildiği ikinci örnek ise yetişkin bir kadının (SK35) birlikte gömüldüğü boncuk dizisidir. Bu örnekte yetişkin kadın 7 adet bakır boncuk ve 52 adet geyik dişi pendantla birlikte gömülmüştür. Kullanım ve tamir izlerinin önerdiği üzere pendantlar kırıldıktan sonra yeniden delinerek kullanım ömürleri devam ettirilmiştir. Tabaka 2 genelinde faunal kalıntılar içinde kızıl geyiğin oranının azlığını (%2), iki adet geyik dişi imitasyonu kemik pendant haricinde Tabaka 2'de bulunan tüm geyik dişi pendantların SK35'in birlikte gömüldüğü dizi içerisinde bir araya getirildiğini ve bu pendantların yoğun kullanım ve tamir gördüğünü düşündüğümüzde, bu objelerin yerleşmenin erken evrelerinden itibaren kuşaklar arasında aktarılmış objeler olabileceğini önermek mümkündür. Bu örnekte, bakır boncuklar Tabaka 2A-C'de gelişen yeni teknolojilere ve yeni hammaddelere erişimi ifade ederken, geyik dişi pendantlar topluluğun geçmişine/kolektif hafızasına bir atıfta bulunur. Bu bağlamda, SK35'e, bu boncuk dizisi ile simgelenen ve topluluğun kolektif geçmişiyle ilişkili bir kimlik atfedildiğini düşünebiliriz.

SK35 ile birlikte bulunan geyik dişi pendantlar üzerinden okunabilen devamlılık ve aktarımla birlikte, üçüncü örnek, Tabaka 2A-C'de imitasyon anlayışında yaşanan değişimdir. Erken evrelerde (Tabaka 5 ve 4) imitasyon uygulaması yalnızca kemik üzerinde yapılırken, Tabaka 2A-C'de erişkin bir birey (SK112) ve topluluğun ortalama ölüm yaşını (erkekler için 30-45, kadınlar için ise 40-45 yaş, Erdal, 2018) düşündüğümüzde oldukça yaşlı (58 yaş) bir kadın (SK40) ile birlikte bulunan damla formlu taş pendantlar, geyik dişinin stilize imitasyonları olarak değerlendirilebilir. Bu bireylerden SK40, sırt ve bel omurları ile parmak kemiklerinde saptanan eklem deformasyonlarının önerdiği

üzere (D. Erdal, kişisel görüşme, 2021), yaşamı boyunca yoğun iş yükü gerektiren aktivitelere katılmış, topluluğun yaşlı ve tecrübeli bireylerindendir. Bu bağlamda, topluluğun kültürel hafıza ve kolektif kimliğiyle ilişkili belirli formları, yeni materyaller kullanarak sürdürdüğünü ve SK40 gibi topluluğun yaşlı ve tecrübeli bireylerine atfedilen kimlikler materyal kültür aracılığıyla simgelenirken topluluğun kolektif kimliğine de bir atıfta bulunulduğunu önermek mümkündür.

5.3.2. Bireyleri Düşünmek: Teknoloji, Yetenek, Uzmanlaşma ve Etkileşim

Arkeologların temel veri gruplarından biri olan materyal kültür aracılığıyla yetenek, tecrübe ve aktarım gibi kimlikleri, sosyal rolleri ve ilişkileri meydana getiren birçok olguyu tartışabiliriz. Chapman ve Gaydarska'nın (2011) da vurguladığı gibi arkeolojik ve etnografik veriler bireylerin kimliklerinin sosyal rol, yetenek ve tecrübe ile belirlendiğini göstermektedir. Bu çerçevede, materyal kültürü ele alırken farklı teknolojik süreçleri, hatalı ve başarılı üretimleri ya da üretim sırasında karşılaşılan zorluklara getirilen çözümleri tanımlamak farklı tecrübelerdeki üreticileri, bireyler arasında öğrenme ve bilgi aktarımı süreçlerini ve sosyal ilişkileri anlamamızı ve farklı sosyal rolleri ve kimlikleri tanımamızı sağlamaktadır (örn.: Bamforth ve Finlay, 2008; Castañeda, 2018; Costin, 1991; Finlay, 2013; Perlés ve Pion, 2020; Purschwitz, 2022). Bununla birlikte, arkeolojik ve etnografik çalışmalar, objelerin bireyler ya da kuşaklar arasındaki dolaşımının ve aktarımının da sosyal ilişkiler meydana getirerek bu ilişkinin her iki ucundaki bireylere kimlik kazandırdığını göstermektedir. (çeşitli tartışmalar için bkz.: Choyke, 2009; Thomas, 2021).

Teknolojik süreçlere katılım, aktarım ve etkileşimin yanı sıra, Chapman (2000: 132) bireysel kimliklerin materyal kültürle ilişkisini açıklarken "*objelerin aynı zamanda 'insanlardan' meydana geldiğini*" ve "*insanlara dair parçalar taşıdığını*" önerir. Bu ilişki, ilk bakışta metaforik gibi dursa da kişisel süs eşyaları

gibi çeşitli materyal kültür öğelerinin üretim, kullanım, tamir, yeniden kullanım, aktarım ve kullanım ömrünün sona eriş süreçlerini düşündüğümüzde, birden fazla bireyle etkileşime geçen objelerin bireylere yeni kimlikler kazandırdığını ve aynı zamanda her bir birey için ya da uzun süre aktarım gördüklerinde her bir kuşak için yeni anlamlar yüklendiklerini ve bu yeni anlamlar ile birlikte "insanlara dair parçalar (anlamlar)" taşıdıklarını düşünebiliriz. Bu bağlamda, teknolojik analizler ile benzer ve farklı formlardaki boncukların üretiminde uygulanan farklı teknikleri, üreticilerin karar verme mekanizmalarını ve tecrübe derecelerini tanımlayarak; kullanım izi analizleriyle ise boncukların biyografilerini ortaya çıkararak, boncukları üreten ve kullanan farklı bireyleri görebilir ve böylece bu bireylerin sosyal rolleri ile kimliklerini anlamaya bir adım daha yaklaşabiliriz.

Aşıklı Höyük'te, birlikte gömüldükleri boncuk dizilerinin hammadde, form ve renk çeşitliliği açısından öne çıkan bireylerin biyolojik cinsiyete göre dağılımı, daha çeşitli ya da adet olarak daha fazla materyale erişim açısından cinsiyetler arasında bir ayrışma olmadığını göstermektedir. Bu bireylerin birlikte gömüldüğü boncuk dizileri farklı teknolojik süreçlerin ürünü olan ve farklı üreticilerin elinden çıktığı düşünülen boncukların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Aynı diziyi meydana getiren boncuklar, üretim tekniklerinin zorluğu ile gerektirdiği yetenek ve tecrübe derecesi bağlamında da farklılaşır. Teknolojik açıdan daha komplike süreçlerin ürünü olan kelebek formlu boncuklarla birlikte akik gibi olasılıkla yerel olmayan hammaddelerin dağılımı da cinsiyetler arası farklılaşmaya işaret etmemektedir. Kelebek formlu boncuklar, tezin önceki bölümlerinde de detaylıca tartışıldığı gibi, Erken Neolitik Dönem'de boncuk yapımında gelişen komplike teknolojilerin boncuk üretimine de entegre edilmesiyle ilişkilidir ve MÖ 8. binyıl ortalarında Güney Levant, Kıbrıs, Orta Fırat ve Zagroslar'dan Orta Anadolu'ya dek birçok yerleşmede bulunmuş bu boncukların (bkz.: Alarashi, 2016a; Groman-Yaroslavski ve Bar-Yosef Mayer, 2015; Moutsiou ve Kassianidou, 2019)

üretiminin gerçekleştirildiği tanımlı bir atölye şimdiye dek saptanmamış olsa da aynı formun benzer sertlik derecesine sahip, yongalanabilir taşlardan üretilerek birbirine uzak bölgelerde farklı yerleşmelerde bulunması dikkat çekicidir.

Kelebek formlu boncukların morfometrik özelliklerine dayalı karşılaştırmaların yanı sıra, teknolojik analizler Erken Neolitik Dönem'de ortaya çıkan komplike boncuk yapım teknolojileri bağlamında uzmanlaşma ve etkileşimin kimlikler ile ilişkisi üzerine düşünmemizi ve her bir boncuğu üreten üreticinin uyguladığı teknikleri ve farklı karar verme mekanizmalarını tanımlayarak üreticileri ve bu teknolojik süreç içerisindeki sosyal rollerini anlamamızı sağlamaktadır. Bu tez çalışmasında analiz edilen Aşıklı örnekleriyle birlikte Orta Fırat ve Güney Levant'ta Neolitik Dönem'e tarihlenen örnekler üzerinde gerçekleştirilen analizler (Alarashi, 2014, 2016a; Groman-Yaroslavski ve Bar-Yosef Mayer, 2015; ayrıca bkz.: 4.6.1.2.1. İskeletler ve Boncuklar: Teknoloji ve Kullanım) ve etnografik örnekler (Bril vd., 2000; d'Errico vd., 2000; Pelegrin, 2000; Roux vd., 1995), sert taşlardan üretilen boncukların üretim zincirinde yer alan her bir tekniğin ayrı bir bilgi birikimi, tecrübe ve yetenek ile farklı hareketlere ve metotlara hakimiyet gerektirdiğini göstermektedir (Tablo 5.2).

Tablo 5.2: Arkeolojik ve etnografik örneklere göre sert, yongalanabilir taşlardan boncuk yapımında izlenen aşamalar ve uygulanan teknikler.

Aşama	**Amaç**	**Teknik**
Spesifik uygulamalar	Hammaddenin şekil verilebilirliğini arttırmak, rengini belirginleştirmek	Isıtma
Debitage	Boncuğa önform verilmesi	Doğrudan ya da dolaylı vurma
Form verme	Boncuğun genel formunun verilmesi	Dolaylı vurma ya da baskı tekniği
		Aşındırma/sürtme
Delme		Mekanik (aşındırıcı ve sıvı kullanımı ve boncuk sabitlenerek)
İnce açkılama/ parlatma	Pürüzsüz ve parlak bir yüzey elde edilmesi	Aşındırıcı ve/veya sıvı kullanımı; deri gibi bir malzeme içinde sallama

Aşıklı örnekleri için bkz.: Dördüncü Bölüm (4.6.1.2.1. İskeletler ve Boncuklar: Teknoloji ve Kullanım) ve EK II (II.5: Analiz Edilen Boncuklarda Saptanan Üretim İzleri).

Roux vd.'nin (1995) Hindistan-Cambay'da gerçekleştirdiği çalışmaya göre, yongalanabilir taşlardan boncuk yapımında çıraklık süresi üreticinin hakimiyetini, uyguladığı tekniklere aşinalığını ve üretim sürecindeki genel kontrolünü doğrudan belirler. Uzmanlaşmış üreticiler hareketlere ve metotlara hakimdir ve tecrübeleri sayesinde üretim sürecinde karşılaşılan hataların üstesinden gelebilen, çözüm üreterek üretimi başarıyla sonuçlandırabilen üreticilerdir. Bu tür bir yaklaşımla, Aşıklı'da akik, kuvars ve kalsedondan üretilmiş kelebek formlu boncukların analizlerinden elde edilen sonuçları değerlendirdiğimizde, her bir tekniğin kurallı bir biçimde, ardı sıra uygulandığı görülmektedir. Özellikle delme işlemi, daima form verme aşamasından sonra gerçekleştirilmiştir. Her bir tekniğin rutin şekilde uygulanmasıyla birlikte, tespit edilen farklı delik morfolojileri ise üreticilerin delme sırasında karşılaştıkları zorluklara karşı geliştirdikleri çözümleri ortaya koymaktadır. Birçok örnekte aynı aksta muntazam şekilde buluşturulmuş olan delik tüpleri ve kimi örneklerde delik tüplerini buluşturmak için üreticilerin uyguladığı farklı hareketler ve metotlar, üreticilerin delme esnasında karşılaştıkları zorluklar karşısında çeşitli çözümler geliştirdiğini gösterir.

Wendrich'e (2012: 3) göre bir üreticinin yeteneği "*uygun hareketi doğru zamanda uygun rutin içerisinde gerçekleştirmesini sağlayan fiziksel yetenek*" ile ilişkilidir ve bu açıdan yetenekli üreticilerin hem bedensel olarak doğru hareketleri doğru anda gerçekleştirebilmelerini sağlayacak tecrübeye sahip olmaları hem de hatalar ve kısıtlılıklar karşısında çözüm üretecek bilgi birikimini geliştirmiş olmaları gereklidir. Bu bağlamda, Aşıklı'da çocuklar ve yetişkinlerle birlikte mezarlarda (Tablo 5.3), kimi örneklerde kompozit takıların bir parçası olarak başka üretim zincirlerinin ürünü olan boncuklarla bir araya getirilen kelebek formlu boncukların üreticilerinin hammaddenin niteliğine ve uygulanması gereken tekniklere aşina olan, çeşitli zorluklar karşısında ise farklı hareketler ve metotlar uygulayarak çözüm geliştiren tecrübeli üreticiler oldukları görülmektedir.

Tablo 5.3: Aşıklı Höyük'te Tabaka 2A-C'de farklı sertlik derecelerinde sahip taş türlerinden üretilmiş kelebek formlu boncuklarla birlikte gömülmüş bireyler.

SK#	Cinsiyet	Yaş	Yaş Grubu	Hammadde	Adet	Toplam Boncuk Adedi	Bina
Mohs ≥ 7 (Akik, kuvars, krisopraz, yeşimtaşı							
SK31	-	1.5-2	Bebek	Yeşimtaşı	1		GY
SK52*	-	2.5	Çocuk	Akik	1	2	GY
SK11*	♂	36-38	Orta erişkin	Akik, krisopraz	2		I
SK18*	♀	33-46	Orta erişkin	Akik	10	10	DU
SK7	♀	34-36	Orta erişkin	Akik	-		H
SK28	-	1.5	Bebek	Dağ kristali	1		HB
SK148	-	~3?	Çocuk	Akik	1		B.51
SK149	-	?	Çocuk	Akik	1		AB/B.25
Mohs ≤ 2-5 (Serpantin, lületaşı)							
SK52*	-	2.5	Çocuk	Serpantin	1	2	GY
SK125	♀	-	Erişkin	Serpantin	1	1	GE-GG
SK150	?	?	Erişkin	Serpantin	1	1	AB/B.25
SK29	♀	47-48	Yaşlı	Lületaşı	1	6	HB

*Birden fazla kelebek formlu boncuğa sahip bireyler. Bireylerin birlikte gömüldüğü diziler içerisinde yer alan diğer boncuklar için bkz.: Dördüncü Bölüm, Tablo 4.9: Tek, çift ve dizi halinde boncuklarla birlikte gömülen bireyler.

Aşıklı'da şimdiye dek gerek akik, kuvars, krisopraz ve yeşimtaşı gibi sert materyallerden gerekse daha yumuşak, serpantin ve lületaşı gibi taş türlerinden üretilmiş kelebek formlu boncukların üretim süreciyle ilişkili hammadde nodülleri, artık/yan ürünler ya da bitmemiş örneklerin bulunmamış olması boncukların yerleşmeye bir tür takas sonucunda gelmiş olduğunu gösterir (bir tartışma için ayrıca bkz.: Yelözer, 2018). Etkileşim ve takas mekanizmalarına katılımın bu ağın her iki ucundaki bireylerin sosyal rollerini ve kimliklerini belirlediği etnografik örnekleri düşündüğümüzde (örn.: Malinowski, 1922; Strathern ve Strathern, 1971), boncukların aynı dönemde Güneybatı Asya genelinde geniş bir coğrafyada dolaşımının bu boncukları gerek üreticilerine

gerekse de bu dolaşım ağında yer alan bireylere aynı anda farklı sosyal roller ve kimlikler atfeden bir sosyal iletişim aracına dönüştürdüğünü önerebiliriz. Bu bağlamda, üretimlerinin gerektirdiği uzmanlaşma, yetenek ve tecrübe ile birlikte, boncuklar, etkileşim ve dolaşım ağlarına girerek bir anlam daha kazanırlar ve üreticileri ile kullanan kişiler arasında sosyal ilişkiler yaratırken aynı anda bireylere farklı kimlikler yüklerler.

Aşıklı örneği için, bu boncuklarla birlikte gömülmüş bireylerin, ilişkileri bu materyal kültür öğesi ve ardında yatan anlamlar üzerinden kurulmuş bir sosyal grup oluşturduğunu; bu bireyler içerisindeki yetişkin kadınların ve erkeklerin kimliklerini bu etkileşim ağına katılımlarının belirlediğini ve kimliklerin bu boncuklar aracılığıyla simgelendiğini önermek mümkündür. Bu bireylerden biri, (30 yaş üstü erkek, SK11), yukarıda tartışıldığı gibi bu boncukların yanı sıra 86 adet Akdeniz kabuğuna da sahiptir. Bir başka birey (30 yaş üstü kadın, SK18) ise yalnızca kelebek formlu akik boncuklardan oluşan bir diziye sahiptir ve 10 adet boncukla birlikte, dizilerin içinde bir veya ikişer adet bulunan kelebek formlu boncuklara sahip diğer bireylerden farklılaşır. Bu açıdan, adet bazındaki farklılıklar kimi bireylerin yerel olmayan materyallere erişiminin daha fazla olmuş olabileceğini önermektedir. Bununla birlikte, oransal farklılıklar ve boncuk dizilerini meydana getiren farklı formlardaki ve renklerdeki boncukların kompozisyonları etkileşim ve takasın, bireylerin kimliklerinin yalnızca bir katmanını oluşturduğunu düşündürmektedir. Nitekim, kişisel süs eşyalarıyla birlikte gömülen bireylerin yaş gruplarına göre dağılımı, çocukların ve yetişkinlerin yaşam döngüsü içerisinde değişen ve yine kişisel süs eşyaları aracılığıyla dışavurulan, yaş ile ilişkili kimliklere de sahip olduklarını göstermektedir. Kelebek formlu boncuklara döndüğümüzde, bu boncuklara sahip çocukların kimliklerinin ise etkileşim mekanizmalarına katılan bireylerle sahip oldukları sosyal veya biyolojik ilişkiler üzerinden ilişkisel şekilde kurulmuş olduğu düşünülmektedir.

5.4. SOSYAL YAŞ: ÇOCUKLAR, YETİŞKİNLER VE İLİŞKİSEL KİMLİKLER

Arkeolojide özellikle 2000'li yılların başından itibaren kimlik çalışmalarının ana odaklarından biri, sosyal rollerin ve kimliklerin yaşamın farklı döngüleri içerisinde nasıl dönüştüğü sorusu olmuştur. İkinci bölümde detaylı şekilde ele alındığı gibi, beden, bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık gibi yaşamın farklı evrelerinde farklı biyokültürel değişimlerden geçer ve bu döngü içerisinde farklı kimlikler ve sosyal roller üstlenir (Gilchrist, 1999; 2004). Sosyal rollerin ve kimliklerin benimsenmesi, çocukluktan itibaren başlayan toplumsallaşma sürecinin bir parçasıdır. Etnografik çalışmalar, çocukların toplum içerisinde yaşıtlarıyla ve yetişkinlerle kurdukları ilişkiler aracılığıyla oyun, taklit, gözlem gibi yollarla toplumsal bilgiyi öğrendiklerini ve bu şekilde "sosyal kişiye" dönüştüklerini, bireylik kazandıklarını ve kimlikleri benimsediklerini göstermektedir (örn.: Lancy ve Grove, 2011; Lew-Levy vd., 2018; Riede vd., 2021). Bu bağlamda yaş, toplumsallaşma süreci içerisinde bireylik ve kimlik kazanma, sosyal rolleri ve kimlikleri benimseme ve dışavurma mekanizmalarını belirleyen önemli bir faktördür. Ancak bu eşikler farklı kültürlerde çocukluğun farklı aşamalarına tekabül eder ve biyolojik yaş ile sosyal yaş arasında toplumun yaşamın farklı evrelerine yüklediği anlamlar tarafından belirlenen bir ayrım olduğu görülür (Lancy ve Grove, 2011). Son yıllarda biyoarkeologlar da osteoarkeolojik verileri arkeolojik veriler ile bütünlüklü şekilde değerlendirerek biyolojik, kronolojik ve sosyal yaş olmak üzere birbiriyle ilişkili üç farklı yaş kategorisini merkeze almaya başlamışlardır (örn.: Halcrow ve Tayles, 2011; Inglis ve Halcrow, 2018). Bu yaklaşımlara dayalı olarak sosyal yaş "*belirli bir yaş için toplum tarafından uygun görülen sosyal, ekonomik, davranışsal normları*" ifade eder (Inglis ve Halcrow, 2018).

Çocuklukta toplumsal olarak farklı anlamlara sahip olan biyokültürel eşikler oturmaya başlama, diş çıkarma, sütten kesme, ayakta durmaya ve yürümeye başlama, oyun gruplarına ve günlük aktivitelere yardım, gözlem ve ardından çıraklık gibi biyolojik, bilişsel ve motor becerilerin gelişimiyle ilişkili farklı süreçler içerir. Etnografik çalışmalar, küçük ölçekli avcı toplayıcı ve tarımcı topluluklarda çocuklukta farklı biyokültürel eşiklere paralel şekilde gelişen sosyal yaş kategorileri içerisinde bebeklik (0-2 yaş), erken çocukluk (3-6 yaş), orta çocukluk (7-12 yaş) ve ergenliğin (13-18 yaş) yer aldığını göstermektedir (Milks vd., 2021). Çocuklukta, özellikle erken ve orta aşamalara tekabül eden yaş aralığında öğrenme ve günlük işlere katılım yetişkinlerin iş yapma biçimlerini gözlemleme, oyun gruplarında taklit etme ve farklı teknolojik süreçler için yetişkinlere yardım etmeye ve bu süreçlerde gözlem ve taklit yoluyla yavaşça teknolojileri öğrenmeye başlamaya dayalıyken (Lancy, 2017; Lew-Levy vd., 2018, 2019; Wendrich, 2012) motor becerilerin ve el-göz koordinasyonunun gelişimiyle birlikte komplike teknolojilerin öğrenilmesi ve tatbiki için çıraklık süreçlerine katılımın ergenlikten itibaren başladığı bilinmektedir (French ve Nowell, 2022; Nowell ve French, 2020). Orta çocukluğun sonları ve ergenliğin başlangıcında çocuklar aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerini de benimsemeye başlarlar (Lew-Levy vd., 2018). Bu bağlamda, özellikle sütten kesme tamamlanana dek bebeklikte ilk sosyal ilişki biyolojik anne ile kurulurken (Gowland ve Halcrow, 2020) çocukluğa geçişle birlikte topluluğun diğer üyeleriyle de "sosyal akrabalık" ilişkileri kuran (Hewlett, 1991) ya da yaşıtlarından ve yetişkinlerden gözlem, oyun, taklit ve sonrasında daha da bağımsızlaşarak ve uygulamaya dökerek öğrenmeye başlayan (Lew-Levy vd., 2018) farklı yaş gruplarından çocuklar, bütün bu süreç içerisinde topluluğu tanır, aidiyet hisseder, sosyal becerilerini geliştir ve bu şekilde topluluğun bir üyesi olarak diğer bireylerle kurdukları biyolojik ve sosyal ilişkilerle ilişkisel şekilde bireylik ve kimlik kazanırlar.

Bireylik ve kimlik kazanma süreçleri bu biyokültürel eşiklerle ve sosyal yaşla yakından ilişkilidir. Ancak, etnografik örnekler bu süreçlerin zamanlamasında topluluklar arasında farklılıklar olduğunu gösterir. Örneğin, Yeni Gine'deki Gapun topluluğunda bebeklerin belirli bir aya dek topluluğun geri kalanından gizlendiği aktarılmaktadır (Kulick, 1992; akt.: Lancy ve Grove, 2011). Dolayısıyla, bu süreç tamamlanana dek birey olarak kabul edilmezler. Paraguay'da yaşayan Ayoreo avcı toplayıcılarında yürüme ve konuşmadan sonra (Bugos ve McCarthy, 1984; akt.: Lancy ve Grove, 2011), Brezilya'da Amazon ormanlarında yaşayan Kayapo topluluğunda ise yürüme ve sütten kesme ardından (Fisher, 2001) çocuklar bireylik kazanır ve toplumsal cinsiyet rollerine uygun davranmaları beklenir. Inuit topluluklarında ise bu eşik çocukların konuşmaya, insanları tanımaya ve günlük aktivitelere katılmaya başlamasıyla ilişkilidir (Lew-Levy vd., 2019). Zamanlamadaki farklılıklarla birlikte, etnografik örnekler genel olarak sütten kesme, yürüme, konuşma ve sosyal ilişkilere aktif katılım ile bireylik ve kimlik kazanmaya başlama arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir. Materyal kültür, tüm bu süreçlerde merkezi bir rol oynar. Örneğin sütten kesilene dek toplumsal cinsiyet kimliği atfedilmeyen Kayapo çocukları yürüme ve sütten kesme ile belirlenen sosyal yaşın ardından toplumsal cinsiyet kimliklerini simgeleyen belirli takılar takmaya başlarlar (Fisher, 2001) (burada özetlenen etnografik örnekler ikinci bölümde detaylı şekilde ele alınmaktadır, bkz.: 2.3. Rolleri ve Kimlikleri Öğrenmek ve Aktarmak: Sosyal Yaş ve Yaşam Döngüsü). Arkeolojik verilere geri döndüğümüzde, Güneybatı Asya'da da Erken Neolitik Dönem'de bebek, çocuk ve yetişkinlere ait mezarlarda farklı kompozisyonlarda, farklı kullanım biçimlerine işaret eder şekilde ya da farklı adetlerde bulunan kişisel süs eşyaları yaşam döngüsü içerisinde değişen kimliklerin bedenin farklı süslenme biçimleri yoluyla yansıtıldığını göstermektedir (bkz.: 3.2.6. Çocuklar ve Yetişkinler: Farklılıklar, Benzerlikler ve Kimlikler).

Etnografik örnekler, çocukluğun yanı sıra yetişkinler ve yaşlıların da yaşam döngüsünün farklı biyokültürel eşiklerine göre sosyal roller ve kimlikler kazandığını gösterir. Örneğin, Bakalarda 20 yaş yetişkinliğe geçişi ifade eder. 70 yaşından sonra yaşlılığa geçiş ise farklı bir sosyal yaş kategorisine geçiş anlamına gelir (Peng, 2016). Materyal kültür ve bedenin görünümünün değiştirilmesini kapsayan uygulamalar yetişkinlikte de farklı kimliklerin simgelenmesini sağlar. Bu şekilde, bireyin dış görünümü, sosyal rolü ve kimliği hakkında bilgi vermektedir. Örneğin, Kenya'da Baringo bölgesinde yaşayan topluluklarda genç erkekler yaşlı erkeklerden daha farklı giyinir; genç (16-25 yaş arası), orta yaşlı (26-55 arası) ve yaşlı (55 yaş üstü) kadınlar ise yaşlarına göre içerdiği boncuk ya da dizi sayısı değişen kolyeler takarlar (Hodder, 1982). Arkeolojik ve etnografik örnekler, genel olarak yaşlılıkla birlikte bedenin geçirdiği fizyolojik değişimler sonucunda bedenin görünümünün değişmesinin, bu fizyolojik değişimlere eşlik eden sosyo-kültürel eşiklerin ve bu bireylerin yaşamları boyunca edindikleri kültürel bilgi ve tecrübenin bireylere yeni sosyal roller ve kimlikler kazandırdığını göstermektedir (detaylı örnekler için bkz.: 2.3.4. Yaşlılık ve Beden, Aktarım ve Materyal Kültür).

5.4.1. Aşıklı Höyük'te Kişisel Süs Eşyaları ve Yaş Grupları

Bu yaklaşımlar ve örnekler çerçevesinde Aşıklı örneğine döndüğümüzde, kişisel süs eşyalarının, yaşamın farklı evrelerinde bireyler için farklı sosyal yaş kategorilerini ve bununla ilişkili kimliklerini yansıttığını görmekteyiz. Tabaka 2'de tek, çift ve diziler halinde mezarlarda bulunan boncukların yaş ve biyolojik cinsiyete göre dağılımı, belirli yaş ve cinsiyet gruplarını birbirinden ayırmaktadır. 1 aydan sonra, yaklaşık 2-3 yaşa kadar bazı bebek ve çocuklar tek boncukla birlikte gömülürken, 1.5-2.5 yaş aralığında, aynı bina içinde gömülmüş iki çocuk (SK31 ve SK52), çift boncuğa sahiptir. 3-3.5 yaş aralığındaki iki çocuk (SK124 ve SK148) ise adet (>100) ve kompozisyon bağlamında yetişkinlerinkine benzer boncuk dizileriyle birlikte gömülmüştür. Biri Tabaka 3'e diğeri Tabaka

2A-C'ye tarihlenen ve yaş tayini için laboratuvar çalışması sürmekte olan iki çocuk (SK149 ve SK153) ise adet olarak 3 yaş civarı çocuklardan daha az (sırasıyla 4 ve 3 adet) boncuktan oluşan ancak gerek hammadde ve teknoloji açısından yetişkinlerin sahip olduğu boncuklarla benzerlik gösteren gerekse de kullanım izlerinin önerdiği üzere yoğun kullanım görmüş boncuk dizilerine sahiptir. 3-3.5 yaş sonrasında, hiçbir çocuk ve genç erişkin kişisel süs eşyalarıyla birlikte gömülmez. Ancak 30 yaş sonrasında, her iki cinsiyetten de orta erişkin ve yaşlı bireyler tek veya dizi halinde boncuklara sahiptir (Şekil 5.3).

Kullanım izleri, bu boncukların ölü gömme ritüelinin bir parçası olmadığını, bu bireyler ya da başka bireyler tarafından kullanım gördüğünü ve bireylerin ölümüyle birlikte boncukların kullanım ömrünün de sona erdiğini göstermektedir. Adet, hammadde, form, renk ve teknoloji bağlamında 30 yaş üstü yetişkinlerin birlikte gömüldüğü boncuk dizilerine benzer boncukların ikili ya da dizi halinde kombinasyonlarıyla birlikte gömülmüş çocuklara ait boncuklarda gözlemlenen kullanım izleri çocuklarla yetişkinleri ortaklaştıran, aralarında kurulan ilişkilerin kişisel süs eşyaları üzerinden simgelendiğini düşünebileceğimiz bir materyal ortaklık olarak yorumlanabilir. Bu materyal ortaklıkların, çocukların kimliklerini yetişkinlerin sosyal rolleri ve kimlikleriyle ilişkisel şekilde kurgulayan ve bu bireyleri farklı bir sosyal grup olarak topluluk içerisinde var eden bir mekanizma olduğunu önerebiliriz. Ancak farklı yaş gruplarından bebek ve çocuklara ait boncukların adetlerindeki farklılıklar, aşağıda tartışılacağı gibi çocuklar için biyokültürel eşiklerle belirlenen farklı sosyal yaş kategorileri olduğunu düşündürmektedir. Kişisel süs eşyaları üzerinden okuyabileceğimiz, bebekler ve çocuklarla yetişkinleri birbirine bağlayan ve kimliklerini ilişkisel şekilde var eden bir başka örüntü ise, yeşil renkli tek boncukla birlikte gömülme uygulamasıdır.

5.4.1.1. Yaşlılar, Bebekler ve Çocuklar

Kişisel süs eşyalarına sahip bireyler içerisinde tek boncuk ile birlikte gömülme yalnızca 40 yaş üstü kadınlar ile 3 yaş altı bebek ve çocuklara özgüdür. Bu uygulamayı boncukların hammaddeleri ve üretim teknikleri ile bireylerin gömüldükleri binalar üzerinden karşılaştırdığımızda I mekanında gömülmüş SK8 (42-44 yaş kadın) ve SK9 (42 yaş kadın) ile BH mekanında gömülmüş SK39 (1 aylık bebek) ve SK40 (58 yaş kadın), yeşil renkli steatitten yapılmış aynı teknolojinin ürünü olan birer adet boncukla birlikte gömülmüş olmalarındaki ortaklığın yanı sıra bu uygulamada mekansal bağların da önem taşıdığını gösterir. Teknolojik olarak daha komplike üretim süreçlerinin ürünü olan bakır ve dağ kristalinden birer adet boncukla, HB mekanında aynı mezar çukuruna gömülmüş olan SK27 (erişkin kadın) ve SK28 (1.5 aylık bebek) örneğinde ise yerel olmayan materyallerin kullanımının bu kadın ve çocuk arasındaki ilişkiyi yansıttığını önerebiliriz. Çift boncukların da sadece aynı binada gömülmüş iki çocukta görülmesi, yine mekansal bağların ve bununla ilişkili kimliklerin kişisel süs eşyaları aracılığıyla simgelendiğini önermektedir. Bununla birlikte, iki bebeğe (SK28 ve SK39) ait boncuklarda görülen kullanım izleri (bkz.: Dördüncü Bölüm, Şekil 4.45c.1 ve Şekil 4.46b.2), bu boncukların aktarılmış ya da kullanım gördükten sonra bebeklerin ölümüyle birlikte mezarlarına "armağan" olarak bırakılmış objeler olduğunu düşündürmektedir. Farklı bireylerde boncuk dizileri içerisinde sıkça karşımıza çıkan hammaddelerden, benzer formlarda üretilmiş bu boncukların, aslında farklı bireylere ait boncuk dizilerinin parçası olup sonrasında dağıtılarak tekil halde 40 yaş üstü kadınlar ve 3 yaş altı çocuklarla birlikte mezara bırakılmış olması ise bir diğer olasılıktır. Bu bağlamda, hammadde, form ve renk ortaklıkları bireyler arasında kurulan sosyo-materyal ilişkileri ve bu ilişkiler aracılığıyla oluşturulan kimlikleri takip edebilmemizi sağlar. Mekansal dağılımlar ise kimliklerin oluşumunda mekanla kurulan bağların da önemli bir yer taşıdığını göstermektedir.

Yeşil renkli tek boncukları, genel olarak iskeletlerle birlikte bulunan boncuk dizileri içinde yer alan renklerin yaş/cinsiyet dağılımı ve okr uygulamasıyla birlikte ele aldığımızda, kadınların ve çocukların neredeyse eşit miktarda kırmızı ve yeşil renkli boncuklara sahip olduğu, erkeklerin ağırlıklı olarak yeşil renkli boncuklarla birlikte gömüldüğü ve kırmızı rengin yetişkin erkeklerin kişisel süs eşyaları içerisinde daha az kullanıldığı görülmektedir. Kırmızı renkli okr kullanımı ise yeşil renkli tek boncuklar gibi 40 yaş üstü kadınlara, bebeklere ve çocuklara özgüdür ve erkek mezarlarında görülmez. Ancak bu uygulamanın yalnızca 40 yaş üstü bir kadın ile bir bebek ve çocukta görülmesi, bu üç birey arasında benzer renklerde boncuklarla birlikte gömülmenin ötesinde farklı bir sosyal ilişki olduğunu düşündürmektedir. Diğer yandan, bu uygulamayı bu bireylerin birlikte gömüldüğü boncukların renkleriyle birlikte düşündüğümüzde, kırmızı renkli okr kullanımında da yine kırmızı ve yeşilin kombine edildiği bir ölü gömme uygulaması karşımıza çıkmaktadır (ayrıca bkz.: 4.6.2. Boncuk Renkleri ve Okr Kullanımı).

5.4.1.2. Sosyal Yaş, Bireylik ve İlişkisel Kimlikler

Aşıklı'da bebeklerin ne zaman farklı bir sosyal yaş kategorisi olarak erken çocukluğa geçtiğini ve bireylik kazanmaya başladığını sorgularken, öncelikle sütten kesme süreci hakkında bilgi veren sabit azot izotop analizlerinin sonuçlarına değinmek gerekmektedir. Pearson vd.'nin (2010) çalışması sütten kesmenin 1-1.5 yaş civarında başladığını ve 2 yaş civarında sona erdiğini göstermektedir. Bu bağlamda, yukarıda ele alınan örnekler içerisinde tek ve çift boncuklarla birlikte gömülen bebek ve çocuklar halen bir dereceye dek emzirilmeye devam etmektedir. Ancak, yetişkinlere benzer şekilde çok sayıda boncuktan oluşan dizilerle birlikte gömülmüş 3-3.5 yaş civarındaki iki çocuk için sütten kesme süreci tamamlanmış olmalıdır.

Bu bağlamda, Aşıklı'da tek ve çift boncuğa sahip 3 yaş altı bebek ve çocuklar ile boncuk dizileriyle birlikte gömülmüş 3 yaş civarı çocukların farklı

sosyal yaş kategorilerine ait olduklarını düşünebiliriz. Etnografik örneklere göre, 3 yaş itibariyle sütten kesilmenin yanı sıra çocuklar gözlem ve taklit yoluyla günlük aktivitelere ve üretim süreçlerine de katılmaya başlarlar (Lancy, 2017; Wendrich, 2012). Sütten kesmenin tamamlanması ise artık çocukların tümüyle yetişkinler gibi beslenen bireyler haline geldiği anlamına gelir. Bu bağlamda, sütten kesme sonrasında 3 yaşın, bebeklikten erken çocukluğa geçiş için önemli bir eşik olduğunu ve bu biyokültürel eşiğin yetişkinlerinkine benzer takılar takılarak simgelendiğini önermek mümkündür. Yetişkinler gibi beslenen, yetişkinlerinkine benzer takılar takılan ve dolayısıyla bir anlamda bireylik kazanan 3 yaş üstü çocuklar, bu açıdan beslenmenin, hane sakinlerini ortaklaştırmanın yanı sıra (bkz.: Itahashi vd., 2021) bireyliği ve sosyal kimliği de belirleyen bir mekanizma olduğunu göstermektedir. 3 yaş altı bebek ve çocuklar ile 40 yaş üstü kadınlar arasında görülen bir sosyo-materyal ortaklık olarak tek boncuk uygulaması ise topluluk için en genç ve en yaşlı bireyleri temsil ettiğini düşünebileceğimiz bu iki yaş grubunu birbirine bağlar. Bu iki yaş grubu için ortak bir başka uygulama okr kullanımıdır. 9 aylık bir bebek (SK107) ile yine topluluğun en yaşlı bireylerinden biri olan 60 yaşındaki erkeğin (SK106) aynı mezara gömüldüğü örnek ise yaşlılar ile bebekler ve çocuklar arasındaki sosyal ilişkileri yansıtan bir diğer uygulamanın da çift gömüt uygulaması olduğunu göstermektedir.

Ancak yetişkinlerinkine benzer boncuk dizileriyle birlikte gömülme uygulaması 3 yaş üstü çocukların tümünde görülmediği gibi 3 yaş altı bebek ve çocukların da tümünde kişisel süs eşyaları bulunmamaktadır. Bu durum ise kişisel süs eşyalarına sahip bebek ve çocukların, kişisel süs eşyalarına sahip 30 yaş üstü erişkin bireylerle birlikte topluluk içerisinde yer alan farklı bir sosyal grubu oluşturduğunu ve kimliklerinin bu sosyal grup içerisinde hem yaşlarına hem de birbirleriyle kurdukları sosyal ilişkilere dayalı olarak yapılandırıldığını önermektedir. Yukarıda ele alındığı üzere, bu bireylerin sahip olduğu boncuk dizileri içerisinde yer alan yerel olmayan materyaller ve teknolojik açıdan Orta

Fırat ve Güney Levant ile etkileşime işaret eden boncuklar etkileşime katılımın bu bireylerin kimliklerini oluşturan faktörlerden biri olduğunu düşündürmektedir. Etkileşime işaret eden bir başka örnek, 160 adet boncuktan oluşan bir diziyle ve ağzında okrla gömülmüş 3.5 yaşındaki çocuğun kafatasında saptanan ve çocuğun başının bilinçli şekilde uzatılmış olduğunu gösteren deformasyondur. Erken Neolitik Dönem'de Güneybatı Asya toplulukları için bir kültürel kimlik göstergesi olduğunu düşünebileceğimiz benzer kafatası deformasyonu uygulamaları, bu dönemde yaygın olarak Zagroslar'dan (Meiklejohn vd., 1992) ve Anadolu'da Çayönü'nde bulunmuş, genetik olarak yine Zagroslar'la ilişkili 1.5-2 yaşındaki bir çocuktan bilinmektedir (Altınışık vd., 2022) (ayrıca bkz.: İkinci ve Üçüncü Bölüm).

Bu bağlamda, Aşıklı'da özellikle Tabaka 2 ile birlikte bireyler arasında sosyo-materyal bağlar kuran ve farklı yaş gruplarından bireylerin bu bağlar ile kimlik kazandığı iki önemli faktörün materyal kültür ve mekan olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, özellikle 30 yaş üstü kadınların ve erkeklerin günlük sosyo-ekonomik aktivitelerin yanı sıra etkileşim ağlarına katılımlarının da bu bireylere atfedilen kimliklerin oluşumunda bir rol oynadığını önermek mümkündür. Sonuç olarak, 30 yaş üstü yetişkinlere ait boncuk dizilerine benzer takılara sahip çocuklar ile 40 yaş üstü kadınlarla ortak şekilde yeşil renkli tek boncuğa sahip bebekleri ve çocukları gerek yetişkinlerin gerekse de çocukların sahip olduğu boncuklarda gözlemlenen yoğun kullanım izleriyle birlikte düşündüğümüzde, belirli sosyal gruplar içerisinde farklı yaş gruplarından çocukların kimliklerinin sosyal bağlar aracılığıyla yetişkinlerin kimliklerine ilişkisel şekilde kurgulandığı görülmektedir.

SONUÇ

Güneybatı Asya'da Neolitik Dönem'de cinsiyete dayalı iş bölümü, toplumsal cinsiyet rolleri ve kimlikler arasındaki ilişki uzun yıllar boyunca tartışılan ve sıklıkla genellemelere hapsolmuş yaklaşımlarla ele alınan bir konu olmuştur. 1970'li ve 80'li yıllarda önerilen, ancak 2000'li yıllarda da devam ettiğini gördüğümüz yaklaşımlara dayanan modeller genellikle arkeolojik verinin bütününe bakılmaksızın, tek bir veri grubuna odaklanmış ve günümüz toplumsal cinsiyet anlayışını geçmiş topluluklara uyarlamaya çalışarak yeniden evrensel, basmakalıp modeller yaratan nitelikte bir arkeolojik bilgi üretimiyle sonuçlanmıştır. 1990'lı ve 2000'li yıllardan itibaren ise bu modeller feminist teorilerden beslenen toplumsal cinsiyet odaklı arkeolojik çalışmalar, bedeni ve kimliği statik değil yaşam döngüsü içerisinde ve bağlamla birlikte dönüşen bir oluş olarak ele alan biyoarkeolojik analizler ve materyal kültürün kimliklerle ilişkisini biyografik ve ilişkisel bir biçimde ele alan post-hümanist feminist çalışmalar gibi yeni yaklaşımlarla yeniden ele alınmış ve bu sayede tarihöncesi topluluklarda kimliğin çok katmanlı yapısını anlamamızı sağlayan yeni sonuçlar elde edilmeye başlamıştır.

Bu çalışma da kesişimsel bir yaklaşımla, Erken Neolitik Dönem'de toplumsal cinsiyet ve yaş grupları ile ilişkili kimliklerin günlük aktivitelerle ilişkisini, kimliklerin materyal kültürle nasıl ifade edildiğini ve tüm bunların bireysel ve toplumsal kimliklere etkisini anlamayı amaçlamaktadır. Bir diğer amaç ise, dünyanın farklı yerlerinden etnografik ve arkeolojik çalışmaların sunduğu yaklaşımsal çerçeve içerisinde Erken Neolitik Dönem'e tarihlenen Aşıklı Höyük (MÖ kal. 8350-7350) yerleşmesini bir vaka incelemesi olarak ele alarak arkeolojik veride kimliklerin nasıl bir teorik ve metodolojik yaklaşımla ele alınabileceği sorusuna katkı sunmaktır.

Bu bağlamda, çalışmanın metodolojik yaklaşımı, araştırmanın odağına modern toplumun kimliklere yüklediği anlamları uyarlamaya çalışmak yerine

veriye dayalı bütüncül bir bakışla cinsiyet ve yaş grupları gibi farklı sosyal kategorilerin nasıl ilişkilendiğini ve kesişim gösterdiğini anlamaya dayalıdır. Toplumsal cinsiyete dayalı rollerin ve kimliklerin farklı bölge, dönem ve toplumlarda nasıl oluştuğunu araştırmayı merkezine alan toplumsal cinsiyet arkeolojisi ise çalışmanın temel teorik yaklaşımını oluşturur. Bu amaçla, birinci bölümde toplumsal cinsiyet arkeolojisinin ortaya çıkışı, felsefe, sosyoloji, tarih ve antropoloji gibi farklı disiplinlerde toplumsal cinsiyetin kavramsallaştırıldığı tarihsel bir arka plan ile ele alınmıştır. Öncelikle çalışma boyunca ele alınan toplumsal cinsiyet kavramı, iş bölümü, yaş, öğrenme, toplumsallaşma ve kesişimsellik gibi çeşitli kavramlar sosyal bilimlerin farklı dallarınca üretilmiş teoriler çerçevesinde tartışılmıştır. Bu çerçevede, toplumsal cinsiyet kavramının doğuşu, ikili toplumsal cinsiyet sistemi ve buna getirilen eleştirilerle birlikte toplumsal cinsiyetin yeniden tanımlanması ve 1990'lardan sonra arkeolojiye de etki ederek toplumsal cinsiyeti ve kimliği ele alma biçimlerimizi yeniden yapılandıran Bourdieu'nün (1977, 1979) *habitus* ve *hexis* kavramları, Butler'ın (1990, 1993) performatif cinsiyet kuramı (ayrıca bkz.: Perry ve Joyce, 2001) ve kesişimsel feminist teori (Crenshaw, 1989; ayrıca bkz.: Spencer-Wood ve Trunzo, 2022) bağlamında tez çalışmasının odak noktasındaki kavramlara dair bir arka plan sunulmuştur. Ardından, toplumsal cinsiyet arkeolojisinin günümüze dek seyri, toplumsal cinsiyet arkeolojisinin doğuşu (1970-1990) ve toplumsal cinsiyet ve kimliğe dair arkeolojik çalışmalarda yeni yaklaşımlar ve teorik dönüşümler (1990-günümüz) çerçevesinde değerlendirilmiştir.

1990'lı yıllardan bu yana sosyal bilimlerde ve arkeolojide yaşanan teorik ve metodolojik dönüşümler, toplumsal cinsiyet arkeolojisinin odağına iki cinsiyeti alan yaklaşımları aşmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, çalışmalar kimliklerin çeşitliliğini ve farklı bağlamlarda aldıkları farklı şekilleri ve görüngüleri anlamaya odaklanmaya başlamıştır. Arkeolojik çalışmaların dönüşen teorik eğilimleri, eleştirel sosyal teorilerin çalışmalara entegre edilmesi ve yeni metodoloji arayışları ise arkeolojik veride kimlikleri çözümlerken

başvurabileceğimiz veri kaynaklarını yeniden düşünmemizi ve yeni yöntemler ile ele almaya başlamamızı sağlamıştır. Bu çerçevede, ikinci bölümde, dünyanın farklı yerlerinden arkeolojik ve etnografik örnekler üzerinden kimlik araştırmalarının odağındaki teorik yaklaşımlar, temalar, veri kaynakları ve uygulanan farklı yöntemler ele alınmaktadır. Bu bölüm, tez çalışmasının odağındaki vaka çalışmasına metodolojik bir arka plan sağlamaktadır.

İkinci bölümde ele alınan çalışmalar, arkeolojik veride kimlikleri tanımlayabilmek ve çeşitlilik-farklılık örüntülerini, kimliklerin kesişimlerini, toplumsal cinsiyet kimliğinin kültürel olarak nasıl oluştuğunu, deneyimlendiğini ve yaşam döngüsü içerisinde nasıl dönüştüğünü anlayabilmek için biyoarkeolojik veriyi materyal kültür ve diğer arkeolojik verilerle karşılaştırmalı ve bütüncül bir yaklaşımla, eleştirel sosyal teorileri yaklaşımlarımıza entegre ederek ele almamız gerektiğini göstermektedir (örn.: Agarwal vd., 2015; Geller, 2005; Hollimon, 2011, 2017; Masclans vd., 2019, 2021a, 2021b; Sofaer, 2012). Bu bağlamda, biyoarkeolojik veri, ölü gömme uygulamaları ve materyal kültür öğelerini bir arada değerlendirdiğimizde, tarihöncesinde cinsiyete dayalı iş bölümü gibi sosyo-ekonomik mekanizmaların cinsiyetler arasında bir ayrışma doğurmadığı ve materyal kültürün birçok örnekte ayrışmış toplumsal cinsiyet kimliklerini değil bireysel tercihleri, yaş ile ilişkili kimlikleri ve sosyal gruplar arasındaki ilişkileri yansıttığı görülmektedir (örn.: Çatalhöyük, bkz.: Agarwal vd., 2015; Nakamura ve Meskell, 2009, 2013; Pearson vd., 2015a). Bu bölümde ele alınan birçok etnografik ve arkeolojik örnek de çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık gibi yaşamın farklı evrelerinde yaşanan biyokültürel değişimlerin bireylere farklı sosyal roller ve kimlikler yüklediğini göstererek bireylik ve kimlik algısının yaşam döngüsüyle birlikte değiştiğini ortaya koymuştur. Bu açıdan, toplumsal cinsiyeti ele alırken bedenin yaş ve yaşam döngüsüyle birlikte nasıl dönüştüğünü, sosyal rol ve kimliklerin bu döngü içerisinde nasıl kesişim gösterdiğini anlamamız önemlidir (örn.: Appleby, 2018; Baxter, 2008; French ve Nowell, 2022; Gilchrist, 1999; 2004;

Lillehammer, 2010, 2015; Milks vd., 2021; Nowell ve French, 2020; Sofaer Derevenski, 1997, 2000a).

Etnografik ve arkeolojik örnekler, materyal kültürün bireyliğin ve kimliğin oluşumunun merkezinde yer aldığını ve metaforik anlamlar taşıyarak kimliklerin bireyler ve kuşaklar arasında aktarımını sağladığını göstermektedir (örn.: Hoskins, 1998). Her toplum için farklı anlamlar taşıyan farklı materyal kültür öğeleri, aynı toplum içinde de farklı sosyal gruplarca farklı şekillerde anlamlanıp kullanılabilirler. Bununla birlikte, sosyal rolleri ve kimliği oluşturan şey aynı zamanda üretim zincirinin de kendisidir (örn.: Costin, 1998; Lemonnier, 1993). Arkeoloji de son yıllarda materyal kültürü biyografik bir yaklaşımla ele alarak objelerle insanların birbirlerini nasıl karşılıklı bir şekilde var ettiğini sorgulamaya başlamıştır (örn.: Gosden ve Marshall, 1999; Harris, 2016; Jones, 2004; Knappett ve Malafouris, 2008; Meskell, 2004). Bu tür bir bakış açısı ile, tarihöncesinde insan-materyal kültür etkileşiminde boncukların yerine baktığımızda, dayanıklılık, aktarılabilirlik, benzer formların binyıllar boyunca tercihi, birden fazla boncuğun farklı kompozisyonlarda bir araya getirilebilir ve ayrılabilir olması ve bazen boncukların kullanım ömrünün tamir ve aktarım ile sürdürülmesi gibi özellikleri itibariyle kişisel süs eşyalarının "sözlü olmayan bir iletişim sistemi" içerisinde rol oynadığı önerilmektedir (Iliopoulos, 2020; Kuhn, 2014; Kuhn ve Stiner, 2007a, 2007b). Bu iletişim sisteminde aktarılan sosyal bilgi, bireyin hammaddeye erişimi olduğunu, üretimi gerçekleştirebilecek tecrübe, bilgi ve yeteneğe sahip olduğunu ya da bu materyal kültür öğesine erişim sağlayabildiğini ifade eder (Quinn, 2006). Costin (1998) ise bu tür bir sözlü olmayan iletişim içerisinde materyal kültür öğelerinin aktardığı sosyal bilginin zanaatçıların sosyal kimliklerini yansıttığını belirtmektedir. Bu açıdan, farklı boncuk formları, hammaddeleri, renkleri, kompozisyonları veya teknolojileri farklı kültürel tercihleri ve sosyal kimlikleri yansıtır. Bu tercihlerin zamansal ölçekte devamlılığı ile ise kültürel aidiyet hissi gelişerek bireyler sosyal kişiler haline gelirler.

Boncukların tasarım, üretim, kullanım, tamir/yeniden kullanım ve kullanımının sona erme süreçlerinin arkeolojik bağlamla birlikte değerlendirildiği, üretim ve kullanım izi analizleriyle desteklenen biyografik yaklaşımlar insanların tarihöncesi boyunca bu materyallerle nasıl etkileşime geçtiğini ve kimliklerini farklı teknolojilerin ürünü olan boncuklar aracılığıyla nasıl simgelediklerini anlamamızı sağlamaktadır (örn.: Alarashi, 2014; Baysal, 2019; Bonnardin, 2009; Falci, 2020; Ifantidis 2019; Minotti, 2015; Van Gijn, 2017). Bu tür bir yaklaşımla, tez çalışmasının vaka incelemesinin odağındaki boncukların beden üzerinde taşınan, bireyler ve topluluklar/bölgeler arasında dolaşımda olan ve bedenlerle birlikte ölüm sonrası mezarlara giren objeler olarak Erken Neolitik Dönem'de kimlikleri inşa etmede ve simgelemede benzer bir karşılıklı ilişkiye sahip olduğu, bireyler ve sosyal gruplar arasında etkileşimi ve yakınlık ilişkilerini materyalize ettiği önerilmektedir. Bu bağlamda, ikinci bölümde vaka çalışmasının odağındaki farklı materyallerden üretilmiş boncuk formlarının biyografik analizlerine yaklaşımsal ve metodolojik bir arka plan oluşturmak amacıyla öncelikle "kişisel süs eşyası" kavramı tartışılmış ve arkeolojide kişisel süs eşyası çalışmalarında başvurulan yaklaşımlar ve analitik yöntemler ele alınmıştır. Ardından, kişisel süs eşyalarının kimlikler hakkında söyledikleri, etnografik ve arkeolojik örnekler çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Etnografik ve arkeolojik örnekler, etkileşim ve takasın, insan-insan ve insan-materyal kültür etkileşimini oluşturan ve materyal kültüre sosyal, ekonomik ve sembolik bir anlam kazandıran bir mekanizma olduğunu ve bu ilişkide boncukların da dolaşım ve takas aracılığıyla yeni anlamlar ve değerler kazandığını göstermektedir (Appadurai, 1986; Costin, 1998; Hodder, 1982; Malinowski, 1922; Thomas, 2021). Tez çalışmasının bölgesel bağlamını oluşturan Güneybatı Asya'da tarihöncesinde boncuk hammaddelerinin ve teknolojilerinin uzun erimli bir okuması, Üst Paleolitik ve Geç Epipaleolitik'ten Erken Neolitik Dönem'e dek boncuk yapımı için tercih edilen Akdeniz kabuklarının uzun erimli tercihleri ve kültürel hafızanın aktarımını yansıttığını gösterirken (Bar-

Yosef Mayer, 2015; Kuhn, 2014; Steele vd., 2019; Stiner, 2014; Stiner vd., 2013), yerel farklılıklar toplulukların farklı kültürel kimlikleri ve tercihleriyle ilişkilidir. Geç Epipaleolitik ve Erken Neolitik Dönem'de kimi yerleşmelerde Akdeniz ve Kızıldeniz kökenli yeni kabuk türlerinin tercih edilmeye başlaması ise zaman içerisinde toplulukların dolaşım alanlarının genişlediğini ve etkileşimin yoğunlaştığını gösterir.

Erken Neolitik Dönem'de artan etkileşime paralel şekilde akik, nabit bakır, malahit ve Kızıldeniz kabukları gibi Güneybatı Asya'nın farklı bölgelerindeki kimi topluluklar için yerel olmayan materyaller de dolaşıma girer. Buna paralel bir diğer değişim ise taş boncuk teknolojilerine gittikçe karmaşıklaşan yeni teknikler entegre edilmeye başlamasıdır. Bu çerçevede, spesifik bir teknolojiyle üretilmiş ve aynı dönemde Orta Fırat (Alarashi, 2014, 2016a; Coşkunsu, 2008, 2011), Zagroslar (Richardson, 2020), Güney Levant (Groman-Yaroslavski ve Bar-Yosef Mayer, 2015), Orta Anadolu (Yelözer, 2018; Yelözer ve Alarashi, 2021) ve Kıbrıs'tan (Moutsiou ve Kassianidou, 2019) bilinen kelebek formlu boncuklar, yeni tekniklerin uzun erimli bir süreç içerisinde aktarılan teknolojik arka planla, hammaddelerin gittikçe daha iyi tanınmaya başlamasıyla ve üreticilerin tecrübe ve yetenek derecesinin artışıyla ilişkili olduğunu göstermektedir (Alarashi, 2016a). Wright ve Garrard (2003) ise Erken Neolitik Dönem'de taş boncuk yapımındaki artışı ve tekno-morfolojik çeşitliliği bir arada uzun süreli yaşamı deneyimlemeye başlayan topluluklar içinde oluşmaya başlayan yeni sosyal kimliklerle açıklar. Boncukların bu dönemde mezarlarda, farklı yaş gruplarından bireylerle bulunma şekli de kimliklerle ilişkisine dair çeşitli ipuçları vermektedir. Bu ilişki, Güneybatı Asya'da çeşitli yerleşmeler üzerinden üçüncü bölümde; Aşıklı Höyük örneği üzerinden ise dördüncü ve beşinci bölümlerde ele alınmaktadır.

İkinci bölümde detaylıca ele alındığı gibi Erken Neolitik Dönem'de ortaya çıkan farklı taş boncuk teknolojileri, uzmanlaşmış bir üretime işaret

etmekle birlikte, bu üretimin boncukların bulunduğu her yerleşmede tanımlı ve sürekli kullanım gören atölyelerde gerçekleştirilmemiş olması Costin (1991) tarafından önerilen "bağımsız uzmanlaşma" ve "bağımlı uzmanlaşma" tanımlarından birine uymadığını ve dolayısıyla bu dönemde uzmanlaşmanın bu iki kategori arasında bir yerde ele alınması gerektiğini göstermektedir (Wright vd., 2008). Baysal (2013c) da Erken Neolitik Dönem'de uzmanlaşmanın geçici, bireysel ya da kurumsallaşmamış düzeyde olduğunu önerir. Bu bağlamda, tecrübe, bilgi ve yetenek gerektiren teknolojileri uygulayabilen bireysel üreticilerin sosyal rollerini ve kimliklerini anlamak için Erken Neolitik Dönem'de boncuk teknolojileri önemli bir veri grubunu oluşturur. Bu tür bir tartışma için ele alınması gereken kriterler içerisinde standardizasyon, bilgi birikimi ve uzun süreli öğrenme süreçleri gerektiren tekniklerin kullanımı ve/veya erişilmesi zor hammaddelerden yapılan üretimlerin ürünlerinin uzak mesafelerde dolaşımı ve üretimde bireysel tercihlerin, hataların ve öğrenme süreçlerinin tanımlanabilmesi yer alır (örn.: Alarashi, 2016a; 2021; Bril vd., 2000; Perlés ve Pion, 2020; Roux vd. 1995; Wright vd., 2008). Bu kriterler, teknolojik analizler yoluyla tanımlanabilmektedir. Dördüncü bölümde sunulan ve beşinci bölümde tartışılan sonuçlar da bu tür bir teknolojik yaklaşıma dayanmaktadır (ayrıca bkz.: EK II).

Teknolojik değişimlerin yanı sıra Erken Neolitik Dönem'de kalıcı yerleşmelerde yıl boyu bir arada yaşamaya başlayan topluluklar için yeni yaşam biçiminin getirdiği biyokültürel sonuçlar içerisinde mekanla kurulan ilişkide, demografik yapıda, iş bölümünde ve bireylerin sosyal rollerinde ve kimliklerinde yaşanan değişimler de yer alır (Eshed vd., 2004, 2010; Hershkovitz ve Gopher, 2008; Kuijt vd., 2011; Molleson 1994, 2000, 2007a). Topluluklar bu yeni yaşam biçimini deneyimlerken artan iş yükü, iş gücünün yeniden organizasyonu ve sosyo-kültürel değişimler karşısında oluşan sosyal stresi çözümlemek için ise yeni sosyal normlar ve kültürel kimlikler üretmiş, kolektif ve ilişkisel kimlikleri ön plana alan bir sembolik dünya geliştirerek eşitlikçiliği

koruyacak yeni mekanizmalar geliştirmişlerdir (Souvatzi, 2007; Finlayson, 2020). Meskell ve Nakamura'nın (2005: 175) da dikkat çektiği gibi, bu dönemde kalıcı yerleşmelerde yeni sosyal bağlarla yıl boyu bir arada yaşamaya başlayan toplulukların kendilerini, cinsiyeti ve cinsiyetin kültürel anlamını da yeni şekillerde deneyimlemeye ve dışavurmaya başladığı düşünülebilir. Bu bağlamda, üçüncü bölümde, öncelikle araştırma tarihçesi ve yaklaşımlara odaklanan bir arka planla birlikte sosyal, kültürel ve ekonomik boyutlarıyla Erken Neolitik Dönem ele alınmaktadır. Bu arka planın ardından Geç Epipaleolitik ve Neolitik Dönem'de toplumsal cinsiyet ve yaşa dayalı kimlikler, kimliklerin dışavurum mekanizmaları ve materyal kültürün kimliklerle ilişkisi tartışılmaktadır.

Bu açıdan üçüncü bölüm, Güney Levant, Kuzey Mezopotamya ve Zagroslar'da yer alan çeşitli yerleşmelerden elde edilen biyoarkeolojik veriler, mezar buluntuları, ikonografi ve beden modifikasyonu uygulamalarının ele alındığı çalışmalar aracılığıyla Geç Epipaleolitik Dönem'den PPNB sonuna dek (MÖ yak. 13.000-6900) cinsiyet, yaş ve sosyal rollerle ilişkili kimlikler üzerine bir tablo çizerek tez çalışmasının vaka incelemesi için zamansal ve bölgesel bir arka plan oluşturur. Bu bölümde elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir: (1) Geç Epipaleolitik'ten Erken PPNB'ye dek insanların kimlikleri diğer hayvanlarla ve doğayla ilişkisel şekilde, kültür/doğa ikiliğinden farklı olarak çok boyutlu bir anlayışla kurgulanmıştır, (2) Erken PPNB'den Orta PPNB'ye geçişle birlikte insan tasvirleri artış gösterir ancak bu dönemde cinsiyetlendirilmiş tasvirlerde kadınlarla erkekler arasında anlamlı bir sayısal fark bulunmaz ve cinsiyetin betimlenmediği ya da muğlak şekilde betimlendiği örnekler toplumsal cinsiyet kimliklerine ilişkin algının kadın-erkek ikiliğinin ötesinde olduğunu göstermektedir. Erken Neolitik Dönem'in sonlarında yaygınlaşmaya başlayan kadın figürinlerinde ise yaşlı kadın bedenine vurgu ön plandadır, (3) Geç Epipaleolitik Dönem'den Neolitik Dönem'in sonlarına dek cinsiyete dayalı iş bölümünün keskin bir şekilde ayrışmadığı ve iş bölümünün farklı

toplulukların kendi ihtiyaçlarına göre belirlendiği görülmektedir, (4) mezar buluntuları içerisinde yer alan taş ve kabuk boncukların yaş ve cinsiyete göre dağılımları ise Erken Neolitik Dönem'de çocukların ve yetişkinlerin kimliklerinin farklı biçimlerde kurgulandığını ve takıların farklı kullanımları aracılığıyla sergilendiğini göstermektedir.

Tez çalışmasının vaka incelemesini oluşturan Aşıklı Höyük'ün de yer aldığı Orta Anadolu bölgesi yerleşik yaşama geçiş sürecini karakterize eden kültürel tercihler, sosyo-ekonomik adaptasyon, sembolik davranış örüntüleri ve ayrıca genetik veriler açısından Güney Levant, Kuzey Mezopotamya ve Zagroslar'dan farklı, yerel ve özgün bir Neolitikleşme modeli sunar (Duru vd., 2021a; Feldman vd., 2019; Özbaşaran, 2011). Bu bağlamda, Aşıklı Höyük gibi bölgenin ilk yerleşik topluluklarının bireysel ve kolektif kimliklerini meydana getiren dinamiklerin Güneybatı Asya'daki çağdaşlarıyla benzerliklerini ve farklılıklarını anlamak gerekmektedir. Bu benzerlikleri ve farklılıkları ise Aşıklı topluluğunun yerleşmeyi iskan süreci içerisinde değişen sosyo-ekonomik organizasyonu ve çağdaşlarıyla kurdukları etkileşimin temposunu yansıtan materyal kültür öğeleri üzerinden takip edebilmekteyiz. Bu amaçla, dördüncü bölümün ilk kısmında Orta Anadolu'da Erken Neolitik Dönem'de kimlik ve etkileşim kavramlarına odaklanılmaktadır.

Bölgede Güney Levant, Orta Fırat ve Kıbrıs'ta yaşayan çağdaş topluluklarla iletişim ve etkileşime işaret eden ilk veriler Kapadokya'da yer alan Göllüdağ obsidiyen atölyelerinden gelmektedir (Binder, 2002; Binder ve Balkan-Atlı, 2001). Konya Ovası'nda yer alan ve Aşıklı'nın erken evreleri ile çağdaş olan (MÖ 9. binyıl) Boncuklu Höyük (MÖ yak. 8300; Baird vd., 2012, 2017) yerleşmesinden elde edilen farklı veri gruplarının karşılaştırmalı bir okuması ise Konya Ovası'nın ilk yerleşik topluluklarından olan Boncuklu'da farklı biyolojik cinsiyet ve yaş gruplarından bireyler arasında farklılaşmaya işaret veriler bulunmadığını, takıların ve mezar buluntularının bireysel ve grup/hanehalkı

kimliklerine işaret ettiğini önerir; farklı ölü gömme uygulamaları ile farklı besin tüketimi örüntüleri ise yerleşmede birlikte yaşayan farklı sosyal grupların ve kimliklerin bulunduğunu göstermektedir (Baird, 2020, 2021; Baird vd., 2017).

Bu bölgesel arka planın ardından öncelikle çalışmanın vaka incelemesini oluşturan Aşıklı Höyük'te MÖ 9. binyıl ortalarından 8. binyıl ortalarına dek değişen yaşam biçimi ve sosyo-ekonomik organizasyon ele alınmaktadır. Ardından, yerleşmeden elde edilen biyoarkeolojik veriler, materyal kültür ve mezar buluntuları ile ölü gömme uygulamalarının karşılaştırmalı bir okuması sunulmaktadır.

Aşıklı'da yerleşik yaşam MÖ 9. binyıl ortalarında (Tabaka 5 ve 4) avcı toplayıcı gelenekli bir topluluğun Melendiz Nehri kenarına yerleşmesiyle başlar (Özbaşaran vd., 2018a). İlk yerleşiklerin besin elde etme stratejileri içerisinde geniş spektrumlu avcılık önemli bir yer tutmakla birlikte analizler koyun/keçinin erken evrelerde yerleşme içerisinde kontrol altında tutulduğunu göstermektedir (Abell vd., 2019; Kalkan vd., 2020; Mentzer, 2018; Stiner vd., 2014, 2018, 2022; Tsartsidou, 2018; Zimmermann vd., 2018). Besin elde etme stratejilerinin bir diğer önemli kısmını ise yabani bitki, meyve ve yemiş toplayıcılığı ile tahıl hasadı oluşturur (Ergun, 2016; Ergun vd., 2018). MÖ 9. binyılda topluluk besin hazırlığı, tüketimi, depolama ve alet yapımı gibi aktiviteleri ortak kullanımda olan açık ve kapalı mekanlarda gerçekleştirir (Özbaşaran vd., 2018b). Çeşitli günlük aktivitelerin gerçekleştirildiği kapalı mekanların/evlerin tabanlarına açılan çukurlara aynı zamanda bazı bireyler de gömülmüş ve defin işleminin ardından tabanla birlikte çukurların üstü de sıvanarak yaşam devam ettirilmiştir. Genetik analizler, birlikte ya da birbirine yakın mekanlarda gömülmüş farklı yaş gruplarından bireylerin çoğu arasında genetik yakınlık bulunduğunu ancak bunun bir kural olmadığını ve genetik açıdan ilişkili olmayan bireylerin de aynı bina içerisinde gömülmüş olduğunu gösterir (Yaka vd., 2021).

MÖ 9. binyıl sonlarından 8. binyıl başlarına doğru Aşıklı'da yavaş ve aşamalı değişimler yaşanır. Tabaka 3'te sıkışık konumlanmaya başlayan oval planlı yapılar ile in situ hayvan dışkısı tabakaları ve çöplük dolgularının karakterize ettiği yerleşme düzeninin yerini MÖ yak. 7750 civarında (Tabaka 2) dörtgen planlı yapılardan oluşan sıkışık bir yerleşme düzeni alır (Duru, 2013; Duru vd., 2021). Birkaç yüzyıl içerisinde (Tabaka 2D ve 2A-C; MÖ yak. 7500-7350) dörtgen planlı binalar sayıca artar, dar aralık/geçit ve sokaklarla ayrılan bina grupları ve mahalleler oluşur, günlük aktiviteler mekan içleri ve dam seviyesine taşınır ve ısınma, barınma, besin hazırlığı ve depolama gibi çeşitli aktiviteler için işlevlendirilmiş farklı kapalı mekanlar ortaya çıkar (Duru, 2013; Duru vd., 2021; Stiner vd., 2021; Uzdurum, 2018). Gerek materyal kültür öğeleri ve sosyo-ekonomik aktivitelerde görülen dönüşümler gerekse de yerleşme çevresinde ortaya çıkan aktivite alanları (örn.: Musular, Yellibelen ve Gedikbaşı, Balkan-Atlı vd., 2001; Duru ve Özbaşaran, 2005) bu dönemde Aşıklı sakinlerinin yerleşme çevresinde dolaşım ve aktivite alanlarının genişlediğini göstermektedir. Koyun/keçi tüketiminin de arttığı MÖ 8. binyılda hayvanlar sürüler halinde yerleşme dışında tutulmaya ve daha uzak alanlarda otlatılmaya başlar (Abell vd., 2019; Peters vd., 2018; Zimmermann vd., 2018). Dolayısıyla, sürülerin otlatılması, kontrolü ve korunması gibi yeni iş yükleri ve bu rolleri üstlenecek iş grupları da doğmuş olmalıdır (Stiner vd., 2021).

Dolaşım ve etkileşim alanlarının genişlemesi, Doğu Anadolu kökenli bir obsidiyen bilezik (Astruc vd., 2011) ve mezarlarda bulunan, bitmiş halde yerleşmeye getirilen, yerel olmayan materyallerden üretilmiş boncuklar (Yelözer, 2018) gibi materyal kültür öğeleri üzerinden de takip edilebilmektedir. Bununla birlikte, Aşıklı sakinlerinin çağdaşlarıyla ve uzak bölgelerle etkileşimine işaret eden çeşitli veriler MÖ 9. binyıl ortasına tarihlenen erken evrelerde de (Tabaka 5 ve 4) mevcuttur. Akdeniz kabuklarından yapılmış boncuklar ve kızıl geyik, yabani sığır ve koyun/keçi dişlerinden yapılmış pendantlar (Yelözer, 2018; Yelözer ve Christidou, 2020) ile yontmataş

teknolojisinde görülen hammadde çeşitliliği (Astruc ve Grenet, 2018; Kayacan ve Altınbilek-Algül, 2018) Aşıklı topluluğunun erken evrelerde çağdaşlarıyla etkileşim içerisinde olduğunu gösterir. Ancak bu etkileşim Tabaka 3'ten Tabaka 2'ye dek azalır ve özellikle Tabaka 2A-C'de yeniden belirgin hale gelir (Özbaşaran vd., 2018a; Stiner vd., 2021).

Aşıklı'da yüzyıllar içerisinde dönüşen bu sosyo-ekonomik arka planla birlikte, tüm iskan süresi boyunca ölüler mekan içlerinde, tabanlara açılan çukurlara, *hocker* pozisyonunda gömülmüşlerdir. Yerleşmede gömülen bireylerin seçiminde tüm evrelerde yetişkin kadınlar yetişkin erkeklere kıyasla sayısal olarak fazladır (Erdal, 2018). Ancak, yerleşmenin bin yıla yakın iskan sürecini düşündüğümüzde, şimdiye dek kazılan alanlarda açığa çıkarılan binalarda gömülen toplam birey sayısı (n=103) tüm demografik yapıyı yansıtmaz. Bu bağlamda, belirli bireylerin yerleşme içerisinde gömülmesine yönelik bir seçim olduğu görülmektedir.

Bu durum, yerleşme içerisinde gömülen bireylerin kimlikleri, bu kimliklerin dışavurum mekanizmalarında görülen değişimler ve sosyal roller ile bireysel ve kolektif kimlikler arasındaki ilişki hakkında birtakım sorular doğurmaktadır. Bu sorular, tez çalışmasının vaka incelemesinin odak noktasını oluşturur. Bu sorular ele alınırken başvurulan veri gruplarını ise biyoarkeolojik veriler (paleodemografi, paleopatoloji, diş aşınmaları, sabit izotop analizleri ve genetik analizler), ölü gömme uygulamaları ile beden modifikasyonu uygulamaları (okr kullanımı, birlikte gömülme, kafatası deformasyonu) ve mezar buluntuları (sepetler, taş aletler ve boncuklar) oluşturmaktadır (ayrıca bkz.: Dördüncü Bölüm, Tablo 4.3). Biyoarkeolojik veriler, ölü gömme uygulamalarına dair veriler ve sepet ve taş aletler gibi buluntu gruplarının analiz sonuçları Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi veritabanından, yayınlanmış çalışmalardan ve araştırma projesine sunulan raporlardan derlenmiştir (bkz.: Erdal, 2018; Hassett, 2018; Itahashi vd., 2021; Kayacan ve Altınbilek-Algül, 2018;

Özbek, 1998, 2011; Pearson vd., 2010; Sönmez, 2018; Tsartsidou, 2018; Yaka vd., 2021). Mezar buluntuları içerisinde yer alan boncuklar ise yazar tarafından hammadde tanımlamaları, tekno-morfolojik analizler ve kullanım izi analizlerine dayalı olarak makro ve mikroskobik yöntemlerle incelenmiştir (yöntem için bkz.: EK II.1: Boncukların Morfometrik, Teknolojik ve Kullanım İzi Analizleri: Malzeme ve Yöntem).

Dördüncü bölümde öncelikle günlük aktivitelerle ilişkili dejeneratif eklem hastalıkları (Erdal, 2018) ve diş aşınmaları (Özbek, 1998, 2011) üzerine mevcut araştırma sonuçları ele alınmaktadır. Erdal'ın (2018) çalışması yetişkin bireylerde özellikle omuz, kalça, ayak bileği, dirsek ve dizlerin yoğun dejeneratif eklem hastalıklarına (osteoartrit) maruz kaldığını ve osteoartritin kadın ve erkek iskeletlerinde yoğunlaştığı bölgelerin farklılık gösterdiğini saptamakta; erkeklerin yük taşıma, fırlatma, yürüme ve eğilme, kadınların ise yürüme ve çömelme gibi fiziksel hareketler içeren günlük aktivitelerle meşgul olduğunu önermektedir. Bu genel örüntü içerisinde bir farklılık, yerleşme içinde gömülmüş genç erişkin erkeklerin (4 birey) travma ya da dejeneratif eklem hastalığına sahip olmayışıdır. Kadınlar ise genç erişkinlikten itibaren mekanik stres/iş yükü göstergesi dejeneratif eklem hastalıklarına sahiptir (a.e.). Diş aşınmalarıysa genç erişkinlikten itibaren kadınların ve erkeklerin dişlerini üçüncü bir el gibi, sepet ya da hasır yapımı ve deri işleme gibi aktivitelerde kullandıklarını gösterir (Özbek, 1998, 2011).

Günlük aktivitelerle ilişkili sosyal rollere işaret edebileceğini düşündüğümüz mezar buluntuları sepetler ve taş aletlerdir. Sepetler ve taş aletler, 2I-J ve 2F-H evresinden itibaren genç erişkin (15-30 yaş) ve orta erişkin (30-45 yaş) kadınlarla ve erkeklerle birlikte mezarlara koyulmuştur. Bu bireylerde saptanan eklem deformasyonları (osteoartrit) ve diş aşınmaları ile sepetlerin ve aletlerin tahıl hasadı ve işlemden geçirilmesi ya da depolanması gibi aktivitelerde kullanıldığına işaret eden veriler, bazı genç ve orta erişkin

bireylerin, günlük hayattaki aktivitelerini simgeleyen çeşitli eşyalarla birlikte gömüldüğünü önermektedir.

Mezar buluntuları içerisinde yer alan boncukların ilk örneği ise MÖ 9. binyıl sonlarında (Tabaka 3) görülür. Bu uygulama, MÖ 8. binyıl başlarında (Tabaka 2F-H) az sayıda bireyde devam eder. Bu bireylerin tümü bebekler ve çocuklardır. MÖ yak. 7500 civarında (Tabaka 2D) boncuklar ilk kez bebek ve çocukların yanı sıra yetişkin mezarlarında da görülmeye başlar. Boncuk dizisiyle birlikte gömülen ilk yetişkin, 9 aylık bir bebekle birlikte aynı mezara gömülmüş 60 yaşındaki erkektir. Tabaka 2A-C'de (MÖ yak. 7350) ise boncuk formlarında, hammadde seçiminde ve teknolojide çeşitlenme yaşanır. Bu evrede yaşanan bir diğer değişim de bebekler, çocuklar ve bir yaşlı erkeğin yanı sıra, orta erişkin ve yaşlı kadınlarla erkeklerin de boncuklarla birlikte gömülmeye başlamasıdır.

Yerleşme genelinde tüm tabaka/evrelerde toplam boncuklu birey sayısı 30'dur. Bu, toplam birey sayısının %29'unu oluşturur. Tüm tabaka/evrelerden boncuklu bireylerin biyolojik cinsiyet ve yaşa göre dağılımı bebek ve çocukların, ardından orta erişkin (+30 yaş) kadınlarla erkeklerin ve yaşlı (+45 yaş) kadınlarla erkeklerin tek, çift ya da diziler halinde boncuklarla birlikte gömüldüğünü göstermektedir.

Kişisel süs eşyası kullanımında biyolojik cinsiyete dayalı bir ayrım olup olmadığını sorguladığımızda, cinsiyeti bilinen yetişkinler içerisinde boncuklu bireylerin %75'ini kadınların oluşturduğu görülmektedir. Ancak gerek toplam birey sayısı içinde gerekse de boncuksuz bireyler içinde kadınların erkeklere kıyasla daha sık yerleşme içerisinde gömüldüğünü düşündüğümüzde, iki farklı biyolojik cinsiyet arasında kişisel süs eşyası kullanımı bağlamında anlamlı bir farklı bulunmadığı düşünülmektedir.

Aşıklı'da mezarlarda bulunan boncuklar steatit, kireçtaşı, serpantin, lületaşı gibi yumuşak taşlar, turkuaz ve varisit gibi orta yumuşaklıkta mineraller,

dağ kristali, akik, krisopraz ve jasper/yeşimtaşı gibi kuvars ve kalsedon grubu sert, yongalanabilir mineraller ve nabit bakır/malahitten üretilmiştir. Hayvan kemiği/dişi ve Akdeniz kabuğundan üretilmiş boncuklar, yalnızca birkaç bireyle birlikte bulunmuştur. Steatit, serpantin ve kireçtaşı gibi yumuşak taş türleri genellikle kısa, disk ve fıçı formlu boncukların üretiminde tercih edilmiştir. Turkuaz, serpantin ve sert, yongalanarak önform verilebilecek kuvars ve kalsedon grubu hammaddelerden ise daha büyük, yassı, üçgen veya oval formlu, mercimek kesitli (kelebek formlu) boncuklar üretilmiştir. Teknolojik analizlerin önerdiği üzere farklı üretim zincirlerinin ürünü olan bu boncuklar birçok örnekte aynı dizi içerisinde bir araya getirilmiş ve bireylerle birlikte gömülmüştür.

Hangi yaş ve cinsiyet gruplarının farklı hammaddelerden ve farklı teknolojilerle üretilmiş boncuklardan oluşan kompozit takılarla birlikte gömüldüğü sorusunu ele almak amacıyla, öncelikle farklı üretim zincirleri tanımlanmıştır. Analizler, Aşıklı'da mezarlarda bulunan taş boncukların üç farklı üretim zincirinin ürünü olduğunu göstermiştir: sert taşlardan üretilmiş büyük boncuklar (Grup A), yumuşak ve orta sertlikte taşlardan üretilmiş büyük boncuklar (Grup B) ve kısa ve küçük boncuklar (Grup C). Üretim zincirlerinin saptanmasını sağlayan mikroskobik üretim izi analizi sonuçları dördüncü bölümde ve daha detaylı olarak EK II'de sunulmuştur (bkz.: EK II.5: Üretim İzleri; EK II.7: Tez Çalışması Kapsamında Analiz Edilen Boncukların Mikroskobik Üretim ve Kullanım İzi Analizi Tanımlamaları).

Sert taş türlerinden üretilmiş boncuklar (Grup A) grubunda krisopraz, dağ kristali gibi sert ve yongalanabilir taşlardan yapılmış boncuklar yer alır. Hammadde temini ardından, üretim zinciri (a) önform verme (yongalama, doğrudan veya dolaylı vurma), (b) form verme (sürtme/aşındırma), (c) ısıtma, (4) vurma tekniğiyle delme platformunu hazırlama ve (5) çift yönlü delme aşamalarını içerir. Yumuşak ve orta sertlikte taş türlerinden üretilmiş büyük

boncukların (Grup B) üretimi ise sürtme, kesme ve kazıma gibi farklı teknikler içerir. Sert, yongalanabilir materyallerden üretilmiş benzer formdaki boncuklarla karşılaştırdığımızda orta ve yumuşak sertlikteki büyük boncukların (örneğin turkuaz, varisit, yeşimtaşı, serpantin ve lületaşından üretilmiş kelebek formlu boncuklar) üretim zincirinin daha az zaman ve emek yatırımı gerektirdiği görülmektedir. Yumuşak ve orta sertlikte taş türlerinden üretilmiş kısa ve küçük boncuklar ise hammadde bloğundan ayrıldıktan sonra sürtme işlemiyle önforma kavuşturulmuş, ardından tek ya da toplu halde yeniden sürtme/aşındırma işleminden geçirilerek son formunu almıştır. Delme ise genellikle çift yönlüdür. Bu çalışma sonucunda saptanan farklı taş boncuk üretim zincirlerini meydana getiren aşamalardan herhangi birinin Aşıklı'da, yerleşmede gerçekleştirildiğine işaret eden hammadde nodülleri, artık parçalar ve bitmemiş boncuklar mevcut değildir. Dolayısıyla, burada özetlenen her bir üretim zinciri için gerekli farklı teknolojik süreçlerin tüm aşamalarının yerleşme dışında gerçekleştirildiği vurgulanmalıdır.

Sert, yongalanabilir taşlardan ve orta sertlikteki taşlardan üretilmiş kelebek formlu boncukların yukarıda da ele alındığı üzere Orta Fırat, Zagroslar, Güney Levant ve Orta Anadolu'dan Kıbrıs'a dek çok geniş bir coğrafyada görülüyor olması, bu boncukların dolaşım ve etkileşim ağları ile yerleşmelere bitmiş halde ulaşan ürünler olduğunu düşündürmektedir. Farklı yerleşmelerden örnekler üzerinde uygulanan tekniklerin taşıdığı benzerlikler standardize olmuş, rutin bir üretimi gerçekleştirebilecek tecrübeye sahip uzmanlaşmış üreticilere işaret eder. Fırat nehri kenarındaki Mezraa Teleilat'ta bulunan kırık durumdaki kelebek formlu boncuklar, uzun, silindirik çakmaktaşı deliciler ve bu deliciler ile boncukların delik kesitlerinde gözlemlenen parlaklık ve tam dönüşlü çizikler gibi mikro izler, bu delicilerin yay matkap (*bow drill*) gibi mekanik bir aletin ucuna takılarak kelebek formlu taş boncukların üretiminde kullanılmış olabileceğini göstermektedir (Coşkunsu, 2008, 2011: 390-391). Kelebek formlu boncukların Erken Neolitik Dönem içerisinde geçirdiği

morfometrik değişimler de bu boncukların ortaya çıkışında Orta Fırat bölgesi yerleşmelerinin önemli bir rol oynadığını önermektedir (Alarashi, 2016b).

Önceki bir çalışmada da tartıştığımız üzere (Yelözer ve Alarashi, 2021) Orta Fırat bölgesinin de içerisinde yer aldığı bir iletişim ve dolaşım ağı içerisinde Kapadokya'da yer alan obsidiyen kaynaklarından hammadde temin eden yontucuların (bkz.: Balkan-Atlı vd., 2008; Binder ve Balkan-Atlı, 2001) sert, yongalanabilir taşlardan boncuk yapımında gerekli tekniklere de aşina olduklarını düşünebiliriz. Ancak, Aşıklı obsidiyen yontucularının farklı coğrafyalardan gelen yontucularla aynı kaynaktan hammadde temin etmelerine karşın bu yontucuların uyguladığı spesifik teknolojileri benimsemediğini düşündüğümüzde (Kayacan ve Altınbilek-Algül, 2018) kelebek formlu boncukların Aşıklı'ya bitmiş durumda ve olasılıkla Orta Fırat topluluklarıyla etkileşim sonucunda ulaştığını önermek mümkündür.

Farklı üretim zincirlerinin ürünü olan boncukların kompozit bir takı içerisinde bir araya getirildiği bir örnek, aynı boncuk dizisi içerisinde farklı üreticileri de tanımlayabilmemizi sağlamıştır. Bir çocuğun (SK148) boynunda bulunan 160 adet boncuktan oluşan dizinin teknolojik analizleri farklı morfometrik gruplara ve farklı üretim zincirlerine ait boncukların aynı dizide bir araya getirildiğini göstermektedir: (1) kelebek formlu akik boncuk, (2) kalsedon ya da pembe kuvarstan yapılmış oval boncuk, (3) fıçı formlu kireçtaşı boncuk ve (4) steatit ve kireçtaşından yapılmış disk boncuklar. Kelebek formlu akik boncuk, aynı aksta muntazam birleştirilmiş deliklerinin önerdiği üzere tecrübeli bir üretici tarafından üretilmiş olmalıdır. Disk formlu boncuklar ise hammaddelerine ve morfometrik özelliklerine dayalı olarak farklı gruplara ayrılır. Bununla birlikte, aynı hammadde grubu içinde renk tonu ve geçirgenlik derecesinde de farklılıklar mevcuttur. Örneğin, saydam, açık yeşil steatitten üretilmiş disk boncuklar incedir, kenarları düzgündür ve morfometrik olarak kendi içinde standardize özellikler sergiler. Daha sert ve kompakt, mat, koyu ve

soluk yeşil renkli steatitten üretilmiş disk boncuklar ise kalındır, çift yönlü delinmiştir ve kenarları düzensizdir. Steatit ve kireçtaşından disk boncukların kalınlık, delik çapı ve çapları arasındaki metrik farklılıklar ve boncukların boyutsal olarak hammaddelere göre ayrı gruplarda kümelenmesi ise hem aynı hammaddeden üretilmiş boncuklar içinde hem de iki farklı hammadde grubu arasında morfometrik farklılıklar olduğunu gösterir. Bu bağlamda, aynı dizi içerisinde birleştirilen aynı formdaki boncukların (a) tek seferde topluca üretilmediğini, (b) farklı hammaddelerden ve aynı hammadde grubu içerisinde farklı hammadde nodüllerinden üretildiklerini ve (c) olasılıkla farklı zamanlarda ya da farklı üreticiler tarafından üretildiklerini önermek mümkündür. Disk boncukların kendi içerisinde sergilediği morfometrik farklılıklarla birlikte dizi içerisinde yer alan akik boncuğun üretiminde uygun tekniklerin doğru şekilde uygulanabilmesi için gerekli olan bilgi birikimi ve tecrübenin disk boncuklardan farklılaşması, boncuk dizisini oluşturan boncukların deneyim ve yetenek derecesi farklılaşan üreticilerin ürünü olduğunu göstermektedir.

Boncuk dizileriyle birlikte gömülmüş bireyler içerisinde bazı bireylerin (a) toplam boncuk adedi, (b) boncuk dizisi içindeki toplam farklı hammadde türü, (c) boncuk formu çeşitliliği ve (d) boncuk rengi çeşitliliği bağlamında öne çıktığı görülmektedir. Her biri 100 adetten fazla boncuğa sahip bu bireylerin yaş ve cinsiyet dağılımı, iki çocuk, iki erişkin kadın ve bir erişkin erkekle temsil edilen bu grupta uygulamanın cinsiyete göre farklılaşmadığını ve yetişkinlere özgü olmadığını göstermektedir. Ancak, yetişkinlere benzer şekilde, 100 adetten fazla boncuktan oluşan dizilerle gömülmüş iki çocuk da 3-3.5 yaş civarındadır. Hammadde, form ve renk çeşitliliği açısından öne çıkan bireyleri diğer boncuklu bireylerden ayıran faktörün yaş ve cinsiyetle ilişkisini sorguladığımızda da boncuk adedi dağılımdaki gibi, çeşitlilik dağılımında da yetişkin kadınların, erkeklerin ve yine 3-3.5 yaş civarında ölmüş çocukların yer aldığı görülür.

Gerek yetişkin kadınların ve erkeklerin gerekse de çocukların birlikte gömüldüğü boncuklarda saptanan kullanım izleri, kullanımın derecesi bağlamında da yaş veya cinsiyet açısından bir farklılaşma olmadığını ortaya koymuştur. Örneklerden biri, 60 yaşındaki erkeğin (SK109) birlikte gömüldüğü dizi içerisinde yer alan boncuktur. Boncuğun iki yüzünde de kullanım izleri yoğundur. Delik kenarında yer alan çentik ise düğme gibi sıkıca sabitlenerek kullanım gördüğünü gösterir. Boncuğun, bu tür bir kullanımın ardından aktarılarak ya da ikincil olarak boncuk dizisinde diğer boncuklarla bir araya getirildiği önerilebilir. Bir başka örnekte ise erişkin bir kadının birlikte gömüldüğü (SK35) geyik dişi pendantların kırıldıktan sonra tamir edilerek kullanım ömürlerinin uzatıldığı saptanmıştır. Yetişkinlerin yanı sıra, gerek Tabaka 3'ten bir çocuğun (SK153) gerekse de Tabaka 2A-C'den bir çocuğun (SK149) boyun kısmında bulunan boncuklarda gözlemlenen kullanım izleri çocukların birlikte gömüldüğü boncukların da kullanım gördüğünü ve ölü gömme ritüeli için üretilmemiş olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, bu trendin zaman içerisinde değişmediği ve farklı yaş ve cinsiyet gruplarından bireylerin birlikte gömüldüğü boncukların mezara koyulmadan önce farklı kullanım biçimlerine ve uzun bir kullanım ömrüne sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Mezarlarda bulunan boncukların renk dağılımları yeşil ve kırmızının en baskın iki renk olduğunu göstermiştir. Kadınlar ve çocuklar neredeyse eşit miktarlarda kırmızı ve yeşil renkli boncuklarla birlikte gömülürken erkeklerin birlikte gömüldüğü boncuk dizileri ağırlıklı olarak yeşil renkli boncuklardan oluşmaktadır. Yeşil ve kırmızı renk kombinasyonu, bebeklere, çocuklara ve 40 yaş üstü kadınlara özgü iki farklı uygulamada da karşımıza çıkar: yeşil renkli tek boncukla birlikte gömülme ve kırmızı okr kullanımı. Bu bağlamda, tek, çift veya diziler halinde boncukla birlikte gömülme ve ayrıca birey sayısı az olmakla birlikte yalnızca bebek, çocuk ve kadınlara özgü olan okr kullanımı ve beden modifikasyonu gibi uygulamaların belirli yaş ve cinsiyet gruplarını birbirinden

ayırdığı tespit edilmiştir. Tek boncuk ile birlikte gömülme uygulaması yalnızca 1 ay – 2-3 yaş aralığındaki bebekler ve çocuklar ile 40 yaş üstü kadınlara özgüdür. Çift boncukla birlikte gömülen iki birey ise aynı mekanda (GY mekanı) gömülmüş iki 1.5-2 yaşındaki bebek (SK31) ile 2.5 yaşındaki çocuktur (SK52). 3 yaş civarındaki iki çocuk (SK124 ve SK148) ise 30 yaş üstü yetişkinlerinkine benzer boncuk dizilerine sahiptir.

Dördüncü bölümde sunulan sonuçlara dayalı olarak, beşinci bölümde mezar buluntularının ve ölü gömme uygulamalarının zamansal/mekansal dağılımları ve biyoarkeolojik verilerle karşılaştırmalı bir okuması yapılmış, ardından Aşıklı'da çocukların ve yetişkinlerin kimlikleri ve sosyal rolleri, cinsiyete dayalı iş bölümü, ayrışmış toplumsal cinsiyet kimliklerinin var olup olmadığı ve bireyler arasındaki sosyal bağlar gibi kimlikleri oluşturan mekanizmalar tartışılmıştır.

Farklı mezar buluntusu kategorilerini bireylerin yaş ve cinsiyetine dayalı olarak karşılaştırdığımızda yaş faktörünün öne çıktığı görülmektedir: sepetler ve taş aletler genç erişkinler dahil olmak üzere yetişkinlerle birlikte bulunmuştur. Bu mezar buluntuları bebekler, çocuklar ve yaşlılarla birlikte görülmez. Boncuklar ise hiçbir genç erişkin bireyin sahip olmadığı bir mezar buluntusu kategorisidir. Yalnızca 1 aydan 3-3.5 yaşa kadar bebek ve çocuklar ile 30 yaş üstü kadınlar ve erkeklerle görülürler. Kişisel süs eşyalarıyla birlikte gömülen bireylerin mezar buluntusu olmayan bireylerle aktivite göstergesi patolojiler ve hastalıklar açısından karşılaştırılması ise anlamlı bir farklılaşma olmadığını göstermektedir. Gerek yetişkinler gerekse de çocuklar benzer hastalıklara ve eklem dejenerasyonlarına sahiptir.

Cinsiyete dayalı iş bölümü ve toplumsal cinsiyet ilişkisini tartışmak amacıyla paleopatolojik veriler arkeolojik verilerle karşılaştırılmıştır. Erdal (2018) osteoartritin erkeklerde en sık omuzları ve kolları etkilemesi, kadınlarda ise bu hastalıktan en çok etkilenen bölgenin kalça ve ayak bilekleri olmasına

dayalı olarak mızrak ve ok gibi araçlarla uzun mesafeli avcılığın erkekler tarafından, tahıl öğütme gibi işlerin ise kadınlar tarafından gerçekleştirildiğini önerir. Bu varsayıma dayalı olarak, Aşıklı'da öğütme faaliyetlerine işaret eden sürtmetaş aletlerin mekansal dağılımlarına baktığımızda, Duru (2013) Tabaka 2'de sürtmetaş aletlerin mekan içlerinde, genellikle ocaklı mekanlarda bulunduğunu aktarmaktadır. Makro ve mikrobotanik analizler de Tabaka 2'de mekan içlerinde besin hazırlığı ve depolama gibi faaliyetler gerçekleştirildiğini ortaya koyar (Ergun, 2016; Tsartsidou, 2018). Bu bağlamda, tahıl öğütmeyle ilişkili olarak Tabaka 2'de daha sık kapalı mekanlarda gerçekleştirilmeye başlayan aktiviteleri ve tüm tabaka/evrelerde kadınların yerleşme içinde gömülme oranının erkeklere kıyasla belirgin şekilde yüksek olduğunu düşündüğümüzde, yetişkin kadınların üstlendiği günlük aktivitelerin mekanla kurdukları ilişkiyi ve mekansal aidiyetlerini pekiştirdiğini önermek mümkündür.

Ancak, beşinci bölümde detaylıca tartışıldığı gibi, gerek tahılların öğütülmesi işleminin ekin işleme sürecinin yalnızca bir aşamasını kapsadığını düşündüğümüzde gerekse de yerleşme içinde ve dışında rutin şekilde gerçekleştirilen birbiriyle ilişkili farklı iş kollarını bir işlemler zinciri olarak ele aldığımızda avcılık ve tahıl hasadı/öğütme ayrımının ötesine geçen ve günlük yaşam içerisinde birbirini tamamlayan farklı iş kolları bulunduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Aşıklı'da kadınlarla erkeklerin üstlendiği farklı rutin işler bulunmakla birlikte iş paylaşımının aslında aynı ya da birbiriyle ilişkili sosyo-ekonomik aktivitelerin farklı kollarının gerçekleştirilmesine dayandığı düşünülmektedir.

Bununla birlikte, farklı yaş gruplarından biyolojik kadın ve erkeklerin günlük aktivitelerine işaret eden paleopatolojik verileri sosyal roller ile ilişkili olduğunu düşünebileceğimiz sepetler ve taş aletler ile karşılaştırdığımızda, bu kategoride yer alan mezar buluntularının dağılımı, 20 yaş üstü bazı bireylerin

sepetler ve taş aletlerle birlikte gömüldüğünü ve bu uygulamada cinsiyete dayalı bir ayrım olmadığını göstermiştir. Yalnızca az sayıda bireyin sepet ve taş alet gibi günlük yaşamın parçası eşyalarla birlikte gömülmesi ve bu bireyler arasında cinsiyete dayalı bir ayrım olmayışı ancak bireylerin tümünün genç ve orta erişkin bireyler olması, benzer sosyal rollere sahip olduklarını önerir. Bu bağlamda, paleopatolojik analizler biyolojik cinsiyete dayalı bir iş bölümü olduğunu göstermekle birlikte, iş bölümünün, tek başına ayrışmış toplumsal cinsiyet kimliklerinin göstergesi olmadığı sonucuna varılmıştır. Topluluğun biyolojik cinsiyete dayalı olarak sembolik bir dünya kurgulamadığını gösteren bir diğer öğe ise, dördüncü bölümde detaylıca ele alınan, bedenlerin kadın-erkek ikiliği arasındaki sınırları muğlaklaştırarak betimlendiği iki antropomorfik figürindir.

Tabaka 2'de farklı ölü gömme uygulamaları ve mezar buluntularının mekansal dağılımları, en fazla iskelet sayısının belli binalarda kümelendiğini göstermiştir (Tabaka 2I-J – 2F-H'de Z/B.16/B.37 silsilesi; Tabaka 2A-C'de AB/B.25, I, GM ve DU). Bu binalardan bazıları (AB/B.25, I ve HB) en yoğun ve çeşitli mezar buluntularına ya da okr kullanımı gibi nadir ölü gömme uygulamalarına sahiptir. Bu binalar içerisinde Z/B.37/B.16 silsilesi, AB/B.25 ve I mekanında gömülmüş bireylerin sabit karbon ve azot izotop değerleri ise aynı binada gömülmüş bireylerin birbirine benzer beslenme örüntüleri olduğunu ve bu durumun onları diğer hanelerin sakinlerinden farklılaştıran bir unsur olduğunu göstermektedir (Itahashi vd., 2021). Yanı sıra, 2I-J ve 2F-H evrelerinde sepet ve taş alet topluluğuyla gömülmüş bireylerin tümü Z/B.37/B.16 silsilesinin farklı evrelerinde gömülmüştür. Bu bireylerin birlikte benzer günlük işler yapan, besinleri birlikte üreten ve tüketen ve ölüm sonrasında da aynı mekanda benzer eşyalarla gömülen bir sosyal grubu yansıtabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, aynı binada birlikte gömülen bireyler arasında Tabaka 4'te gördüğümüz biyolojik bağların (bkz.: Yaka vd., 2021) yanı sıra ölü gömme uygulamaları, mezar buluntuları, günlük yaşamdaki roller, üretim ve tüketim

gibi yaşam ve ölümle ilişkili farklı pratikler üzerinden takip edebileceğimiz sosyal bağların da bulunduğu ve bu bağların Tabaka 2'de daha yoğun şekilde dışavurulmaya başladığı düşünülmektedir. Okr kullanımı ve mezar buluntuları içerisinde yer alan boncukların adet, hammadde, form ve teknolojik özelliklerini değerlendirmeye kattığımızda ise farklı hanelerdeki bireyler arasında da benzer materyal tercihler üzerinden okunabilen ortaklıklar olduğu saptanmıştır.

Aşıklı'da farklı boncuk hammaddeleri, formları ve teknolojilerinde görülen devamlılık ve değişimi anlamak için ise Güneybatı Asya'da farklı yerleşmelerden ve buluntu yerlerinden elde edilen verilerin sunduğu arka plana geri dönmek gerekmektedir. Bölgede belirli kabuk türlerinin uzun erimli tercihleri ve yanı sıra farklı yerleşmeler arasındaki oransal farklılıklar üzerinden okunabilen kültürel hafıza aktarımı ve yerel kültürel kimliklerle ilişkili tercihlerin gösterdiği devamlılık örüntüsü ile birlikte Erken Neolitik Dönem'de ortaya çıkan komplike taş boncuk teknolojilerinin getirdiği değişimin bir benzeri Aşıklı'da da yerleşmenin iskan süreci içerisinde gözlemlenmektedir. MÖ 9. binyıl ortalarında görülen Akdeniz kabukları, geyik dişi pendantlar ve bunların imitasyonları gibi öğelerin MÖ 8. binyılda (Tabaka 2A-C) yetişkin ve yaşlı kadınlara ve erkeklere ait mezarlarda, bu dönemde yeni görülen öğeler olan bakır ve akik boncuklarla bir araya getirilerek kompozit takılar içerisinde kullanıldığı örnekler, bazı örneklerde gözlemlenen tamir izleri ve imitasyon uygulamasının yeni materyaller üzerinde yapılmaya başlaması (a) tamir edilerek kullanım ömrü uzatılmış boncukların zaman içerisinde aktarılmış olduğunu ve (b) topluluğun kültürel hafızası ve kolektif kimliğiyle ilişkili belirli formları yeni materyaller kullanarak sürdürdüğünü göstermektedir. Bu boncuklarla birlikte gömülmüş bireylerin ise yaş ve tecrübe gibi faktörler nedeniyle topluluğun kültürel hafızası ve kolektif kimliğiyle ilişkili kimliklere sahip olduğu önerilebilir.

Tabaka 2A-C'de görülen ve yukarıda detaylıca ele alındığı üzere yerleşmeye bitmiş halde getirildiği düşünülen kelebek formlu boncuklara döndüğümüzde, bu boncuklarla birlikte gömülen yetişkin kadınların ve erkeklerin kimliklerini yerel olmayan boncukların elde edilmesini sağlayan etkileşim ağına katılımlarının belirlediğini ve kimliklerin bu boncuklar aracılığıyla simgelendiğini önermek mümkündür. Ancak, bazı bireyler birlikte gömüldükleri boncuk dizisi içerisinde akik ve Akdeniz kabukları gibi yerel olmayan materyallerin (a) oransal olarak diğer bireylere kıyasla daha fazla olması ve (b) aynı evrede ya da yerleşme genelinde tüm tabaka/evre bazında karşılaştırdığımızda aynı hammaddeden boncukların yarısından fazlasına sahip olmaları bağlamında öne çıkar. Bu örnekler (86 adet Akdeniz kabuğu ile iki adet kelebek formlu boncuğa sahip 30 yaş üstü erkek, SK11 ve 10 adet kelebek formlu akik boncukla birlikte gömülmüş 30 yaş üstü kadın, SK18) bazı bireylerin yerel olmayan materyallere daha fazla erişimi olduğunu düşündürmektedir. Kelebek formlu akik boncuklar gibi yerel olmayan öğelerle birlikte gömülmüş çocukların kimliklerinin ise etkileşim mekanizmalarına katılan 30 yaş üstü yetişkin bireylerle sahip oldukları sosyal veya biyolojik ilişkiler üzerinden kurulmuş olduğunu önerebiliriz. Kimlik-etkileşim ilişkisini yansıtma potansiyeli taşıyan bir diğer örnek ise, ikinci ve üçüncü bölümde detaylıca tartışıldığı gibi, Erken Neolitik Dönem'de özellikle Zagroslar'da yaşayan topluluklar için bir kültürel kimlik göstergesi olarak ele alabileceğimiz türde bir kafatası deformasyonu bulunan, 160 adet boncuk ve ağzında okr ile birlikte gömülmüş 3.5 yaşındaki çocuktur (SK124).

Bebek ve çocukların birlikte gömüldüğü tek, çift ve diziler halinde boncukların yaş gruplarına göre dağılımları üzerinden beşinci bölümde ele alınan bir diğer kavram "sosyal yaş" olmuştur. Yukarıda da değinildiği gibi, 1 aydan 3 yaşa dek bebek ve çocuklar tek veya çift boncuklarla birlikte gömülmüştür. 3-3.5 yaşındaki iki çocuk ise adet ve kompozisyon bağlamında yetişkinlerinkine benzer takılara sahiptir. Aşıklı'da bebeklerin 1-1.5 yaş civarında

sütten kesilmeye başladığı ve sütten kesme sürecinin 2 yaş civarında tamamlandığı bilinmektedir (Pearson vd., 2010). Bu açıdan gerek 40 yaş üstü kadınlar gibi tek boncukla gerekse de çift boncukla birlikte gömülen 3 yaş altı bebek ve çocuklar bir dereceye dek halen emzirilen bebekler kategorisinde ele alınabilir. Sütten kesmenin tamamlanmasıyla birlikte ise çocukların yetişkinler gibi beslenen bireyler haline geldiğini düşündüğümüzde, 3 yaşın, bebeklikten erken çocukluğa geçiş için önemli bir eşik olduğunu ve bu biyokültürel eşiğin yetişkinlerinkine benzer takılar takılarak simgelendiğini önermek mümkündür.

Ancak, kişisel süs eşyalarına sahip bireylerin yerleşmede gömülen toplam birey sayısının %29'unu oluşturduğunu düşündüğümüzde bu bireyler tüm popülasyonun sadece bir kısmını temsil eder. Sepetler ve taş aletlerle birlikte gömülen birey sayısı ise daha da azdır. Bu açıdan, kişisel süs eşyalarıyla birlikte gömülen bireyleri ya da sepetler ve taş aletlerle birlikte gömülen bireyleri Tabaka 2'de topluluk içerisinde oluşmaya başlayan farklı sosyal gruplar olarak düşünebiliriz. Sepetler ve taş aletlerle birlikte gömülen bireyler için mekansal ilişkilerin, ortak üretim ve tüketimin ve materyal kültürün bir arada sosyal kimliği meydana getiren faktörler olduğu görülmektedir. Diğer yandan materyal kültürün farklı özelliklerinin ilişkisel kimlikleri ve sosyal ilişkileri yansıtma potansiyelini düşündüğümüzde, kişisel süs eşyalarına sahip bireyler için aynı sosyal grup içerisinde farklı kimliklerden de bahsedebilmekteyiz: bazı bireyler topluluğun geçmişinden gelen, aktarım ve kolektif kimlikle ilişkili materyallere sahiptir. Yerel olmayan materyallere sahip yetişkin erkek, kadın ve çocukların ise bu materyallere erişimlerine ve birbirleriyle olan sosyal bağlarına dayalı farklı bir sosyal kimlikleri olduğu önerilebilir. Yeşil renkli tek boncuklarla birlikte gömülmüş 3 yaş altı bebek ve çocuklar ile 40 yaş üstü yaşlı kadınların ise çocukluk ve yaşlılık gibi belirli sosyal yaş kategorileriyle ilişkili bir başka sosyal kimliğe sahip oldukları düşünülmektedir.

Farklı veri gruplarının ve analiz sonuçlarının karşılaştırmalı ve bağlamsal bir okumasına dayanan bu çalışma sonucunda öne çıkan sonuçları özetlemek gerekirse:

Aşıklı'da paleopatolojik analizler biyolojik cinsiyete dayalı bir iş bölümü olduğunu önermekteyse de iş bölümünün keskin sosyal normlarla sınırlandırılmadığı ve tek başına ayrışmış toplumsal cinsiyet kimliklerinin göstergesi olamayacağı görülmektedir. Ancak, ayrışmış toplumsal cinsiyet kimliklerinden bahsedememek, tümüyle kimliksiz bir topluluktan bahsedemeyeceğimiz anlamına gelmez. Aşıklı'da, özellikle MÖ 8. binyılda, bireyler arasında sosyo-materyal bağlar kuran, farklı yaş ve cinsiyet gruplarından bireylerin bu bağlar ile kimlik kazandığı çok katmanlı ve birbiriyle kesişen birtakım faktörler oluşmaya başlamıştır. Bunlar, materyal kültür, etkileşim, mekansal ilişkiler ve üretim-tüketim pratikleridir. Bu faktörlerin vurguladığı kimlikler içerisinde ise (a) yetişkin ve yaşlı bireylerin topluluğun kolektif hafızası/belleği ile ilişkisi, (b) genç ve orta erişkin bireylerin sosyal rolleri, (c) 30 yaş üstü yetişkinler ile çocuklar için çağdaş topluluklarla yani dış dünyayla etkileşimin göstergesi olan yerel olmayan teknolojilere/materyallere erişim ve (d) bebeklik, çocukluk ve yaşlılık gibi farklı sosyal yaş kategorileri yer alır. Kimlikler bazı örneklerde mekansal ilişkiler üzerinden kurulurken, bazı örneklerde sosyo-materyal bağların mekansal ilişkileri aşarak farklı sosyal grupları ortak materyal kültür öğeleri ve uygulamalar üzerinden bir araya getirdiği görülmektedir. Sonuç olarak bu çalışma, Erken Neolitik Dönem'de bireysel ve toplumsal kimliklerin çözümlenmesi için farklı veri gruplarının karşılaştırılmasına dayanan bağlamsal bir metodoloji önermektedir. Ancak, bu hipotezlerin, etkileşim ve dolaşımın kimliklerle ilişkisi hakkında veri sunabilecek stronsiyum izotop analizleri, sosyo-materyal bağların biyolojik yakınlıkla ilişkisi hakkında veri sunabilecek genetik analizler ve mekansal/mekanlar arası ilişkileri daha detaylı ölçekte çözümlememizi sağlayacak ağ (*network*) analizleri gibi yeni çalışmalarla sınanması önemlidir.

KAYNAKÇA

ABBO, S., LEV-YADUN, S., GOPHER, A., 2010 — "Agricultural Origins: Centers and Noncenters: A Near Eastern Reappraisal", **Critical Reviews in Plant Science** 29, 317-328.

ABELL, J. T., QUADE, J., DURU, G., MENTZER, S. M., STINER, M. C., UZDURUM, M., ÖZBAŞARAN, M., 2019 — "Urine Salts Elucidate Early Neolithic Animal Management at Aşıklı Höyük, Turkey", Science Advances 5(4). https://doi.org/10.1126/sciadv.aaw0038

AGARWAL, S. C., 2012 — "The Past of Sex, Gender, and Health: Bioarchaeology of the Aging Skeleton", **American Anthropologist** 114(2), 322-335.

AGARWAL, S. C., GLENCROSS, B. A., 2011 — "Building a Social Bioarchaeology", İçinde S. C. Agarwal ve B. A. Glencross (Ed.), **Social Bioarchaeology** (s. 1-11). Wiley-Blackwell.

AGARWAL, S. C., WESP, J. K., (Ed.) 2017 — **Exploring Sex and Gender in Bioarchaeology**, University of New Mexico Press: Albuquerque.

AGARWAL, S. C., BEAUCHESNE, P., GLENCROSS, B. A., LARSEN, C. S., MESKELL, L., NAKAMURA, C., PEARSON, J., SADVARİ, J. W., 2015 — "Roles for the Sexes. The (Bio)archaeology of Women and Men at Çatalhöyük", İçinde I. Hodder ve A. Marciniak (Ed.), **Assembling Çatalhöyük** (s. 87-95). Maney Publishing.

AĞAOĞULLARI, M., 2013 "Aydınlanma: Düşünceler Yumağı", İçinde M. A. Ağaoğulları (Ed.), **Sokrates'ten Jakobenlere Batıda Siyasal Düşünceler** (s. 515-539). İletişim Yayınları: İstanbul.

AKAY, A. 2013 "Önsöz", İçinde S. Yardımcı ve Ö. Güçlü (Ed.), **Queer Tahayyül** (s. 9-15). Sel Yayıncılık: İstanbul.

ALARASHI, H., 2014 **La parure épipaléolithique et néolithique de la Syrie (12e au 7e millénaire avant J.-C.): Techniques et usages, échanges et identités.** Yayımlanmamış Doktora Tezi, Université Lumiére Lyon 2 : Lyon.

2016a "Butterfly Beads in the Neolithic Near East: Evolution, Technology and Socio-Cultural Implications", **Cambridge Archaeological Journal** 26, 493-512.

2016b "PNNA Stone Grooved Pendants from the Middle Euphrates Valley: Markers of Cultural Identity?", **Neo-Lithics** 2(16), 20-28.

2021 "New Insights into the Technological Management of the Neolithic Cowrie Beads in the Levant: An Experimental and Traceological Approach", İçinde S. Beyries, C. Hamon ve Y. Maigrot (Ed.), **Beyond Use-Wear Traces: Going from Tools to People by Means of Archaeological Wear and Residue Analyses** (s. 171-184). Sidestone Press: Leiden.

ALARASHI, H., ORTIZ, A., MOLIST, M., 2018 "Sea Shells on the Riverside: Cowrie Ornaments from the PPNB site of Tell Halula (Euphrates, Northern Syria)", **Quaternary International** 490, 98-112.

ALBERTI, B. 2006 "Archaeology, Men, and Masculinities", İçinde S. M. Nelson (Ed.), **Handbook of Gender in Archaeology** (s. 401-434). AltaMira Press.

ALBRECHT, G., ALBRECHT, B. G., BERKE, H., BURGER, D., MOSER, J., RAHLE, W., SCHOCH, W., STORCH, G., UERPMANN, H.-P., URBAN, B., 1992 "Late Pleistocene and Early Holocene Finds from Öküzini: A Contribution from the Settlement History of the Bay of Antalya, Turkey", **Paléorient** 18(2), 123-141.

ALTINBİLEK ALGÜL, Ç., 2007 "Yontmataş Aletlerin İşlevlerinin Anlaşılmasına Yönelik Çalışmalar: Kullanım İzi Analizleri", İçinde M. Alparslan, M. Doğan-Alparslan ve H. Peker (Ed.), **Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan** (s. 37-48). Ege Yayınları: İstanbul.

ALTINIŞIK, N. E., KAZANCI, D. D., AYDOĞAN, A., GEMİCİ, H. C., ERDAL, Ö. D., SARIALTUN, S., VURAL, K. B., KOPTEKİN, D., GÜRÜN, K., SAĞLICAN, E., ÇAKAN, G., KORUYUCU, M. M., LAGERHOLM, V. K., KARAMURAT, C., ÖZKAN, M., KILINÇ, G. M., SEVKAR, A., SÜRER, E., GÖTHERSTRÖM, A., ATAKUMAN, Ç., ERDAL, Y. S., ÖZER, F., ERİM ÖZDOĞAN, A., SOMEL, M., 2022

"A Genomic Snapshot of Demographic and Cultural Dynamism in Upper Mesopotamia during the Neolithic Transition", **bioRxiv**. DOI: http://dx.doi.org/10.1101/2022.01.31.478487

ALVAREZ-FERNANDEZ, E., 2006

Los Objetos de Adorno-Colgantes del Paleolítico Superior y del Mesolítico en la Cornisa Cantábrica y en el Valle del Ebro: Una Visión Europea. Ediciones Universidad de Salamanca: Salamanca.

2011

"Personal Ornaments Made from Mollusc Shells in Europe during the Upper Palaeolithic and Mesolithic: News and Views", İçinde C. Çakırlar (Ed.), **Archaeomalacology Revisited: Non-Dietary Use of Molluscs in Archaeological Settings** (s. 1-18), Proceedings of the Archaeomalacology Sessions at the 10th ICAZ Conference, Mexico City.

AMMERMAN, A. J. L., CAVALLI-SFORZA, L. L., 1973 "A Population Model for the Diffusion of Early Farming in Europe", İçinde C. Renfrew (Ed.), **The Explanation of Culture Change: Models in Prehistory.** The University of Pittsburgh Press: Pittsburgh.

AMUNDSEN-MEYER, L. M., ENGEL, N., PICKERING, S., (Ed.) 2011 **Identity Crisis: Archaeological Perspectives on Social Identity,** Proceedings of the 42nd (2010) Annual Chacmool Archaeology Conference, University of Calgary, Calgary, Alberta, Chacmool Archaeological Association, University of Calgary.

APPADURAI, A., 1986 "Introduction: Commodities and the Politics of Value", İçinde A. Appadurai (Ed.), **The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective** (s. 3-63). Cambridge University Press: Cambridge.

APPLEBY, J., 2018 "Ageing and the Body in Archaeology", **Cambridge Archaeological Journal** 28(1), 145-163.

ARNOLD, J. E., 2012 "Detecting Apprentices and Innovators in the Archaeological Record: The Shell Bead-Making Industry of the Channel Islands", **Journal of Archaeological Method and Theory** 19, 269-305.

ARNOLD, K., GILCHRIST, R., GRAVES, P., TAYLOR, S., 1988 "Women in Archaeology", **Archaeological Review from Cambridge** 7(1), 2-8.

ARSLAN, A., 2019a "Toplumsal Cinsiyet, Ritüel ve Toplum: Prehistorik Dönemde İnsan Figürinleri", İçinde Ç. Atakuman (Ed.), **Arkeoloji'de Ritüel ve Toplum** (s. 135-153). *TAS* 5, Ege Yayınları: İstanbul.

2019b — "Beyond Gender: Approaches to Anthropomorphic Imagery in Prehistoric Central Anatolia", İçinde J. K. Koch ve W. Kirleis (Ed.), **Gender Transformation in Prehistoric and Archaic Societies** (s. 381-402). Scales of Transformation in Prehistoric and Archaic Societies Vol. 6, Sidestone Press: Leiden.

ARSLAN, A., YELÖZER, S., 2021 — "Materyal Kültür ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi", İçinde A. Baysal (Ed.), **Materyal Kültür ve İnsan** (s. 61-100). Bilgin Kültür Sanat Yayınları: Ankara.

ARTHUR, K. W., 2010 — "Feminine Knowledge and Skill Reconsidered: Women and Flaked Stone Tools", **American Anthropologist** 112(2), 228-243.

ASOUTI, E., 2006 — "Beyond the Pre-Pottery Neolithic B Interaction Sphere", **Journal of World Prehistory** 20, 87-126.

2011 — "Community Identities, Interactions and 'Cultures' in the Pre-Pottery Neolithic of Western Asia: A Commentary on the Production of Historical Knowledge", İçinde K. Duistermaat ve I. Regulski (G. Jennes ve L. Weiss ile) (Ed.), **Intercultural Contacts in the Ancient Mediterranean.** Proceedings of the International Conference at the Netherlands-Flemish Institute in Cairo, 25th to 29th October 2008 (s. 53-65). Uitgeverij Peeters en Departement Oosterse Studies, Leuven – Paris – Walpole, MA.

ASOUTI, E., FULLER, D. Q., 2013 — "A Contextual Approach to the Emergence of Agriculture in Southwest Asia", **Current Anthropology** 54(3), 299-345.

ASTRUC, L., GRENET, M., 2018 — "Obsidian Use during the Level 4 Occupations at Aşıklı Höyük", İçinde M. Özbaşaran, G. Duru ve M. C. Stiner (Ed.), **The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin** (s. 363-383). Ege Yayınları: İstanbul.

ASTRUC, L., VARGIOLU, R., BEN TKAYA, M., BALKAN-ATLI, N., ÖZBAŞARAN, M., ZAHOUANI, H., 2011 "Multi-Scale Tribological Analysis of the Technique of Manufacture of Obsidian Bracelet from Aşıklı Höyük (Aceramic Neolithic, Central Anatolia)", **Journal of Archaeological Science** 38, 3415-3424.

ATAKUMAN, Ç., 2015 "From Monuments to Miniatures: Emergence of Stamps and Related Image-bearing Objects during the Neolithic", **Cambridge Archaeological Journal** 25(4), 759-788.

BACHOFEN, J. J., 1861 **Das Mutterrecht,** Krais & Hoffmann: Stuttgart.

BAGWELL, E. A., 2002 "Ceramic Form and Skill: Attempting to Identify Child Producers at Pecos Pueblo, New Mexico", İçinde K. A. Kamp (Ed.), **Children in the prehistoric Puebloan Southwest** (s. 90-107). The University of Utah Press.

BAILEY, D. W., 2013 "Figurines, Corporeality, and the Origins of the Gendered Body", İçinde D. Bolger (Ed.), **A Companion to Gender Prehistory** (s. 244-264). Wiley-Blackwell.

BAINS, R., 2012 **Social Significance of Neolithic Stone Bead Technologies at Çatalhöyük**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, University College London.

2013 **Technology, Identity and Symbolism: Personal Ornaments at Aşıklı Höyük.** Yayımlanmamış Rapor, Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi.

BAINS, R., VASIC, M., BAR-YOSEF MAYER, D. E., RUSSELL, N., WRIGHT, K. I., DOHERTY, C., 2013 "A Technological Approach to the Study of Personal Ornamentation and Social Expression at Çatalhöyük", İçinde I. Hodder (Ed.), **Substantive Technologies at Çatalhöyük: Reports from the 2000-2008 Seasons** (s. 331-363). BIAA Monograph 48.

BAIRD, D., 2007 — "The Boncuklu Project: The Origins of Sedentism, Cultivation, and Herding in Central Anatolia", **Anatolian Archaeology** 13, 14-18.

2012 — "The Late Epipaleolithic, Neolithic, and Chalcolithic of the Anatolian Plateau, 13,000-4000 BC", İçinde D. T. Potts (Ed.), **A Companion to the Archaeology of the Ancient Near East** (s. 431-466). Wiley-Blackwell.

2020 — "The Boncuklu Project 2020: Boncuklu through Four Objects", **Heritage Turkey** 10, 37-39.

2021 — "Boncuklu 2021", **Heritage Turkey** 11, 32-33.

BAIRD, D., ASOUTI, E., ASTRUC, L., BAYSAL, A., BAYSAL, E., CARRUTHERS, D., FAIRBAIRN, A., KABUKCU, C., JENKINS, E., LORENTZ, K., MIDDLETON, C., PEARSON, J., PIRIE, A., 2013 — "Juniper Smoke, Skulls and Wolves' Tails. The Epipalaeolithic of the Anatolian Plateau in its South-West Asian Context; Insights from Pınarbaşı", **Levant** 45(2), 175-209.

BAIRD, D., FAIRBAIRN, A., MARTIN, L., MIDDLETON, C., 2012 — "The Boncuklu Project: The Origins of Sedentism, Cultivation and Herding in Central Anatolia", İçinde M. Özdoğan, N. Başgelen ve P. Kuniholm (Ed.), **The Neolithic in Turkey. Central Turkey** (s. 219-244). Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul.

BAIRD, D., FAIRBAIRN, A., MARTIN, L., 2017 — "The Animate House, The Institutionalization of the Household in Neolithic Central Anatolia", **World Archaeology** 49(5), 753-766.

BALKAN-ATLI, N., 2003 "Obsidien Ticaret: Yeni Veriler, Yeni Modeller, Yeni Sorunlar – Bir Deneme", İçinde M. Özbaşaran, O. Tanındı ve A. Boratav (Ed.), **Archaeological Essays in Honour of Homo Amatus. Güven Arsebük için Armağan Yazılar** (s. 9-18). Ege Yayınları: İstanbul.

BALKAN-ATLI, N., KAYACAN, N., ÖZBAŞARAN, M., YILDIRIM, S., 2001 "Variability in the Neolithic Arrowheads of Central Anatolia (Typological, Technological and Chronological Aspects)", İçinde I. Caneva, C. Lemorini, D. Zampetti ve P. Biagi (Ed.), **Beyond Tools: Redefining the PPN Lithic Assemblages of the Levant** (s. 27-43). Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence and Environment 9, Ex Oriente: Berlin.

BAMFORTH, D. B., FINLAY, N., 2008 "Introduction: Archaeological Approaches to Lithic Production Skill and Craft Learning", **Journal of Archeological Method and Theory** 15, 1-27.

BANNING, E. B., 1998 "The Neolithic Period: Triumphs of Architecture, Agriculture, and Art", **Near Eastern Archaeology** 61(4), 188-237.

2003 "Housing Neolithic Farmers", **Near Eastern Archaeology** 66(1/2), 4-21.

2011 "So Fair a House: Göbekli Tepe and the Identification of Temples in the Pre-Pottery Neolithic of the Near East", **Current Anthropology** 52(6), 619-660.

BANNING, E. B., BYRD, B. F., 1987 "Houses and the Changing Residential Unit: Domestic Architecture at PPNB 'Ain Ghazal, Jordan", **Proceedings of the Prehistoric Society** 53, 309-325.

BAR-YOSEF, O., 1998 "The Natufian Culture in the Levant, Threshold to the Origins of Agriculture", **Evolutionary Anthropology** 6(5), 159-177.

BAR-YOSEF, O., BELFER-COHEN, A., 1989a "The Origins of Sedentism and Farming Communities in the Levant", **Journal of World Prehistory** 3(4), 447-498.

BAR-YOSEF, O., BELFER-COHEN, A., 1989b "The Levantine 'PPNB' Interaction Sphere", İçinde I. Hershkovitz (Ed.), **People and Culture in Change: Proceedings of the Second Symposium on the Upper Paleolithic, Mesolithic and Neolithic Populations of Europe and the Mediterranean Basin** (s. 59-72). British Archaeological Reports International Series 508: Oxford.

BAR-YOSEF MAYER, D. E., 2005 "The Exploitation of Shells as Beads in the Palaeolithic and Neolithic of the Levant", **Paléorient** 31(1), 176-185.

2008 "*Dentalium* Shells Used by Hunter-Gatherers and Pastoralists in the Levant", **Archaeofauna** 17, 103-110.

2013a "Towards a Typology of Stone Beads in the Neolithic Levant", **Journal of Field Archaeology** 38(2), 129-142.

2013b "Mollusc Exploitation at Çatalhöyük", İçinde I. Hodder (Ed.), **Humans and Landscapes of Çatalhöyük: Reports from the 2000-2008 Seasons**, Vol. 8 (s. 329-338). Cotsen Institute of Archaeology: Los Angeles.

2014 "Temporal Changes in Shell Bead Technologies Based on Levantine Examples", İçinde K. Szabo, C. Dupont, V. Dimitrijevic, L. G. Gastélum ve N. Serrand (Ed.), **Archaeomalacology: Shells in the Archaeological Record** (s. 91-100). BAR International Series 2666, Archaeopress: Oxford.

2015 "*Nassarius* Shells: Preferred Beads of the Palaeolithic", **Quaternary International** 390, 79-84.

2020 "The Colour of Ornaments in the Neolithic and Chalcolithic of the Levant: Their Symbolic Meaning and Economic Value", İçinde S. Thavapalan ve D. A. Warburton (Ed.), **The Value of Colour: Material and Economic Aspects in the Ancient World** (s. 69-97). Topoi: Berlin.

BAR-YOSEF MAYER, D. E., BOSCH, M. D., (Ed.) 2019 Early Personal Ornaments – Humans' Earliest Personal Ornaments**. PaleoAnthropology** 2019.

BAR-YOSEF MAYER, D. E., PORAT, N., 2008 "Green Stone Beads at the Dawn of Agriculture", **PNAS** 105(25), 8548-8551.

BAR-YOSEF MAYER, D. E., BONSALL, C., CHOYKE, A. M., (Ed.) 2017 **Not Just for Show: The Archaeology of Beads, Beadwork and Personal Ornaments.** Oxbow Books: Oxford.

BAR-YOSEF MAYER, D. E., GROMAN-YAROSLAVSKI, I., BAR-YOSEF, O., HERSHKOVITZ, I., KAMPEN-HASDAY, A., VANDERMEERSCH, B., ZAIDNER, Y., WEINSTEIN-EVRON, M., 2020 "On Holes and Strings: Earliest Displays of Human Adornment in the Middle Palaeolithic", **PLoS ONE** 15(7), e0234924.

BAR-YOSEF MAYER, D. E., LENG, M. J., ALDRIDGE, D. C., ARROWSMITH, C., GÜMÜŞ, B. A., SLOANE, H. J., 2013a

"*Unio* Shells from Çatalhöyük: Preliminary Palaeoclimatic Data from Isotopic Analyses", İçinde I. Hodder (Ed.), **Humans and Landscapes of Çatalhöyük: Reports from the 2000-2008 Seasons**, Vol. 8 (s. 87-91). Cotsen Institute of Archaeology: Los Angeles.

BAR-YOSEF MAYER, D. E., PORAT, N., WEINSTEIN-EVRON, M., 2013b

"Natufian Green Stone Pendants from el-Wad: Characteristics and Cultural Implications", İçinde O. Bar-Yosef ve F. R. Valla (Ed.), **Natufian Foragers in the Levant: Terminal Pleistocene Social Changes in Western Asia** (s. 139-145). International Monographs in Prehistory, Archaeological Series 19: Ann Arbor, Michigan.

BAR-YOSEF MAYER, D. E., PORAT, N., WEINSTEIN-EVRON, M., GAL, Z., SHALEM, D., SMITHLINE, H., 2004

"Steatite Beads at Peqi'in: Long Distance Trade and Pyro-Technology during the Chalcolithic of the Levant", **Journal of Archaeological Science** 31, 493-502.

BAR-YOSEF MAYER, D. E., VANDERMEERSCH, B., BAR-YOSEF, O., 2009

"Shells and Ochre in Middle Paleolithic Qafzeh Cave, Israel: Indications for Modern Behavior", **Journal of Human Evolution** 56, 307-314.

BATES, D. G., 2009

21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji. İnsanın Doğadaki Yeri, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

BAXTER, J. E., 2008

"The Archaeology of Childhood", **Annual Review of Anthropology** 37, 159-175.

BAYSAL, E. L., 2013a "Epipalaeolithic Marine Shell Beads at Pınarbaşı. Central Anatolia from an Eastern Mediterranean Perspective", **Anatolica** XXXIX, 261-276.

2013b "A Tale of Two Assemblages: Early Neolithic Manufacture and Use of Beads in the Konya Plain", **Anatolian Studies** 63, 1-15.

2014 "Findings Relating to the Manufacture and Use of Stone Beads at the Neolithic Boncuklu Höyük", **Colloquium Anatolicum** XIII, 57-79.

2013c "Will the Real Specialist Please Stand Up? Characterising Early Craft Specialization, a Comparative Approach for Neolithic Anatolia", **Documenta Praehistorica** XL, 233-246.

2015a "Neolitik Dönem Kişisel Süs Eşyaları: Yeni Yaklaşımlar ve Türkiye'deki Son Araştırmalar", **TÜBA-AR** 18, 9-23.

2015b "Bir İletişim Ağı Perspektifinden Neolitik ve Kalkolitik Boncuk ve Bilezikleri Yorumlamak", İçinde A. Baysal (Ed.), **İletişim Ağları ve Sosyal Organizasyon** (s. 95-109). TAS 2, Ege Yayınları.

2016 "Anadolu ve Levant Epi-Paleolitiği Işığında Direkli Mağarası Kişisel Süs Eşyaları", **Anadolu** 42, 137-154.

2017 "Reflections of Faraway Places: The Chalcolithic Personal Ornaments of Canhasan I", **Anatolian Studies** 67, 29-49.

2019 **Personal Ornaments in Prehistory. An Exploration of Body Augmentation from the Palaeolithic to the Early Bronze Age,** Oxbow: Oxford & Philadelphia.

BAYSAL, E., L., EREK, C. M., 2018 "Material Movement in the Near Eastern Epipalaeolithic: Implications of the Shell and Stone Beads of Direkli Cave, Turkey", **Journal of Field Archaeology** 43(8), 591-603.

BAYSAL, E. L., MILLER, H., 2016 "Teoride Süs Eşyaları: Arkeolojik Kontekstlerde Prehistorik Boncukların Yorumu", **APAD** 2, 11-28.

BECK, H. C., 1928 "Classification and Nomenclature of Beads and Pendants", **Archaeologia** 77, 1-76.

BELFER-COHEN, A., 1988 "The Natufian Graveyard in Hayonim Cave", **Paléorient** 14(2), 297-308.

1991 "The Natufian in the Levant", **Annual Review of Anthropology** 20, 167-186.

BELFER-COHEN, A., BAR-YOSEF, O., 2002 "Early Sedentism in the Near East: A Bumpy Ride to Village Life", İçinde I. Kuijt (Ed.), **Life in Neolithic Farming Communities: Social Organization, Identity, and Differentiation** (s. 19-37). Fundamental Issues in Archaeology Series, Kluwer Academic Publishers: New York.

BELFER-COHEN, A., HOVERS, E., 1992 "In the Eye of the Beholder: Mousterian and Natufian Burials in the Levant", **Current Anthropology** 33(4), 463-471.

2020 "Prehistoric Perspectives on "Others" and "Strangers", **Frontiers in Psychology** 10, 3063.

BELFER-COHEN, A., SCHEPARTZ, L. A., ARENSBURG, B., 1991 "New Biological Data for the Natufian Population in Israel", İçinde O. Bar-Yosef ve F. Valla (Ed.), **The Natufian Culture in the Levant** (s. 411-424). International Monographs in Prehistory, Archaeological Series 19: Ann Arbor, Michigan.

BENNISON-CHAPMAN, L. E., HAGER, L. D., 2018 "Tracking the Division of Labor through Handprints: Applying Reflectance Transformation Imaging (RTI) to Clay 'Tokens' in Neolithic West Asia", **Journal of Archaeological Science** 99, 112-123.

BENTLEY, R. A., KNIPPER, C., 2005 "Transhumance at the Early Neolithic Settlement at Vaihingen (Germany)", **Antiquity** 79(306), 1-3.

BENZ, M., 2010 "Beyond Death – The Construction of Social Identities at the Transition from Foraging to Farming", İçinde M. Benz (Ed.), **The Principle of Sharing, Segregation and Construction of Social Identities at the Transition from Foraging to Farming** (s. 249-276). Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence, and Environment 14, ex Oriente: Berlin.

2012 "Little Poor Babies" – Creation of History through Death at the Transition from Foraging to Farming", İçinde T. L. Kienlin ve A. Zimmermann (Ed.), **Beyond Elites** (s. 169-182). Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie 215, Habelt.

BENZ, M., BAUER, J., 2015 "On Scorpions, Birds and Snakes – Evidence for Shamanism in Northern Mesopotamia during the Early Holocene", **Journal of Ritual Studies** 29(2), 1-23.

2022 "Aligning People: The Social Impact of Early Neolithic Medialities", **Neo-Lithics** 21, 7-26.

BENZ, M., ERDAL, Y. S., ŞAHİN, F., ÖZKAYA, V., ALT, K. W. 2016 "The Equality of Inequality. Social Differentiation among the Hunter-Fisher-Gatherer Community of Körtik Tepe, South-Eastern Turkey", İçinde H. Meller, H. P. Hahn, R. Jung ve R. Risch (Ed.), **Arm und Reich – Zur Ressourcenverteilung in prähistorischen Gesellschaften** (s. 147-164). 8. Mitteldeutscher Archäologentag vom 22. bis 24. Oktober 2015 in Halle (Saale), Tagungen des Landesmuseums für Vorgeschichte Halle, Band 14/1.

BENZ, M., J. GRESKY, ALARASHI, H., 2020 "Similar but Different: Displaying Social Roles of Subadults in Burials from the Late Pre-Pottery Neolithic Site of Ba'ja, Southern Jordan", İçinde H. Alarashi ve R. M. Dessi (Ed.), **L'art du paraitre: Apparences de l'humain, de la préhistoire a nos jours** (s. 93-107). 40es rencontres internationales d'archéologie et d'histoire – Nice Cote d'Azur, Editions APDCA: Nice.

BERTELSEN, R., LILLEHAMMER, A., NAESS, J.-R., (Ed.) 1987 **Were They All Men? An Examination of Sex Roles in Prehistoric Society**, Acts from a Workshop Held at Ulstein Kloster, Rogaland, November 2-4, 1979. Stavanger: Arkeologisk Museum i Stavanger.

BICKLE, P., 2020 "Thinking Gender Differently: New Approaches to Identity Difference in the Central European Neolithic", **Cambridge Archaeological Journal** 30(2), 201-218.

BIÇAKÇI, E., 2003 "Observations on the Early Pre-Pottery Neolithic Architecture in the Near East: New Building Material and Construction Techniques", İçinde M. Özdoğan, H. Hauptmann ve N. Başgelen (Ed.), **From Villages to Cities: Early Villages in the Near East** (s. 385-414). Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul.

2006 "Tarihöncesi Devirlerde Malzeme ve Mimarlık", **Geçmişten Geleceğe Anadolu'da Malzeme ve Mimarlık** (s. 19-60), TTOB Mimarlar Odası: İstanbul.

BINDER, D., 2002 "Stones Making Sense: What Obsidian Could Tell Us About the Origins of the Central Anatolian Neolithic", İçinde F. Gérard ve L. Thissen (Ed.), **The Neolithic of Central Anatolia. Internal Developments and External Relations during the 9th-6th Millennia cal BC** (s. 79-91). Proceedings of the International CANeW Table Ronde, Istanbul 23-24/11/2001, BIAA, Ege Yayınları: İstanbul.

BINDER, D., BALKAN-ATLI, N., 2001 "Obsidian Exploitation and Blade Technology at Kömürcü-Kaletepe (Cappadocia, Turkey)", İçinde I. Caneva, C. Lemorini, D. Zampetti ve P. Biagi (Ed.), **Beyond Tools: Redefining the PPN Lithic Assemblages of the Levant** (s. 1-16). Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence and Environment 9, Ex Oriente: Berlin.

BINFORD, L. R., 1962 "Archaeology as Anthropology", **American Antiquity** 28(2), 217-225.

BINFORD, L. R., BINFORD, S. R., 1966 "A Preliminary Analysis of Functional Variability in the Mousterian of Levallois Facies", **American Anthropologist** 68(2), Part 2: Recent Studies in Paleoanthropology, 238-295.

BINFORD, S. R., BINFORD, L. R. (Ed.) 1968 **New Perspectives in Archaeology**, Aldine Publishing: Chicago.

BLIEGE BIRD, R., SMITH, E. A., 2005 "Signaling Theory, Strategic Interaction and Symbolic Capital", **Current Anthropology** 46(2), 221-248.

BOCQUENTIN, F., 2003 **Pratiques funéraires, paramètres biologiques et identités culturelles au Natoufien: une analyse archéo-anthropologique.** Yayımlanmamış Doktora Tezi, Université Bordeaux 1.

BOCQUENTIN, F., NOUS, C., 2022 "Considerations on the Mechanisms of Integration of the Dead in the Early Sedentary Societies of the Near East (Natufian, 15-11.6 ka cal BP)", **Bulletins et mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris** 34(1). https://doi.org/10.4000/bmsap.9548

BOGAARD, A., ALLABY, R., ARBUCKLE, B. S., BENDREY, R., CROWLEY, S., CUCCHI, T., DENHAM, T., FRANTZ, L., FULLER, D., GILBERT, T., KARLSSON, E., MANIN, A., MARSHALL, F., MUELLER, N., PETERS, J., STEPANOFF, C., WEIDE, A., LARSON, G., 2021 "Reconsidering Domestication from a Process Archaeology Perspective", **World Archaeology** 53(1), 56-77.

BOIVIN, N., 2000 "Life Rhythms and Floor Sequences: Excavating Time in Rural Rajasthan and Neolithic Çatalhöyük", **World Archaeology** 31(3), Issue 3: Human Lifecycles, 367-388.

2004a "Mind over Matter? Collapsing the Mind-Matter Dichotomy in Material Culture Studies", İçinde E. DeMarrais, C. Gosden ve C. Renfrew (Ed.), **Rethinking materiality. The engagement of mind with the material world** (s. 63-71). McDonald Institute Monographs, McDonald Institute for Archaeological Research: Cambridge.

2004b "From Veneration to Exploitation. Human Engagement with the Mineral World", İçinde N. Boivin ve M. A. Owoc (Ed.), **Soils, Stones and Symbols. Cultural Perceptions of the Mineral World** (s. 1-22). UCL Press.

BOLEN, K. M., 1992 "Prehistoric Construction of Mothering", İçinde C. Claassen (Ed.), **Exploring Gender through Archaeology. Selected Papers from the 1991 Boone Conference** (s. 49-62). Monographs in World Archaeology No. 11, Prehistory Press: Madison, Wisconsin.

BOLGER, D., 2003 **Gender in Ancient Cyprus. Narratives of Social Change on a Mediterranean Island,** AltaMira Press: Walnut Creek, CA.

2009 "Beyond Male/Female: Recent Approaches to Gender in Cypriot Prehistory", İçinde K. Kopaka (Ed.), **Engendering Prehistoric 'Stratigraphies' in the Aegean and the Mediterranean** (s. 41-48). Proceedings of an International Conference, University of Crete, Rethymno, 2-5 June 2005, Aegeaum (Annales d'archéologie égéenne de l'Université de Liége et UT-PASP), 30.

2010 "The Dynamics of Gender in Early Agricultural Societies in the Near East", **Signs** 35(2), 503-531.

BOLGER, D., (Ed.) 2013 **A Companion to Gender Prehistory**, Blackwell Companions to Anthropology, Wiley-Blackwell: Oxford.

BONNARDIN, S., 2009 **La parure funéraire au Néolithique ancien dans les Bassins parisien et rhénan : Rubané, Hinkelstein et Villeneuve-Saint-Germain.** Mémoire XLIX. De La Société Préhistorique Française.

BONOGOFSKY, M., 2001 **An Osteo-Archaeological Examination of the Ancestor Cult during the Pre-Pottery Neolithic B Period in the Levant**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of California, Berkeley.

2004 "Including Women and Children: Neolithic Modeled Skulls from Jordan, Israel, Syria and Turkey", **Near Eastern Archaeology** 67(2), 118-119.

2005 "A Bioarchaeological Study of Plastered Skulls from Anatolia: New Discoveries and Interpretations", **International Journal of Osteoarchaeology** 15, 124-135.

2006 "Complexity in Context. Plain, Painted and Modeled Skulls from the Neolithic Middle East", İçinde M. Bonogofsky (Ed.), **Skull Collection, Modification and Decoration** (s. 15-28). British Archaeology Reports, International Series 1539, Oxford.

BOUCHUD, J., 1987 **La Fauna du Gisement Natoufien de Mallaha (Eynan) Israel.** Mémoires et Travaux du Centre de Recherche Français de Jérusalem, No. 4, Association Paléorient, Paris.

BOURDIEU, P., 1977 **Outline of a Theory of Practice,** Cambridge University Press: Cambridge.

1979 **La Distinction, critique sociale du jugement**, Les Éditions de Minuit.

1998 **La Domination Masculine**, Editions du Seuil.

2015a **Ayrım. Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi**, D. Fırat ve G. Berkkurt (çev.), Heretik Yayınları: Ankara.

2015b **Pratik Nedenler. Eylem Kuramı Üzerine**, H. U. Tanrıöver (çev.), Hil Yayın: İstanbul.

2016 **Eril Tahakküm**, B. Yılmaz (çev.), Bağlam Yayıncılık: İstanbul.

BOUTIN, A. T., PORTER, B. W., 2019 "The Elders of Early Dilmun. A Bioarchaeological Analysis of Age and Masculinity from the Peter B. Cornwall Collection", İçinde K. D. Williams ve L. A. Gregoricka (Ed.), **Mortuary and Bioarchaeological Perspectives on Bronze Age Arabia** (s. 210-239). Florida University Press.

BOUZOUGGAR, A., BARTON, N., VANHAEREN, M., D'ERRICO, F., COLLCUT, S., HIGHAM, T., HODGE, E., PARFITT, S., RHODES, E., SCHWENNINGER, J.-L., STRINGER, C., TURNER, E., WARD, S., MOUTMIR, A., STAMBOULI, A., 2007 "82-000-Year-Old Shell Beads from North Africa and Implications for the Origins of Modern Human Behavior", **PNAS** 104(24), 9964-9969.

BRAIDOTTI, R., 2013 **The Posthuman**, Polity Press: Cambridge.

BRAIDWOOD, R., 1975 **Prehistoric Men**, Scott, Foresman: Glenview, IL.

BRAIDWOOD, R., HOWE, B., 1960 **Prehistoric Investigations in Iraqi Kurdistan.** Studies in Ancient Oriental Civilization 31, The University of Chicago Press: Chicago.

BRIL, B., ROUX. V., DIETRICH, G., 2000 "Habiletés, impliquées dans la taille des perles en calcédoine: caractéristiques motrices et cognitives d'une action située complexe (Skills Involved in Knapping of Chalcedony Beads: Motor and Cognitive Characteristics of a Complex Situated Action)", İçinde V. Roux (Ed.), **Cornaline de l'Inde. Des pratiques techniques de Cambay aux techno-systèmes de l'Indus** (s. 211-239). Éditions de la Maison des sciences de l'homme : Paris.

BRUMFIEL, E., 1992 "Breaking and Entering the Ecosystem: Gender, Class, and Faction Steal the Show", **American Anthropologist** 94(3), 551-567.

BUGOS, P., E., JR., MCCARTHY, L. M., 1984 "Ayoreo Infanticide: A Case Study", İçinde G. Hausfater ve S. B. Hrdy (Ed.), **Infanticide: Comparative and Evolutionary Perspectives** (s. 503-520). Aldine de Gruyter: New York.

BUIKSTRA, J. E., UBELAKER, D. H., 1994 **Standards for Data Collection from Human Skeletal Remains**, Arkansas Archaeological Survey Research Series No. 44: Fayetteville.

BUIKSTRA, J. E., BECK, L., 2006 **Bioarchaeology. The Contextual Analysis of Human Remains**, Elsevier: Amsterdam.

BUITENHUIS, H., PETERS, J., PÖLLATH, N., STINER, M. C., MUNRO, N. D., SARITAŞ, Ö., 2018 "The Faunal Remains from Levels 3 and 2 of Aşıklı Höyük: Evidence for Emerging Management Practices", İçinde M. Özbaşaran, G. Duru ve M. C. Stiner (Ed.), **The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin** (s. 281-325). Ege Yayınları: İstanbul.

BUONASERA, T., EERKENS, J., DE FLAMINGH, A., ENGBRING, L., YIP, J., LI, H., HAAS, R., DIGIUSEPPE, D., GRANT, D., SALEMI, M., NIJMEH, C., ARELLANO, M., LEVENTHAL, A., PHINNEY, B., BYRD, B. F., MALHI, R. S., PARKER, G., 2020. "A Comparison of Proteomic, Genomic, and Osteological Methods of Archaeological Sex Estimation", **Nature Research** 10(11897).

BURSALI, A., ÖZBAL, R., BAYSAL, E., ÖZBAL, H., YAĞCI, B., 2017a "Neolithic Blue Beads in Northwest Turkey: The Social Significance of Skeuomorphism", İçinde M. Cifarelli ve L. Gawlinski (Ed.), **What Shall I Say of Clothes? Theoretical and Methodological Approaches to the Study of Dress in Antiquity** (s. 123-142). Selected Papers in Ancient Art and Architecture, Vol. 3: Dress and Identity, Archaeological Institute of America.

BURSALI, A., ÖZBAL, H., ÖZBAL, R., ŞİMŞEK, B., YAĞCI, C., AKKAYA, Y., BAYSAL, E., 2017b "Investigating the Source of Blue Color in Neolithic Beads from Barcın Höyük, NW Turkey", İçinde T. Pereira, X. Terradas ve N. Bicho (Ed.), **The Exploitation of Raw Materials in Prehistory: Sourcing, Processing and Distribution** (s. 492-505). Cambridge Scholars Publishing: Newcastle upon Tyne.

BUSACCA, G., 2017 "Places of Encounter: Relational Ontologies, Animal Depiction and Ritual Performance at Göbekli Tepe", **Cambridge Archaeological Journal** 27(2), 313-330.

BUTLER, J., 1990 **Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity,** Routledge: New York.

1993 **Bodies that Matter: On the Discursive Limits of "Sex"**, Routledge: London.

2014 **Bela Bedenler,** C. Çakırlar ve Z. Talay (çev.), Pinhan Yayıncılık: İstanbul.

2016 **Cinsiyet Belası. Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi,** B. Ertür (çev.), Beşinci Basım, Metis Yayınları: İstanbul.

BYRD, B. F., 1994 "Public and Private, Domestic and Corporate: The Emergence of the Southwest Asian Village", **American Antiquity** 59(4), 639-666.

2002 "Households in Transition: Neolithic Social Organization within Southwest Asia", İçinde I. Kuijt (Ed.), **Life in Neolithic Farming Communities: Social Organization, Identity, and Differentiation** (s. 63-98). Fundamental Issues in Archaeology Series, Kluwer Academic Publishers: New York.

2005 "Reassessing the Emergence of Village Life in the Near East", **Journal of Archaeological Research** 13(3), 231-290.

CALLEY, S., GRACE, R., 1988 "Technology and Function of Micro-Borers from Kumartepe (Turkey)", İçinde S. Beyries (Ed.), **Industries Lithiques: Tracéologie et Technologie, vol. 1: aspects archéologiques** (s. 69-81). BAR International Series: Oxford.

CARTER, A. K., 2016 "Circular or Half-Moon Marks on Old Beads", **The Bead Forum**, Newsletter of the Society of Bead Researchers 69, 1-16.

CASTANEDA, N., 2018 "Apprenticeship in Early Neolithic Societies. The Transmission of Technological Knowledge at the Flint Mine of Casa Montero (Madrid, Spain), ca. 5300-5200 cal BC", **Current Anthropology** 59(6). DOI: 10.1086/700837.

CAUVIN, J., 2000 **The Birth of Gods and the Origins of Agriculture.** T. Watkins (Çev.), Cambridge University Press: Cambridge.

CHAPMAN, J., 2000 **Fragmentation in Archaeology: People, Places and Broken Objects in the Prehistory of South-Eastern Europe.** Routledge: London and New York.

CHAPMAN, J., GAYDARSKA, B., 2011 "Can we Reconcile Individualisation with Relational Personhood? A Case Study from the Early Neolithic", **Documenta Praehistorica** XXXVIII, 21-43.

CHESSON, M. S., 2001 "Social Memory, Identity, and Death: An Introduction", İçinde M. S. Chesson (Ed.), **Social Memory, Identity, and Death: Anthropological Perspectives on Mortuary Rituals** (s. 1-10). Archaeological Papers of the American Anthropological Association Number 10, American Anthropological Association: Virginia.

CHILDE, V. G., 1928 **The Most Ancient East.** Routledge: London.

1951 **Man Makes Himself**, New American Library: New York.

CHODOROW, N., 1974 "Family Structure and Feminine Personality", İçinde M. Z. Rosaldo ve L. Lamphere (Ed.), **Women, Culture, and Society** (s. 43-66). Stanford University Press: Stanford, CA.

CHOYKE, A. M., 2001 "Late Neolithic Red Deer Canine Beads and Their Imitations", İçinde A. M. Choyke ve L. Bartosiewicz (Ed.), **Crafting Bone – Skeletal Technologies through Time and Space** (s. 251-266). Proceedings of the 2nd Meeting of the (ICAZ) Worked Bone Research Group, 31 August – 5 September 1999, Budapest. BAR International Series 937, Archaeopress: Oxford.

2008 "Shifting Meaning and Value through Imitation in the European Late Neolithic", İçinde P. F. Biehl ve Y. Y. Rassamakin (Ed.), **Import and Imitation in Archaeology** (s. 5-21). Beier & Beran: Langenweissbach.

2009 "Grandmother's Awl: Individual and Collective Memory through Material Culture", İçinde I. Barbiera, A. M. Choyke ve J. A. Rasson (Ed.), **Materializing Memory: Archaeological Material Culture and the Semantics of the Past** (s. 21-40). Archaeopress: Oxford.

2010 "The Bone is the Beast: Animal Amulets and Ornaments in Power and Magic", İçinde D. Campana, P. Crabtree, S. D. DeFrance, J. Lev-Tov ve A. Choyke (Ed.), **Anthropological Approaches to Zooarchaeology: Colonialism, Complexity, and Animal Transformations** (s. 197-209). Oxbow Books: Oxford.

CHOYKE, A. M., BAR-YOSEF MAYER, D. E., 2017 "Introduction: The Archaeology of Beads, Beadwork and Personal Ornaments", İçinde D. E. Bar-Yosef Mayer, C. Bonsall ve A. M. Choyke (Ed.), **Not Just for Show: The Archaeology of Beads, Beadwork and Personal Ornaments** (s. 1-4). Oxbow Books: Oxford.

CHRISTIDOU, R., 2017 **Bone Artifact Studies. 2017 Summer Session**. Yayımlanmamış Rapor, Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi.

CHRISTIDOU, R., COUQUEUGNIOT, E., GOURICHON, L., 2009 "Neolithic Figurines Manufactured from Phalanges of Equids from Dja'de el Mughara", **Journal of Field Archaeology** 34, 319-355.

CIFARELLI, M., 2018 "Entangled Relations over Geographical and Gendered Space: Multi-Component Personal Ornaments at Hasanlu", İçinde S. Di Paolo (Ed.), **Composite Artefacts in the Ancient Near East: Exhibiting an Imaginative Materiality, Showing a Genealogical Nature** (s. 51-61). Archaeopress: Oxford.

CLARK, G. D., 1972 **Star Carr: A Case Study in Bioarchaeology**, Addison-Wesley: Reading, MA.

1973 "Bioarchaeology: Some Extracts on the Theme", **Current Anthropology** 14, 464-470.

CLARKE, J., WASSE, A., 2020 "Time Out of Joint: A Re-Assessment of the Cypriot Aceramic Neolithic Site of Kalavasos-Tenta and its Regional Implications", **Levant** 51, 26-53.

COLLINS, P. H., 2009 **Black Feminist Thought**, Routledge: London/New York.

CONKEY, M. W., 1991 "Contexts of Action, Contexts for Power: Material Culture and Gender in the Magdalenian", İçinde J. M. Gero ve M. W. Conkey (Ed.), **Engendering Archaeology: Women and Prehistory** (s. 57-92). Wiley-Blackwell: Oxford.

2003 "Has Feminism Changed Archaeology?", **Signs** 28(3), 867-880.

CONKEY, M. W., GERO, J., 1991 "Tensions, Pluralities, and Engendering Archaeology: An Introduction to Women and Prehistory", İçinde J. M. Gero ve M. W. Conkey (Ed.), **Engendering Archaeology: Women and Prehistory** (s. 3-30). Wiley-Blackwell: Oxford.

CONKEY, M. W., GERO, J. M., 1997 "Programme to Practice: Gender and Feminism in Archaeology", **Annual Review of Anthropology** 26, 411-437.

CONKEY, M. W., SPECTOR, J. D., 1984 "Archaeology and the Study of Gender", **Advances in Archaeological Method and Theory** 7, 1-38.

CONNELL, R. W., 1998 **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar. Toplum, Kişi ve Cinsel Politika**, C. Soydemir (çev.), Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

CONNERTON, P., 1989 **How Societies Remember**, Cambridge University Press: Cambridge.

COSTIN, C. L., 1991 "Craft Specialization: Issues in Defining, Documenting, and Explaining the Organisation of Production", **Archaeological Method and Theory** 3, 1-56.

1998 "Introduction: Craft and Social Identity", **Archaeological Papers of the American Anthropological Association** 8, 3-16.

COŞKUNSU, G., 2008 "Hole-making Tools of Mezraa Teleilat with Special Attention to Micro-Borers and Cylindrical Polished Drills and Bead Production", **Neo-Lithics** 1(08), 25-36.

2011 "Flint and Obsidian Industry of Mezraa-Teleilat (Urfa, South-East Anatolia), PPN-PN", İçinde E. Healey, S. Campbell ve O. Maeda (Ed.), **The State of Stone: Terminologies, Continuities and Contexts in Near Eastern Lithics** (s. 385-394). Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence, and Environment 13, ex oriente: Berlin.

COŞKUNSU, G., (Ed.) 2015 **The Archaeology of Childhood: Interdisciplinary Perspectives on an Archaeological Enigma.** SUNY Series, The Institute for European and Mediterranean Archaeology Distinguished Monograph Series, Volume 4, State University of New York Press: New York.

CRABTREE, P. J. 1991 "Gender Hierarchies and the Sexual Division of Labor in the Natufian Culture of the Southern Levant", İçinde D. Walde ve N. D. Willows (Ed.), **The Archaeology of Gender – Proceedings of the Twenty-Second Annual Conference of the Archaeological Association of the University of Calgary** (s. 384-391). The University of Calgary Archaeological Association.

CRASS, B. A., 2001 "Gender and Mortuary Analysis: What Can Grave Goods Really Tell Us?", İçinde B. Arnold ve N. Wicker (Ed.), **Gender and the Archaeology of Death** (s. 105-118). AltaMira Press: Walnut Creek, CA.

CRENSHAW, K., 1989 "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory, and Antiracist Politics", **University of Chicago Legal Forum** 1989(1), 8.

CRISTIANI, E., BORIC, D., 2012 "8500-Year-Old Late Mesolithic Garment Embroidery from Vlasac (Serbia): Technological, Use-Wear and Residue Analysis", **Journal of Archaeological Science** 39, 3450-3469.

CROUCHER, K., 2005 "Queerying Near Eastern Archaeology", **World Archaeology** 37(4), 610-620.

2006 "Death, Display and Performance: A Discussion of the Mortuary Remains at Çayönü Tepesi", İçinde M. Georgiadis ve C. Gallou (Ed.), **The Archaeology of Cult and Death** (s. 11-43). Proceedings of the Session "The Archaeology of Cult and Death" Organized for the 9th Annual Meeting of the EAA 11 September 2003, Budapest.

2008 "Ambiguous Genders? Alternative Interpretations. A Discussion of Case Studies from the Pre-Pottery Neolithic and Halaf Periods", İçinde D. Bolger (Ed.), **Gender through Time in the Ancient Near East** (s. 21-51). AltaMira: Lanham, Maryland.

2012 **Death and Dying in the Neolithic Near East**, Oxford University Press: Oxford.

ÇAKIR, S., 2013 "Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi", İçinde H. B. Örs (Ed.), **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal Eleştiriler** (s. 415-475). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

ÇAKIRLAR, C., 2015 "Adaptation, Identity, and Innovation in Neolithic and Chalcolithic Western Anatolia (6800-300 cal. BC): The Evidence from Aquatic Mollusk Shells", **Quaternary International** 390, Malacological Studies from the Past and Present: A Special Volume in Honor of Henk K. Mienis, 117-125.

DAEMS, A., 2007 "Evaluating Patterns of Gender through Mesopotamian and Iranian Human Figurines: A Re-assessment of the Neolithic and Chalcolithic Period Industries", İçinde D. Bolger (Ed.), **Gender through Time in the Ancient Near East** (s. 77-117). AltaMira: Lanham, Maryland.

DAEMS, A., CROUCHER, K., 2007 "Cranial Modification in Ancient Iran", **Iranica Antiqua** 42, 1-21.

DARDENİZ, G., 2020 "A Group of Late Bronze Age Faience Beads from Tatarlı Höyük (Adana, Turkey)", İçinde K. S. Girginer, G. Dardeniz, A. Gerçek, F. Erhan, E. Genç, İ. Tuğcu, Ö. Oyman-Girginer, M. C. Fırat, H. Gerçek ve M. F. Tufan (Ed.), **Amanosların Gölgesinde: Hayriye Akıl Anı Kitabı** (s. 75-88). Kizzuwatna Araştırmaları Projesi Yayınları, No: 1, Ege Yayınları: İstanbul.

DARDENİZ, G., YILDIRIM, T., YILDIRIM, C., ÇİFTÇİ, E., 2020 "Techniques of Blue, Green, and White Faience Bead Production Used at the Early Bronze Age Central Anatolian Site of Resuloğlu (Turkey)", **Archaeometry** 63(2), 327-342.

DELİBAŞ, D., 2016 **Körtik Tepe İnsanlarında Gündelik Yaşam: İskelet Kas Tutunma Bölgelerinin Analizleriyle Hareket Biçiminin Belirlenmesi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi.

DEMARCHI, B., O'CONNOR, S., PONZONI, A. L., PONZONI, R. A. R., SHERIDAN, A., PENKMAN, K., HANCOCK, Y., WILSON, J., 2014 "An Integrated Approach to the Taxonomic Identification of Prehistoric Shell Ornaments", **PLoS ONE** 9(6), e99839.

D'ERRICO, F., 1988 "The Use of Resin Cast for the Study of Use-Wear", İçinde S. L. Olsen (Ed.), **Scanning Electron Microscopy in Archaeology** (s. 155-167). British Archaeological Reports: London.

1989 **L'art gravé azilien.** Yayımlanmamış Doktora Tezi, Muséum National d'Histoire Naturelle.

1993 « Identification des traces de manipulation, suspension, polissage sur l'art mobilier en os, bois de cervidés, ivoire », İçinde P. C. Anderson, S. Beyries, M. Otte ve H. Plisson (Ed.), **Traces et fonction : les gestes retrouvés** (s. 177-188). Actes du colloque international de Liége, Vol. 1, Service de Préhistoire : Liége.

D'ERRICO, F., BACKWELL, L., 2016 "Earliest Evidence of Personal Ornaments Associated with Burial: The Conus Shells from Border Cave", **Journal of Human Evolution** 93, 91-108.

D'ERRICO, F., VANHAEREN, M., 2002 "Criteria for Identifying Red Deer (Cervus elaphus) Age and Sex from their Canines. Application to the Study of Upper Palaeolithic and Mesolithic Ornaments", **Journal of Archaeological Science** 29, 211-232.

D'ERRICO, F., HENSHILWOOD, C., VANHAEREN, M., VAN NIEKERK, K., 2005 "Nassarius kraussianus Shell Beads from Blombos Cave: Evidence for Symbolic Behaviour in the Middle Stone Age", **Journal of Human Evolution** 48, 3-24.

D'ERRICO, F., PITARCH MARTI, A., SHIPTON, C., LE VRAUX, E., NDIEMA, E., GOLDSTEIN, S., PETRAGLIA, M. D., BOIVIN, N., 2020 "Trajectories of Cultural Innovation from the Middle to Later Stone Age in Eastern Africa: Personal Ornaments, Bone Artifacts, and Ocher from Panga ya Saidi, Kenya", **Journal of Human Evolution** 141, 102737.

D'ERRICO, F., ROUX, V., DUMOND, Y., 2000 "Identification des techniques de finition des perles en calcédoine par l'analyse microscopique et rugosimétrique", İçinde V. Roux (Ed.), **Cornaline de l'Inde. Des pratiques techniques de Cambay aux techno-systèmes de l'Indus** (s. 97-169). Éditions de la Maison des sciences de l'homme: Paris.

D'ERRICO, F., VANHAEREN, M., BARTON, N., BOUZOUGGAR, A., MIENIS, H. K., RICHTER, D., HUBLIN, J.-J., MCPHERRON, S. P., LOZOUET, P., 2009 "Additional Evidence on the Use of Personal Ornaments in the Middle Paleolithic of North Africa", **PNAS** 106(38), 16051-16056.

DERRICOURT, R., 2018 **Unearthing Childhood. Young Lives in Prehistory**. Manchester University Press: Manchester.

DIAZ-ANDREU, M., SØRENSEN, M. L. S., 1998 "Excavating Women: Towards an Engendered History of Archaeology", İçinde M. Diaz-Andreu ve M. L. S. Sørensen (Ed.), **Excavating Women. A History of Women in European Archaeology** (s. 1-27). Routledge: London.

DIAZ-ANDREU, M., MONTON-SUBIAS, S., 2013 "Gender and Feminism in the Prehistoric Archaeology of Southwest Europe", İçinde D. Bolger (Ed.), **A Companion to Gender Prehistory** (s. 438-457). Wiley-Blackwell.

DIETRICH, O., HEUN, M., NOTROFF, J., SCHMIDT, K., ZARNKOW, M., 2012 "The Role of Cult and Feasting in the Emergence of Neolithic Communities. New Evidence from Göbekli Tepe, South-Eastern Turkey", **Antiquity** 86, 674-695.

DOBRES, M.-A., 1995a "Gender and Prehistoric Technology: On the Social Agency of Technical Strategies", **World Archaeology** 27, 25-49.

1995b "Beyond Gender Attribution: Some Methodological Issues for Engendering the Past", İçinde J. Balme ve W. Beck (Ed.), **Gendered Archaeology: The Second Australian Women in Archaeology Conference** (s. 51-66). Australian National University: Canberra.

2000 **Technology and Social Agency: Outlining a Practice Framework for Archaeology.** Blackwell Publishers.

DURU, G., 2013 **Tarihöncesinde İnsan-Mekan, Topluluk-Yerleşme İlişkisi: MÖ 9. Bin Sonu – 7. Bin Başı, Aşıklı ve Akarçay Tepe.** Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi: İstanbul.

2018a "Sedentism and Solitude. Exploring the Impact of Private Space on Social Cohesion in the Neolithic", İçinde I. Hodder (Ed.), **Religion, History, and Place in the Origin of Settled Life** (s. 162-185). University Press of Colorado: Louisville, Colorado.

2018b "Değişen Zaman, Dönüşen Geçmiş: Volkanik Kapadokya'da Neolitik", **Anadolu** 44, 157-179.

DURU, G., KAYACAN, N., 2018 "Volkanik Kapadokya'da Epipaleolitik Toplulukların İzinde: İlk Değerlendirmeler", **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi** 45, 91-104.

DURU, G., ÖZBAŞARAN, M., 2005 "A 'Non-Domestic' Site in Central Anatolia", **Anatolia Antiqua** 13, 15-28.

DURU, G., ÖZBAŞARAN, M., YELÖZER, S., UZDURUM, M., KUIJT, I. 2021a "Space Making and Home Making in the World's First Villages: Reconsidering the Circular to Rectangular Architectural Transition in the Central Anatolian Neolithic", **Journal of Anthropological Archaeology** 64, 101357.

DURU, G., GÜRAL, D., ÖZBAŞARAN, M., 2021b "Early Neolithic Innovation: Ventilation Systems and the Built Environment", **Journal of Field Archaeology** 46(8), 534-550.

EHRENBERG, M., 1989 **Women in Prehistory**, University of Oklahoma Press: Oklahoma City.

EKMEN, H., DİKER, C., EKMEN, F. G., TUNOĞLU, C., 2020 "New Evidence of Chalcolithic Age Steatite Beads from İnönü Cave: Typology and Technology Aspects with Archaeometric Techniques", **Mediterranean Archaeology and Archaeometry** 20(2), 113-129.

ENGELS, F., 1976 **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, Dördüncü Baskı. K. Somer (çev.), Sol Yayınları. Ankara.

ENGELSTAD, E., 2007 "Much More than Gender", **Journal of Archaeological Method and Theory** 14, 217-234.

ERDAL, Ö. D., 2004 **Eklem Hastalıklarının Yaşam Biçimiyle İlişkisi: Eski Anadolu Toplulukları Örneği**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi.

2007 "Eklem Hastalıkları ve Yaşam Biçimi Arasındaki İlişkiler: Anadolu Neolitik Topluluklarından Örnekler", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi** 24(2), 77-93.

2018 "Lifestyle and Health Conditions of the Neolithic People of Aşıklı Höyük", İçinde M. Özbaşaran, G. Duru ve M. C. Stiner (Ed.), **The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin** (s. 405-425). Ege Yayınları: İstanbul.

ERDAL, Y. S. 2008 "Occlusal Grooves in Anterior Dentition among Kovuklukaya Inhabitants (Sinop, Northern Anatolia, 10th Century AD)", **International Journal of Osteoarchaeology** 18, 152-166.

ERDOĞU, B., KORKUT, T., TAKAOĞLU, T., ATICI, L., KAYACAN, N., GUILBEAU, D., ERGUN, M., DOĞAN, T., 2021 "Late Pleistocene and Early Holocene Finds from the 2020 Trial Excavations at Girmeler, Southwestern Turkey", **Anatolica** XLVII, 299-320.

ERGUN, M., 2016 **Orta Anadolu Erken Neolitik Topluluklarında İnsan-Bitki İlişkisi: Aşıklı Höyük'te Bitki Tüketimi ve Tarım.** Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi ve Paris 1 Panthéon-Sorbonne Üniversitesi.

ERGUN, M., 2018 — "Where the Wild Things Are". Contextual Insights into Wild Plant Exploitation at Aceramic Neolithic Aşıklı Höyük, Turkey", **Paléorient** 44(2), 9-28.

ERGUN, M., TENGBERG, M., WILLCOX, G., DOUCHE, C., 2018 — "Plants of Aşıklı Höyük and Changes through Time: First Archaeobotanical Results from the 2010-14 Excavation Seasons", İçinde M. Özbaşaran, G. Duru ve M. C. Stiner (Ed.), **The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin** (s. 191-219). Ege Yayınları: İstanbul.

ERİM-ÖZDOĞAN, A., 2007 — "Çayönü", İçinde N. Başgelen (Ed.), **Türkiye'de Neolitik Dönem: Yeni Kazılar, Yeni Bulgular** (s. 57-95). Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul.

2011 — "Çayönü", İçinde M. Özdoğan, N. Başgelen, P. Kuniholm (Ed.), **The Neolithic in Turkey: New Excavations and New Research** (s. 185-269). Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul.

ESHED, V., GOPHER, A., GALILI, E., HERSHKOVITZ, I., 2004 — "Musculoskeletal Stress Markers in the Natufian Hunter-Gatherers and Neolithic Farmers in the Levant: The Upper Limb", **American Journal of Physical Anthropology** 123, 303-315.

ESHED, V., GOPHER, A., GAGE, T. B., HERSHKOVITZ, I., 2010 — "Paleopathology and the Origin of Agriculture in the Levant", **American Journal of Physical Anthropology** 124, 315-329.

ESİN, U., 1991 — "Aşıklı Höyük (Kızılkaya-Aksaray) Kurtarma Kazısı 1989", **Türk Arkeoloji Dergisi** XXIX, 1-34.

1993 — "Copper Beads of Aşıklı", İçinde M. S. Mellink (Ed.), **Aspects of Art and Iconography: Anatolia and its Neighbours – Studies in Honour of Nimet Özgüç** (s. 179-183). Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.

1995 "Early Copper Metallurgy at the Pre-Pottery Site of Aşıklı", İçinde **Readings in Prehistory: Studies Presented to Halet Çambel** (s. 61-77). Graphis: İstanbul.

1999 "Copper Objects from the Pre-Pottery Neolithic Site of Aşıklı (Kızılkaya Province of Aksaray, Turkey)", İçinde A. Hauptmann, E. Pernicka, T. Rehen ve Ü. Yalçın (Ed.), **The Beginnings of Metallurgy** (s. 23-30). Der Anschnitt 9: Bochum.

ESİN, U., HARMANKAYA, S., 2007 "Aşıklı", İçinde M. Özdoğan ve N. Başgelen (Ed.), **Türkiye'de Neolitik Dönem: Yeni Kazılar, Yeni Bulgular** (s. 115-132). Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul.

FAIRLIE, J. E., BARHAM, L. S., 2016 "From Chaîne Opératoire to Observational Analysis: A Pilot Study of a New Methodology for Analysing Changes in Cognitive Task-Structuring Strategies Across Different Hominin Tool-Making Events", **Cambridge Archaeological Journal** 26(4), 643-664.

FALCI, C. G., 2020 **Indigenous Adornment in the Circum-Caribbean: The Production, Use, and Exchange of Bodily Ornaments through the Lenses of the Microscope.** Yayımlanmamış Doktora Tezi, Universiteit Leiden.

FALCI, C. G., CUISIN, J., DELPUECH, A., VAN GIJN, A., HOFMAN, C. L., 2019 "New Insights into Use-Wear Development in Bodily Ornaments Through the Study of Ethnographic Collections", **Journal of Archaeological Method and Theory** 26, 755-805.

FALCI, C. G., NGAN-TILLARD, D., HOFMAN, C. L., VAN GIJN, A., 2020 "The Biographies of Bodily Ornaments from Indigenous Settlements of the Dominican Republic (AD 800-1600)", **Latin American Antiquity** 31(1), 180-201.

FAUSTO-STERLING, A., 2000 — **Sexing the Body. Gender Politics and the Construction of Sexuality**, Basic Books/Perseus Books Group: New York.

FELDMAN, M., FERNANDEZ-DOMINGUEZ, E., REYNOLDS, L., BAIRD, D., PEARSON, J., HERSHKOVITZ, I., MAY, H., GORING-MORRIS, N., BENZ, M., GRESKY, J., BIANCO, R. A., FAIRBAIRN, A., MUSTAFAOĞLU, G., STOCKHAMMER, P. Q., POSTH, C., HAAK, W., JEONG, C., KRAUSE, J., 2019 — "Late Pleistocene Human Genome Suggests a Local Origin for the First Farmers of Central Anatolia", **Nature Communications** 10, 1218.

FELLOUS, M., 1981 — "Socialisation de l'enfant Bambara", **Journal des Africanistes** 51, 201-215.

FERNANDEZ-MARCHENA, J. L., OLLE, A., 2016 — "Microscopic Analysis of Technical and Functional Traces as a Method for the Use-Wear Analysis of Rock Crystal Tools. **Quaternary International** 424, 171-190.

FINLAYSON, B., 2020 — "Egalitarian Societies and the Earliest Neolithic of Southwest Asia", **Prehistoric Archaeology Journal of Interdisciplinary Studies** 1, 27-43.

FISHER, W. H., 2001 — "Age-Based Genders among the Kayapo", İçinde T. A. Gregor ve D. Tuzin (Ed.), **Gender in Amazonia and Melanesia** (s. 115-140). University of California Press: California.

FISHER, G., LOREN, D. D., 2003 "Introduction", İçinde G. Fisher ve D. D. Loren (Ed.), Special Section: Embodying Identity in Archaeology. **Cambridge Archaeological Journal** 13(2), 225-230.

FLANNERY, K. V., 1972 "The Origins of the Village as a Settlement Type in Mesoamerica and the Near East: A Comparative Study", İçinde P. J. Ucko, R. Tringham ve G. W. Dimbleby (Ed.), **Man, Settlement and Urbanism** (s. 22-53). Duckworth: London.

2002 "The Origins of the Village Revisited: From Nuclear to Extended Households", **American Antiquity** 6, 417-433.

FOUCAULT, M., 1978 **The History of Sexuality. Volume I: An Introduction**, R. Hurley (çev.), Pantheon Books: New York.

FOWLER, C., 2004 **The Archaeology of Personhood. An Anthropological Approach.** Routledge: London and New York.

FOWLER, C., 2016 "Relational Personhood Revisited", **Cambridge Archaeological Journal** 26(3), 397-412.

FOWLER, K. D., WALKER, E., GREENFIELD, H. J., ROSS, J., MAEIR, A. M., 2019 "The Identity of Potters in Early States: Determining the Age and Sex of Fingerprints on Early Bronze Age Pottery from Tell eṣ-Ṣafi/Gath, Israel", **Journal of Archaeological Method and Theory** 26, 1470-1512.

FOWLER, K. D., ROSS, J., WALKER, E., BARRITT-CLEARY, C., GREENFIELD, H. J., MAEIR, A. M., 2020 "Fingerprint Evidence for the Division of Labour and Learning Pottery-Making at Early Bronze Age Tell eṣ-Ṣafi/Gath, Israel", **PloS ONE** 15(4): e0231046.

FRAHM, E., HAUCK, T.C., 2017 "Origin of an Obsidian Scraper at Yabroud Rockshelter II (Syria): Implications for Near Eastern Social Networks in the Early Upper Palaeolithic", **Journal of Archaeological Science: Reports** 13, 415-427.

FRAHM, E., TRYON, C.A., 2019 "Origin of an Early Upper Palaeolithic Obsidian Burin at Ksar Akil (Lebanon): Evidence of Increased Connectivity ahead of the Levantine Aurignacian?", **Journal of Archaeological Science: Reports** 28, 102060.

FULLER, D. Q., WILLCOX, G., ALLABY, R. G., 2011 "Cultivation and Domestication Had Multiple Origins: Arguments Against the Core Area Hypothesis for the Origin of Agriculture in the Near East", **World Archaeology** 43, 628-652.

FULLER, D. Q., WILLCOX, G., ALLABY, R. G., 2012 "Early Agricultural Pathways: Moving Outside the 'Core Area' Hypothesis in Southwest Asia**", Journal of Experimental Botany** 63, 617-633.

FULMINANTE, F., 2020 "Identifying Social and Cultural Thresholds in Sub-Adult Burials of Central Italy during the First Millennium BC", İçinde K. Rebay-Salisbury ve D. Pany-Kucera (Ed.), **Ages and Abilities: The Stages of Childhood and their Social Recognition in Prehistoric Europe and Beyond** (s. 151-173). Archaeopress: Oxford.

FRAYER, D. W., RADOVCIC, J., RADOVCIC, D., 2020 "Krapina and the Case for Neandertal Symbolic Behavior", **Current Anthropology** 61(6), 713-731.

FREDENGREN, C., 2021 "Bodily Entanglements: Gender, Archaeological Sciences and the More-than-ness of Archaeological Bodies", **Cambridge Archaeological Journal** 31(3), 525-531.

FRENCH, J. C., NOWELL, A., 2022 "Growing Up Gravettian: Bioarchaeological Perspectives on Adolescence in the European Mid-Upper Paleolithic", **Journal of Anthropological Archaeology** 67, 101430.

GABACCIA, D. R., MAYNES, M. J., 2013 "Introduction: Gender History Across Epistemologies", İçinde D. R. Gabaccia ve M. J. Maynes (Ed.), **Gender History Across Epistemologies** (s. 1-19). First Edition, Blackwell.

GALINDO, L. A., PUILLANDRE, N., UTGE, J., LOZOUET, P., BOUCHET, P., 2016 "The Phylogeny and Systematics of the Nassariidae Revisited (Gastropoda, Buccinoidea)", **Molecular Phylogenetics and Evolution** 99, 337-353.

GARCIA-ARGUDO, G., FERNANDEZ-MARCHENA, J. L., VERGES, J. M., FULLOLA, J. M., 2020 "Contributions of Microscopy to the Study of the Upper Paleolithic *Homalopoma sanguineum* Shell Beads", **Quaternary International** 569-570, 23-38.

GARCIA-VENTURA, A., ZISA, G., 2017 "Gender and Women in Ancient Near Eastern Studies: Bibliography 2002-2016", **Akkadica** 138, fasc. 1, 37-67.

GEBEL, H. G. K. 2002 "The Neolithic of the Near East. An Essay on a 'Polycentric Evolution' and Other Current Research Problems", İçinde A. Hausleiter, S. Kerner ve B. Müller-Neuhof (Ed.), **Material Culture and Mental Spheres.** Rezeption Archäologischer Denkrichtungen in der Vorderasiatischen Altertumskunde, Internationales Symposium für Hans J. Nissen, Berlin, 23-24 Juni 2000 (s. 313-324). Alter Orient und Altes Testament. Veröffentlichungen zur Kultur und Geschicte des Alten Orients und des Alten Testamens, Band 293, Ugarit-Verlag: Münster.

2004 "There Was No Center: The Polycentric Evolution of the Near Eastern Neolithic", **Neo-Lithics** 1(04), 28-32.

2017 "Neolithic Corporate Identities in the Near East" İçinde M. Benz, H. G. K. Gebel ve T. Watkins (Ed.), **Neolithic Corporate Identities** (s. 57-80). Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence, and Environment 20, ex oriente: Berlin.

GELLER, P. L., 2004 **Transforming Bodies, Transforming Identities: A Consideration of Pre-Columbian Maya Corporeal Beliefs and Practices**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of Pennsylvania.

2005 "Skeletal Analysis and Theoretical Complications", **World Archaeology** 37(4), 597-609.

2008 "Conceiving Sex. Fomenting a Feminist Bioarchaeology", **Journal of Social Archaeology** 8(1), 113-138.

2009 "Identity and Difference: Complicating Gender in Archaeology", **Annual Review of Anthropology** 38, 65-81.

2017 "Brave Old World. Ancient DNA Testing and Sex Determination", İçinde S. C. Agarwal ve J. K. Wesp (Ed.), **Exploring Sex and Gender in Bioarchaeology** (s. 71-98). University of New Mexico Press: Albuquerque.

GERO, J., 1985 "Socio-Politics and the Woman-at-Home Ideology", **American Antiquity** 50(2), 342-350.

1994 "Excavation Bias and the Woman-at-Home Ideology", İçinde M. C. Nelson, S. M. Nelson ve A. Wylie (Ed.), Special Issue: Equity Issues for Women in Archaeology. **Archaeological Papers of the American Anthropological Association** 5(1), 37-42.

GERO, J., CONKEY, M. W., (Ed.) 1991 **Engendering Archaeology: Women and Prehistory**, Wiley-Blackwell: Oxford.

GIDDENS, A., 2014 **Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum**, Say Yayınları.

GILCHRIST, R., 1999 **Gender and Archaeology: Contesting the Past**, Routledge: London.

2000 "Human Lifecycles", **World Archaeology** 31(2), 325-328.

2004 "Archaeology and the Life Course: A Time and Place for Gender", İçinde L. Meskell ve R. W. Preucel (Ed.), **A Companion to Social Archaeology** (s. 142-160). Blackwell: Oxford.

GIMBUTAS, M., 1974 **Gods and Goddesses of Old Europe**, Thames and Hudson: London.

1989 **The Language of the Goddess: Unearthing Hidden Symbols of Western Civilization**, Thames and Hudson: London.

1991 **The Civilization of the Goddess: The World of Old Europe**, Harpers: San Francisco, CA.

GOODISON, L., MORRIS, C., 2013 "Goddesses in Prehistory", İçinde D. Bolger (Ed.), **A Companion to Gender Prehistory** (s. 265-287). Wiley-Blackwell.

GORELICK, L., GWINNETT, A. J., 1989 "Collars in the Holes of Near Eastern Cylinder Seals", **Archeomaterials** 3(1), 39-46.

1990 "Innovative Lapidary Craft Techniques in Neolithic Jarmo", **Archeomaterials** 4(1), 25-32.

GORING-MORRIS, N., BELFER-COHEN, A., 2014a — "Different Strokes for Different Folks: Near Eastern Neolithic Mortuary Practices in Perspective", İçinde I. Hodder (Ed.), **Religion at Work in a Neolithic Society: Vital Matters** (s. 35-57). Cambridge University Press: Cambridge.

GORING-MORRIS, N., BELFER-COHEN, A., 2014b — "The Neolithic in the Southern Levant – Yet Another 'Unique' Phenomenon…", İçinde C. Manen, T. Perrin ve J. Guilaine (Ed.), **La transition néolithique en Méditerranée – The Neolithic Transition in the Mediterranean** (s. 59-75). Errance.

GORING-MORRIS, N., BELFER-COHEN, A., 2018 — "Long-Term Memory and the Community in the Later Prehistory of the Levant", İçinde I. Hodder (Ed.), **Religion, History, and Place in the Origin of Settled Life** (s. 99-114). University Press of Colorado: Louisville, Colorado.

GOSDEN, C., MARSHALL, Y., 1999 — "The Cultural Biography of Objects", **World Archaeology** 31(2), 169-178.

GOUGH, K., 1971 — "The Origin of the Family", **Journal of Marriage and the Family** 33, 760-761.

1972 — "An Anthropologist Looks at Engels", İçinde N. Glazer-Malbin ve H. Youngelson Waehrer (Ed.), **Woman in a Man Made World**. Rand-McNally: Chicago.

2012 — "Ailenin Kökeni", İçinde R. R. Reiter (Ed.), **Kadın Antropolojisi** (s. 53-82). B. Abirgal (çev.), Dipnot Yayınları: Ankara.

GOWLAND, R., HALCROW, S., 2020 — "Introduction: The Mother-Infant Nexus in Archaeology and Anthropology", İçinde R. Gowland ve S. Halcrow (Ed.), **The Mother-Infant Nexus in Anthropology. Small Beginnings, Significant Outcomes** (s. 1-15). Springer.

GRACE, R., 1989/1990 "The Use-Wear Analysis of Drill Bits from Kumartepe", **Anatolica** XVI, 145-155.

GRINDELL, B., 1998 Unmasked Equalities: An Examination of Mortuary Practices and Social Complexity in the Levantine Natufian and Pre-Pottery Neolithic. **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, University of Arizona.

GROMAN-YAROSLAVSKI, I., BAR-YOSEF MAYER, D. E., 2015 "Lapidary Technology Revealed by Functional Analysis of Carnelian Beads from the Early Neolithic Site of Nahal Hemar Cave, Southern Levant", **Journal of Archaeological Science** 58, 77-88.

GROSMAN, L., MUNRO, N. D., 2016 "A Natufian Ritual Event", **Current Anthropology** 57(3), 311-331.

2017a "The Natufian Culture. The Harbinger of Food-Producing Societies", Y. Enzel ve O. Bar-Yosef (Ed.), **Quaternary of the Levant: Environments, Climate Change, and Humans** (s. 699-708). Cambridge University Press.

2017b "Hilazon Tachtit Cave, a Late Natufian Burial Site in the Western Lower Galilee, Israel", İçinde Y. Enzel ve O. Bar-Yosef (Ed.), **Quaternary of the Levant: Environments, Climate Change, and Humans** (s. 303-306). Cambridge University Press: Cambridge.

GROSMAN, L., MUNRO, N. D., BELFER-COHEN, A., 2008 "A 12,000-Year-Old Shaman Burial from the Southern Levant (Israel)", **PNAS** 105(46), 17665-17669.

GUERRERO, E., MOLIST, M., KUIJT, I., ANFRUNS, J., 2009 "Seated Memory: New Insights into Near Eastern Neolithic Mortuary Variability from Tell Halula, Syria", **Current Anthropology** 50(3), 379-391.

GUROVA, M., BONSALL, C., 2017 "Experimental Replication of Stone, Bone and Shell Beads from Early Neolithic Sites in Southeast Europe", İçinde D. E. Bar-Yosef Mayer, C. Bonsall ve A. M. Choyke (Ed.), **Not Just for Show: The Archaeology of Beads, Beadwork and Personal Ornaments** (s. 159-167). Oxbow Books: Oxford.

GUROVA, M., BONSALL, C., BRADLEY, B., ANASTASSOVA, E., 2013 "Approaching Prehistoric Skills: Experimental Drilling in the Context of Bead Manufacturing", **Bulgarian e-journal of Archaeology** 3(2).

GÜNAL TÜRKMENOĞLU, A., DEMİRCİ, Ş., (Ed.) 2021 **Türkiye Arkeolojisinde Takı ve Boncuk: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar.** V. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı Bildiriler Kitabı, Ege Yayınları, İstanbul.

GÜNDOĞDU, H., 2004 "Patterns of Black Amber Bead Making in Northeast Anatolia", İçinde T. Takaoğlu (Ed.), **Investigations in Rural Anatolia**, Vol. 1 (s. 115-126). Ege Yayınları: İstanbul.

GWINNETT, A. J., GORELICK, L., 1979 "Ancient Lapidary. A Study using Scanning Electron Microscopy and Functional Analysis", **Expedition** 22(1), 17-32.

1999 "A Brief History of Drills and Drilling", **Beads**, 10/11, 49-56.

HAAS, R., WATSON, J., BUONASERA, T., SOUTHON, J., CHEN, J. C., NOE, S., SMITH, K., VIVIANO LLAVE, C., EERKENS, J., PARKER, G., 2020 "Female Hunters of the Early Americas", **Science Advances** 6, 1-10.

HADDOW, S. D., KNÜSEL, C. J., 2017 "Skull Retrieval and Secondary Burial Practices in the Neolithic Near East: Recent Insights from Çatalhöyük, Turkey", **Bioarchaeology International** 1(1-2), 52-71.

HALCROW, S. E., TAYLES, N., 2011 "The Bioarchaeological Investigation of Children and Childhood", İçinde S. C. Agarwal ve B. A. Glencross (Ed.), **Social Bioarchaeology** (s. 333-360). Blackwell Publishing.

HALPERIN, D. M., 2013 "Cinselliğin Bir Tarihi Var mıdır?", İçinde S. Yardımcı ve Ö. Güçlü (Ed.), **Queer Tahayyül** (s. 87-117). Sel Yayıncılık: İstanbul.

HAMILAKIS, Y., 2002 "The Past as Oral History: Towards an Archaeology of the Senses", İçinde **Thinking through the Body. Archaeologies of Corporeality** (s. 121-136). Kluwer Academic/Plenum Publishers: New York.

HAMILAKIS, Y., JONES, A. M., 2017 "Archaeology and Assemblage", **Cambridge Archaeological Journal** 27(1), 77-84.

HAMILAKIS, Y., PLUCIENNIK, M., TARLOW, S., (Ed.) 2002 **Thinking through the Body. Archaeologies of Corporeality**, Kluwer Academic/Plenum Publishers: New York.

HARAWAY, D., 1988 "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective", **Feminist Studies** 14, 575-599.

HARDY, B. L., MONCEL, M.-H., DAUJEARD, C., FERNANDES, P., BEAREZ, P., DESCLAUX, E., CHACON NAVARRO, M. G., PUAUD, S., GALLOTTI, R., 2013 "Impossible Neanderthals? Making String, Throwing Projectiles and Catching Small Game during Marine Isotope Stage 4 (Abri du Maras, France)", **Quaternary Science Reviews** 82, 23-40.

HARRIS, O. J. T., 2016 "Becoming Post-Human: Identity and the Ontological Turn", İçinde E. Pierce, A. Russell, A. Maldonado ve L. Campbell (Ed.), **Creating Material Worlds. The Uses of Identity in Archaeology** (s. 17-37). Oxbow Books: Oxford & Philadelphia.

HASSETT, B., 2018 "Childhood Growth Disruptions at Aşıklı Höyük", İçinde M. Özbaşaran, G. Duru ve M. C. Stiner (Ed.), **The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin** (s. 425-436). Ege Yayınları: İstanbul.

HASTORF, C., 1991 "Gender, Space, and Food in Prehistory", İçinde J. M. Gero ve M. W. Conkey (Ed.), **Engendering Archaeology: Women and Prehistory** (s. 132-163). Wiley-Blackwell: Oxford.

2016 **The Social Archaeology of Food. Thinking about Eating from Prehistory to the Present**, Cambridge University Press.

HATTON, A., SCHOVILLE, B. J., WILKINS, J., 2020 "A Quantitative Analysis of Wear Distributions on Middle Stone Age Marine Shell beads from Blombos Cave, South Africa", **Journal of Archaeological Science: Reports** 29, 102137.

HAUPTMANN, H., 2011 — "The Urfa Region", İçinde M. Özdoğan, N. Başgelen ve P. Kuniholm (Ed.), **The Neolithic in Turkey: The Euphrates Basin** (s. 85-138). Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul.

HAWKES, K., O'CONNELL, J. F., BLURTON JONES, N. G., ALVAREZ, H., CHARNOV, E. L., 1998 — "Grandmothering, Menopause, and the Evolution of Human Life Histories", **PNAS** 95, 1336-1339.

HAYS, T. E., HAYS, P. H., 1998 — "Opposition and Complementarity of the Sexes in Ndumba Initiation", İçinde G. H. Herdt (Ed.), **Rituals of Manhood: Male Initiation in Papua New Guinea** (s. 201-238). Routledge: New York.

HEALEY, E., CAMPBELL, S., 2014 — "Producing Adornment: Evidence of Different Levels of Expertise in the Production of Obsidian Items of Adornment at Two Late Neolithic Communities in Northern Mesopotamia", **Journal of Lithic Studies** 1(2), 79-99.

HEGMON, M., 2003 — "Setting Theoretical Egos Aside. Issues and Theory in North American Archaeology", **American Antiquity** 8(2), 213-243.

HENRY, D. O., 1989 — **From Foraging to Agriculture: The Levant at the End of the Ice Age.** University of Pennsylvania Press: Philadelphia.

HENSHILWOOD, C. S., D'ERRICO, F., WATTS, I., 2019 — "Engraved Ochres from the Middle Stone Age Levels at Blombos Cave, South Africa", **Journal of Human Evolution** 57(1), 27-47.

HERDT, G., 1994 — "Third Sexes and Third Genders", İçinde G. Herdt (Ed.), **Third Sex, Third Gender: Beyond Sexual Dimorphism in Culture and History** (s. 21-81). Zone Books, MIT Press: Cambridge MA.

HERSHKOVITZ, I., GOPHER, A., 2008 "Demographic, Biological and Cultural Aspects of the Neolithic Revolution: A View from the Southern Levant", İçinde J.-P. Bocquet-Appel ve O. Bar-Yosef (Ed.), **The Neolithic Demographic Transition and its Consequences** (s. 441-479). Springer.

HEWLETT, B. S., 1991 "Demography and Childcare in Preindustrial Societies", **Journal of Anthropological Research** 47(1), 1-37.

HILLSON, S. W., LARSEN, C. S., BOZ, B., PILLOUD, M. A., SADVARI, J. W., AGARWAL, S. C., GLENCROSS, B., BEAUCHESNE, P., PEARSON, J. A., RUFF, C. B., GAROFALO, E. M., HAGER, L. D., HADDOW, S. D., 2013 "The Human Remains I: Interpreting Community Structure, Health and Diet in Neolithic Çatalhöyük", İçinde I. Hodder (Ed.), **Humans and Landscapes of Çatalhöyük: Reports from the 2000-2008 Seasons** (s. 339-396). Cotsen Institute of Archaeology: Los Angeles, CA.

HODDER, I., 1982 **Symbols in Action: Ethnoarchaeological Studies of Material Culture**, Cambridge University Press: Cambridge.

1990 The Domestication of Europe: Structure and Contingency in Neolithic Societies. **Blackwell: Oxford.**

1992 **Theory and Practice in Archaeology**, Routledge: London.

2004 "Women and Men at Çatalhöyük", **Scientific American** 290(1), 76-83.

2006 **The Leopard's Tale.** Thames and Hudson: London.

2014 "Çatalhöyük: The Leopard Changes its Spots. A Summary of Recent Work", **Anatolian Studies** 64, 1-22.

2016 **Studies in Human-Thing Entanglement.** Açık Erişimli Kitap. Erişim Tarihi: 19.02.2022. Erişim Linki: http://www.ian-hodder.com/books/studies-human-thing-entanglement

2018a "Things and the Slow Neolithic: The Middle Eastern Transformation", **Journal of Archaeological Method and Theory** 25(1), 155-177.

2018b "Introduction: Two Forms of History Making in the Neolithic of the Middle East", İçinde I. Hodder (Ed.), **Religion, History, and Place in the Origin of Settled Life** (s. 3-32). University Press of Colorado: Louisville, Colorado.

2021 "25 Years of Work at Çatalhöyük: A Summary", **Heritage Turkey** 11, 28-31.

HODDER, I., HUTSON, S., 2010 **Geçmişi Okumak: Arkeolojiyi Yorumlamada Güncel Yaklaşımlar**, B. Toprak ve E. Rona (çev.), Phoenix Yayınları: İstanbul.

HODDER, I., MESKELL, L., 2011 "A 'Curious and Sometimes a Trifle Macabre Artistry' Some Aspects of Symbolism in Neolithic Turkey", **Current Anthropology** 52(2), 235-263.

HODDER, I., PELS, P., 2010 "History Houses: A New Interpretation of Architectural Elaboration at Çatalhöyük", İçinde I. Hodder (Ed.), **Religion and the Emergence of Civilization: Çatalhöyük as a Case Study** (s. 300-331). Cambridge University Press: Cambridge.

HOLLIMON, S. E., 1996 "Sex, Gender and Health among the Chumash of the Santa Barbara Channel Area", **Proceedings of the Society for California Archaeology** 9, 205-208.

2001 "Warfare and Gender in the Northern Plains: Osteological Evidence of Trauma Reconsidered", İçinde B. Arnold ve N. L. Wicker (Ed.), **Gender and the Archaeology of Death** (s. 179-193). AltaMira: Walnut Creek, CA.

2011 "Sex and Gender in Bioarchaeological Research. Theory, Method, and Interpretation", İçinde S. C. Agarwal ve B. A. Glencross (Ed.), **Social Bioarchaeology** (s. 149-182). Wiley-Blackwell.

2017 "Bioarchaeological Approaches to Nonbinary Genders. Case Studies from Native North America", İçinde S. C. Agarwal ve J. K. Wesp (Ed.), **Exploring Sex and Gender in Bioarchaeology** (s. 51-69). University of New Mexico Press: Albuquerque.

HOLMES, M., 2007 **What is Gender? Sociological Approaches**, Sage Publications.

HORWITZ, L. K., GORING-MORRIS, A. N., 2004 "Animals and Rituals during the Levantine PPNB: A Case Study from the Site of Kfar HaHoresh, Israel", **Anthropozoologica** 39, 165-178.

HOSKINS, J., 1989 "On Losing and Getting a Head: Warfare, Exchange, and Alliance in a Changing Sumba, 1888-1988", **American Ethnologist** 16(3), 419-440.

1998 **Biographical Objects. How Things Tell the Stories of People's Lives**, Routledge: New York and London.

2006 "Agency, Biography and Objects", İçinde C. Tilley, W. Keane, S. Küchler, M. Rowlands ve P. Spyer (Ed.), **Handbook of Material Culture** (s. 74-84). Sage: London.

HRUBY, J., 2011 — "Ke-ra-me-u or Ke-ra-me-ja? Evidence for Sex, Age and Division of Labour among Mycenaean Ceramicists", İçinde A. Brysbaert (Ed.), **Tracing Prehistoric Social Networks through Technology. A Diachronic Perspective on the Aegean** (s. 89-105). Routledge: New York and London.

HUNTINGTON, R., METCALF, P., 1979 — **Celebrations of Death: The Anthropology of Mortuary Ritual.** Cambridge University Press: Cambridge.

IBANEZ, J. J., GONZALEZ-URQUIJO, J. E., BRAEMER, F., 2014 — "The Human Face and the Origins of the Neolithic: The Carved Bone Wand from Tell Qarassa North, Syria", **Antiquity** 88, 81-94.

IBANEZ, J. J., ORTEGA, D., CAMPOS, D., KHALIDI, L., MENDEZ, V., 2015 — "Testing Complex Networks of Interaction at the Onset of the Near Eastern Neolithic Using Modelling of Obsidian Exchange", **Journal of the Royal Society of Interface** 12(107), 20150210.

IFANTIDIS, F., 2019 — **Practices of Personal Adornment in Neolithic Greece.** Archaeopress: Oxford.

2020 — "Self-Adorned in Neolithic Greece: A Biographical Synopsis", İçinde M. Mărgărit ve A. Boroneant (Ed.), **Beauty and the Eye of the Beholder: Personal Ornaments across the Millennia** (s. 41-54). Cetatea de scaun: Târgoviște

ILIOPOULOS, A., 2020 — "Early Body Ornamentation as Ego-Culture: Tracing the Co-Evolution of Aesthetic Ideals and Cultural Identity", **Semiotica** 232, 1-47.

INGLIS, R. M., HALCROW, S. E., 2018 "The Bioarchaeology of Childhood. Theoretical Development in the Field", İçinde P. Beauchesne ve S. C. Agarwal (Ed.), **Children and Childhood in Bioarchaeology**. University Press Scholarship Online. DOI: 10.5744/florida/9780813056807.003.0002

INIZAN, M. L., 1999 « La cornaline de l'Indus et la voie du Golfe au IIIe millénaire » İçinde A. Caubet (Ed.), **Cornaline et pierres précieuses : La Méditerranée, de l'Antiquité à l'Islam** (s. 125-138), La Documentation française/Musée du Louvre : Paris.

INSOLL, T., (Ed.) 2007 **The Archaeology of Identities. A Reader**, Routledge: London and New York.

IOVINO, M., LEMORINI, C., 1999 "Lithic Industry at Çayönü: Different Raw Material Used, Different Function(s) Done? The Lithic Assemblage of the Channelled Building DI. **TÜBA-AR** 2, 139-153.

ITAHASHI, Y., STINER, M. C., ERDAL, Ö. D., DURU, G., ERDAL, Y. S., MIYAKE, Y., GÜRAL, D., YONEDA, M., ÖZBAŞARAN, M., 2021 "The Impact of the Transition from Broad-Spectrum Hunting to Sheep Herding on Human Meat Consumption: Multi-Isotopic Analyses of Human Bone Collagen at Aşıklı Höyük, Turkey", **Journal of Archaeological Science** 136, 105505.

JONES, A., 2004 "Material Culture and Materials Science: A Biography of Things", İçinde A. Jones (Ed.), **Archaeological Theory and Scientific Practice** (s. 83-102). Cambridge University Press: Cambridge.

JOYCE, R., 2001 "Burying the Dead at Tlatilco: Social Memory and Social Identities", İçinde M. S. Chesson (Ed.), **Social Memory, Identity, and Death: Anthropological Perspectives on Mortuary Rituals** (s. 12-26). Archaeological Papers of the American Anthropological Association Number 10, American Anthropological Association: Virginia.

2002 "Girling the Girl and Boying the Boy: The Production of Adulthood in Ancient Mesoamerica", İçinde T. Insoll (Ed.), **The Archaeology of Identities. A Reader** (s. 77-86). Routledge: London and New York.

2005 "Archaeology of the Body", **Annual Review of Anthropology** 34, 139-158.

KALKAN, F., 2017 **Tarihöncesi Mekanlarında İşlev Belirlenmesinde Kullanılan Yöntemler: Aşıklı Höyük Örneği.** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi: İstanbul.

KALKAN, F., ÖZBAL., R., 2018 "Multi-Element Characterization of Floors at Aşıklı Höyük", İçinde M. Özbaşaran, G. Duru ve M. C. Stiner (Ed.), **The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin** (s. 129-147). Ege Yayınları: İstanbul.

KALKAN, F., ÖZBAŞARAN, M., ÖZBAL., R., 2020 "Tarihöncesi Mekanlarda Gerçekleştirilen Faaliyetlerin Tanımlanmasında Toprak Kimyası Analizinin Rolü: Aşıklı Höyük Örneği", **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi** 50, 240-254.

KAMP, K. A., 2001a "Where Have All the Children Gone? The Archaeology of Childhood", **Journal of Archaeological Method and Theory** 8(1), 1-34.

2001b — "Prehistoric Children Working and Playing: A Southwestern Case Study in Learning Ceramics", **Journal of Anthropological Research** 57(4), Learning Craft Production, 427-450.

KAMP, K. A., WHITTAKER, J. C., 2020 — "Weaponry and Children: Technological and Social Trajectories", İçinde K. Rebay-Salisbury ve D. Pany-Kucera (Ed.), **Ages and Abilities: The Stages of Childhood and their Social Recognition in Prehistoric Europe and Beyond** (s. 10-25). Archaeopress: Oxford.

KAMP, K. A., TIMMERMAN, N., LIND, G., GRAYBIL, J., NATOWSKY, I., 1999 — "Discovering Childhood: Using Fingerprints to Find Children in the Archaeological Record", **American Antiquity** 64(2), 309-315.

KAPLAN, H., GURVEN, M., WINKING, J., HOOPER, P. L., STIEGLITZ, J., 2010 — "Learning, Menopause, and the Human Adaptive Complex", **Annals of the New York Academy of Sciences,** Issue: The Biodemography of Reproductive Aging, 1-13.

KARAMPELAS, S., KIEFERT, L., BERSANI, D., VANDENABEELE, P., 2020 — **Gems and Gemmology: An Introduction for Archaeologists, Art-Historians and Conservators.** Springer.

KAY, K., 2020 — "Dynamic Houses and Communities at Çatalhöyük: A Building Biography Approach to Prehistoric Social Structure", **Cambridge Archaeological Journal** 30(3), 451-468.

KAYACAN, N., 2015 — **Anadolu'da Neolitik Dönem'de Baskı Tekniği ile Taş Yongalama: Uygulama, Dağılım ve Kültürel Farklılıklar.** Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi: İstanbul.

KAYACAN, N., ALTINBİLEK-ALGÜL, Ç., 2018 "Aşıklı Höyük Obsidian Studies: Production, Use and Diachronic Changes", İçinde M. Özbaşaran, G. Duru ve M. C. Stiner (Ed.), **The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin** (s. 363-382). Ege Yayınları: İstanbul.

KELLEY, J., HANEN, M., 1992 "Gender and Archaeological Knowledge", İçinde L. Embree (Ed.), **Metaarchaeology** (s. 195-227). Boston Studies in Philosophy of Science: Reidel, Holland.

KENOYER, J. M., 1997 "Trade and Technology of the Indus Valley: New Insights from Harappa, Pakistan", **World Archaeology** 29(2), 262-280.

KENOYER, J. M., VIDALE, M., 1992 "A New Look at Stone Drills of the Indus Valley Tradition", İçinde P. Vandiver, J. R. Druzick, G. S. Wheeler, I. Freestone (Ed.), **Materials Issues in Art and Archaeology III** (s. 495-518). Materials Research Society: Pittsburgh.

KENOYER, J. M., VIDALE, M., BHAN, K. K., 1991 "Contemporary Stone Beadmaking in Khambat, India: Patterns of Craft Specialization and Organization of Production as Reflected in the Archaeological Record", **World Archaeology** 23(1), 44-63.

KENOYER, J. M., VIDALE, M., BHAN, K. K., 1994 "Carnelian Bead Production in Khambat, India: An Ethnoarchaeological Study", İçinde B. Allchin (Ed.), **Living Traditions: Studies in the Ethnoarchaeology of South Asia** (s. 281-306), Oxford & IBH Publishing co.

KENYON, K. M., 1957 **Digging Up Jericho: The Results of the Jericho Excavations, 1952-1956.** Praeger: New York.

KILIÇ, S., 2017 — "A New Interpretation of Beads in their Archaeological and Cultural Context", İçinde E. Kozal, M. Akar ve Y. Heffron (Ed.), **Questions, Approaches, and Dialogues in Eastern Mediterranean Archaeology: Studies in Honor of Marie Henriette and Charles Gates** (s. 849-856). Ugarit-Verlag: Munich.

KIMBALL, L. R., KIMBALL, J. F., ALLEN, P. E., 1995 — "Microwear Polishes as Viewed through the Atomic Force Microscopy", **Lithic Technology** 20, 6-28.

KINZEL, M., DURU, G., BARANSKI, M., 2020 — "Modify to Last. A Near Eastern Perspective on Rebuilding and Continuation", İçinde U. Wulf-Rheidt ve K. Piesker (Ed.), **Umgebaut: Umbau-, Umnutzungs- und Unwertungsprozesse in der antiken Architektur** (s. 9-22). Internationales Kolloquium in Berlin vom 21.-24. Februar 2018 veranstaltet vom Architekturreferat des DAI, Diskussionen zur Archäologischen Bauforschung, Bd. 13, Schenell & Steiner: Regensburg.

KIRKBRIDE, D., 1966 — "Five Seasons at the Pre-Pottery Neolithic Village of Beidha in Jordan", **Palestine Exploration Quarterly** 98, 8-72.

KNAPP, A. B., 1998 — "Who's Come a Long Way, Baby? Masculinist Approaches to a Gendered Archaeology", **Archaeological Dialogues** 2, 91-125.

KNAPP, A. B., MESKELL, L., 1997 — "Bodies of Evidence on Prehistoric Cyprus", **Cambridge Archaeological Journal** 7(2), 183-204.

KNAPPETT, C., MALAFOURIS, L., (Ed.) 2008 — **Material Agency. Towards a Non-Anthropocentric Approach**, Springer.

KNUDSON, K. J., STOJANOWSKI, C. M., 2008 "New Directions in Bioarchaeology: Recent Contributions to the Study of Human Social Identities", **Journal of Archaeological Research** 16, 397-432.

KODAŞ, E., YELÖZER, S., ÇİFTÇİ, Y., BAYSAL, E. L., 2022 "Symbolism in Action: Techno-Typology, Function and Human-Artefact Dynamics in Figured/Non-Figured Bone Plaques from Pre-Pottery Neolithic Boncuklu Tarla, Turkey", **Journal of Anthropological Archaeology** 65, 101393.

KOPYTOFF, I., 1986 "The Cultural Biography of Things: Commoditization as Process", İçinde A. Appadurai (Ed.), **The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective** (s. 64-91). Cambridge University Press: Cambridge.

KOZLOWSKI, S. K., AURENCHE, O., 2005 **Territories, Boundaries and Cultures in the Neolithic Near East**. Maison de l'Orient et de la Méditerranée. BAR International Series 1362.

KRALIK, M., NOVOTNY, V., 2003 "Epidermal Ridge Breadth: An Indicator of Age and Sex in Palaeodermatoglyphics", **Variability and Evolution** 11, 5-30.

KRALIK, M., NOVOTNY, V., MARTIN, O., 2002 "Fingerprint on the Venus of Dolní Věstonice I", **Anthropologie** 15(2), 107-113.

KRAMER, C., STARK, M., 1994 "The Status of Women in Archaeology", İçinde M. C. Nelson, S. M. Nelson ve A. Wylie (Ed.), Special Issue: Equity Issues for Women in Archaeology. **Archaeological Papers of the American Anthropological Association** 5(1), 17-22.

KUHN, S. L., 2014 "Signaling Theory and Technologies of Communication in the Paleolithic", **Biological Theory** 9, Thematic Issue: Symbols, Signals, and the Archaeological Record, 42-50.

KUHN, S. L., STINER, M. C., 2007a — "Paleolithic Ornaments: Implications for Cognition, Demography and Identity", **Diogenes** 214, 40-48.

KUHN, S. L., STINER, M. C., 2007b — "Body Ornamentation as Information Technology: Towards an Understanding of the Significance of Early Beads", İçinde P. Mellars, K. Boyle, O. Bar-Yosef ve C. Stringer (Ed.), **Rethinking the Human Revolution: New Behavioural and Biological Perspectives on the Origin and Dispersal of Modern Humans** (s. 45-54). McDonald Institute for Archaeological Research, University of Cambridge, McDonald Institute Monographs: Cambridge.

KUIJT, I., 1996 — "Negotiating Equality through Ritual: A Consideration of Late Natufian and Prepottery Neolithic A Mortuary Practices", **Journal of Anthropological Archaeology** 15, 313-336.

2000 — "Keeping the Peace: Ritual, Skull Caching, and Community Integration in the Levantine Neolithic", İçinde I. Kuijt (Ed.), **Life in Neolithic Farming Communities: Social Organization, Identity, and Differentiation** (s. 137-164). Fundamental Issues in Archaeology Series, Kluwer Academic Publishers: New York.

2001 — "Place, Death, and the Transmission of Social Memory in Early Agricultural Communities of the Near Eastern Pre-Pottery Neolithic", İçinde M. S. Chesson (Ed.), **Social Memory, Identity, and Death: Anthropological Perspectives on Mortuary Rituals** (s. 80-99). Archaeological Papers of the American Anthropological Association Number 10, American Anthropological Association: Virginia.

2004 — "Cyprus as a Regional Neolithic Entity: Do Researchers Need to Revisit the Concept of the Levantine PPNB Interaction Sphere?", **Neo-Lithics** 1(04), 8-9.

2008 "Demography and Storage Systems during the Southern Levantine Neolithic Demographic Transition" İçinde J.-P. Bocquet-Appel ve O. Bar-Yosef (Ed.), **The Neolithic Demographic Transition and its Consequences** (s. 287-313). Springer.

2009 "What Do We Really Know about Food Storage, Surplus, and Feasting in Preagricultural Communities?" **Current Anthropology** 50(5), 644-644.

2015 "The Neolithic Refrigerator on a Friday Night: How Many People are Coming to Dinner and Just What Should I Do with the Slimy Veggies in the Back of the Fridge?", **Environmental Archaeology: Journal of Human Paleoecology** 20(4), 321-336.

2017 "Clay Ideas: Levantine Neolithic Figurine Trajectories and Intellectual Threads", İçinde T. Insoll (Ed.), **The Oxford Handbook of Prehistoric Figurines.** Oxford University Press & Oxford Handbooks Online. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199675616.001.0001

2018 "Material Geographies of House Societies: Reconsidering Neolithic Çatalhöyük, Turkey", **Cambridge Archaeological Journal** 28(4), 565-590.

2020 "Constructing the Face, Creating the Collective: Neolithic Mediation of Personhood", İçinde H. Alarashi ve R. M. Dessi (Ed.), **L'art du paraitre: Apparences de l'humain, de la préhistoire a nos jours** (s. 131-140). 40es rencontres internationales d'archéologie et d'histoire – Nice Cote d'Azur, Editions APDCA: Nice.

KUIJT, I., CHESSON, M., 2007 "Imagery and Social Relationships: Shifting Identity and Ambiguity in the Neolithic", İçinde C. Renfrew and I. Morley (Ed.), Image and Imagination: A Global Prehistory of Figurative Representation (s. 215-230). University of Cambridge, McDonald Institute Monographs: Cambridge.

KUIJT, I., FINLAYSON, B., 2009 "Evidence for Food Storage and Predomestication Granaries 11,000 Years Ago in the Jordan Valley", **PNAS** 106(27), 10966-10970.

KUIJT, I., GORING-MORRIS, N., 2002 "Foraging, Farming, and Social Complexity in the Pre-Pottery Neolithic of the Southern Levant: A Review and Synthesis", **Journal of World Prehistory** 16(4), 361-440.

KUIJT, I., GUERRERO, E., MOLIST, M., ANFRUNS, J., 2011 "The Changing Neolithic Households: Household Autonomy and Social Segmentation, Tell Halula, Syria", **Journal of Anthropological Archaeology** 30, 502-522.

KULICK, D., 1992 **Language Shift and Cultural Reproduction: Socialization, Self, and Syncretism in a Papua New Guinea Village**. Cambridge University Press: New York.

KURZAWSKA, A., BAR-YOSEF MAYER, D. E., MIENIS, H. K., 2013 "Scaphopod Shells in the Natufian Culture", İçinde O. Bar-Yosef ve F. R. Valla (Ed.), **Natufian Foragers in the Levant: Terminal Pleistocene Social Changes in Western Asia** (s. 611-621). International Monographs in Prehistory, Archaeological Series 19: Ann Arbor, Michigan.

KVAVADZE, E., BAR-YOSEF, O., BELFER-COHEN, A., BOARETTO, E., JAKELI, N., MATSKEVICH, Z., MESHVELIANI, T., 2009 "30,000-Year-Old Wild Flax Fibers", **Science** 325(5946), 1359.

LAMBERT, P. M., 2001 "Auditory Exostoses: A Clue to Gender in Prehistoric and Historic Farming Communities in North Carolina and Virgina", İçinde J. M. Eastman ve C. B. Rodning (Ed.), **Archaeological Studies of Gender in the Southeastern United States** (s. 152-172). University of California Press: Gainesville.

LANCY, D. F., 2017 "Homo Faber Juvenalis: A Multidisciplinary Survey of Children as Tool Makers/Users", **Childhood in the Past**. https://doi.org/10.1080/17585716.2017.1316010.

2020 **Child Helpers. A Multidisciplinary Perspective.** Cambridge Elements in Psychology and Culture, Cambridge University Press: Cambridge.

LANCY, D. F., GROVE, M. A., 2011 "Getting Noticed: Middle Childhood in Cross-Cultural Perspective", **Human Nature** 22, 281-302.

LANGLEY, M. C., 2015 "Symbolic Material Culture in the Late Pleistocene: Use in Prehistory, Appearance in the Archaeological Record and Taphonomy", İçinde B. Putova ve V. Soukup (Ed.), **The Genesis of Creativity and the Origin of the Human Mind** (s. 57-75). Karolinum Press, Charles University.

LANGLEY, M. C., LITSTER, M., 2018 "Is it Ritual? Or is it Children? Distinguishing Consequences of Play from Ritual Actions in the Prehistoric Archaeological Record", **Current Anthropology** 59(5), 616-643.

LARSEN, C. S. 1997 **Bioarchaeology: Interpreting Behavior from the Human Skeleton**, Cambridge University Press: Cambridge.

LARSEN, C. S., HILLSON, S. W., RUFF, C. B., SADVARI, J. W., GAROFALO, E. M., 2013 "The Human Remains II: Interpreting Lifestyle and Activity in Neolithic Çatalhöyük", İçinde I. Hodder (Ed.), **Humans and Landscapes of Çatalhöyük: Reports from the 2000-2008 Seasons** (s. 397-412). Cotsen Institute of Archaeology: Los Angeles, CA.

LARSEN, C. S., HILLSON, S. W., BOZ, B., PILLOUD, M. A., SADVARI, J. W., AGARWAL, S. C., GLENCROSS, B., BEAUCHESNE, P., PEARSON, J., RUFF, C. B., GAROFALO, E. M., HAGER, L. D., HADDOW, S. D., KNUSEL, C. J., 2015 "Bioarchaeology of Neolithic Çatalhöyük: Lives and Lifestyles of an Early Farming Society in Transition", **Journal of World Prehistory** 28, 27-68.

LAQUEUR, T., 1990 **Making Sex: Body and Gender from the Greeks to Freud**, Harvard University Press: Cambridge, MA.

LE DOSSEUR, G., MARECHAL, C., 2013 "Bone Ornamental Elements and Decorated Objects of the Natufian from Mallaha", İçinde O. Bar-Yosef ve F. R. Valla (Ed.), **Natufian Foragers in the Levant: Terminal Pleistocene Social Changes in Western Asia** (s. 293-311). International Monographs in Prehistory, Archaeological Series 19, Ann Arbor: Michigan.

LEACOCK, E., 1972 "Introduction to Frederick Engels", İçinde E. Leacock (Ed.), **The Origins of the Family, Private Property, and the State**. International Publishers: New York.

LEMONNIER, P., 1993 "Introduction", İçinde P. Lemonnier (Ed.), **Technological Choices. Transformation in Material Cultures since the Neolithic** (s. 1-35). Routledge: London and New York.

LEROI-GOURHAN, A., 1964(1993) **Gesture and Speech.** A. B. Berger (Çev.), Massachusetts Institute of Technology Press.

LEV-YADUN, S., GOPHER, A., ABBO, S., 2000 "The Cradle of Agriculture", **Science** 288, 1602-1603.

LEW-LEVY, S., LAVI, N., RECKIN, R., CRISTOBAL-AZKARATE, J., ELLIS-DAVIES, K., 2018 "How Do Hunter-Gatherer Children Learn Social and Gender Norms? A Meta-Ethnographic Review", **Cross-Cultural Research** 52(2), 213-255.

LEW-LEVY, S., CRITTENDEN, A. N., BOYETTE, A. H., MABULLA, I. A., HEWLETT, B. S., LAMB, M. E., 2019 "Inter- and Intra-cultural Variation in Learning-through-participation among Hadza and BaYaka Forager Children and Adolescents from Tanzania and the Republic of Congo", **Journal of Psychology in Africa** 29(4), 309-318.

LEW-LEVY, S., MILKS, A., LAVI, A., POPE, S. M., FRIESEM, D. E., 2020 "Where Innovations Flourish: An Ethnographic and Archaeological Overview of Hunter-Gatherer Learning Contexts", **Evolutionary Human Sciences** 2, E31. Doi:10.1017/ehs.2020.35

LEWIS, J. P., LENG, M. J., DEAN, J. R., MARCINIAK, A., BAR-YOSEF MAYER, D. E., WU, X., 2016 "Early Holocene Palaeoseasonality Inferred from the Stable Isotope Composition of *Unio* Shells from Çatalhöyük, Turkey", **Environmental Archaeology** 22(1), 79-95.

LILLEHAMMER, G., 2010 "Archaeology of Children", **Complutum** 21(2), 15-45.

2015 "25 Years with the 'Child' and the Archaeology of Childhood", **Childhood in the Past: An International Journal** 8(2), 78-86.

LILLIOS, K. T., 1999 "Objects of Memory: The Ethnography and Archaeology of Heirlooms", **Journal of Archaeological Method and Theory** 6(3), 235-262.

LOSEY, R. J., HULL, E., 2019 "Learning to Use Atlatls: Equipment Scaling and Enskilment on the Oregon Coast", **Antiquity** 93(372), 1569-1585.

LOVE, S. H., 2010 **How Houses Build People: An Archaeology of Mudbrick Houses from Çatalhöyük, Turkey.** Yayımlanmamış Doktora Tezi, Stanford University: California.

2013 "Architecture as Material Culture: Building Form and Materiality in the Pre-Pottery Neolithic of Anatolia and Levant", **Journal of Anthropological Archaeology** 32(4), 746-758.

LUDVIK, G., KENOYER, J. M., PIENIAZEK, M., AYLWARD, W., 2015 "New Perspectives on Stone Bead Technology at Bronze Age Troy", **Anatolian Studies** 65, 1-18.

MACDONALD, D. A., XIE, L., GALLO, T., 2019 "Here's the Dirt: First Applications of Confocal Microscopy for Quantifying Microwear on Experimental Ground Stone Earth Working Tools", **Journal of Archaeological Science: Reports** 26, 101861.

MACINTOSH, A. A., PINHASI, R., STOCK, J. T., 2014a — "Lower Limb Skeletal Biomechanics Track Long-Term Decline in Mobility across 6150 Years of Agriculture in Central Europe", **Journal of Archaeological Science** 52, 376-390.

2014b — "Femoral and Tibial Cross-Sectional Morphology Reflects Complex Change in Sex Roles, Mobility, and Division of Labor Across ~6200 Years of Agriculture in Central Europe", **American Journal of Physical Anthropology** 153, 173.

2017 — "Prehistoric Women's Manual Labor Exceeded that of Athletes through the First 5500 Years of Farming in Central Europe", **Science Advances** 3(11), eaa03893.

MAHER, L. A., STOCK, J. T., FINNEY, S., HEYWOOD, J. J. N., MIRACLE, P. T., BANNING, E. B., 2011 — "A Unique Human-Fox Burial from a Pre-Natufian Cemetery in the Levant (Jordan)", **PLoS ONE** 6(1), e15815.

MAHER, L. A., RICHTER, T., STOCK, J. T., 2012 — "The Pre-Natufian Epipalaeolithic: Long-Term Behavioural Trends in the Levant", **Evolutionary Anthropology** 21, 69-81.

MAHER, L. A., MACDONALD, D. A., POMEROY, E., STOCK, J. T., 2021 — "Life, Death, and the Destruction of Architecture: Hunter-Gatherer Mortuary Behaviors in Prehistoric Jordan", **Journal of Anthropological Archaeology** 61, 101262.

MAL, S., 2018 — "The Hijras of India: A Marginal Community with Paradox Sexual Identity", **Indian Journal of Social Psychiatry** 34(1), 79-85.

MALINOWSKI, B., 1922 — **Argonauts of the Western Pacific: An Account of Native Enterprise and Adventure in the Archipelagos of Melanesian New Guinea**. Routledge and Kegan Paul: London.

MARGARIT, M., 2016 — "Testing the Endurance of Prehistoric Adornments: Raw Materials from the Aquatic Environment", **Journal of Archaeological Science** 70, 66-81.

MARGARIT, M., BORONEANT, A., (Ed.) 2020 — **Beauty and the Eye of the Beholder: Personal Adornments across the Millennia.** Cetatea de Scaun: Târgoviște.

MARGART, M., RADU, V., BORONEANT, A., BONSALL, C., 2018 — "Experimental Studies of Personal Ornaments from the Iron Gates Mesolithic", **Archaeological and Anthropological Sciences** 10(8), 2095-2122.

MARREIROS, J., BICHO, N., GIBAJA, J. F., (Ed.) 2014 — **International Conference on Use-Wear Analysis: Use-Wear 2012.** Cambridge Scholars Publishing: Newcastle upon Tyne.

MARREIROS, J., GIBAJA BAO, J. F., BICHO, N. F., (Ed.) 2014 — **Use-Wear and Residue Analysis in Archaeology.** Manuals in Archaeological Method, Theory and Technique. Springer.

MARTINEZ-SEVILLA, F., BAYSAL, E., MICHELI, R., IFANTIDIS, F., LUGLIE, C., 2021 — "A Very Early 'Fashion': Neolithic Stone Bracelets from a Mediterranean Perspective", **Open Archaeology** 7(1), 815-831.

MASCLANS, A., DUBOSCQ, S., ACHINO, K.F., MORELL, B., GIBAJA, J.F., 2019 — "Looking for Sexual Differences during the Middle Neolithic in the Northeast of the Iberian Peninsula", **Journal of Archaeological Science: Reports** 26, 101858.

MASCLANS, A., HAMON, C., JEUNESSE, C., BICKLE, P., 2021a "A Sexual Division of Labour at the Start of Agriculture? A Multi-Proxy Comparison through Grave Good Stone Tool Technological and Use-Wear Analysis", **PloS ONE** 16(4), e0249130.

2021b "Exploring Sexual Division of Labour at "Nitra Horné Kršk any" Cemetery Using Stone Tool Use-Wear Analysis, Physical Activity Markers, Diet, and Mobility as Proxies", **Archaeological and Anthropological Sciences** 13, 109.

MATHIEU, N.-C., 2015 "Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet", İçinde H. Hırata, F. Laborie, H. La Doaré ve D. Senotier (Ed.), **Eleştirel Feminizm Sözlüğü** (s. 76-86). G. Acar-Savran (çev.), Dipnot Yayınları: Ankara.

MATTSON, H. V., 2016 "Ornaments as Socially Valuable Objects: Jewelry and Identity in the Chaco and post-Chaco Worlds", **Journal of Anthropological Archaeology** 42, 122-139.

MATTSON, H. V., (Ed.) 2021 **Personal Adornment and the Construction of Identity: A Global Perspective.** Oxbow Books: Oxford.

MAUSS, M., 1973 "Techniques of the Body", **Economy and Society** 2(1), 70-88.

MCADAM, L. E., 2008 **Beads across Australia: An Ethnographic and Archaeological View of the Patterning of Aboriginal Ornaments**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of New England.

MCADAM, L., DAVIDSON, I., 2018 "Beads and Boundaries", İçinde M. Langley, M. Litster, D. Wright ve S. K. May (Ed.), **The Archaeology of Portable Art. Southeast Asian, Pacific, and Australian Perspectives** (s. 220-240). Routledge: London.

MCCALLUM, C., 1989 — **Gender, Personhood and Social Organization among the Cashinahua of Western Amazonia**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, London School of Economics, University of London.

MEAD, M., 1928 — **Coming of Age in Samoa: A Psychology Study of Primitive Youth for Western Civilization.** William Morrow & Company: New York.

MEIKLEJOHN, C., AGELARAKIS, A., AKKERMANS, P. A., SMITH, P. E. L., SOLECKI, R., 1992 — "Artificial Cranial Deformation in the Proto-Neolithic and Neolithic Near East and its Possible Origin: Evidence from Four Sites", **Paléorient** 18/2, 83-97.

MELLAART, J., 1964 — "Excavations at Çatal Hüyük, Third Preliminary Report, 1963", **Anatolian Studies** 14, 39-119.

MENTZER, S. M., 2018 — "Micromorphological Analyses of Anthropogenic Materials and Insights into Tell Formation Processes at Aşıklı Höyük, 2008-2012 Field Seasons", İçinde M. Özbaşaran, G. Duru ve M. C. Stiner (Ed.), **The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin** (s. 105-128). Ege Yayınları: İstanbul.

MERRETT, D. C., CHEUNG, C., MEIKLEJOHN, C., RICHARDS, M. P., 2021 — "Stable Isotope Analysis of Human Bone from Ganj Dareh, Iran, ca. 10,100 calBP", **PLoS ONE** 16(3), e0247569.

MESKELL, L., 1995 — "Goddesses, Gimbutas and 'New Age' Archaeology", **Antiquity** 69(262), 74-86.

1999 — **Archaeologies of Social Life, Age, Sex, Class et cetera. in Ancient Egypt**, Blackwell: Oxford.

2004 **Object Worlds in Ancient Egypt. Material Biographies Past and Present**, Berg: Oxford and New York.

2007 "Archaeologies of Identity", İçinde T. Insoll (Ed.), **The Archaeology of Identities. A Reader** (s. 23-43). Routledge: London and New York.

MESKELL, L., JOYCE, R., 2003 **Embodied Lives: Figuring Ancient Maya and Egyptian Experience**, Routledge.

MESKELL, L., NAKAMURA, C., 2005 "Çatalhöyük Figurines", İçinde **Çatalhöyük 2005 Archive Report** (s. 161-188). Çatalhöyük Research Project. http://www.catalhoyuk.com/sites/default/files/media/pdf/Archive_Report_2005.pdf

MESKELL, L., NAKAMURA, C., DER, L., TSORAKI, C., ARNTZ, M., 2016 "Figurines", İçinde S. D. Haddow (Ed.), **Çatalhöyük 2016 Archive Report** (s. 137-164). Çatalhöyük Research Project. http://www.catalhoyuk.com/sites/default/files/media/pdf/Archive_Report_2016.pdf

MICHELI, R., 2012a "Personal Ornaments, Neolithic Groups and Social Identities: Some Insights into Northern Italy", **Documenta Praehistorica** 39, 227-256.

2012b "Raw Materials, Personal Ornaments and Neolithic Groups: Some Observations on Stone Bracelets of the Early Neolithic of Northern Italy", **Rubricatum: Revista del Museu de Gavà** 5, 241-248.

MILEKVSKI, I., KHALAILY, H., GETZOV, N., HERSHKOVITZ, I., 2008 "The Plastered Skulls and Other PPNB Finds from Yiftahel, Lower Galilee (Israel)", **Paléorient** 34(2), 37-46.

MILKS, A., LEW-LEVY, S., LAVI, N., FRIESEM, D. E., RECKIN, R., 2021 "Hunter-Gatherer Children in the Past: An Archaeological Review", **Journal of Anthropological Archaeology** 65, 101369.

MINOTTI, M., 2014 "Ornaments and Use-Wear Analysis: Methods of Study Applied to the Adaïma Necropolises", İçinde J. Marreiros, N. Bicho ve J. F. Gibaja (Ed.), **International Conference on Use-Wear Analysis: Use-Wear 2012** (s. 80-89). Cambridge Scholars Publishing: Newcastle upon Tyne.

2015 **La parure prédynastique en contexte funéraire : technique et usage le cas d'Adaïma.** Yayımlanmamış Doktora Tezi, Écoles des Hautes Études en Sciences Sociales : Toulouse.

MOILANEN, U., KIRKINEN, T., SAARI, N.-J., ROHRLACH, A. B., KRAUSE, J., ONKAMO, O., SALMELA, E., 2021 "A Woman with a Sword? – Weapon Grave at Suontaka Vesitorninmäki, Finland", **European Journal of Archaeology**, 1-19.

MOLLESON, T., 1994 "The Eloquent Bones of Abu Hureyra", **Scientific American** 271(2), 70-75.

2000 "The People of Abu Hureyra", İçinde A. M. T. Moore, G. C. Hillman ve A. J. Legge (Ed.), **Village on the Euphrates: From Foraging to Farming at Abu Hureyra** (s. 301-324). Oxford University Press: Oxford.

2007a "Bones of Work at the Origins of Labour", İçinde K. I. Wright, R. Whitehouse ve S. Hamilton (Ed.), **Archaeology and Women: Ancient and Modern Issues** (s. 185-196). Left Coast Press.

2007b "A Method for the Study of Activity Related Skeletal Morphologies", **Bioarchaeology of the Near East** 1, 5-33.

MOLLESON, T. I., CAMPBELL, S., 1995 "Deformed Skulls at Tell Arpachiyah: The Social Context", İçinde S. Campbell ve A. Green (Ed.), **The Archaeology of Death in the Ancient Near East** (s. 45-55). Oxbow Monographs No. 99: Oxford.

MOORE, A. M. T., 1973 "The Excavations at Tell Abu Hureyra in 1972", **The Oriental Institute of the University of Chicago**, 21-23.

MOORE, A. M. T., MOLLESON, T. I., 2000 "Disposal of the Dead", İçinde A. M. T. Moore, G. C. Hillman, A. J., Legge (Ed.), **Village on the Euphrates: From foraging to farming at Abu Hureyra** (s. 277-299), Oxford University Press: Oxford.

MOORE, A. M. T., GORDON, C. H., LEGGE, A. L., 2000 **Village on the Euphrates: From Foraging to Farming at Abu Hureyra.** Oxford University Press: Oxford.

MORGAN, L. H., 2015 **Eski Toplum**, Ü. Oksay (çev.), İnkılap Kitabevi.

MORO ABADIA, O. M., NOWELL, A., 2015 "Paleolithic Personal Ornaments: Historical Development and Epistemological Challenges", **Journal of Archaeological Method and Theory** 22, 952-979.

MORRIS, I., 1991 "The Archaeology of Ancestors: The Saxe/Goldstein Hypothesis Revisited", **Cambridge Archaeological Journal** 1(2), 147-169.

MORSCH, M. G. F., 2002 "Magic Figurines? Some Remarks About the Clay Objects of Nevalı Çori", İçinde H. G. K. Gebel, B. Dahl Hermansen ve C. Hoffman (Ed.), **Magic Practices and Rituals in the Near Eastern Neolithic** (s. 145-162). Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence, and Environment, ex Oriente: Berlin.

2017 "Dress Code, Hairstyles and Body Art. Markers of Corporate Identities in T-Shaped-Pillar Sites of Upper Mesopotamia?", İçinde M. Benz, H. G. K. Gebel ve T. Watkins (Ed.), **Neolithic Corporate Identities** (s. 187-199). Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence, and Environment 20, ex Oriente: Berlin.

MOUTSIOU, T., KASSIANIDOU, V., 2019 "Geochemical Characterization of Carnelian Beads from Aceramic Neolithic Cyprus Using Portable X-ray Fluorescence Spectrometry (pXRF)", **Journal of Archaeological Science: Reports** 25, 257-265.

NAKAMURA, C., (L. MESKELL'İN KATKILARIYLA) 2021 "Figuring Diversity: The Neolithic Çatalhöyük Figurines", İçinde I. Hodder (Ed.), **The Matter of Çatalhöyük: Reports from the 2009-2017 Seasons** (s. 97-130). British Institute at Ankara, Çatalhöyük Research Project Series 14, Monograph 54, Oxbow Books: London.

NAKAMURA, C., MESKELL, L., 2009 "Articulate Bodies: Forms and Figures at Çatalhöyük", **Journal of Archaeological Method and Theory** 16, 205-230.

2013 "The Çatalhöyük Burial Assemblage", İçinde I. Hodder (Ed.), **Humans and Landscapes of Çatalhöyük: Reports from the 2000-2008 Seasons** (s. 441-466). Cotsen Institute of Archaeology: Los Angeles, CA.

NANDA, S., 1986 "The Hijras of India: Cultural and Individual Dimensions of an Institutionalized Third Gender Role", **Journal of Homosexuality** 11(3-4), 35-54.

NELSON, S. M., 2006 "Introduction: Archaeological Perspectives on Gender", İçinde S. M. Nelson (Ed.). **Handbook of Gender in Archaeology** (s. 1-27). Altamira Press: Oxford.

2013 "Toplumsal Cinsiyet Arkeolojisi", İçinde C. Renfrew ve P. Bahn (Ed.), **Arkeoloji: Anahtar Kavramlar** (s. 297-305). S. Somuncuoğlu (çev.), İletişim Yayınları: İstanbul.

NEWELL, R. R., KIELMAN, D., CONSTANDSE-WESTERMANN, T. S., VAN DER SANDEN, W., VAN GIJN, A. B., 1990 **An Inquiry into the Ethnic Resolution of Mesolithic Regional Groups: The Study of Their Decorative Ornaments in Time and Space**. Brill.

NI, X., LI, Q., STIDHAM, T. A., YANG, Y., JI, Q., JIN, C., SAMIULLAH, K., 2019 "Earliest-Known Intentionally Deformed Human Cranial Fossil from Asia and the Initiation of Hereditary Hierarchy in the early Holocene", **bioRxiv** 530907.

NISHIAKI, Y., 2007 "A Unique Neolithic Female Figurine from Tell Seker al-Aheimar, Northeast Syria", **Paléorient** 33(2), 117-125.

NISHIAKI, Y., KANJO, Y., MUHESEN, S., AKAZAWA, T., 2011 "Newly Discovered Late Epipalaeolithic Lithic Assemblages from Dederiyeh Cave, the Northern Levant", İçinde E. Healey, S. Campbell ve O. Maeda (Ed.), **The State of Stone: Terminologies, Continuities and Contexts in Near Eastern Lithics** (s. 79-87). ex oriente: Berlin.

NOGUEIRA, C., MAGALHAES, S. I., 2020 "Adolescence", İçinde D. T. Cook (Ed.), **The Sage Encyclopedia of Children and Childhood Studies** (s. 8-11). Sage Publications: London.

NOWELL, A., FRENCH, J. C., 2020 "Adolescence and Innovation in the European Upper Palaeolithic", **Evolutionary Human Sciences** 2, e36. doi:10.1017/ehs.2020.37

OAKLEY, A., 1972 **Sex, Gender and Society**, Temple Smith: London.

ORTIZ, A., CHAMBON, P., MOLIST, M., 2013 "Funerary Bundles" in the PPNB at the Archaeological Site of Tell Halula (Middle Euphrates Valley, Syria): Analysis of the Taphonomic Dynamics of Seated Bodies", **Journal of Archaeological Science** 40, 4150-4161.

ORTNER, S. B., 1974 "Is Female to Male as Nature is to Culture?", İçinde M. Z. Rosaldo ve L. Lamphere (Ed.), **Women, Culture, and Society** (s. 68-87). Stanford University Press: Stanford, CA.

1996 **Making Gender: The Politics and Erotics of Culture**, Beacon: Boston.

ÖZBAŞARAN, M., 2011 "The Neolithic on the Plateau", İçinde S. Steadman ve G. McMahon (Ed.), **The Oxford Handbook of Ancient Anatolia (10,000-323 BCE)** (s. 99-124). Oxford University Press: Oxford.

2013 "Orta Anadolu'nun Neolitikleşme Sürecinde Aşıklı", **Colloquium Anatolicum** 12, 1-14.

2017 "Küçük Kil Figürinin Büyük Soruları", İçinde S. Özkan, H. Hüryılmaz ve A. Türker (Ed.), **Samsat'tan Acemhöyük'e Eski Uygarlıkların İzinde – Aliye Öztan'a Armağan** (s. 227-233). Ege Üniversitesi Rektörlüğü Basımevi Müdürlüğü: İzmir.

ÖZBAŞARAN, M., DURU, G., 2015 "The Early Sedentary Community of Cappadocia: Aşıklı Höyük", İçinde D. Beyer, O. Henry, A. Tibet ve A. Von Haeseler (Ed.), **La Cappadoce méridionale de la préhistoire à la période byzantine** (s. 43-51). Institut Français d'Etudes Anatoliennes: İstanbul.

2018 "Introduction to the Aşıklı Höyük Project", İçinde M. Özbaşaran, G. Duru ve M. C. Stiner (Ed.), **The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin** (s. 1-14). Ege Yayınları: İstanbul.

ÖZBAŞARAN, M., DURU, G., KAYACAN, N., ERDOĞU, B., BUITENHUIS, H., 2007 "Musular 1996-2004: Genel Değerlendirme", İçinde M. Özdoğan ve N. Başgelen (Ed.), **Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'da Yayılımı. Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular** (s. 273-285). Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul.

ÖZBAŞARAN, M., DURU, G., STINER, M. C., (Ed.) 2018a **The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin**. Ege Yayınları: İstanbul.

ÖZBAŞARAN, M., DURU, G., UZDURUM, M., 2018b "Architecture of the Early Settlement and Trends Through the Cultural Sequence", İçinde M. Özbaşaran, G. Duru ve M. C. Stiner (Ed.), **The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin** (s. 57-104). Ege Yayınları: İstanbul.

ÖZBEK, M., 1992 "Aşıklı Höyük Neolitik İnsanları", İçinde **VII. Arkeometri Sonuçları Toplantısı** (s. 145-160). Çanakkale – 27-31 Mayıs 1991, T.C. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara Üniversitesi Basımevi: Ankara.

1993 "Aşıklı Höyük Neolitik Çağ İnsanları", İçinde **VIII. Arkeometri Sonuçları Toplantısı** (s. 201-212). Ankara – 25-29 Mayıs 1992, T.C. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara Üniversitesi Basımevi: Ankara.

1994 "Aşıklı Höyük İnsanları (1990 ve 1992 Buluntuları)", İçinde **IX. Arkeometri Sonuçları Toplantısı** (s. 23-31). Ankara – 24-28 Mayıs 1993, T.C. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara Üniversitesi Basımevi: Ankara.

1998 "Human Skeletal Remains from Aşıklı, A Neolithic Village Near Aksaray, Turkey", İçinde **Light on Top of the Black Hill: Studies Presented to Halet Çambel** (s. 567-579). Ege Yayınları: İstanbul.

2009 "Remodeled Human Skulls in Köşk Höyük (Neolithic Age, Anatolia): A New Appraisal in View of Recent Discoveries", **Journal of Archaeological Science** 36, 379-386.

2011 "Aşıklı Höyük'te 2007 ve 2008 Yılı Kazı Çalışmalarında Bulunan İki İlginç İnsan İskeleti", İçinde A. N. Toy, H. Dönmez ve Ö. Ötgün (Ed.), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, **26. Arkeometri Sonuçları Toplantısı** (s. 1-12). 24-28 Mayıs 2010, İstanbul, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayın No: 3268, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 149, Ankara.

2012 "Auditory Exostoses among the Prepottery Neolithic Inhabitants of Çayönü and Aşıklı, Anatolia; its Relation to Aquatic Activities", **International Journal of Paleopathology** 2, 181-186.

ÖZBUDUN, S., 2014 **Antropoloji Gözüyle Sınıf, Kültür, Kimlik**, Ütopya Yayınevi: Ankara.

ÖZBUDUN, S., ŞAFAK, B., ALTUNTEK, N. S., 2012 **Antropoloji. Kuramlar, Kuramcılar**, Dipnot Yayınları: Ankara.

ÖZÇELİK, K., 2015 "Türkiye'de Üst Paleolitik Dönem: Çeşitli Yaklaşımlar ve Problemler", **APAD** 1, 123-137.

ÖZDOĞAN, M., 2001 "The Neolithic Deity – Male or Female?", İçinde R. M. Boehmer ve J. Maran (Ed.), Lux Orientis: **Archäologie zwischen Asien und Europa** (313-318). Festschrift für Harald Hauptmann, Verlag Marie Leidorf GmbH: Rahden/Westf.

2014 "A New Look at the Introduction of the Neolithic Way of Life in Southeastern Europe. Changing Paradigms of the Expansion of the Neolithic Way of Life", **Documenta Praehistorica** XLI, 33-49.

2018 "Defining the Presence of an Elite Social Class in Prehistory", İçinde Ünsal Yalçın (Ed.), **Anatolian Metal VIII** (29-42). Der Anschnitt, Beiheft 39: Bochum.

ÖZDOĞAN, M., ÖZDOĞAN, A., 1998 "Buildings of Cult and the Cult of Buildings", İçinde G. Arsebük, M. Mellink ve W. Schirmer (Ed.), **Light on Top of the Black Hill** (s. 581-593). Ege Yayınları: İstanbul.

ÖZKAYA, V., COŞKUN, A., 2013 "Körtik Tepe Kazıları", İçinde **Ilısu Barajı ve HES Projesi Arkeolojik Kazıları 2004-2008 Çalışmaları** (1-38). Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Diyarbakır Müze Müdürlüğü: Diyarbakır.

ÖZKAYA, V., SAN, O., 2007 "Körtik Tepe: Bulgular Işığında Kültürel Doku Üzerine İlk Gözlemler", İçinde M. Özdoğan ve N. Başgelen (Ed.), **Türkiye'de Neolitik Dönem** (s. 21-36). Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul.

PARKER PEARSON, M., 2010 **The Archaeology of Death and Burial**, The History Press: Gloucestershire.

PEARSON, J., 2013 — "Human and Animal Diet as Evidenced by Stable Carbon and Nitrogen Isotope Analysis", İçinde I. Hodder (Ed.), **Humans and Landscapes of Çatalhöyük: Reports from the 2000-2008 Seasons** (s. 271-298). Cotsen Institute of Archaeology: Los Angeles, CA.

2019 — "Building Communities: Multi-Isotope Evidence of Diet and Kinship in Neolithic Anatolia", Sözlü Bildiri, **BANEA 2019**, 22-24 Şubat 2019, Liverpool Üniversitesi.

Haz. Aş. — "The First Farmers of Central Anatolia: A Reconstruction and Comparison of Burial Practice, Diet and Health at the Neolithic Site of Boncuklu Höyük and Beyond", İçinde D. Baird ve A. Fairbairn (Ed.), **Boncuklu: First Farmers in Central Anatolia and the Antecedents of Çatalhöyük. From Foragers to Farmers in Central Anatolia Volume 1**, British Institute at Ankara: London.

PEARSON, J., GROVE, M., ÖZBEK, M., HONGO, H., 2013 — "Food and Social Complexity at Çayönü Tepesi, Southeastern Anatolia: Stable Isotope Evidence of Differentiation in Diet According to Burial Practice and Sex in the Early Neolithic", **Journal of Anthropological Archaeology** 32, 180-189.

PEARSON, J., HEDGES, R. E. M., MOLLESON, T. I., ÖZBEK, M., 2010 — "Exploring the Relationship Between Weaning and Infant Mortality: An Isotope Case Study from Aşıklı Höyük and Çayönü Tepesi", **American Journal of Physical Anthropology** 143, 448-457.

PEARSON, J. A., MESKELL, L., NAKAMURA, C., LARSEN, C. S., 2015a — "Reconciling the Body. Signifying Flesh, Maturity, and Age at Çatalhöyük", İçinde I. Hodder ve A. Marciniak (Ed.), **Assembling Çatalhöyük** (s. 75-86). Maney Publishing.

PEARSON, J. A., HADDOW, S. D., HILLSON, S. W., KNUSEL, C. J., LARSEN, C. S., SADVARI, J. W., 2015b — "Stable Carbon and Nitrogen Isotope Analysis and Dietary Reconstruction through the Life Course at Neolithic Çatalhöyük, Turkey", **Journal of Social Archaeology** 15(2), 210-232.

PEDERGNANA, A., OLLE, A., EVANS, A. A., 2020 — "A New Combined Approach using Confocal and Scanning Electron Microscopy to Image Surface Modifications on Quartzite", **Journal of Archaeological Science: Reports** 30, 102237.

PELEGRIN, J., 2000 — "Technique et méthodes de taille pratiquées a Cambay", İçinde V. Roux (Ed.), **Cornaline de l'Inde. Des pratiques techniques de Cambay aux techno-systèmes de l'Indus**. Éditions de la Maison des sciences de l'homme: Paris.

PENG, Y., 2016 — "Transmission of Body Decoration among the Baka Hunter-Gatherers", İçinde H. Terashima ve B. S. Hewlett (Ed.), **Social Learning and Innovation in Contemporary Hunter-Gatherers** (s. 83-93). Springer: Japan.

PERLES, C., 2001 — **The Early Neolithic in Greece: The First Farming Communities in Europe.** Cambridge University Press.

PERLES, C., PION, P., 2020 — "The *Cerastoderma* Bead Production at Franchthi (Greece): A Case of Apprenticeship?", İçinde M. Mărgărit ve A. Boroneant (Ed.), **Beauty and the eye of the beholder: Personal Ornaments across the millennia** (s. 223-245). Cetatea de scaun: Târgoviște.

PERRY, E. M., 2004 — **Bioarchaeology of Labor and Gender in the Prehispanic American Southwest**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of Arizona.

PERRY, E. M., JOYCE, R. A., 2001 "Providing a Past for "Bodies That Matter": Judith Butler's Impact on the Archaeology of Gender", **International Journal of Sexuality and Gender Studies** 6(1/2), 63-76.

PETERS, J., SCHMIDT, K., 2004 "Animals in the Symbolic World of Pre-Pottery Neolithic Göbekli Tepe, South-Eastern Turkey: A Preliminary Assessment", **Anthropozoologica** 39(1), 179-218.

PETERS, J., NUEBERGER, F., WIECHMANN, I., ZIMMERMANN, M., BALASSE, M., PÖLLATH, N., 2018 "Shaping the Sheep: Human Management and Decision-Making at Aşıklı Höyük, Central Anatolia", İçinde M. Özbaşaran, G. Duru ve M. C. Stiner (Ed.), **The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin** (s. 325-344). Ege Yayınları: İstanbul.

PETERSON, J., 2002 **Sexual Revolutions: Gender and Labor at the Dawn of Agriculture**, AltaMira Press: Walnut Creek, CA.

2010 "Domesticating Gender: Neolithic Patterns from the Southern Levant", **Journal of Anthropological Archaeology** 29, 249-264.

PEZZULLA, N., 2020 "Dumu.gaba, ṣiḫru e Guruš/sal.Tur.tur: The Recognition of Developmental Stages in Ancient Mesopotamia", İçinde K. Rebay-Salisbury ve D. Pany-Kucera (Ed.), **Ages and Abilities. The Stages of Childhood and their Social Recognition in Prehistoric Europe and Beyond** (s. 133-150). Archaeopress: Oxford.

PIAGET, J., 1972 **The Psychology of the Child.** Basic: New York.

PICKARD, C., SCHOOP, U.-D., 2013 "Characterization of Late Chalcolithic Micro-Beads from Çamlıbel Tarlası, North-Central Anatolia", **Archaeometry** 55(1), 14-32.

POOLE, F. J. P., 1998 "The Ritual Forging of Identity: Aspects of Person and Self in Bimin-Kuskusmin Male Initiation", İçinde G. H. Herdt (Ed.), **Rituals of Manhood: Male Initiation in Papua New Guinea** (s. 99-154). Routledge: New York.

POMEROY, S. B., 1975 **Goddesses, Whores, Wives and Slaves: Women in Classical Antiquity**, Schocken Books: New York.

POMEROY, E., BENNETT, P., HUNT, C. O., REYNOLDS, T., FARR, L., FROUIN, M., HOLMAN, J., LANE, R., FRENCH, C., BARKER, G., 2020 "New Neanderthal Remains Associated with the 'Flower Burial' at Shanidar Cave", **Antiquity** 94(373), 11-26.

POPE, R., 2011 "Processual Archaeology and Gender Politics. The Loss of Innocence", **Archaeological Dialogues** 18(1), 59-68.

PORTER, A., 2016 "The Materiality of Mourning", İçinde C. Felli (Ed.), **How to Cope with Death: Mourning and Funerary Practices in the Ancient Near East** (s. 157-188). Proceedings of the International Workshop, Firenze, 5th – 6th December 2013, Edizioni ETS: Bologna.

PORTILLO, M., GARCIA-SUAREZ, A., KLIMOWICZ, A., BARANSKI, M. Z., MATTHEWS, W., 2019 "Animal Penning and Open Area Activity at Neolithic Çatalhöyük, Turkey", **Journal of Anthropological Archaeology** 56, 101106.

PORTILLO, M., GARCIA-SUAREZ, A., MATTHEWS, W., 2020 "Livestock Faecal Indicators for Animal Management, Penning, Foddering and Dung Use in Early Agricultural Built Environments in the Konya Plain, Central Anatolia", **Archaeological and Anthropological Sciences** 12, 40.

POULMARC'H, M., CHRISTIDOU, R., BALAŞESCU, A., ALARASHI, H., LE MORT, F., GASPARYAN, B., CHATAIGNER, C., 2016 "Dog Molars as Personal Ornaments in a Kura-Araxes Child Burial (Kalavan-1, Armenia)", **Antiquity** 90(352), 953-972.

PRECIADO, P. B., 2018 **Countersexual Manifesto**, K. G. Dunn (çev.), Columbia University Press: New York.

PURSCHWITZ, C., 2022 "Skill, Learning and Knowledge Transfer in Lithic Production as seen from LPPNB/FPPNB Ba'ja, Southern Levant", İçinde Y. Nishiaki, O Maeda ve M. Arimura (Ed.), **Tracking the Neolithic in the Near East. Lithic Perspectives on its Origins, Development and Dispersals** (s. 227-247). The Proceedings of the 9th International Conference on the PPN Chipped and Ground Stone Industries of the Near East, Tokyo, 12th-16th November 2019. Sidestone Press: Leiden.

QUADE, J., STINER, M. C., COPELAND, A., CLARK, A. E., ÖZBAŞARAN, M., 2018 "Summary of Carbon-14 Dating of the Cultural Levels of Aşıklı Höyük", İçinde M. Özbaşaran, G. Duru ve M. C. Stiner (Ed.), **The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin** (s. 43-56). Ege Yayınları: İstanbul.

QUINN, C. P., 2006 **Vital Sings: Costly Signaling and Personal Adornment in the Near Eastern Early Neolithic.** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Washington State University.

RAAD, D. R., MAKAREWICZ, C. A., 2019 "Application of XRD and Digital Optical Microscopy to Investigate Lapidary Technologies in Pre-Pottery Neolithic Societies", **Journal of Archaeological Science: Reports** 23, 731-745.

RADOVCIC, D., SRSEN, A. O., RADOVCIC, J., FRAYER, D. W., 2015 "Evidence for Neandertal Jewelry: Modified White-Tailed Eagle Claws at Krapina. **PLoS ONE** 3, e0119802.

RADOVCIC, D., BIRARDA, G., SRSEN, A. O., VACCARI, L., RADOVCIC, J., FRAYER, D. W., 2020 "Surface Analysis of an Eagle Talon from Krapina", **Scientific Reports** 10, 6329.

RAPP, G., 2009 **Archaeomineralogy.** Second edition, Springer.

REBAY-SALISBURY, K., PANY-KUCERA, D., 2020 "Introduction. Children's Developmental Stages from Biological, Anthropological and Archaeological Perspectives", İçinde K. Rebay-Salisbury ve D. Pany-Kucera (Ed.), **Ages and Abilities: The Stages of Childhood and their Social Recognition in Prehistoric Europe and Beyond** (s. 1-9). Archaeopress: Oxford.

RECKIN, R., LEW-LEVY, S., LAVI, N., ELLIS-DAVIES, K., 2020 "Mobility, Autonomy and Learning: Could the Transition from Egalitarian to Non-Egalitarian Social Structures Start with Children?", İçinde L. Moreau (Ed.), **Social Inequality Before Farming? Multidisciplinary Approaches to the Study of Social Organization in Prehistoric and Ethnographic Hunter-Gatherer-Fisher Societies** (s. 33-50). McDonald Institute Conversations, McDonald Institute for Archaeological Research, Cambridge University Press: Cambridge.

RICE, P. C., 1981 — "Prehistoric Venuses: Symbols of Motherhood or Womanhood?", **Journal of Anthropological Research** 37(4), 402-414.

RICHARDSON, A., 2020 — "Material Culture and Networks of Bestansur and Shimshara", İçinde R. Matthews, W. Matthews, K. R. Raheem ve A. Richardson (Ed.) **The Early Neolithic of the Eastern Fertile Crescent: Excavations at Bestansur and Shimshara, Iraqi Kurdistan** (s. 533-566). Central Zagros Archaeological Project, Volume 2, Oxbow Books: Oxford.

RICHTER, T., GARRARD, A. N., ALLOCK, S., MAHER, L. A., 2011 — "Interaction before Agriculture: Exchanging Material and Sharing Knowledge in the Final Pleistocene Levant", **Cambridge Archaeological Journal** 21(1), 95-114.

RICHTER, T., BOCAEGE, E., ILSOE, P., RUTER, A., PANTOS, A., PEDERSEN, P., YEOMANS, L., 2019 — "Ochre, Ground Stone, and Wrapping the Dead in the Late Epipalaeolithic (Natufian) Levant: Revealing the Funerary Practices at Shubayqa 1, Jordan", **Journal of Field Archaeology** 44(7), 440-457.

RIDOUT-SHARPE, J., 2015 — "Changing Lifestyles in the Northern Levant: Late Epipalaeolithic and Early Neolithic Shells from Tell Abu Hureyra", **Quaternary International** 390, 102-116.

RIEDE, F., WALSH, M. J., NOWELL, A., LANGLEY, M. C., JOHANSSEN, N. N., 2021 — "Children and Innovation: Play, Play Objects and Object Play in Cultural Evolution", **Evolutionary Human Sciences** 3, e11. doi:10.1017/ehs.2021.7

RIGAUD, S., 2011 — **La parure : Traceur de la géographie culturelle et des dynamiques de peuplement au passage Mésolithique-Néolithique en Europe.** Yayımlanmamış Doktora Tezi, Université Bordeaux 1, Talence, Bordeaux.

RIGAUD, S., VANHAEREN, M., QUEFFELEC, A., LE BOURDON, G., D'ERRICO, F., 2013 — "The Way We Wear it Makes the Difference: Residue Analysis Applied to Mesolithic Personal Ornaments from Hohlenstein-Stadel (Germany)", **Archaeological and Anthropological Sciences** 6, 133-144.

RIGAUD, S., D'ERRICO, F., VANHAEREN, M., 2015 — "Ornaments Reveal Resistance of North European Cultures to the Spread of Farming", **PLoS ONE** 10(4), e0121166.

RIVERO, O., — "Master and Apprentice: Evidence for Learning in Palaeolithic Portable Art", **Journal of Archaeological Science** 75, 89-100.

ROBB, J., HARRIS, O. J. T., 2018 — "Becoming Gendered in European Prehistory: Was Neolithic Gender Fundamentally Different?", **American Antiquity** 83(1), 128-147.

ROLLEFSON, G. O., 2008 — "Charming Lives: Human and Animal Figurines in the Late Epipalaeolithic and Early Neolithic Periods in the Greater Levant and Eastern Anatolia," İçinde J.-P. Bocquet-Appel ve O. Bar-Yosef (Ed.), **The Neolithic Demographic Transition and its Consequences** (s. 387-416). Springer.

ROLLEFSON, G. O., SIMMONS, A. H., 1985 — "The Early Neolithic Village of Ain Ghazal, Jordan: Preliminary Report on the 1983 Season", **Bulletin of the American Schools of Oriental Research** 23, 35-52.

ROSALDO, M. Z., LAMPHERE, L., (Ed.) 1974 — **Women, Culture, and Society**, Stanford University Press: Stanford, CA.

ROSSO, D. E., PITARCH MARTI, A., D'ERRICO, F., 2016 — "Middle Stone Age Ochre Processing and Behavioural Complexity in the Horn of Africa: Evidence from Porc-Epic Cave, Dire Dawa, Ethiopia", PloS ONE 11(11), e0164793.

ROUX, V., MATARASSO, P., 1999 — "Crafts and the Evolution of Complex Societies: New Methodologies for Modeling the Organization of Production, a Harappan Example", İçinde M.-A. Dobres ve C. Hoffman (Ed.), **The Social Dynamics of Technology, Practice, Politics and World Views** (s. 46-70). Smithsonian Institution Press.

ROUX, V., BRIL, B., DIETRICH, G., 1995 — "Skills and Learning Difficulties Involved in Stone Knapping: The Case of Stone-Bead Knapping in Khambat, India", **World Archaeology** 27(1), 63-87.

RUSSELL, N., 2019 — "Spirit Birds at Neolithic Çatalhöyük", **Environmental Archaeology** 24(4), Special Issue: Archaeo-Ornithology: Emerging Perspectives on Past Human-Bird Relationships, 377-386.

SACKS, 1974 — "Engels Revisited: Women, the Organization of Production and Private Property", İçinde M. Z. Rosaldo ve L. Lamphere (Ed.), **Women, Culture, and Society** (s. 207-223). Stanford University Press: Stanford, CA.

2012 — "Engels'i Yeniden Değerlendirmek: Kadınlar, Üretimin Organizasyonu ve Özel Mülkiyet", İçinde R. R. Reiter (Ed.), **Kadın Antropolojisi** (s. 231-258). B. Abirgal (çev.), Dipnot Yayınları: Ankara.

SADVARI, J. W., TSORAKI, C., DOGIAMA, L., KNUSEL, C. J., 2015 — "Reading the Bones, Reading the Stones. An Integrated Approach to Reconstructing Activity Patterns at Neolithic Çatalhöyük", İçinde I. Hodder ve A. Marciniak (Ed.), **Assembling Çatalhöyük** (s. 59-74). Maney Publishing.

SAIDEL, B. A., 1993 — "Round House or Square? Architectural Form and Socio-Economic Organization in the PPNB", **Journal of Mediterranean Archaeology** 6(1), 65-108.

SAKALAUSKAITE, J., ANDERSEN, S. H., BIAGI, P., BORELLO, M. A., COCQUEREZ, T., COLONESE, A. C., BELLO, F. D., GIROD, A., HEUMÜLLER, M., KOON, H., MANDILI, G., MEDANA, C., PENKMAN, K. E. H., PLASSERAUD, L., SCHLICHTHERLE, H., TAYLOR, S., TOKARSKI, C., THOMAS, J., WILSON, J., MARIN, F., DEMARCHI, B., 2019 — "'Palaeoshellomics' Reveals the Use of Freshwater Mother-of-Pearl in Prehistory", **eLife** 2019, e45644.

SANCHEZ ROMERO, M., 2009 — "Childhood and the Construction of Gender Identities through Material Culture", **Childhood in the Past** 1(1), 17-37.

SANDERS, A., 2015 — "Fingerprints, Sex, State, and the Organization of the Tell Leilan Ceramic Industry", **Journal of Archaeological Science** 57, 223-238.

SANTANA, J., VELASCO, J., IBANEZ, J. J., BRAEMER, F., 2012 "Crania with Mutilated Facial Skeletons: A New Ritual Treatment in an Early Pre-Pottery Neolithic B Cranial Cache at Tell Qarassa North (South Syria)", **American Journal of Physical Anthropology** 149, 205-216.

SCHECHTER, H. C., GETZOV, N., KHALAILY, H., MILEVSKI, I., GORING-MORRIS, A. N., BAR-YOSEF MAYER, D. E., 2021 "Exceptional Shell Depositions at PPNB Yiftahel", **Journal of Archaeological Science: Reports** 37, 102944.

SCHMIDT, K., 2010 "Göbekli Tepe – the Stone Age Sanctuaries. New Results of Ongoing Excavations with a Special Focus on Sculptures and High Reliefs", **Documenta Praehistorica** XXXVII, 239-256.

2011 "Göbekli Tepe: A Neolithic Site in Southeastern Anatolia", İçinde S. Steadman ve G. McMahon (Ed.), **Oxford Handbook of Ancient Anatolia, 10.000-323 B.C.E.** (s. 918-933). Oxford University Press: Oxford.

2012 **Göbekli Tepe - A Stone Age Sanctuary in South-Eastern Anatolia.** ArchaeNova.

SCHMIDT, R. A., VOSS, B. L., 2000 **Archaeologies of Sexuality**, London: Routledge.

SCHULTING, R. J., 1996 "Antlers, Bone Pins and Flint Blades: The Mesolithic Cemeteries of Téviec and Hoedic, Brittany", **Antiquity** 70, 335-350.

SCIAMA, L. D., EICHER, J. B., (Ed). 1998 **Beads and Bead Makers: Gender, Material Culture and Meaning.** Berg: Oxford and New York.

SCOTT, J., 2013 **Feminist Tarihin Peşinde**, bgst Yayınları: İstanbul.

SEHASSEH, E. M., FERNANDEZ, P., KUHN, S., STINER, M., MENTZER, S., COLAROSSI, D., CLARK, A., LANOE, F., PAILES, M., HOFFMAN, D., BENSON, A., RHODES, E., BENMANSOUR, M., LAISSAOUI, A., ZIANI, I., VIDAL-MATUTANO, P., MORALES, J., DJELLAL, Y., LONGET, B., HUBLIN, J.-J., MOUHIDDINE, M., RAFI, F.-Z., WORTHEY, K. B., SANCHEZ-MORALES, I., GHAYATI, N., BOUZOUGGAR, A., 2021

"Early Middle Stone Age Personal Ornaments from Bizmoune Cave, Essaouira, Morocco", **Science Advances** 7, eabi8620.

SERAFIN, S., MASSON, M. A., PEREZA LOPE, C., KENNETT, D. J., GEORGE, R. J., 2021

"Social Identity and Dental Modification at the Postclassic Maya Urban Centre of Mayapan", **Cambridge Archaeological Journal.** https://doi.org/10.1017/S0959774321000342

SHAHAM, D., 2014

Art Research Tools for Reading Natufian Art: A Methodological Approach and Selected Case Studies. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, The Hebrew University of Jerusalem.

SHAHAM, D., BELFER-COHEN, A., 2017 "The Natufian Audio-Visual Bone Pendants from Hayonim Cave", İçinde D. E. Bar-Yosef Mayer, C. Bonsall ve A. M. Choyke (Ed.), **Not Just for Show: The Archaeology of Beads, Beadwork and Personal Ornaments** (s. 95-102). Oxbow Books: Oxford.

SHANKS, M., TILLEY, C., 1987 **Re-constructing Archaeology**, Cambridge University Press: Cambridge.

SHAPIRO, H. L., 1956 **Man, Culture, and Society**, Oxford University Press: Oxford.

SIDDIQ, A. B., ŞAHİN, F. S., ÖZKAYA, V., 2021 "Local Trend of Symbolism at the Dawn of the Neolithic: The Painted Bone Plaquettes from PPNA Körtiktepe, Southeast Turkey", **Archaeological Research in Asia** 26, 1-16.

SKOGLUND, P., STORA, J., GÖTHERSTRÖM, A., JAKOBSSOM, M., 2013 "Accurate Sex Identification of Ancient Human Remains using DNA Shotgun Sequencing", **Journal of Archaeological Science** 40, 4477-4482.

SLIMAK, L., DİNÇER, B., 2007 "Kaletepe Deresi 3. Orta Anadolu'da Tabakalanma Veren Bir İlk Paleolitik Çağ Yerleşmesi", **TÜBA-AR** 10, 33-47.

SLIMAK, L., KUHN, S. L., ROCHE, H., MOURALIS, D., BUITENHUIS, H., BALKAN-ATLI, N., BINDER, D., KUZUCUOĞLU, C., GUILLOU, H., 2008 "Kaletepe Deresi 3 (Turkey): Archaeological Evidence for Early Human Settlement in Central Anatolia", **Journal of Human Evolution** 54(1), 99-111.

SLOCUM, S., 1975 "Woman the Gatherer: Male Bias in Anthropology", İçinde R. R. Reiter (Ed.), **Toward an Anthropology of Women** (s. 36-51). Monthly Review Press: New York.

SLON, V., SARIG, R., HERSHKOVITZ, I., KHALAILY, H., MILEVSKI, I., 2014 "The Plastered Skulls from the Pre-Pottery Neolithic B Site of Yiftahel (Israel) – A Computed Tomography-Based Analysis", **PLoS ONE** 9(2), e89242.

SMITH, B., 2001 "Low-Level Food Production", **Journal of Archaeological Research** 9, 1-43.

SNIR, A., NADEL, D., GROMAN-YAROSLAVSKI, I., MELAMED, Y., STERNBERG, M., BAR-YOSEF, O., WEISS, E., 2015 "The Origin of Cultivation and Proto-Weeds, Long Before Neolithic Farming", **PLoS ONE** 10(7), e0131422.

SOFAER, J. R., 2011 "Towards a Social Bioarchaeology of Age", İçinde S. C. Agarwal ve B. A. Glencross (Ed.), **Social Bioarchaeology** (s. 283-311). Blackwell Publishing.

2012 **The Body as Material Culture. A Theoretical Osteoarchaeology**, Cambridge University Press: Cambridge.

SOFAER DEREVENSKI, J. R., 1997 "Age and Gender at the Site of Tiszapolgar-Basatanya, Hungary", **Antiquity** 71, 875-889.

1998 **Gender Archaeology as Contextual Archaeology. A Critical Examination of the Tension Between Method and Theory in the Archaeology of Gender**. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Wolfson College, Cambridge University, Cambridge.

2000a "Rings of Life: The Role of Early Metalwork in Mediating the Gendered Life Course", **World Archaeology** 31(3), Issue 3: Human Lifecycles, 389-406.

SOFAER DEREVENSKI, J.R., (Ed.) 2000b **Children and Material Culture**. Routledge: London.

SOLTYSIAK, A., DARABI, H., 2017 "Human Remains from Ali Kosh, Iran, 2017", **Bioarchaeology of the Near East** 11, 76-83.

SØRENSEN, M. L. S., 2006 "Gender, Things, and Material Culture", İçinde S. M. Nelson (Ed.), **Handbook of Gender in Archaeology** (s. 105-135). AltaMira Press.

2013 "The History of Gender Archaeology in Northern Europe", İçinde D. Bolger (Ed.), **A Companion to Gender Prehistory** (s. 396-412). Wiley-Blackwell.

SORESSI, M., GENESTE, J.-M., 2011 "The History and Efficacy of the *Chaîne Opératoire* Approach to Lithic Analysis: Studying Techniques to Reveal Past Societies in an Evolutionary Perspective", İçinde G. B. Tostevin (Ed.), **Reduction Sequence, *Chaîne Opératoire*, and Other Methods: The Epistemologies of Different Approaches to Lithic Analysis, Special Issue: PaleoAnthropology**, 334-350.

SOUVATZI, S., 2007 "Social Complexity is Not the Same as Hierarchy", İçinde S. E. Kohring ve S. Wynne-Jones (Ed.), **Socialising Complexity: Approaches to Power and Interaction in the Archaeological Record** (s. 37-59). Oxbow: Oxford.

SÖNMEZ, D., 2018 **Küçük Buluntular Yoluyla Aşıklı Höyük Topluluğunun Çağdaş Topluluklarla Etkileşimi**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi: İstanbul.

SPATZ, A. J., 2017 "Ornamental Shell Beads as Markers of Exchange in the Pre-Pottery Neolithic B of the Southern Levant", İçinde D. E. Bar-Yosef Mayer, C. Bonsall ve A. M. Choyke (Ed.), **Not Just for Show: The Archaeology of Beads, Beadwork and Personal Ornaments** (s. 69-80). Oxbow Books: Oxford.

SPATZ, A. J., BAR-YOSEF MAYER, D. E., NOWELL, A., HENRY, D. O., 2014 "Ornaments of Shell and Stone: Social and Economic Insights", İçinde D. O. Henry ve J. E. Beaver (Ed.), **The Sands of Time: The Desert Neolithic Settlement at Ayn Abu Nukhayla** (s. 245-258). Bibliotheca Neolithica Asiae Meridionalis et Occidentalis, ex oriente: Berlin.

SPECTOR, J. D., 1983 "Male/Female Task Differentiation among the Hidatsa: Towards the Development of an Archaeological Approach to the Study of Gender", İçinde P. Albers ve B. Medicine (Ed.), **The Hidden Half** (s. 77-99). University Press of America: Washington DC.

SPENCER-WOOD, S. M., TRUNZO, J. M. C., 2022 "Introduction to Archaeologies Special Issue on Intersectionality Theory and Research in Historical Archaeology", **Archaeologies** 18, 1-44.

SPERLING, S., BEYENE, Y., 1997 "A Pound of Biology and a Pinch of Culture or a Pinch of Biology and a Pound of Culture? The Necessity of Integrating Biology and Culture in Reproductive Studies", İçinde L. D. Hager (Ed.), **Women in Human Evolution** (s. 137-152). Routledge: London and New York.

1993 **What this Awl Means. Feminist Archaeology at a Wahpeton Dakota Village**, Minnesota Historical Society Press: Minnesota.

STEADMAN, P., 2004 "Heading Home: The Architecture of Family and Society in Early Sedentary Communities on the Anatolian Plateau", **Journal of Anthropological Research** 60, 515-558.

STEELE, T. E., ALVAREZ-FERNANDEZ, E., HALLETT-DESGUEZ, E., 2019 "A Review of Shells as Personal Ornamentation during the African Middle Stone Age", **PaleoAnthropology** 2019, 24-51.

STERELNY, K., WATKINS, T., 2015 "Neolithization in Southwest Asia in a Context of Niche Construction Theory", **Cambridge Archaeological Journal** 25(3), 673-691.

STINER, M. C., 2014 "Finding a Common Band-Width: Causes of Convergence and Diversity in Paleolithic Beads", **Biological Theory** 9, 51-64.

2017 "Love and Death in the Stone Age: What Constitutes First Evidence of Mortuary Treatment of the Human Body?", **Biological Theory** 12(5), Thematic Issue Article: Symbols, Signals, and the Archaeological Record II, 248-261.

STINER, M. C., KUHN, S. L., GÜLEÇ, E., 2013 "Early Upper Paleolithic Shell Beads at Üçağızlı Cave I (Turkey): Technology and the Socioeconomic Context of Ornament Life-Histories", **Journal of Human Evolution** 64, 380-398.

STINER, M. C., ÖZBAŞARAN, M., DURU, G., 2021 "Aşıklı Höyük: The Generative Evolution of a Central Anatolian PPN Settlement in Regional Context", **Journal of Archaeological Research**. https://doi.org/10.1007/s10814-021-09167-z

STINER, M. C., BAILEY, K. S., CHRISTIDOU, R., MUNRO, N. D., 2018 "Spatial and Zooarchaeological Evidence of Human-Animal Interactions in the Early PPN Settlement at Aşıklı Höyük", İçinde M. Özbaşaran, G. Duru ve M. C. Stiner (Ed.), **The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin** (s. 219-259). Ege Yayınları: İstanbul.

STINER, M. C., MUNRO, N. D., BUITENHUIS, H., DURU, G., ÖZBAŞARAN, M., 2022 "An Endemic Pathway to Sheep and Goat Domestication at Aşıklı Höyük (Central Anatolia, Turkey)", **PNAS** 119(4), e2110930119.

STINER, M. C., BUITENHUIS, H., DURU, G., KUHN, S. L., MENTZER, S. M., MUNRO, N. D., PÖLLATH, N., QUADE, J., TSARTSIDOU, G., ÖZBAŞARAN, M., 2014 "A Forager-Herder Trade-Off from Broad-Spectrum Hunting to Sheep Management at Aşıklı Höyük, Turkey", **PNAS** 111 (23), 8404-8409.

STORDEUR, D., 2010 "Domestication of Plants and Animals, Domestication of Symbols?", İçinde D. Bolger ve L. C. Maguire (Ed.), **Development of Pre-State Communities in the Ancient Near East** (s. 123-130). Oxbow Books.

STORDEUR, D., BRENET, M., DER APRAHAMIAN, G., ROUX, J.-C., 2000 "Les bâtiments communautaires de Jerf el Ahmar et Mureybet. Horizon PPNA. Syrie", **Paléorient** 26(1), 29-44.

STRATHERN, A., STRATHERN, M., 1971 **Self-Decoration in Mount Hagen**, Duckworth: London.

SUDDENDORF, T., KIRKLAND, K., BULLEY, A., REDSHAW, J., LANGLEY, M. C. 2020 "It's in the Bag: Mobile Containers in Human Evolution and Child Development", **Evolutionary Human Sciences** 2, e48. doi:10.1017/ehs.2020.47

TALALAY, L. E., 2004 — "Heady Business: Skulls, Heads, and Decapitation in Neolithic Anatolia and Greece", **Journal of Mediterranean Archaeology** 17(2), 139-163.

TANNER, N., ZIHLMAN, A., 1976 — "Women in Evolution. Part I: Innovation and Selection in Human Origins", **Signs** 1(3), 585-608.

TATA, F., CASCALHEIRA, J., MARREIROS, J., PEREIRA, T., BICHO, N., 2014 — "Shell Bead Production in the Upper Paleolithic of Vale Boi (SW Portugal): An Experimental Perspective", **Journal of Archaeological Science** 42, 29-41.

TEJERO, J.-M., RABINOVICH, R., YESHURUN, R., ABULAFIA, T., BAR-YOSEF, O., BARZILAI, O., GODER-GOLDBERGER, M., HERSHKOVITZ, I., LAVI, R., SHERMER, M., MARDER, O., BELFER-COHEN, A., 2020 — "Personal Ornaments from Hayonim and Manot Caves (Israel) Hint at Symbolic Ties between the Levantine and the European Aurignacian", **Journal of Human Evolution** 160, 102870.

TEJERO, J.-M., BAR-OZ, G., BAR-YOSEF, O., MESHVELIANI, T., JAKELI, N., MATSKEVICH, Z., PINHASI, R., BELFER-COHEN, A., 2021 — "New Insights into the Upper Palaeolithic of the Caucasus through the Study of Personal Ornaments. Teeth and Bones Pendants from Satsurblia and Dzudzuana Caves (Imereti, Georgia)", **PLoS ONE** 16(11), e0258974.

THOMAS, J., 2021 "Assembling Adornment and Assembling Identity", İçinde H. V. Matson (Ed.), **Personal Adornment and the Construction of Identity: A Global Archaeological Perspective** (s. 201-214). Oxbow: Oxford.

TIERNEY, S. N., BIRD, J., 2015 "Molecular Sex Identification of Juvenile Skeletal Remains from an Irish Medieval Population using Ancient DNA Analysis", **Journal of Archaeological Science** 62, 27-38.

TIESLER, V., 2011 "Becoming Maya: Infancy and Upbringing through the Lens of Pre-Hispanic Head Shaping", **Childhood in the Past** 4, 117-132.

2014 **The Bioarchaeology of Artificial Cranial Modifications. New Approaches to Head Shaping and its Meanings in Pre-Columbian Mesoamerica and Beyond**, Springer.

2018 "Cranial Shaping", İçinde S. L. Lopez Varela (Ed.), **The Encyclopedia of Archaeological Sciences** (s. 1-3). John Wiley & Sons.

TOMÁSKOVÁ, S., 2011 "Landscape for a Good Feminist. An Archaeological Review", **Archaeological Dialogues** 18(1), 109-136.

TORRES-ROUFF, C., 2002 "Cranial Vault Modification and Ethnicity in Middle Horizon San Pedro de Atacama, North Chile", **Current Anthropology** 43, 163-171.

2012 "Piercing the Body. Labret Use, Identity, and Masculinity in Prehistoric Chile", İçinde A. Baadsgaard, A. T. Boutin ve J. E. Buikstra (Ed.), **Breathing New Life into the Evidence of Death: Contemporary Approaches to Bioarchaeology** (s. 153-178). SAR Press: Santa Fe.

TRIGGER, B. G., 2014 **Arkeolojik Düşünce Tarihi**, F. Aydın (çev.), Eski Yeni Yayınları: Ankara.

TRINGHAM, R. E., 1991 "Households with Faces: The Challenge of Gender in Prehistoric Architectural Remains", İçinde J. M. Gero ve M. W. Conkey (Ed.), **Engendering Archaeology: Women and Prehistory** (s. 93-131). Wiley-Blackwell: Oxford.

TRINKAUS, E., 1982 "Artificial Cranial Deformation in the Shanidar 1 and 5 Neandertals", **Current Anthropology** 23, 198-199.

TRINKAUS, E., BUZHILOVA, A. P., 2018 "Diversity and Differential Disposal of the Dead at Sunghir", **Antiquity** 92(361), 7-21.

TSARTSIDOU, G., 2018 "The Microscopic Record of Aşıklı Höyük: Phytolith Analysis of Material from the 2012-2016 Field Seasons", İçinde M. Özbaşaran, G. Duru ve M. C. Stiner (Ed.), **The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin** (s. 147-189). Ege Yayınları: İstanbul.

2019 **Phytolith Analysis – Excavation Period 2018, Samples Analysed in 2019**. Yayımlanmamış Rapor, Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi.

UCKO, P., 1962 "The Interpretation of Prehistoric Anthropomorphic Figurines", **The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland** 92(1), 38-54.

UZDURUM, M., 2018 "Live Together around Fire: Hearths and the Use of Space at the Onset of Sedentism. Aşıklı Höyük (Turkey), a Case Study", İçinde C. Douché ve F. Pichon (Ed.), **From the Caucasus to the Arabian Peninsula: Domestic Spaces in the Neolithic** (s. 11-49). Proceedings of the International Conference/Actes du Colloque International, Routes de l'Orient: Paris.

2019 **MÖ 9. – 8. Bin Yıl Kerpiç Mimarisine Mikroarkeolojik Bir Yaklaşım: Aşıklı Höyük'te Kerpiç ve Harç Tarifleri.** Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi: İstanbul.

UZDURUM, M., DURU, G., 2021 "Arkeolojik Hayvan Dışkısı Çalışmalarına Çok-Göstergeli Yaklaşım: Orta Anadolu, Akeramik Neolitik Dönem Yerleşmesi Aşıklı Höyük'ten Yeni Bulgular", **Anadolu Araştırmaları** 24, 33-66.

ÜSTÜNDAĞ, H., 2015 "Aynı Kemikler, Değişen Anlamlar: Irk Biliminden Biyoarkeolojiye", **Modus Operandi** 2, 65-94.

VAN GENNEP, A., 1960 **The Rites of Passage**, M. B. Vizedom vd G. L. Caffee (çev.), The University of Chicago Press: Chicago, Illinois.

VAN GIJN, A., 2012 "New Perspectives for Microwear Analysis", İçinde C. Bakels ve H. Kamermans (Ed.), **Analecta Praehistorica Leidensia** 43/44, Leiden University, 275-282.

2014a "The Materiality of Funnelbeaker Burial Practices: Evidence from the Microscope", İçinde J. Marreiros, N. Bicho ve J. F. Gibaja (Ed.), **International Conference on Use-Wear Analysis: Use-Wear 2012** (s. 693-701). Cambridge Scholars Publishing: Newcastle upon Tyne.

2014b "Science and Interpretation in Microwear Studies", **Journal of Archaeological Science** 48, 166-169.

2017 "Bead Biographies from Neolithic Burial Contexts: Contributions from the Microscope", İçinde D. E. Bar-Yosef Mayer, C. Bonsall ve A. M. Choyke (Ed.), **Not Just for Show: The Archaeology of Beads, Beadwork and Personal Ornaments** (s. 103-114). Oxbow Books: Oxford.

VANHAEREN, M., 2005 "Speaking with Beads: The Evolutionary Significance of Bead Making and Use", İçinde L. Backwell ve F. d'Errico (Ed.), **From Tools to Symbols. From Early Hominins to Modern Humans** (s. 525-535). Witwatersrand University Press: Johannesburg.

VANHAEREN, M., D'ERRICO, F., 2002 "The Body Ornaments Associated with the Burial", İçinde J. Zilhão ve E. Trinkaus (Ed.), **Portrait of the Artist as a Child** (s. 154-186). Trabalhos de Arqueología.

VANHAEREN, M., D'ERRICO, F., 2003 "Le mobilier funéraire de la dame de Saint-Germain-la-Riviére (Gironde) et l'origine paléolithique des inégalités", **Paléo** 15, 195-238.

VANHAEREN, M., D'ERRICO, F., 2005 "Grave Goods from the Saint-Germain-la-Riviére Burial: Evidence for Social Inequality in the Upper Palaeolithic", **Journal of Anthropological Archaeology** 24, 117-134.

VANHAEREN, M., D'ERRICO, F., VAN NIEKERK, K. L., HENSHILWOOD, C. S., ERASMUS, R. M., 2013 "Thinking Strings: Additional Evidence for Personal Ornament Use in the Middle Stone Age at Blombos Cave, South Africa", **Journal of Human Evolution** 64(6), 500-517.

VASIC, M., 2020 **Personal Adornment in the Neolithic Middle East: A Case Study of Çatalhöyük.** Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence, and Environment 22, ex oriente: Berlin.

VASIC, M., SIEBRECHT, M., TSORAKI, C., VEROPOULIDOU, R., (V. GARCIA-DIAZ'IN KATKILARIYLA), 2021 "Beads and Pendants in Life and Death: Insights into the Production, Use and Deposition of Ornamental Technologies at Çatalhöyük", İçinde I. Hodder (Ed.), **The Matter of Çatalhöyük: Reports from the 2009-2017 Seasons** (s. 215-246). British Institute at Ankara, Çatalhöyük Research Project Series 14, Monograph 54, Oxbow Books: London.

VERHOEVEN, M., 2002 "Ritual and Ideology in the Pre-Pottery Neolithic B of the Levant and Southeast Anatolia", **Cambridge Archaeological Journal** 12(2), 233-258.

VEROPOULIDOU, R., 2021 "The Shell Artefact Assemblage at Neolithic Çatalhöyük", İçinde I. Hodder (Ed.), **The Matter of Çatalhöyük: Reports from the 2009-2017 Seasons** (s. 247-264). British Institute at Ankara, Çatalhöyük Research Project Series 14, Monograph 54, Oxbow Books: London.

VIDALE, M., KENOYER, J. M., BHAN, K. K., 1991 "Ethnoarchaeological Excavations of the Bead Making Workshops of Khambhat: A View from Beneath the Floors", İçinde A. J. Gail ve G. J. Mevissen (Ed.), **South Asian Archaeology** (s. 273-288). G. J. R. Verlag: Stuttgart.

VOIGT, M. M., 2007 "The Splendour of Women: Late Neolithic Images from Central Anatolia", İçinde A. C. Renfrew ve I. Morley (Ed.), **Material Beginnings: A Global Prehistory of Figurative Representation** (s. 151-169). McDonald Institute for Archaeological Research: Cambridge.

VOSS, B. L., 2000 "Feminisms, Queer Theories, and the Archaeological Study of Past Sexualities", **World Archaeology** 32(2), 180-192.

2008 "Sexuality Studies in Archaeology", **Annual Review of Anthropology** 37, 317-336.

2009 "Looking for Gender, Finding Sexuality: A Queer Politic of Archaeology, Fifteen Years Later", İçinde S. Terendy, N. Lyons, M. Janse-Smekal (Ed.), **Que(e)rying Archaeology** (s. 29-39). Proceedings of the Thirty-Seventh Annual Chacmool Conference, University of Calgary.

WALBY, S., 2014 **Patriyarka Kuramı**, H. Osmanağaoğlu (çev.), Dipnot Yayınları: Ankara.

WALDE, D., WILLOWS, N. E., (Ed.) 1991 **The Archaeology of Gender**, Proceedings of the 22nd Annual Chacmool Conference. University of Calgary.

WALKER, P. L., 1995 "Problems of Preservation and Sexism in Sexing: Some Lessons from Historical Collections for Palaeodemographers", İçinde S. R. Saunders ve A. Herring (Ed.), **Grave Reflections: Portraying the Past through Cemetery Studies** (s. 31-47). Canadian Scholars' Press Inc.: Toronto, Ontario.

WALLAERT, H., 2012 "Apprenticeship and the Confirmation of Social Boundaries", İçinde W. Wendrich (Ed.), **Archaeology and Apprenticeship. Body Knowledge, Identity, and Communities of Practice** (s. 20-42). The University of Arizona Press: Tucson.

WALSH, S., 2020 "Human Remains from Bestansur: Demography, Diet and Health", İçinde R. Matthews, W. Matthews, K. R. Raheem ve A. Richardson (Ed.), **The Early Neolithic of the Eastern Fertile Crescent: Excavations at Bestansur and Shimshara, Iraqi Kurdistan** (s. 429-459). Central Zagros Archaeological Project, Volume 2, Oxbow Books: Oxford.

WASHBURN, S. L., LANCASTER, C. S., 1968 "The Evolution of Hunting", İçinde R. Lee ve I. DeVore (Ed.), **Man the Hunter** (s. 293-303). Aldine: Chicago.

WATKINS, T., 2004 "Building Houses, Framing Concepts, Constructing Worlds", **Paléorient** 30(1), 5-24.

2006 "Architecture and the Symbolic Construction of New Worlds", İçinde E. B. Banning ve M. Chazan (Ed.), **Domesticating Space: Construction, Community and Cosmology in the Late Prehistoric Near East** (s. 15-24). ex oriente: Berlin.

2008 "Supra-Regional Networks in the Neolithic of Southwest Asia", **Journal of World Prehistory** 21, 139-171.

2010 "New Light on Neolithic Revolution in South-West Asia", **Antiquity** 84, 621-634.

2016 "The Cultural Dimension of Cognition", **Quaternary International** 405, 91-97.

2017 "From Pleistocene to Holocene: The Prehistory of Southwest Asia in Evolutionary Context", **History and Philosophy of the Life Sciences** 39, 22.

WEISS, E., KISLEV, M. E., HARTMANN, A., 2006 "Autonomous Cultivation before Domestication", **Science** 312, 1608-1610.

WENDRICH, W. 2012 "Archaeology and Apprenticeship: Body Knowledge, Identity, and Communities of Practice", İçinde W. Wendrich (Ed.), **Archaeology and Apprenticeship. Body Knowledge, Identity, and Communities of Practice** (s. 1-19). The University of Arizona Press: Tucson.

WHITE, R., 1989 "Production Complexity and Standardisation in Early Aurignacian Bead and Pendant Manufacture: Evolutionary Implications", İçinde P. Mellars ve C. Stringer (Ed.), **The Human Revolution: Behavioural and Biological Perspectives on the Origins of Modern Humans** (s. 366-390). Edinburgh University Press: Edinburgh.

1993 "Technological and Social Dimensions of 'Aurignacian-Age' Body Ornaments Across Europe", İçinde H. Knecht, A. Pike-Tay ve R. White (Ed.), **Before Lascaux: The Complex Record of the Early Upper Paleolithic** (s. 277-299). Boca Raton: CRC.

2007 "Systems of Personal Ornamentation in the Early Upper Palaeolithic: Methodological Challenges and New Observations", P. Mellars, K. Boyle, O. Bar-Yosef ve C. Stringer (Ed.), **Rethinking the Human Revolution** (s. 287-302). McDonald Institute Monographs: Cambridge.

WIESNER, M. E., 1987 "Spinning Out Capital: Women's Work in the Early Modern Economy", İçinde R. Bridenthal, C. Koonz ve S. M. Stuard (Ed.), **Becoming Visible. Women in European History** (s. 221-249). Houghton Mifflin.

WILLCOX, G., 2013 "The Roots of Cultivation in Southwestern Asia", **Science** 341, 39-40.

2005 "The Distribution, Natural Habitats and the Availability of Wild Cereals in Relation to Their Domestication in the Near East: Multiple Events, Multiple Centres", **Vegetation History and Archaeobotany** 14, 534-541.

2014 "Food Preparation and Consumption on Late Pleistocene/Early Holocene Sites in the Near East: Evidence from Plant Remains and Archaeological Finds", İçinde L. Milano (F. Bertoldi ile birlikte) (Ed.), **Paleonutrition and Food Practices in the Ancient Near East** (s. 1-10). History of the Ancient Near East/Monographs – XIV, S.A.R.G.O.N. Editrice e Libreria: Padova.

WILLIAMS, S., 1987 "An 'Archae-logy' of Turkana Beads", İçinde I. Hodder (Ed.), **The Archaeology of Contextual Meanings** (s. 31-38). Cambridge University Press: Cambridge.

WILSON, P., 1988 **The Domestication of the Human Species.** Yale University Press: New Haven & London.

WINTERS, H. D., 1968 "Value Systems and Trade Cycles of the Late Archaic in the Midwest", İçinde S. Binford ve L. Binford (Ed.), **New Perspectives in Archaeology** (s. 175-222). Aldine Publishers: Chicago.

WRIGHT, K. I., 2000 "The Social Origins of Cooking and Dining in Early Villages of Western Asia", **Proceedings of the Prehistoric Society** 66, 89-121.

2012 "Beads and the Body: Ornament Technologies of the BACH Area Buildings", İçinde R. Tringham ve M. Stevanovic (Ed.), **Last House on the Hill. BACH Area Reports from Çatalhöyük, Turkey** (s. 429-449). Çatalhöyük Research Project Series Vol. 11, Monumenta Archaeologica 27, Monographs of the Cotsen Institute of Archaeology, University of California: Los Angeles.

WRIGHT, K. I., GARRARD, A., 2003 "Social Identities and the Expansion of Stone Bead-Making in Neolithic Western Asia: New Evidence from Jordan", **Antiquity** 77(296), 267-284.

WRIGHT, K. I., CRITCHLEY, P., GARRARD, A., BAIRD, D., BAINS, R., GROOM, S., 2008 "Stone Bead Technologies and Early Craft Specialization: Insights from Two Neolithic Sites in Eastern Jordan", **Levant** 40(2), 131-165.

WRIGHT, R. P., 1991 "Women's Labor and Pottery Production in Prehistory", İçinde J. M. Gero ve M. W. Conkey (Ed.), **Engendering Archaeology: Women and Prehistory** (s. 194-244). Wiley-Blackwell: Oxford.

WYLIE, A., 1994 "The Trouble with Numbers: Workplace Climate Issues in Archaeology", İçinde M. C. Nelson, S. M. Nelson ve A. Wylie (Ed.), **Special Issue: Equity Issues for Women in Archaeology. Archaeological Papers of the American Anthropological Association** 5(1), 65-71.

1997 "The Engendering of Archaeology. Refiguring Feminist Science Studies", **Osiris** 12, Women, Gender, and Science: New Directions, 80-99.

2002 **Thinking from Things: Essays in the Philosophy of Archaeology**, University of California Press: Berkeley.

YAKA, R., MAPELLI, I., KAPTAN, D., DOĞU, A., CHYLENSKI, M., ERDAL, Ö. D., KOPTEKİN, D., VURAL, K. B., BAYLISS, A., MAZZUCATO, C., FER, E., ÇOKOĞLU, S. S., LAGERHOLM, V. K., KRZEWINSKA, M., KARAMURAT, C., GEMİCİ, H. S., SEVKAR, A., DAĞTAŞ, N. D., KILINÇ, G. M., ADAMS, D., MUNTERS, A. R., SAĞLICAN, E., MILELLA, M., SCHOTSMANS, E. M. J., YURTMAN, E., ÇETİN, M., YORULMAZ, S., ALTINIŞIK, N. E., GHALICHI, A., JURAS, A., BİLGİN, C. C., GÜNTHER, T., STORA, J., JAKOBSSON, M., DE KLEIJN, M., MUSTAFAOĞLU, G., FAIRBAIRN, A., PEARSON, J., TOGAN, İ., KAYACAN, N., MARCINIAK, A., "Variable Kinship Patterns in Neolithic Anatolia Revealed by Ancient Genomes", **Current Biology**. https://doi.org/10.1016/j.cub.2021.03.050

LARSEN, C. S., HODDER, I., ATAKUMAN, Ç., PILLOUD, M., SÜRER, E., GERRITSEN, F., ÖZBAL, R., BAIRD, D., ERDAL, Y. S., DURU, G., ÖZBAŞARAN, M., HADDOW, S. D., KNÜSEL, C. J., GÖTHERSTRÖM, A., ÖZER, F., SOMEL, M., 2021

YARTAH, T., 2004 "Tell 'Abr 3, un Village du Néolithique Précéramique (PPNA) sur le Moyen Euphrate. Première Approche", **Paléorient** 30(2), 141-158.

2013 **Vie quotidienne, vie communautaire et symbolique a Tell 'Abr 3 – Syrie du Nord. Données nouvelles et nouvelles réflexions sur l'horizon PPNA au nord du Levant 10.000-9000 BP**. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Université Lumiére Lyon 2 : Lyon.

YELÖZER, S., 2016 **Aşıklı Höyük Boncukları: Tipoloji, Tanım ve Sosyal Açıdan Değerlendirme.** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.

2018 "The Beads from Aşıklı Höyük", İçinde M. Özbaşaran, G. Duru ve M. C. Stiner (Ed.), **The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin** (s. 383-404). Ege Yayınları: İstanbul.

YELÖZER, S., ALARASHI, H., 2021 "Yaşamda ve Ölümde" – Akeramik Neolitik Dönem'de Boncuklar ve Kimlikler, Aşıklı Höyük Örneği", İçinde A. Günal Türkmenoğlu ve Ş. Demirci (Ed.), **Türkiye Arkeolojisinde Takı ve Boncuk: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar** (s. 81-93). V. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı Bildiriler Kitabı, Ege Yayınları, İstanbul.

YELÖZER, S., CHRISTIDOU, R., 2020 "The Foot of the Hare, the Tooth of the Deer and the Shell of the Mollusc: Neolithic Osseous Ornaments from Aşıklı Höyük (Central Anatolia, Turkey)", İçinde M. Mărgărit ve A. Boroneant (Ed.), **Beauty and the Eye of the Beholder: Personal Ornaments across the Millennia** (s. 197-222). Cetatea de scaun: Târgoviște.

YELÖZER, S., ÖZBAŞARAN, M., 2022 "Entangled at Death: Beads, Gender, and Life Cycles during the Central Anatolian Early Neolithic; Aşıklı Höyük as a Case Study", İçinde K. De Graef, A. Garcia-Ventura, A. Goddeeris ve B. Alpert Nakhai (Ed.), **The Mummy Under the Bed: Essays on Gender and Methodology in the Ancient Near East** (s. 289-323). wEdge Vol. 1, Zaphon: Münster.

YELÖZER, S., SÖNMEZ, D., 2018 "Continuity and Change through Personal Ornaments: Aşıklı Höyük, Central Anatolia, Turkey", İçinde C. Douché ve F. Pichon (Ed.), **From the Caucasus to the Arabian Peninsula: Domestic Spaces in the Neolithic** (s. 169-206). Proceedings of the International Conference/Actes du Colloque International, Routes de l'Orient: Paris.

YELÖZER, S., KAYACAN, N., ÖZBAŞARAN, M., DURU, G., 2019 "Volkanik Kapadokya'da Neolitiğin Başlangıcı", İçinde M. Hakman (Ed.), **Kapadokya'da Kimlik, Hafıza ve Kültürel Miras** (s. 49-82). Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul.

YOUNG, I. M., 2009 "Yaşanan Bedene Karşı Toplumsal Cinsiyet: Toplumsal Yapı ve Öznellik Üzerine Düşünceler", **Cogito** 58, 39-56.

ZEDER, M. A., 2006 "Central Questions in the Domestication of Plants and Animals", **Evolutionary Anthropology** 15, 105-117.

2009 "The Neolithic Macro-(R)evolution: Macroevolutionary Theory and the Study of Culture Change", **Journal of Archaeological Research** 17, 1-63.

2011 "The Origins of Agriculture in the Near East", **Current Anthropology** 52(4), S221-S235.

ZILHAO, J., 2007 "The Emergence of Ornaments and Art: An Archaeological Perspective on the Origins of 'Behavioural Modernity'", **Journal of Archaeological Research** 15, 1-54.

2015 "Lower and Middle Palaeolithic Mortuary Behaviours and the Origins of Ritual Burial", İçinde C. Renfrew, M. J. Boyd ve I. Morley (Ed.), **Death, Rituals, Social Order and the Archaeology of Immortality in the Ancient World: 'Death Shall Have No Dominion'** (s. 27-44). Cambridge University Press: Cambridge.

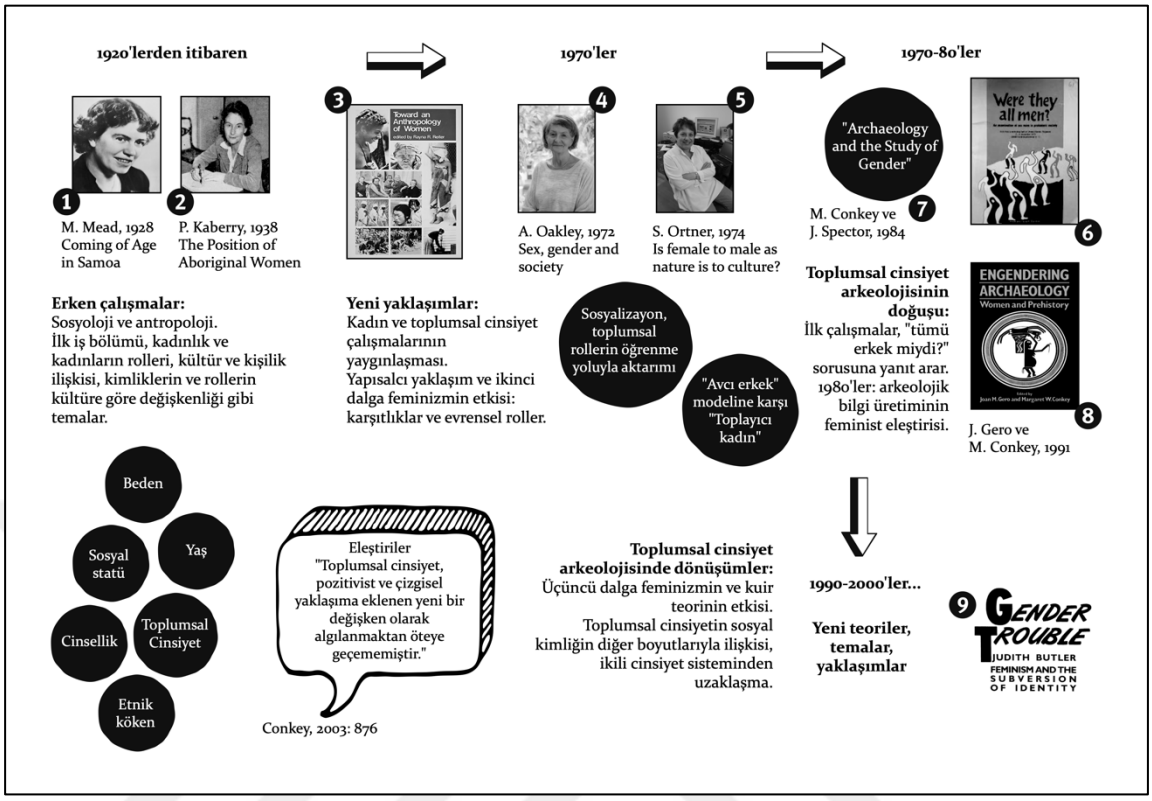
ZILHAO, J., ANGELUCCI, D. E., BADAL-GARCIA, E., D'ERRICO, F., DANIEL, F., DAYET, L., DOUKA, K., HIGHAM, T. F. G., MARTINEZ-SANCHEZ, M. J., MONTES-BERNANDEZ, R., MURCIA-MASCAROS, S., PEREZ-SIRVENT, C., ROLDAN-GARCIA, C., VANHAEREN, M., VILLAVERDE, V., WOOD, R., ZAPATA, J., 2010 — "Symbolic Use of Marine Shells and Mineral Pigments by Iberian Neandertals", **PNAS** 107(3), 1023-1028.

ZIMMERMANN, M. I., PÖLLATH, N., ÖZBAŞARAN, M., PETERS, J., 2018 — "Joint Health in Free-Ranging and Confined Small Bovids – Implications for Early Stage Caprine Management", **Journal of Archaeological Science** 92, 13-27.

ZUCKERMAN, M. K., CRANDALL, J., 2019 — "Reconsidering Sex and Gender in Relation to Health and Disease in Bioarchaeology", **Journal of Anthropological Archaeology** 54, 161-171.

ZVELEBIL, M., 2001 — "The Agricultural Transition and the Origins of Neolithic Society in Europe", **Documenta Praehistorica** XXVIII, 1-29.

ŞEKİLLER

Şekil 1.1: Antropoloji, sosyoloji ve ardından arkeolojide toplumsal cinsiyet araştırmalarında dönüm noktaları ve değişen yaklaşımların kısa tarihçesini içeren infografik.

Arslan, A., Yelözer, S., 2021. "Materyal Kültür ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi", İçinde A. Baysal (Ed.), **Materyal Kültür ve İnsan** (s. 61-100). Bilgin Kültür Sanat Yayınları: Ankara: Figür 1'den dönüştürülmüştür.

(1) Antropolog Mead ve (2) Kaberry, 1920'li yıllardan itibaren kadın kimliği üzerine araştırmalar gerçekleştirir; (3) 1975 yılında, Reiter editörlüğünde "Kadın Antropolojisi (*Toward and Anthropology of Women*)" başlıklı kitap yayınlanır; (4) 1972'de feminist sosyolog Oakley "Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Toplum (*Sex, Gender and Society*)" başlıklı çalışmasını yayınlar; (5) 1970'li yıllarda kadın çalışmaları yaygınlaşır (örn.: Ortner, 1974); (6) 1979 yılında Norveç'te tarihöncesinde kadınların rollerini sorgulayan ilk büyük toplantılardan biri gerçekleştirilir: "Tümü erkek miydi? (*Were they all men?*)"; (7) Conkey ve Spector, 1984'te "Arkeoloji ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları (*Archaeology and the Study of Gender*)" başlıklı bir makale yayımlar; (8) 1991 yılında, Gero ve Conkey'nin editörlüğünde "Arkeolojiyi Doğurmak/Cinsiyetlendirmek: Kadınlar ve Tarihöncesi (*Engendering Archaeology: Women and Prehistory*)" başlıklı kitap yayınlanır. Çalışma, arkeolojide toplumsal cinsiyet araştırmalarında hala en başvurulan çalışmalardandır; (9) Butler'ın "Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi" adıyla Türkçeye de çevrilen *Gender Trouble: Feminism and The Subversion of Identity* başlıklı kitabı ve cinsiyet teorisine dair katkıları, 1990'lı ve 2000'li yıllardan itibaren arkeolojide toplumsal cinsiyet ve kimlik araştırmalarını da etkiler.

Şekil 2.1: Dünyanın farklı yerlerinden toplumsal cinsiyet, yaş ve kimlikler üzerine etnografik ve arkeolojik örnekler verilen bölgeler.

(a) Diz üstü pozisyonda, kolları kullanarak yoğun şekilde (olasılıkla günlük olarak) tahıl öğütme gibi aktiviteler ayak baş parmağı, omurga ve bacaklardaki eklemlerde deformasyonlara yol açar.

(b) Bir el taşıyla tahılların döverek ayrıştırılması işleminin yoğun şekilde (olasılıkla günlük olarak) gerçekleştirilmesi sonucunda üst kol kemiklerinde deformasyonlar saptanabilmektedir.

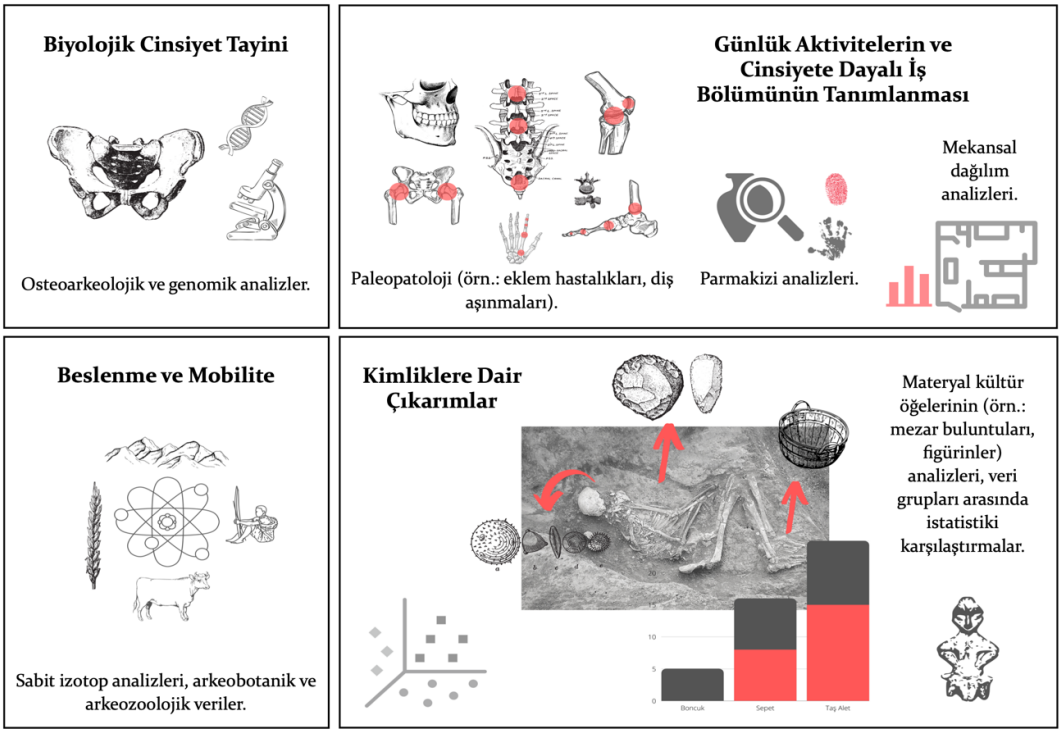
(c) Çömelme pozisyonunda uzun süre geçirme sonucu diz kapağında belirli deformasyonlar meydana gelmektedir.

(d) Baş üzerinde uzun süre ağır yük taşımak, üst omurlarda deformasyonla sonuçlanmaktadır.

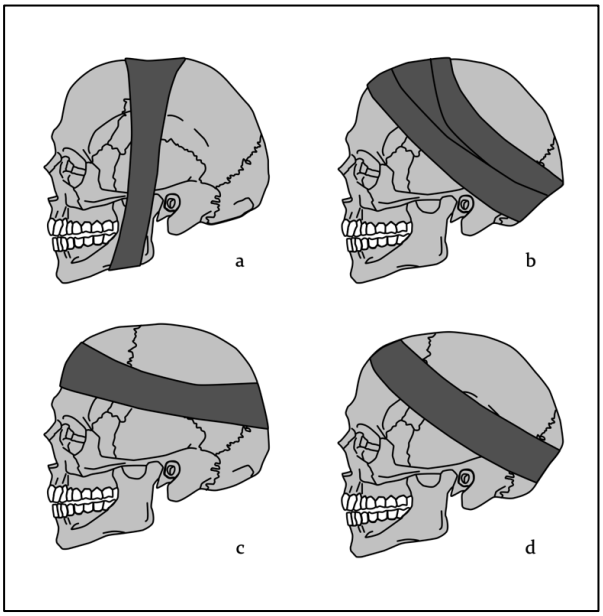
(e) Saz gibi organik malzemelerin ön dişler yardımıyla örülmesi dişlerde derin oluklar yaratmaktadır

Figürler, Molleson, T., 1994. "The Eloquent Bones of Abu Hureyra", **Scientific American** 27(2): 70-75'ten alınmıştır.

Şekil 2.2: Abu Hureyra'da yetişkin kadın ve erkeklerde saptanan kemik ve diş deformasyonlarıyla ilişkili günlük aktiviteler.

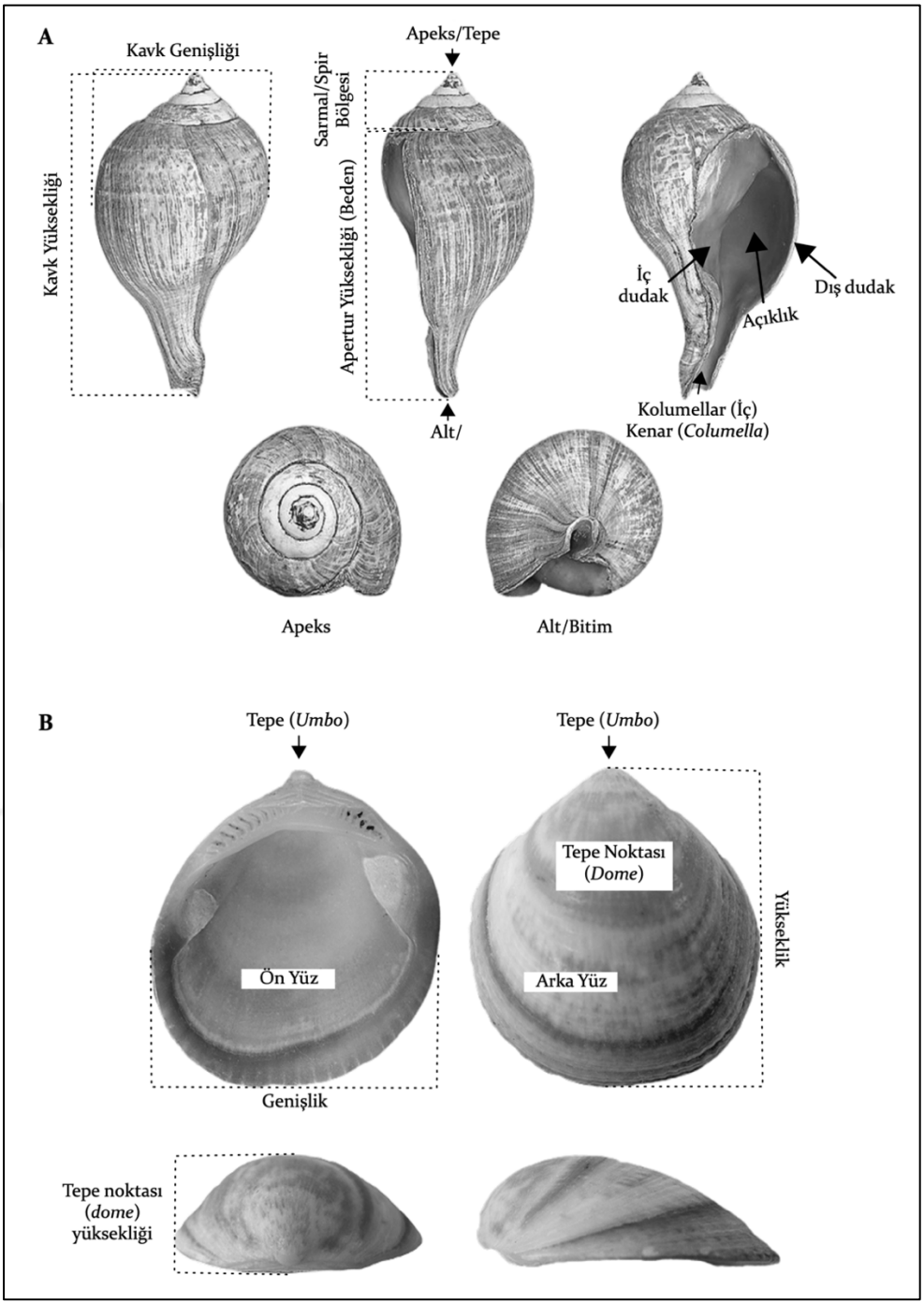

Şekil 2.3: Cinsiyete dayalı iş bölümü ve toplumsal cinsiyet kimlikleri hakkında bilgi veren arkeolojik yöntemler.

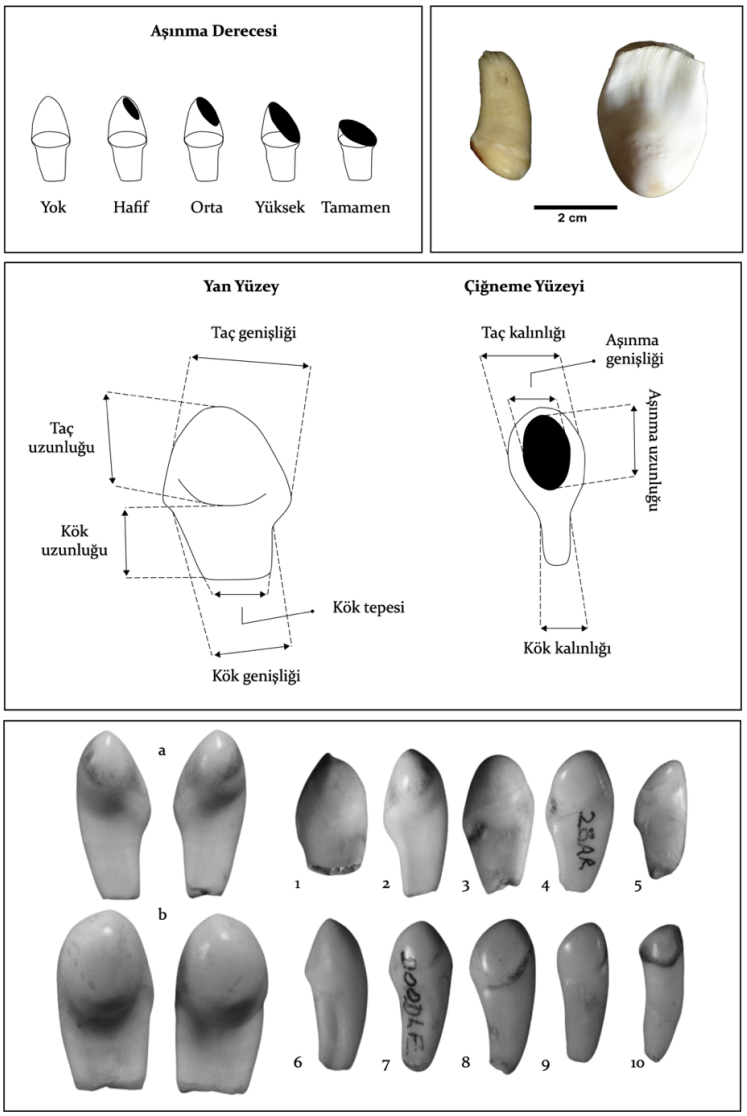
Şekil 2.4: Güneybatı Asya'da Neolitik Dönem'de kültürel kafatası deformasyonu uygulaması için başın farklı sarılma yöntemleri.

Meiklejohn, C., Agelarakis, A., Akkermans, P. A., Smith, P. E. L., Solecki, R., 1992. "Artificial Cranial Deformation in the Proto-Neolithic and Neolithic Near East and its Possible Origin: Evidence from Four Sites", **Paléorient** 18/2, 83-97: Figür 2'den yeniden çizilmiştir.

Şekil 2.5: Kabuk boncuklar için morfometrik ölçümlerin gerçekleştirildiği kısımlar**.**

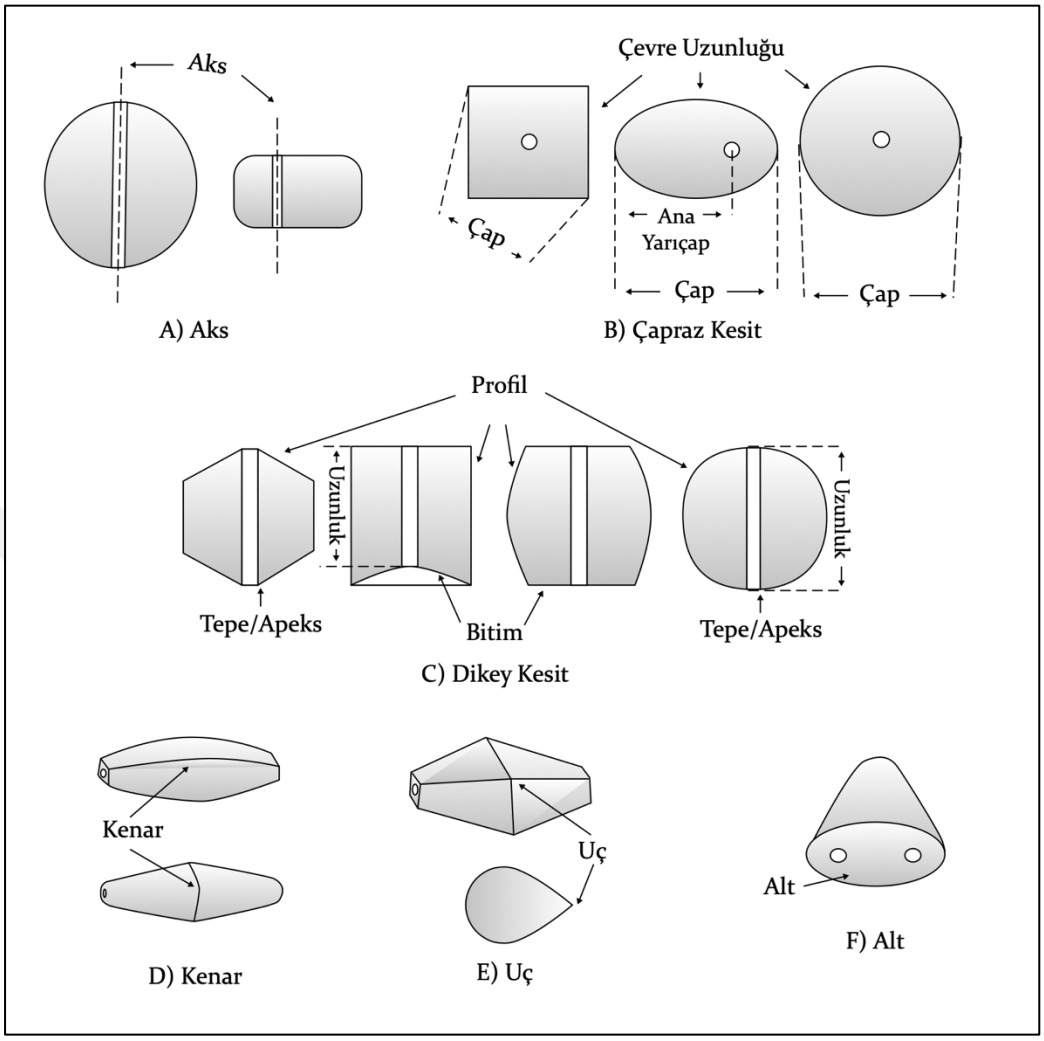
A: Gastropodlar, B: Çift kapaklı kavkılar (*bivalvia*). Schecter, H. C., Getzov, N., Khalaily, H., Milevski, I., Goring-Morris, A. N., Bar-Yosef Mayer, D. E., 2021. "Exceptional Shell Depositions at PPNB Yiftahel", **Journal of Archaeological Science: Reports** 37: Figür 5'ten Türkçeleştirilerek yeniden düzenlenmiştir.

Şekil 2.6: Kızıl geyik köpek dişinde görülen farklı aşınma dereceleri ve arkeolojik örneklerde kullanılan morfometrik ölçümler.

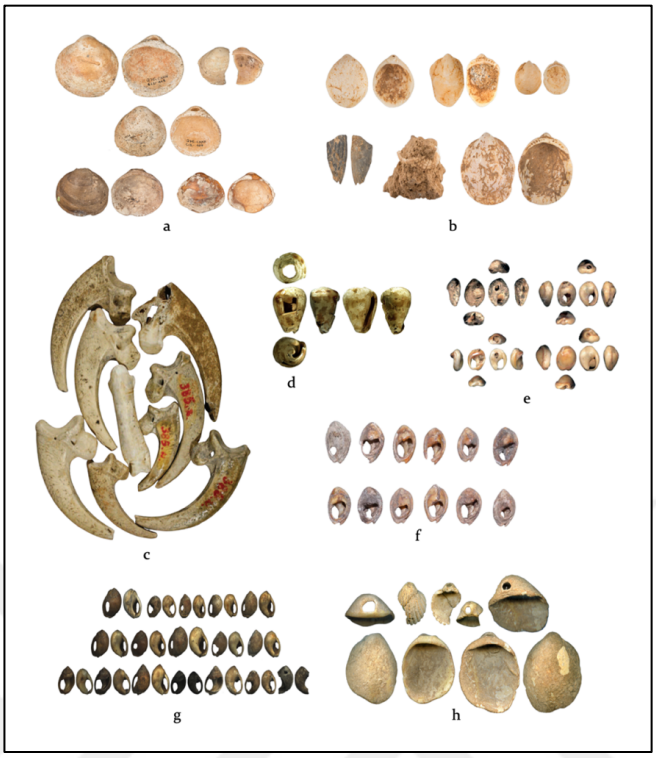
Sol üst: farklı aşınma dereceleri; orta: arkeolojik örneklerde kullanılan morfometrik ölçümler; sağ üst: dişi (solda) ve erkek (sağda) bireye ait kızıl geyik köpek dişleri; (a) genç erişkin erkek kızıl geyiğe ait köpek dişi; (b) genç erişkin dişi kızıl geyiğe ait köpek dişi; farklı yaş gruplarından kızıl geyiklere ait köpek dişi örnekleri: 23 ay (1), 31 ay (2), 34 ay (3), 118 ay (4), 165 ay (5), 12 ay (6), 52 ay (7), 99 ay (8), 140 ay (9), 163 ay (10) (alt).

Sol üst, orta ve en alttaki görseller d'Errico, F., Vanhaeren, M., 2002. "Criteria for Identifying Red Deer (*Cervus elaphus*) Age and Sex from their Canines. Application to the Study of Upper Palaeolithic and Mesolithic Ornaments", **Journal of Archaeological Science** 29, 211-232: Figür 2 ve 3'ten, sağ üstteki görsel Tejero, J.-M., Rabinovich, R., Yeshurun, R., Abulafia, T., Bar-Yosef, O., Barzilai, O., Goder-Goldberger, M., Hershkovitz, I., Lavi, R., Shermer, M., Marder, I., Belfer-Cohen, A., 2020. "Personal Ornaments from Hayonim and Manot Caves (Israel) Hint at Symbolic Ties Between the Levantine and the European Aurignacian", **Journal of Human Evolution** 160: Figür 3'ten alınarak yeniden çizilmiş ve düzenlenmiştir.

Şekil 2.7: Beck tipolojisine göre boncuk çalışmalarında kullanılan morfometrik terimler.

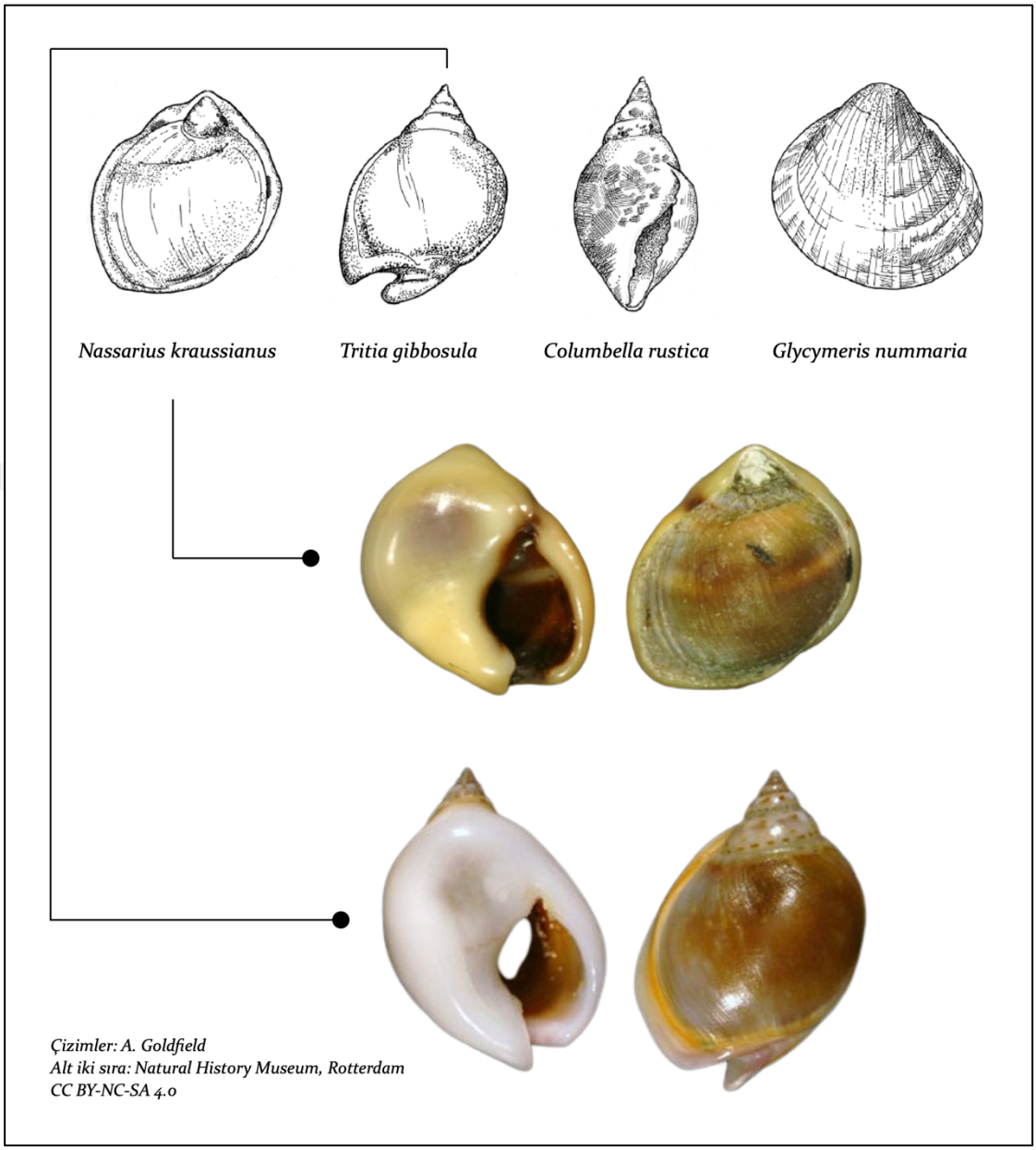
Beck, H. C., 1928. "Classification and Nomenclature of Beads and Pendants", **Archaeologia** 77: Figür 1-6'dan Türkçeleştirilmiş ve yeniden çizilmiştir.

Şekil 2.8: Orta Paleolitik Dönem'e tarihlenen en erken süs eşyalarından örnekler.

Güney Levant: (a) Qafzeh Mağarası'nda bulunmuş, kullanım izi taşıyan kabuk boncuklar; (b) Misliya Mağarasında bulunmuş ve sembolik objeler olarak yerleşmeye getirildiği düşünülen *Glycymeris nummaria* ve *Cerastoderma glaucum* türü deniz kabukları; Avrupa: (c) Hırvatistan'daki Krapina kaya sığınağında bulunmuş, Neanderthallere ait sembolik/süs eşyaları içerisinde yer aldığı düşünülen, kesme ve kullanım izi taşıyan kartal pençeleri; (g) İber Yarımadasında Cueva de los Aviones Mağarası'nda bulunmuş *Acanthocardia tuberculata* ve *Glycymeris insubrica* türü, doğal delikli, kullanım görmüş deniz kabukları; Afrika: (d) Güney Afrika'da Border Mağarası'nda bir çocuk mezarında bulunmuş *Conus ebraeus* türü kabuk boncuklar; (e) Kuzey Afrika'da (Fas) Grotte des Pigeons Mağarası'nda; (f) Bizmoune Mağarası'nda bulunmuş *Tritia gibbosula* türü Akdeniz kabuklarından yapılmış boncuklar; (h) Blombos Mağarası'ndan *Nassarius kraussianus* türü kabuk boncuklar.

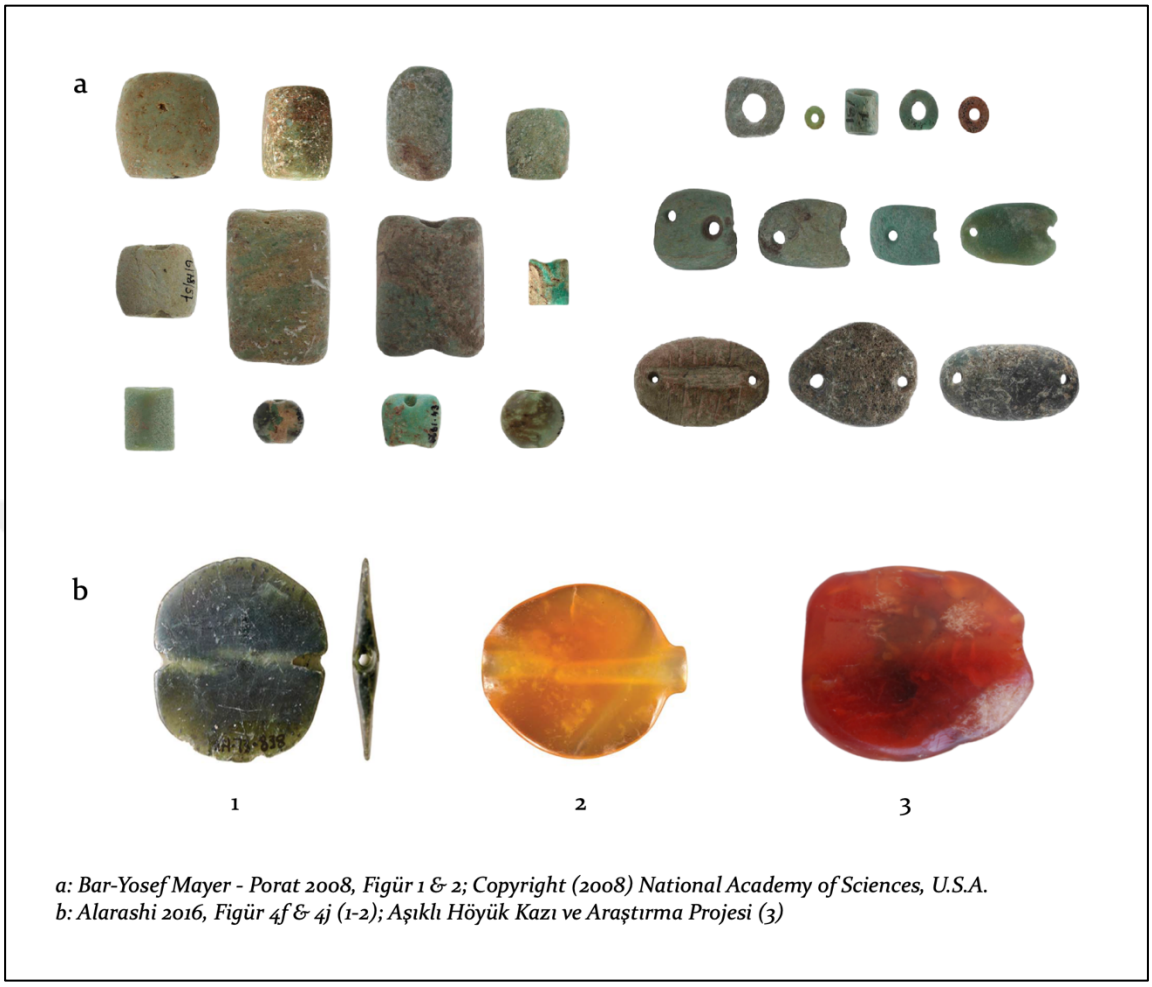
a-b: Bar-Yosef Mayer, D. E., Groman-Yaroslavski, I., Bar-Yosef, O., Hershkovitz, I., Kampen-Hasday, A., Vandermeersch, B., Zaidner, Y., Weinstein-Evron, M., 2020. "On Holes and Strings: Earliest Displays of Human Adornment in the Middle Palaeolithic", **PloS ONE** 15(7): Figür 4 ve Figür 3A; c: Frayer, D. W., Radovcic, J., Radovcic, D., 2020. "Krapina and the Case for Neanderthal Symbolic Behavior", **Current Anthropology** 61(6): Figür 3; d: d'Errico, F., Backwell, L., 2016. "Earliest Evidence of Personal Ornaments Associated with Burial: The Conus Shells from Border Cave", **Journal of Human Evolution** 93: Figür 3; e: Bouzouggar vd., 2007. "82-000-Year-Old Shell Beads from North Africa and Implications for the Origins of Modern Human Behavior", **PNAS** 104(24): Figür 3; f: Sehasseh vd., 2021. "Early Middle Stone Age Personal Ornaments from Bizmoune Cave, Essaouira, Morocco", **Science Advances** 7: Figür 1; g: Zilhão vd., 2010. "Symbolic Use of Marine Shells and Mineral Pigments by Iberian Neandertals", **PNAS** 107(3): Figür 1; h: Vanhaeren, M., d'Errico, F., Van Niekerk, K. L., Henshilwood, C. S., Erasmus, R. M., 2013. "Thinking Strings: Additional Evidence for Personal Ornament Use in the Middle Stone Age at Blombos Cave, South Africa", **Journal of Human Evolution** 64(6): Figür 3'ten alınarak yeniden düzenlenmiştir.

Şekil 2.9: Boncuk yapımı ve kullanımında Orta Paleolitik'ten itibaren, Üst Paleolitik, Epipaleolitik ve Neolitik Dönem'de artarak tercih edilen deniz kabuğu türleri.

Özellikle *Nassarius kraussianus* ve *Tritia gibbosula* türleri, formları, dayanıklılıkları, parlak ve pürüzsüz yüzeyleri gibi morfolojik ve görsel özellikleriyle birlikte, uzun erimli bir süreç içerisinde kullanımlarına dayalı olarak tanınırlıkları dolayısıyla da seçilmiş olmalıdır.

Üst sıra: Steele, T. E., Alvarez-Fernandez, E., Hallett-Desguez, E., 2019. "A Review of Shells as Personal Ornamentation during the African Middle Stone Age", **PaleoAnthropology** 2019: 28, Figür 1'den (Çizim A. Goldfield); alt iki sıra: www.marinespecies.org'dan alınarak yeniden düzenlenmiştir.

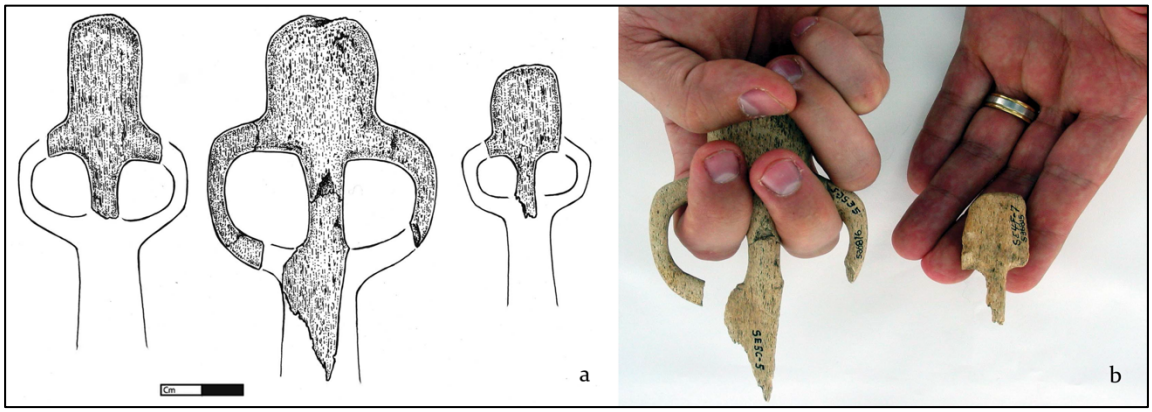

a: Bar-Yosef Mayer - Porat 2008, Figür 1 & 2; Copyright (2008) National Academy of Sciences, U.S.A.
b: Alarashi 2016, Figür 4f & 4j (1-2); Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi (3)

Şekil 2.10: Geç Epipaleolitik ve Erken Neolitik Dönem'de Güneybatı Asya'da görülmeye başlayan yeni boncuk formlarından örnekler.

(a) Gilgal I ve III ile Nahal Hemar Mağarası'ndan Erken Neolitik Dönem (PPNA) silindir formlu boncuklar ve delinmemiş önformlar (solda) ve Gilgal II'den Geç Epipaleolitik Dönem disk ve oval formlu boncuklar (sağda); (b) Abu Hureyra (1), Tell Halula (2) ve Aşıklı Höyük'ten (3) "kelebek" formlu boncuklar (PPNB).

a: Bar-Yosef Mayer, D. E., Porat, N., 2008. "Green Stone Beads at the Dawn of Agriculture", **PNAS** 105(25): 8549-8550, Figür 1 ve 2 (*Copyright (2008) National Academy of Sciences, U.S.A.*); b1-2, Alarashi, H., 2016a. "Butterfly Beads in the Neolithic Near East: Evolution, Technology and Socio-Cultural Implications", **Cambridge Archaeological Journal** 26: Figür 4; b3: Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi arşivinden alınarak yeniden düzenlenmiştir.

Şekil 2.11: Kuzey Amerika'daki Par-Tee yerleşmesinde (MS 100-800) bulunmuş kemik atlatl (mızrak atıcı) ve minyatürleri.

(a) Tüm durumda kemik atlatl (mızrak atıcı) ve minyatürleri; (b) Çalışmanın ilk yazarının (R. J. Losey) elinde, yetişkinlerin kullandığı düşünülen tüm durumdaki atlatl (mızrak atıcı) (solda) ve minyatürü (sağda).

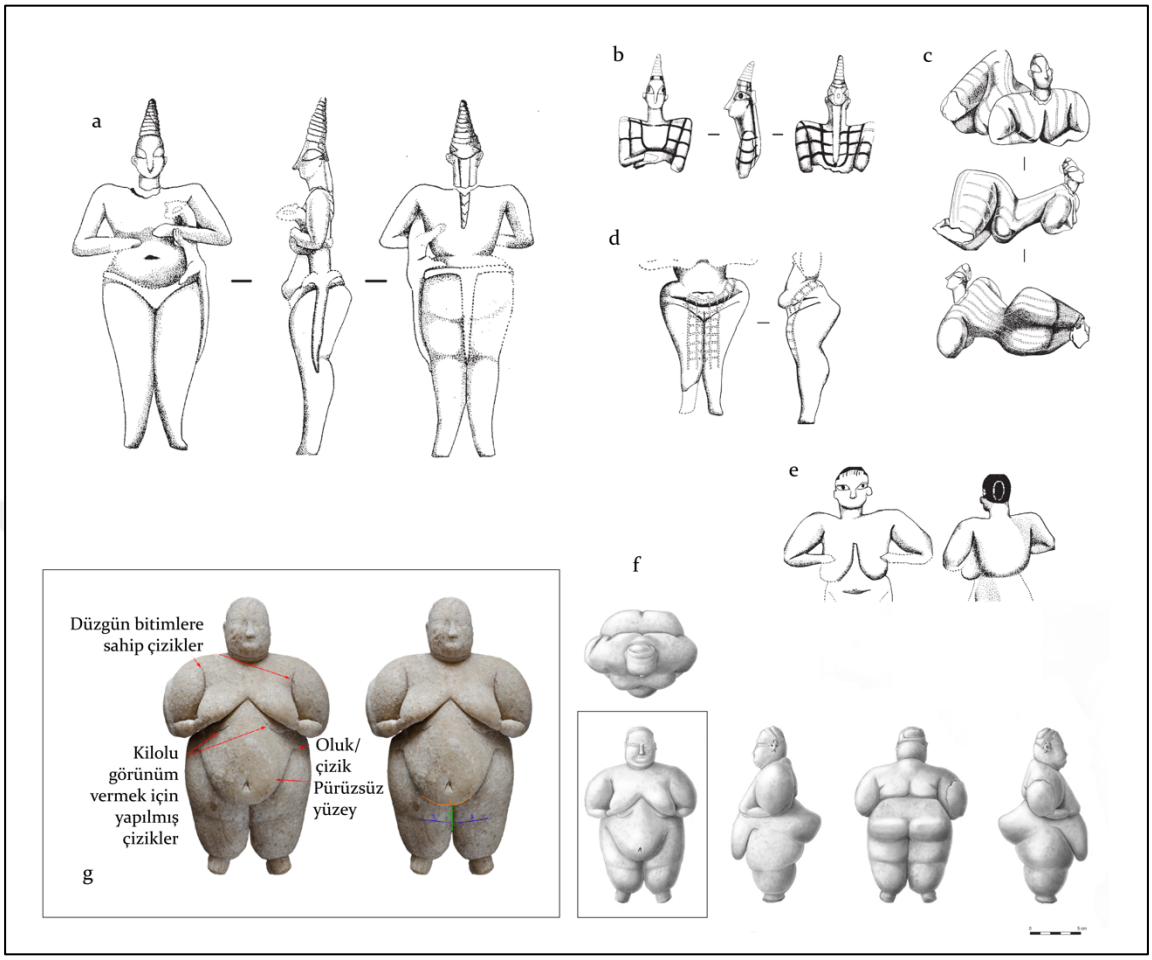
Losey, R. J., Hull, E., 2019. "Learning to Use Atlatls: Equipment Scaling and Enskilment on the Oregon Coast", **Antiquity** 93(372): Figür 9 ve Figür 10'dan alınmıştır.

Şekil 2.12: Kemik objeler üzerinde tecrübesiz üreticilere ait kazıma izleri.

Kazıma yöntemiyle göz çizerken yapılan hatalar ve düzeltmeler (solda); yuvarlak bir hat vermeye çalışırken hata ve tecrübesizlik sonucu oluşan köşeli dönüşler (sağda).

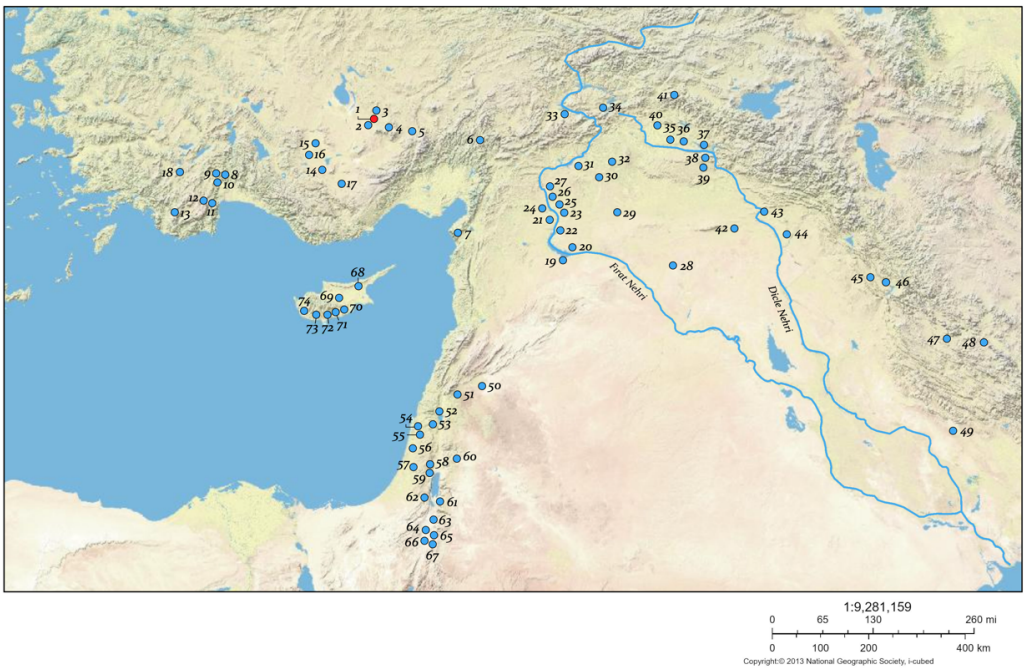
Rivero, O., 2016. "Master and Apprentice: Evidence for Learning in Palaeolithic Portable Art", **Journal of Archaeological Science** 75: 93, Figür 3d ve Figür 3e'den alınmıştır.

Şekil 2.13: Çatalhöyük ve Hacılar'da kadınların farklı beden görünümleriyle betimlendiği figürinlerden örnekler.

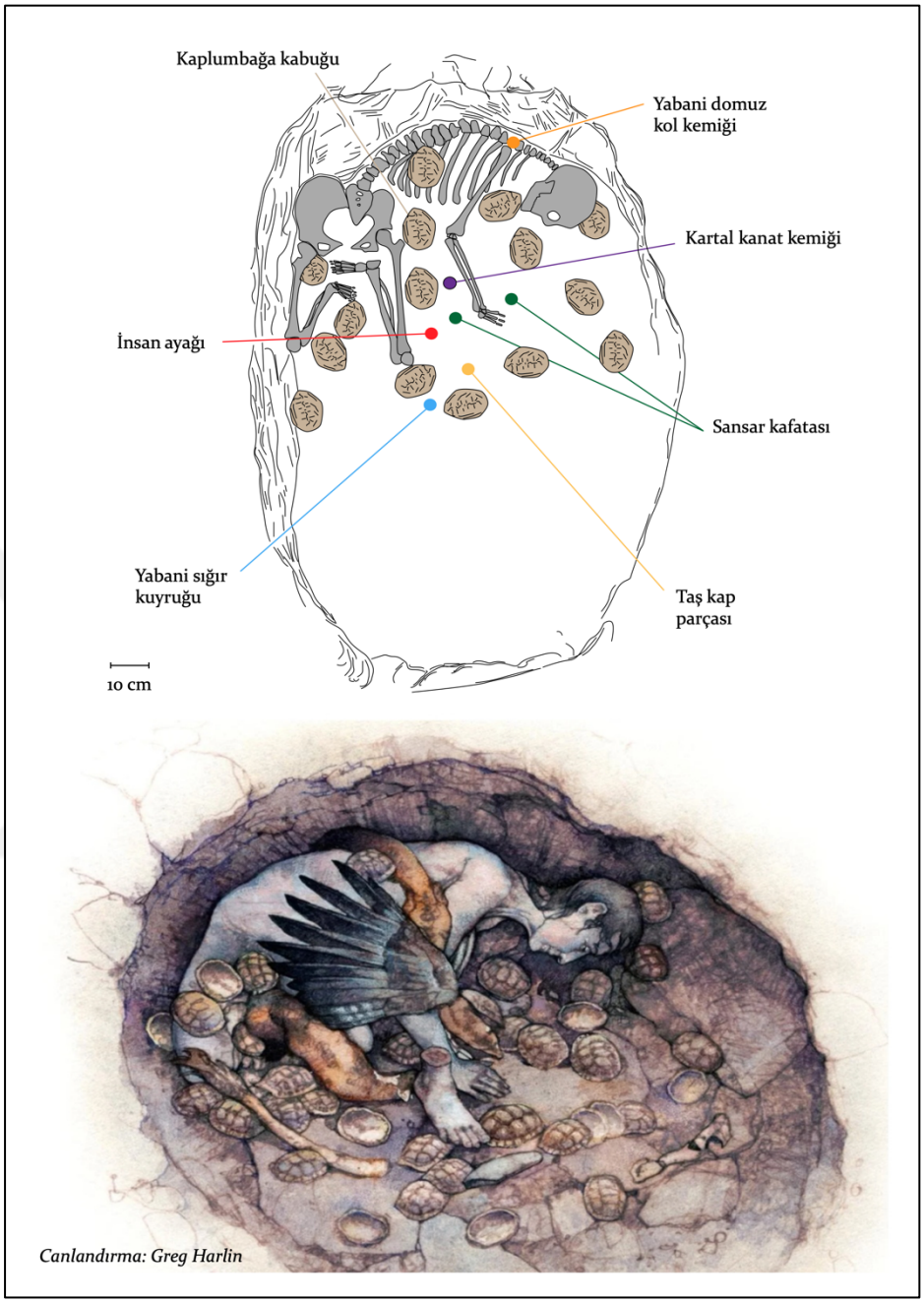
(a-e) Geç Neolitik Dönem Hacılar yerleşmesinde genç ve yaşlı kadınların farklı beden görünümleriyle betimlendiği figürinlerden örnekler; (f) Çatalhöyük'te yaşlı kadın bedeninin betimlendiği bir kireçtaşı figürinin ön, arka ve yan yüzleri ile tepeden görünümünü; (g) Kireçtaşı figürinin teknolojik özellikleri.

a-e: Voigt, M. M., 2007. "The Splendour of Women: Late Neolithic Images from Central Anatolia", İçinde A. C. Renfrew ve I. Morley (Ed.), **Material Beginnings: A Global Prehistory of Figurative Representation** (s. 151-169). McDonald Institute for Archaeological Research: Cambridge: Figür 12.5 no.539, 12.6 no.506, 12.6 no.507, 12.10 no.570, 12.10 no.571'den alınmıştır; f-g: Meskell, L., Nakamura, C., Der, L., Tsoraki, C., Arntz, M., 2016. "Figurines", İçinde S. D. Haddow (Ed.), Çatalhöyük 2016 Archive Report (s. 137-164). **Çatalhöyük Research Project**: Figür 2 ve 8'den alınarak yeniden düzenlenmiştir. İllüstrasyon: Kathryn Killacky.

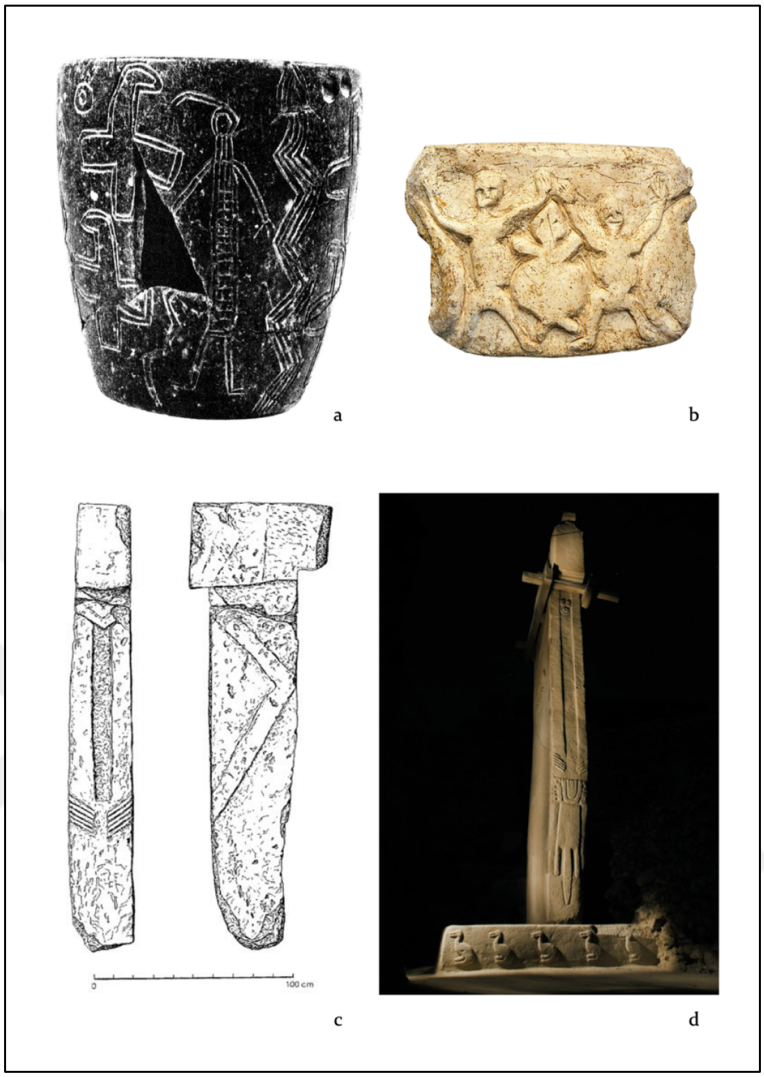
Şekil 3.1: Tez çalışmasının vaka incelemesini oluşturan Aşıklı Höyük ve Güneybatı Asya'da yer alan başlıca Epipaleolitik ve Neolitik Dönem yerleşmeleri.

Harita: ArcGIS (*Copyright (2013) National Geographic Society*). 1. Aşıklı Höyük; 2. Musular; 3. Balıklı; 4. Kaletepe; 5. Köşk Höyük; 6. Direkli Mağarası; 7. Üçağızlı Mağarası; 8. Öküzini Mağarası; 9. Karain Mağarası; 10. Kızılin Mağarası; 11. Beldibi Mağarası; 12. Belbaşı Mağarası; 13. Girmeler Mağarası; 14. Pınarbaşı; 15. Boncuklu; 16. Çatalhöyük; 17. Can Hasan; 18. Hacılar; 19. Abu Hureyra; 20. Mureybet; 21. Tell Halula; 22. Jerf el-Ahmar; 23. Dja'de; 24. Tell Qaramel; 25. Tell Abr; 26. Akarçay Tepe; 27. Mezraa Teleilat; 28. Bouqras; 29. Tell Sabi Abyad; 30. Göbekli Tepe; 31. Nevali Çori; 32. Yeni Mahalle; 33. Cafer Höyük; 34. Çayönü; 35. Körtik Tepe; 36. Hasankeyf Höyük; 37. Gusir Höyük; 38. Çemka Höyük; 39. Boncuklu Tarla; 40. Demirköy; 41. Hallan Çemi; 42. Qermez Dere; 43. Nemrik; 44. M'lefaat; 45. Jarmo; 46. Bestansur; 47. Sarab; 48. Ganj Dareh; 49. Ali Kosh; 50. Tell Aswad; 51. Tell Ramad; 52. Beisamoun; 53. Ain Mallaha; 54. Nahal Oren; 55. Kfar HaHoresh; 56. Yiftahel; 57. Hatoula; 58. Gilgal; 59. Jericho; 60. Ain Ghazal; 61. Dhra'; 62. Nahal Hemar; 63. Wadi Faynan 16; 64. Shkarat Msaied; 65. Ba'ja; 66. Beidha; 67. Basta; 68. Akanthou; 69. Asprokremnos; 70. Khirokitia; 71. Tenta; 72. Klimonas; 73. Shillourokambos; 74. Mylouthkia.

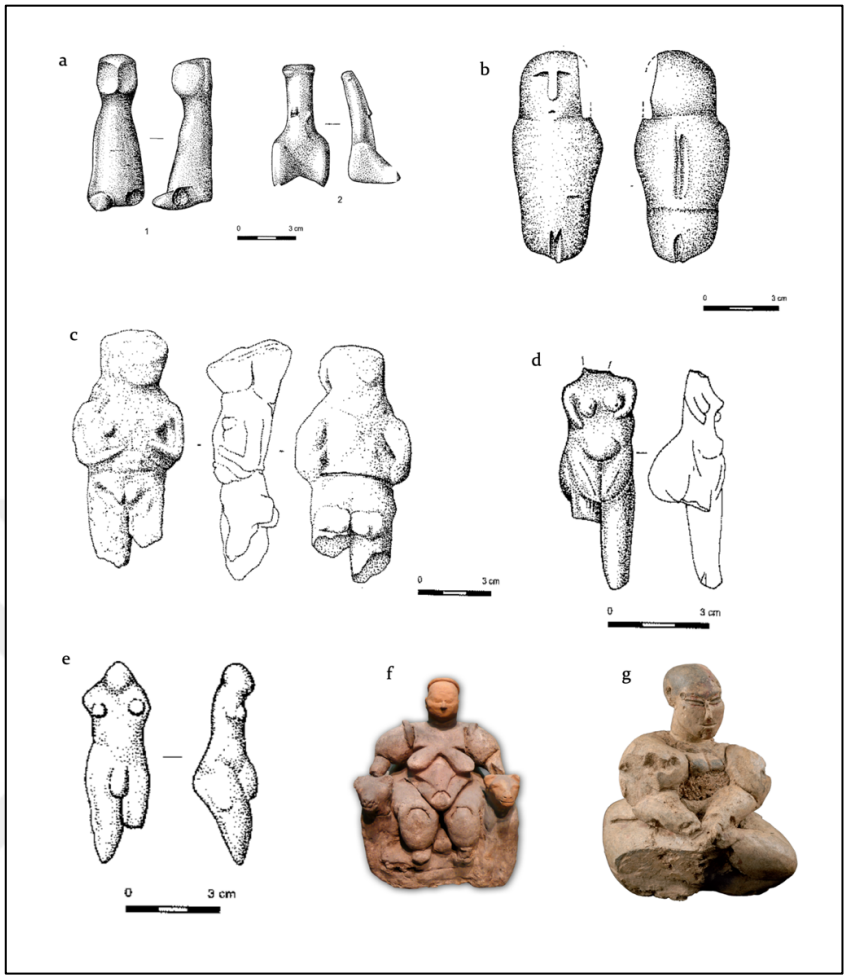
Şekil 3.2: Güney Levant'ta yer alan Hilazon Tachtit Mağarası'nda özel bir ritüelle gömülmüş yaşlı bir kadına ait Geç Epipaleolitik Dönem (Geç Natuf) mezarı ve mezar içerisinde bulunan yabani hayvan parçaları ile eşyalar.

Çizim: Grosman, L., Munro, N. D., Belfer-Cohen, A., 2008. "A 12,000-Year-Old Shaman Burial from the Southern Levant (Israel)", **PNAS** 105(46): 17667, Figür 4'ten yeniden çizilmiş ve Türkçeleştirilmiştir. Canlandırma: Greg Harlin.

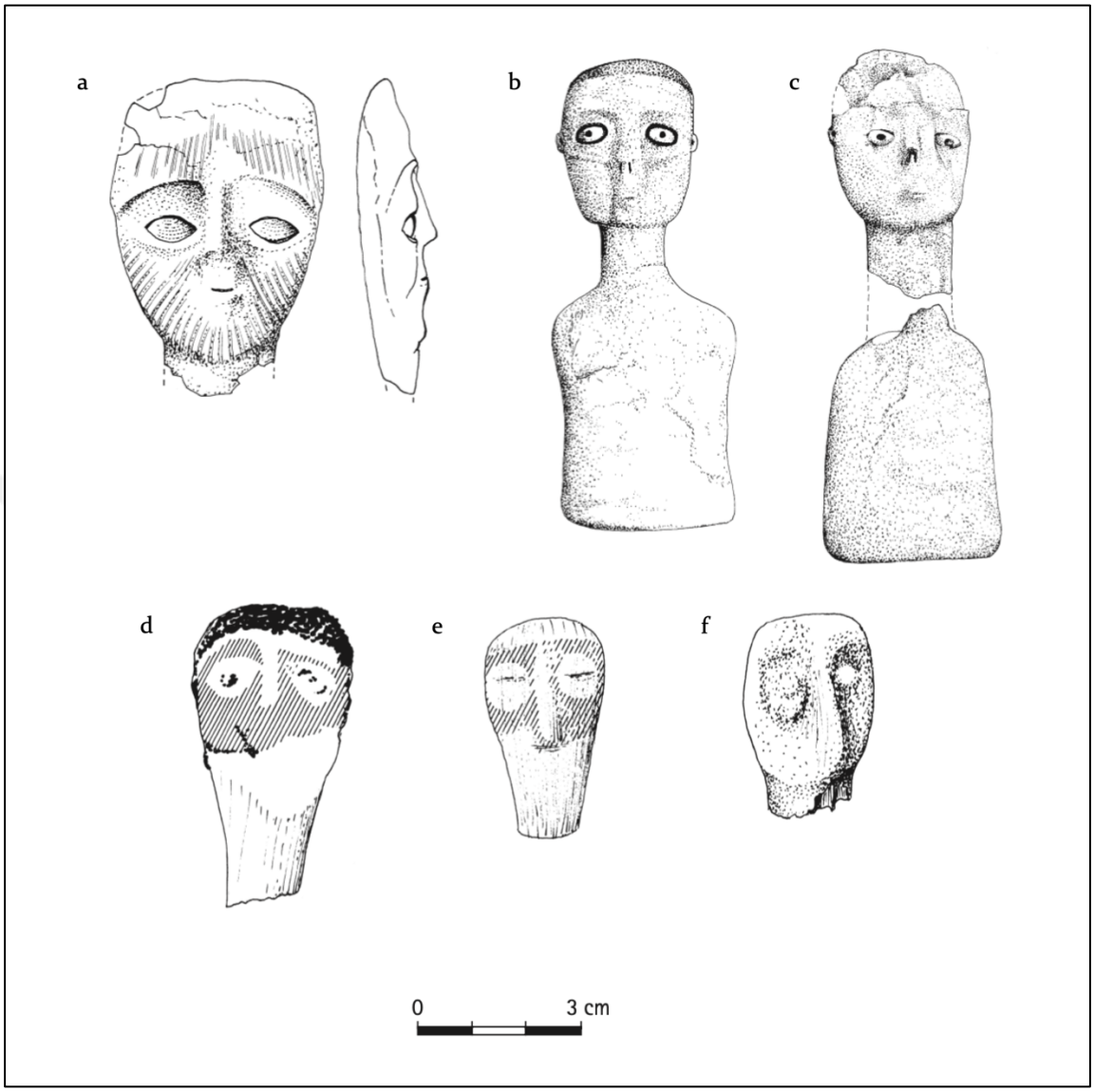
Şekil 3.3: Güneybatı Asya'da Erken Neolitik Dönem'de (PPNA ve Erken PPNB) taş kaplar gibi taşınabilir öğeler üzerinde görülen insan-hayvan betimleri ve antropomorfik taş steller.

Taşınabilir öğeler: (a) Klorit kap üzerinde kuş, yılan ve yüzü hayvan (kuş?) formunda tasvir edilmiş insan betimi, Körtik Tepe, PPNA (Benz, M., Bauer, J., 2015. "On Scorpions, Birds and Snakes – Evidence for Shamanism in Northern Mesopotamia during the Early Holocene", **Journal of Ritual Studies** 29(2): Figür 3); (b) Bir taş kap parçası üzerinde "dans eder" şekilde (?) ve aynı boyutta betimlenmiş kaplumbağa ve cinsiyetsiz şekilde tasvir edilmiş insan betimleri, Nevali Çori, Erken PPNB (Dietrich, O., Heun, M., Notroff, J., Schmidt, K., Zarnkow, M., 2012. "The Role of Cult and Feasting in the Emergence of Neolithic Communities. New Evidence from Göbekli Tepe, South-Eastern Turkey", **Antiquity** 86: Figür 13); Antropomorfik steller: (c) Üzerinde stilize formda kol ve ellerin betimlendiği T biçimli stel, Nevali Çori, Erken PPNB (Kozlowski, S. K., Aurenche, O., 2005. **Territories, Boundaries and Cultures in the Neolithic Near East**. Maison de l'Orient et de la Méditerranée. BAR International Series: Levha 6.7); (d) Üzerinde stilize formda kol, el ve kemer benzeri bir giysi betimi bulunan T biçimli stel, Göbekli Tepe, PPNA (Schmidt, K., 2010. "Göbekli Tepe – the Stone Age Sanctuaries. New Results of Ongoing Excavations with a Special Focus on Sculptures and High Reliefs", **Documenta Praehistorica** XXXVII: Figür 8; Fotoğraf: Nico Becker, DAI).

Şekil 3.4: Güneybatı Asya'da Neolitik Dönem'de görülen çeşitli antropomorfik figürinler.

Erken Neolitik Dönem (PPNA-PPNB): (a ve c) Yüzün betimlenmediği, cinsiyetin ise muğlak şekilde betimlendiği insan figürinleri, Netiv Hagdud ve Mureybet, MÖ 10.-9. binyıllar (Kozlowski, S. K., Aurenche, O., 2005. **Territories, Boundaries and Cultures in the Neolithic Near East**. Maison de l'Orient et de la Méditerranée. BAR International Series: Levha 6.3.2-6.4.1); (b) Cinsiyetin betimlenmediği insan figürini, Gilgal I, 10-9. binyıllar (Kozlowski, S. K., Aurenche, O., 2005. **Territories, Boundaries and Cultures in the Neolithic Near East**. Maison de l'Orient et de la Méditerranée. BAR International Series: Levha 6.3.1); (d) Meme, göbek ve vulvanın vurgulandığı kadın figürini (Kozlowski, S. K., Aurenche, O., 2005. **Territories, Boundaries and Cultures in the Neolithic Near East**. Maison de l'Orient et de la Méditerranée. BAR International Series: Levha 6.3.2); (e) Biyolojik kadın ve erkek organlarının (meme, penis?) bir arada betimlendiği, yüzün ise detaysız, muğlak tasvir edildiği insan figürini, Cafer Höyük, MÖ 8. binyıl (Kozlowski, S. K., Aurenche, O., 2005. **Territories, Boundaries and Cultures in the Neolithic Near East**. Maison de l'Orient et de la Méditerranée. BAR International Series: Levha 6.3.2). Geç Neolitik Dönem (PPNB sonu-Çanak Çömlekli Neolitik): (f) Çatalhöyük'ten oturur pozisyonda, büyük ve sarkık memeli ve göbekli bir kadının, gerçekçi yüz detaylarıyla birlikte betimlendiği kil figürin (Fotoğraf: Nevit Dilmen, *CC BY-SA 3.0, Wikimedia Commons*); (g) Tell Seker al-Aheimar'dan, oturur pozisyonda, kalçaları ve kolları kilolu ve yüzü detaylı şekilde betimlenmiş kadın figürini (Nishiaki, Y., 2007. "A Unique Neolithic Female Figurine from Tell Seker al-Aheimar, Northeast Syria", **Paléorient** 33(2): Figür 1).

Şekil 3.5: Güneybatı Asya'da Orta PPNB'de görülmeye başlayan, yüzün detaylı ve gerçekçi şekilde betimlendiği cinsiyetsiz antropomorfik tasvirler.

Kuijt, I., 2017. "Clay Ideas: Levantine Neolithic Figurine Trajectories and Intellectual Threads", İçinde T. Insoll (Ed.), **The Oxford Handbook of Prehistoric Figurines**. Oxford University Press: Figür 24.4'ten alınarak yeniden düzenlenmiştir (*Copyright (2017) Ian Kuijt*). (a) Jericho, (b-c) Ain Ghazal, (d-f) Nahal Hemar.

Şekil 3.6: Güneybatı Asya'da Neolitik Dönem'de görülen kafatası modifikasyonu örnekleri.

(a) Yiftahel'den sıvalı kafatası örnekleri (Slon vd., 2014: Figür 2; *CC 4.0 Wikimedia Commons*), (b) Ali Kosh'tan kültürel kafatası deformasyonu örneği (Soltysiak, A., Darabi, H., 2017. "Human Remains from Ali Kosh, Iran, 2017", **Bioarchaeology of the Near East** 11: Figür 5'ten alınmıştır).

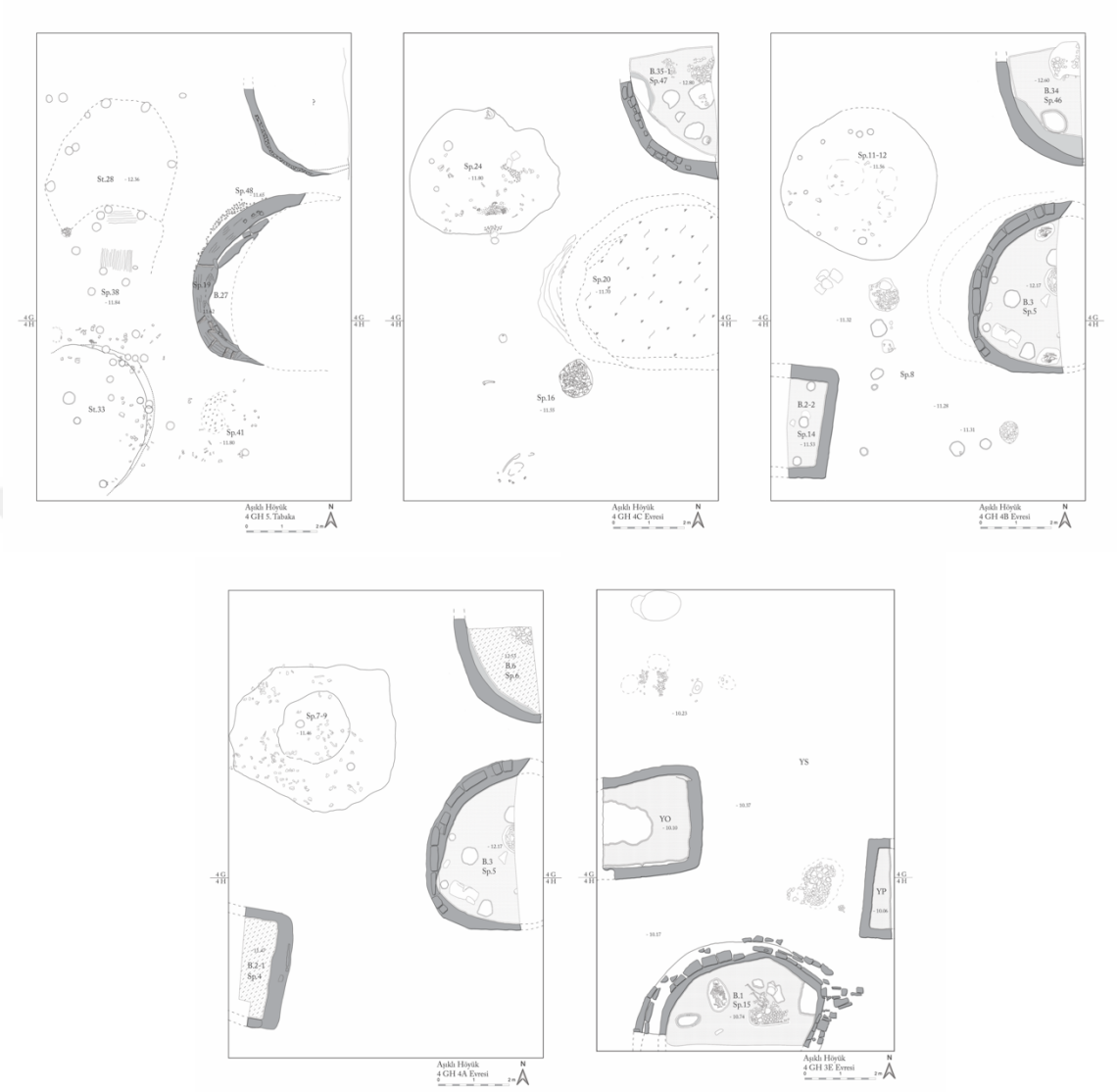
Şekil 4.1: Aşıklı Höyük ve yerleşmenin içerisinde bulunduğu doğal çevre ortamı.

Üstte: Aşıklı'nın konumu ve doğal çevre ortamı (Hazırlayan: Melis Uzdurum); altta: yerleşmenin havadan genel görünümü, Tabaka 2 yapıları (Fotoğraflar: Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi).

Şekil 4.2: Aşıklı Höyük Tabaka 2A-C evrelerini gösteren vaziyet planı.

Plan: Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi.

Şekil 4.3: Aşıklı Höyük Tabaka 5 ve 4 evre planları (4GH Alanı).

Plan: Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi; ayrıca bkz.: Özbaşaran, M., Duru, G., Uzdurum, M., 2018b. "Architecture of the Early Settlement and Trends through the Cultural Sequence", İçinde M. Özbaşaran, G. Duru ve M. C. Stiner (Ed.), **The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin** (s. 57-104). Ege Yayınları: İstanbul: Figür 4, 12, 21.

Şekil 4.4: Aşıklı Höyük Tabaka 5, 4, 3 ve 2 mimarisi.

(a-c) MÖ 9. binyıla tarihlenen oval planlı çukur yapılar (a: B.27 ve B.3, b: B.1, 4GH Alanı, c: B.18, 2JK Alanı); (d) Tabaka 5, 4, 3 ve 2 mimarisini gösteren hava fotoğrafları (Fotoğraflar: Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi; a-b: ayrıca bkz.: Özbaşaran, M., Duru, G., Uzdurum, M., 2018b. "Architecture of the Early Settlement and Trends through the Cultural Sequence", İçinde M. Özbaşaran, G. Duru ve M. C. Stiner (Ed.), **The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin** (s. 57-104). Ege Yayınları: İstanbul: Figür 5, 20).

Şekil 4.5: Aşıklı Höyük'te MÖ 9. binyıl ortalarına tarihlenen evrelerde günlük aktivitelerin gerçekleştirildiği açık alanlar ve çukur barınaklar (Tabaka 4, 4GH Alanı).

Fotoğraf: Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi.

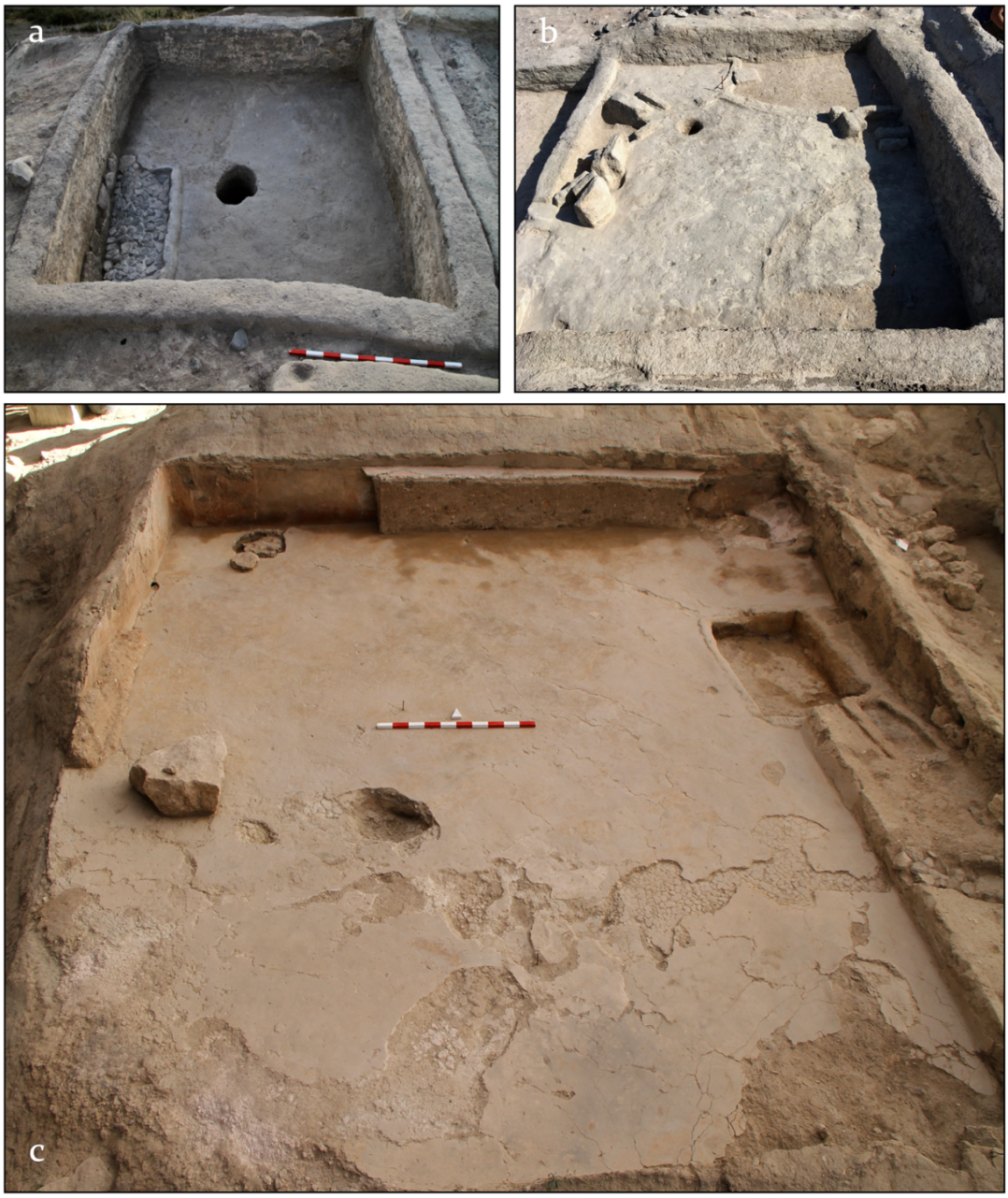
Şekil 4.6: Bina 38 genel görünüm (Tabaka 3, 2JK Alanı).

Fotoğraf: Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi.

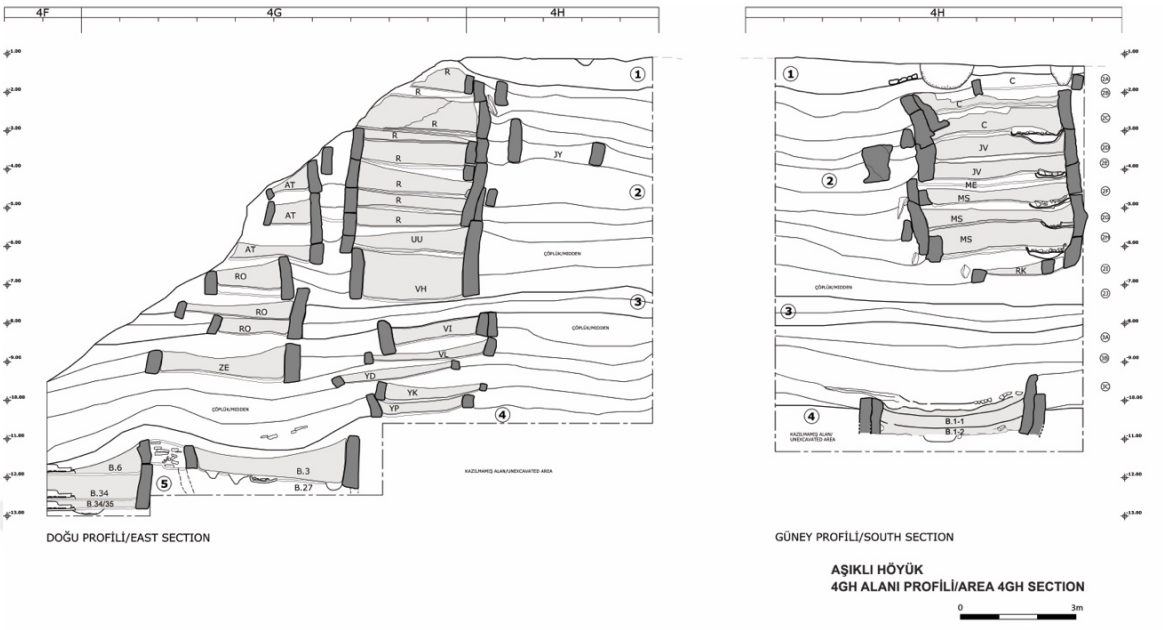
Şekil 4.7: Mekan içi aktivitelere işaret eden buluntular ve bir mekan içerisinde, ocak üzerine gömülmüş çocuk (Tabaka 4 ve 3).

Sol üst: ocak üzerine gömülmüş çocuk, sol alt: kil tabla ve içerisinde bitki kalıntıları saptanan, ters dönmüş küçük bir sepete ait fitolit izleri, sağ alt: kemik kaşık (B.1, 4GH Alanı); sağ üst: mekan içerisinde taban üzerinde yer alan büyük öğütme taşı (B.18, 2JK Alanı) (Fotoğraflar: Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi).

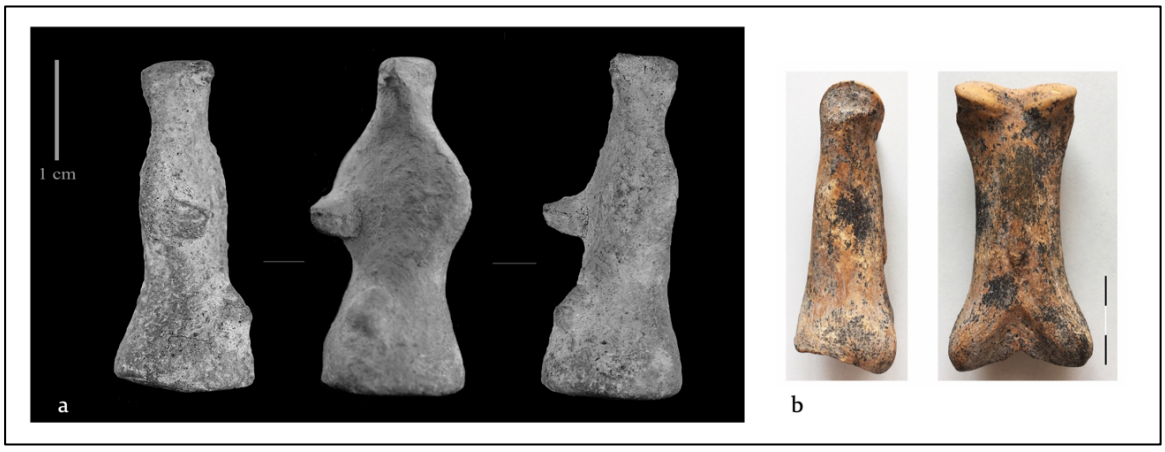
Şekil 4.8: Yerleşmenin kuzeyinde yer alan konut alanı ve güneyinde yer alan özel amaçlı yapılar alanından bina örnekleri (Tabaka 2).

Konut alanı: (a) Ocaklı bir dörtgen planlı kerpiç bina; (b) duvar önlerinde üç adet yarımay biçimli depolama birimi bulunan dörtgen planlı kerpiç bina; özel amaçlı yapılar alanı: (c) tabanı ve duvarları her yenileme evresinde kırmızı ve sarı renkli okr ile boyanmış, bir sekisi, ocağı, kanalı ve direk yerleri bulunan bina (Fotoğraflar: Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi).

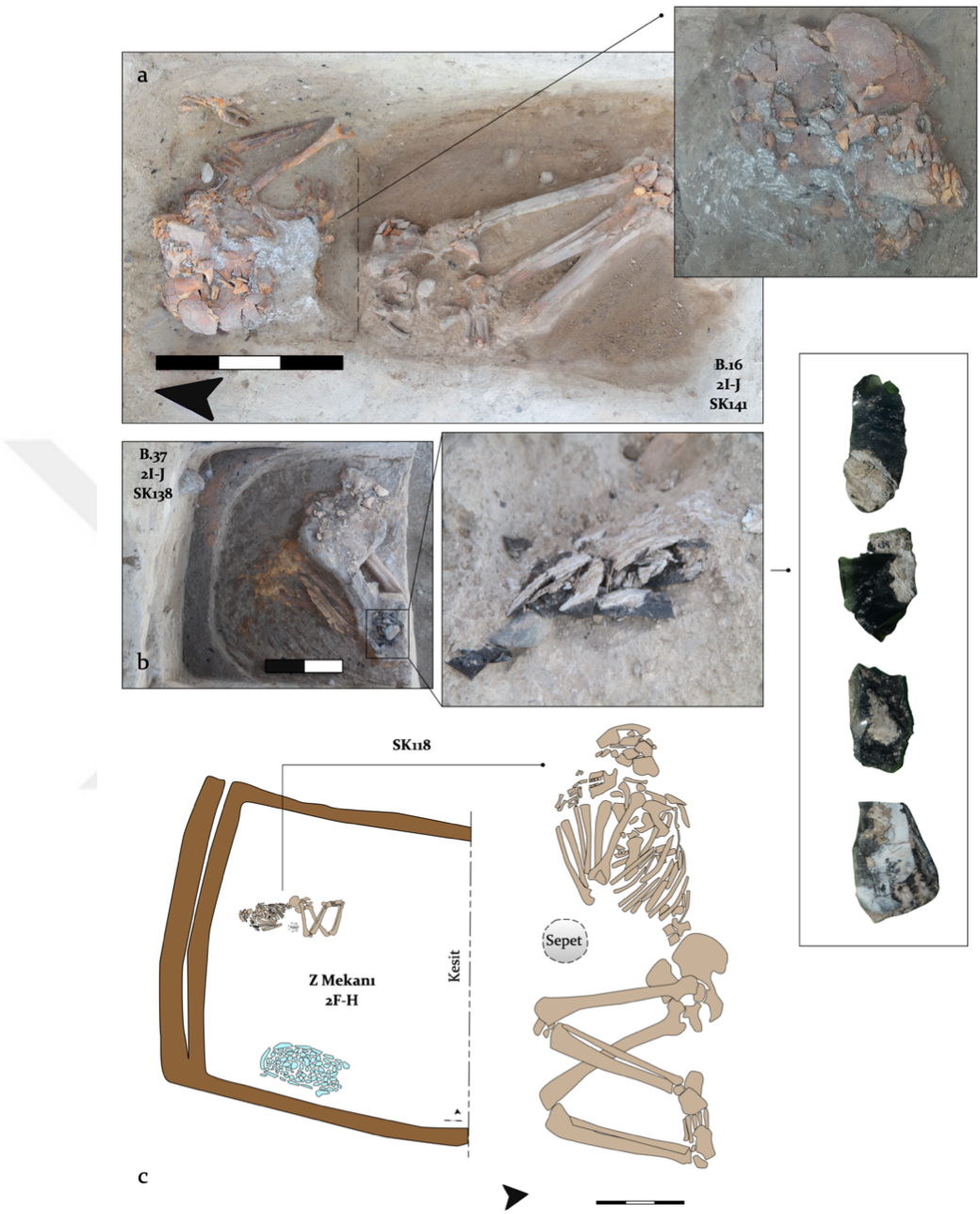
Şekil 4.9: Aşıklı Höyük'te MÖ 9. binyıl ortalarından (Tabaka 5 ve 4) 8. binyıla (Tabaka 2) dek binaların ve çöplüklerin konumlarındaki devamlılık (4GH Alanı güney ve doğu profilleri).

Plan: Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi.

Şekil 4.10: Aşıklı Höyük'te cinsiyetin muğlak şekilde betimlendiği stilize antropomorfik figürinler.

(a) Kil figürin, Özbaşaran, M., Duru, G., Uzdurum, M., 2018b. "Architecture of the Early Settlement and Trends through the Cultural Sequence", İçinde M. Özbaşaran, G. Duru ve M. C. Stiner (Ed.), **The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin** (s. 57-104). Ege Yayınları: İstanbul: Figür 10; (b) Kemik figürin, Christidou, R., 2017. **Bone Artifact Studies. 2017 Summer Session**. Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi Yayımlanmamış Raporu: Figür 6'dan alınmıştır.

Şekil 4.11: Z Binası silsilesinde (B.16, B.37, Z mekanı) sepet ve taş aletlerle birlikte gömülmüş bireyler (Tabaka 2I-J ve 2F-H).

(a) SK141, başının üstünde, içinde buğday kalıntıları saptanan bir sepetle birlikte gömülmüş 35-40 yaşlarındaki kadın; (b) SK138, ayak ucunda, içinde obsidiyen alet ve yongalar ile bir taş balta bulunan sepetle birlikte gömülmüş yetişkin birey ve sepet ile obsidiyen aletlerin yakından görünümü; (c) SK118, yanında bir sepetle birlikte gömülmüş, 21-22 yaşlarındaki genç erişkin erkek (Fotoğraflar: Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi; çizim: proje arşivinden elde edilen plan ve fotoğraf üzerinden yazar tarafından hazırlanmıştır).

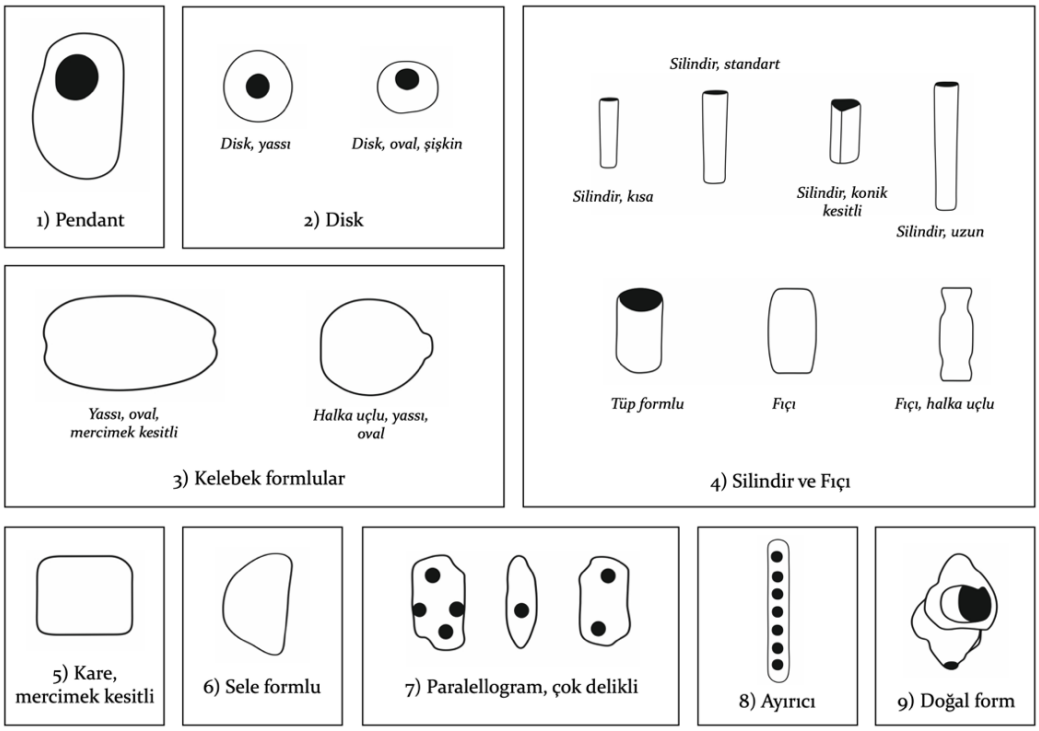
Şekil 4.12: B.25 (AB mekanı) tabanına açılmış çukura, biri pelvisinin diğeri ise elinin yanında bulunan iki sepetle birlikte gömülmüş yetişkin birey (SK152; Tabaka 2A-C) ve sepetlerin yakından görünümü.

Üst sol: B.25 (AB mekanı) genel görünüm (kırmızı yıldız: SK152'nin mezar çukurunun lokasyonu, beyaz yıldız: SK149-150 mezar çukuru, ayrıca bkz.: Şekil 4.38); üst sağ: sepetlerin yakından görünümü; alt: SK152 ve sepetler (Fotoğraflar: Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi).

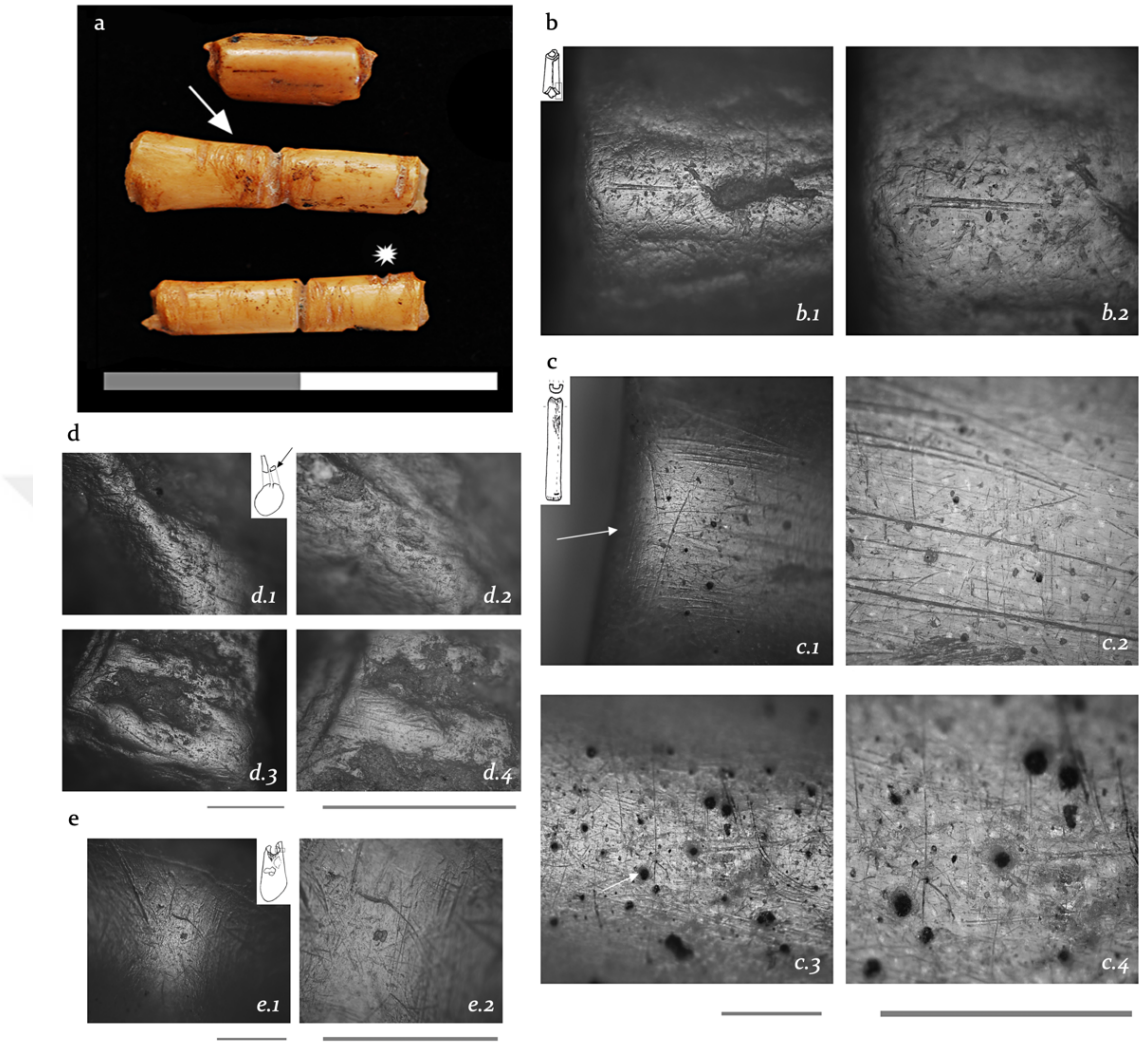
Şekil 4.13: Bir yetişkin erkek (SK26) ile birlikte bulunan biley taşı ve şematik çizimi.

Fotoğraf: Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi; çizim: yazara aittir. Ölçek: 3 cm.

Şekil 4.14: Aşıklı Höyük boncuk tipolojisi.

Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Görseller (Copyright) Rozalia Christidou. Yelözer ve Christidou, 2020: Figür 2, 4, 9 ve 10'dan yeniden düzenlenmiştir.

4.15: Silindir formlu kemik boncuklar ve geyik dişi pendantlar (Tabaka 4) üretim ve kullanım izleri.

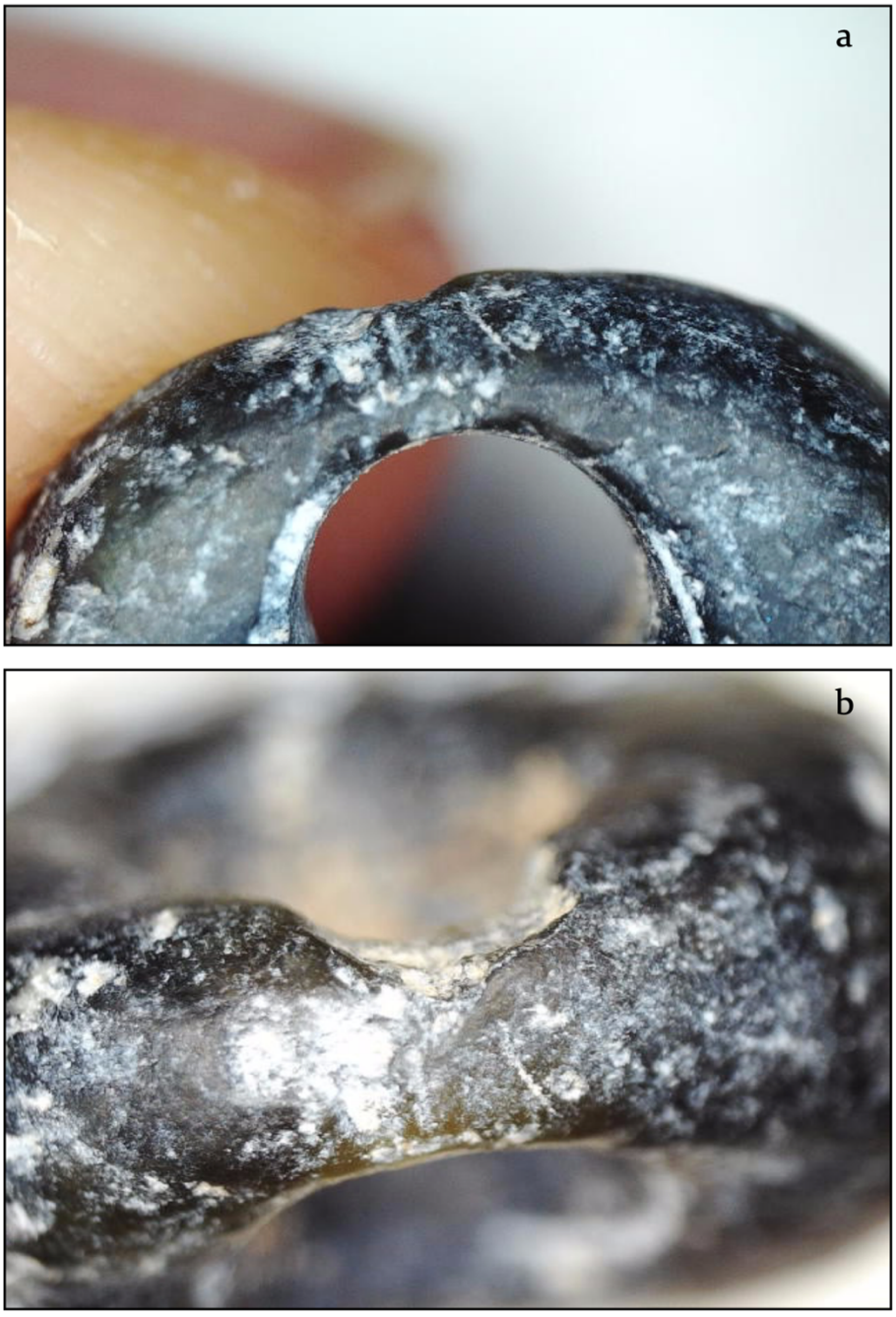
(a) Silindir formlu kemik boncuk (Tabaka 4); ok: ikincil kesme çizikleri, yıldız: yarım bırakılmış kesme çiziği (ölçek: 2 cm); (b-c) silindir formlu kemik boncuklar üzerinde gözlemlenen kullanım izleri: (b.1-b.2) boncuk yüzeyindeki yuvarlaklık, parlaklık ve çizikler; (c.1-c.2) delik çevresindeki yuvarlanma ve boncuk yüzeyindeki çizikler; (c.3-c.4) çizikler, parlaklık ve doğal çukurluklar; (d) geyik dişi pendant: parlaklık, çizikler, (d.1-d.2) delik çevresinde/kenarlarında ve (d.3-d.4) yüzeydeki parlaklık ve yuvarlanma; (e) geyik dişi pendant: delik kenarındaki çentik üzerinde gözlemlenen parlaklık, küçük çukurluklar ve düzensiz çizikler (ölçekler: 0.5 mm).

Görseller (*Copyright*) Rozalia Christidou. Yelözer, S., Christidou, R., 2020. "The Foot of the Hare, the Tooth of the Deer and the Shell of the Mollusc: Neolithic Osseous Ornaments from Aşıklı Höyük (Central Anatolia, Turkey)", İçinde M. Margarit ve A. Boroneant (Ed.), **Beauty and the Eye of the Beholder: Personal Ornaments across the Millennia** (s. 197-222). Cetatea de scaun: Târgovişte: Figür 2, 4, 9 ve 10'dan yeniden düzenlenmiştir.

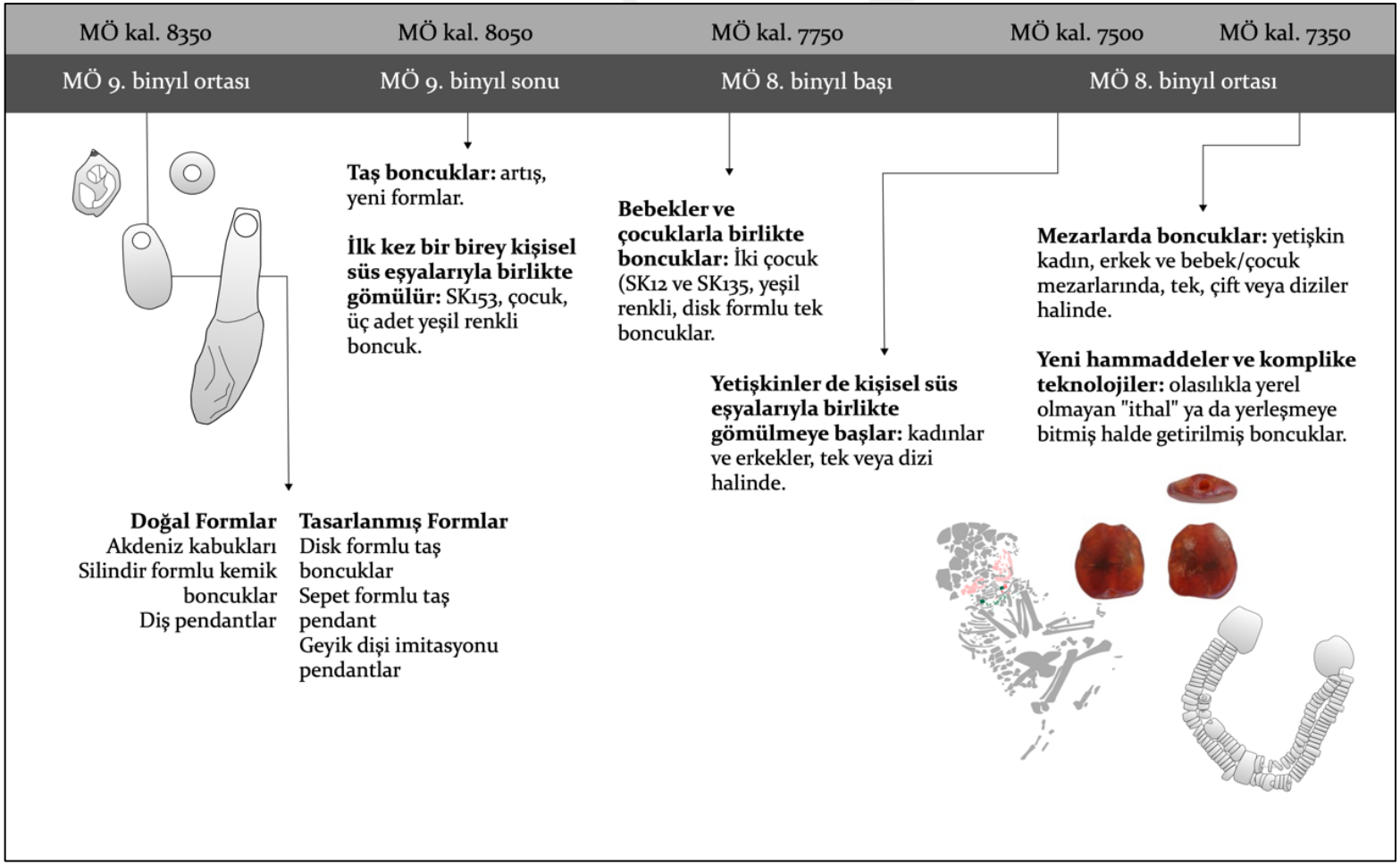
4.16: Kemik 'ayırıcı' (Tabaka 5) üzerinde saptanan üretim ve kullanım izleri.

Kemik ayırıcı (ölçek: 2 cm). (a) Boncuğun tepesindeki oluk, bu alandan kırılan boncuğun düzleştirilerek kullanımına devam edildiği düşünülmektedir (mag. 12x); (b) delik kenarındaki çentik (mag. 15x); (c) boncuk yüzeyinde, deliğin hemen üzerinde aynı alanda yoğunlaşan sıkışık çizikler (mag. 30x); (d) delik çevresinde parlaklık ve yuvarlanma (mag. 45x).

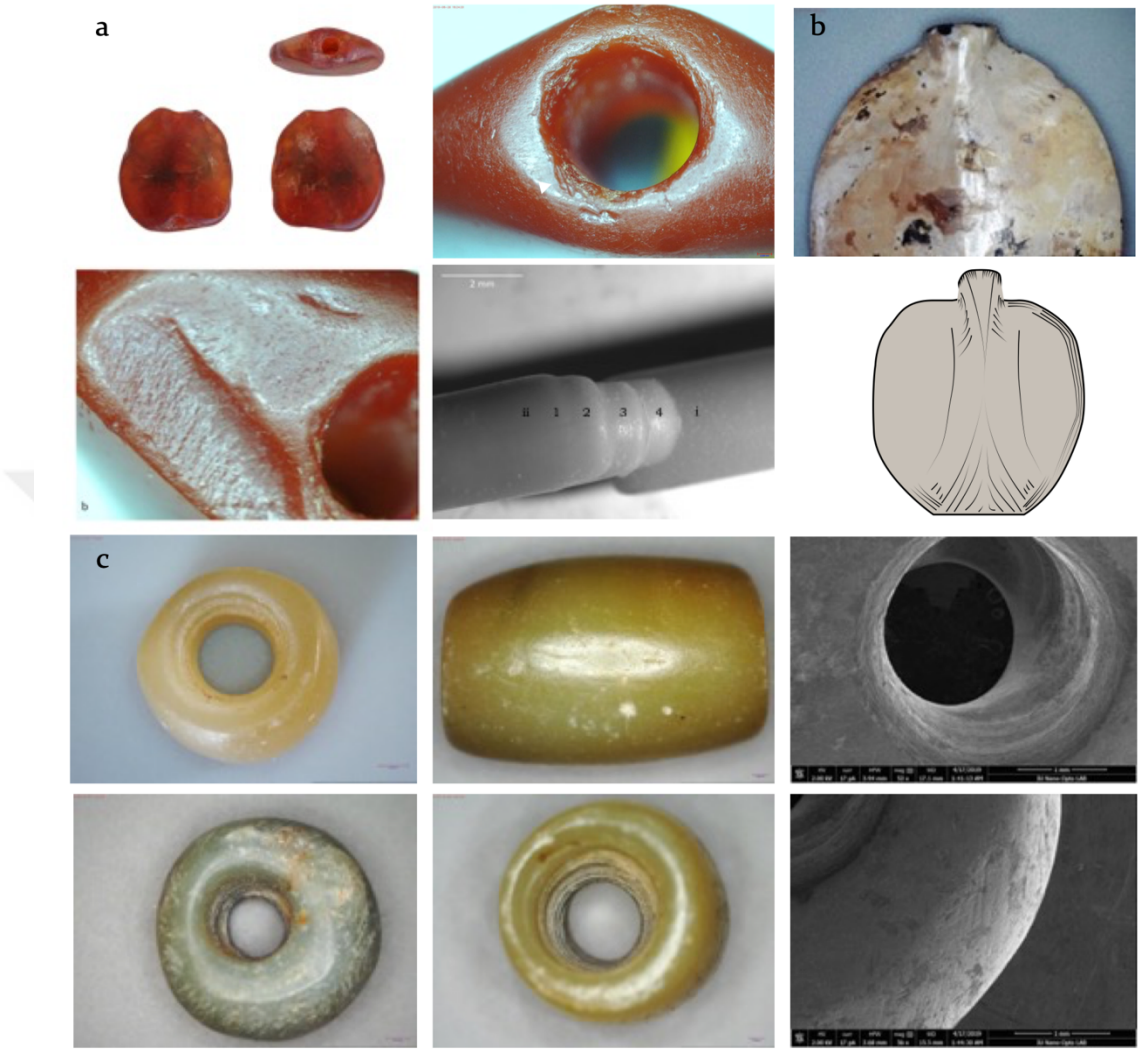

Şekil 4.17: Sepet formlu taş pendant (Tabaka 5).

Kullanım izleri: (a) delik üzerindeki çizikler, (b) delik kenarında çentik ve kopuntu.

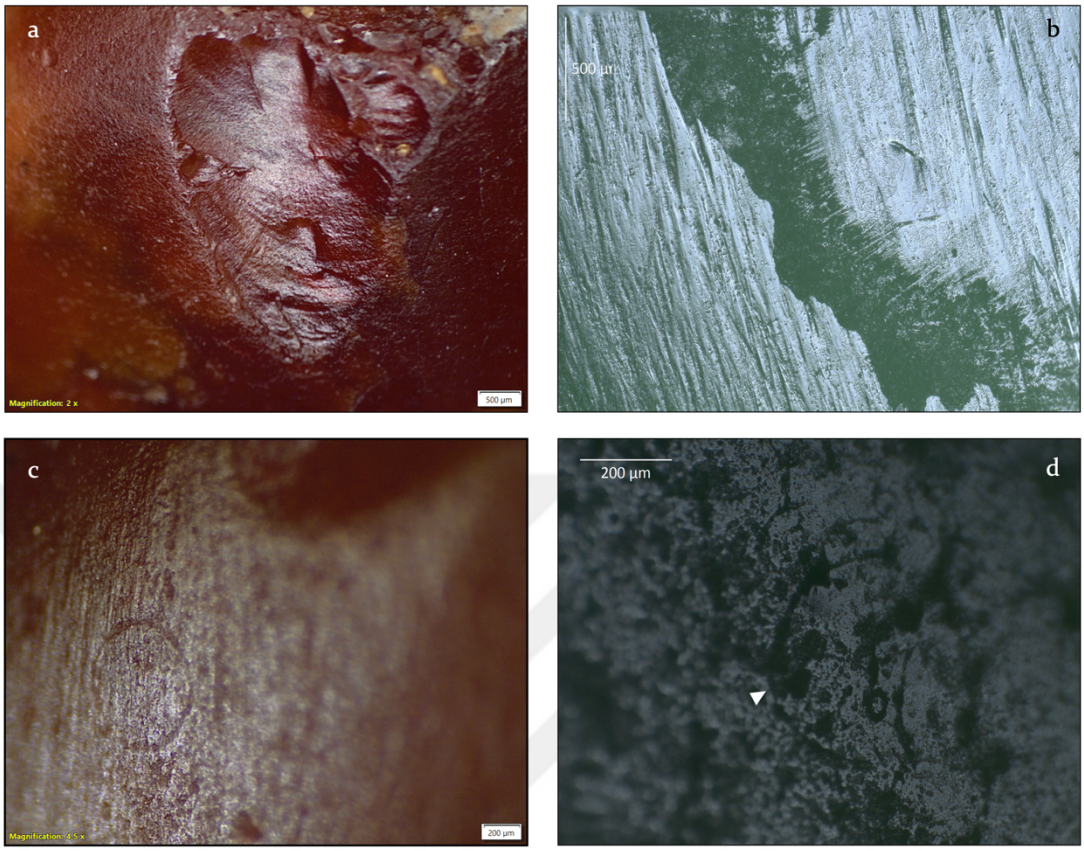

Şekil 4.18: Kişisel süs eşyası pratiklerinde görülen zamansal değişimler (MÖ kal. 8350-7350).

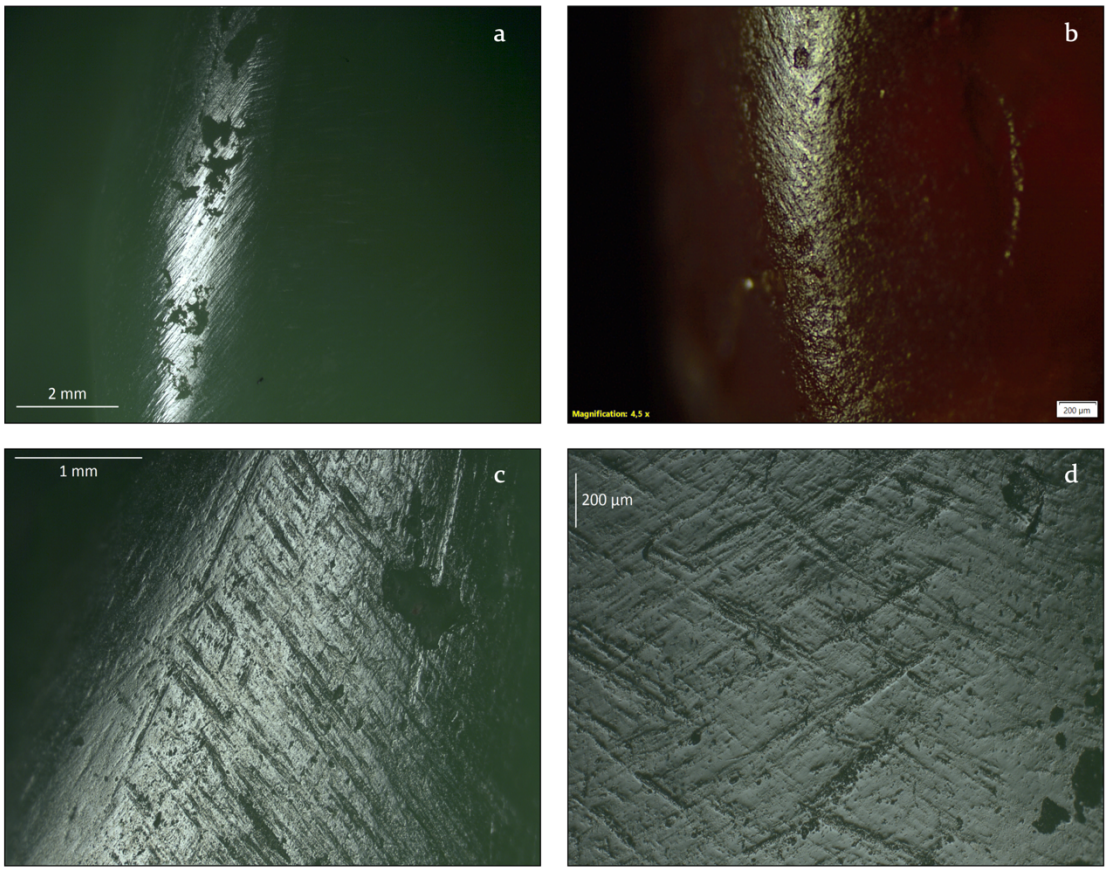
Şekil 4.19: Mezarlarda bulunan, farklı sertlik derecesine sahip taş türlerinden üretilmiş boncuklardan örnekler.

(a) Sert taşlardan üretilmiş büyük boncuklar (akik), (b) yumuşak taşlardan üretilmiş büyük boncuklar (lületaşı), (c) yumuşak taşlardan üretilmiş kısa veya standart boyda, disk ve fıçı formlu boncuklar (steatit).

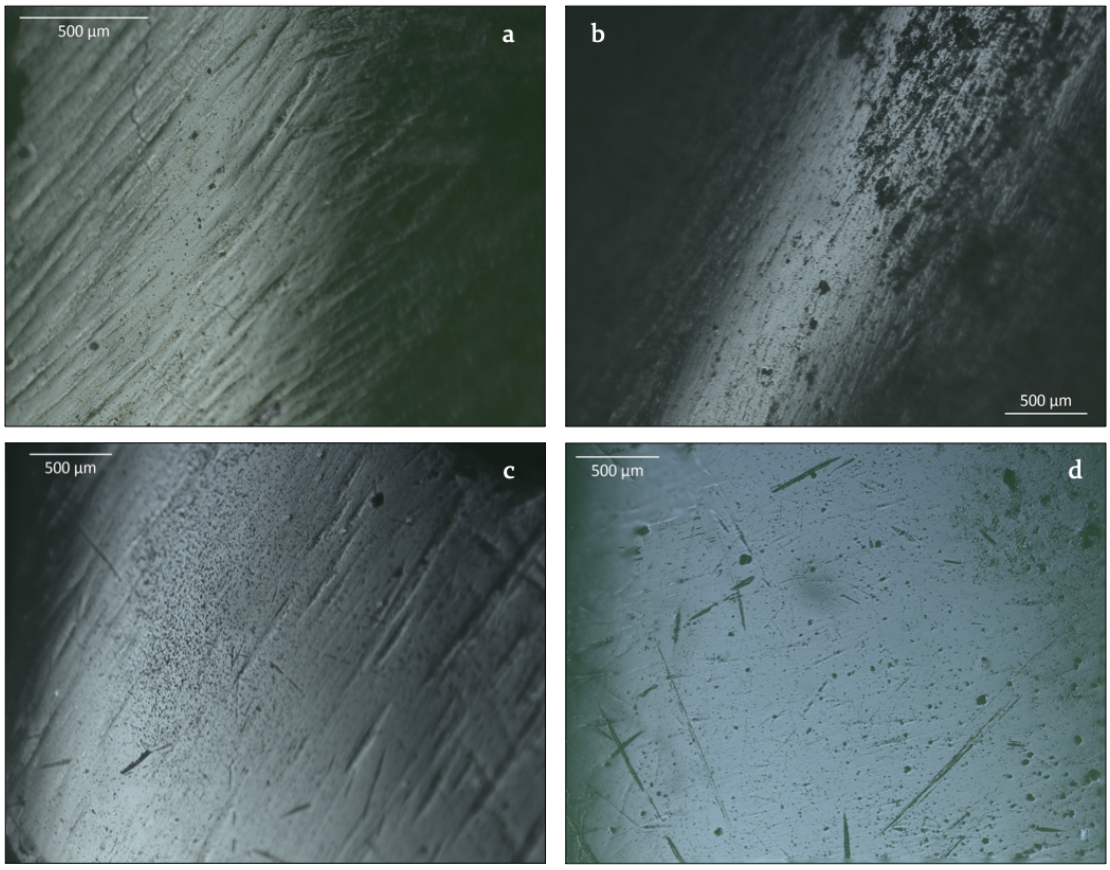
Şekil 4.20: Sert taş türlerinden üretilmiş boncuklarda önform verme sürecine ait üretim izleri.

(a-b) Yongalama çıkarımları (akik, a: 20x mag.); (c) dairesel vurma izi (akik, 45x mag.); (d) dairesel ve yarı-dairesel vurma izleri (dağ kristali, 147.2x mag.).

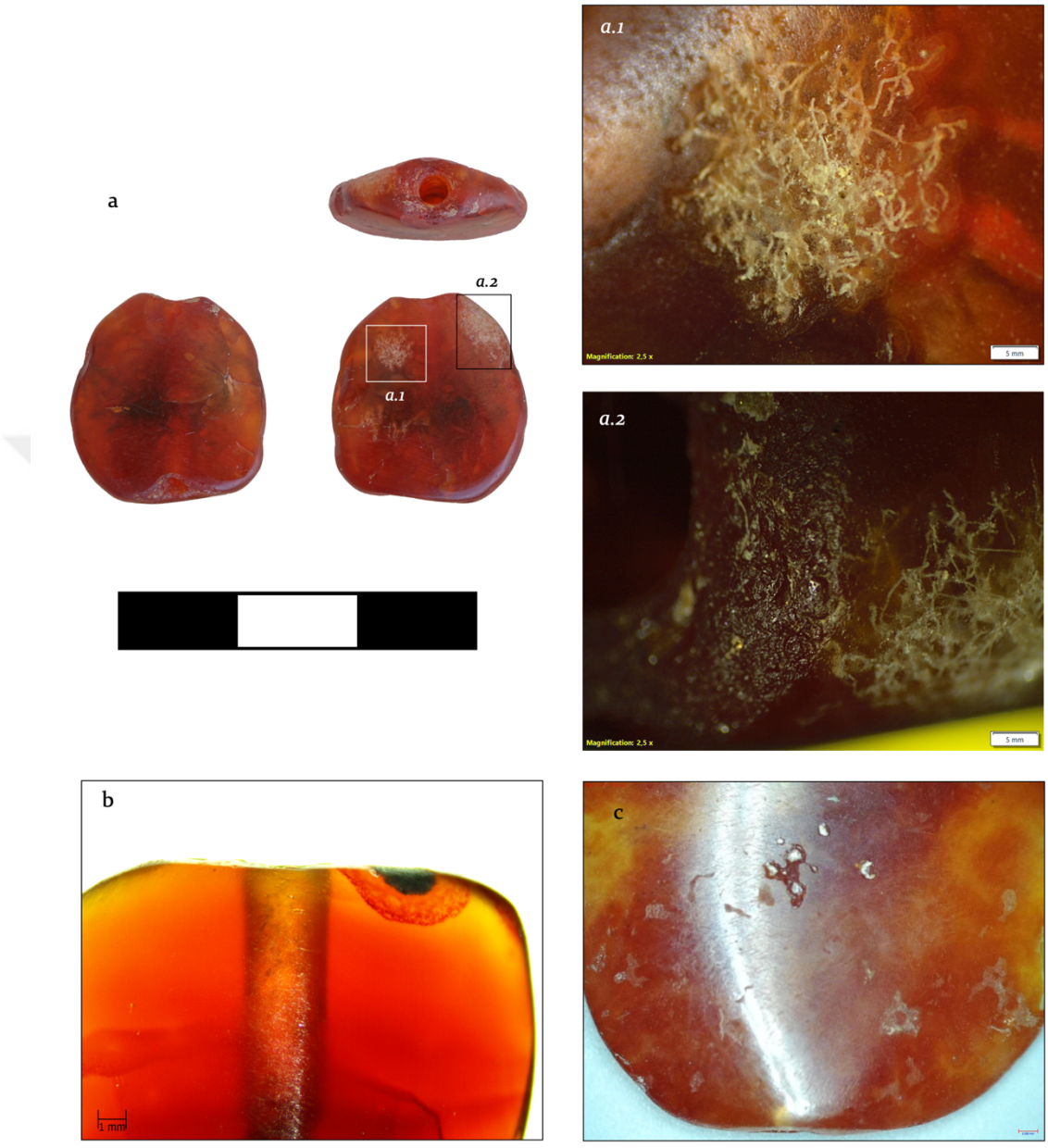
Şekil 4.21: Sert taş türlerinden üretilmiş boncuklarda form verme sürecine ait sürtme/aşındırma çizikleri.

(a-b) Boncuk kenarlarında yoğunlaşan verev, uzun ve dar sürtme/aşındırma çizikleri (akik, a: 16x mag.; b: 45x mag.); (c-d) birbirini kesen ya da buluşan, farklı yönelimlerdeki kısa ve uzun sürtme/aşındırma çizikleri (akik).

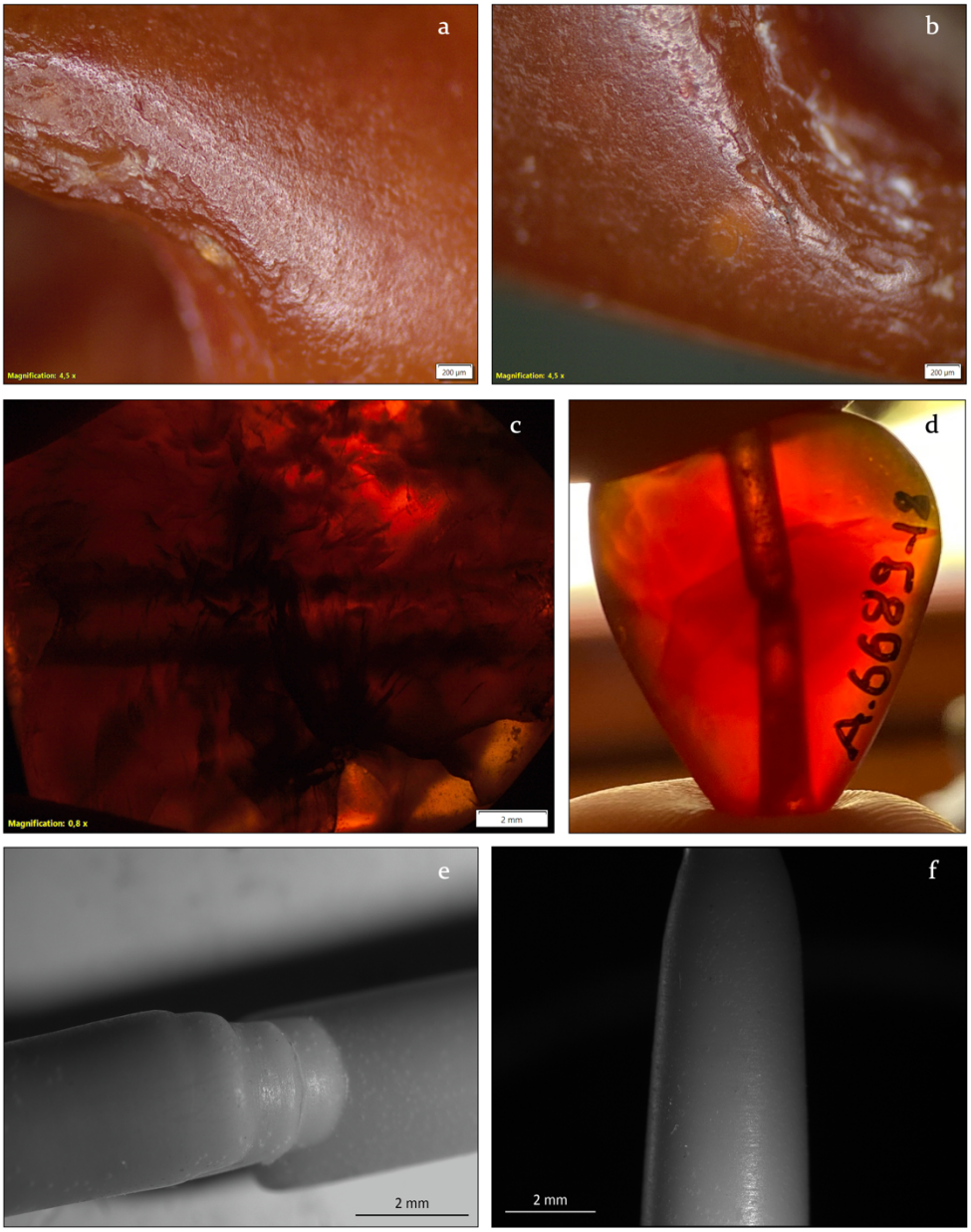
Şekil 4.22: Akik boncuklarda sürtme/aşındırma süreçlerine ait parlaklıklar.

(a-b) Form verme amaçlı sürtme/aşındırma çizikleri (a: 80x mag.; b: 51.2x mag.); (c-d) parlatma sürecinden (*lustring*) geçmiş daha pürüzsüz, çiziklerin yer yer silindiği yüzey (c: 51.2x mag.).

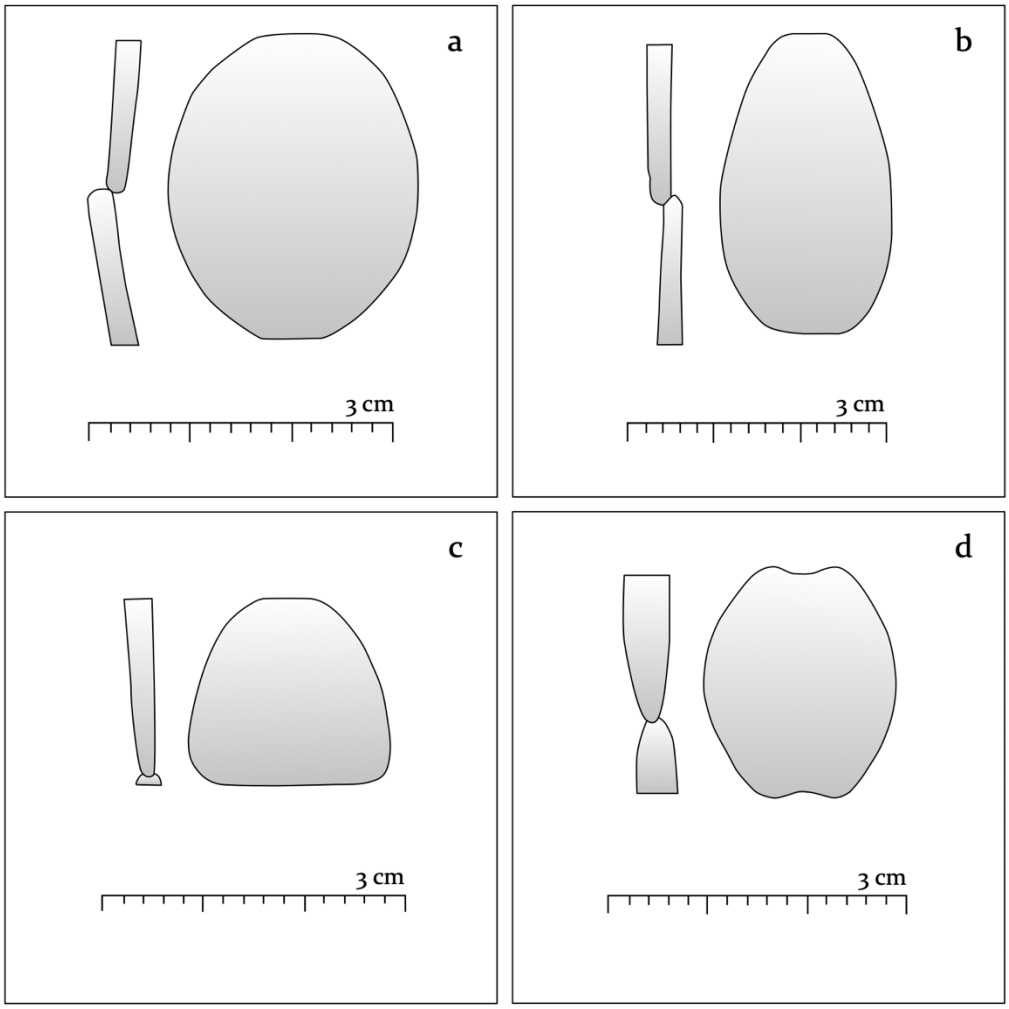
Şekil 4.23: Akik boncuklarda ısıtma sürecine işaret eden izler.

(a) Akik boncuk (ölçek: 3 cm); (a.1-2) beyaz ve (b) siyah fisürler ve karbon parçacıkları; (c) yüzey çatlakları.

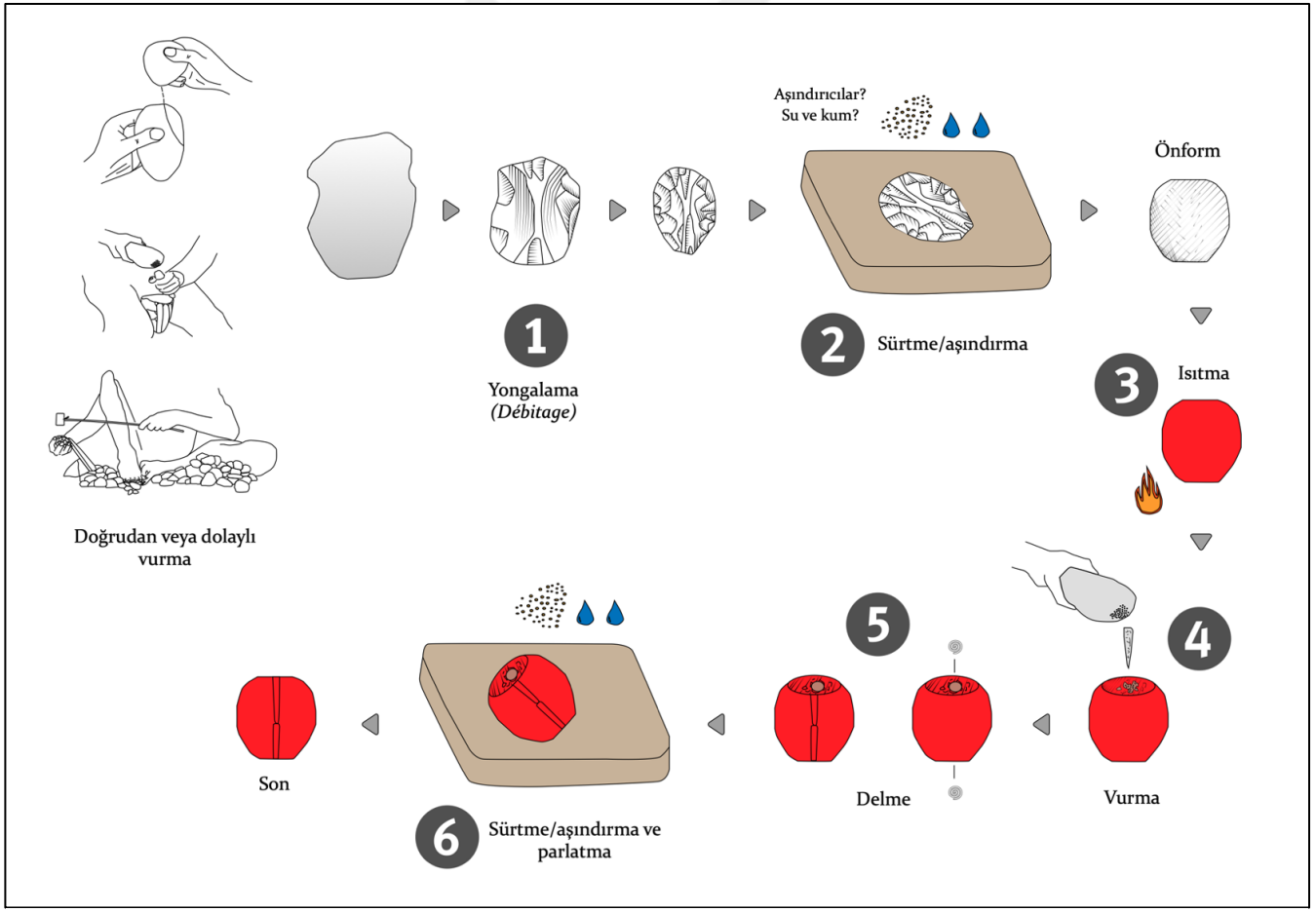
Şekil 4.24: Akik boncuklarda delme sürecini karakterize eden izler ve farklı delik tüpü morfolojileri.

(a-b) Delme platformunda gözlemlenen çizikler, parlaklık ve vurma izleri (45x mag.); (c) silindirik formdaki delik tüpleri muntazam buluşturulmuş boncuk (8x mag.); (d) silindirik formdaki delik tüpleri hafif eğimle aynı aksta buluşturulmuş boncuk (ölçeksiz); (e) üreticinin delme işlemi sırasında aleti eğdiği farklı aşamalara işaret eden basamaklı silindirik delik tüpleri (20x mag.); (f) bantlar halinde tam dönüşlü delme çiziklerinin ve parlaklığın gözlemlendiği yarı-konik formdaki delik tüpü (16x mag.).

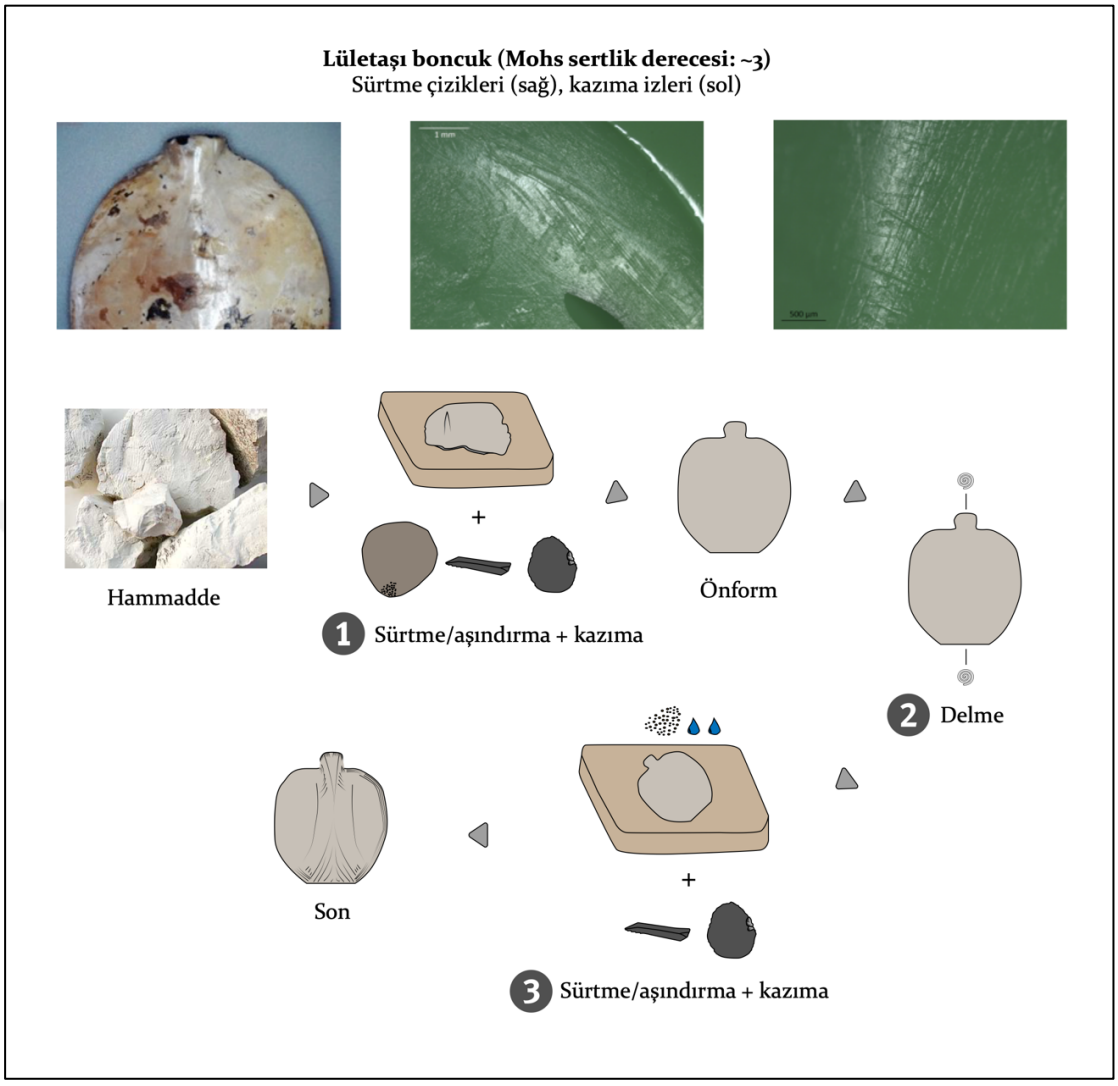

Şekil 4.25: Farklı delik tüpü morfolojilerinin şematik çizimi.

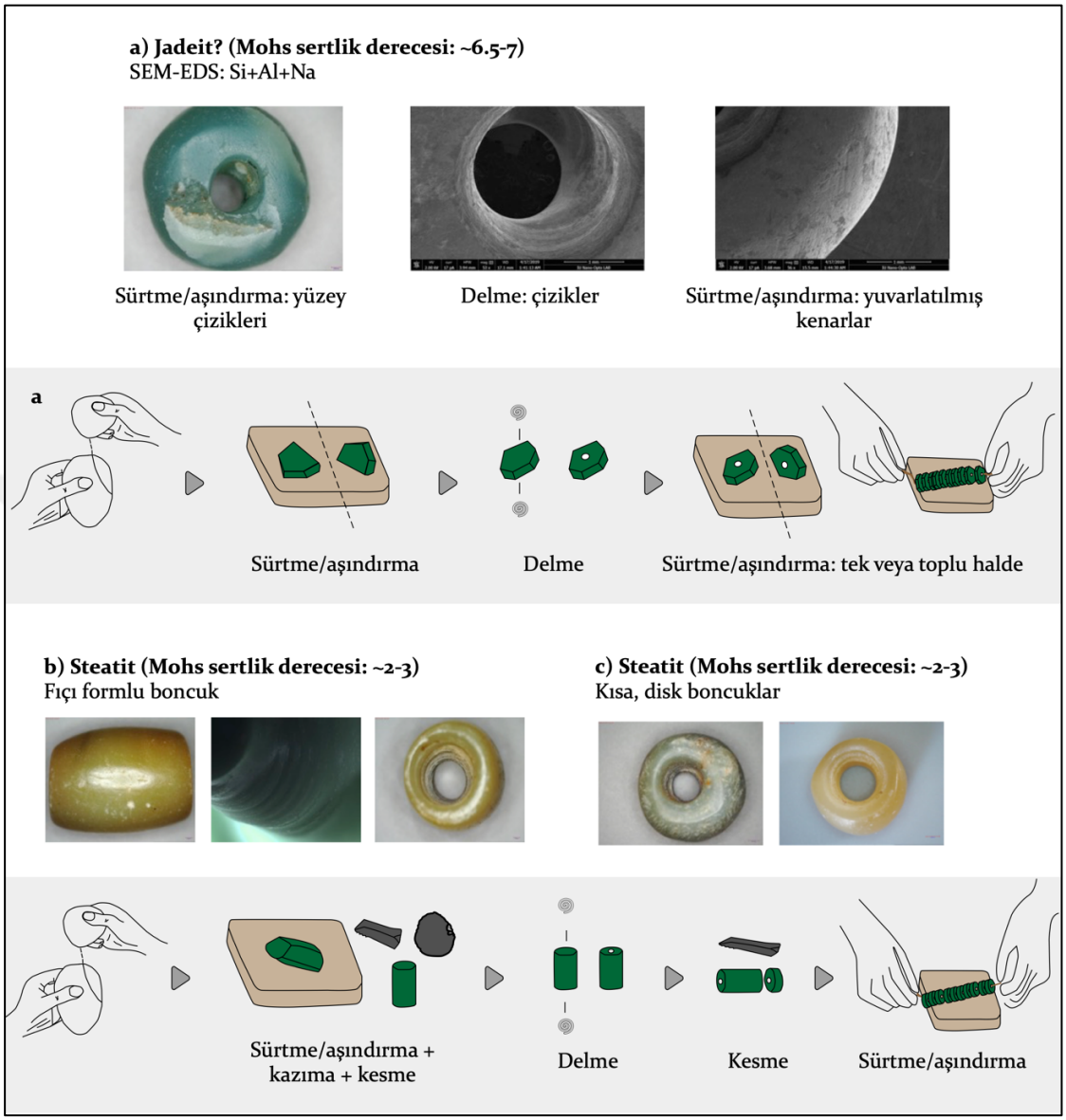
(a) Eğimli, aynı aksta buluşan silindirik delik tüpleri; (b) düz, aynı aksta buluşan silindirik delik tüpleri; (c) muntazam buluşan yarı silindirik delik tüpleri; (d) muntazam buluşan yarı-konik delik tüpleri.

Şekil 4.26: Sert taşlardan (akik) üretilmiş kelebek formlu boncuklar için önerilen üretim zinciri.

Şekil 4.27: Yumuşak taş türlerinden üretilmiş büyük boncuklar için önerilen üretim zinciri (halka uçlu kelebek formlu boncuk, lületaşı).

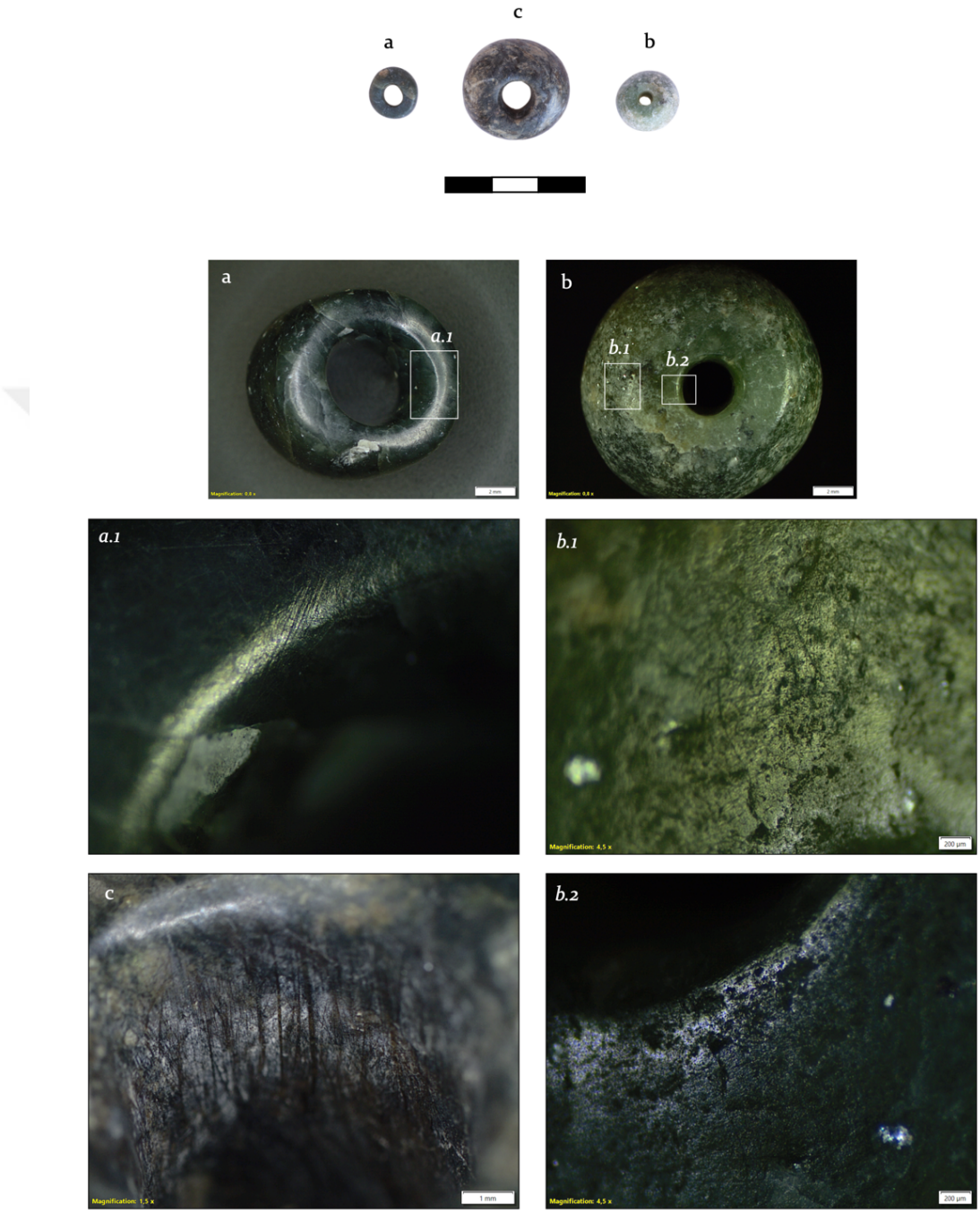

Şekil 4.28: Yumuşak ve orta sertlikte taş türlerinden üretilmiş kısa ve küçük boncuklar için önerilen üretim zinciri modelleri.

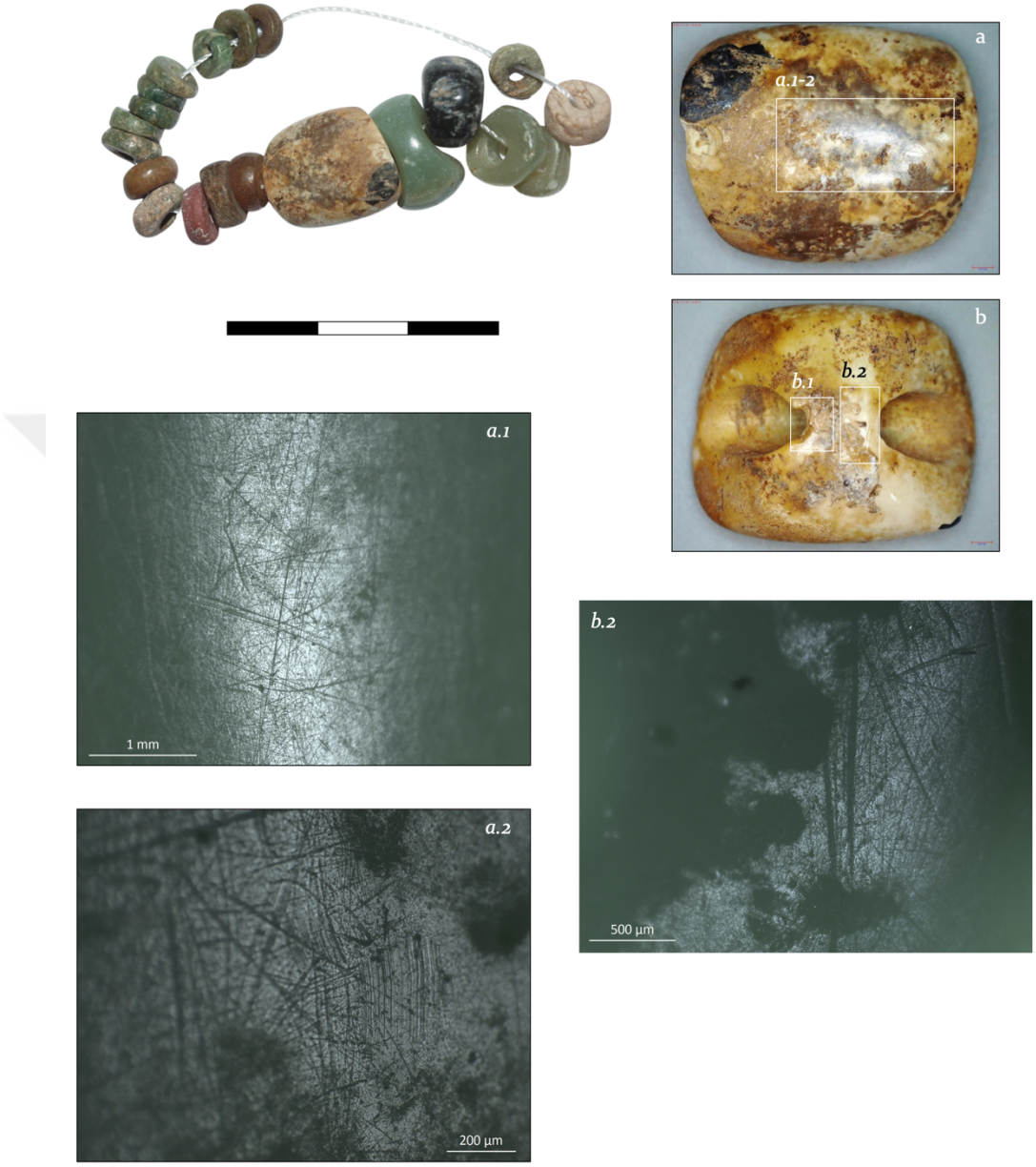
Şekil 4.29: Yerleşmedeki ilk boncuklu bireyin (B.38, SK153, bebek/çocuk) mezar çukuru ve üzerinin örtüldüğü hasırın yakından görünümü.

Fotoğraflar: Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi.

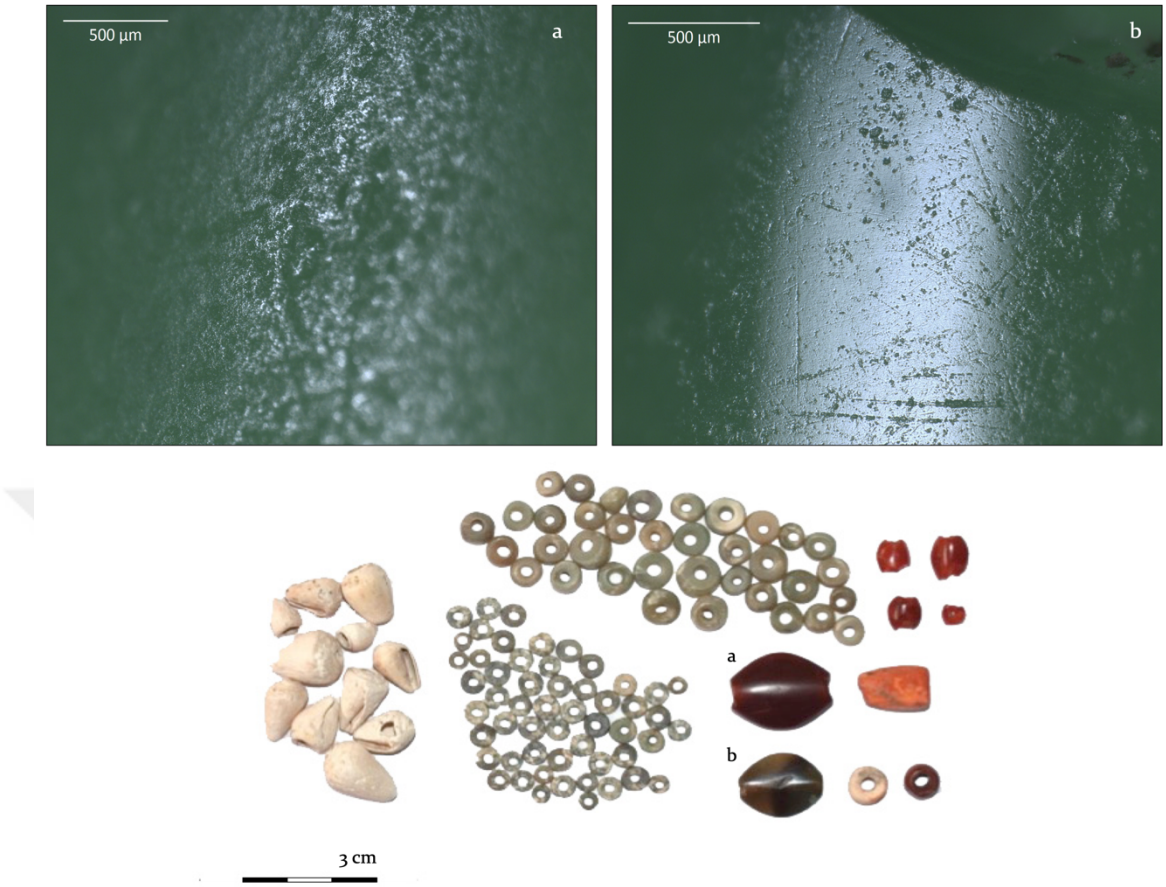
Şekil 4.30: SK153'ün boynunda bulunmuş boncuklar: üretim ve kullanım izleri.

Boncuk dizisi (ölçek: 3 cm). (a) Serpantin boncuk (8x mag.), (a.1) delik kenarında çizikler, parlaklık ve yuvarlanma; (b) steatit boncuk (8x mag.), (b.1) boncuk yüzeyinde parlaklık (45x mag.), (b.2) delik kenarında parlaklık, yuvarlanma ve çukurlar (45x mag.); (c) serpantin boncuk, delik tüpü içinde dikey çizikler (15x mag.).

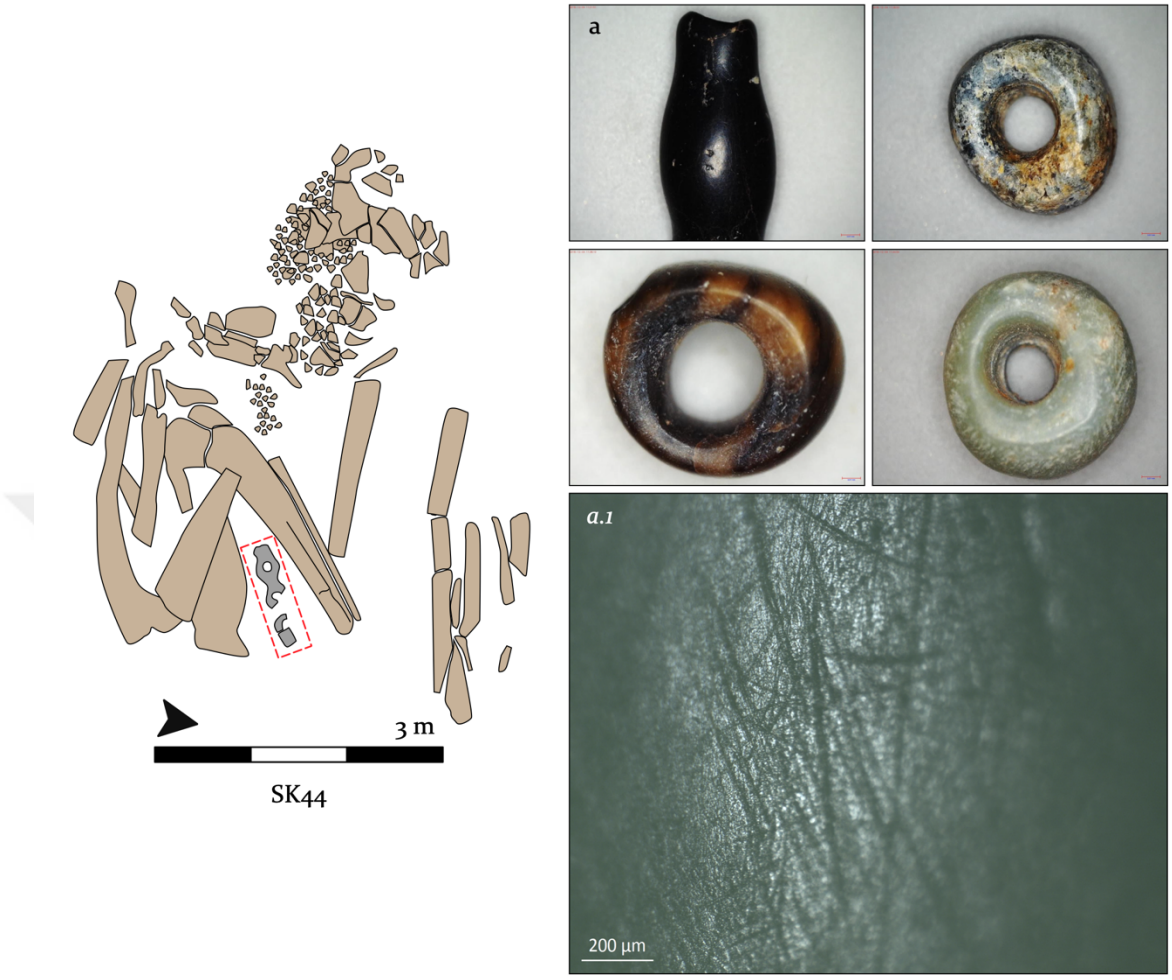
Şekil 4.31: SK109 ile birlikte bulunmuş boncuk dizisi: üretim ve kullanım izleri.

Boncuk dizisi (ölçek: 3 cm). 'Sele' formlu boncuk, (a) ön yüz, (b) arka yüz. (a.1) ön yüzdeki düzensiz, dağınık ve yoğun kullanım çizikleri (40x mag.); (a.2) ön yüzdeki kazıma (form verme) çizikleri üzerindeki düzensiz kullanım çizikleri (128x mag.); (b.1) arka yüzde delik kenarındaki çentik/deformasyon; (b.2) arka yüzde delik çevresinde düzensiz çizikler/kullanım çizikleri (64x mag.).

Şekil 4.32: SK11 ile birlikte bulunmuş diziyi oluşturan boncuklar (altta), ait akik ve krisopraz boncukların mikro-fotoğrafları (üstte).

Mikro-fotoğraflar: (a) akik boncuk, sürtme/aşındırma çizikleri ve küçük çukurluklar (64x mag.); (b) krisopraz boncuk, parlatma (*lustring*) aşamasından geçmiş yüzey (80x mag.).

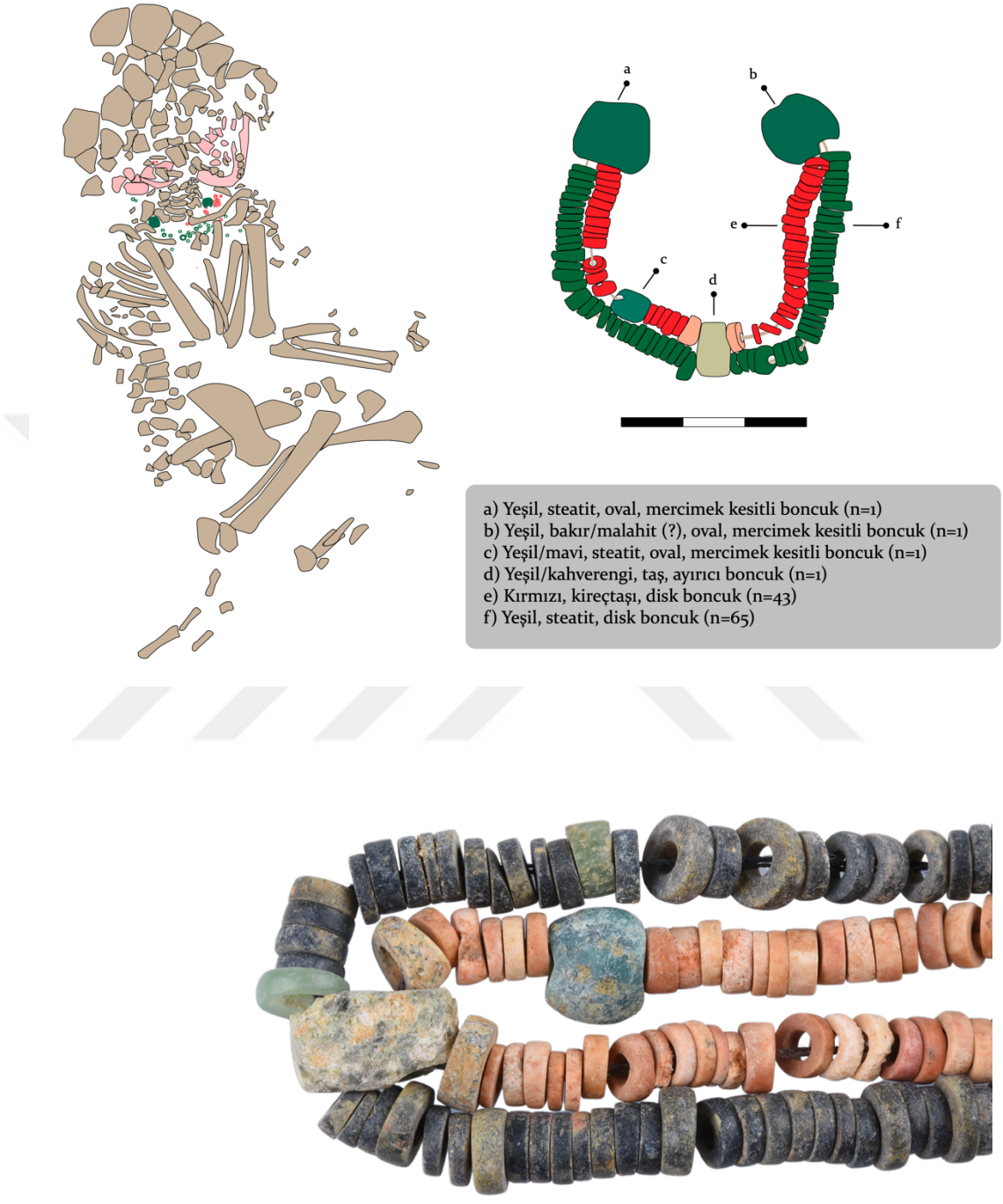
Şekil 4.33: SK44 şematik çizimi ve boncukları.

Solda: SK44 ve kemer tokası (şematik çizim); sağda: (a) halka uçlu fıçı formlu boncuk, (a.1) boncuk yüzeyinde gözlemlenen dağınık çizikler (100x mag.).

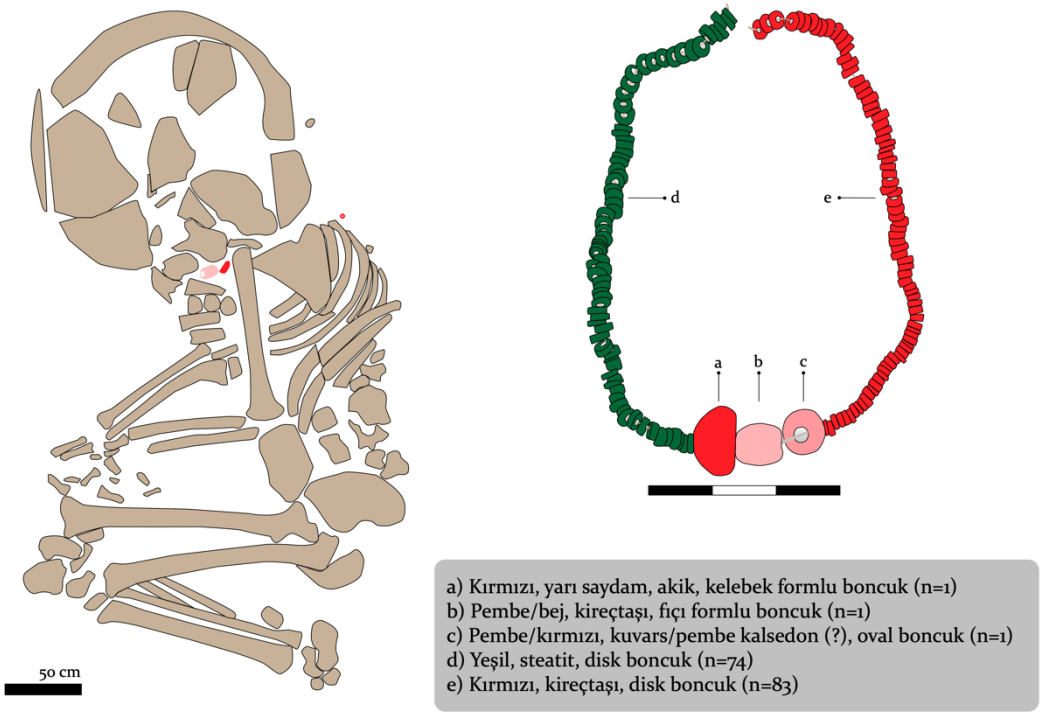
Şekil 4.34: SK112 ile birlikte bulunmuş boncuk dizisinde yer alan farklı formlardaki boncuk ve pendantlar.

(a) Mercimek kesitli oval serpantin boncuk; (b) damla formlu steatit pendant, (b.1-2) elle açıldığı düşünülen deliğin yakından görünümü; (c) damla formlu steatit pendant (c.1-2) mekanik bir aletle açıldığı düşünülen deliğin yakından görünümü; (d) disk formlu steatit boncuklar.

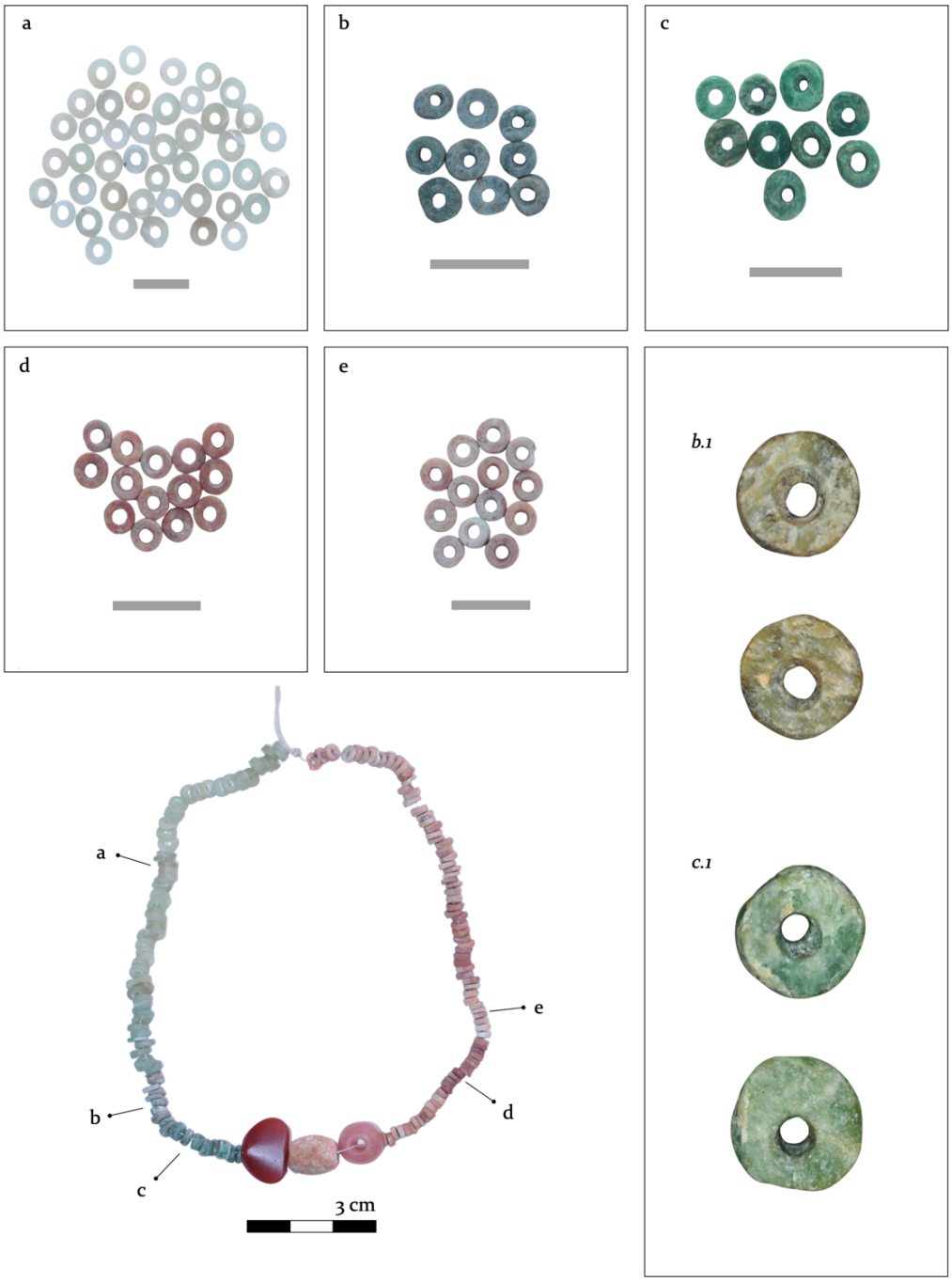
Şekil 4.35: SK124 ve birlikte gömüldüğü boncuk dizisinin şematik çizimi (üstte), boncukların yakından görünümü (altta).

Boncuk dizisi şematik çizimi ölçek: 3 cm.

Şekil 4.36: SK148 ve birlikte gömüldüğü boncuk dizisinin şematik çizimi.

Boncuk dizisi şematik çizimi ölçek: 3 cm.

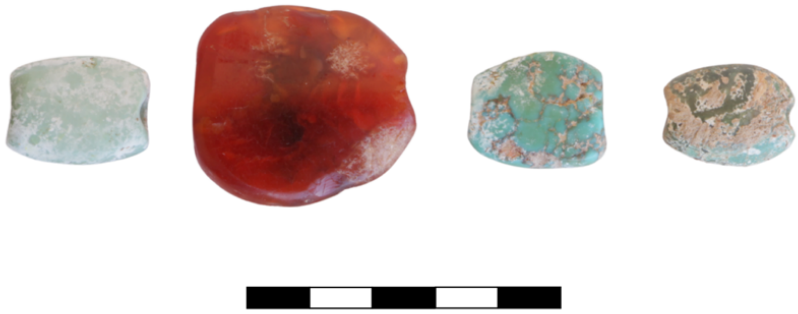
Şekil 4.37: SK148 ile birlikte bulunmuş boncuk dizisinde yer alan disk formlu steatit ve kireçtaşı boncuklar.

Steatit boncuklar: (a) açık yeşil, saydam; (b) soluk yeşil, mat, (b.1) çift taraflı (bikonik) delinmiş soluk yeşil, mat steatit disk boncuk; (c) koyu yeşil, mat, (c.1) çift taraflı (bikonik) delinmiş koyu yeşil, mat steatit disk boncuk; kireçtaşı boncuklar: (d) koyu kırmızı, (e) açık-soluk kırmızı/bej (a-e: ölçek 1 cm; b.1-c.1 ölçeksizdir).

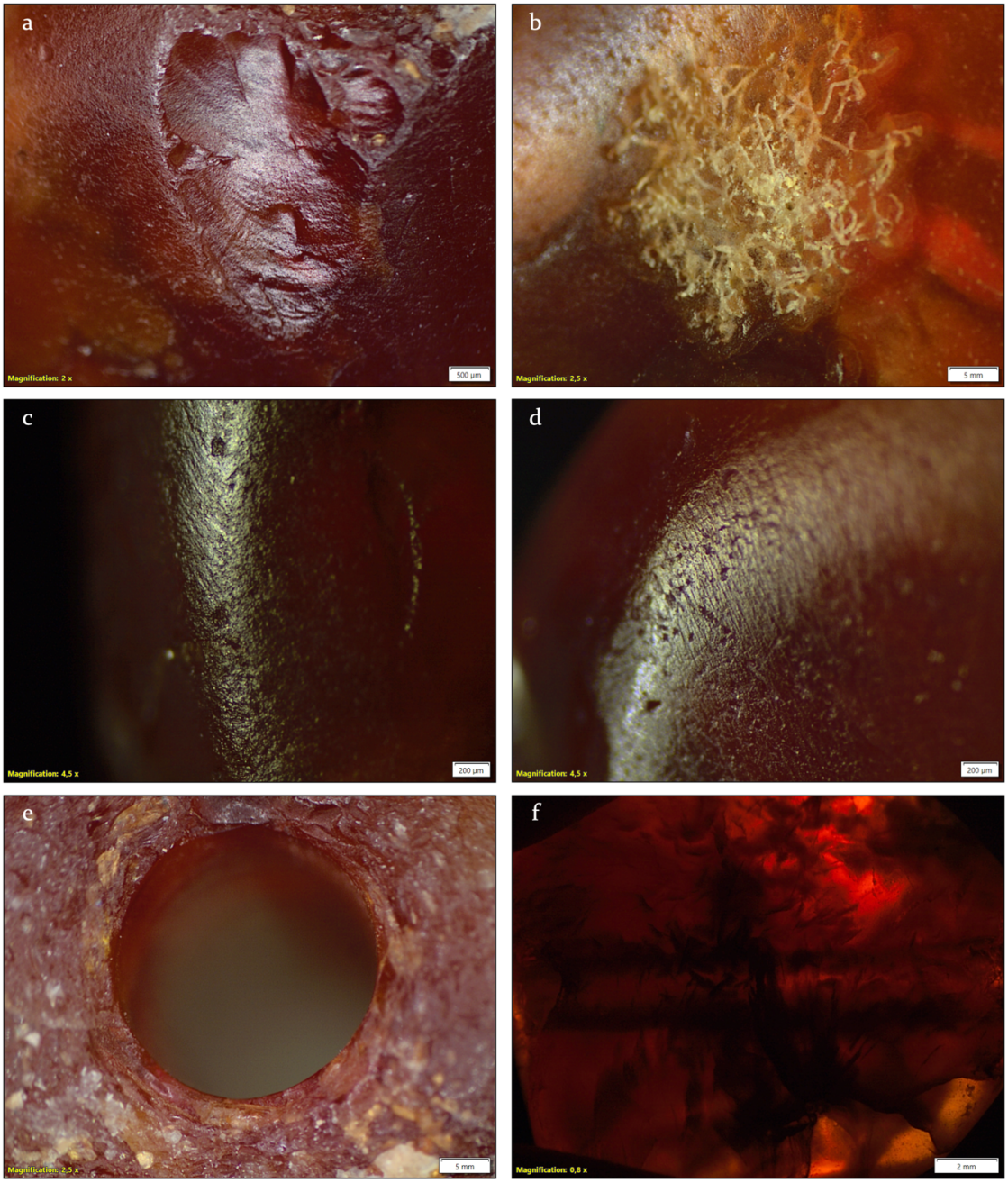
Şekil 4.38: SK149-150'un mezar çukuru içindeki pozisyonları ve SK149'un boynunda yer alan boncuk dizisinin bulunma şekli.

SK149-150 (solda; yıldız: SK150 bacak kemiği yanında bulunan boncuk, sağ alt: yakından görünümü); SK149 boynunda bulunan boncuk dizisi (sağ üst). Mezar çukurunun bina içindeki konumu için bkz.: Şekil 4.12 (Fotoğraflar: Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi).

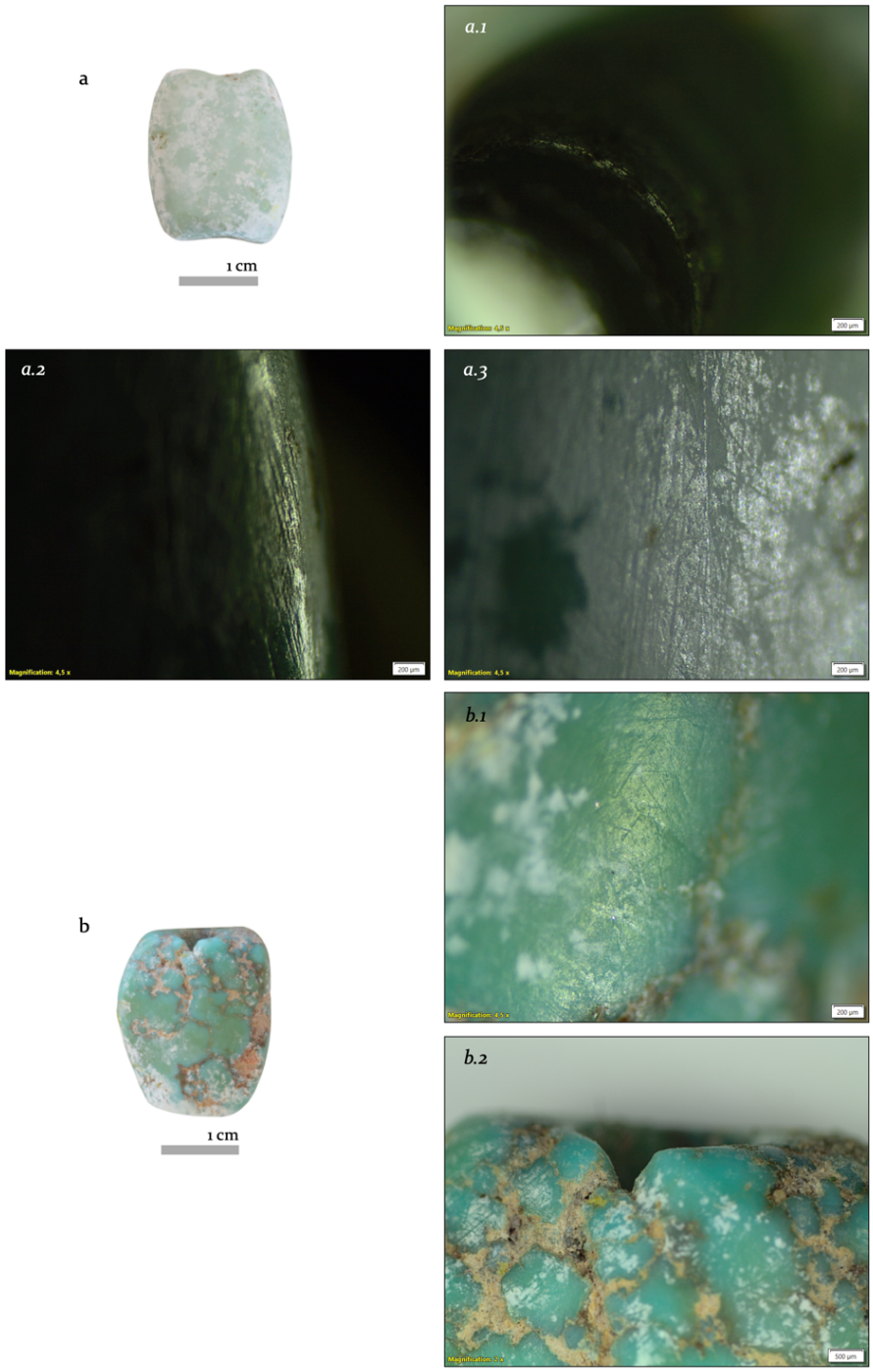
Şekil 4.39: SK149'un boynunda bulunan boncuk dizisi.

Boncuklar, bulunma şekline dayalı olarak olası kullanım/kombinasyon biçimine göre yerleştirilmiştir (ölçek: 5 cm).

Şekil 4.40: SK149'un boynunda bulunan boncuk çizisi içerisindeki akik boncuk üzerinde gözlemlenen üretim ve kullanım izleri.

Akik boncuk: (a) yongalama çıkarımı ve kenarlarında gözlemlenen yuvarlanma ve parlaklık (20x mag.); (b) ısıtma işlemine işaret eden beyaz fisürler (25x mag.); (c-d) sürtme/aşındırma çizikleri (45x mag.); (e) delik çevresinde yer alan küçük vurma izleri (25x mag.); (f) muntazam şekilde aynı aksta buluşturulmuş delik tüpleri (8x mag.).

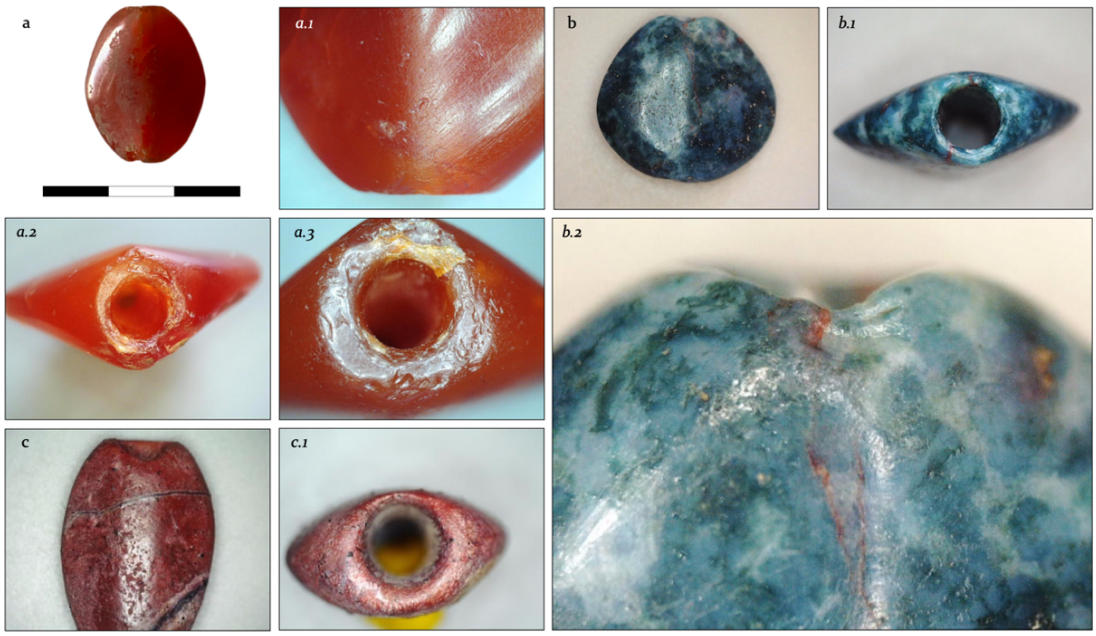
Şekil 4.41: SK149'un boynunda bulunan boncuk çizisi içerisindeki turkuaz ve varisit boncuklar üzerinde gözlemlenen üretim ve kullanım izleri.

(a) Turkuaz/varisit (?) boncuk: (a.1) delik tüpündeki çizikler ve parlaklık (45x mag.); (a.2) sürtme/aşındırma çizikleri (45x mag.); (a.3) kullanıma işaret eden düzensiz ve dağınık çizikler ve parlaklık (45x mag.); (b) turkuaz boncuk: (b.1) kullanıma işaret eden düzensiz ve dağınık çizikler ve parlaklık (45x mag.); delik kenarında çentik formunda deformasyon (20x mag.).

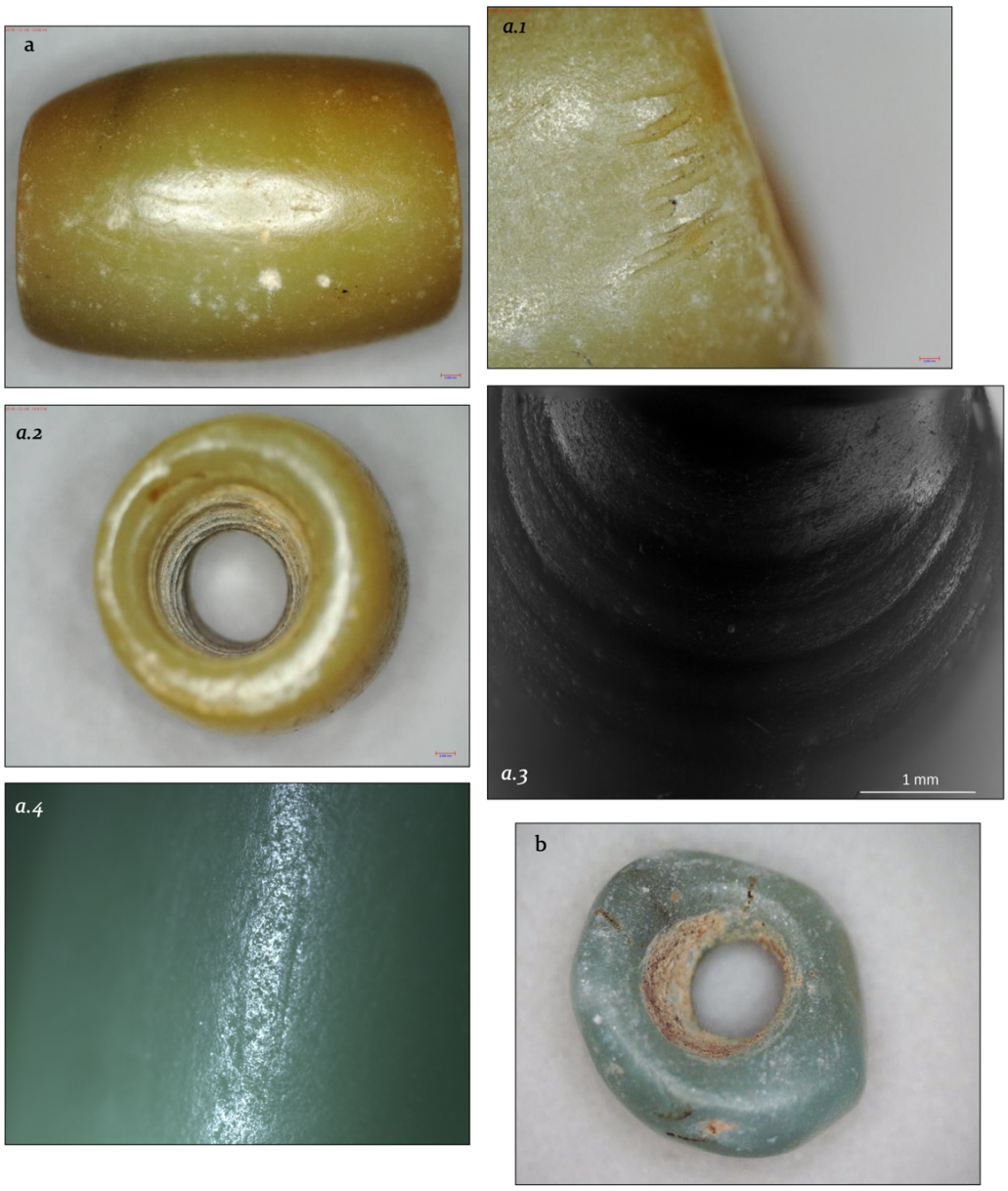
Şekil 4.42: SK35 ile birlikte bulunmuş geyik dişi pendantlar.

Boncuk dizisi (sağda) ölçek: 3 cm.

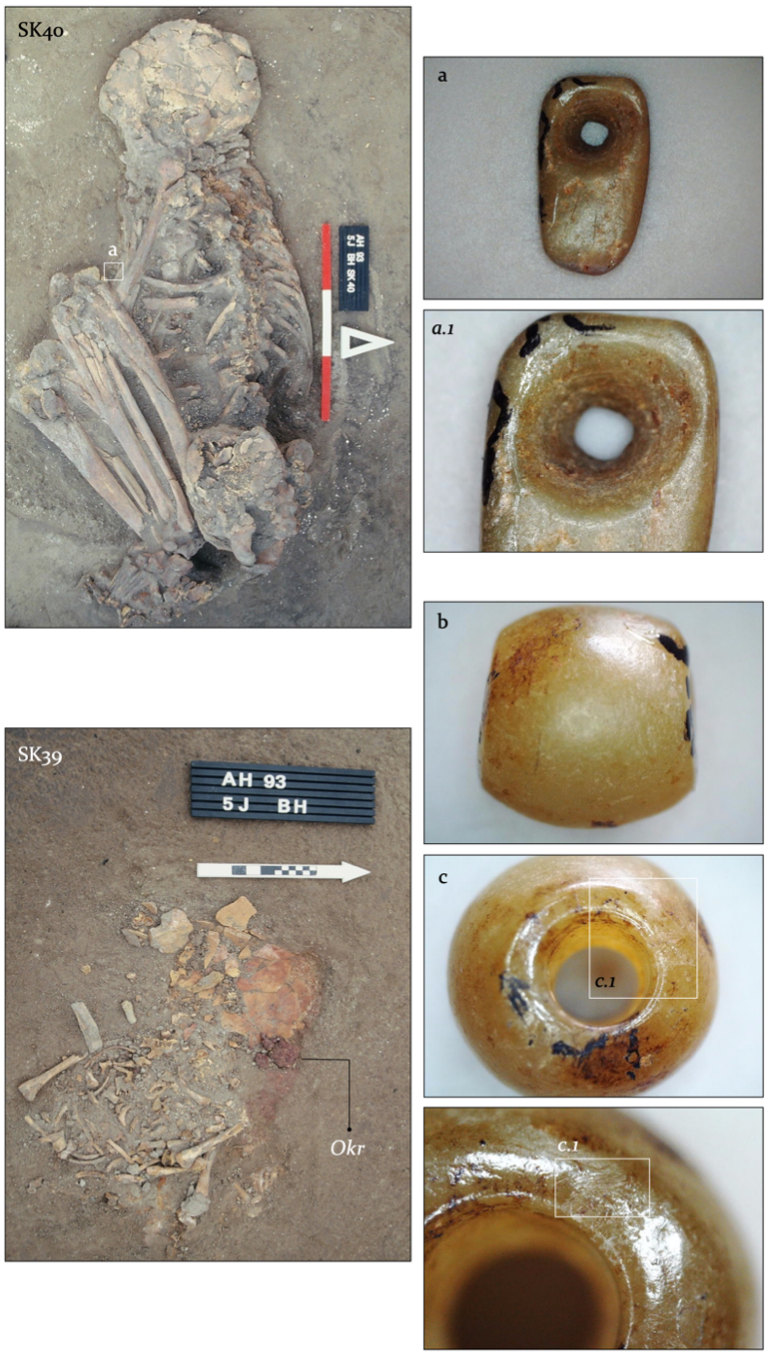
Şekil 4.43: SK31 ve SK52 ile birlikte bulunmuş boncuklar.

SK52, 2.5 yaş, çocuk: akik kelebek formlu boncuk (a, ölçek: 3 cm); boncuk yüzeyindeki sürtme/aşındırma çizikleri (a.1); delik kesiti (a.2); delik kesiti yakından görünüm ve vurma izleri (a.3); serpantin kelebek formlu boncuk (b); delik kesiti (b.1); delik kenarında deformasyon (?) (b.2); SK31, 1.5-2 yaş, bebek: yeşimtaşı kelebek formlu boncuk (c), delik kesiti (c.1).

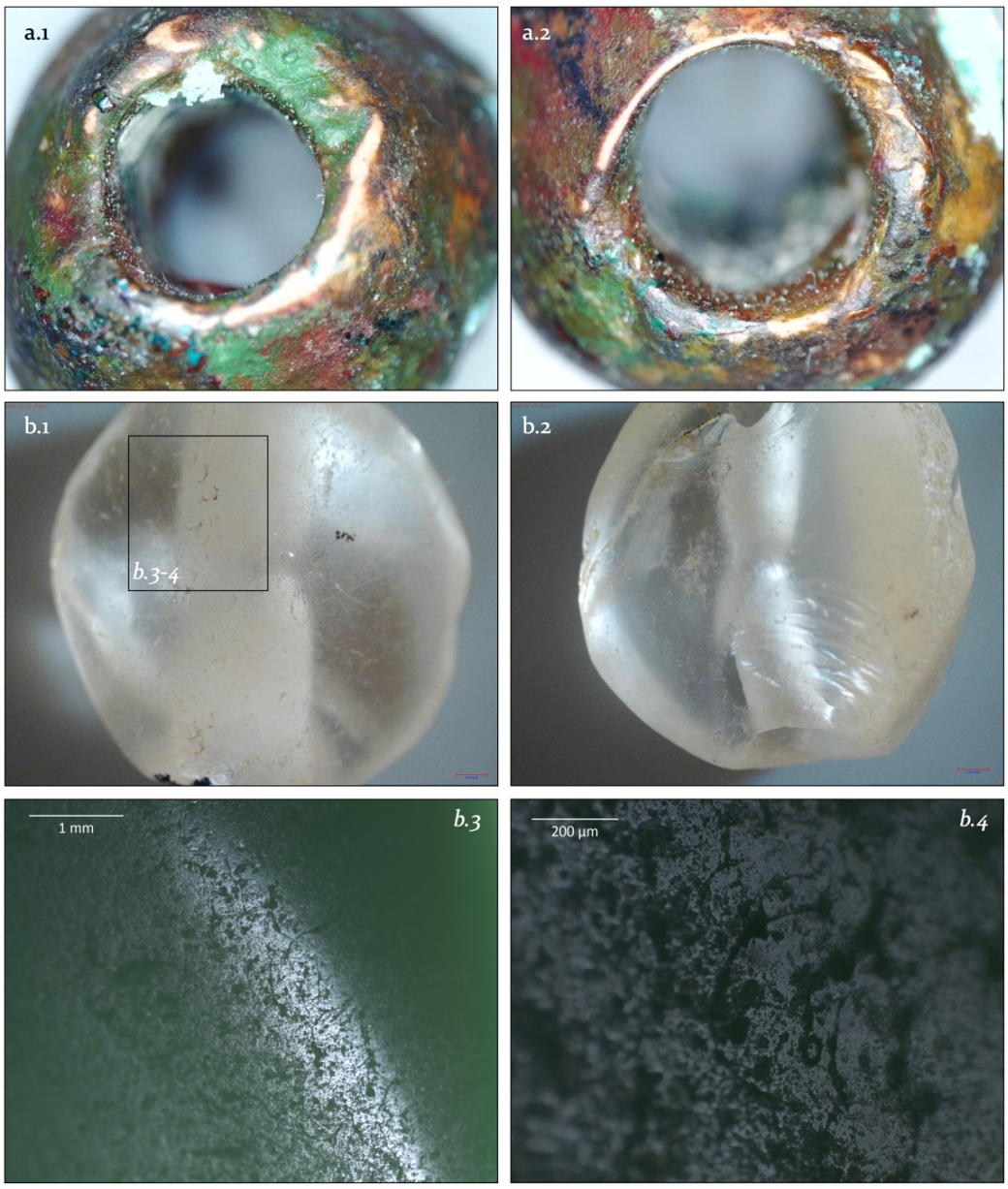
Şekil 4.44: Aynı binada (I mekanı) gömülmüş iki erişkin kadının (SK8 ve SK9) birlikte gömüldüğü yeşil renkli, steatitten yapılmış tek boncuklar.

SK8, 42-44 yaş erişkin kadın: fıçı formlu steatit boncuk (a); boncuğun delik kenarındaki kazıma izleri (a.1); boncuğun delik tüpü içinde gözlemlenen ve mekanik bir aletle delindiğini gösteren tam dönüşlü delme çizikleri (a.2); delik tüpünden alınan silikon kalıp üzerinde delme çiziklerinin negatifleri (a.3) (40x mag.); boncuğun yüzeyinde gözlemlenen parlaklık ve dağınık, düzensiz çok yönlü çizikler (a.4) (32x mag.); SK9, 42 yaş, erişkin kadın: disk formlu steatit boncuk (b).

Şekil 4.45: Aynı binada (BH mekanı) gömülmüş yaşlı kadın (SK40) ve bebek (SK39) ile birlikte gömüldükleri yeşil renkli, steatitten yapılmış tek boncuklar.

SK40, 58 yaş erişkin (yaşlı) kadın (üstte) ve birlikte gömüldüğü pendant (a); pendant tek yönden ve mekanik ve konik kesitli bir aletle delinmiştir (a.1); SK39, 1 aylık bebek, kafatası kemiklerinde okr kalıntıları mevcuttur (altta), oval formlu steatit boncukla birlikte gömülmüştür (b-c); boncuğun delik kenarında kullanımla ilişkili olabilecek düzensiz çizikler gözlemlenmiştir (c.1) (Fotoğraflar (SK39 ve SK40): Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi).

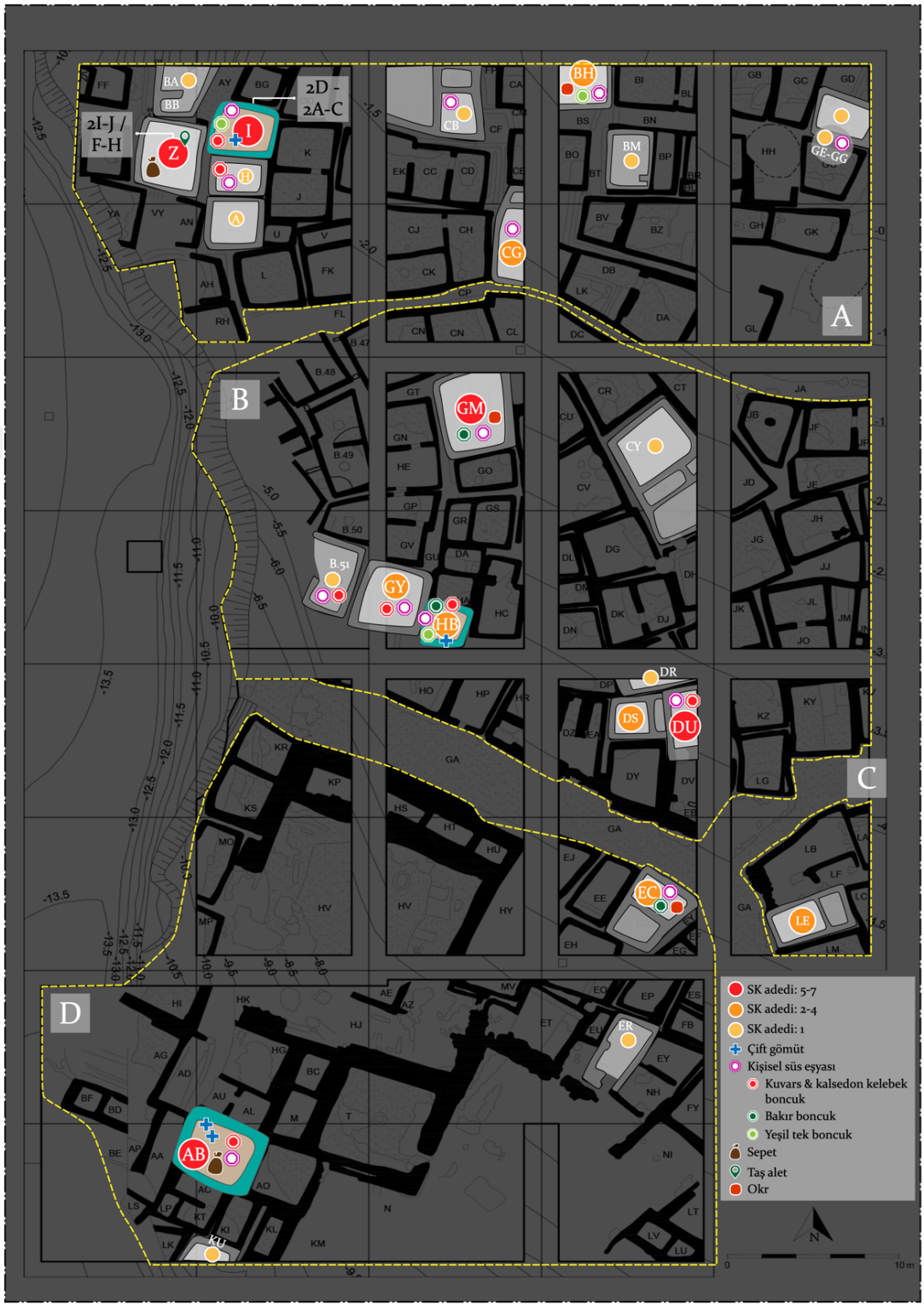
Şekil 4.46: Aynı binada (HB mekanı) ve aynı mezar çukuruna gömülmüş yaşlı kadın (SK27) ve bebek (SK28) ile birlikte gömüldükleri tek boncuklar.

SK27 (yetişkin kadın) ile birlikte bulunmuş bakır boncuk (a.1-a.2); SK28 (1.5 yaş, bebek) ile birlikte bulunmuş dağ kristalinden kelebek formlu boncuk (b.1); boncuğun delik kesitleri yarı-konik formludur ve aynı aksta buluşturulmuştur, bu durum üreticinin başarılı delme işlemine işaret eder (b.2); boncuğun yüzeyini kaplayan dairesel ve yarı-dairesel vurma izleri (b.3: 51.2x mag., b.4: 147.2x mag.); boncuğun kenarlarında gözlemlenen kenar kırıkları (yoğun kullanım sonucu oluştuğu düşünülmektedir; bkz.: b.2, delik çevresi, alt ve üst bitim).

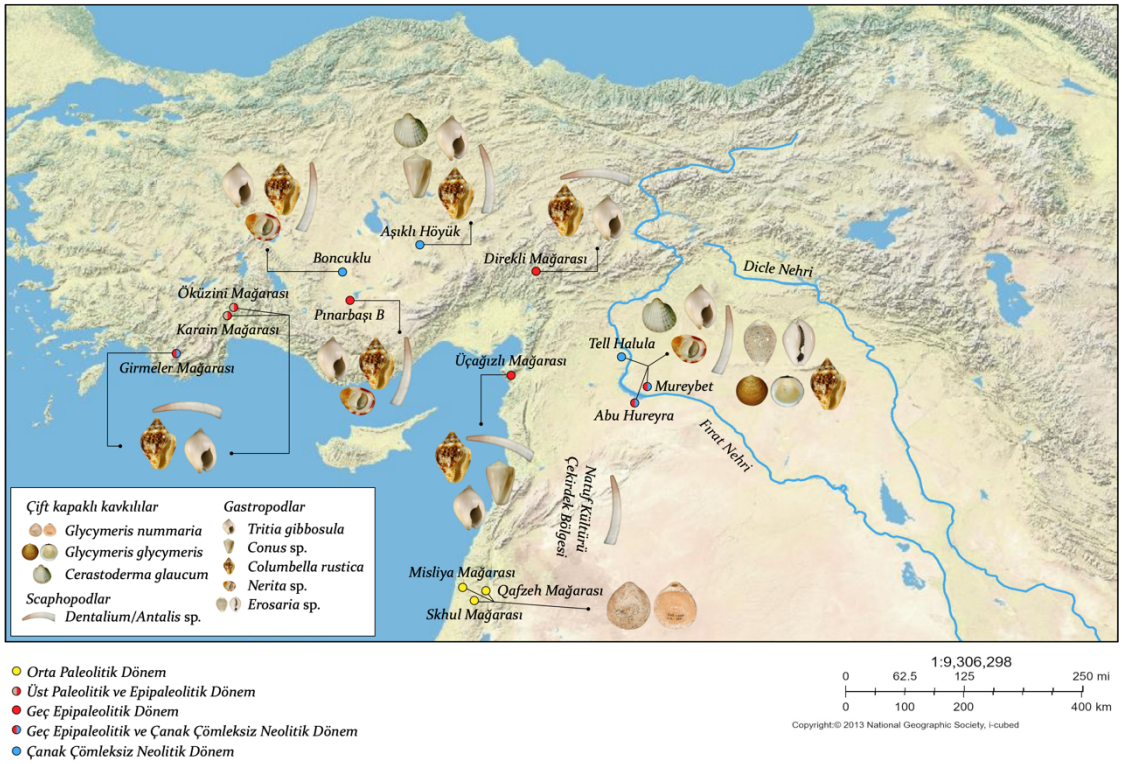
Şekil 4.47: Baş ve ağız çevresinde kırmızı okr ve boyun çevresinde bir boncuk dizisi bulunan çocuk (SK124).

Kafatası kemikleri çevresinde okr bulunan bir diğer birey (SK39) için bkz.: Şekil 4.45; SK124'ün boynunda yer alan boncuk dizisi için bkz.: Şekil 4.35 (Fotoğraflar: Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi).

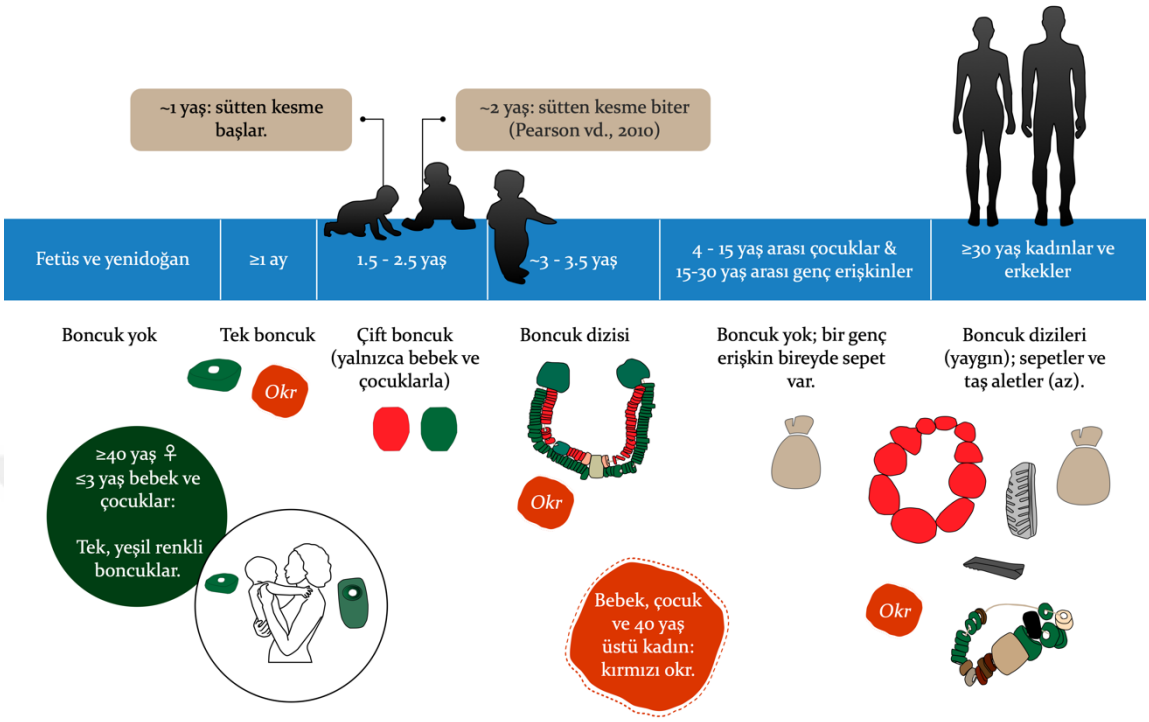
Şekil 5.1: Aşıklı Höyük'te Tabaka 2'de farklı ölü gömme uygulamaları, mezar buluntuları ve bina içi iskelet sayısının mekansal dağılımı.

Plan: Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi.

Şekil 5.2: Güney Levant, Fırat havzası ve Anadolu'da Orta Paleolitik Dönem'den Erken Neolitik Dönem'e dek çeşitli yerleşmelerde ve buluntu yerlerinde baskın olarak tercih edilen kabuk türlerinin dağılımı.

Harita: ArcGIS (*Copyright (2013) National Geographic Society*).

Şekil 5.3: Aşıklı Höyük'te farklı mezar buluntuları ve okr ile birlikte gömülme uygulamasının yaş gruplarına göre dağılımı.

EKLER

EK I: TEZ ÇALIŞMASINA DAHİL EDİLEN İSKELETLERİN LİSTESİ

SK#	Yıl	Cinsiyet	Yaş/Ay	Yaş Grubu	Bina	Tabaka/Evre	Kişisel Süs Eşyası	Okr	Hasır	Diğer mezar buluntusu (sepet, taş alet)	Çift Gömüt	aDNA	İzotop
SK5*	1989	-	9 ay	Bebek	AB	2A-C	-	-	-	-	SK4 ile	-	-
SK4*	1989	♀	20-22	Genç erişkin	AB	2A-C	-	-	-	-	SK5 ile	-	+
SK2*	1989	♀	28	Genç erişkin	AB	2A-C	-	-	-	-	SK3 ile	-	+
SK3*	1989	♂	40-44	Orta erişkin	AB	2A-C	-	-	-	-	SK2 ile	-	+
SK149	2021	-	?	Çocuk	AB/B.25	2A-C	+	-	-	-	SK150 ile	-	-
SK150	2021	?	?	Erişkin	AB/B.25	2A-C	+	-	-	-	SK149 ile	-	-
SK152	2021	?	?	Erişkin	AB/B.25	2A-C	-	-	-	+	-	-	-
SK23*	1991	-	Doğum	Bebek	GM	2A-C	-	-	-	-	-	-	-
SK24*	1991	-	1-2 ay	Bebek	GM	2A-C	-	-	-	-	-	-	-
SK25*	1991	-	6 ay	Bebek	GM	2A-C	-	-	-	-	-	-	-
SK50*	1990	-	8	Çocuk	GM	2A-C	-	-	-	-	-	-	-
SK22*	1991	♀	42	Orta erişkin	GM	2A-C	+	+	-	-	-	-	+
SK31*	1991	-	1.5-2	Bebek	GY	2A-C	+	-	-	-	-	-	-
SK53*	2008	-	7-8 ay	Bebek	GY	2A-C	-	-	-	-	-	-	-
SK54*	2008	-	1-1.5	Bebek	GY	2A-C	-	-	-	-	-	-	-

EK I: Tez Çalışmasına Dahil Edilen İskeletlerin Listesi Devam

SK52*	2008	-	2.5	Çocuk	GY	2A-C	+	-	-	-	-	-	-
SK15*	1990	-	Doğum	Bebek	DU	2A-C	-		+	-	-	-	-
SK16*	1990	-	12	Çocuk	DU	2A-C	-	-	-	-	-	-	-
SK17*	1990	♂	15	Genç erişkin	DU	2A-C	-	-	-	-	-	-	-
SK18*	1990	♀	33-46	Orta erişkin	DU	2A-C	+		-	-	-	-	+
SK123*	2008	♀	49-50	Yaşlı	DU	2A-C	-	-	-	-	-	-	+
SK29*	1991	♀	47-48	Yaşlı	HB	2A-C	+	-	+	-	-	-	+
SK27*	1991	♀	-	Erişkin	HB	2A-C	+		+	-	SK28 ile	-	-
SK28*	1991	-	1.5	Bebek	HB	2A-C	+	-	+	-	SK27 ile	-	-
SK45*	1993	-	9-10	Çocuk	CG	2A-C	-	-	-	-	-	-	+
SK49*	1994	♂	37-38	Orta erişkin	CG	2A-C	+	-	+	-	-	-	+
SK115*	1997	♀	-	Erişkin	CG	2A-C	-	-	+	-	-	-	-
SK39*	1993	-	1 ay	Bebek	BH	2A-C	+	+	-	-	-	-	-
SK41*	1993	♀	46-47	Yaşlı	BH	2A-C	-	-	-	-	-	-	-
SK40*	1993	♀	58	Yaşlı	BH	2A-C	+	-	-	-	-	-	+
SK36*	1992	-	3-4	Çocuk	LE	2A-C	-	-	-	-	-	-	-
SK37*	1992	-	11	Çocuk	LE	2A-C	-	-	-	-	-	-	+
SK124*	2008	-	3.5	Çocuk	EC/B.41	2A-C	+	+	+	-	-	-	-
SK143	2017	-	5-5.5	Çocuk	EC/B.41	2A-C	-	-	+	-	-	-	-
SK55*	2008	-	2.5	Çocuk	DS	2A-C	-	-	-	-	-	-	-
SK56*	2008	-	8-9 ay	Fetüs	DS	2A-C	-	-	-	-	-	-	-
SK1*	1989	♂	20-21	Genç erişkin	BD	2A-C	-	-	-	-	-	-	+
SK101*	1994	♂	52-53	Yaşlı	BM	2A-C	-	-	+	-	-	-	+
SK33*	1991	-	4.5-5	Çocuk	C	2A-C	-	-	-	-	-	-	-

EK I: Tez Çalışmasına Dahil Edilen İskeletlerin Listesi Devam

SK44*	1993	♀	-	Erişkin	CB	2A-C	+	-	-	+	-	-	-
SK151	2021	?	?	Erişkin	CY/B.52	2A-C	+		+	-	-	-	-
SK13*	1990	♂?	-	Erişkin	DA	2A-C	-	-	-	-	-	-	-
SK19*	1990	-	38 hafta	Fetüs	DR	2A-C	-	-	-	-	-	-	-
SK103*	1994	-	11-12	Çocuk	ER	2A-C	-	-	-	-	-	-	-
SK102*	1994	-	11-12	Çocuk	FV	2A-C	-	-	-	-	-	-	-
SK26*	1991	♂	35-38	Orta erişkin	GV	2A-C	-	-	-	+	-	-	-
SK32*	1991	♀	55	Yaşlı	GE	2A-C	-	-	-	-	-	-	+
SK125	2009	♀	-	Erişkin	GE-GG	2A-C	+	-	+	-	-	-	-
SK7*	1989	♀	34-36	Orta erişkin	H	2A-C	+	-	+	-	-	-	+
SK35*	1992	♀	-	Erişkin	KE	2A-C	+	-	-	-	-	-	-
SK126	2009	-	35-40	Orta erişkin	KO	2A-C	-	-	-	-	-	-	-
SK34*	1992	♀	44-45	Erişkin	KU	2A-C	-	-	-	-	-	-	+
SK48*	1993	♂	17-18	Genç erişkin	NT	2A-C	-	-	+	-	-	-	+
SK47*	1993	♀	-	Genç erişkin	NV	2A-C	-	-	-	+	-	-	
SK104*	1994	♀	+15	Erişkin	OP	2A-C	+	-	-	-	-	-	+
SK113*	1997	♀	-	Erişkin	TM	2A-C	-	-	-	-	-	-	+
SK114*	1997	♂	-	Erişkin	UC	2A-C	-	-	+	-	-	-	-
SK112*	1997	-	-	Erişkin	UH	2A-C	+	-	-	-	-	-	-
SK127*	2009	-	-	Erişkin	ZB	2A-C	-	-	+	-	-	-	+
SK147	2019	?	?	?	B.50	2A-C	-	-	-	-	-	-	-
SK148	2019	-	~3?	Çocuk	B.51	2A-C	+	-	-	-	-	-	-
SK144	2018	?	?	?	-	2A-C	-	-	-	-	-	-	-

EK I: Tez Çalışmasına Dahil Edilen İskeletlerin Listesi Devam

SK145	2018	?	?	?	-	2A-C	-	-	-	-	-	-	-
SK57*	1989	♀	18	Genç erişkin	-	2A-C	-	-	-	-	-	-	-
SK38*	1992	♂	-	Erişkin		2A-C	-	-	-	-	-	-	-
SK10*	1989	♀	20-23	Genç erişkin	I	2A-C	-	-	-	-	-	-	+
SK8*	1989	♀	42-44	Orta erişkin	I	2A-C	+	-	-	-	-	-	+
SK9*	1989	♀	42	Orta erişkin	I	2A-C	+	-	-	-	-	-	+
SK11*	1989	♂	36-38	Orta erişkin	I	2A-C	+	-	-	-	-	-	+
SK106*	1995	♂	60	Yaşlı	I	2D	+	-	+	-	SK107 ile	-	+
SK107*	1995	-	9 ay	Bebek	I	2D	-	-	-	-	SK106 ile	-	-
SK109*	1995	♂	34-35	Orta erişkin	I	2D	+	-	+	-	-	-	+
SK108*	1995	-	4.5-5	Çocuk	A	2D	-	-	-	-	-	-	-
SK142	2017	-	9 ay	Bebek	OC/B.40	2D	+	-	-	-	-	-	-
SK51*	1989	-	10-11 ay	Bebek	AF	2E?	-	-	-	-	-	-	-
SK43*	1993	-	1.5-2	Bebek	P	2F-H	-	-	-	-	-	-	-
SK42*	1993	♀	43	Orta erişkin	P	2F-H	-	-	-	-	-	-	+
SK46*	1993	♀	39-40	Orta erişkin	P	2F-H	-	-	-	-	-	-	+
SK12*	1989	-	2-3	Çocuk	AS	2F-H	+			-	-	-	-
SK135*	2014	-	0-1 ay	Bebek	B.30	2F-H	+	-	-	-	-	-	-
SK105*	1995	-	6 ay	Bebek	D	2F-H	-	-	-	-	-	-	-
SK119	1999	-	9 ay	Bebek	Z	2F-H	-	-	-	-	-	-	-
SK117*	1999	♀	28	Genç erişkin	Z	2F-H	-	-	-	?	-	-	+
SK118*	1999	♂	21-22	Genç erişkin	Z	2F-H	-	-	+	+	-	-	+
SK141	2016	♀	35-40	Orta erişkin	B.16	2I-J	-	-	+	+	-	-	+
SK138	2015	-	-	Erişkin	B.37	2I-J	-	-	+	+	-	-	+

EK I: Tez Çalışmasına Dahil Edilen İskeletlerin Listesi Devam

SK139	2015	♀	-	Erişkin	B.37	2I-J	-	-	-	-	-	-	
SK130*	2012	-	13-13.5	Çocuk	BA-BB	2I-J	-	-	+	-	-	-	+
SK110*	1996	♀	-	Erişkin	RI	2I-J	-	-	+	-	-	-	+
SK116*	1998	♀	41	Orta erişkin	UT	3	-	-	-	-	-	-	+
SK121*	2007	♂	47-48	Yaşlı	YN	3C	-	-	-	-	-	-	+
SK134*	2013	♀	50-55	Yaşlı	B.24	3	-	-	-	-	-	-	+
SK120*	2000	♂	43-44	Orta erişkin	YH/B.18	3A	-	-	-	-	-	-	+
SK132*	2012	♀	39-40	Orta erişkin	B.18	3A	-	-	+	-	-	-	+
SK153	2021	-	?	Çocuk	B.38	3	+	-	+	-	-	-	-
SK140	2015	-	Doğum	Bebek	B.1	3E/4	-	-	+	-	SK137 ile	-	-
SK137	2015	-	2	Bebek	B.1	3E/4	-	-	+	-	SK140 ile	-	-
SK131*	2012	-	8-9	Çocuk	B.1	3E/4	-	-	+	-	-	+	+
SK136	2015	♀	30	Orta erişkin	B.1	3E/4	-	-	+	-	-	+	+
SK133*	2012	♀	65	Yaşlı	B.1	3E/4	-	-	+	-	-	+	+
SK128*	2011	-	10	Çocuk	B.3	4	-	-	+	-	-	+	+
SK129*	2011	♀	24-25	Genç erişkin	B.3	4	-	-	+	-	-	+	+
SK146	2018	♀	?	?	B.46	5	-	-	+	-	-	-	-

*Antropolojik analizler için bkz.: Erdal, Ö. D., 2018. "Lifestyle and Health Conditions of the Neolithic People of Aşıklı Höyük", İçinde M. Özbaşaran, G. Duru ve M. C. Stiner (Ed.), **The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin** (s. 405-425). Ege Yayınları: İstanbul; ? = antropolojik analizleri devam eden bireyler; aDNA analizleri için bkz.: Yaka vd., 2021. "Variable Kinship Patterns in Neolithic Anatolia Revealed by Ancient Genomes", **Current Biology**; Karbon ve azot sabit izotop analizleri için bkz.: Itahashi vd., 2021. "The Impact of the Transition from Broad-Spectrum Hunting to Sheep Herding on Human Meat Consumption: Multi-Isotopic Analyses of Human Bone Collagen at Aşıklı Höyük, Turkey", **Journal of Archaeological Science** 136, 105505.

EK II: TEZ KAPSAMINDA ANALİZ EDİLEN AŞIKLI HÖYÜK BONCUKLARI: YÖNTEM VE ANALİZ SONUÇLARI

Aşıklı Höyük'te farklı cinsiyet ve yaş gruplarından bireylerin kişisel süs eşyası üretim ve kullanım pratiklerindeki benzerlikleri ve farklılıkları anlamak amacıyla, tez çalışması kapsamında yerleşmede mezarlarda bulunmuş taş boncukların morfometrik, teknolojik ve kullanım izi analizleri gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, 2018-2021 yılları arasında gerçekleştirilen çalışmada, Aşıklı'da mezarlarda tek, çift veya dizi içerisinde ve karşılaştırma amacıyla çeşitli diğer kontekstlerde bulunmuş 422 adet boncuk çalışılmıştır (bkz.: EK II.2). Bunlardan 409'u toplam 18 bireye aittir. Mezar dışı kontekstlerde bulunmuş 13 boncuk ise karşılaştırma malzemesini oluşturmaktadır. Daha önceki çalışmalara dayalı olarak (Bains, 2013; Yelözer 2016, 2018) boncukların hammadde, renk ve tipolojik tanımlamaları yapılmış (bkz.: EK II.3) ve 217 adet boncuğun morfometrik analizleri gerçekleştirilmiştir (bkz.: EK II.4.1). Bunlardan 66 adedi delme teknolojisi açısından incelenmiştir (bkz.: EK II.4.2). 25 örneğin ise yüzeyleri ve delikleri mikroskobik üretim ve kullanım izi analizleri kapsamında incelenmiştir (bkz.: EK II.7). EK II.1'de çalışılan malzemenin özellikleri ile uygulanan yöntem sunulmaktadır.

EK II.1: Boncukların Morfometrik, Teknolojik ve Kullanım İzi Analizleri: Malzeme ve Yöntem

Hammadde Grupları ve Formlar

Tez çalışmasının odak noktasındaki malzeme grubunu Aşıklı sakinlerinin birlikte gömüldüğü boncuklar oluşturmaktadır. Aşıklı Höyük'te bireylerin birlikte gömüldüğü boncukların büyük çoğunluğu çeşitli kayaçlar ve minerallerden üretilmiştir (Yelözer, 2016, 2018; Yelözer ve Alarashi, 2021). Kayaç ve mineral türlerinin tanımları, önceki çalışmalardan da faydalanılarak (Bains, 2013; Yelözer, 2016) makro gözlemlerle, materyalin renk, sertlik, doku, parlaklık

gibi özelliklerine dayalı olarak ve mümkün olduğunda Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi jeomorfoloğu Dr. Catherine Kuzucuoğlu'na danışılarak yapılmıştır. Mezar dışı kontekstlerde bulunmuş ancak benzer materyallerden üretilmiş bir grup boncuk üzerinde ise 2019 yılında İstanbul Üniversitesi Fizik Bölümü Nano ve Optoelektronik Laboratuvarında Dr. Furkan Kuruoğlu ile birlikte SEM-EDS analizleri gerçekleştirilmiştir. Yeşil ve yeşil-mavi renkli minerallerden üretilmiş bu boncukların elementel dağılımları hakkında İstanbul Teknik Üniversitesi'nden Prof. Gültekin Topuz'a danışılmıştır. Elementel spektrum, Al + Si baskınlığının önerdiği üzere örneklemin büyük kısmının alüminyum silikat grubu minerallerden oluştuğu ancak bir örneğin serpantin, bir örneğin steatit ve bir başka örneğin ise jadeit olabileceği şeklinde yorumlanmıştır (Tablo EK II.1.1). Bu karşılaştırma malzemesi de tez çalışmasının odağındaki taş boncukların hammadde tanımlamaları için bir referans olmuştur.

Tablo EK II.1.1: SEM-EDS analizleri gerçekleştirilen boncukların elementel spektrumu (elementlerin atomik ağırlık yüzdeleri).

AH#	%										
	C	**Ca**	**O**	**Fe**	**Zn**	**Na**	**Mg**	**Al**	**Si**	**P**	**Cl**
AH-831	23.26	8.77	46.76	0.51	-	1.06	0.71	4.69	13.38	0.87	-
AH-251	22.3	7.81	48.68	0.38	-	0.23	0.59	5.32	12.41	2.28	-
AH-344	18.08	10.25	49.36	1.05	-	1.62	1.49	4.93	11.85	0.8	-
AH-601	22.56	6.2	42.84	-	-	0.51	0.4	10.97	15.6	-	0.92
AH-692*	21.84	-	50.77	0.89	-	1.59	12.08	2.08	9.97	0.45	0.33
AH-10-77	-	-	65.18	0.67	0.38	-	1.08	10.84	21.85	-	-
AH-10-78**	28.26	16.36	41.2	1.04	-	2.44	1.95	2.61	4.46	0.61	-
AH-07-23***	38.83	-	41.01	0.2	-	2.26	0.31	7.06	10.33	-	-

*olasılıkla serpantin; **olasılıkla steatit; ***olasılıkla jadeit.

Mezar buluntusu olan taş boncuklar içerisindeki kayaç ve mineral türleri steatit, kireçtaşı, serpantin ve lületaşı gibi yumuşak taşlar, kuvars grubu mineraller (tek kristalli kuvarslar: dağ kristali; çok kristalli kuvarslar: saydam ve yarı-saydam kalsedonlar, örn.: akik, krisopraz; opak kalsedonlar, örn.:

jasper/yeşimtaşı) ve malahit/nabit bakırdan oluşmaktadır. Az sayıda örnekte ise hayvan kemiği/dişi ve Akdeniz kabuğundan üretilmiş boncuklar mevcuttur. Hammadde türleri ile boncuk formları arasında bir ilişki olduğu görülmektedir: belirli hammaddeler belirli formda boncukların üretimi için tercih edilmiştir. Malzeme grubu, uygulanan üretim tekniklerinde ve kullanım izlerinin oluşumunda belirleyici olması bağlamında yumuşak ve sert taşlardan üretilmiş boncuklar olarak ayrılmaktadır (Tablo EK II.1.2).

Tablo EK II.1.2: Örneklem içerisindeki taş türleri ve Mohs sertlik dereceleri.

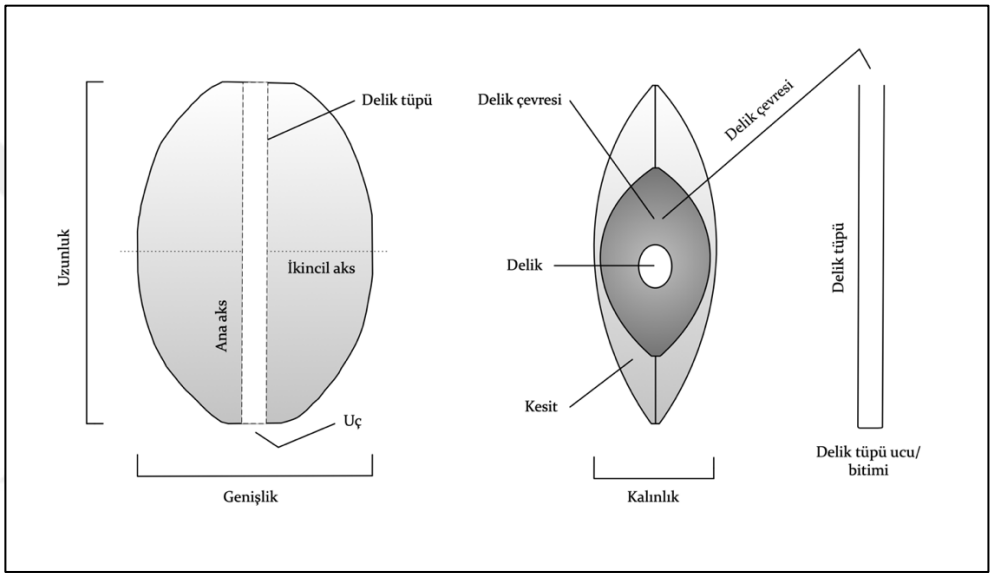
Mohs ≤ 2-5	**Mohs = 6-6.5**	**Mohs ≥ 7**
Steatit, kireçtaşı, lületaşı, serpantin, mermer	Turkuaz	Akik, kuvars, krisopraz, yeşimtaşı

Şekil EK II.1.1: Steatit ve serpantin gibi yumuşak taş türlerinden üretilmiş kısa ve disk formlu boncuklar (solda) ve akik, kuvars ve krisopraz gibi sert taş türlerinden üretilmiş "kelebek tipli" boncuklar (sağda).

Hammadde ve form arasındaki ilişki, steatit, serpantin ve kireçtaşı gibi yumuşak taş türlerinin kısa, disk, oval ve silindirik/fıçı formlu boncukların üretiminde tercih edildiğini, sert, yongalanarak önform verilebilecek hammaddelerin ise yassı, oval ya da üçgen formlu, bikonveks, mercimek veya elmas olarak tanımlanabilecek kesitlere sahip belirli bir boncuk formunun

üretimi için tercih edildiğini göstermektedir (Şekil EK II.1.1). Çalışılan malzeme içerisinde yer alan yassı, oval ya da üçgen formlu, bikonveks kesitli "kelebek" tipli boncukların morfolojik özellikleri ile Alarashi'nin (2016b: 494) benzer boncuklar için önerdiği tanımlama kriterleri uyumluluk göstermektedir: (a) yassı ve büyük form, (b) simetrik uç, (c) mercimek veya elmas formlu kesit ve kimi örneklerde (d) halka uç (Şekil EK II.1.2).

Şekil EK II.1.2: Boncuk yüzey ve delik morfolojisi ve kullanılan terimler.

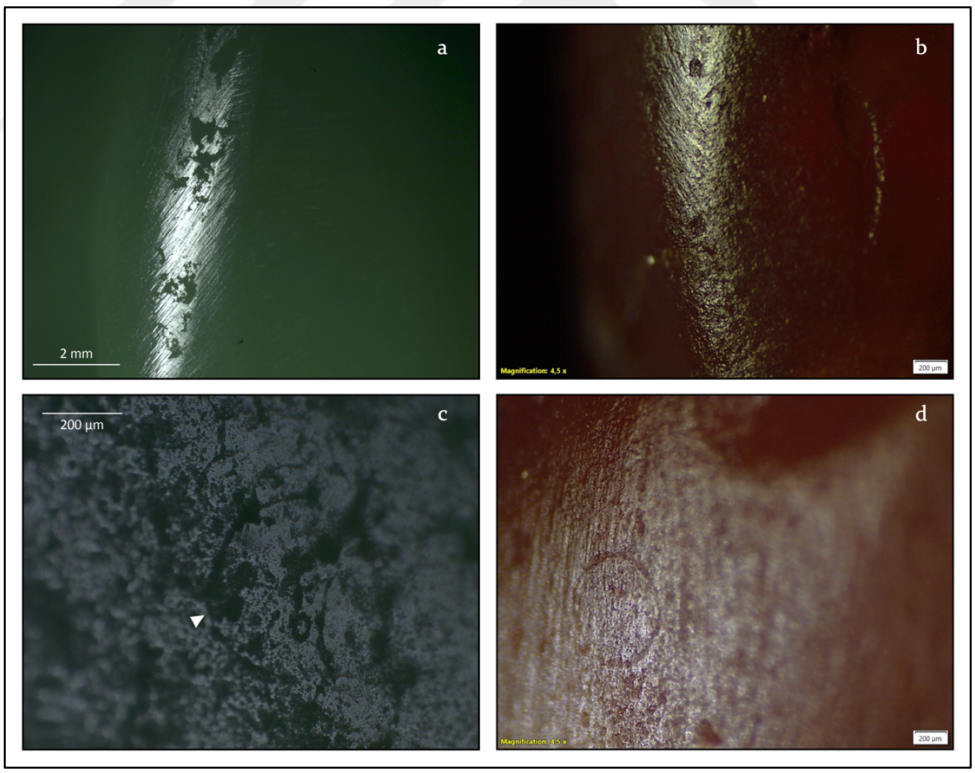
Tez çalışması kapsamında iz analizleri yalnızca taş boncuklar üzerinde gerçekleştirilmiştir. Boncuk yüzeylerinden ve delik içlerinden alınan silikon kalıplar üzerinde gerçekleştirilen analizlerde, silikon kalıpların özellikle sert taşlardan üretilmiş boncuklar üzerinde yer alan en küçük ve detaylı izlerin negatiflerini taşıdığı gözlemlenirken, Raad ve Makarewicz (2019) tarafından da belirtildiği gibi, bazı yumuşak taş türlerinde malzeme yüksek kalitede sonuç vermemiştir. Bununla birlikte, kullanılan silikonun hayvan kemiği, dişi ve kabuk gibi yumuşak materyallere zarar verebilme olasılığı nedeniyle bu tür materyallerden boncuklar örneklenmemiştir. Bu sebeple mikroskobik iz analizi gerçekleştirilen örneklem ağırlıklı olarak sert taşlardan üretilmiş malzemeyi içermektedir.

Teknoloji ve Kullanım: Makro Analizler ve Mikroskobik İz Analizleri

Analizler kapsamında öncelikle boncukların uzunluk, genişlik, kalınlık, çap ve delik çapı gibi metrik özellikleri kaydedilmiş ve formları tanımlanmıştır. Ardından, teknoloji ve kullanımı anlamak amacıyla makro gözlemler kaydedilmiş ve mikroskobik iz analizleri için örnekleme yapılmıştır. Boncukların üretim teknolojilerini, kullanımın yoğunluğunu ve olası farklı kullanım biçimlerini anlamak amacıyla gerçekleştirilen iz analizleri, boncukların yüzeyleri ve delikleri üzerindeki makro ve mikro izlerin tanımlanmasına dayalıdır. Özellikle tüm durumdaki boncuklarda incelenmesi mümkün olmayan delik tüplerinin ve laboratuvar ortamına taşınması mümkün olmayan boncukların iz analizlerinin gerçekleştirilebilmesi için boncuk yüzeylerinden ve delik içlerinden alınan silikon kalıplarda kalan izlerin negatiflerinin mikroskop altında detaylıca analizi mümkün olmaktadır. Bu bağlamda, tez çalışması kapsamında incelenen malzemenin Aksaray Müzesi'nde yer alan bölümü için silikon kalıp alma prosedürü gerekli bir aşama olmuştur. Örnekleme öncesinde boncuklar önce sıcak sabunlu suda, ardından sıcak temiz suda bekletilerek ve en son akan temiz su altında yıkanarak yüzeyde ve delik içinde kalan topraktan arındırılarak temizlenmiştir. Temizlik süreci ardından boncukların ön ve arka yüzleri ile delik içlerinden *Coltene President Jet Light Body* A tipi dental silikon ile kalıp alınmış, analizler silikon kalıplar üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Aralık 2018'de Aksaray Müzesi'nde alınan örnekler, 2019 yılı Nisan-Mayıs aylarında Dr. Hala Alarashi danışmanlığında Nice Sophia Antipolis Üniversitesi CNRS-CEPAM (UMR 7264) laboratuvarında 11-63x aralığında büyütmeye sahip bir stereomikroskop (Olympus SZ-ET) altında incelenmiş ve ardından bazı örnekler 9-150x aralığında daha fazla büyütme olanağı sunan bir optik mikroskop (Leica Z16 APO) ile yeniden incelenmiştir. Bu mikroskoba bağlı *Leica*

Application Suite 4.4.0 yazılımı ile bazı örnekler fotoğraflanmış, gerek duyulduğunda tüm yüzeyin görüntüsünü alabilmek amacıyla art arda odaklanarak çekilen en az 20-30 aralığında görsel *Helicon Focus 5.3* yazılımında birleştirilmiştir. Son olarak, bir başka grup malzeme Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi 2021 araştırma sezonunda 6.7-45x aralığında büyütmeye sahip bir stereomikroskop (Olympus SZ-61) altında incelenmiştir. Bu malzeme grubunda analizler silikon kalıplar yerine doğrudan boncuk yüzeyleri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Mikroskop altında boncuk yüzeylerinde gözlemlenen izler ile daha önce çalışılan benzer materyallerden üretilmiş boncukların silikon kalıplarında gözlemlenen izler arasında tutarlılık olduğu kaydedilmiştir. Bu bağlamda, boncuk yüzeyleri üzerinde gerçekleştirilen çalışma, silikon kalıp yönteminin de güvenilirliğini sağlamıştır (Şekil EK II.1.3).

Şekil EK II.1.3: Boncuk yüzeyinin silikon kalıbı üzerinde izlerin negatifleri ve benzer materyalden üretilmiş başka bir boncuk yüzeyindeki izlerin mikro-fotoğrafları. Sürtme/aşındırma çizikleri: silikon kalıp, akik (16x mag.) (a); boncuk yüzeyi, akik (45x mag.) (b); dairesel vurma izleri: silikon kalıp, dağ kristali (147.2x mag.) (c); boncuk yüzeyinde, akik (45x mag.) (d).

İz analizleri sırasında her bir boncuğun ön ve arka yüzü ve delik kesitleri üzerinde gözlemlenen farklı iz türleri tanımlanmış ve kaydedilmiştir. Boncuk yüzeylerinde tanımlanan farklı izler şu şekildedir: (a) çizikler, (b) çıkarımlar, (c) vurma noktaları, (d) parlaklık. Her izin yoğunluğu, yönü, devamlılığı, organizasyonu ve morfolojisi tanımlanmıştır (Tablo EK II.1.3). İzlerin genel organizasyonu ve morfolojik özelliklerinin tanımlanmasıyla, üretimin hangi aşamasına ait oldukları, kullanılan aletin özellikleri ve/veya kullanım sonucu mu oluştukları gibi soruların cevaplandırılabilmesi mümkün olmaktadır. Deliklerde öncelikle delme yönü belirlenmiştir. Delik tüpünün ve ucunun/bitiminin morfometrik özellikleri, kullanılan delici hakkında bilgi verebilmektedir. Delik tüplerinin yönelimi, hizası ve oranı, delme işlemi esnasında uygulanan farklı hareketlerin tanımlanabilmesini sağlamaktadır. Delik çevresinin incelenmesi ise delme işlemi gerçekleştirilmeden önce uygulanan adımların ve boncuğun bir başka boncuk veya materyal ile birbirine değmesi sonucu oluşması muhtemel izlerin tanımlanabilmesini sağlamaktadır. Delik tüpü üzerindeki mikro izler, delme sırasında uygulanan hareketleri, kullanılan aleti, kullanım izlerini ve/veya kullanım sonucu silinmiş üretim izlerini görebilmemizi sağlamaktadır (Tablo EK II.1.4).

Tablo EK II.1.3: Boncuk yüzeyleri için tanımlanan parametreler.

A. İz türleri	
1. Çizikler	Var/yok
2. Çıkarımlar/negatifler	Var/yok
3. Vurma noktaları	Var/yok
B. İzlerin tanımı	
1. Yoğunluk	Yüksek/az
2. Yön	Ana aksa paralel/ikincil aksa paralel/verev
3. Devamlılık	Devamlı/kesik, devamsız
4. Organizasyon	Paralel/çapraz, birbirini kesen/düzensiz
a. Çiziklerin morfolojisi	
i. Kalınlık	İnce (<50-70 µm), geniş (>70 µm)
ii. Derinlik	Derin, belirgin/sığ, yüzeysel
iii. Yönelim	Düz/hafif eğimli, kavisli/yuvarlak
iv. Kesit	V/U
v. Aralık	Dar, sıkışık/aralıklı, ayrık

Tablo EK II.1.4: Boncuk delikleri için tanımlanan parametreler.

A. Delik morfometrisi	
1. Kesit	Konik/yarı-konik/silindirik/yarı-silindirik/aşamalı
2. Form	Yuvarlak/oval/dörtgen
3. Deliğin yönelimi	Düz/eğimli
4. Delik tüpü ucunun formu	Yuvarlak/oval/düz
5. Hiza	Aynı aksta düz hizada/aynı aksta üst üste binen/eğimli
6. Tüplerin oranı	Örn.: %70-%30
B. Deliğin çevresi (delme platformu)	
1. Genel form	Oval/yuvarlak
2. Mikro-izler	Çizikler, vurma izleri; izleri arası ilişki, hiyerarşi; yoğunluk
C. Delik üzerindeki mikro-izler	
1. Çizikler	
a. Devamlılık	Tam dönüş/yarı dönüş
b. Konum	Uca yakın/ortada/bitime yakın
c. Organizasyon	Gruplar-bantlar halinde/devamlı
2. Parlaklık	Konum, yoğunlaştığı alanlar ve diğer izlerle ilişki

EK II.2: Morfometrik, Teknolojik ve Kullanım İzi Analizleri Gerçekleştirilen Boncukların Listesi

AH#	Adet	SK			Tabaka/ Evre	Bina	Kalıp	Mikroskop	Yıl
AH 89-281a (1)	15	SK11	♂	Erişkin	2A-C	I	-	-	2019
AH 89-281a (2)	71	SK11	♂	Erişkin	2A-C	I	-	-	2019
AH 89-281b	1	SK11	♂	Erişkin	2A-C	I	+	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)	2019
AH 89-281c	1	SK11	♂	Erişkin	2A-C	I	-	-	2019
AH 89-281d	1	SK11	♂	Erişkin	2A-C	I	+	-	2019
AH 89-281e	1	SK11	♂	Erişkin	2A-C	I	+	Olympus SZ-ET (11-63x)	2019
AH 89-281f	1	SK11	♂	Erişkin	2A-C	I	-	-	2019
AH 89-281g	1	SK11	♂	Erişkin	2A-C	I	-	-	2019
AH 89-281h	1	SK11	♂	Erişkin	2A-C	I	-	-	2019
AH 89-281i	1	SK11	♂	Erişkin	2A-C	I	-	-	2019
AH 89-281i	36	SK11	♂	Erişkin	2A-C	I	-	-	2019
AH 89-281j	54	SK11	♂	Erişkin	2A-C	I	-	-	2019
AH 89-281k	1	SK11	♂	Erişkin	2A-C	I	+	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)	2019
AH 89-281l	1	SK11	♂	Erişkin	2A-C	I	+	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)	2019

EK II.2: Morfometrik, Teknolojik ve Kullanım İzi Analizleri Gerçekleştirilen Boncukların Listesi Devam

AH 91-355	1	SK28	-	Çocuk	2A-C	HB	+	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)	2019
AH 93-200a	1	SK44	♀	Erişkin	2A-C	CB	+	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)	2019
AH 93-200b	1	SK44	♀	Erişkin	2A-C	CB	+	Olympus SZ-ET (11-63x)	2019
AH 93-200c	1	SK44	♀	Erişkin	2A-C	CB	+	Olympus SZ-ET (11-63x)	2019
AH 93-200d	1	SK44	♀	Erişkin	2A-C	CB	+	Olympus SZ-ET (11-63x)	2019
AH 91-349	1	SK29	♀	Erişkin	2A-C	HB	+	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)	
AH 89-93	1	SK8	♀	Erişkin	2A-C	I	+	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)	
AH 90-27a	1	SK18	♀	Erişkin	2A-C	DU	+	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)	2019
AH 90-27b	1	SK18	♀	Erişkin	2A-C	DU	+	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)	2019
AH 90-27c	1	SK18	♀	Erişkin	2A-C	DU	+	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)	2019

EK II.2: Morfometrik, Teknolojik ve Kullanım İzi Analizleri Gerçekleştirilen Boncukların Listesi Devam

AH 90-27d	1	SK18	♀	Erişkin	2A-C	DU	+	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)	2019
AH 90-27e	1	SK18	♀	Erişkin	2A-C	DU	+	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)	2019
AH 90-27f	1	SK18	♀	Erişkin	2A-C	DU	+	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)	2019
AH 90-27g	1	SK18	♀	Erişkin	2A-C	DU	+	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)	2019
AH 90-27h	1	SK18	♀	Erişkin	2A-C	DU	-	-	2019
AH 90-271	1	SK18	♀	Erişkin	2A-C	DU	-	-	2019
AH 90-27j	1	SK18	♀	Erişkin	2A-C	DU	-	-	2019
AH 91-184	1	SK31	-	Çocuk	2A-C	GY	-	-	2020
AH 08-15	1	SK52	-	Çocuk	2A-C	GY	+	-	2020
AH 08-211	1	SK52	-	Çocuk	2A-C	GY	+	-	2020
AH 09-16	1	SK125	♀	Erişkin	2A-C	GE-GG	+	-	2020
AH 93-60	1	SK39	-	Bebek	2A-C	BH	+	-	2020
AH 93-135	1	SK40	♀	Erişkin	2A-C	BH	+	-	2020
AH 89-233	1	SK9	♀	Erişkin	2A-C	I	-	-	2020
AH 97-84a	1	SK112	-	Erişkin	2A-C	UH	-	-	2020
AH 97-84b	1	SK112	-	Erişkin	2A-C	UH	+	-	2020
AH 97-84c	1	SK112	-	Erişkin	2A-C	UH	+	-	2020
AH 97-84d	1	SK112	-	Erişkin	2A-C	UH	-	-	2020
AH 97-84e	1	SK112	-	Erişkin	2A-C	UH	-	-	2020
AH 97-84f	1	SK112	-	Erişkin	2A-C	UH	-	-	2020
AH 97-84g	1	SK112	-	Erişkin	2A-C	UH	-	-	2020

EK II.2: Morfometrik, Teknolojik ve Kullanım İzi Analizleri Gerçekleştirilen Boncukların Listesi Devam

AH 1011-1	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	+	-	2019
AH 1011-2	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	+	-	2019
AH 1011-3	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-4	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-5	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-6	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-7	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-8	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-9	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-10	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-11	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-12	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-13	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-14	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-15	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-16	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-17	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-18	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-19	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-20	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-21	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-22	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-23	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-24	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-25	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-26	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-27	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-28	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-29	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-30	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-31	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-32	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-33	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-34	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-35	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-36	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019

EK II.2: Morfometrik, Teknolojik ve Kullanım İzi Analizleri Gerçekleştirilen Boncukların Listesi Devam

AH 1011-37	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-38	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-39	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-40	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-41	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-42	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-43	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-44	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-45	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-46	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-47	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-48	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-49	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-50	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-51	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-52	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-53	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-54	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-55	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-56	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-57	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-58	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-59	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-60	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-61	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-62	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-63	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-64	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-65	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019

EK II.2: Morfometrik, Teknolojik ve Kullanım İzi Analizleri Gerçekleştirilen Boncukların Listesi Devam

AH 1011-66	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-67	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-68	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-69	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-70	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-71	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-72	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-73	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-74	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-75	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-76	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-77	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-78	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-79	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-80	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-81	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-82	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-83	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-84	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-85	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-86	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-87	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-88	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-89	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-90	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-91	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019

EK II.2: Morfometrik, Teknolojik ve Kullanım İzi Analizleri Gerçekleştirilen Boncukların Listesi Devam

AH 1011-92	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-93	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-94	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-95	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-96	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-97	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-98	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-99	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-100	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-101	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-102	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-103	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-104	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-105	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-106	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-107	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-108	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-109	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-110	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-111	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-112	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-113	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-114	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-115	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019

EK II.2: Morfometrik, Teknolojik ve Kullanım İzi Analizleri Gerçekleştirilen Boncukların Listesi Devam

AH 1011-116	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-117	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-118	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-119	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-120	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-121	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-122	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-123	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-124	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-125	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-126	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-127	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-128	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-129	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-130	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-131	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-132	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-133	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-134	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-135	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-136	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-137	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-138	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019

EK II.2: Morfometrik, Teknolojik ve Kullanım İzi Analizleri Gerçekleştirilen Boncukların Listesi Devam

AH 1011-139	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-140	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-141	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-142	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-143	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-144	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-145	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-146	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-147	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-148	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-149	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-150	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-151	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-152	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-153	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-154	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-155	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-156	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-157	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-158	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-159	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019
AH 1011-160	1	SK148	-	Çocuk	2A-C	B.51	-	-	2019

EK II.2: Morfometrik, Teknolojik ve Kullanım İzi Analizleri Gerçekleştirilen Boncukların Listesi Devam

AH 1038-1	1	SK149	-	Çocuk	2A-C	B.25	-	Olympus SZ-61 (6.7-45x)	2021
AH 1038-2	1	SK149	-	Çocuk	2A-C	B.25	+	Olympus SZ-61 (6.7-45x)	2021
AH 1038-3	1	SK149	-	Çocuk	2A-C	B.25	-	Olympus SZ-61 (6.7-45x)	2021
AH 1038-4	1	SK149	-	Çocuk	2A-C	B.25	-	Olympus SZ-61 (6.7-45x)	2021
AH 1039	1	SK150	-	Erişkin	2A-C	B.25	-	Olympus SZ-61 (6.7-45x)	2021
AH 1040	1	SK149-150	-	Erişkin + Çocuk	2A-C	B.25	+	Olympus SZ-61 (6.7-45x)	2021
AH 1041-1	1	SK151	-	Erişkin	2A-C	B.52	-	Olympus SZ-61 (6.7-45x)	2021
AH 1041-2	1	SK151	-	Erişkin	2A-C	B.52	-	-	2021
AH 1041-3	1	SK151	-	Erişkin	2A-C	B.52	-	-	2021
AH 1041-4	1	SK151	-	Erişkin	2A-C	B.52	-	-	2021
AH 95-116a	1	SK109	♂	Erişkin	2D	I	+	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)	2019
AH 95-116b	1	SK109	♂	Erişkin	2D	I	+	Olympus SZ-ET (11-63x)	2019
AH 95-116c	1	SK109	♂	Erişkin	2D	I	-	-	2019
AH 95-116d	1	SK109	♂	Erişkin	2D	I	-	-	2019
AH 95-116e	1	SK109	♂	Erişkin	2D	I	-	-	2019
AH 95-116f	1	SK109	♂	Erişkin	2D	I	-	-	2019
AH 95-166g	1	SK109	♂	Erişkin	2D	I	-	-	2019
AH 95-116h	1	SK109	♂	Erişkin	2D	I	-	-	2019
AH 95-1161	1	SK109	♂	Erişkin	2D	I	-	-	2019
AH 95-116j	1	SK109	♂	Erişkin	2D	I	-	-	2019

EK II.2: Morfometrik, Teknolojik ve Kullanım İzi Analizleri Gerçekleştirilen Boncukların Listesi Devam

AH 95-116k	1	SK109	♂	Erişkin	2D	I	-	-	2019
AH 95-116l	1	SK109	♂	Erişkin	2D	I	-	-	2019
AH 95-116m	1	SK109	♂	Erişkin	2D	I	-	-	2019
AH 95-116n	1	SK109	♂	Erişkin	2D	I	-	-	2019
AH 95-116o	1	SK109	♂	Erişkin	2D	I	-	-	2019
AH 95-116p	1	SK109	♂	Erişkin	2D	I	-	-	2019
AH 95-116r	1	SK109	♂	Erişkin	2D	I	-	-	2019
AH 95-116s	1	SK109	♂	Erişkin	2D	I	-	-	2019
AH 95-116t	1	SK109	♂	Erişkin	2D	I	-	-	2019
AH 1047-1	1	SK153	-	Çocuk	3	B.38	-	Olympus SZ-61 (6.7-45x)	2021
AH 1047-2	1	SK153	-	Çocuk	3	B.38	-	Olympus SZ-61 (6.7-45x)	2021
AH 1047-3	1	SK153	-	Çocuk	3	B.38	-	Olympus SZ-61 (6.7-45x)	2021
Teknolojik karşılaştırma için çalışılan, mezar dışı kontekstlerden boncuklar									
AH 99-127	1	-	-	-	2A-C	-	+	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)	2019
AH 90-37	1	-	-	-	2A-C	BN	+	Olympus SZ-ET (11-63x)	2019
AH 90-78	1	-	-	-	2A-C	BO	-	-	2019
AH 93-201	1	-	-	-	2A-C	-	+	Olympus SZ-ET (11-63x)	2019
AH 97-57	1	-	-	-	2A-C	-	+	-	2020
AH 950	1	-	-	-	2A-C	-	+	-	2020
AH 89-235	1	-	-	-	2D	-	-	-	2020
AH 96-1	1	-	-	-	2J	RI	-	-	2020

EK II.3: Analiz Edilen Boncukların Hammadde, Renk ve Form Tanımlamaları

AH#	Adet	Tabaka/Evre	Hammadde	Renk	Geçirgenlik	Parlaklık	Form
AH 89-281a (1)	15	2A-C	*Columbella* sp.	beyaz	-	-	doğal form
AH 89-281a (2)	71	2A-C	*Conus* sp.	beyaz	-	-	doğal form
AH 89-281b	1	2A-C	steatit	açık yeşil	mat	yağlı	kısa fıçı
AH 89-281c	1	2A-C	kireçtaşı	beyaz	mat	mat	disk, oval
AH 89-281d	1	2A-C	taş	koyu kırmızı	mat	mat	kısa fıçı
AH 89-281e	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-kırmızı	mat	mat	yassı, dörtgen
AH 89-281f	1	2A-C	akik	kırmızı	yarı saydam	camsı	yassı, oval (kelebek)
AH 89-281g	1	2A-C	akik	kırmızı	yarı saydam	camsı	yassı, oval (kelebek)
AH 89-281h	1	2A-C	akik	kırmızı	yarı saydam	camsı	yassı, oval (kelebek)
AH 89-281i	1	2A-C	akik	kırmızı	yarı saydam	camsı	yassı, oval (kelebek)
AH 89-281i	36	2A-C	steatit	zeytin yeşili	-	-	disk, oval
AH 89-281j	54	2A-C	steatit	zeytin yeşili	-	-	disk, halka
AH 89-281k	1	2A-C	akik	kırmızı	yarı saydam	camsı	yassı, oval (kelebek)
AH 89-281l	1	2A-C	krisopraz?	koyu yeşil	yarı saydam	camsı	yassı, oval (kelebek)
AH 91-355	1	2A-C	dağ kristali	beyaz	saydam	camsı	oval (kelebek)
AH 93-200a	1	2A-C	serpantin?	siyah	mat	mat-yağlı	fıçı, halka uçlu
AH 93-200b	1	2A-C	serpantin	koyu yeşil-siyah	mat	mat-yağlı	disk, oval
AH 93-200c	1	2A-C	taş	kahve	mat	mat-yağlı	disk, oval
AH 93-200d	1	2A-C	steatit	açık yeşil	mat	mat-yağlı	disk, oval

EK II.3: Analiz Edilen Boncukların Hammadde, Renk ve Form Tanımlamaları Devam

AH 91-349	1	2A-C	lületaşı	beyaz	mat	yağlı	yassı, oval (kelebek), halka uçlu
AH 89-93	1	2A-C	steatit	zeytin yeşili	mat	yağlı	fıçı
AH 90-27a	1	2A-C	akik	koyu kırmızı	yarı saydam	camsı	yassı, oval (kelebek)
AH 90-27b	1	2A-C	akik	kırmızı	saydam	camsı	yassı, oval (kelebek)
AH 90-27c	1	2A-C	akik	kırmızı	yarı saydam	camsı	yassı, oval (kelebek)
AH 90-27d	1	2A-C	akik	kırmızı	yarı saydam	camsı	yassı, oval (kelebek)
AH 90-27e	1	2A-C	akik	koyu kırmızı	saydam	camsı	yassı, oval (kelebek)
AH 90-27f	1	2A-C	akik	kırmızı	yarı saydam	camsı	yassı, üçgen, bir ucu halka (kelebek)
AH 90-27g	1	2A-C	akik	kırmızı	yarı saydam, bantlı	camsı	yassı, üçgen (kelebek)
AH 90-27h	1	2A-C	akik	kırmızı	yarı saydam	camsı	yassı, oval (kelebek)
AH 90-27ı	1	2A-C	akik	kırmızı	yarı saydam	camsı	yassı, oval (kelebek)
AH 90-27j	1	2A-C	akik	kırmızı	yarı saydam	camsı	yassı, oval (kelebek)
AH 91-184	1	2A-C	yeşimtaşı	kırmızı	mat	mat	yassı, oval (kelebek)
AH 08-15	1	2A-C	akik	kırmızı	saydam	camsı	yassı, oval (kelebek)
AH 08-211	1	2A-C	serpantin	koyu yeşil	mat	yağlı	yassı, oval (kelebek)
AH 09-16	1	2A-C	serpantin	siyah	mat	yağlı	yassı, oval (kelebek)
AH 93-60	1	2A-C	steatit	zeytin yeşili	mat	yağlı	oval, şişkin
AH 93-135	1	2A-C	steatit	zeytin yeşili	mat	yağlı	pendant, yassı, damla formlu
AH 89-233	1	2A-C	steatit	zeytin yeşili	mat	yağlı	disk, oval
AH 97-84a	1	2A-C	serpantin	kahve	mat	yağlı	yassı, oval (kelebek)
AH 97-84b	1	2A-C	steatit	zeytin yeşili	mat	yağlı	pendant, yassı, damla formlu

EK II.3: Analiz Edilen Boncukların Hammadde, Renk ve Form Tanımlamaları Devam

AH 97-84c	1	2A-C	steatit	zeytin yeşili	mat	yağlı	pendant, yassı, damla formlu
AH 97-84d	1	2A-C	steatit	zeytin yeşili	mat	yağlı	disk, oval
AH 97-84e	1	2A-C	steatit	zeytin yeşili	mat	mat-yağlı	disk, oval
AH 97-84f	1	2A-C	steatit	zeytin yeşili	mat	mat-yağlı	disk, oval
AH 97-84g	1	2A-C	steatit	zeytin yeşili	mat	yağlı	disk, oval
AH 1011-1	1	2A-C	akik	kırmızı	yarı saydam	camsı	yassı, üçgen (kelebek)
AH 1011-2	1	2A-C	kalsedon	pembe kırmızı	yarı saydam	camsı	oval, şişkin
AH 1011-3	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	fıçı
AH 1011-4	1	2A-C	kireçtaşı	açık kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-5	1	2A-C	kireçtaşı	açık kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-6	1	2A-C	kireçtaşı	açık kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-7	1	2A-C	kireçtaşı	açık kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-8	1	2A-C	kireçtaşı	açık kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-9	1	2A-C	kireçtaşı	açık kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-10	1	2A-C	kireçtaşı	açık kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-11	1	2A-C	kireçtaşı	açık kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-12	1	2A-C	kireçtaşı	açık kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-13	1	2A-C	kireçtaşı	açık kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-14	1	2A-C	kireçtaşı	açık kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-15	1	2A-C	kireçtaşı	açık kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-16	1	2A-C	kireçtaşı	açık kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-17	1	2A-C	kireçtaşı	açık kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-18	1	2A-C	kireçtaşı	kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-19	1	2A-C	kireçtaşı	kırmızı	mat	mat	disk, oval

EK II.3: Analiz Edilen Boncukların Hammadde, Renk ve Form Tanımlamaları Devam

AH 1011-20	1	2A-C	kireçtaşı	kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-21	1	2A-C	kireçtaşı	kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-22	1	2A-C	kireçtaşı	kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-23	1	2A-C	kireçtaşı	kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-24	1	2A-C	kireçtaşı	kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-25	1	2A-C	kireçtaşı	kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-26	1	2A-C	kireçtaşı	kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-27	1	2A-C	kireçtaşı	kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-28	1	2A-C	kireçtaşı	açık kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-29	1	2A-C	kireçtaşı	açık kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-30	1	2A-C	kireçtaşı	açık kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-31	1	2A-C	kireçtaşı	açık kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-32	1	2A-C	kireçtaşı	açık kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-33	1	2A-C	kireçtaşı	açık kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-34	1	2A-C	kireçtaşı	açık kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-35	1	2A-C	kireçtaşı	açık kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-36	1	2A-C	kireçtaşı	açık kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-37	1	2A-C	kireçtaşı	açık kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-38	1	2A-C	kireçtaşı	açık kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-39	1	2A-C	kireçtaşı	açık kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-40	1	2A-C	kireçtaşı	açık kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-41	1	2A-C	kireçtaşı	açık kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-42	1	2A-C	kireçtaşı	açık kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-43	1	2A-C	kireçtaşı	açık kırmızı	mat	mat	disk, oval
AH 1011-44	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, halka
AH 1011-45	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, halka
AH 1011-46	1	2A-C	kireçtaşı	kahve	mat	mat	disk, oval

EK II.3: Analiz Edilen Boncukların Hammadde, Renk ve Form Tanımlamaları Devam

AH 1011-47	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-48	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-49	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-50	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-51	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-52	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-53	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-54	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-55	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-56	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-57	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-58	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-59	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-60	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-61	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-62	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-63	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-64	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-65	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-66	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-67	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-68	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-69	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval

EK II.3: Analiz Edilen Boncukların Hammadde, Renk ve Form Tanımlamaları Devam

AH 1011-70	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-71	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-72	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-73	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-74	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-75	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-76	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-77	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-78	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-79	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-80	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-81	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-82	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-83	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-84	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-85	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-86	1	2A-C	kireçtaşı	pembe-bej	mat	mat	disk, oval
AH 1011-87	1	2A-C	steatit	yeşil	mat	mat	disk, oval
AH 1011-88	1	2A-C	steatit	yeşil	mat	mat	disk, oval
AH 1011-89	1	2A-C	steatit	yeşil	mat	mat	disk, oval
AH 1011-90	1	2A-C	steatit	yeşil	mat	mat	disk, oval
AH 1011-91	1	2A-C	steatit	yeşil	mat	mat	disk, oval
AH 1011-92	1	2A-C	steatit	yeşil	mat	mat	disk, oval
AH 1011-93	1	2A-C	steatit	yeşil	mat	mat	disk, oval
AH 1011-94	1	2A-C	steatit	yeşil	mat	mat	disk, oval
AH 1011-95	1	2A-C	steatit	yeşil	mat	mat	disk, oval
AH 1011-96	1	2A-C	steatit	yeşil kahve	mat	mat	disk, oval
AH 1011-97	1	2A-C	steatit	yeşil kahve	mat	mat	disk, oval

EK II.3: Analiz Edilen Boncukların Hammadde, Renk ve Form Tanımlamaları Devam

AH 1011-98	1	2A-C	steatit	yeşil kahve	mat	mat	disk, oval
AH 1011-99	1	2A-C	steatit	yeşil kahve	mat	mat	disk, oval
AH 1011-100	1	2A-C	steatit	yeşil kahve	mat	mat	disk, oval
AH 1011-101	1	2A-C	steatit	yeşil kahve	mat	mat	disk, oval
AH 1011-102	1	2A-C	steatit	yeşil kahve	mat	mat	disk, oval
AH 1011-103	1	2A-C	steatit	yeşil kahve	mat	mat	disk, oval
AH 1011-104	1	2A-C	steatit	yeşil kahve	mat	mat	disk, oval
AH 1011-105	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-106	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-107	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-108	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-109	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-110	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-111	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-112	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-113	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-114	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-115	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-116	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-117	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-118	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-119	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-120	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval

EK II.3: Analiz Edilen Boncukların Hammadde, Renk ve Form Tanımlamaları Devam

AH 1011-121	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-122	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-123	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-124	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-125	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-126	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-127	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-128	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-129	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-130	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-131	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-132	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-133	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-134	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-135	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-136	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-137	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-138	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-139	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-140	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-141	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-142	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-143	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval

EK II.3: Analiz Edilen Boncukların Hammadde, Renk ve Form Tanımlamaları Devam

AH 1011-144	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-145	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-146	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-147	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-148	1	2A-C	steatit	açık yeşil	saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-149	1	2A-C	steatit	açık yeşil	yarı saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-150	1	2A-C	steatit	açık yeşil	yarı saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-151	1	2A-C	steatit	açık yeşil	yarı saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-152	1	2A-C	steatit	açık yeşil	yarı saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-153	1	2A-C	steatit	açık yeşil	yarı saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-154	1	2A-C	steatit	açık yeşil	yarı saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-155	1	2A-C	steatit	açık yeşil	yarı saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-156	1	2A-C	steatit	açık yeşil	yarı saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-157	1	2A-C	steatit	açık yeşil	yarı saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-158	1	2A-C	steatit	açık yeşil	yarı saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-159	1	2A-C	steatit	açık yeşil	yarı saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1011-160	1	2A-C	steatit	açık yeşil	yarı saydam	mat-yağlı	disk, oval
AH 1038-1	1	2A-C	turkuaz/ varisit?	yeşil mavi	mat	yağlı	silindir, fıçı
AH 1038-2	1	2A-C	akik	kırmızı	yarı saydam, damarlı	camsı	yassı, oval (kelebek)
AH 1038-3	1	2A-C	turkuaz	yeşil mavi	mat	mat	silindir, fıçı
AH 1038-4	1	2A-C	nabit bakır?	yeşil	mat	mat	silindir, fıçı
AH 1039	1	2A-C	serpantin	açık mavi-beyaz	mat	yağlı	yassı, oval (kelebek)
AH 1040	1	2A-C	akik	kırmızı	yarı saydam, damarlı	camsı	yassı, oval (kelebek)

EK II.3: Analiz Edilen Boncukların Hammadde, Renk ve Form Tanımlamaları Devam

AH 1041-1	1	2A-C	steatit	zeytin yeşili	yarı saydam	yağlı	kısa, *'axe head*/balta başı'
AH 1041-2	1	2A-C	steatit	zeytin yeşili	yarı saydam	yağlı	disk, oval
AH 1041-3	1	2A-C	steatit	açık yeşil	yarı saydam	yağlı	disk, oval
AH 1041-4	1	2A-C	steatit	açık yeşil	yarı saydam	yağlı	disk, oval
AH 95-116a	1	2D	lületaşı?	kahve/bej	mat	yağlı	sele formlu
AH 95-116b	1	2D	steatit	zeytin yeşili	mat	yağlı	kısa, *'axe head*/balta başı'
AH 95-116c	1	2D	serpantin	siyah	yarı saydam	yağlı	disk, oval
AH 95-116d	1	2D	steatit	zeytin yeşili	yarı saydam	yağlı	disk, oval
AH 95-116e	1	2D	steatit	zeytin yeşili	yarı saydam	yağlı	disk, oval
AH 95-116f	1	2D	kireçtaşı	bej	mat	mat	disk, oval
AH 95-166g	1	2D	taş	kahve/bej	mat	mat	disk, oval
AH 95-116h	1	2D	steatit	zeytin yeşili	mat	yağlı	disk, oval
AH 95-1161	1	2D	taş	kahve	mat	mat	disk, oval
AH 95-116j	1	2D	yeşimtaşı	kırmızı/ kahve	mat	mat-yağlı	disk, oval
AH 95-116k	1	2D	granit?	kırmızı/ kahve	mat	mat	disk, oval
AH 95-116l	1	2D	steatit	yeşil	mat	yağlı	disk, oval
AH 95-116m	1	2D	steatit	yeşil	mat	yağlı	disk, oval
AH 95-116n	1	2D	steatit	yeşil	mat	yağlı	disk, oval
AH 95-1160	1	2D	steatit	yeşil	mat	yağlı	disk, oval
AH 95-116p	1	2D	steatit	yeşil	mat	yağlı	disk, oval
AH 95-116r	1	2D	steatit	yeşil	mat	yağlı	disk, oval
AH 95-116s	1	2D	steatit	yeşil	mat	yağlı	disk, oval
AH 95-116t	1	2D	steatit	yeşil	mat	yağlı	disk, oval
AH 1047-1	1	3	serpantin	siyah	mat	mat-yağlı	oval, şişkin
AH 1047-2	1	3	steatit	zeytin yeşili	mat	mat-yağlı	oval, şişkin
AH 1047-3	1	3	serpantin	koyu yeşil-siyah	mat	mat-yağlı	disk, oval
Teknolojik karşılaştırma için çalışılan, mezar dışı kontekstlerden boncuklar							
AH 99-127	1	2A-C	krisopraz?	koyu yeşil	mat	yağlı	yassı, oval (kelebek)
AH 90-37	1	2A-C	mermer	beyaz	mat	mat-yağlı	disk, oval

EK II.3: Analiz Edilen Boncukların Hammadde, Renk ve Form Tanımlamaları Devam

AH 90-78	1	2A-C	mermer	beyaz	mat	mat	disk, elips, yassı
AH 93-201	1	2A-C	turkuaz	mavi	mat	mat	yassı, oval (kelebek)
AH 97-57	1	2A-C	akik	tur.-kırmızı	saydam	camsı	oval (kelebek)
AH 950	1	2A-C	akik	kırmızı	saydam	camsı	yassı, oval (kelebek)
AH 89-235	1	2D	serpantin	siyah	mat	mat	pendant, oval/sele formlu
AH 96-1	1	2J	yeşimtaşı	kırmızı	mat	mat	çok delikli, ikincil kullanım
AH 02-2	1	4	mermer	beyaz	mat	mat-yağlı	oval, şişkin
AH 910	1	5	serpantin	siyah	mat	mat	pendant, oval/sele formlu
AH 90-7	1	-	taş	mavi beyaz	mat	yağlı	fıçı, halka uçlu
AH 98-94	1	-	steatit	mavi yeşil	mat	yağlı	yassı, oval (kelebek)
AH 07-21	1	-	akik	kırmızı	yarı saydam/ mat	camsı	yassı, oval (kelebek)

EK II.4: Analiz Edilen Boncukların Morfometrik ve Teknolojik Özellikleri

EK II.4.1: Form ve Boyut

AH#	Tabaka/Evre	Hammadde	Form	Kalınlık (mm)	Uzunluk (mm)	Genişlik (mm)	Durum
AH 89-281b	2A-C	steatit	kısa fıçı	3.00	7.00	5.00	tüm
AH 89-281c	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	6.00	7.00	7.00	tüm
AH 89-281d	2A-C	taş	kısa fıçı	3.00	5.00	4.00	tüm
AH 89-281e	2A-C	kireçtaşı	yassı, dörtgen	-	-	-	tüm
AH 89-281f	2A-C	akik	yassı, oval (kelebek)	4.00	8.00	6.00	tüm, uçlarda kırıkları var
AH 89-281g	2A-C	akik	yassı, oval (kelebek)	5.00	8.00	8.00	tüm, uçlarda kırıkları var
AH 89-281h	2A-C	akik	yassı, oval (kelebek)	2.00	5.00	5.00	tüm, uçlarda kırıkları var
AH 89-281i	2A-C	akik	yassı, oval (kelebek)	5.00	8.00	8.00	tüm, uçlarda kırıkları var
AH 89-281k	2A-C	akik	yassı, oval (kelebek)	5.00	11.00	7.00	tüm
AH 89-281l	2A-C	krisopraz?	yassı, oval (kelebek)	5.00	7.00	6.00	tüm
AH 91-355	2A-C	dağ kristali	oval (kelebek)	14.00	17.00	18.00	tüm
AH 93-200a	2A-C	serpantin?	fıçı, halka uçlu	5.00	18.00	8.00	tüm
AH 93-200b	2A-C	serpantin	disk, oval	5.00	9.00	9.00	tüm

EK II.4.1: Form ve Boyut Devam

AH 93-200c	2A-C	taş	disk, oval	4.00	9.00	7.00	tüm
AH 93-200d	2A-C	steatit	disk, oval	-	-	-	tüm
AH 91-349	2A-C	lületaşı	yassı, oval (kelebek), halka uçlu	-	9.00	7.00	tüm
AH 89-93	2A-C	steatit	fıçı	-	-	-	tüm
AH 90-27a	2A-C	akik	yassı, oval (kelebek)	-	-	-	tüm
AH 90-27b	2A-C	akik	yassı, oval (kelebek)	-	-	-	tüm
AH 90-27c	2A-C	akik	yassı, oval (kelebek)	-	-	-	tüm
AH 90-27d	2A-C	akik	yassı, oval (kelebek)	-	-	-	tüm
AH 90-27e	2A-C	akik	yassı, oval (kelebek)	-	-	-	tüm
AH 90-27f	2A-C	akik	yassı, üçgen, bir ucu halka (kelebek)	-	-	-	tüm
AH 90-27g	2A-C	akik	yassı, üçgen (kelebek)	-	-	-	tüm
AH 91-184	2A-C	yeşimtaşı	yassı, oval (kelebek)	6.4	16.34	11.66	tüm
AH 08-15	2A-C	akik	yassı, oval (kelebek)	7.6	23.02	18.41	tüm
AH 08-211	2A-C	serpantin	yassı, oval (kelebek)	4.87	12.10	13.4	tüm
AH 09-16	2A-C	serpantin	yassı, oval (kelebek)	4.74	9.18	6.86	tüm
AH 93-60	2A-C	steatit	oval, şişkin	2.90	7.55	8.45	tüm
AH 93-135	2A-C	steatit	pendant, yassı, damla formlu	3.30	13.30	700	tüm
AH 89-233	2A-C	steatit	disk, oval	3.80	7.80	7.64	tüm
AH 97-84a	2A-C	serpantin	yassı, oval (kelebek)	5.00	9.70	9.09	tüm
AH 97-84b	2A-C	steatit	pendant, yassı	3.39	11.22	4.87	tüm

EK II.4.1: Form ve Boyut Devam

AH 97-84c	2A-C	steatit	pendant, yassı, damla formlu	2.35	10.13	5.50	tüm
AH 97-84d	2A-C	steatit	disk, oval	2.77	7.07	7.19	tüm
AH 97-84e	2A-C	steatit	disk, oval	2.64	7.33	7.33	tüm
AH 97-84f	2A-C	steatit	disk, oval	2.15	7.05	6.86	tüm
AH 97-84g	2A-C	steatit	disk, oval	2.21	5.09	4.93	tüm
AH 1011-1	2A-C	akik	yassı, üçgen (kelebek)	11.06	16.9	6.58	tüm
AH 1011-2	2A-C	kalsedon	oval, şişkin	11.26	11.31	8.09	tüm
AH 1011-3	2A-C	kireçtaşı	fıçı	-	12.45	10.25	tüm
AH 1011-4	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.70	3.99	*çap	tüm
AH 1011-5	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.55	3.81	*çap	tüm
AH 1011-6	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.56	3.58	*çap	tüm
AH 1011-7	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.52	3.64	*çap	tüm
AH 1011-8	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.65	3.57	*çap	tüm
AH 1011-9	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.21	3.73	*çap	tüm
AH 1011-10	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.18	3.65	*çap	tüm
AH 1011-11	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.11	3.93	*çap	tüm
AH 1011-12	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.64	3.80	*çap	tüm
AH 1011-13	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.40	3.63	*çap	tüm
AH 1011-14	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.36	3.87	*çap	tüm
AH 1011-15	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.16	3.54	*çap	tüm
AH 1011-16	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.34	3.72	*çap	tüm
AH 1011-17	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.54	3.56	*çap	tüm

EK II.4.1: Form ve Boyut Devam

AH 1011-18	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.30	3.54	*çap	tüm
AH 1011-19	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.26	3.62	*çap	tüm
AH 1011-20	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.37	3.76	*çap	tüm
AH 1011-21	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.70	3.36	*çap	tüm
AH 1011-22	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.10	3.47	*çap	tüm
AH 1011-23	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.10	3.78	*çap	tüm
AH 1011-24	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.20	3.77	*çap	tüm
AH 1011-25	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	0.97	4.06	*çap	tüm
AH 1011-26	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.27	3.77	*çap	tüm
AH 1011-27	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.50	3.65	*çap	tüm
AH 1011-28	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.70	4.27	*çap	tüm
AH 1011-29	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.80	4.37	*çap	tüm
AH 1011-30	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.64	4.42	*çap	tüm
AH 1011-31	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.52	4.32	*çap	tüm
AH 1011-32	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.64	4.39	*çap	tüm
AH 1011-33	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.66	4.28	*çap	tüm
AH 1011-34	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.44	4.32	*çap	tüm
AH 1011-35	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.55	4.33	*çap	tüm
AH 1011-36	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.55	4.40	*çap	tüm
AH 1011-37	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.72	4.39	*çap	tüm
AH 1011-38	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.52	4.12	*çap	tüm
AH 1011-39	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.49	4.28	*çap	tüm
AH 1011-40	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.63	4.27	*çap	tüm

EK II.4.1: Form ve Boyut Devam

AH 1011-41	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.56	4.54	*çap	tüm
AH 1011-42	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.89	4.57	*çap	tüm
AH 1011-43	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.95	4.71	*çap	tüm
AH 1011-44	2A-C	kireçtaşı	disk, halka	1.24	4.51	*çap	tüm
AH 1011-45	2A-C	kireçtaşı	disk, halka	1.13	4.21	*çap	tüm
AH 1011-46	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	-	5.28	*çap	tüm
AH 1011-47	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.58	3.81	*çap	tüm
AH 1011-48	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.88	3.79	*çap	tüm
AH 1011-49	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.42	3.61	*çap	tüm
AH 1011-50	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.74	3.39	*çap	tüm
AH 1011-51	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.79	3.72	*çap	tüm
AH 1011-52	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.87	3.57	*çap	tüm
AH 1011-53	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.78	3.60	*çap	tüm
AH 1011-54	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.89	3.97	*çap	tüm
AH 1011-55	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.46	3.57	*çap	tüm
AH 1011-56	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.58	3.94	*çap	tüm
AH 1011-57	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.28	3.74	*çap	tüm
AH 1011-58	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.45	3.61	*çap	tüm
AH 1011-59	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.29	3.54	*çap	tüm
AH 1011-60	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.65	4.60	*çap	tüm
AH 1011-61	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.04	4.43	*çap	tüm
AH 1011-62	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.62	4.29	*çap	tüm
AH 1011-63	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.79	4.64	*çap	tüm

EK II.4.1: Form ve Boyut Devam

AH 1011-64	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.89	4.71	*çap	tüm
AH 1011-65	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.78	4.67	*çap	tüm
AH 1011-66	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.69	4.34	*çap	tüm
AH 1011-67	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.63	4.18	*çap	tüm
AH 1011-68	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.87	4.41	*çap	tüm
AH 1011-69	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.70	4.64	*çap	tüm
AH 1011-70	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	2.04	4.40	*çap	tüm
AH 1011-71	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.20	4.48	*çap	tüm
AH 1011-72	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.57	4.23	*çap	tüm
AH 1011-73	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.29	4.50	*çap	tüm
AH 1011-74	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.78	4.34	*çap	tüm
AH 1011-75	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.64	4.45	*çap	tüm
AH 1011-76	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	1.62	4.35	*çap	tüm
AH 1011-87	2A-C	steatit	disk, oval	1.01	4.49	*çap	tüm
AH 1011-88	2A-C	steatit	disk, oval	1.03	4.28	*çap	tüm
AH 1011-89	2A-C	steatit	disk, oval	1.47	3.85	*çap	tüm
AH 1011-90	2A-C	steatit	disk, oval	1.35	4.69	*çap	tüm
AH 1011-91	2A-C	steatit	disk, oval	1.70	4.60	*çap	tüm
AH 1011-92	2A-C	steatit	disk, oval	2.16	4.88	*çap	tüm
AH 1011-93	2A-C	steatit	disk, oval	2.46	4.58	*çap	tüm
AH 1011-94	2A-C	steatit	disk, oval	2.72	4.52	*çap	tüm
AH 1011-95	2A-C	steatit	disk, oval	2.07	4.73	*çap	tüm
AH 1011-96	2A-C	steatit	disk, oval	1.32	4.40	*çap	tüm

EK II.4.1: Form ve Boyut Devam

AH 1011-97	2A-C	steatit	disk, oval	1.02	4.56	*çap	tüm
AH 1011-98	2A-C	steatit	disk, oval	2.87	4.44	*çap	tüm
AH 1011-99	2A-C	steatit	disk, oval	2.34	4.38	*çap	tüm
AH 1011-100	2A-C	steatit	disk, oval	2.79	4.23	*çap	tüm
AH 1011-101	2A-C	steatit	disk, oval	1.82	4.20	*çap	tüm
AH 1011-102	2A-C	steatit	disk, oval	2.04	4.15	*çap	tüm
AH 1011-103	2A-C	steatit	disk, oval	1.84	4.84	*çap	tüm
AH 1011-104	2A-C	steatit	disk, oval	2.05	4.14	*çap	tüm
AH 1011-105	2A-C	steatit	disk, oval	0.81	4.92	*çap	tüm
AH 1011-106	2A-C	steatit	disk, oval	1.75	4.78	*çap	tüm
AH 1011-107	2A-C	steatit	disk, oval	1.64	5.00	*çap	tüm
AH 1011-108	2A-C	steatit	disk, oval	1.51	5.15	*çap	tüm
AH 1011-109	2A-C	steatit	disk, oval	1.32	5.06	*çap	tüm
AH 1011-110	2A-C	steatit	disk, oval	1.13	4.82	*çap	tüm
AH 1011-111	2A-C	steatit	disk, oval	1.27	4.95	*çap	tüm
AH 1011-112	2A-C	steatit	disk, oval	1.65	4.86	*çap	tüm
AH 1011-113	2A-C	steatit	disk, oval	2.04	5.13	*çap	tüm
AH 1011-114	2A-C	steatit	disk, oval	1.48	4.94	*çap	tüm
AH 1011-115	2A-C	steatit	disk, oval	1.35	5.22	*çap	tüm
AH 1011-116	2A-C	steatit	disk, oval	1.52	4.88	*çap	tüm
AH 1011-117	2A-C	steatit	disk, oval	1.62	4.41	*çap	tüm
AH 1011-118	2A-C	steatit	disk, oval	1.08	5.05	*çap	tüm
AH 1011-119	2A-C	steatit	disk, oval	1.46	4.92	*çap	tüm

EK II.4.1: Form ve Boyut Devam

AH 1011-120	2A-C	steatit	disk, oval	1.55	4.83	*çap	tüm
AH 1011-121	2A-C	steatit	disk, oval	1.28	4.61	*çap	tüm
AH 1011-122	2A-C	steatit	disk, oval	1.09	4.81	*çap	tüm
AH 1011-123	2A-C	steatit	disk, oval	1.58	4.72	*çap	tüm
AH 1011-124	2A-C	steatit	disk, oval	1.44	4.81	*çap	tüm
AH 1011-125	2A-C	steatit	disk, oval	1.37	5.08	*çap	tüm
AH 1011-126	2A-C	steatit	disk, oval	1.42	5.16	*çap	tüm
AH 1011-127	2A-C	steatit	disk, oval	1.58	5.12	*çap	tüm
AH 1011-128	2A-C	steatit	disk, oval	1.23	4.82	*çap	tüm
AH 1011-129	2A-C	steatit	disk, oval	1.42	4.16	*çap	tüm
AH 1011-130	2A-C	steatit	disk, oval	1.94	4.79	*çap	tüm
AH 1011-131	2A-C	steatit	disk, oval	1.78	5.25	*çap	tüm
AH 1011-132	2A-C	steatit	disk, oval	1.06	4.13	*çap	tüm
AH 1011-133	2A-C	steatit	disk, oval	1.31	5.03	*çap	tüm
AH 1011-134	2A-C	steatit	disk, oval	1.47	4.57	*çap	tüm
AH 1011-135	2A-C	steatit	disk, oval	1.91	4.99	*çap	tüm
AH 1011-136	2A-C	steatit	disk, oval	1.71	4.77	*çap	tüm
AH 1011-137	2A-C	steatit	disk, oval	1.25	4.99	*çap	tüm
AH 1011-138	2A-C	steatit	disk, oval	1.17	4.72	*çap	tüm
AH 1011-139	2A-C	steatit	disk, oval	0.65	4.57	*çap	tüm
AH 1011-140	2A-C	steatit	disk, oval	1.17	4.38	*çap	tüm
AH 1011-141	2A-C	steatit	disk, oval	1.16	4.68	*çap	tüm
AH 1011-142	2A-C	steatit	disk, oval	1.11	4.46	*çap	tüm

EK II.4.1: Form ve Boyut Devam

AH 1011-143	2A-C	steatit	disk, oval	1.43	5.16	*çap	tüm
AH 1011-144	2A-C	steatit	disk, oval	1.39	4.63	*çap	tüm
AH 1011-145	2A-C	steatit	disk, oval	1.54	5.03	*çap	tüm
AH 1011-146	2A-C	steatit	disk, oval	1.45	5.16	*çap	tüm
AH 1011-147	2A-C	steatit	disk, oval	1.98	4.83	*çap	tüm
AH 1011-148	2A-C	steatit	disk, oval	1.61	5.12	*çap	tüm
AH 1011-149	2A-C	steatit	disk, oval	1.94	5.24	*çap	tüm
AH 1011-150	2A-C	steatit	disk, oval	1.27	4.58	*çap	tüm
AH 1011-151	2A-C	steatit	disk, oval	1.58	4.81	*çap	tüm
AH 1011-152	2A-C	steatit	disk, oval	1.84	5.25	*çap	tüm
AH 1011-153	2A-C	steatit	disk, oval	1.37	5.12	*çap	tüm
AH 1011-154	2A-C	steatit	disk, oval	1.27	5.07	*çap	tüm
AH 1011-155	2A-C	steatit	disk, oval	1.83	5.11	*çap	tüm
AH 1011-156	2A-C	steatit	disk, oval	1.31	5.28	*çap	tüm
AH 1011-157	2A-C	steatit	disk, oval	1.34	4.84	*çap	tüm
AH 1011-158	2A-C	steatit	disk, oval	2.34	4.60	*çap	tüm
AH 1011-159	2A-C	steatit	disk, oval	1.11	4.90	*çap	tüm
AH 1011-160	2A-C	steatit	disk, oval	1.07	4.20	*çap	tüm
AH 1038-1	2A-C	turkuaz/ varisit?	silindir, fıçı	4.25	11.00	9.00	tüm
AH 1038-2	2A-C	akik	yassı, oval (kelebek)	5.00	18.00	16.50	tüm
AH 1038-3	2A-C	turkuaz	silindir, fıçı	4.45	11.35	9.20	tüm
AH 1038-4	2A-C	nabit bakır?	silindir, fıçı	5.00	10.65	8.35	tüm
AH 1039	2A-C	serpantin	yassı, oval (kelebek)	8.80	22.20	20.00	tüm

EK II.4.1: Form ve Boyut Devam

AH 1040	2A-C	akik	yassı, oval (kelebek)	6.45	19.45	17.15	tüm
AH 1041-1	2A-C	steatit	kısa, *'axe head*/balta başı'	4.50	8.35	5.65	tüm
AH 1041-2	2A-C	steatit	disk, oval	3.80	7.00	6.46	tüm
AH 1041-3	2A-C	steatit	disk, oval	3.75	8.00	8.00	tüm
AH 1041-4	2A-C	steatit	disk, oval	3.00	7.55	6.55	tüm
AH 95-116a	2D	lületaşı?	sele formlu	6.00	12.00	8.00	tüm
AH 95-116b	2D	steatit	kısa, *'axe head*/balta başı'	3.00	12.00	7.00	tüm
AH 1047-1	3	serpantin	oval, şişkin	6.90	9.10	8.80	tüm
AH 1047-2	3	steatit	oval, şişkin	2.40	5.45	4.56	tüm
AH 1047-3	3	serpantin	disk, oval	3.40	4.70	4.20	tüm
Teknolojik karşılaştırma için çalışılan, mezar dışı kontekstlerden boncuklar							
AH 99-127	2A-C	krisopraz?	yassı, oval (kelebek)	7.00	12.00	8.00	tüm
AH 90-37	2A-C	mermer	disk, oval	5.00	8.00	6.00	tüm
AH 90-78	2A-C	mermer	disk, elips, yassı	-	3.00	2.00	tüm
AH 97-57	2A-C	akik	oval (kelebek)	5.57	7.30	9.18	tüm
AH 950	2A-C	akik	yassı, oval (kelebek)	5.82	22.15	19.55	tüm
AH 89-235	2D	serpantin	pendant, oval/sele formlu	2.96	13.2	11.7	tüm
AH 96-1	2J	yeşimtaşı	çok delikli, olasılıkla ikincil kullanım	8.09	15.00	5.50	tüm
AH 910	5	serpantin	pendant, oval/sele formlu	6.5	9.8	10.00	tüm
AH 90-7	-	taş	fıçı, halka uçlu	1.49	14.6	5.50	tüm
AH 98-94	-	steatit	yassı, oval (kelebek)	5.44	12.13	9.86	tüm
AH 07-21	-	akik	yassı, oval (kelebek)	5.00	13.20	12.90	tüm

EK II.4.2: Delme Teknolojisi

AH#	Tabaka/Evre	Hammadde	Form	Delik Çevresi (form)	Delik Morfolojisi	Delik: Çap 1	Delik: Çapı 2	Delik Tüpü: Morfoloji	Delik Tüpü: Yönelim ve Hiza	Delik Tüpü: Oran (a)	Delik Tüpü: Oran (b)	Delme Yönü	Delme Yöntemi
AH 89-281b	2A-C	steatit	kısa fıçı	oval	oval	2.00	-	silindirik	düz, hafif eğimli	-	-	tek yönlü	mekanik
AH 89-281c	2A-C	kireçtaşı	disk, oval	oval	oval	1.00	-	silindirik	düz, hafif eğimli	-	-	çift yönlü?	-
AH 89-281d	2A-C	taş	kısa fıçı	oval	oval	1.00	-	-	düz	-	-	tek yönlü	-
AH 89-281e	2A-C	kireçtaşı	yassı, dörtgen	bikon.	oval	-	-	-	düz	-	-	tek yönlü?	el?
AH 89-281f	2A-C	akik	yassı, oval (kelebek)	bikon.	oval	2.00	-	-	düz, hafif eğimli	-	-	çift yönlü	-
AH 89-281g	2A-C	akik	yassı, oval (kelebek)	bikon.	oval	3.00	-	-	düz, hafif eğimli	-	-	çift yönlü	-
AH 89-281h	2A-C	akik	yassı, oval (kelebek)	bikon.	oval	3.00	-	-	düz, hafif eğimli	-	-	tek yönlü	mekanik?
AH 89-281i	2A-C	akik	yassı, oval (kelebek)	bikon.	oval	3.00	-	-	düz, hafif eğimli	-	-	çift yönlü	mekanik?

EK II.4.2: Delme Teknolojisi Devam

AH 89-281k	2A-C	akik	yassı, oval (kelebek)	bikon.	oval	2.00	-	yarı-konik	düz, aynı aksta hizada	70%	30%	çift yönlü	mekanik
AH 89-281l	2A-C	krisopr.?	yassı, oval (kelebek)	bikon.	oval	1.00	-	silindirik	a: düz; b: hafif eğimli; aynı aksta üst üste binen	70%	30%	çift yönlü	mekanik
AH 91-355	2A-C	dağ kristali	oval (kelebek)	bikon.	oval	4.00	-	konik	düz, aynı aksta hizada	50%	50%	çift yönlü	mekanik
AH 93-200a	2A-C	serp.?	fıçı, halka uçlu	oval	oval	3.00	-	silindirik	düz, hafif eğimli	-	-	çift yönlü	mekanik?
AH 93-200b	2A-C	serp.	disk, oval	oval	oval	3.00	4.00	silindirik	düz, hafif eğimli	50%	50%	çift yönlü	mekanik?
AH 93-200c	2A-C	taş	disk, oval	oval	oval	3.00	1.00	silindirik	düz, hafif eğimli	50%	50%	çift yönlü	mekanik?
AH 93-200d	2A-C	steatit	disk, oval	oval	oval	-	-	silindirik	düz, hafif eğimli	50%	50%	çift yönlü	mekanik?
AH 91-349	2A-C	lületaşı	yassı, oval (kelebek), halka uçlu	bikon.	oval	1.00	-	yarı-silindirik	düz, hafif eğimli ve aşamalı	50%	50%	çift yönlü	mekanik
AH 89-93	2A-C	steatit	fıçı	oval	oval	-	-	konik	düz, aynı aksta, hafif eğimli	-	-	çift yönlü	mekanik

EK II.4.2: Delme Teknolojisi Devam

AH 90-27a	2A-C	akik	yassı, oval (kelebek)	bikon.	oval	-	-	silindirik	a: eğimli; b: düz, hafif eğimli; aynı aksta üst üste binen	50%	50%	çift yönlü	mekanik
AH 90-27b	2A-C	akik	yassı, oval (kelebek)	bikon.	oval	-	-	silindirik	a: düz; b: eğimli; aynı aksta üst üste binen	70%	30%	çift yönlü	mekanik
AH 90-27c	2A-C	akik	yassı, oval (kelebek)	bikon.	oval	-	-	silindirik	a: düz; b: hafif eğimli; aynı aksta üst üste binen	50%	50%	çift yönlü	mekanik
AH 90-27d	2A-C	akik	yassı, oval (kelebek)	bikon.	oval	-	-	silindirik	a: hafif eğimli; b: düz; aynı aksta üst üste binen	50%	50%	çift yönlü	mekanik
AH 90-27e	2A-C	akik	yassı, oval (kelebek)	bikon.	oval	-	-	silindirik	a: hafif eğimli; b: düz; aynı aksta hizada	60%	40%	çift yönlü	mekanik
AH 90-27f	2A-C	akik	yassı, üçgen, bir ucu halka (kelebek)	bikon.	oval	-	-	silindirik	düz, hafif aşamalı, aynı aksta hizada	90%	10%	çift yönlü	mekanik

EK II.4.2: Delme Teknolojisi Devam

AH 90-27g	2A-C	akik	yassı, üçgen (kelebek)	bikon.	oval	-	-	silindirik	düz, aynı aksta hizada	90%	10%	çift yönlü	mekanik
AH 91-184	2A-C	yeşim.	yassı, oval (kelebek)	bikon.	oval	3.77	3.45	silindirik	düz	-	-	çift yönlü	mekanik
AH 08-15	2A-C	akik	yassı, oval (kelebek)	bikon.	oval	3.07	3.45	silindirik	a: düz; b: eğimli; aynı aksta üst üste binen	50%	50%	çift yönlü	mekanik
AH 08-211	2A-C	serp.	yassı, oval (kelebek)	bikon.	oval	2.95	2.42	silindirik	-	-	-	çift yönlü?	mekanik
AH 09-16	2A-C	serp.	yassı, oval (kelebek)	bikon.	oval	2.39	2.40	silindirik	-	-	-	çift yönlü?	mekanik
AH 93-60	2A-C	steatit	oval, şişkin	oval	oval	2.66	2.77	yarı-konik?	düz, hafif eğim?	-	-	çift yönlü?	mekanik?
AH 93-135	2A-C	steatit	pendant, yassı, damla formlu	oval	oval	3.60	1.62	konik (V kesitli)	düz	100%	-	tek yönlü?	el?
AH 89-233	2A-C	steatit	disk, oval	oval	oval	-	-	yarı-konik	düz, hafif eğim	-	-	çift yönlü?	el?
AH 97-84a	2A-C	serp.	yassı, oval (kelebek)	bikon.	oval	2.87	2.97	yarı-konik	düz, hafif eğim?	-	-	çift yönlü?	mekanik?
AH 97-84b	2A-C	steatit	pendant, yassı, damla formlu	oval	oval	2.14	1.78	yarı-konik	düz, hafif eğim	70%	80%	çift yönlü	mekanik?
AH 97-84c	2A-C	steatit	pendant, yassı	oval	oval	1.93	1.73	yarı-konik	düz, hafif eğim	50%	50%	çift yönlü?	el?

EK II.4.2: Delme Teknolojisi Devam

AH 97-84d	2A-C	steatit	disk, oval	oval	oval	2.18	2.09	yarı-konik	eğimli	-	-	çift yönlü?	el?
AH 97-84e	2A-C	steatit	disk, oval	oval	oval	2.50	2.45	silindirik	düz	-	-	tek yönlü?	mekanik?
AH 97-84f	2A-C	steatit	disk, oval	oval	oval	2.47	2.49	silindirik	düz	-	-	tek yönlü?	mekanik?
AH 97-84g	2A-C	steatit	disk, oval	oval	oval	1.85	1.82	a: yarı-konik; b: silindirik	a: hafif eğim; b: düz	-	-	çift yönlü	mekanik
AH 1011-1	2A-C	akik	yassı, üçgen (kelebek)	bikon.	oval	3.22	3.12	silindirik	düz, aynı aksta çok düzgün buluşuyor	%50	%50	çift yönlü	mekanik
AH 1011-2	2A-C	kalsedon	oval, şişkin	oval	oval	3.23	3.21	silindirik	düz	-	-	çift yönlü	mekanik
AH 1038-1	2A-C	turkuaz/ varisit?	silindir, fıçı	bikon.	oval	2.66	2.60	a: yarı-konik; b: yarı-silindirik	düz, hafif eğim, aynı aksta hizada	%50	%50	çift yönlü	mekanik
AH 1038-2	2A-C	akik	yassı, oval (kelebek)	bikon.	oval	2.45	2.40	silindirik	düz, aynı aksta çok düzgün buluşuyor	%50	%50	çift yönlü	mekanik
AH 1038-3	2A-C	turkuaz	silindir, fıçı	bikon.	oval	2.50	2.30	yarı-silindirik	hafif eğim, aynı aksta hizada	%50	%50	çift yönlü	mekanik
AH 1038-4	2A-C	nabit bakır?	silindir, fıçı	bikon.	oval	2.40	2.05	silindirik	düz, hafif eğimli	%60	%40	çift yönlü	mekanik

EK II.4.2: Delme Teknolojisi Devam

AH 1039	2A-C	serp.	yassı, oval (kelebek)	bikon.	oval	4.35	4.00	yarı-silindirik	düz, hafif eğim, aynı aksta hizada	%50	%50	çift yönlü	mekanik
AH 1040	2A-C	akik	yassı, oval (kelebek)	bikon.	oval	3.30	3.15	yarı-silindirik	hafif eğim, aynı aksta hizada	%50	%50	çift yönlü	mekanik
AH 1041-1	2A-C	steatit	kısa, *'axe head*/balta başı'	oval	oval	2.55	2.35	silindirik	düz	-	-	-	-
AH 1041-2	2A-C	steatit	disk, oval	oval	oval	2.20	2.20	silindirik	düz	-	-	-	-
AH 1041-3	2A-C	steatit	disk, oval	oval	oval	3.00	3.00	silindirik	düz	-	-	-	-
AH 1041-4	2A-C	steatit	disk, oval	oval	oval	2.50	2.50	silindirik	düz	-	-	-	-
AH 95-116a	2D	lületaşı?	sele formlu	oval	oval	2.00	-	silindirik	düz, hafif eğimli	-	-	tek yönlü	el?
AH 95-116b	2D	steatit	kısa, *'axe head*/balta başı'	oval	oval	4.00	-	silindirik	düz, hafif eğimli, aynı aksta hizada	%50	%50	çift yönlü	-
AH 1047-1	3	serp.	oval, şişkin	oval	oval	3.00	-	silindirik	düz	-	-	-	-
AH 1047-2	3	steatit	oval, şişkin	oval	oval	1.40	1.20	silindirik	düz	-	-	-	-
AH 1047-3	3	serp.	disk, oval	oval	oval	2.00	1.90	silindirik	düz	-	-	-	-

EK II.4.2: Delme Teknolojisi Devam

Teknolojik karşılaştırma için çalışılan, mezar dışı kontekstlerden boncuklar													
AH 99-127	2A-C	krisopr.?	yassı, oval (kelebek)	bikon.	oval	1.00	-	silindirik	düz, aynı aksta hafif eğim (a: aşamalı)	50%	50%	çift yönlü	mekanik
AH 90-37	2A-C	mermer	disk, oval	oval	oval	1.00	1.00	konik	düz	50%	50%	çift yönlü	mekanik
AH 90-78	2A-C	mermer	disk, elips, yassı	oval	oval	0.70	0.70	silindirik	düz	-	-	çift yönlü	mekanik
AH 97-57	2A-C	akik	oval (kelebek)	bikon.	oval	2.16	1.91	silindirik	düz, aynı aksta hizada	-	-	çift yönlü	mekanik
AH 950	2A-C	akik	yassı, oval (kelebek)	bikon.	oval	2.89	2.73	silindirik	a: düz; b: hafif eğim, aynı aksta hizada	40%	60%	çift yönlü	mekanik
AH 89-235	2D	serp.	pendant, oval/sele formlu	oval	oval	2.5	2.5	silindirik	düz	-	-	-	-
AH 96-1	2J	yeşim.	çok delikli, ikincil kullanım	oval	oval	1 ve 2=1.95mm 3=2.19 x 2.70mm		silindirik	1=düz 2=düz 3=düz, hafif eğimli	-	-	tek yönlü?	el?

EK II.4.2: Delme Teknolojisi Devam

AH 910	5	serp.	pendant, oval/sele formlu	oval	oval	3.99	4.20	silindirik	düz, hafif eğimli	-	-	tek yönlü	el
AH 98-94	-	steatit	yassı, oval (kelebek)	oval	oval	3.06	3.06	silindirik	düz, hafif eğimli	-	-	çift yönlü	mekanik?
AH 07-21	-	akik	yassı, oval (kelebek)	bikon.	oval	2.34	2.14	silindirik?	düz, aynı aksta hizada	-	-	çift yönlü	mekanik

Kısaltmalar: bikon.: bikonveks; krisopr.: krisopraz; serp.: serpantin/serpantinit; yeşim.: yeşimtaşı.

EK II.5: Analiz Edilen Boncuklarda Saptanan Üretim İzleri

Hammadde ve Form	Aşama	Teknik	İz Türleri
Grup A	Önform (*debitage*)	Yongalama, doğrudan veya dolaylı vurma.	Yongalama çıkarımları, dairesel/yarı-dairesel vurma noktaları.
	Form verme	Sürtme/aşındırma.	Uzun ve kısa, verev, düz veya kesişen çizikler, parlaklık.
	Isıtma	Yongalama/önform vermeden önce ve sonra (birkaç aşamada) gerçekleşebilir.	Yüzey çatlakları, materyal içinde çatlaklar, karbon partikülleri, beyaz fisürler, beyaz veya opak/koyu lekeler.
	Delme	Mekanik bir aletle (matkap: '*pump* veya *bow drill*'), aşındırıcı (kum, yağ, sıvı) kullanılarak, çift yönlü.	Delik çevresinde vurma izleri (platform hazırlığı), delik tüpünde çizikler ve parlak noktalar.
	Parlatma (*lustring*)	Sürtme/aşındırma (aşındırıcı, örn.: kum, yağ, sıvı kullanımıyla) ve deri vb. bir materyal içerisinde sallama.	Önceki aşamalara ait izlerin silinmesi, yoğun parlaklık, seyrek ve ince çizikler.
Grup B	Önform	Kesme, sürtme/aşındırma, kazıma.	Çizikler ve kazıma izleri.
	Delme	Çift yönlü.	Delik tüpünde çizikler ve parlaklık.
	Form verme	Sürtme/aşındırma, kazıma.	Çizikler ve kazıma izleri.
Grup C	Önform	Kesme, sürtme/aşındırma, kazıma.	Çizikler ve kazıma izleri.
	Delme	Çift yönlü ya da tek yönlü; elle ya da mekanik bir aletle.	Delik tüpü morfolojisi, çiziklerin niteliği (tam ya da yarım dönüşlü).
	Form verme	Kesme, sürtme/aşındırma.	Çizikler; sürtme/aşındırma tek veya toplu halde.

Grup A: akik, krisopraz, kuvars, dağ kristali; yassı, oval, üçgen mercimek kesitli (kelebek); **Grup B:** serpantin, lületaşı, yeşimtaşı, turkuaz; yassı, oval, mercimek kesitli (kelebek), halka uçlu kelebek, sele formlu; **Grup C:** steatit, serpantin, kireçtaşı; silindir, fıçı, halka uçlu fıçı, oval, disk, pendant.

EK II.6: Analiz Edilen Boncuklarda Saptanan Kullanım İzleri

Hammadde ve Form	**Tanımlanan Alan**		**Özellik/Tanım**	**Kullanım İzine Sahip Boncuklarla Gömülmüş Bireyler***
Grup B + C	Delik	Delik çevresi	Deformasyon, çentik, yuvarlanma, parlaklık, düzensiz ve lokal çizikler	SK39, SK44, SK52, SK153, SK109, SK149, SK150
Grup B + C		Delik tüpü	Dikey çizikler	SK153, SK44, SK29?
Grup B + C + D		Kırılmış delikler	Kırık delik çevresinde yuvarlanma, yeniden delme (tamir/yeniden kullanım)	SK35
Grup A + B + C	Boncuk yüzeyi		Küçük çukurluklar, üretim izleri üzerinde lokal parlaklık ve yuvarlanma, boncuk yüzeyinde lokal parlaklık, düzensiz çizikler	SK18, SK29, SK44, SK109, SK149, SK150
Grup A	Kenarlar		Kenar kırıkları	SK18, SK28, SK149

Grup A: akik, krisopraz, kuvars, dağ kristali; yassı, oval, üçgen mercimek kesitli (kelebek); **Grup B:** serpantin, lületaşı, yeşimtaşı, turkuaz; yassı, oval, mercimek kesitli (kelebek), halka uçlu kelebek, sele formlu; **Grup C:** steatit, serpantin, kireçtaşı; silindir, fıçı, halka uçlu fıçı, oval, disk, pendant; **Grup D:** yumuşak materyal (hayvan kemiği ve dişi).

*Çalışmada tüm bireylerin sahip olduğu boncukların tümünün kullanım izi analizleri gerçekleştirilmemiştir. Dolayısıyla bu bireyler yalnızca birlikte gömüldükleri boncuklar üzerinde kullanım izi analizleri gerçekleştirilebilen bireyleri kapsamaktadır.

EK II.7: Tez Çalışması Kapsamında Analiz Edilen Boncukların Mikroskobik Üretim ve Kullanım İzi Analizi Tanımlamaları

AH 90-27a

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Boncuk Yüzeyleri)

Sayfa	1a
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 90-27a
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)

İz türleri	1. Yüz	2. Yüz
Çizikler	Var	Var
Çıkarımlar/Negatifler	Var	Var
Vurma Noktaları	-	-

İzlerin Tanımı	1. Yüz	2. Yüz
Yoğunluk	Yüksek	Yüksek
Yön	Ana aksa + ikincil aksa paralel + verev	
Devamlılık	Düzenli, devamlı + devamsız/kesik	
Organizasyon	Paralel + birbirini kesen	
Çiziklerin Morfolojisi		
Kalınlık	İnce + geniş	İnce + geniş
Derinlik	Derin	Derin
Yönelim	Düz + kavisli	Düz
Kesit	U	U
Aralık	Sıkışık	Sıkışık

Notlar

Akik, yassı/oval "kelebek" formlu boncuk. SK18 ile birlikte bulunmuş boncuk dizisinden. Her iki yüzde de 1) uzun ve kısa düzenli çizikler, 2) parlaklık, 3) uzun/düzenli çizikleri kesen kısa/düzensiz çizikler, 4) çıkarımlar mevcut. İzlerin birbiriyle ilişkisi, bu sırayla oluştuklarını göstermekte. Ayrıca bir çıkarımın üstünde devam eden çizikler, çıkarımın olasılıkla yongalama aşamasına ait olduğunu; yongalama ardından sürtme/aşındırmanın gerçekleştiğini önermekte.
1) Uzun ve kısa düzenli çizikler: uzun çizikler verev ya da kavisli, genellikle kenarlarda belirgin, ana aksa paralel şekilde de konumlananları mevcut. Kenarlarda belirgin olan bu çizikler önform verme amaçlı sürtme/aşındırma sürecine ait olmalı. Daha kısa ve düz ya da verev çizikler ise ana aksa paralel, bu alana bombeli bir görünüm veren sürtme/aşındırma sürecine ait olmalı ve bu nedenle bu alanda konumlanan önform verme sürecine ait çizikleri büyük oranda silmiş durumda; 2) Parlaklık: çok yoğun, uzun ve kısa düzenli çiziklere eşlik ediyor; 3) Kısa/düzensiz çizikler: genellikle ikincil aksa paralel konumlanıyor, uzun/düzenli çizikleri kesiyor; 4) Ana aks boyunca yoğunlaşan çıkarımlar: çizikleri kesiyor/üstünde konumlanıyor.
İkinci yüzünde merkezde küçük bir delik, bu deliğin kenarında ise bir çıkarım mevcut. Delik kenarlarına yakın alanlarda da çizikler, parlaklık ve çıkarımlar mevcut.

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Delikler)

Sayfa	1b
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 90-27a
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)

Tek Yönlü	
İki Yönlü	x

A. Delik Morfometrisi	
1. Kesit	A: aşamalı; B: silindirik
2. Form	Oval
3. Deliğin Yönelimi	A: eğimli/basamaklı; B: düz, bitiminde hafif eğimli
4. Delik Tüpü Ucu Formu	A: oval; B: düz
5. Hiza	A: basamaklı geliyor; aynı aksta üst üste biniyor
6. Tüplerin Oranı	A: %40; B: %60

B. Delik Çevresi (Delme Platformu/Yüzü)	
1. Genel Form	Bikonveks kesitli; delik formu: oval
2. Mikro-izler	Çizikler, parlaklık, vurma noktaları

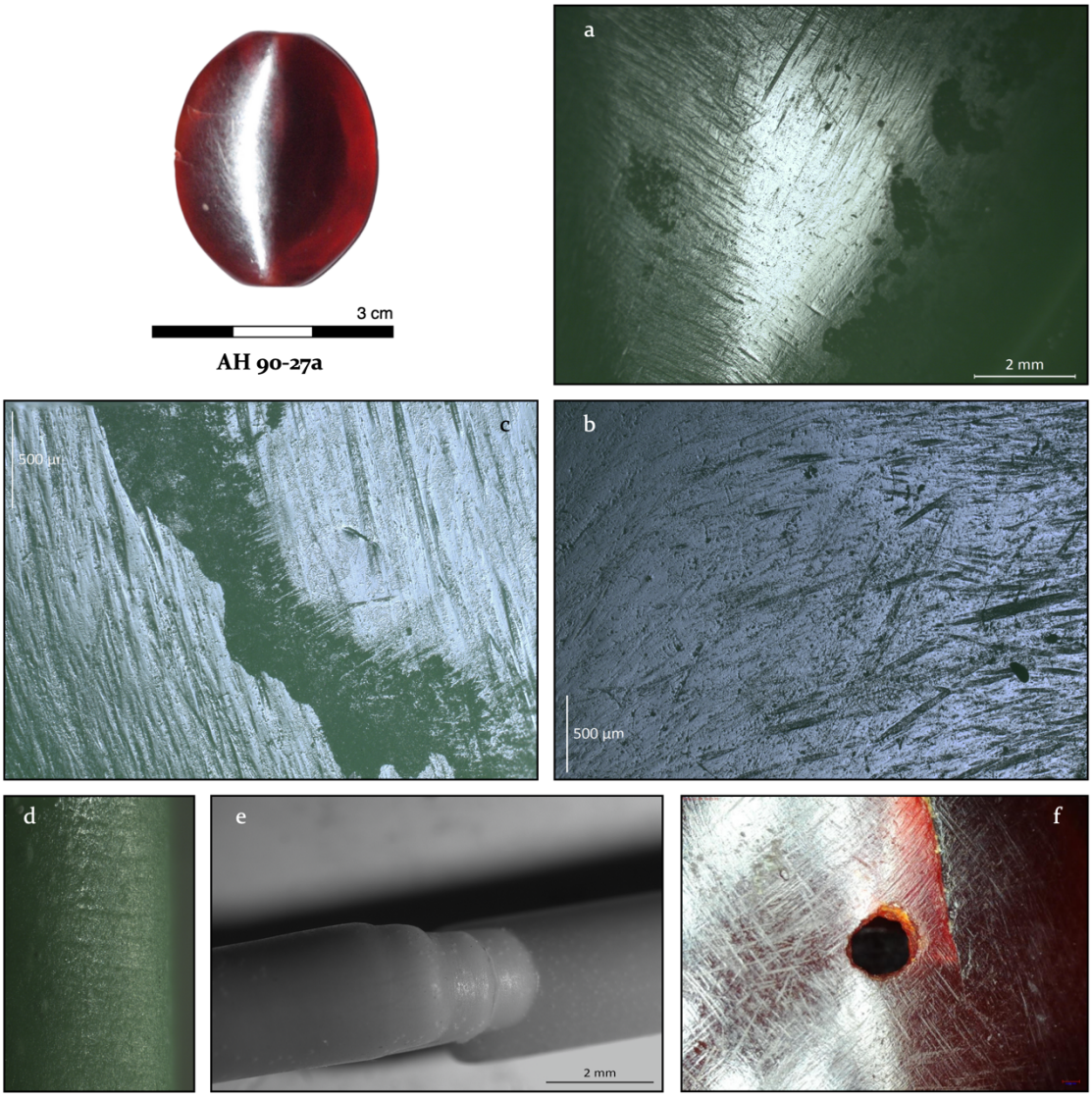
C. Delik Tüplerindeki Mikro-İzler	
1. Çizikler	
a. Devamlılık	Tam dönüşlü
b. Konum	Tüpün ortasında ve bitimine yakın
c. Organizasyon	Bantlar halinde
2. Parlaklık	Çiziklerle birlikte

Notlar

Akik, yassı/oval "kelebek" formlu boncuk. SK18 ile birlikte bulunmuş boncuk dizisinden. Delme platformundaki çizikler ve parlaklık delik ve vurma noktaları tarafından kesiliyor: delme, form verme aşamasından sonra gerçekleştirilmiş; yüzeye vurularak delme için platform hazırlanmış.

Delik tüplerinden biri (A), bitimine yakın noktada dört farklı basamağa sahip. Tüp A eğimli geliyor ve daha düz olan Tüp B ile aynı hizada üst üste binerek buluşuyor. Buluştukları noktada Tüp A'daki dört basamak, olasılıkla tüpleri buluşturmak amacıyla üreticinin delme işlemine birkaç kez aletin yönünü değiştirerek devam ettiğini önermekte. Bu nedenle, Tüp B'nin önce açıldığını, ardından diğer yönden delindiğini önermek mümkün.

Delik tüpünde çap boyunca devam eden çizikler deliklerin mekanik bir alet ile tam yönlü dönüş ile açıldığını göstermekte. Delik tüpleri boyunca çizikler bantlar/gruplar halinde yoğunlaşmakta, bunlara parlaklık eşlik etmekte. Çiziklerin gözlemlenmediği noktalarda ise olasılıkla delme işlemi sırasında aşındırıcı kullanımı nedeniyle çiziklerin silinmiş olduğu düşünülebilir.

Şekil EK II.7.1: AH 90-27a üretim izleri.

İki farklı yönelimdeki sürtme/aşındırma çizikleri, parlaklık ve üzerinde konumlanan çıkarımlar (a); düzenli çizikleri ve parlaklığı kesen düzensiz, kısa, dağınık çizikler (b); yongalama çıkarımı ve üzerine devam eden sürtme/aşındırma çizikleri (c); delik tüpü üzerindeki tam dönüşlü delme çizikleri ve parlaklık (64x mag.) (d); basamaklı (dört aşamalı) delik tüpü (20x mag.) (e); boncuk yüzeyindeki düzensiz delik (f).

AH 90-27b

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Boncuk Yüzeyleri)

Sayfa	2a
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 90-27b
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)

İz türleri	1. Yüz	2. Yüz
Çizikler	Var	Var
Çıkarımlar/Negatifler	Var	Var
Vurma Noktaları	-	-

İzlerin Tanımı	1. Yüz	2. Yüz
Yoğunluk	Yüksek	Yüksek
Yön	Ana aksa + ikincil aksa paralel + verev	
Devamlılık	Düzenli, devamlı + devamsız/kesik	
Organizasyon	Paralel + birbirini kesen	
Çiziklerin Morfolojisi		
Kalınlık	İnce + geniş	İnce + geniş
Derinlik	Derin	Derin
Yönelim	Düz + kavisli	Düz + kavisli
Kesit	U	U
Aralık	Sıkışık	Sıkışık

Notlar

Akik, yassı/oval "kelebek" formlu boncuk. SK18 ile birlikte bulunmuş boncuk dizisinden. Her iki yüzde de 1) uzun ve kısa, farklı yönelimlerde, birbirini kesen çizikler, 2) farklı lokasyonlarda, (a) çiziklere eşlik eden parlaklık, (b) üzerinde dağınık, düzensiz çizikler bulunan yoğun parlaklık, 3) çıkarımlar mevcut.
Düzenli, kalın çizikler kenarlarda yoğun, buradan kavisli şekilde ana aksa doğru yöneliyor. Ana aksa daha yakın alanlarda iki farklı yönelime sahip, daha ince ve (X) şeklinde üst üste binen çizikler mevcut.
Kalın, düzenli ve uzun çiziklerle ve birbirini kesen daha kısa çiziklerle birlikte parlak görünüm mevcut. Bu izler ve parlaklık form verme amaçlı sürtme/aşındırma işlemine ait olmalı. Yanı sıra, özellikle ana aksa paralel şekilde çok yoğun ve daha pürüzsüz bir parlaklık gözlemlendi. Bu parlak alanların üzerinde daha düzensiz, dağınık, kısa çizikler ve küçük çukurluklar yer alıyor. Bu bölgelerde gözlemlenen parlaklık ve düzensiz kısa çizikler ile çukurluklar parlatma aşamasına ait olmalı.

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Delikler)

Sayfa	2b
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 90-27b
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)

Tek Yönlü	
İki Yönlü	x

A. Delik Morfometrisi	
1. Kesit	A: silindirik; B: aşamalı
2. Form	Oval
3. Deliğin Yönelimi	A: düz; B: eğimli
4. Delik Tüpü Ucu Formu	A: düz; B: oval
5. Hiza	A: hafif eğimli; B: düz; aynı hizada buluşuyor
6. Tüplerin Oranı	A: %70; B: %30

B. Delik Çevresi (Delme Platformu/Yüzü)	
1. Genel Form	Bikonveks kesitli; delik formu: oval
2. Mikro-izler	Çizikler, parlaklık, vurma noktaları

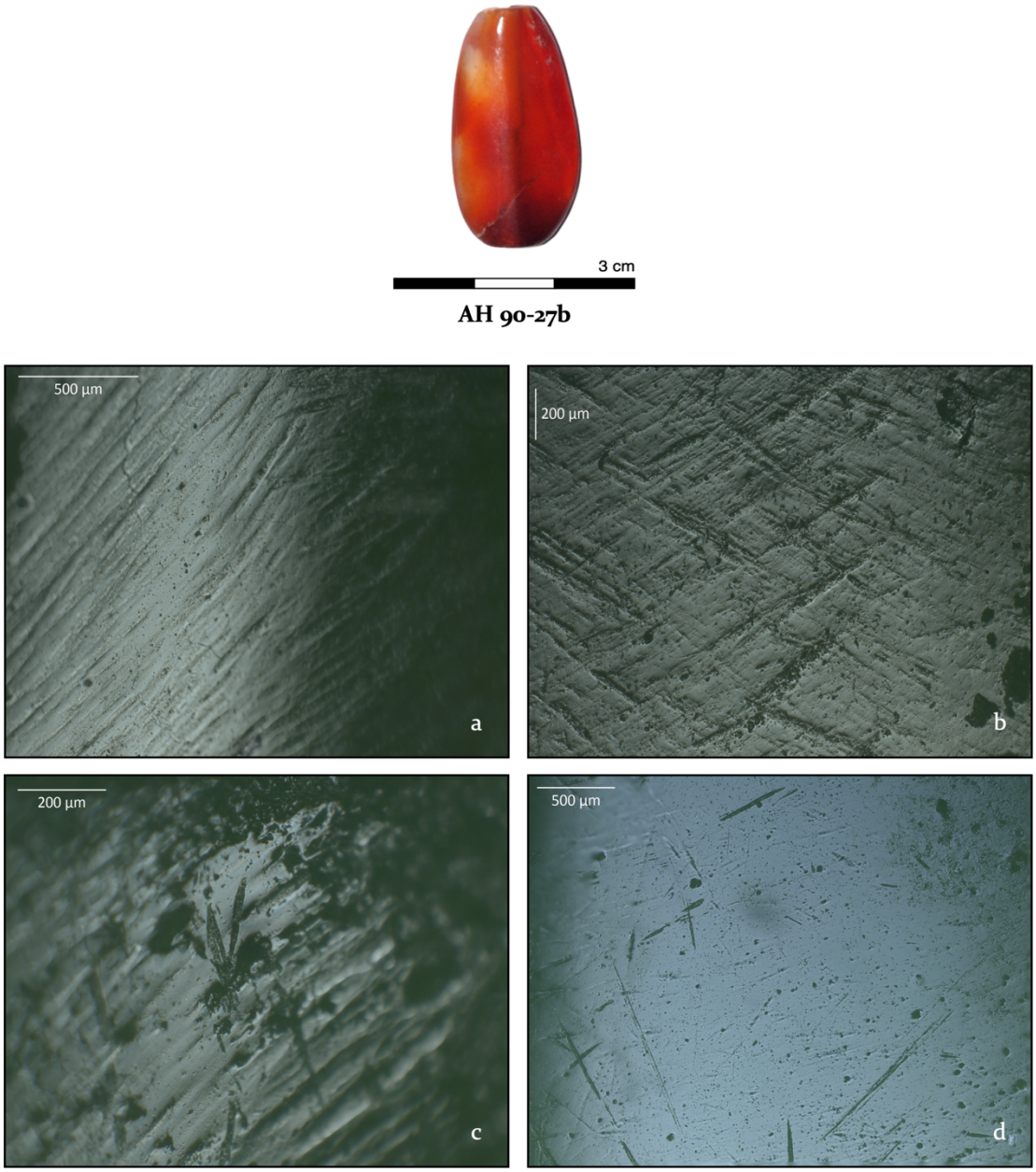
C. Delik Tüplerindeki Mikro-İzler	
1. Çizikler	
a. Devamlılık	Tam dönüşlü
b. Konum	A: aks boyunca; B: tüp ucuna yakın
c. Organizasyon	A: devamlı; B: bantlar halinde
2. Parlaklık	Delik tüpü ucunda ve kenarlarda

Notlar

Akik, yassı/oval "kelebek" formlu boncuk. SK18 ile birlikte bulunmuş boncuk dizisinden. Delme platformundaki çizikler ve parlaklık delik ve vurma noktaları tarafından kesiliyor: delme, form verme aşamasından sonra gerçekleştirilmiş; yüzeye vurularak delme için platform hazırlanmış.

Her iki delik tüpünde çap boyunca dönen çizikler mekanik bir alet ile tam yönlü dönüş ile açıldığını göstermekte. Çiziklerin bulunduğu alanlarda parlaklık daha az. Tüplerin uç/bitim kısmında ise çiziklerle birlikte parlaklık daha yoğun.

Tüplerden birinde (B) farklı aşamalar gözlemlendi: en tepede parlaklık daha az, çizikler daha az belirgin, tüp bitimine doğru devamında yoğun parlak bir bant, onu takiben yine daha mat ve çiziklerin silikleştiği bir bant, takiben yoğun parlaklık ve silik çizikler, en bitimde ise yoğun parlaklık ve çizikler mevcut. Bu durum, delme sırasında kullanılan aşındırıcı malzemenin yer yer izleri silmesi ile ilişkili olabilir. Ayrıca yer yer delme aleti çıkarıldıysa bu aşamada da çizikler silinmiş olabilir. Bir başka olasılık, kullanılan ipin yer yer yoğun parlaklık yaratmış olması.

Şekil EK II.7.2: AH 90-27b üretim izleri.

Kalın, düzenli, kavisli çizikler ve parlaklık (80x mag.) (a); iki farklı yönelimdeki sürtme/aşındırma çizikleri ve parlaklık (b); ana aks üzerinde, delik kenarına yakın bir noktada gözlemlenen çizikler ve üzerinde konumlanan düzensiz çizikler ile çukurluklar (147.2x mag.) (c); ana aks üzerinde gözlemlenen yoğun, pürüzsüz parlaklık ve üzerinde konumlanan düzensiz çizikler ve çukurluklar (d).

AH 90-27c

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Boncuk Yüzeyleri)

Sayfa	3a
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 90-27c
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)

İz türleri	1. Yüz	2. Yüz
Çizikler	Var	Var
Çıkarımlar/Negatifler	Var	Var
Vurma Noktaları	-	-

İzlerin Tanımı	1. Yüz	2. Yüz
Yoğunluk	Yüksek	Yüksek
Yön	Verev	Verev
Devamlılık	Düzenli, devamlı + devamsız/kesik	
Organizasyon	Paralel + birbirini kesen	
Çiziklerin Morfolojisi		
Kalınlık	İnce + geniş	İnce + geniş
Derinlik	Derin	Derin
Yönelim	Düz + kavisli	Düz + kavisli
Kesit	U	U
Aralık	Sıkışık	Sıkışık

Notlar

Akik, yassı/oval "kelebek" formlu boncuk. SK18 ile birlikte bulunmuş boncuk dizisinden.
Çizikler: Boncuğun her iki yüzeyinde de kenarlardan başlayarak boncuk yüzeyine doğru devam eden verev yönelimli, uzun, devamlı, ince ve sıkışık aralıklı çizikler mevcut. Her iki yüzeyde de kenarlardan ana aksa doğru, bu çizikleri kesen daha kalın/geniş ve daha kısa çizikler mevcut. Ancak bu düzensiz çiziklerin yoğunluğu, aynı boncuk dizisindeki diğer iki benzer formdaki boncuğa (AH 90-27a ve b) kıyasla daha az. Her iki çizik türü de form verme amaçlı sürtme/aşındırma çizikleri. Ancak uzun, ince ve sıkışık çizikler genel formu veren aşamanın sonucuyken, kısa çizikler ana aksın doğru bombeli bir form vermeyi sağlamış olmalı.
Parlaklık: Verev, ince ve sıkışık çiziklere eşlik eden parlak görünüm mevcut. Yüzey genel olarak parlak/açkılı. Parlaklığın boncuk yüzeyindeki genel dağılımı ise aynı boncuk dizisindeki diğer iki benzer formdaki boncuğa (AH 90-27a ve b) kıyasla daha yoğun.

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Delikler)

Sayfa	3b
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 90-27c
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)

Tek Yönlü	
İki Yönlü	x

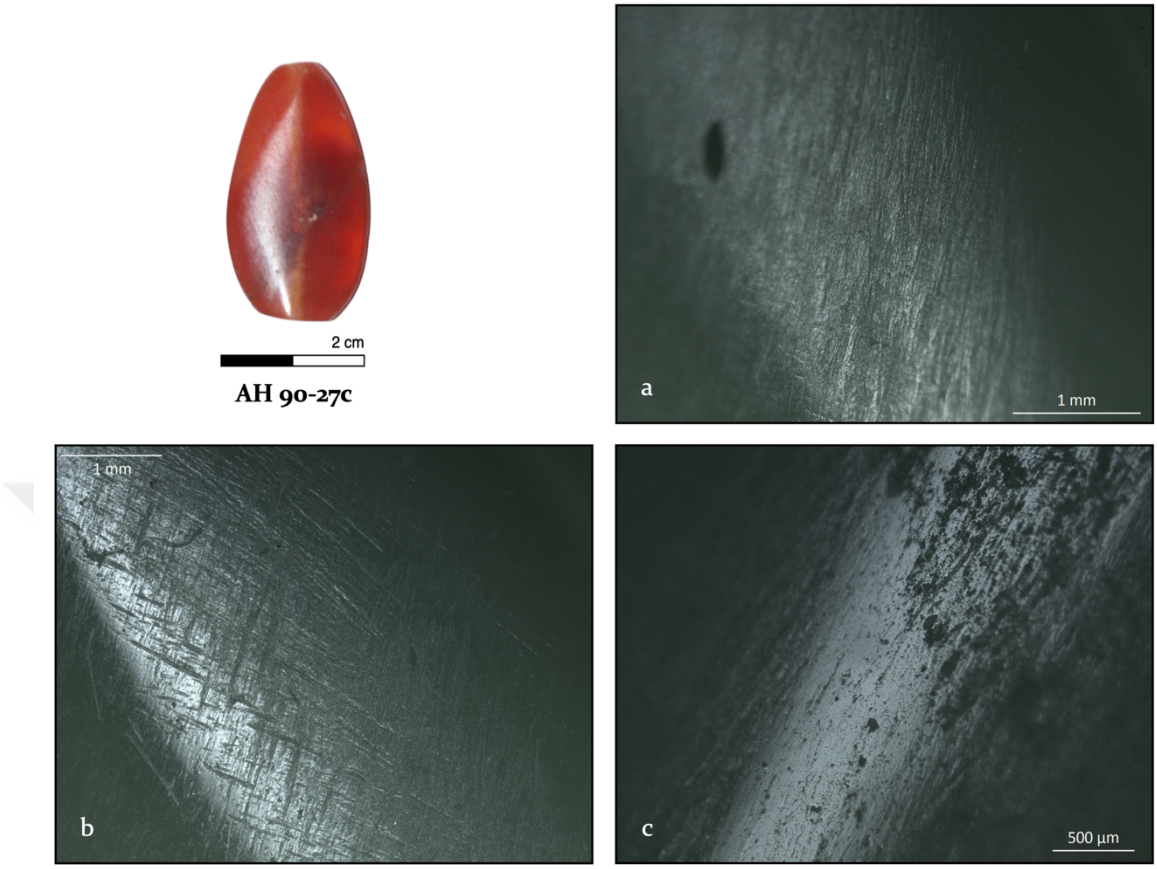
A. Delik Morfometrisi	
1. Kesit	A: silindirik; B: silindirik
2. Form	Oval
3. Deliğin Yönelimi	A: hafif eğimli; B: düz
4. Delik Tüpü Ucu Formu	Oval
5. Hiza	Aynı hizada buluşuyor
6. Tüplerin Oranı	A: %50; B: %50

B. Delik Çevresi (Delme Platformu/Yüzü)	
1. Genel Form	Bikonveks kesitli; delik formu: oval
2. Mikro-izler	Çizikler, parlaklık, vurma noktaları

C. Delik Tüplerindeki Mikro-İzler	
1. Çizikler	
a. Devamlılık	Tam dönüşlü
b. Konum	Tüp ucuna yakın
c. Organizasyon	Bantlar halinde
2. Parlaklık	Çiziklerle birlikte bantlar halinde

Notlar

Akik, yassı/oval "kelebek" formlu boncuk. SK18 ile birlikte bulunmuş boncuk dizisinden. Delme platformundaki çizikler ve parlaklık delik ve vurma noktaları tarafından kesiliyor: delme, form verme aşamasından sonra gerçekleştirilmiş; yüzeye vurularak delme için platform hazırlanmış.
Her iki delik tüpünde çap boyunca dönen çizikler mekanik bir alet ile tam yönlü dönüş ile açıldığını göstermekte. Çizikler ve parlaklık bantlar halinde delik tüpleri üzerinde belirli noktalarda yoğunlaşıyor. Daha çok delik tüpü ucunda yoğun. Çiziklerin daha az/silinmiş olduğu alanlarda parlaklık da daha az, daha mat bir görünüm mevcut.

Şekil EK II.7.3: AH 90-27c üretim izleri.

Verev yönelimli, ince ve sıkışık aralıklı çizikler (40x mag.) (a); iki farklı yönelimdeki sürtme/aşındırma çizikleri ve parlaklık (32x mag.) (b); yoğun parlaklık ve çukurluklar (51.2x mag.) (c).

AH 90-27d

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Boncuk Yüzeyleri)

Sayfa	4a
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 90-27d
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)

İz türleri	1. Yüz	2. Yüz
Çizikler	Var	Var
Çıkarımlar/Negatifler	-	-
Vurma Noktaları	-	-

İzlerin Tanımı	1. Yüz	2. Yüz
Yoğunluk	Yüksek	Yüksek
Yön	Verev + ana aksa paralel	
Devamlılık	Düzenli, devamlı + devamsız/kesik	
Organizasyon	Paralel + birbirini kesen	
Çiziklerin Morfolojisi		
Kalınlık	İnce	İnce
Derinlik	Derin	Derin
Yönelim	Düz + kavisli	Düz + kavisli
Kesit	U	U
Aralık	Sıkışık	Sıkışık

Notlar

Akik, yassı/oval "kelebek" formlu boncuk. SK18 ile birlikte bulunmuş boncuk dizisinden.
Çizikler: İki gruba ayrılabilir. 1: boncuk kenarından başlayarak ana aksa doğru ve alttan başlayarak yukarı/ana aksa doğru devam eden üç farklı yönelimli verev ve kısa çizikler. Boncuğun birinci yüzünde sağda yer alan kısa verev çizikler, solda yer alanlar tarafından kısmen kesiliyor ve yer yer siliniyor. 2: uzun, kavisli çizikler. Bu grup da iki farklı yönelimde. 2a: ana aksa paralel, ana aks üzerinde kısa çiziklerle buluşuyor. 2b: verev, özellikle kenarlarda yoğun.
Parlaklık: Genel olarak tüm boncuk yüzeyinde çiziklere eşlik eden şekilde mevcut.
Yüzey çatlakları: Her iki yüzde de tüm boncuk yüzeyinde yoğun yüzey çatlakları gözlemlendi. Isıtma ile ilişkili olabilir (?).

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Delikler)

Sayfa	4b
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 90-27d
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)

Tek Yönlü	
İki Yönlü	x

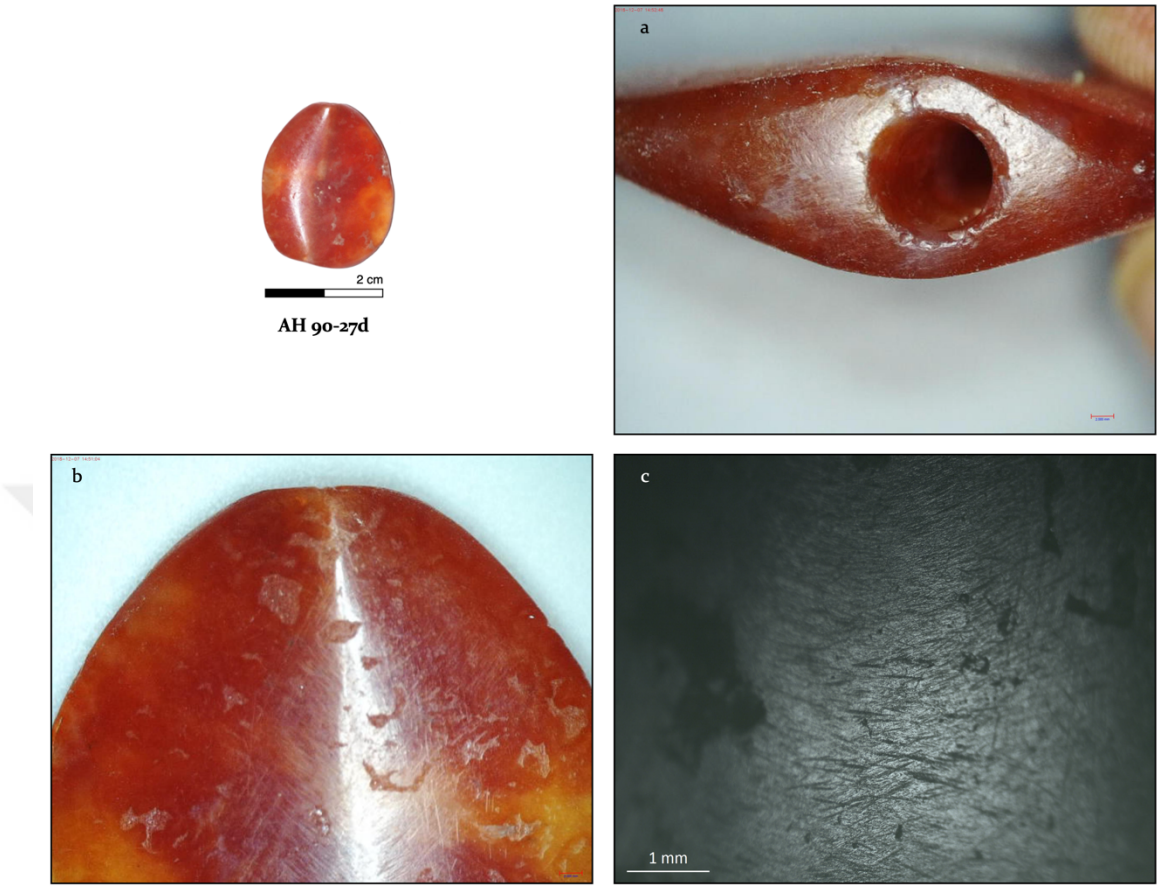
A. Delik Morfometrisi	
1. Kesit	A: silindirik; B: silindirik
2. Form	Oval
3. Deliğin Yönelimi	A: düz; B: hafif eğimli
4. Delik Tüpü Ucu Formu	A: oval; B: düz
5. Hiza	Aynı hizada buluşuyor
6. Tüplerin Oranı	A: %50; B: %50

B. Delik Çevresi (Delme Platformu/Yüzü)	
1. Genel Form	Bikonveks kesitli; delik formu: oval
2. Mikro-izler	Çizikler, parlaklık, vurma noktaları

C. Delik Tüplerindeki Mikro-İzler	
1. Çizikler	
a. Devamlılık	Tam dönüşlü
b. Konum	Tüp/delik aksı boyunca
c. Organizasyon	Bantlar halinde
2. Parlaklık	Çiziklerle birlikte bantlar halinde + tüp ucunda yoğun

Notlar

Akik, yassı/oval "kelebek" formlu boncuk. SK18 ile birlikte bulunmuş boncuk dizisinden. Delme platformundaki çizikler ve parlaklık delik ve vurma noktaları tarafından kesiliyor: delme, form verme aşamasından sonra gerçekleştirilmiş; yüzeye vurularak delme için platform hazırlanmış. Delme platformundaki çizikler verev, kısa ve X şeklinde birbirini kesiyor. Delik kesitine iki farklı yönden kısa sürtme/aşındırma hareketiyle bikonveks (dışbükey) form verilmiş.
Her iki delik tüpünde çap boyunca dönen çizikler mekanik bir alet ile tam yönlü dönüş ile açıldığını göstermekte.
Çizikler ve parlaklık bantlar halinde delik tüpü boyunca mevcut ancak daha silik, delik tüpü ucunda yoğunlaşıyor.

Şekil EK II.7.4: AH 90-27d üretim izleri.

Delik çevresindeki çizikler ve vurma izleri (a); boncuk yüzeyindeki çatlaklar: ısıtma (?) (b); ana aks üzerinde yer alan, birbirini kesen sürtme/aşındırma çizikleri (25.6x mag.) (c).

AH 90-27e

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Boncuk Yüzeyleri)

Sayfa	5a
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 90-27e
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)

İz türleri	1. Yüz	2. Yüz
Çizikler	Var	Var
Çıkarımlar/Negatifler	Var	Var
Vurma Noktaları	-	-

İzlerin Tanımı	1. Yüz	2. Yüz
Yoğunluk	Yüksek	Yüksek
Yön	Verev + ana aksa paralel	
Devamlılık	Düzenli, devamlı + devamsız/kesik	
Organizasyon	Paralel + birbirini kesen	
Çiziklerin Morfolojisi		
Kalınlık	İnce + geniş	İnce + geniş
Derinlik	Derin	Derin
Yönelim	Düz + kavisli	Düz
Kesit	U	U
Aralık	Sıkışık	Sıkışık

Notlar

Akik, yassı/oval "kelebek" formlu boncuk. SK18 ile birlikte bulunmuş boncuk dizisinden.
Çizikler ve parlaklık: Ana aksa paralel ve verev, uzun, ince ve sıkışık çizikler mevcut. Bu çizikler yüzeyin alt bitiminden başlayarak üst bitimine doğru kavisli ve kesintisiz yönelim gösteriyor. Form verme amaçlı sürtme/aşındırma aşamasına ait olduğu düşünülen bu çiziklere eşlik eden yer yer neredeyse pürüzsüz yoğun parlaklık/açkılı görünüm mevcut. Bu da boncuğun uzun süre sürtme/aşındırma ve parlatma işlemine tabi tutulduğunu; parlatma işleminin önceki aşama olan kaba sürtme/aşındırma/önform verme sürecine ait çizikleri görünmez kıldığını önermekte.
Alt delik kesitinde ve kenarlarda kırıklar mevcut.
Yüzey çatlakları ve renk değişimi: Boncuk yüzeyinde yüzey çatlakları gözlemlendi. Yanı sıra boncuğun üst delik kesitine yakın noktada renk değişimi mevcut. Isıtma ile ilişkili (?).
Kısa, ince, düzensiz çizikler: her iki yüzde de mevcut ancak 2. yüzde daha yoğun. Tüm üretim izlerini kesiyor, dolayısıyla kullanım ile ilişkili olduğu düşünülmekte.

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Delikler)

Sayfa	5b
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 90-27e
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)

Tek Yönlü	
İki Yönlü	x

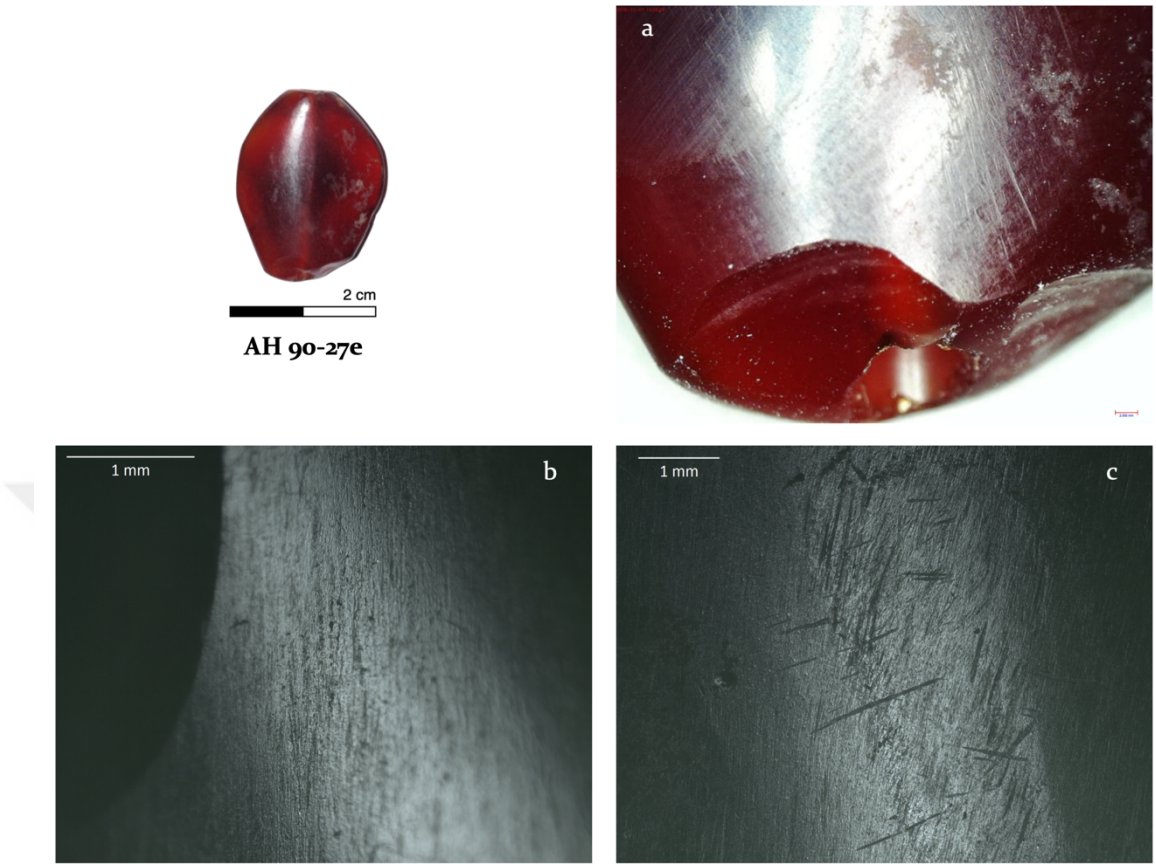
A. Delik Morfometrisi	
1. Kesit	A: silindirik; B: silindirik
2. Form	Oval
3. Deliğin Yönelimi	A: hafif eğimli; B: düz
4. Delik Tüpü Ucu Formu	Oval
5. Hiza	Aynı hizada buluşuyor
6. Tüplerin Oranı	A: %60; B: %40

B. Delik Çevresi (Delme Platformu/Yüzü)	
1. Genel Form	Bikonveks kesitli; delik formu: oval
2. Mikro-izler	Çizikler, parlaklık, çıkarım/kırık

C. Delik Tüplerindeki Mikro-İzler	
1. Çizikler	
a. Devamlılık	Tam dönüşlü
b. Konum	Tüp/delik aksı boyunca
c. Organizasyon	Bantlar halinde
2. Parlaklık	Çiziklerle birlikte tüp ucunda yoğun

Notlar

Akik, yassı/oval "kelebek" formlu boncuk. SK18 ile birlikte bulunmuş boncuk dizisinden. Delme platformundaki çizikler ve parlaklık delik ve vurma noktaları tarafından kesiliyor: delme, form verme aşamasından sonra gerçekleştirilmiş; yüzeye vurularak delme için platform hazırlanmış.
Her iki delik tüpünde çap boyunca dönen çizikler mekanik bir alet ile tam yönlü dönüş ile açıldığını göstermekte. Tüpler aynı aksta düzgünce buluşuyor, bir tüp hafif eğimli geliyor. Çizikler tüplerin aksı boyunca silik ve bu alanlar mat görünümlü, ancak aks boyunca lokal yoğun parlaklıklar var. Tüp uçlarında ise çizikler ve parlaklık birlikte/bant halinde yoğun.

Şekil EK II.7.5: AH 90-27e üretim izleri.

Delik kesitindeki kenar kırığı (a); boncuk yüzeyindeki uzun, kavisli, ince ve sıkışık, düzenli sürtme/aşındırma/parlatma çizikleri ve parlaklık (40x mag.) (b); sürtme/aşındırma çiziklerini kesen kısa, ince çizikler (25.6x mag.) (c).

AH 90-27f

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Boncuk Yüzeyleri)

Sayfa	6a
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 90-27f
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)

İz türleri	1. Yüz	2. Yüz
Çizikler	Var	Var
Çıkarımlar/Negatifler	Var	Var
Vurma Noktaları	-	-

İzlerin Tanımı	1. Yüz	2. Yüz
Yoğunluk	Yüksek	Yüksek
Yön	Verev + ana aksa paralel + ikincil aksa paralel	
Devamlılık	Düzenli, devamlı + devamsız/kesik	
Organizasyon	Paralel + birbirini kesen	
Çiziklerin Morfolojisi		
Kalınlık	İnce + geniş	İnce + geniş
Derinlik	Derin	Derin
Yönelim	Düz + kavisli	Düz
Kesit	U	U
Aralık	Sıkışık	Sıkışık

Notlar

Akik, yassı/üçgen, bir ucu halka uçlu "kelebek" formlu boncuk. SK18 ile birlikte bulunmuş boncuk dizisinden.
Çizikler: Dört gruba ayrılabilir. 1: kenarlardan başlayarak verev yönelimle ana aksa doğru devam eden çizikler, 2: ana aks üzerinde kısa verev çizikler, ana akstan iki yana kanat şeklinde açılıyor ve bu alana dışbükey bir görünüm veriyor, 3: alt bitimden ana aksa doğru paralel devam eden kısa çizikler, 4: ikincil aksa paralel, kısa çizikler. Tümü form verme amaçlı, sürtme/aşındırma işlemine ait.
Parlaklık: Genel olarak tüm boncuk yüzeyinde çiziklere eşlik eder şekilde yoğun parlaklık mevcut. Ayrıca kenarlara yakın noktalarda yoğun parlaklık ve bu parlaklıkla ilişkili küçük çukurluklar da gözlemlendi.
Çıkarım/kenar kırıkları: delik çevresinde, üzerinde çizikler yer alan büyük bir yongalama çıkarımı mevcut. Ayrıca çizikleri kesen, dolayısıyla sürtme/aşındırma işleminden sonra gerçekleşmiş, kullanım sürecine ait olabileceği düşünülen çıkarımlar/kenar kırıkları gözlemlendi.

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Delikler)

Sayfa	6b
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 90-27f
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)

Tek Yönlü	
İki Yönlü	X

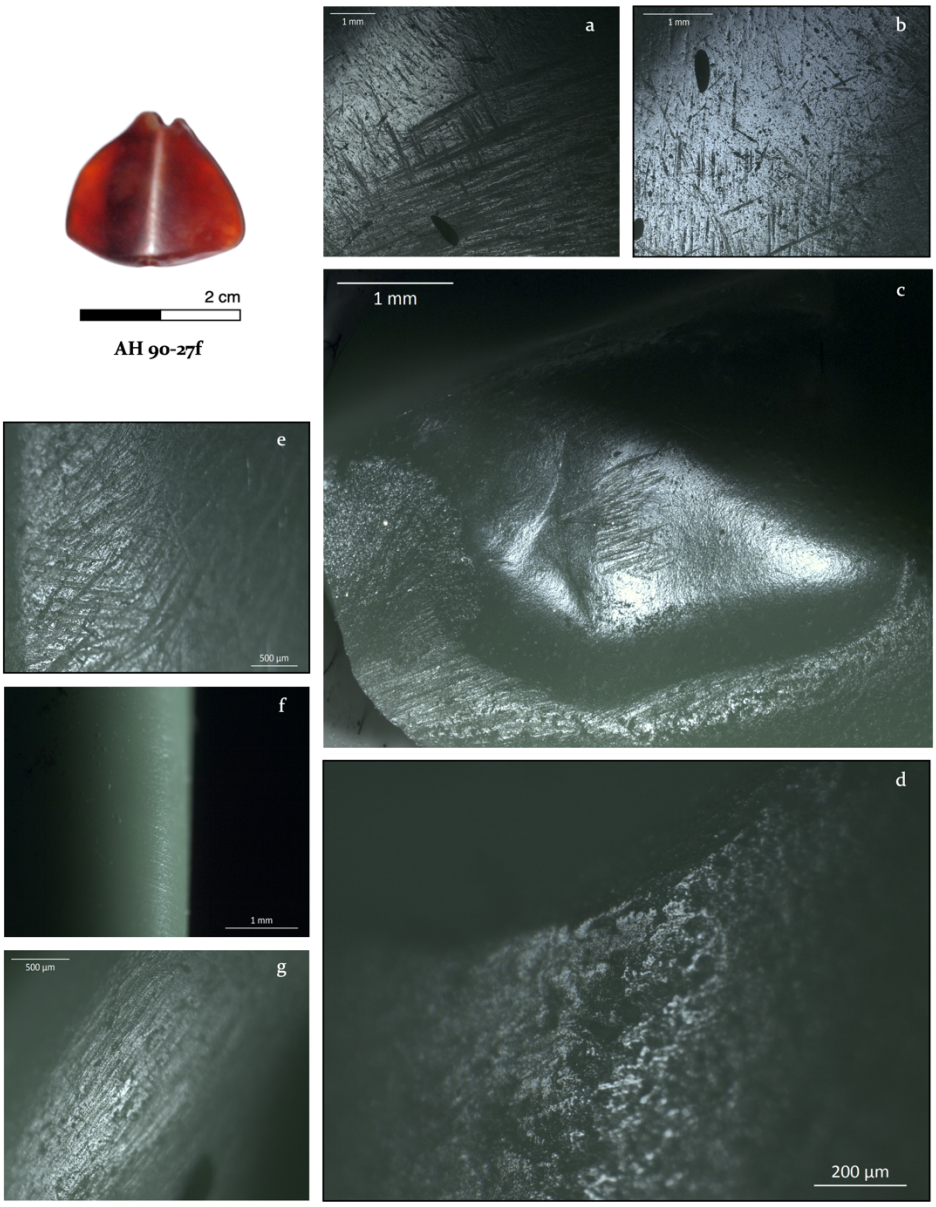
A. Delik Morfometrisi	
1. Kesit	Yarı-silindirik
2. Form	Oval
3. Deliğin Yönelimi	Düz
4. Delik Tüpü Ucu Formu	Oval
5. Hiza	Aynı hizada buluşuyor
6. Tüplerin Oranı	A: %90; B: %10

B. Delik Çevresi (Delme Platformu/Yüzü)	
1. Genel Form	Bikonveks kesitli; delik formu: oval
2. Mikro-izler	Çizikler, parlaklık, çıkarım

C. Delik Tüplerindeki Mikro-İzler	
1. Çizikler	
a. Devamlılık	Tam dönüşlü
b. Konum	Tüp aksı üstünde ortada ve tüp ucunda yoğun
c. Organizasyon	Bantlar halinde
2. Parlaklık	Çiziklerle birlikte

Notlar

Akik, yassı/oval "kelebek" formlu boncuk. SK18 ile birlikte bulunmuş boncuk dizisinden. Delme platformundaki çizikler ve parlaklık delik ve vurma noktaları tarafından kesiliyor: delme, form verme aşamasından sonra gerçekleştirilmiş; yüzeye vurularak delme için platform hazırlanmış. Delik çevresinde, üzerinde düzensiz, kısa ancak sıkışık çizikler yer alan bir çıkarım mevcut. Çıkarım, kullanım kaynaklı bir kenar kırığı olabilir ve üzerindeki çizikler boncuğun kenarının bir başka sert yüzey/boncukla teması sonucu oluşmuş olabilir. Delik tüpünde çap boyunca dönen çizikler mekanik bir alet ile tam yönlü dönüş ile açıldığını göstermekte. Tüp A uzun, yarı-silindirik. Boncuğun aynı dizideki benzer diğer akik boncuklardan kısa olduğu düşünüldüğünde, delme işleminin neredeyse tümü bu tüp açılarak gerçekleştirilmiş, önce bu tüp delinmiş olmalı. İkinci delik (Tüp B) daha kısa ve daha hızlı şekilde delinerek delme işlemi tamamlanmış olmalı.
Çizikler ve parlaklık Tüp A'nın merkezinde ve ucunda birlikte/bantlar halinde yoğun.

Şekil EK II.7.6: AH 90-27f üretim izleri.

Farklı yönelimlerdeki sürtme/aşındırma çizikleri (25x mag.) (a); ana aksa yakın noktada parlaklık ve farklı yönelimlerdeki düzensiz sürtme/aşındırma çizikleri (40x mag.) (b); delik çevresinde yer alan büyük yongalama çıkarımı ve üzerindeki kısa, ince, sıkışık çizikler (32x mag.) (c); ana aks üzerinde delik kenarına yakın noktada parlaklık ve küçük çukurluklar (128x mag.) (d); ana aks üzerinde birbirini kesen sürtme/aşındırma çizikleri (51.2x mag.) (e); delik tüpü üzerinde çap boyunca tam dönüşlü delme çizikleri (40x mag.) (f); delik çevresindeki sürtme aşındırma çizikleri (g).

AH 90-27g

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Boncuk Yüzeyleri)

Sayfa	7a
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 90-27g
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)

İz türleri	1. Yüz	2. Yüz
Çizikler	Var	Var
Çıkarımlar/Negatifler	Var	Var
Vurma Noktaları	-	Var

İzlerin Tanımı	1. Yüz	2. Yüz
Yoğunluk	Yüksek	Yüksek
Yön	Verev + ikincil aksa paralel	
Devamlılık	Düzenli, devamlı + devamsız/kesik	
Organizasyon	Paralel + birbirini kesen	
Çiziklerin Morfolojisi		
Kalınlık	İnce + geniş	İnce + geniş
Derinlik	Derin	Derin
Yönelim	Düz + kavisli	Düz
Kesit	U	U
Aralık	Sıkışık	Sıkışık

Notlar

Akik, yassı, üçgen/kısa "kelebek" formlu boncuk. SK18 ile birlikte bulunmuş boncuk dizisinden.
Çizikler: Kenarlardan ana aksa doğru verev şekilde yönelen uzun sıkışık çizikler + bu çiziklerin üstünde ana aksın iki yanında konumlanan daha kısa ve daha düzensiz çizikler mevcut. Her iki çizik türü de dışbükey form verme amaçlı sürtme/aşındırma çizikleri.
Parlaklık: Verev ve uzun çiziklere eşlik eden yoğun parlak görünüm mevcut. Yer yer parlatma aşamasına ait olduğu düşünülen, çiziklerin silikleştiği ve inceldiği yoğun parlak alanlar da gözlemlendi.
Çıkarım: Bir yüzünde büyük bir çıkarım mevcut.

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Delikler)

Sayfa	7b
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 90-27g
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)

Tek Yönlü	
İki Yönlü	X

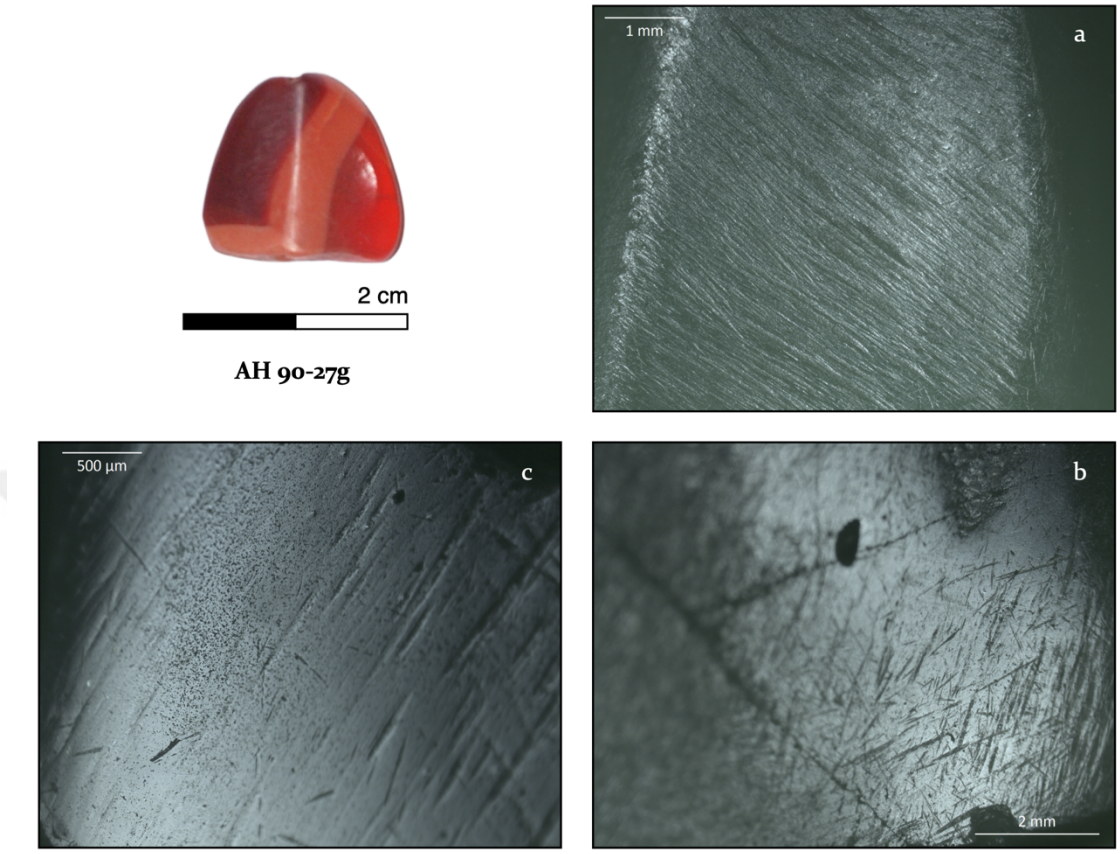
A. Delik Morfometrisi	
1. Kesit	Silindirik
2. Form	Oval
3. Deliğin Yönelimi	(a) Hafif basamaklı/eğimli; (b) düz
4. Delik Tüpü Ucu Formu	Oval
5. Hiza	Aynı hizada buluşuyor
6. Tüplerin Oranı	A: %90; B: %10

B. Delik Çevresi (Delme Platformu/Yüzü)	
1. Genel Form	Bikonveks kesitli; delik formu: oval
2. Mikro-izler	Çizikler, parlaklık, vurma izleri

C. Delik Tüplerindeki Mikro-İzler	
1. Çizikler	
a. Devamlılık	Tam dönüşlü
b. Konum	Tüp aksı üstünde ortada ve tüp ucunda yoğun
c. Organizasyon	Bantlar halinde
2. Parlaklık	Çiziklerle birlikte

Notlar

Akik, yassı/oval "kelebek" formlu boncuk. SK18 ile birlikte bulunmuş boncuk dizisinden. Delme platformundaki çizikler ve parlaklık, delik ve vurma noktaları tarafından kesiliyor: delme, form verme aşamasından sonra gerçekleştirilmiş; yüzeye vurularak delme için platform hazırlanmış.
Delik tüpünde çap boyunca dönen çizikler mekanik bir alet ile tam yönlü dönüş ile açıldığını göstermekte. Tüp A uzun, silindirik ve basamaklı.
Boncuğun aynı dizideki benzer diğer akik boncuklardan kısa olduğu düşünüldüğünde, delme işleminin neredeyse tümü bu tüp açılarak gerçekleştirilmiş, önce bu tüp delinmiş olmalı. İkinci delik (Tüp B) daha kısa ve daha hızlı şekilde delinerek delme işlemi tamamlanmış olmalı.
Çizikler Tüp A'nın basamak yaptığı alanda yoğun, tüpün aksı boyunca daha mat bir görünüm var. Parlaklık özellikle iki tüpün buluştuğu noktada yoğun.

Şekil EK II.7.7: AH 90-27g üretim izleri.

Verev ve uzun, sıkışık sürtme/aşındırma çizikleri (25x mag.) (a); alt bitimde farklı yönelimlerdeki düzensiz sürtme/aşındırma çizikleri (20x mag.) (b); yoğun parlaklık (c: 51.2x mag.).

AH 89-281k

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Boncuk Yüzeyleri)

Sayfa	8a
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 89-281k
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)

İz türleri	1. Yüz	2. Yüz
Çizikler	Var	Var
Çıkarımlar/Negatifler	Var	Var
Vurma Noktaları	-	-

İzlerin Tanımı	1. Yüz	2. Yüz
Yoğunluk	Az	
Yön	Verev	
Devamlılık	Devamlı	
Organizasyon	Paralel + birbirini kesen	
Çiziklerin Morfolojisi		
Kalınlık	İnce	
Derinlik	Derin, ancak yer yer silik	
Yönelim	Düz + kavisli	
Kesit	U	
Aralık	Seyrek/mesafeli	

Notlar

SK11 ile birlikte bulunan boncuk dizisi içindeki akik kelebek formlu boncuk.
Çizikler: çalışılan diğer akik boncuklara kıyasla sürtme/aşındırma çiziklerinin genel dağılımı daha düşük, bazı alanlarda derin çizikler ve bunlara eşlik eden parlaklık yok; küçük çukurluklar ve bu çukurluklarla birlikte parlaklık var. Yoğun şekilde sürtme/aşındırma sonucunda parlaklık artmış, sürtme/aşındırma işleminin gerçekleştirildiği taşın özellikleri sonucu çukurluklar oluşmuş ve parlaklık oluşmuş olmalı.
Her iki yüzde de verev çizikler kenarlardan başlıyor ve ana aks üzerinde silikleşiyor. Bu alanda bu çizikleri kesen küçük çukurluklar, çıkarımlar ve daha düzensiz çizikler ile parlak görünüm mevcut. Ana aks üzerindeki kısa ve verev, birbirine paralel çizikler ışık altında makro olarak bile gözlemlenebilecek derinlikte ve kalınlıkta.
Bir yüzde büyük bir çıkarım mevcut.

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Delikler)

Sayfa	8b
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 89-281k
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)

Tek Yönlü	
İki Yönlü	X

A. Delik Morfometrisi	
1. Kesit	Yarı-konik
2. Form	Oval
3. Deliğin Yönelimi	Düz
4. Delik Tüpü Ucu Formu	Yarı-düz
5. Hiza	Aynı aksta buluşuyor
6. Tüplerin Oranı	%70 (a), %30 (b)

B. Delik Çevresi (Delme Platformu/Yüzü)	
1. Genel Form	Bikonveks kesitli; delik formu: oval
2. Mikro-izler	Çizikler, parlaklık, vurma izleri

C. Delik Tüplerindeki Mikro-İzler	
1. Çizikler	
a. Devamlılık	Tam dönüşlü
b. Konum	Tüp aksı boyunca
c. Organizasyon	Devamlı
2. Parlaklık	Düşük yoğunlukta, mat alanlar var

Notlar

SK11 ile birlikte bulunan boncuk dizisi içindeki kelebek formlu akik boncuk.
Delik çevresinde vurma izleri çok yoğun ve vurma izleri diğer akik boncuklara kıyasla daha büyük. Parlaklık da mevcut. Çizikler bu alanda da yoğun değil. Delme çift yönlü. Delik kesitleri yarı konik ve iki tüp muntazam, aynı aksta buluşuyor. Delik tüpleri üzerindeki çizikler tam dönüşlü/devamlı. Tüp aksı boyunca devamlılık gösteriyor ve parlaklık az ancak çiziklere eşlik ediyor.

AH 89-281l

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Boncuk Yüzeyleri)

Sayfa	9a
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 89-281l
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)

İz türleri	1. Yüz	2. Yüz
Çizikler	Var	Var
Çıkarımlar/Negatifler	Var	Var
Vurma Noktaları	-	-

İzlerin Tanımı	1. Yüz	2. Yüz
Yoğunluk	Yüksek	Yüksek
Yön	Verev + ana aksa paralel	
Devamlılık	Düzenli, devamlı + devamsız/kesik	
Organizasyon	Paralel + birbirini kesen	
Çiziklerin Morfolojisi		
Kalınlık	İnce	İnce
Derinlik	Derin	Derin
Yönelim	Düz	Düz
Kesit	U	U
Aralık	Sıkışık + seyrek	Sıkışık + seyrek

Notlar

SK11 ile birlikte bulunan boncuk dizisi içindeki kelebek formlu krisopraz boncuk.
Çizikler: Her iki yüzde de verev çizikler kenarlardan başlıyor ve ana aks üzerinde silikleşiyor. Bu alanda yoğun parlak görünüm ve ana aksa paralel silik çizikler mevcut. Genel olarak boncuk yüzeyi yoğun parlak (*lustred*) görünüme sahip (form vermenin son aşaması, parlatma, örn.: yoğun sürtme/aşındırma ya da deri vb. materyal içerisinde sallama gibi yöntemlerle).
Bir yüzünde büyük bir çıkarım mevcut.

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Delikler)

Sayfa	9b
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 89-281l
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)

Tek Yönlü	
İki Yönlü	X

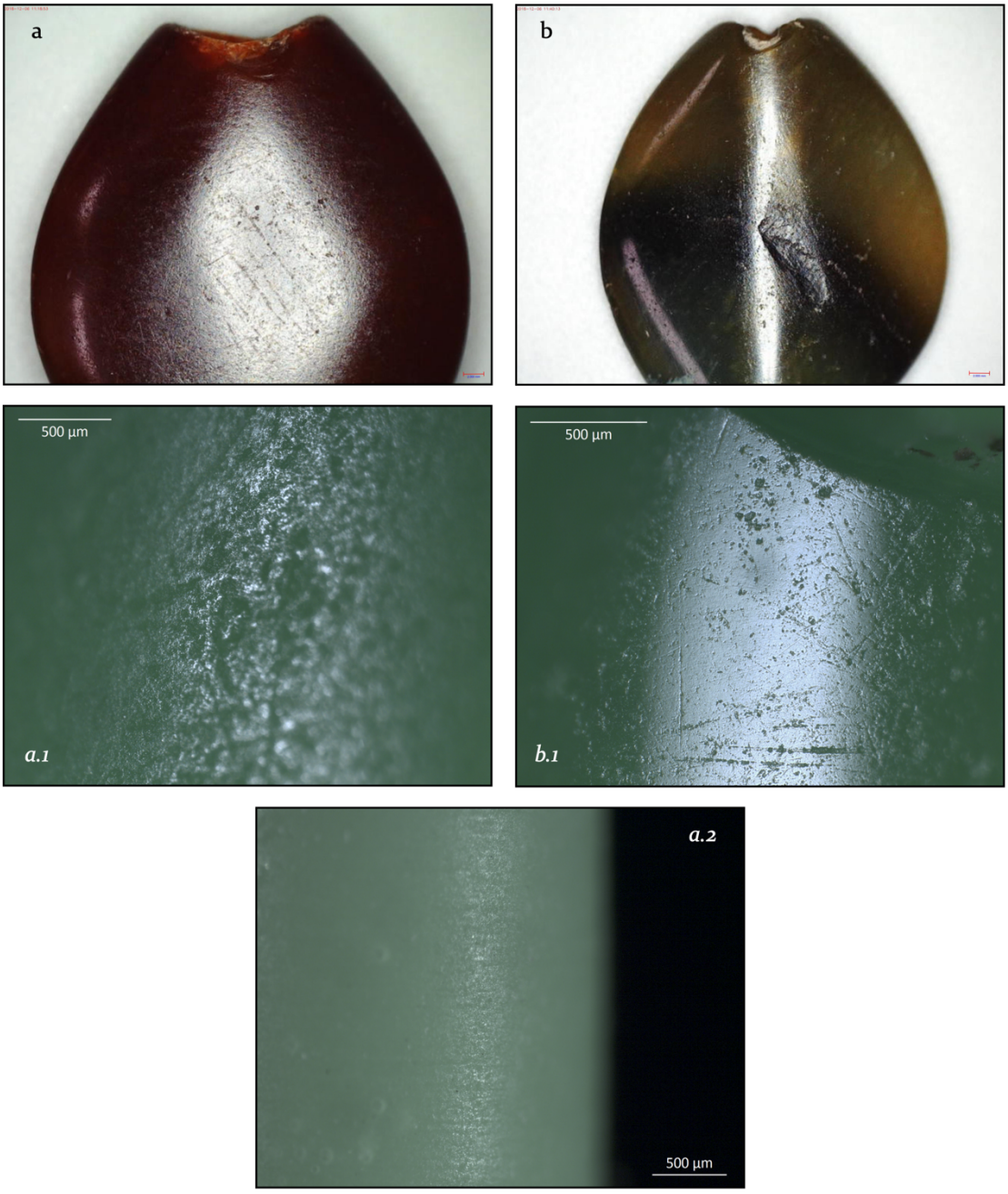
A. Delik Morfometrisi	
1. Kesit	Silindirik
2. Form	Oval
3. Deliğin Yönelimi	(a) Düz; (b) hafif eğimli
4. Delik Tüpü Ucu Formu	Oval
5. Hiza	Aynı hizada buluşuyor
6. Tüplerin Oranı	A: %70; B: %30

B. Delik Çevresi (Delme Platformu/Yüzü)	
1. Genel Form	Bikonveks kesitli; delik formu: oval
2. Mikro-izler	N/A

C. Delik Tüplerindeki Mikro-İzler	
1. Çizikler	
a. Devamlılık	Tam dönüşlü
b. Konum	Tüp aksının üst bitiminde, ortada ve tüp ucunda bantlar halinde
c. Organizasyon	Bantlar halinde
2. Parlaklık	Ortada ve tüp ucunda, bantlar halinde

Notlar

SK11 ile birlikte bulunan boncuk dizisi içindeki kelebek formlu krisopraz boncuk.
Delik tüpünde çap boyunca dönen çizikler mekanik bir alet ile tam yönlü dönüş ile açıldığını göstermekte. Çizikler bantlar halinde, parlaklık çiziklere eşlik ediyor. Ancak yer yer parlaklığın çizikleri kestiği noktalar mevcut.

Şekil EK II.7.8: AH 89-281k-l üretim izleri.

AH 89-281k (a), AH 89-281l (b); AH 89-281k: parlaklık, silik çizikler ve çukurluklar (a.1; 64x mag.); delik tüpü üzerindeki çizikler ve parlaklık (a.2; 51.2x mag.); yoğun parlaklık ve ince dağınık çizikler (b.1; 80x mag.).

AH 99-127

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Boncuk Yüzeyleri)

Sayfa	10a
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 99-127
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)

İz türleri	1. Yüz	2. Yüz
Çizikler	Var	Var
Çıkarımlar/Negatifler	-	-
Vurma Noktaları	-	-

İzlerin Tanımı	1. Yüz	2. Yüz
Yoğunluk	Yüksek	Yüksek
Yön	Verev + ana aksa paralel	
Devamlılık	Düzenli, devamlı + devamsız/kesik	
Organizasyon	Paralel + birbirini kesen	
Çiziklerin Morfolojisi		
Kalınlık	Kalın + ince	Kalın + ince
Derinlik	Derin	Derin
Yönelim	Düz	Düz
Kesit	U	U
Aralık	Sıkışık + seyrek	Sıkışık + seyrek

Notlar

Kelebek formlu krisopraz (?) boncuk. Hammadde çok damarlı ve kompakt/homojen. Bu nedenle çiziklerin yer yer gözlemlenmesi zor. İki tür sürtme/aşındırma çiziği mevcut: ince, kısa ve sıkışık çizikler + derin, uzun çizikler ile bu çizikleri yer yer silen parlaklık. Çizikler boncuğun iki yüzünde de yüzey boyunca birbirini kesiyor. Hammaddenin damarları nedeniyle pürüzsüzleştirmek amacıyla birden çok sürtme/aşındırma aşaması gerçekleşmiş olmalı.

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Delikler)

Sayfa	10b
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 99-127
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)

Tek Yönlü	
İki Yönlü	X

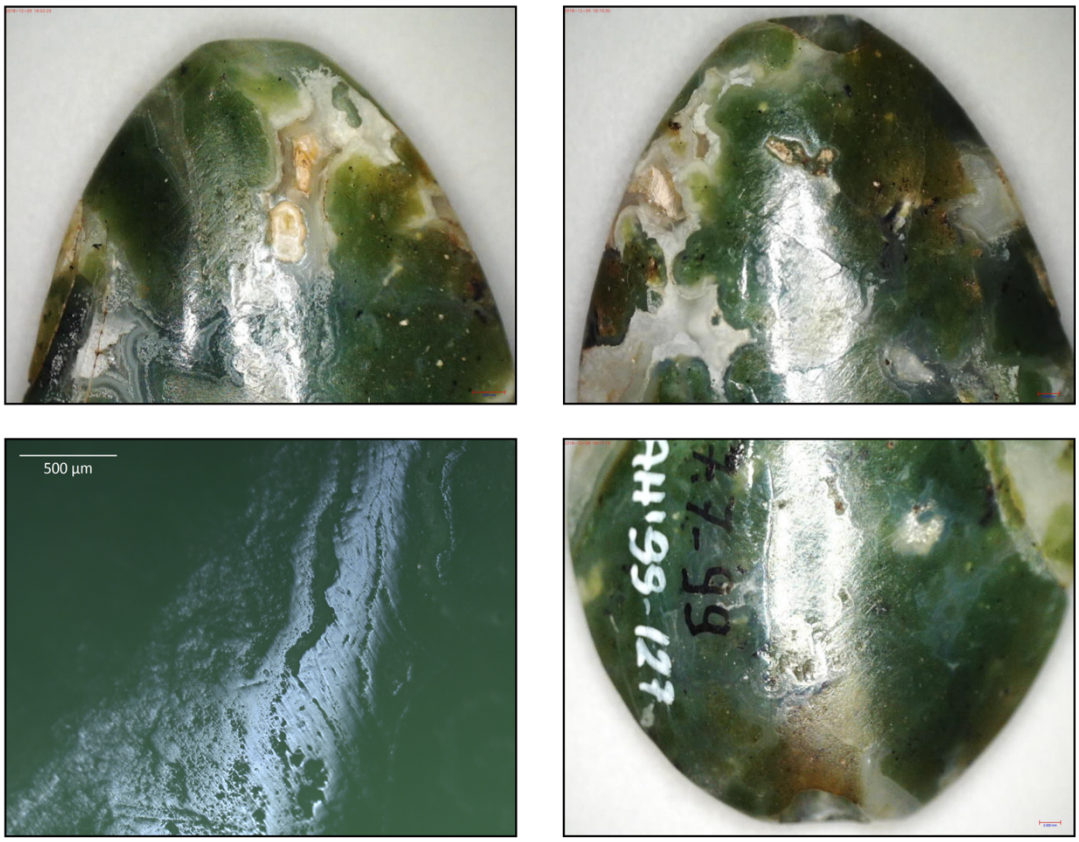
A. Delik Morfometrisi	
1. Kesit	Silindirik
2. Form	Oval
3. Deliğin Yönelimi	(a) Hafif basamaklı; (b) düz
4. Delik Tüpü Ucu Formu	Oval
5. Hiza	Aynı hizada buluşuyor
6. Tüplerin Oranı	A: %50 B: %50

B. Delik Çevresi (Delme Platformu/Yüzü)	
1. Genel Form	Bikonveks kesitli; delik formu: oval
2. Mikro-izler	Çizikler, parlaklık, vurma izleri, çıkarımlar

C. Delik Tüplerindeki Mikro-İzler	
1. Çizikler	
a. Devamlılık	Tam dönüşlü
b. Konum	Tüp aksı boyunca
c. Organizasyon	Devamlı
2. Parlaklık	Tüp ucunda daha yoğun

Notlar

Kelebek formlu krisopraz (?) boncuk.
Çift yönlü, mekanik bir aletle delinmiş. Delik tüplerinde parlaklık az, ancak tüp ucunda iki tüpün birleştiği noktada daha yoğun.

Şekil EK II.7.9: AH 99-127 üretim izleri.

Boncuğun görünümü: üst bitim ön ve arka yüz (üstte), alt bitim (sağ alt); hammaddenin damarlı yapısı üzerinde sürtme/aşındırma çizikleri ve parlaklık (sol alt).

AH 91-355

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Boncuk Yüzeyleri)

Sayfa	11a
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 91-355
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)

İz türleri	1. Yüz	2. Yüz
Çizikler	Var	Var
Çıkarımlar/Negatifler		Var
Vurma Noktaları	Var	Var

İzlerin Tanımı	1. Yüz	2. Yüz
Yoğunluk	Çizikler az, vurma izleri yoğun	
Yön	Verev çizikler, kenarlarda	
Devamlılık	Çizikler devamsız	
Organizasyon	Birbirini kesen çizikler	
Çiziklerin Morfolojisi		
Kalınlık	İnce	
Derinlik	Sığ	
Yönelim	Düz, verev	
Kesit	-	
Aralık	Aralıklı, seyrek	

Notlar

Oval, çift yönlü delinmiş kelebek formlu dağ kristali boncuk. Benzer kelebek formlulardan farklı olarak yassı değil. Tüm yüzünde dairesel ve yarı-dairesel vurma izleri var. İnce, sıkışık, verev sürtme/aşındırma çizikleri kenarlarda gözlemlendi ancak ana aksa doğru silikleşiyor. Kenarlarda sürtme/aşındırma çizikleriyle birlikte parlaklık da mevcut. Ancak yüzey genel olarak daha az parlak.

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Delikler)

Sayfa	11b
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 91-355
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)

Tek Yönlü	
İki Yönlü	X

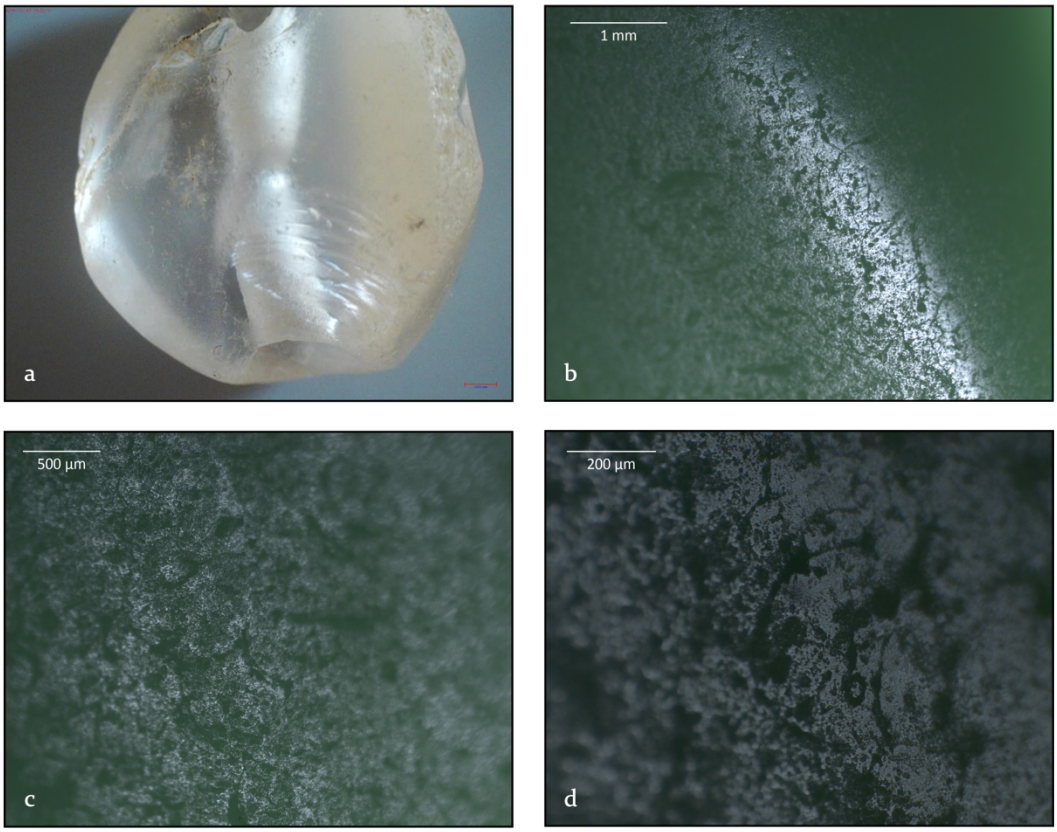
A. Delik Morfometrisi	
1. Kesit	Konik
2. Form	Oval
3. Deliğin Yönelimi	Düz, bir tüp uca doğru hafif eğimli
4. Delik Tüpü Ucu Formu	Oval/yarı-oval
5. Hiza	Aynı aksta buluşuyor
6. Tüplerin Oranı	A: %50; B: %50

B. Delik Çevresi (Delme Platformu/Yüzü)	
1. Genel Form	Bikonveks kesitli; delik formu: oval
2. Mikro-izler	Vurma izleri, dairesel izler, parlaklık

C. Delik Tüplerindeki Mikro-İzler	
1. Çizikler	
a. Devamlılık	Tam dönüşlü
b. Konum	Tüp uçlarında yoğun
c. Organizasyon	Bant/grup halinde
2. Parlaklık	Tüp uçlarında yoğun

Notlar

Oval, çift yönlü delinmiş kelebek formlu dağ kristali boncuk. Çift yönlü delinmiş. Konik formlu delik tüplerine sahip, delik tüpleri aynı aksta/hizada buluşuyor. İki tüpün buluştuğu noktada parlaklık ve çizikler yoğun.

Şekil EK II.7.10: AH 91-355 üretim izleri.

Dağ kristali boncuk, delik tüpleri (a); boncuk yüzeyindeki dairesel ve yarı-dairesel izler (vurma izleri) ve parlaklık (b: 32x mag.; d: 147.2x mag.).

AH 91-349

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Boncuk Yüzeyleri)

Sayfa	12a
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 91-349
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)

İz türleri	1. Yüz	2. Yüz
Çizikler	Var	Var
Çıkarımlar/Negatifler	-	-
Vurma Noktaları	-	-

İzlerin Tanımı	1. Yüz	2. Yüz
Yoğunluk	Yüksek	Yüksek
Yön	Verev + ana aksa paralel	
Devamlılık	Düzenli, devamlı + devamsız/kesik	
Organizasyon	Paralel + birbirini kesen	
Çiziklerin Morfolojisi		
Kalınlık	Kalın + ince	
Derinlik	Sığ + derin	
Yönelim	Düz	
Kesit	V	
Aralık	Sıkışık + aralıklı	

Notlar

Lületaşı kelebek formlu, halka uçlu boncuk.
Çizikler kenarlarda düz, hafif verev ve ana aksa paralel. Boncuğun ana aksı üzerinde de düz çizikler mevcut. Bu çizikleri kesen, verev ve ikincil aksa paralel daha kalın ve derin çizikler ve kazıma izleri mevcut. Ana aksın iki yanında ise çizikler daha silik ve bu alanlar daha parlak.

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Delikler)

Sayfa	12b
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 91-349
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)

Tek Yönlü	
İki Yönlü	X

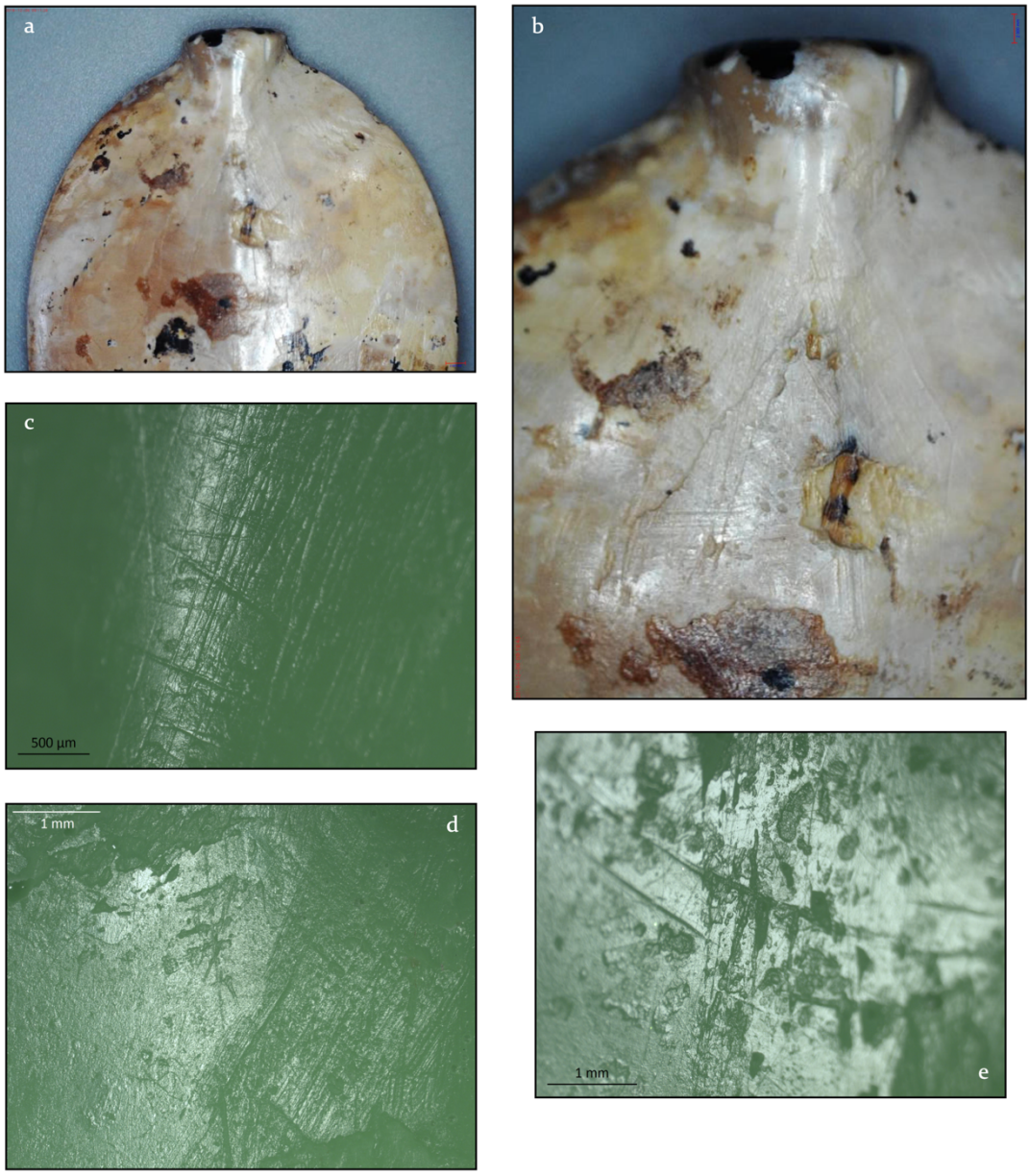
A. Delik Morfometrisi	
1. Kesit	Yarı-silindirik
2. Form	Oval
3. Deliğin Yönelimi	Hafif eğimli
4. Delik Tüpü Ucu Formu	Oval/yarı-oval
5. Hiza	Aynı aksta
6. Tüplerin Oranı	A: %50; B: %50

B. Delik Çevresi (Delme Platformu/Yüzü)	
1. Genel Form	Bikonveks kesitli; delik formu: oval
2. Mikro-izler	Çizikler, parlaklık

C. Delik Tüplerindeki Mikro-İzler	
1. Çizikler	
a. Devamlılık	Tam dönüşlü
b. Konum	Tüp boyunca
c. Organizasyon	Bantlar halinde
2. Parlaklık	Bantlar halinde, çiziklerle birlikte

Notlar

Lületaşı kelebek formlu, halka uçlu boncuk.
Çift yönlü delinmiş. Delik tüpleri üzerinde ince, bantlar halinde tam dönüşlü çizikler ve bu çiziklerle birlikte parlaklık var. Bantların arası mat görünümlü. Yatay/dairesel, tam dönüşlü çiziklerin üstünde çok ince dikey çizikler/kazıma izleri mevcut.

Şekil EK II.7.11: AH 91-349 üretim izleri.

Boncuğun üst bitimi/ucunun yakından görünümü (a-b); sürtme/aşındırma çizikleri (c: 51.2x mag.); kazıma izleri (d: 32x mag.); düzensiz, yatay kalın oluk benzeri çizikler (e: 32x mag.).

AH 89-93

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Boncuk Yüzeyleri)

Sayfa	13a
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 89-93
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)

İz türleri	1. Yüz	2. Yüz
Çizikler	Var	Var
Çıkarımlar/Negatifler		
Vurma Noktaları		

İzlerin Tanımı	1. Yüz	2. Yüz
Yoğunluk	Az	
Yön	Ana aksa paralel + verev	
Devamlılık	Devamlı	
Organizasyon	Düz + birbirini kesen	
Çiziklerin Morfolojisi		
Kalınlık	Kalın + ince	
Derinlik	Derin	
Yönelim	Düz + eğimli/verev	
Kesit	N/A	
Aralık	Sıkışık + aralıklı	

Notlar

Fıçı formlu steatit boncuk.
Aralıklı, düzensiz, derin çizikler, oluk benzeri çizikler ve kazıma izleri mevcut. Oluk benzeri izler ve kazıma izleri daha yoğun ve düzensiz dağılım gösteriyor, bu izler ve bu izlere eşlik eden parlaklık ince, sıkışık sürtme çiziklerini silmiş durumda. Delik kenarında yoğun ve lokal kazıma izleri gözlemlendi.

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Delikler)

Sayfa	13b
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 89-93
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)

Tek Yönlü	
İki Yönlü	X

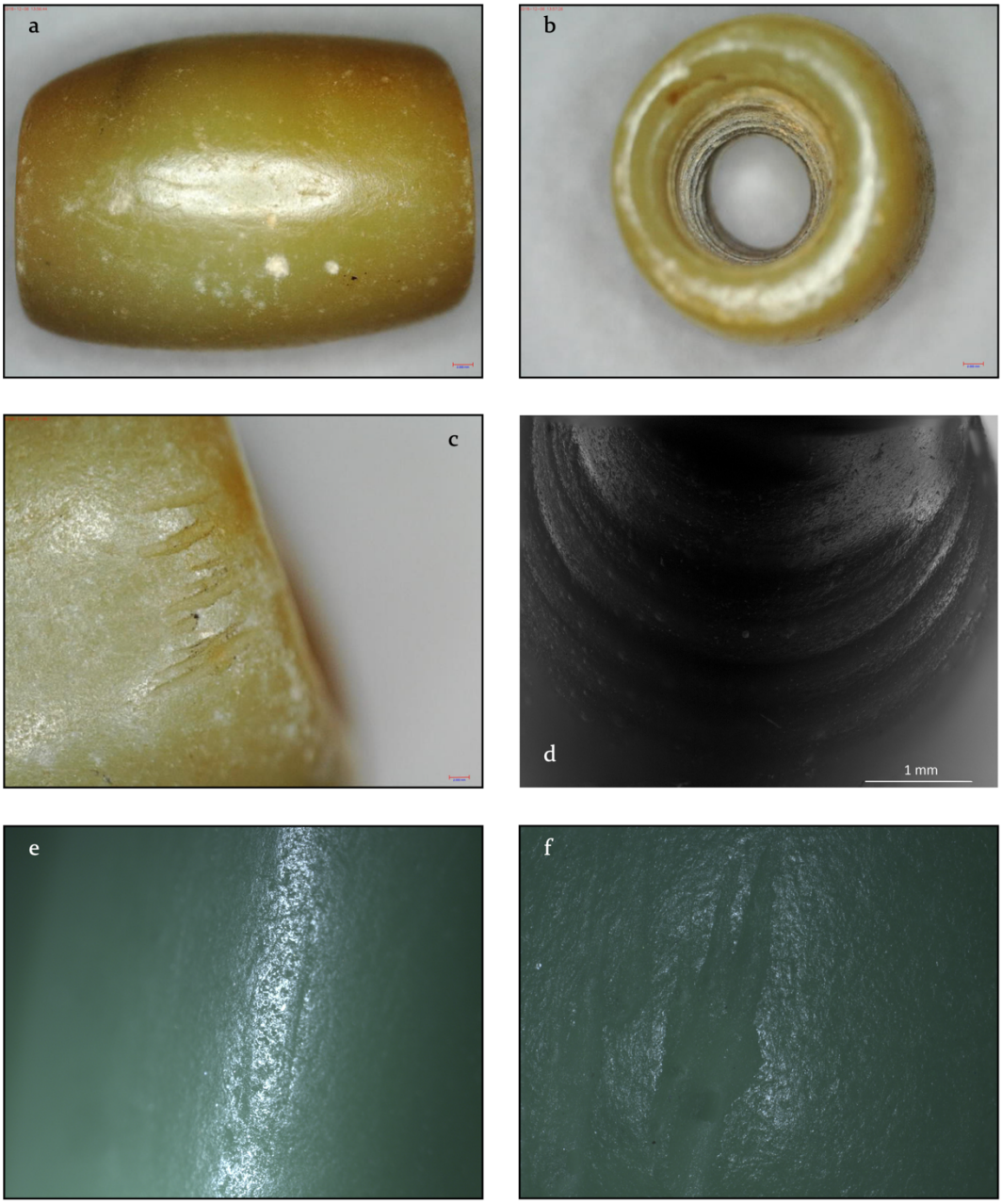
A. Delik Morfometrisi	
1. Kesit	Konik
2. Form	Oval
3. Deliğin Yönelimi	Eğimli
4. Delik Tüpü Ucu Formu	Oval
5. Hiza	Eğimli, aynı aksta buluşuyor
6. Tüplerin Oranı	N/A

B. Delik Çevresi (Delme Platformu/Yüzü)	
1. Genel Form	Oval
2. Mikro-izler	Çizikler, parlaklık

C. Delik Tüplerindeki Mikro-İzler	
1. Çizikler	
a. Devamlılık	Tam dönüşlü
b. Konum	Tüp aksı boyunca devamlı
c. Organizasyon	Devamlı
2. Parlaklık	Tüp aksı boyunca az/mat; tüp ucunda yoğun

Notlar

Fıçı formlu steatit boncuk.
Tam dönüşlü hareketle, mekanik bir aletle, iki yönden delinmiş. Konik delik kesitleri, eğimli gelerek aynı aksta buluşuyor. Delik tüpleri üzerindeki tam dönüşlü çizikler oldukça kalın, derin ve tüm delik tüpü boyunca yayılım gösteriyor (bir alanda gruplanmamış). Bu çiziklere mat bir görünüm eşlik ederken delik tüpü ucunda/tüplerin buluştuğu noktada çizikler az ancak yoğun parlaklık var. Delik çevresindeki çizikler ise oldukça silik.

Şekil EK II.7.12: AH 89-93 üretim izleri.

Fıçı formlu steatit boncuk (a); delik ve delik içi izlerin görünümü (b); delik kenarındaki lokal kazıma izleri (c); delik tüpü üzerindeki dairesel tam dönüşlü delme çiziklerinin negatifi (d: 40x mag.); boncuğun yüzeyindeki derin izler ve parlaklık (e: 32x mag.); delik kenarındaki kazıma izlerinin negatifi (f: 80x mag.).

AH 93-200a

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Boncuk Yüzeyleri)

Sayfa	14a
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 93-200a
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)

İz türleri	1. Yüz	2. Yüz
Çizikler	Var	
Çıkarımlar/Negatifler	Var?	
Vurma Noktaları		

İzlerin Tanımı	1. Yüz	2. Yüz
Yoğunluk	Yüksek	Yüksek
Yön	Verev + ana aksa paralel	
Devamlılık	Düzenli, devamlı + devamsız/kesik	
Organizasyon	Birbirini kesen	
Çiziklerin Morfolojisi		
Kalınlık	Kalın + ince	
Derinlik	Derin + sığ	
Yönelim	Düz, çapraz, dağınık	
Kesit	V?	
Aralık	Aralıklı	

Notlar

Halka uçlu fıçı formlu serpantin boncuk.
Birbirini kesen uzun, düz yönelimli ve derin çizikler ile daha sığ, kısa ve uzun, dağınık ve düzensiz çizikler gözlemlendi. Uzun form verme çiziklerinin silindiği alanlarda parlak görünüm mevcut. Düzensiz çizikler + parlaklık (kullanım izleri), form verme aşamasına ait çizikleri silmiş.

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Delikler)

Sayfa	14b
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 93-200a
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)

Tek Yönlü	
İki Yönlü	X

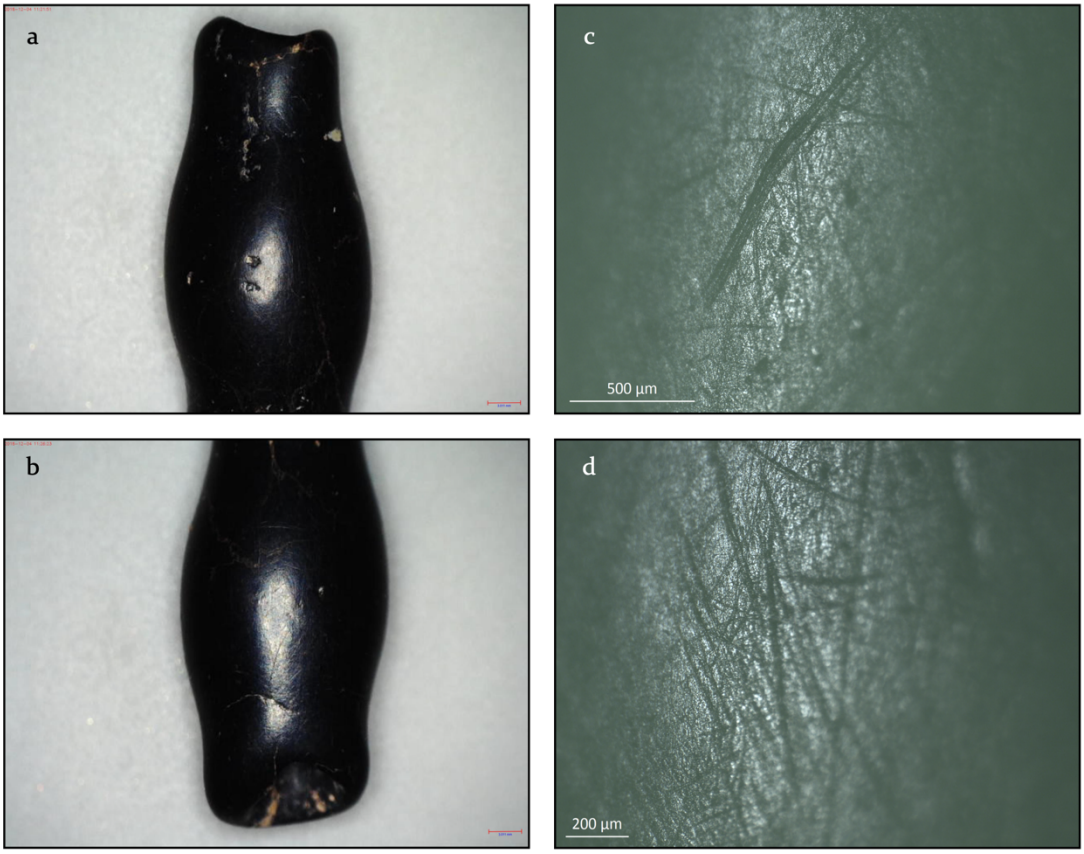
A. Delik Morfometrisi	
1. Kesit	Silindirik
2. Form	Oval
3. Deliğin Yönelimi	Düz, hafif eğimli
4. Delik Tüpü Ucu Formu	Oval
5. Hiza	Düz
6. Tüplerin Oranı	N/A

B. Delik Çevresi (Delme Platformu/Yüzü)	
1. Genel Form	Oval
2. Mikro-izler	Parlaklık

C. Delik Tüplerindeki Mikro-İzler	
1. Çizikler	
a. Devamlılık	Tam dönüşlü? (silinmiş durumda)
b. Konum	Tüp ucunda yoğun
c. Organizasyon	Bantlar halinde
2. Parlaklık	Çok yoğun

Notlar

Halka uçlu fıçı formlu serpantin boncuk.
Delik tüpü üzerinde delme aşamasına ait dairesel çizikler tüp aksı boyunca, uç/bitim kısmı hariç yoğun şekilde silinmiş. Bu alanda dikey çizikler ve yoğun parlaklık gözlemlendi. Bu durum olasılıkla yoğun kullanımla ilişkili, dikey çizikler ve parlaklık ile silinmiş üretim izleri, delik içerisinde ip (?) kullanımına işaret ediyor olmalı. Ancak delik tüpünün ucunda yine silik ancak gözlemlenebilir dairesel delme izleri mevcut.

Şekil EK II.7.13: AH 90-200a üretim ve kullanım izleri.

Halka uçlu fıçı formlu serpantin boncuk (a-b); kazıma izleri ve düzensiz çizikler (c: 80x mag.); düzensiz çiziklerin yakından görünümü (d: 100x mag.).

AH 93-200b

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Boncuk Yüzeyleri)

Sayfa	15
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 93-200b
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x)

İz türleri	1. Yüz	2. Yüz
Çizikler	Var	
Çıkarımlar/Negatifler	Var	
Vurma Noktaları		

İzlerin Tanımı	1. Yüz	2. Yüz
Yoğunluk	Az	
Yön	Verev	
Devamlılık	Devamsız	
Organizasyon	Paralel ve birbirini kesen	
Çiziklerin Morfolojisi		
Kalınlık	İnce	
Derinlik	Sığ	
Yönelim	Düz	
Kesit	N/A	
Aralık	Aralıklı	

Notlar

Disk formlu serpantin boncuk. Damarlı bir hammaddeden.
Yoğun parlaklık, seyrek ve dağınık çizikler, çıkarımlar bazı noktalarda çizikleri kapatıyor. Yer yer de çizikler silinmiş durumda. Her iki yüzde de delik çevresi ve kenarlarda çizikler seyrek, dağınık, parlaklık ve çıkarımlar tarafından silinmiş (kullanım—bir başka yüzeye/boncuğa sürekli temas?—kaynaklı?).

AH 93-200c

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Boncuk Yüzeyi + Delik Çevresi)

Sayfa	16
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 93-200c
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x)

İz türleri	1. Yüz	2. Yüz
Çizikler	Var	
Çıkarımlar/Negatifler		
Vurma Noktaları		

İzlerin Tanımı	1. Yüz	2. Yüz
Yoğunluk	Yüksek/yoğun	
Yön	Verev	
Devamlılık	Devamsız, kesik + devamlı	
Organizasyon	Paralel ve birbirini kesen	
Çiziklerin Morfolojisi		
Kalınlık	İnce + kalın	
Derinlik	Derin	
Yönelim	Düz + verev	
Kesit	N/A	
Aralık	Aralıklı	

Notlar

Disk formlu, kahverengi-siyah damarlı bir taş türünden yapılmış boncuk.
Uzun, derin ve verev yönelimli çizikler + kısa, uzun çizikleri kesen dağınık çizikler mevcut. Genel olarak parlak bir yüzeye sahip. Kısa ve derin ancak düzensiz çizikler delik çevresinde oldukça yoğun.

AH 93-200d

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Boncuk Yüzeyi + Delik Çevresi)

Sayfa	17
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 93-200d
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x)

İz türleri	1. Yüz	2. Yüz
Çizikler	Var	
Çıkarımlar/Negatifler	Var	
Vurma Noktaları		

İzlerin Tanımı	1. Yüz	2. Yüz
Yoğunluk	Az	
Yön	Verev	
Devamlılık	Devamsız, kesik	
Organizasyon	Birbirini kesen	
Çiziklerin Morfolojisi		
Kalınlık	İnce + kalın	
Derinlik	Sığ + derin	
Yönelim	Verev	
Kesit	N/A	
Aralık	Aralıklı	

Notlar

Disk/oval, steatit boncuk. Çift taraflı ve mekanik bir aletle delinmiş.
Delik çevresi yoğun şekilde sürtme/aşındırma ile düzleştirilmiş, kenarlar oval/şişkin. Delik çevresinde sığ, ince, seyrek ve silinmiş çizikler ve yoğun parlaklık mevcut. Kenarlarda ise daha derin, belirgin ve uzun çizikler mevcut. Delik çevresinin daha yoğun işlemden geçirildiği ve ayrıca bir başka yüzey/boncuk ile daha yoğun teması sonucunda bu alanda çizikler ve diğer üretim izleri daha az korunmuş.

AH 95-116a

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Boncuk Yüzeyleri)

Sayfa	18a
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 95-116a
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)

İz türleri	1. Yüz	2. Yüz
Çizikler	Var	
Çıkarımlar/Negatifler	Var	
Vurma Noktaları		

İzlerin Tanımı	1. Yüz	2. Yüz
Yoğunluk	Yüksek	Yüksek
Yön	Verev + ana aksa paralel + ikincil aksa paralel	
Devamlılık	Düzenli, devamlı + devamsız/kesik	
Organizasyon	Birbirini kesen	
Çiziklerin Morfolojisi		
Kalınlık	Kalın + ince	
Derinlik	Derin + sığ	
Yönelim	Düz, çapraz	
Kesit	N/A	
Aralık	Aralıklı	

Notlar

Lületaşı, 'sele' formu boncuk. Bir yüzeyi düzey, bir yüzeyinde deliği var.
Her iki yüzde kısa, düzensiz yayılım gösteren çizikler ve parlaklık yoğun. Bununla birlikte ana aksa ve ikincil aksa paralel iki farklı yönelimli, daha uzun ve derin çizikler de var, ancak bunlar da düzensiz. Son olarak, kazıma izleri, çok küçük alanlarda gözlemlenebildi. Kazıma izleri üretim sürecine ait. Uzun ve kısa düzensiz çizikler + parlaklık ise boncuğun yoğun kullanımına işaret ediyor. Boncuğun ikinci yüzünde, iki delik arasındaki alanda da yoğun düzensiz çizikler + delik kenarında deformasyon mevcut.

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Delikler)

Sayfa	18b
Tarih	2019

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 95-116a
Mikroskop	Olympus SZ-ET (11-63x) + Leica Z16 APO (9-150x)

Tek Yönlü	X
İki Yönlü	

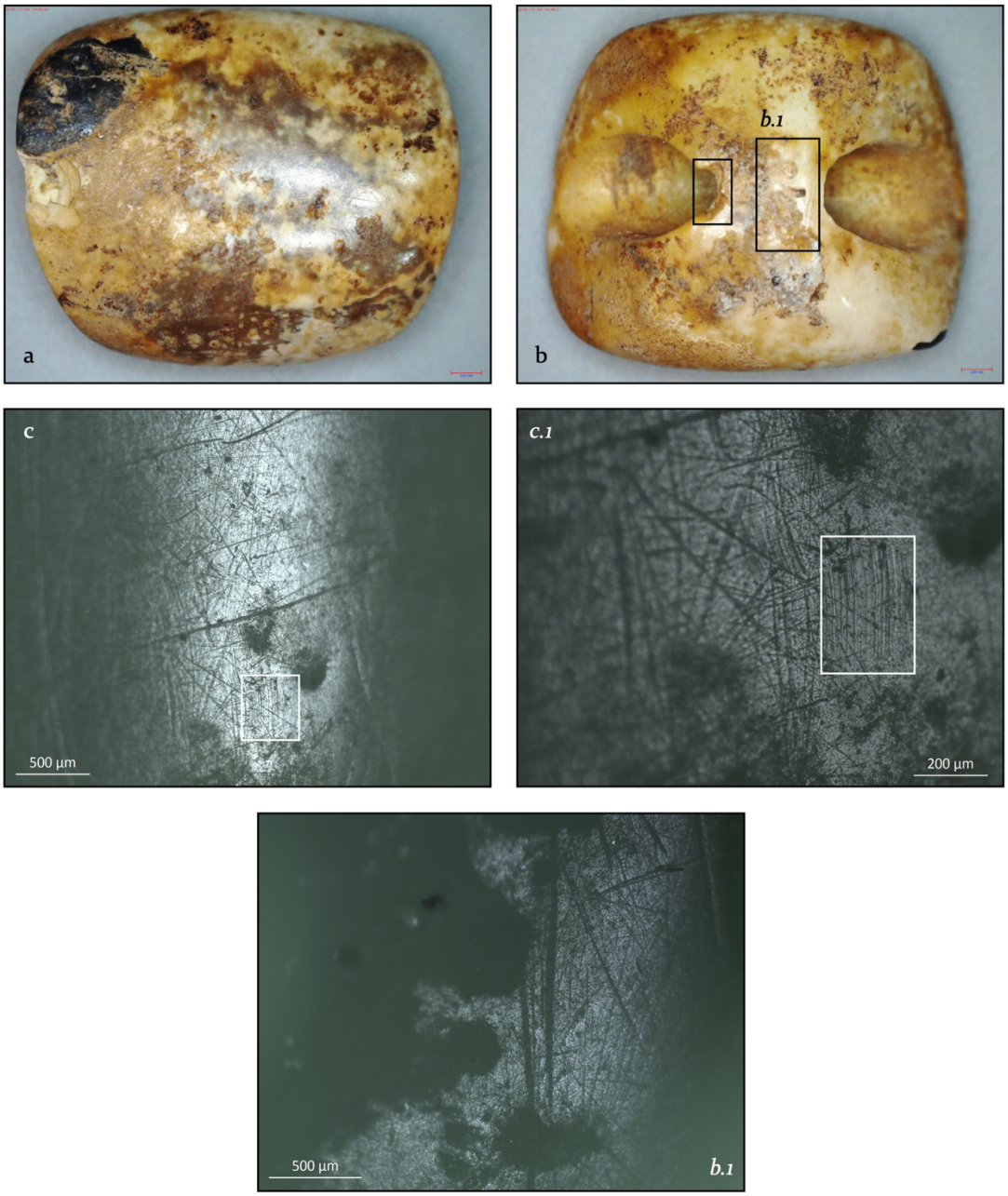
A. Delik Morfometrisi	
1. Kesit	Silindirik
2. Form	Oval
3. Deliğin Yönelimi	Düz, hafif eğimli
4. Delik Tüpü Ucu Formu	Oval
5. Hiza	Düz
6. Tüplerin Oranı	N/A

B. Delik Çevresi (Delme Platformu/Yüzü)	
1. Genel Form	Oval/elips
2. Mikro-izler	Parlaklık, çizikler

C. Delik Tüplerindeki Mikro-İzler	
1. Çizikler	
a. Devamlılık	Tam dönüşlü? (silinmiş durumda)
b. Konum	Tüp ucunda yoğun
c. Organizasyon	Bantlar halinde
2. Parlaklık	Mat görünüm + tüp ucunda çiziklerle birlikte yoğun parlaklık

Notlar

Halka uçlu fıçı formlu serpantin boncuk.
Üretim izleri yoğun şekilde silinmiş, sadece delik tüpünün ucunda çizikler ve parlaklık korunmuş durumda. Deliklerden birinin kenarında deformasyon/çentik + iki delik arasındaki yüzeyde düzensiz çizikler + parlaklık mevcut.

Şekil EK II.7.14: AH 95-116a üretim ve kullanım izleri.

'Sele' formlu lületaşı boncuk, ön ve arka yüzü (a-b); sol küçük kutu: delik kenarında deformasyon (b), iki delik arasında kalın, dikey çizikler ve bunların altında konumlanan ince, kısa düzensiz çizikler (b.1: 64x mag.); kısa, düzensiz çizikler, parlaklık ve onları kesen yatay derin çizikler; kutu içinde: kazıma izleri (c: 51.2x mag.), düzensiz çizikler; kutu içinde: kazıma izleri, yakından görünüm (c.1: 128x mag.).

AH 1038-1

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Boncuk Yüzeyleri)

Sayfa	19a
Tarih	2021

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 1038-1
Mikroskop	Olympus SZ-61 (6.7-45x)

İz türleri	1. Yüz	2. Yüz
Çizikler	Var	
Çıkarımlar/Negatifler	Var	
Vurma Noktaları	-	-

İzlerin Tanımı	1. Yüz	2. Yüz
Yoğunluk	Yüksek	
Yön	Verev + ana aksa paralel	
Devamlılık	Düzenli, devamlı + devamsız/kesik	
Organizasyon	Paralel + birbirini kesen	
Çiziklerin Morfolojisi		
Kalınlık	Kalın + ince	
Derinlik	Derin + sığ	
Yönelim	Düz + çapraz	
Kesit	U	
Aralık	Sıkışık + aralıklı	

Notlar

Turkuaz ya da varisit, fıçı (kısa kelebek) formlu boncuk. SK149 ile birlikte bulunan diziden. Kenarlarda düz, sıkışık, paralel sürtme/aşındırma çizikleri. Ana aksa doğru devam eden yönelimde. Bu çizikleri kesen verev ve çok yönlü, dağınık, kısa çizikler mevcut. Bu çiziklerle birlikte parlaklık mevcut. Paralel, ince, sıkışık çizikler ana aksa doğru azalıyor/dağınık ve düzensiz çizikler tarafından (=kullanım izleri) siliniyor.

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Delikler)

Sayfa	19b
Tarih	2021

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 1038-1
Mikroskop	Olympus SZ-61 (6.7-45x)

Tek Yönlü	
İki Yönlü	X

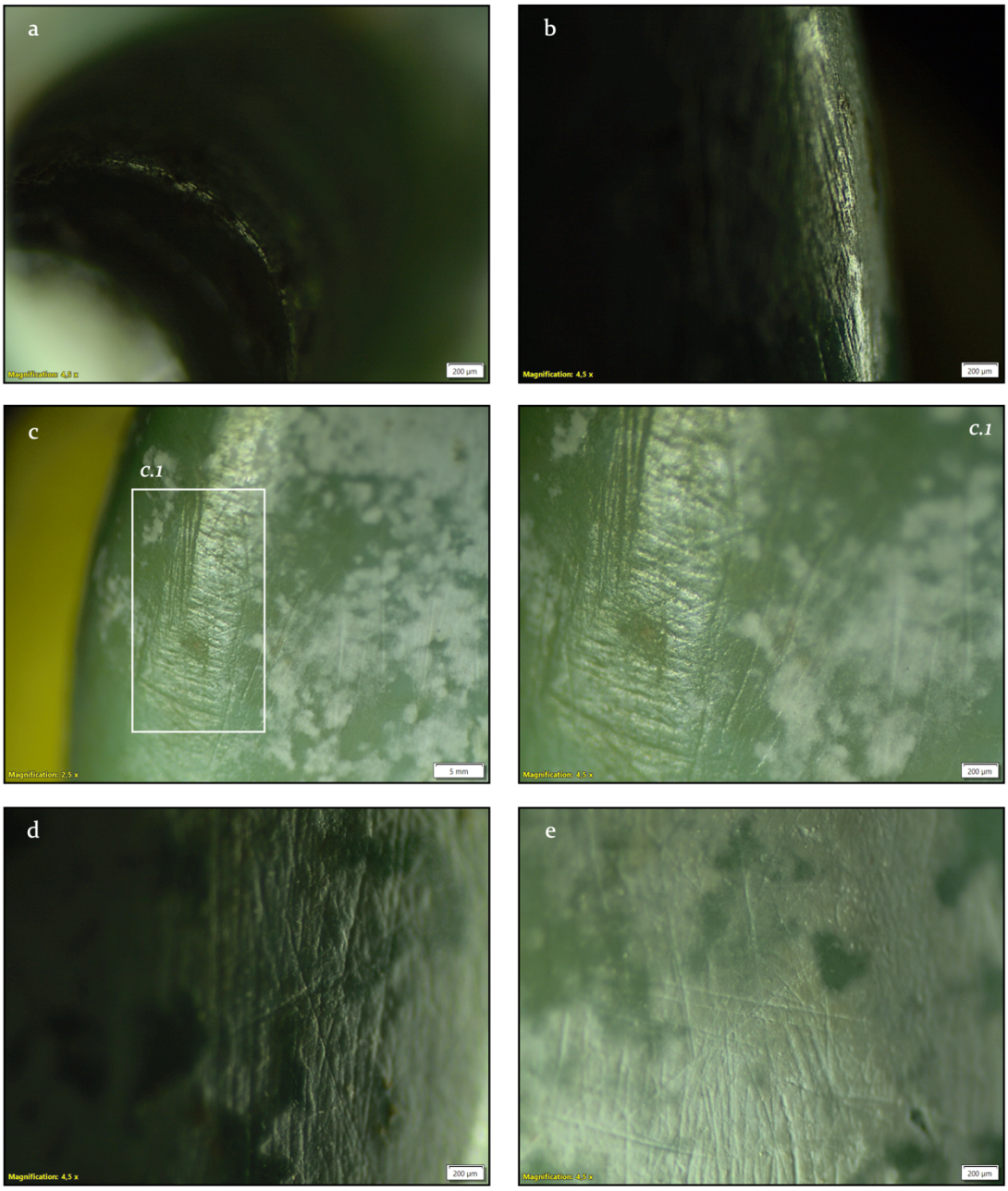
A. Delik Morfometrisi	
1. Kesit	Yarı-silindirik
2. Form	Oval
3. Deliğin Yönelimi	Düz, hafif eğimli
4. Delik Tüpü Ucu Formu	Oval
5. Hiza	Hafif eğimli
6. Tüplerin Oranı	%50-%50

B. Delik Çevresi (Delme Platformu/Yüzü)	
1. Genel Form	Bikonveks kesitli; delik formu: oval
2. Mikro-izler	Parlaklık, düzensiz çizikler, yuvarlanma

C. Delik Tüplerindeki Mikro-İzler	
1. Çizikler	
a. Devamlılık	Tam dönüşlü
b. Konum	Tüp aksı boyunca*
c. Organizasyon	Devamlı
2. Parlaklık	Çiziklerle birlikte*

Notlar

Turkuaz ya da varisit, fıçı formlu boncuk. SK149 ile birlikte bulunan diziden.
Çift yönlü delinmiş, iki delik tüpü hafif eğimli gelerek buluşuyor.
*İki delik tüpünün buluştuğu noktada delme çizikleri daha silik ve parlaklık daha yoğun.
Delik çevresinde yoğun parlaklık + yuvarlanma + silik üretim çizikleri + düzensiz çizikler mevcut=yoğun kullanım izleri (bir başka yüzey/boncukla temas).

Şekil EK II.7.15: AH 1038-1 üretim ve kullanım izleri.

Delik içinde delme çizikleri ve parlaklık (a: 45x mag.); kenarlarda yoğunlaşan dikey, uzun sürtme/aşındırma çizikleri (b: 45x mag.); yatay sürtme/aşındırma çizikleri ve üzerinde dikey çizikler ile yüzeydeki dağınık çizikler (c: 25x mag.), yatay çizikler ve bu çizikleri kesen dikey çizikler ile yüzeydeki dağınık çizikler, yakından görünüm (c.1: 45x mag.); düzensiz ve dağınık çizikler (kullanım izleri) (d-e: 45x mag.).

AH 1038-2

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Boncuk Yüzeyleri)

Sayfa	20a
Tarih	2021

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 1038-2
Mikroskop	Olympus SZ-61 (6.7-45x)

İz türleri	1. Yüz	2. Yüz
Çizikler	Var	
Çıkarımlar/Negatifler	Var	
Vurma Noktaları	Var (kenar kırıkları)	

İzlerin Tanımı	1. Yüz	2. Yüz
Yoğunluk	Yüksek	
Yön	Verev + ana aksa paralel + çok yönlü	
Devamlılık	Düzenli, devamlı + devamsız/kesik	
Organizasyon	Paralel + birbirini kesen	
Çiziklerin Morfolojisi		
Kalınlık	Kalın + ince	
Derinlik	Derin	
Yönelim	Düz, çapraz	
Kesit	U	
Aralık	Sıkışık	

Notlar

Kelebek formlu akik boncuk, SK149 ile birlikte bulunan diziden.
Bir yüzde, delik kenarına yakın bir noktada yongalama çıkarımı (çıkarımın kenarlarında yuvarlanma ve parlaklık + içine doğru devam eden sürtme/aşındırma çizikleri + küçük çukurluklar mevcut).
Delik çevresinde ve bir yüzde delik çevresine yakın noktada materyalin içine nüfuz etmiş beyaz fisürler (olasılıkla ısıtmayla ilişkili).
Kenarlarda yoğunlaşarak ana aksa doğru devam eden ince, paralel, sıkışık sürtme/aşındırma çizikleri. Bu çiziklerin üzerinde, onları kesen daha dağınık, düzensiz ve kısa çizikler. İkinci grup ana aks üzerinde yoğun. Bu alanda parlaklık da yer yer izleri silik kılmakta. Bu çizikler ve parlaklık, yoğun parlatma (*lustring*) aşamasına ait olmalı.
Kenarlarda kırıklar mevcut.

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Delikler)

Sayfa	20b
Tarih	2021

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 1038-2
Mikroskop	Olympus SZ-61 (6.7-45x)

Tek Yönlü	
İki Yönlü	X

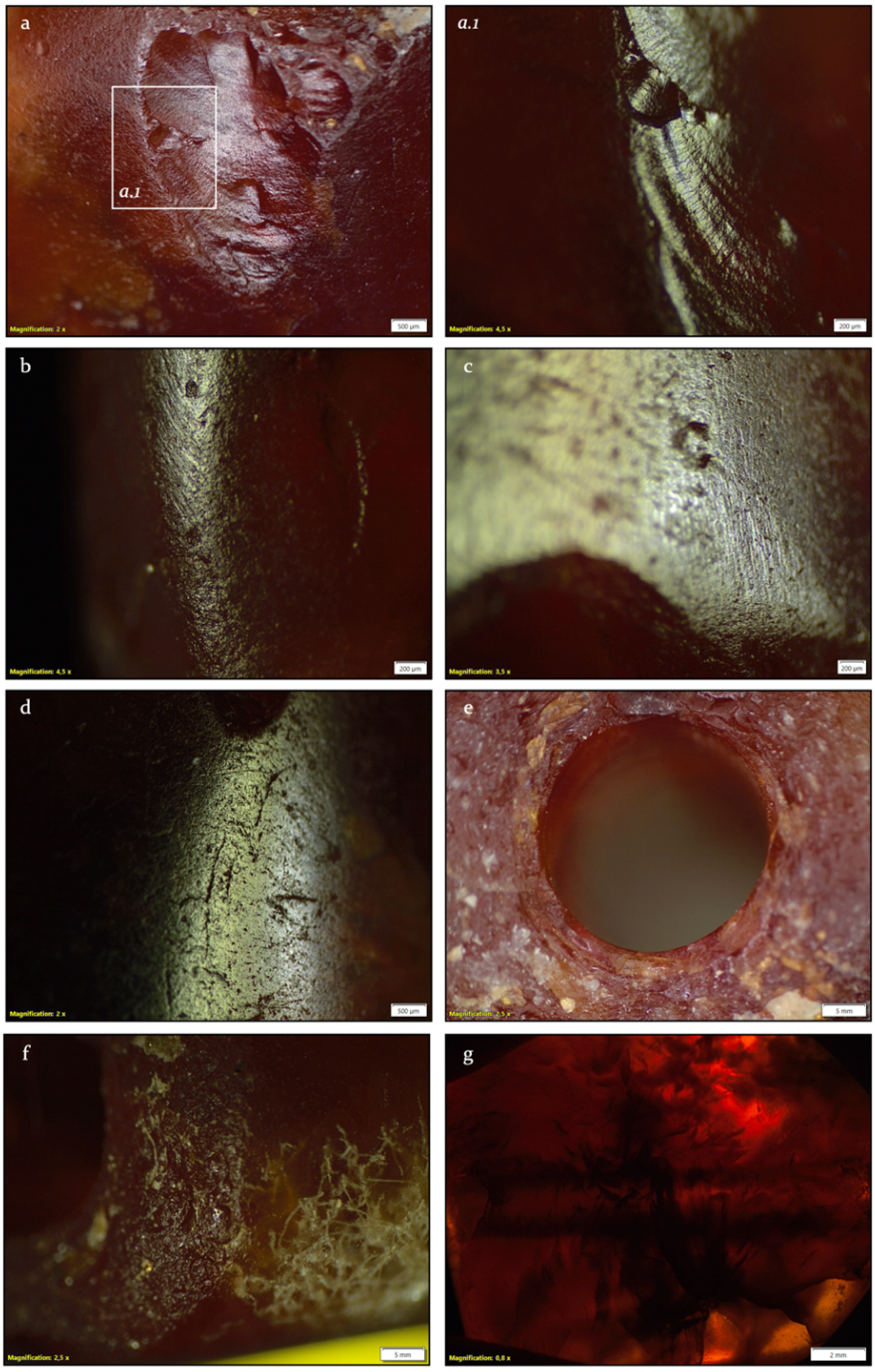
A. Delik Morfometrisi	
1. Kesit	Silindirik
2. Form	Oval
3. Deliğin Yönelimi	Düz,
4. Delik Tüpü Ucu Formu	Oval
5. Hiza	Düz, muntazam buluşuyor
6. Tüplerin Oranı	%50-%50

B. Delik Çevresi (Delme Platformu/Yüzü)	
1. Genel Form	Bikonveks kesitli; delik formu: oval
2. Mikro-izler	Parlaklık, çizikler, vurma izleri, dairesel izler, çıkarımlar

C. Delik Tüplerindeki Mikro-İzler	
1. Çizikler	
a. Devamlılık	Tam dönüşlü
b. Konum	Tüp aksı boyunca
c. Organizasyon	Bantlar halinde
2. Parlaklık	Mat görünüm + tüp ucunda çiziklerle birlikte yoğun parlaklık

Notlar

Kelebek formlu akik boncuk, SK149 ile birlikte bulunan diziden.
Delik çevresi: parlaklık* (yüksek) + vurma izleri (yüksek) + dairesel vurma izleri + çıkarımlar + çizikler (hafif silikleşmiş) + beyaz fisürler*.
*Beyaz fisürler: delik çevresindeki çizikleri ve vurma izlerini kesiyor/üzerinde konumlanıyor=ısıtma form vermeden sonra gerçekleşmiş?
*Parlaklık: vurma izlerinin üzerinde, ayrıca kısmen çizikleri de kesiyor=parlatma (*lustring*) aşamasına ya da boncuğun başka bir yüzeyle/boncukla yoğun temasına veya aynı anda her ikisine de işaret etmekte.
Tüp aksı boyunca devamlı ve ince çizikler + parlaklık. İki delik tüpü de çok muntazam buluşuyor/hiç eğim yok, aynı aksta.

Şekil EK II.7.16: AH 1038-2 üretim ve kullanım izleri.

Yongalama çıkarımı (a: 20x mag.), çıkarımın yakından görünümü (a.1: 45x mag.); sürtme/aşındırma çizikleri: b: 45x mag., c: 35x mag.); parlatma (*lustring*) işlemine ait olduğu düşünülen parlaklık ve ilişkili kısa ve dağınık çizikler (d: 20x mag.); delik çevresi, vurma izleri (e: 25x mag.); delik çevresindeki vurma izleri ve beyaz fisürler (f: 25x mag.); muntazam şekilde aynı aksta buluşan delik tüpleri (g: 8x mag.).

AH 1038-3

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Boncuk Yüzeyleri)

Sayfa	21a
Tarih	2021

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 1038-3
Mikroskop	Olympus SZ-61 (6.7-45x)

İz türleri	1. Yüz	2. Yüz
Çizikler	Var	
Çıkarımlar/Negatifler	-	
Vurma Noktaları	-	

İzlerin Tanımı	1. Yüz	2. Yüz
Yoğunluk	Yüksek	
Yön	Verev + ana aksa paralel + yatay ve dağınık	
Devamlılık	Düzenli, devamlı + devamsız/kesik	
Organizasyon	Paralel + birbirini kesen	
Çiziklerin Morfolojisi		
Kalınlık	İnce	
Derinlik	Derin + sığ	
Yönelim	Düz, çapraz	
Kesit	U	
Aralık	Sıkışık + aralıklı	

Notlar

Turkuaz, fıçı (kısa kelebek) formlu boncuk. SK149 ile birlikte bulunan diziden. Kenarlarda verev, ince, sıkışık ve uzun sürtme/aşındırma çizikleri. Bu çizikler düzensiz ve dağınık, kısa çizikler tarafından kesiliyor, yer yer siliniyor. Tüm yüzey boyunca, her iki yüzde de çiziklere eşlik eden parlak bir görünüm mevcut. Delik kenarında bir çentik/deformasyon mevcut. Düzensiz çizikler, parlaklık ve çentik/deformasyon, kullanımla ilişkili olmalı.

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Delikler)

Sayfa	21b
Tarih	2021

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 1038-3
Mikroskop	Olympus SZ-61 (6.7-45x)

Tek Yönlü	
İki Yönlü	X

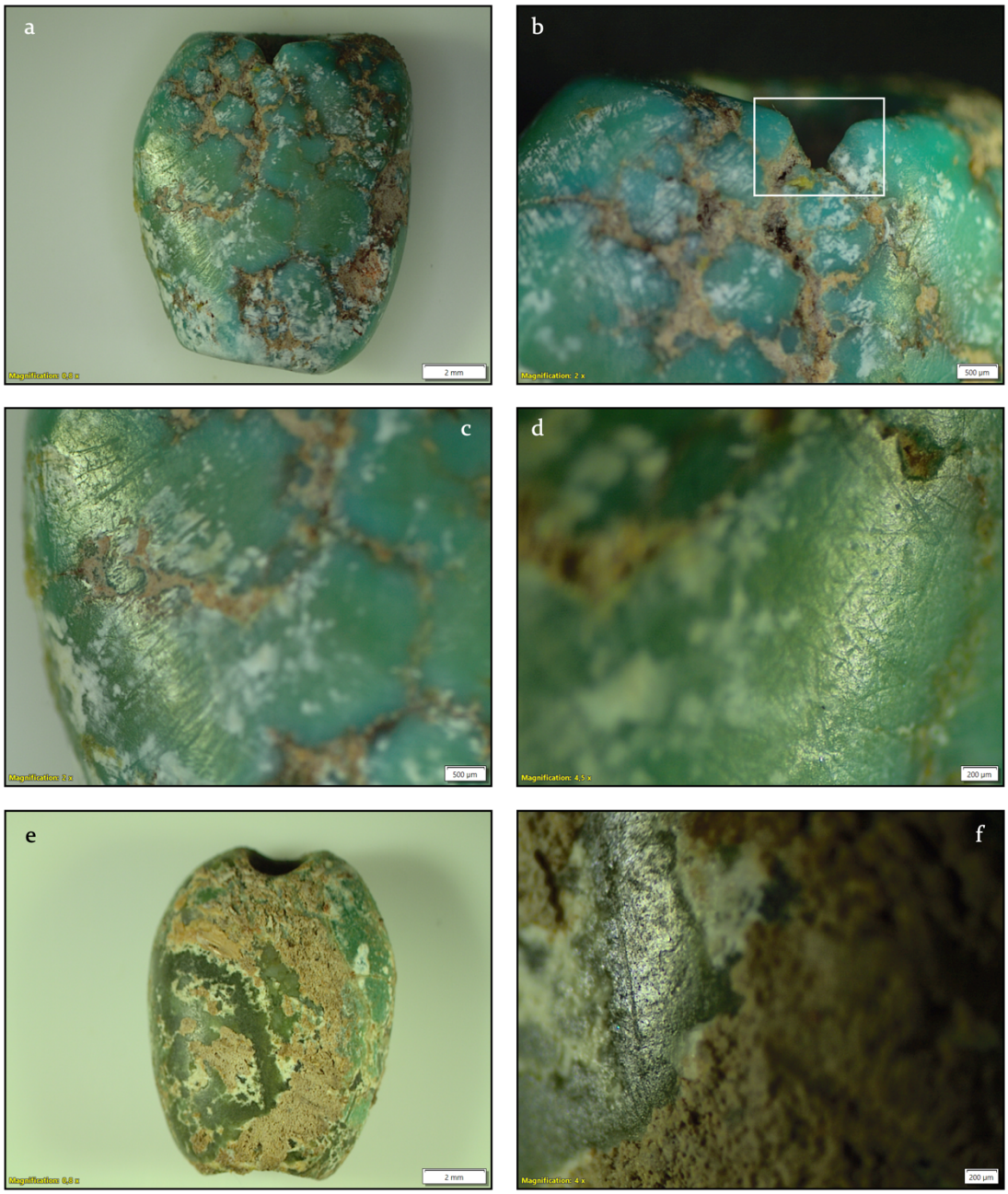
A. Delik Morfometrisi	
1. Kesit	Yarı-silindirik
2. Form	Oval
3. Deliğin Yönelimi	Düz, hafif eğimli
4. Delik Tüpü Ucu Formu	Oval
5. Hiza	Hafif eğimle aynı aksta buluşuyor
6. Tüplerin Oranı	%50-%50

B. Delik Çevresi (Delme Platformu/Yüzü)	
1. Genel Form	Bikonveks kesitli; delik formu: oval
2. Mikro-izler	Parlaklık, düzensiz çizikler (yoğun) + sürtme/aşındırma çizikleri (silik)

C. Delik Tüplerindeki Mikro-İzler	
1. Çizikler	
a. Devamlılık	Tam dönüşlü
b. Konum	Tüp merkezinde yoğun
c. Organizasyon	Bantlar halinde
2. Parlaklık	Çiziklerle birlikte, merkezde, bantlar halinde yoğun

Notlar

Turkuaz, fıçı formlu boncuk. SK149 ile birlikte bulunan diziden.
Delik kenarlarında yuvarlanma, parlaklık ve bir çentik/deformasyon mevcut. Delik çevresinde üretim izleri silinmiş, düzensiz çizikler ve parlaklık gözlemlendi. Bu izlerin ve deformasyonun kullanımla ilişkili olduğu düşünülmekte. Çentik/deformasyonun kesitlerinde gözlemlenen yuvarlanma da buna işaret ediyor.

Şekil EK II.7.17: AH 1038-3 ve AH 1038-4 üretim ve kullanım izleri.

AH 1038-3: turkuaz boncuk (a: 8x mag.); delik kenarında çentik/deformasyon (b: 20x mag.); kenarda gözlemlenen sıkışık ve paralel, verev yönelimli sürtme/aşındırma çizikleri (c: 20x mag.); dağınık ve düzensiz çizikler (d: 25x mag.); AH 1038-4: nabit bakır (?) boncuk (e: 8x mag.); parlaklık ve üzerinde konumlanan/parlaklığı kesen dikey ve kalın çizik (f: 40x mag.).

AH 1038-4

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Boncuk Yüzeyleri)

Sayfa	22a
Tarih	2021

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 1038-4
Mikroskop	Olympus SZ-61 (6.7-45x)

İz türleri	1. Yüz	2. Yüz
Çizikler	Var	
Çıkarımlar/Negatifler	-	
Vurma Noktaları	-	

İzlerin Tanımı	1. Yüz	2. Yüz
Yoğunluk	Yüksek	
Yön	Verev + ana ve ikincil aksa paralel + düzensiz	
Devamlılık	Devamsız/kesik	
Organizasyon	Birbirini kesen	
Çiziklerin Morfolojisi		
Kalınlık	Kalın + ince	
Derinlik	Derin + sığ	
Yönelim	Düz, çapraz	
Kesit	U	
Aralık	Aralıklı + sıkışık	

Notlar

Nabit bakır (?), fıçı formlu boncuk SK149. ile birlikte bulunan diziden.
Kenarlarda veren çizikler gözlemlendi, ancak hammaddenin doğal çatlakları üzerindeki sedimanın temizlenmemiş olması nedeniyle yüzeydeki çoğu iz zor gözlemlenebilir durumda. Ana aksa paralel oldukça derin ama dağınık ve aralıklı konumlanan çizikler + dağınık, daha kısa ve birbirini kesen çizikler + dağınık çiziklerle birlikte parlak görünüm.

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Delikler)

Sayfa	22b
Tarih	2021

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 1038-4
Mikroskop	Olympus SZ-61 (6.7-45x)

Tek Yönlü	
İki Yönlü	X

A. Delik Morfometrisi	
1. Kesit	Silindirik
2. Form	Oval
3. Deliğin Yönelimi	Düz, hafif eğimli
4. Delik Tüpü Ucu Formu	Oval
5. Hiza	Hafif eğimle aynı aksta buluşuyor.
6. Tüplerin Oranı	%60-%40

B. Delik Çevresi (Delme Platformu/Yüzü)	
1. Genel Form	Bikonveks kesitli; delik formu: oval
2. Mikro-izler	Parlaklık (yoğun) + çizikler (silik)

C. Delik Tüplerindeki Mikro-İzler	
1. Çizikler	
a. Devamlılık	Tam dönüşlü
b. Konum	Tüp merkezinde ve bitiminde yoğun
c. Organizasyon	Bantlar halinde ya da devamlı ancak silinmiş
2. Parlaklık	Tüp bitiminde yoğun

Notlar

Nabit bakır (?), fıçı formlu boncuk. SK149 ile birlikte bulunan diziden.
Delik tüplerindeki çizikler büyük ölçüde silinmiş durumda. Parlaklık mevcut.
Delik kenarında küçük bir deformasyon/çentik gözlemlendi.
Delik kenarlarında yoğun yuvarlanma ve parlaklık, üretim izleri silik.

AH 1039

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Boncuk Yüzeyleri)

Sayfa	23a
Tarih	2021

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 1039
Mikroskop	Olympus SZ-61 (6.7-45x)

İz türleri	1. Yüz	2. Yüz
Çizikler	Var	
Çıkarımlar/Negatifler	-	
Vurma Noktaları	Var	

İzlerin Tanımı	1. Yüz	2. Yüz
Yoğunluk	Yüksek	
Yön	Verev + ana aksa paralel + ikincil aksa paralel	
Devamlılık	Devamsız/kesik	
Organizasyon	Birbirini kesen	
Çiziklerin Morfolojisi		
Kalınlık	Kalın + ince	
Derinlik	Derin + sığ	
Yönelim	Düz, çapraz	
Kesit	N/A	
Aralık	Aralıklı	

Notlar

SK150, sol bacak/femur kemiğinin yanında (SK149 ile SK150 arasında) bulunan serpantin, kelebek formlu boncuk.
Tüm yüzeye yayılan yoğun, düzensiz, birbirini kesen çizikler mevcut. Düzensiz, dağınık çiziklere ek olarak kalın, derin ve uzun kazıma izleri de gözlemlendi. Bunlar ana aksa paralel yönelimli. Düzensiz, dağınık çizikler yer yer uzun kazıma izlerinin üzerinde konumlanıyor. Kazıma (üretim) izleri bir yüzde daha iyi korunmuş, diğer yüzde ise üretim izleri neredeyse tamamen silinmiş (=kullanım).

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Delikler)

Sayfa	23b
Tarih	2021

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 1039
Mikroskop	Olympus SZ-61 (6.7-45x)

Tek Yönlü	
İki Yönlü	X

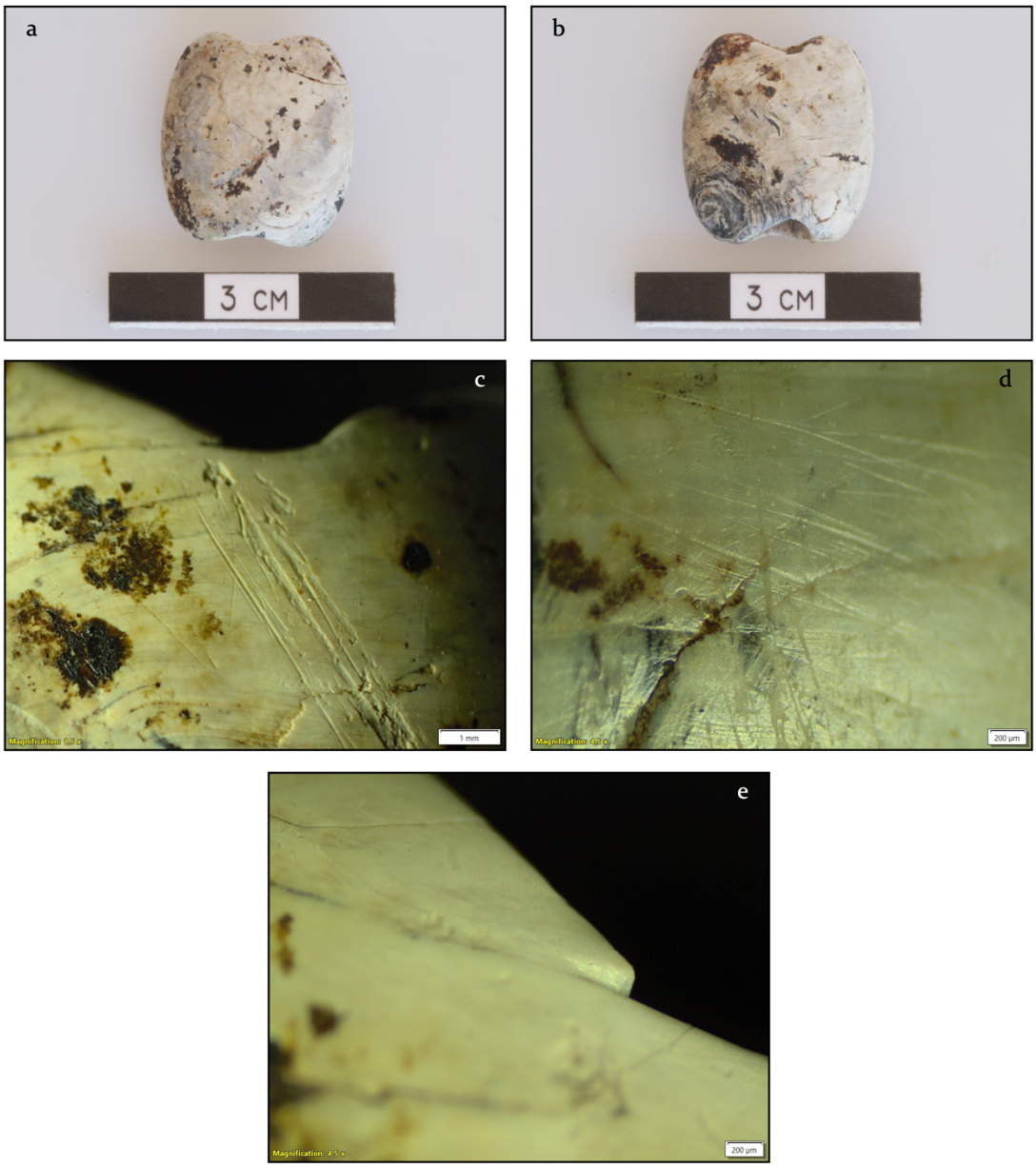
A. Delik Morfometrisi	
1. Kesit	Silindirik
2. Form	Oval
3. Deliğin Yönelimi	Düz, delik çevresine doğru hafif eğim
4. Delik Tüpü Ucu Formu	Oval
5. Hiza	Aynı aksta
6. Tüplerin Oranı	%50-%50

B. Delik Çevresi (Delme Platformu/Yüzü)	
1. Genel Form	Bikonveks kesitli; delik formu: oval
2. Mikro-izler	Parlaklık, çizikler, deformasyon

C. Delik Tüplerindeki Mikro-İzler	
1. Çizikler	
a. Devamlılık	-
b. Konum	-
c. Organizasyon	-
2. Parlaklık	-

Notlar

SK150, sol bacak/femur kemiğinin yanında bulunan serpantin, kelebek formlu boncuk. "Kum saati" formlu, delik çevresine doğru hafifçe eğimle açılan silindirik delik kesitleri. Delik çevresinde dağınık, düzensiz çizikler, parlaklık, küçük kırıklar ve çentik/deformasyon gözlemlendi. Çentik üzerine devam eden çizikler ve parlaklık, bunların kullanımla ilişkili olduğunu önermekte.

Şekil EK II.7.18: AH 1039 üretim ve kullanım izleri.

Serpantin, kelebek formlu boncuk ön ve arka yüz (a-b); kazıma izleri (c: 15x mag.); birbirini kesen düzensiz izler ve parlaklık (d: 45x mag.); delik kenarında çentik (e: 45x mag.).

AH 1040

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Boncuk Yüzeyleri)

Sayfa	24a
Tarih	2021

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 1040
Mikroskop	Olympus SZ-61 (6.7-45x)

İz türleri	1. Yüz	2. Yüz
Çizikler	Var	
Çıkarımlar/Negatifler	Var	
Vurma Noktaları	Var	

İzlerin Tanımı	1. Yüz	2. Yüz
Yoğunluk	Yüksek	
Yön	Verev + ana aksa paralel	
Devamlılık	Düzenli, devamlı	
Organizasyon	Paralel + birbirini kesen	
Çiziklerin Morfolojisi		
Kalınlık	İnce	
Derinlik	Derin	
Yönelim	Düz, çapraz	
Kesit	U	
Aralık	Sıkışık	

Notlar

SK149-150 mezar çukuru dolgusundan, akik, kelebek formlu boncuk.
Kenarlarda verev, paralel, sıkışık çizikler + ana aksa paralel yönelimde sıkışık çizikler (sürtme/aşındırma çizikleri).
Genel olarak tüm kenarlarda yoğun parlaklık gözlemlendi; parlaklık yer yer çizikleri siliyor (*lustring*?).
Delik kenarında bir çıkarım mevcut. Çıkarımın kenarlarındaki yuvarlanma, parlaklık ve üzerine devam eden sürtme/aşındırma çizikleri yongalama çıkarımı olduğunu önermekte.
Dairesel ve yarı-dairesel vurma izleri mevcut. Çizikler ve parlaklık dairesel ve yarı-dairesel izlerin üzerine devam ediyor/kesiyor. Bu da izlerin sürtme/aşındırma işlemi öncesinde oluştuğunu önermektedir.

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Delikler)

Sayfa	24b
Tarih	2021

Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 1040
Mikroskop	Olympus SZ-61 (6.7-45x)

Tek Yönlü	
İki Yönlü	X

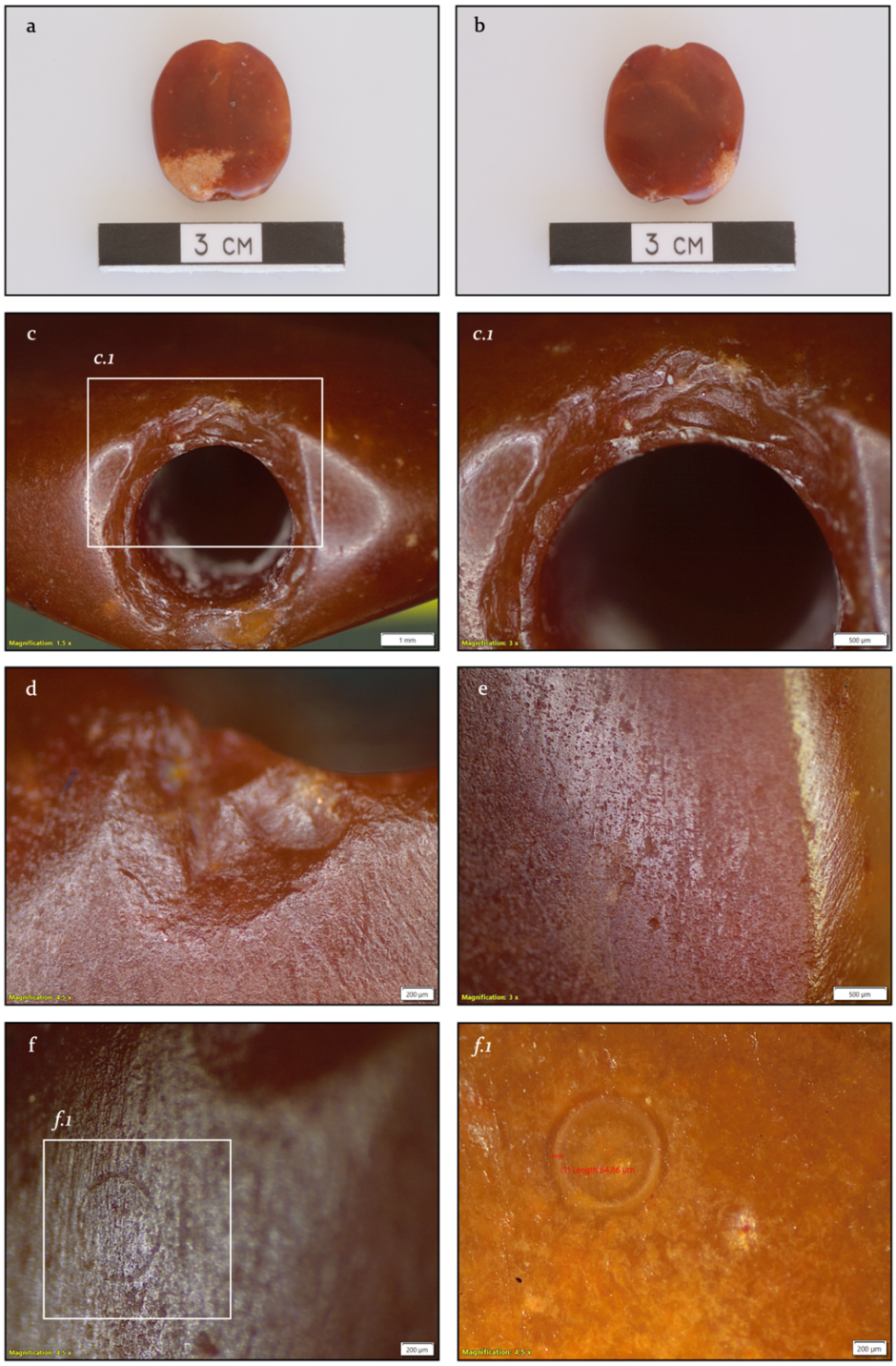
A. Delik Morfometrisi	
1. Kesit	Yarı-silindirik
2. Form	Oval
3. Deliğin Yönelimi	Hafif eğimli
4. Delik Tüpü Ucu Formu	Oval
5. Hiza	Hafif eğimli, aynı aksta buluşuyor
6. Tüplerin Oranı	%50-%50

B. Delik Çevresi (Delme Platformu/Yüzü)	
1. Genel Form	Bikonveks kesitli; delik formu: oval
2. Mikro-izler	Parlaklık, çizikler, vurma izleri

C. Delik Tüplerindeki Mikro-İzler	
1. Çizikler	
a. Devamlılık	Tam dönüşlü
b. Konum	Tüp boyunca devamlı
c. Organizasyon	Bantlar halinde
2. Parlaklık	Çiziklerle birlikte + tüp bitiminde yoğun

Notlar

SK149-150 mezar çukuru dolgusundan, akik, kelebek formlu boncuk.
Delik tüpleri üzerinde tüp aksı boyunca bantlar halinde gruplanan çizikler + parlaklık. İki delik tüpünün buluştuğu noktada yoğun parlaklık mevcut. Çiziklerin tam dönüşlü/çap boyunca devamlılığı, mekanik bir aletle delindiğini göstermekte.
Delik çevresinde sürtme/aşındırma çizikleri yer yer silikleşmiş durumda. Yoğun parlaklık gözlemlendi. Vurma izleri çok yoğun ve çiziklerin üzerinde konumlanıyor. Yoğun parlaklık ise vurma izlerinin de sınırlarını/kenarlarını kaplıyor. Olasılıkla sürtme/aşındırma=form verme ardından delme için delme platformu hazırlığı (vurma) ve ardından delme, ardından ise parlatma işlemi gerçekleştirilmiş olmalı.

Şekil EK II.7.19: AH 1040 üretim izleri.

Kelebek formlu akik boncuk ön ve arka yüz (a-b); delik çevresi (c: 15x mag.), delik çevresindeki vurma izleri (c.1: 30x mag.); delik kenarına yakın çıkarım (d: 45x mag.); parlaklık ve kenarlarda yoğunlaşan paralel, verev, sıkışık sürtme/aşındırma çizikleri (e: 20x mag.); dairesel vurma izi (f: 45x mag.), dairesel vurma izinin kalınlığı (f.1: 45x mag.).

AH 1047-1

Üretim ve Kullanım İzi Kayıt Formu (Boncuk Yüzeyi + Delik)

Sayfa	25
Tarih	2021

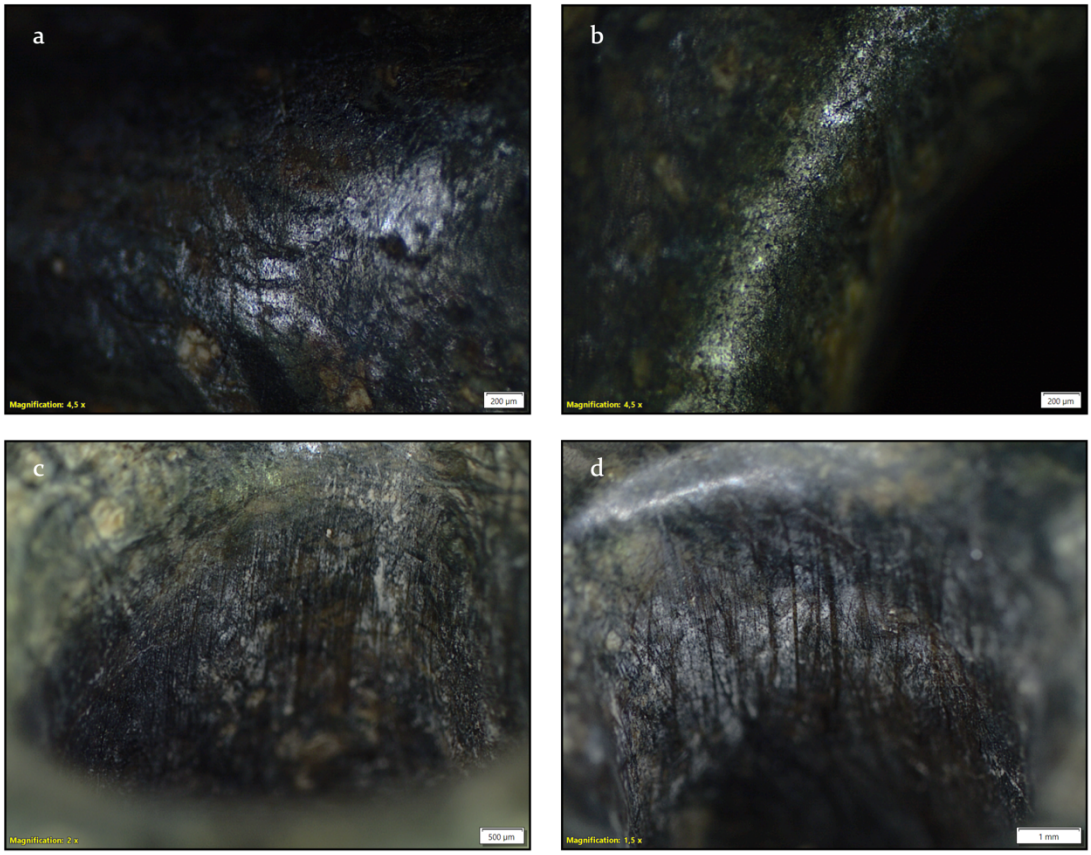
Yerleşme	Aşıklı Höyük
Env. #	AH 1047-1
Mikroskop	Olympus SZ-61 (6.7-45x)

İz türleri	1. Yüz	2. Yüz
Çizikler	Var	
Çıkarımlar/Negatifler	Var	
Vurma Noktaları	-	

İzlerin Tanımı	1. Yüz	2. Yüz
Yoğunluk	Yüksek	
Yön	Verev	
Devamlılık	Düzenli, devamlı + dağınık	
Organizasyon	Birbirini kesen	
Çiziklerin Morfolojisi		
Kalınlık	İnce + kalın	
Derinlik	Derin	
Yönelim	Düz, çapraz	
Kesit	N/A	
Aralık	Aralıklı	

Notlar

SK153'ün boynunda bulunan diziden. Serpantin, oval/şişkin boncuk.
Kısa, dağınık, birbirini kesen çizikler + dairesel izler/vurma izleri (?) mevcut. Genel olarak parlak görünüme sahip. Üretim izleri genel olarak yoğun şekilde silinmiş, parlaklık ve dağınık çizikler yoğun. Delik kenarlarında da parlaklık ve yuvarlanma mevcut. Delik tüpünün içinde dikey ve kalın izler (kullanım izi?).

Şekil EK II.7.20: AH 1047-1 üretim izleri.

Boncuk yüzeyi, parlaklık (a: 45x mag.); delik kenarı, yuvarlanma ve parlaklık (b: 45x mag.); delik içi dikey izler (c: 20x mag.; d: 15x mag.).

ÖZGEÇMİŞ

İLETİŞİM BİLGİLERİ

Ad – Soyad : Sera Yelözer

Web Sayfası : istanbul.academia.edu/serayelozer

ORCID ID : https://orcid.org/0000-0002-1151-343X

ARAŞTIRMA ALANLARI

- Anadolu ve Yakın Doğu'da Epipaleolitik ve Neolitik Dönemler.
- Tarihöncesinde kişisel süs eşyaları ve boncuklar.
- Teknolojik yaklaşım ve iz analizleri.
- Materyal kültür, mekan ve kimlik teorileri.
- Toplumsal cinsiyet arkeolojisi ve arkeolojiye feminist yaklaşımlar.

EĞİTİM BİLGİLERİ

2016-2022 **Doktora,** İstanbul Üniversitesi, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı.

Tez Başlığı: Erken Neolitik Dönem'de Bireysel ve Toplumsal Kimliklerin Belirlenmesi: Aşıklı Höyük'te Toplumsal Cinsiyet, Yaş ve Kesişen Kimlikler.

Danışman: Prof. Dr. Mihriban Özbaşaran.

2013-2016 **Yüksek Lisans,** İstanbul Üniversitesi, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı.

Tez Başlığı: Aşıklı Höyük Boncukları: Tipoloji, Tanım ve Sosyal Açıdan Değerlendirme.

Danışman: Prof. Dr. Mihriban Özbaşaran.

2011-2013 **Yandal,** İstanbul Üniversitesi, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı. Mezuniyet Not Ortalaması: 3,71 (*Magna cum laude*).

2009-2013 **Lisans,** İstanbul Üniversitesi, Tarih Bölümü. Mezuniyet Not Ortalaması: 3,03 (*Cum laude*).

ARAŞTIRMA BURSLARI

- Amerikan İlmi Araştırmalar Derneği 2018 George M.A. Hanfmann Doktora Araştırma Bursu (2019, 4 ay).
- Erasmus Bursu, Groningen Üniversitesi, Arkeoloji Enstitüsü (2016, 3 ay).

ARAŞTIRMA VE LABORATUVAR DENEYİMİ

Edinburgh Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, İskoçya, Birleşik Krallık.

Misafir araştırmacı, Şubat-Mart 2019.

Toplumsal cinsiyet arkeolojisi üzerine kütüphane çalışması.

Danışman: Dr. Diane Bolger.

CNRS-CEPAM (UMR-7264) İz Analizi Laboratuvarı, Nice, Fransa.

Misafir araştırmacı, Mayıs-Haziran 2019.

Arkeolojik taş boncukların iz analizi üzerine uygulamalı eğitim.

Danışman: Dr. Hala Alarashi.

İstanbul Üniversitesi, Fizik Bölümü, Nano ve Optoelektronik Laboratuvarı.

Misafir araştırmacı, 2019.

Aşıklı Höyük taş boncuklarının SEM-EDS analizleri (Dr. Furkan Kuruoğlu ile).

Groningen Üniversitesi, Arkeoloji Enstitüsü, Hollanda.

Misafir lisansüstü öğrenci, 2016.

Arkeozooloji seminer ve laboratuvar dersleri; kütüphane araştırması.

Danışman: Dr. Canan Çakırlar.

ARKEOLOJİK KAZI VE ARAŞTIRMA PROJELERİ

Balıklı Eski Yerleşim Yeri Kurtarma Kazısı, Orta Anadolu (Aksaray).

Arkeolog & Boncuk Uzmanı, 2018-devam etmekte.

Arazi çalışmaları (alan sorumlusu), laboratuvar ve kazı sonrası çalışmaları, taş, kemik ve kabuk boncukların makro ve mikroskobik analizleri.

Yürütücü: Aksaray Müzesi (Doç. Dr. G. Duru & Prof. Dr. M. Özbaşaran'ın bilimsel danışmanlığında).

Tatlısu-Çiftlikdüzü (*Akanthou-Arkosykos*) Kurtarma Kazısı, Kıbrıs.

Arkeolog, 2017-devam etmekte.

Arazi ve laboratuvar çalışmaları.

Yürütücü: Doç. Dr. Müge Şevketoğlu.

Kapadokya Yüzey Araştırması Projesi, Orta Anadolu (Aksaray).

Arkeolog, 2016-2018.

Arazi ve laboratuvar çalışmaları.

Yürütücü: Doç. Dr. N. Kayacan.

Göbekli Tepe Araştırma Projesi, Güneydoğu Anadolu (Şanlıurfa).

Arkeolog & Çevirmen, 2015.

Arazi çalışmaları (açma sorumlusu), İngilizce-Türkçe çevirmen.

Yürütücü: Şanlıurfa Müzesi; Koordinatör: Dr. Lee Clare.

Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi, Orta Anadolu (Aksaray).

Arkeolog & Boncuk Uzmanı, 2013-devam etmekte.

Arazi çalışmaları (alan sorumlusu), laboratuvar ve kazı sonrası çalışmaları, taş, kemik ve kabuk boncukların makro ve mikroskobik analizleri.

Yürütücü: Prof. Dr. Mihriban Özbaşaran.

Eski Van Şehri, Kalesi ve Höyüğü Kazıları, Doğu Anadolu (Van).

Arkeolog, 2011-2012.

Arazi çalışmaları (açma asistanı, mimari çizim), laboratuvar ve kazı sonrası çalışmaları.

Yürütücü: Doç. Dr. Erkan Konyar.

EDİTÖRLÜK DENEYİMİ

Arkeoloji Bilimleri Dergisi / Turkish Journal of Archaeological Sciences

www.arkeolojibilimleridergisi.org

Yardımcı editör, 2020-devam etmekte.

Yazarlar ve hakemlerle yazışma, hakemlik ve yayın süreçlerinin koordinasyonu, metin redaksiyonu, web sitesinin yapımı ve kullanımı.

YAYINLAR

Kitap Editörlüğü

Uzdurum, M., **Yelözer, S.**, Sezgin, E., Çolak, D. N., (Ed.), Haz. Aş. *Kimlikler*. TAG-Türkiye Serisi, TAG Türkiye Toplantısı Bildirileri 3.

Ulusal ve Uluslararası Hakemli Bilimsel Dergiler

Yelözer, S., Baskıda. Kişisel Süs Eşyaları Kimlikler Hakkında Ne Söyler? Metodolojik Yaklaşımlar ve Anadolu ve Levant'tan Arkeolojik Örnekler. *Anadolu*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi.

Baysal, E., L., **Yelözer, S.**, Baskıda. Searching for the Individual: Characterising Knowledge Transfer and Skill in Prehistoric Ornament Making. Journal of Archaeological Method and Theory.

Kodaş, E., **Yelözer, S.**, Çiftçi, Y., Baysal, E. L., 2022. Symbolism in Action: Techno-Typology, Function, and Human-Artefact Dynamics in Figured/Non-Figured Bone Plaques from Pre-Pottery Neolithic Boncuklu Tarla, Turkey. *Journal of Anthropological Archaeology* 65, 101393.

Duru, G., Özbaşaran, M., **Yelözer, S.**, Uzdurum, M., Kuijt, I., 2021. Space Making and Home Making in the World's First Villages: Reconsidering the Circular to Rectangular Architectural Transition in the Central Anatolian Neolithic. *Journal of Anthropological Archaeology* 64, 101357.

Uzdurum, M., **Yelözer, S.**, 2016. Sosyal Karmaşıklık Kavramına Dair. *Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 4, 1-16. (Hakemli)

Ulusal ve Uluslararası Kitap Bölümleri (*Hakemli)

Yelözer, S., Özbaşaran, M., 2022. Entangled at Death: Beads, Gender, and Life Cycles during the Central Anatolian Early Neolithic; Aşıklı Höyük as a case study. K. De Graef, A. Garcia-Ventura, A. Goddeeris ve B. Alpert Nakhai (Ed.), *The Mummy Under the Bed: Essays on Gender and Methodology in the Ancient Near East* (s. 289-323). wEdge Vol. 1, Zaphon: Münster. *

Özbaşaran, M., Duru, G., Kayacan, N., Uzdurum, M., Kalkan, F., **Yelözer, S.**, 2022. Aşıklı Höyük 2019-2020 Kazı Çalışmaları. *Kültür Varlıkları ve Müzeler*

Genel Müdürlüğü 2019-2020 Yılı Kazı Çalışmaları (s. 183-192). Cilt 3, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü: Ankara.

Arslan, A., **Yelözer, S.**, 2021. Materyal Kültür ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi. A. Baysal (Ed.), *Materyal Kültür ve İnsan: Yeni Yaklaşımlar* (s. 61-100). Bilgin Kültür Sanat Yayınları: Ankara.

Yelözer, S., Alarashi, H., 2021. "Yaşamda ve Ölümde" – Akeramik Neolitik Dönem'de Boncuklar ve Kimlikler, Aşıklı Höyük Örneği. İçinde: A. Günal Türkmenoğlu, Ş. Demirci (Ed.), *V. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı. Türkiye Arkeolojisinde Takı ve Boncuk: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar Bildiri Kitabı* (s. 81-93). 14-16 Kasım 2019, ODTÜ Kültür Kongre Merkezi. Ege Yayınları: İstanbul.

Yelözer, S., Christidou, R., 2020. The Foot of the Hare, the Tooth of the Deer, and the Shell of the Mollusc: Neolithic Osseous Ornaments from Aşıklı Höyük, (Central Anatolia, Turkey). İçinde: M. Mărgărit ve A. Boroneant (Ed.), *Beauty and the Eye of the Beholder: Personal Ornaments across the Millennia* (s. 197-222). Cetatea de scaun: Târgoviște.

Yelözer, S., Kayacan, N., Özbaşaran, M., Duru, G., 2019. Volkanik Kapadokya'da Neolitiğin Başlangıcı. İçinde: M. Hakman (Ed.), *Kapadokya'da Kimlik, Hafıza ve Kültürel Miras* (s. 49-82). Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul.

Yelözer, S., 2018. The Beads from Aşıklı Höyük. İçinde: M. Özbaşaran, G. Duru ve M.C. Stiner (Ed.), *The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in honour of Ufuk Esin* (s. 383-404). Ege Yayınları: İstanbul.

Yelözer, S., Sönmez, D., 2018. Continuity and Change through Personal Ornaments: Aşıklı Höyük, Central Anatolia, Turkey. Proceedings of the International Conference 'From the Caucasus to the Arabian Peninsula: Domestic Spaces in the Neolithic'. *Routes de l'Orient* Actes I, 169-206. *

Yelözer, S., 2017. Şey-Özne-Arkeolog: Geçmişin Cinsiyetlendirilmesi ve Eril Önyargılar. İçinde: G. Duru, K. Eren ve E. Koparal (Ed.), *Arkeolojik Şeyler* (s. 83-96). TAG-Türkiye Serisi, TAG Türkiye Toplantısı Bildirileri 2, Ege Yayınları: İstanbul.

KONFERANS, SEMPOZYUM VE ÇALIŞTAYLAR

Düzenlenen Konferanslar

Teorik Arkeoloji Grubu-Türkiye Üçüncü Toplantısı (TAG-Türkiye 2021), Kimlikler/Identities, 6-9 Mayıs 2021. Çevrimiçi Konferans. Düzenleme Komitesi: M. Uzdurum, **S. Yelözer**, E. Sezgin, D. N. Çolak.

#onliNEOLITHIC: Reading the Western Asian Neolithic through Differences, Çevrimiçi Konferans Serisi (www.onlineolithic.com). Aralık 2020-devam etmekte. Düzenleyiciler: M. Özbaşaran, G. Duru, M. Uzdurum, **S. Yelözer**.

Konferans, Sempozyum ve Çalıştay Bildirileri

Yelözer, S., Özbaşaran, M., Duru, G., Goring-Morris, N., Kabul edildi. Local Choices vs. Outside Influences: Bead Technologies, Exchange, and Identity in Early Neolithic Cappadocia. "Shell Personal Adornments in Neolithic Cultures" Çalıştayı, Steinhardt Doğa Tarihi Müzesi, Tel Aviv, İsrail, 9-11.5.2022. Sözlü bildiri.

Baysal, E. L., **Yelözer, S.**, Kabul edildi. Transformation and Conservation: Learning and Memory at the Epipalaeolithic/Neolithic Transition in Turkey. 28th EAA Annual Meeting, Budapeşte, Macaristan, 31.08-03.09.2022. Sözlü bildiri.

Yelözer, S., 2022. Becoming Someone? Entangling and Disentangling Materiality, Personhood, and Social Age during the Early Neolithic. Aşıklı Höyük (Turkey) as a Case Study. "Personhood in 21st Century Archaeological Theory" Başlıklı Oturum, Nordic TAG, 21-23.04.2022. Çevrimiçi sözlü bildiri.

Yelözer, S., 2021. "Geç Olsun, 'Güç' Olmasın – Türkiye Arkeolojisinde Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Neden Geç Kaldı?". Teorik Arkeoloji Grubu-Türkiye/TAG-Türkiye 2021, Kimlikler/Identities, Çevrimiçi Konferans, 6-9.05.2021. Çevrimiçi sözlü bildiri.

Yelözer, S., Alarashi, H., 2019. "Yaşamda ve Ölümde" – Akeramik Neolitik Dönem'de Boncuklar ve Kimlikler, Aşıklı Höyük Örneği. V. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı. Türkiye Arkeolojisinde Takı ve Boncuk: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar, Prof. Dr. Ay Melek Özer Onuruna, ODTÜ Kültür Kongre Merkezi, D Salonu, 14-16 Kasım 2019, Ankara, Türkiye. Sözlü bildiri.

Yelözer, S., Özbaşaran, M., 2019. Entangled at Death: Beads, Gender, and the Dead at Early Neolithic Aşıklı Höyük. "Third Workshop on Gender, Methodology, and the Ancient Near East-GeMANE3" Çalıştayı, Ghent Üniversitesi, Ghent, Belçika, 08-10.04.2019. Sözlü bildiri.

Yelözer, S., Özbaşaran, M., Kalkan, F., 2018. Aşıklı 2017. 17. Arkeolojik Kazı ve Araştırma Sempozyumu, İstanbul Üniversitesi, Türkiye, 16-18.05.2018. Sözlü bildiri.

Yelözer, S., 2018. Aşıklı Höyük Boncukları. Hammadde, Tipoloji, Üretim Teknikleri, Sosyal Açıdan Değerlendirme. 17. Arkeolojik Kazı ve Araştırma Sempozyumu, İstanbul Üniversitesi, Türkiye, 16-18.05.2018. Poster.

Yelözer, S., 2018. Original Versus the Imitated – A Diachronic View of the Red Deer Canine Pendants and their Skeuomorphs. 6. Koç Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Lisansüstü Sempozyumu, "Erişilmeze Erişmek", ANAMED, İstanbul, Türkiye, 23.03.2018. Sözlü bildiri.

Ergun, M., Uzdurum, M., Kalkan, F., **Yelözer, S.**, 2018. Puzzling Out Food-Based Activities in Relation to a 9th mill. cal. BC Structure: Combining Different Archaeological Methods and Spatial Analyses in Aşıklı. Research Network "Food in Anatolia and Neighbouring Regions" Çalıştayı, Alman Arkeoloji Enstitüsü, İstanbul, Türkiye, 9-10.03.2018. Sözlü bildiri.

Yelözer, S., Sönmez, D., Özbaşaran, M., 2015. Continuity and Change through Personal Ornaments: Aşıklı Höyük, Central Anatolia, Turkey. Routes de l'Orient International Conference, "From the Caucasus to the Arabian Peninsula: Studying Domestic Spaces in the Neolithic", College de France, Paris, Fransa, 16-17.10.2015. Sözlü bildiri.

Yelözer, S., 2015. Şey-Özne-Arkeolog: Geçmişin Cinsiyetlendirilmesi ve Eril Önyargılar. TAG-Türkiye 2. Toplantısı, Arkeolojik Şeyler/Archaeological Things, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, 05.02.2015. Sözlü bildiri.

Yelözer, S., 2014. Malanın Ucundan Masanın Başına Kadınlar: Arkeolojik Bilgi Üretimi ve Feminist Arkeoloji. 2. İstanbul Arkeoloji ve Sanat Tarihi Öğrenci Sempozyumu, Mimarlar Odası, İstanbul, Türkiye, 11.12.2014. Sözlü bildiri.

Davetli Konuşmalar ve Söyleşiler

Yelözer, S., Arslan, A., 2021. Neolitik Dönem'de Toplumsal Cinsiyet Rolleri. Koç Üniversitesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Topluluğu, 16.04.2021. Çevrimiçi söyleşi.

Yelözer, S., 2021. Tarihöncesinde Kadınlar: Aşıklı Höyük'te Kadınların Rolleri ve Kimlikleri. Türkiye Soroptimistler Kulüpleri Federasyonu, Balat Kültür Evi, Balat Sohbetleri, 07.03.2021. Çevrimiçi sunum.

Yelözer, S., 2020. Bodies, Beads, and Identities: Changing Attitudes Towards the Display of Identities at Neolithic Aşıklı Höyük (~8350-7300 cal BC, Central Anatolia). Moving Bodies, IFEA ve Bordeaux Üniversitesi tarafından düzenlenen çalıştay, 25.09.2020. Çevrimiçi sözlü bildiri.

Yelözer, S., 2019. Detecting Individual and Collective Identities – Gender, Age, Crafts, and the Intersectionality of Identities at Aşıklı Höyük. Edinburgh Üniversitesi, Tarih, Klasik Dönem ve Arkeoloji Okulu Seminerleri 2018-2019, İskoçya, Birleşik Krallık, 07.03.2019. Sözlü sunum.

YAYINLANMIŞ ÇEVİRİLER

Göbekli Tepe: UNESCO Dünya Miras Alanı ve Değişen Yaklaşımlar. Yazarlar: Lee Clare, Moritz Kinzel, Devrim Sönmez ve Celal Uludağ, 2019, *Mimarlık* 405. (Bilimsel makale, İngilizce-Türkçe çeviri).

YABANCI DİL

- İngilizce: İleri (YDS İlkbahar 2018: 93,75).

ÜYELİKLER

- Dünya Arkeoloji Kongresi/WAC (2016-2020).
- Arkeologlar Derneği, İstanbul Şubesi (2013-2020).